

LUND UNIVERSITY

Skuld och oskuld

barnamord och barnkvävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680–1800

Bergenlöv, Eva

2004

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Bergenlöv, E. (2004). *Skuld och oskuld: barnamord och barnkvävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680–1800*. [Doktorsavhandling (monografi), Historia]. Historiska institutionen, Lunds Universitet.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Skuld och oskuld

Barnamord och barnkvävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680–1800

Eva Bergenlöv

Historiska institutionen vid Lunds universitet

Studia Historica Lundensia

Skuld och oskuld

Barnamord och barnkvävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680–1800

av Eva Bergenlöv

✵

Akademisk avhandling

som för avläggande av filosofie doktorsexamen
vid humanistiska fakulteten vid universitetet i Lund
kommer att offentligen försvaras
på Historiska institutionen, sal 3,
lördagen den 8 maj 2004, kl. 10.15.

Organization
LUND UNIVERSITY

Department of History
Box 2074
S-220 02 Lund
Sweden

Document name
DOCTORAL DISSERTATION

Date of issue
April 2004

CODEN:
ISRN LUHFDA/HFHI-2004/1120-SE+491

Sponsoring organization

Author(s)
Eva Bergenlöv

Title and subtitle
Skuld och oskuld. Barnamord och barnkvävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680–1800

Abstract

The objective of this thesis is to analyse how judicial texts concerning guilty and innocent mothers were constructed during the period of *c.* 1680–1800. The two crimes of infanticide and overlaying have been examined. Source materials have primarily consisted of records of proceedings from the appeals court, courts of first instance, and parish meetings. The aim has been to survey the judicial discourse, that is to say the background ways of reasoning, values and moral outlook, which, alongside the law, governed the construction of portrayals regarding guilt and innocence.

Sweden in the early-modern period can be characterised as a religious culture. Religion was interwoven with, and had fundamental significance for, societal morality, norms, values and legislation. The institution of marriage had been bestowed with increased status following the Reformation and represented the foundation of societal order. Morality was rigorously controlled during the era of Lutheran orthodoxy and sexual offences severely punished.

In my analysis of constructions of guilt and innocence, two contradictory images emerge – one an ideal, corresponding to the female optimum, or norm for the good, Christian motherhood, and the other its antithesis. The ideal character corresponded to the innocent infant overlayer; her antithesis to the beyond-all-doubt guilty child murderess. It should be added that in practice these images were often more composite and complex.

During the 1700s the spheres of maternity care (obstetrics), child care (paediatrics) and, not least, post-mortem examinations were professionalized. The science of forensic medicine developed and gained influence in the judicial discourse, primarily in connection with infanticide. Alongside this transformation a masculinisation took place. Science was a male field, and those women who had earlier been responsible for child-birth assistance and examining the dead became marginalized.

The gender aspect is very clear in this study. Society was patriarchal and women held a subordinate, inequitable position. Laws concerning infanticide and overlaying affected female criminals exclusively. Legislation, investigation and the administration of justice surrounding these crimes were a male sphere, while the accused were, in principle, women alone.

I have ascertained that the value of a child, and that of life itself, which was based upon Christian ethics and morality, was fairly constant during a very long period of time. During the latter part of the 1700s, however, a change took place in the judicial discourse, whereby the child's value was expressed with more clarity. I interpret this as a consequence of utilitarian thinking and mercantilistic population politics, in co-operation with medico-scientific developments.

The judicial rhetoric relating to infanticide and smothering was directed by a discourse characterised by the demand for publicization of pregnancy, as well as birth and death, good Christian motherhood, and the principle that children should be conceived within the marriage structure.

Key words
Religious culture, gender, marriage, publicization, womanhood/femininity, virtue, honour, motherhood, sexual offences, illegitimate children, guilt, innocence, judicial discourse, judicial rhetoric, judicial records (of court proceedings), parish meeting records, church duty, Sweden, 1680-1800

Classification system and/or index terms (if any)

Supplementary bibliographical information

English summary

Language
Swedish

ISSN and key title
1650-755X Guilt and Innocence

ISBN
91-628-5975-7

Recipient's notes

Number of pages
491

Price

Security classification

Distribution by (name and address)

I, the undersigned, being the copyright owner of the abstract of the above-mentioned dissertation, hereby grant to all reference sources permission to publish and disseminate the abstract of the above-mentioned dissertation.

Signature

Date April 2004

Skuld och oskuld

Studia Historica Lundensia
distribueras av
Nordic Academic Press
Box 1206
223 50 Lund
tel. 046-33 34 50
fax. 046-18 96 85
www.historia.nu

© Eva Bergenlöv
Omslagsbild: © Munch-Museet/Munch-Ellingsen gruppen/BUS 2002
Sättning och omslag: Salamandra HB
Tryck: Prinfo/Team Offset & Media, Malmö 2004
ISBN 91-628-5975-7
ISSN 1650-755X

Skuld och oskuld

Barnamord och barnkvävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680–1800

Eva Bergenlöv

LUNDS
UNIVERSITET

Historiska institutionen vid Lunds universitet

Studia Historica Lundensia (SHL) är Historiska institutionen, Lunds universitets avhandlingsserie. Den ersätter serierna Bibliotheca Historica Lundensis (BHL), Lund Studies in International History (LSIH) och Center for Studies in Inernational Conflict (CESIC).

Innehåll

Förord s. 9

1. Inledning s. 13
Två mödrar inför rätta s. 13
Syfte och problemformulering s. 15
Statistik s. 18
Rättens texter – perspektiv och begrepp s. 22
Att arbeta med rättens texter s. 36
Avgränsningar s. 53
Avhandlingens disposition s. 54

2. Samhällsordning, världsbild och värderingar s. 57
Religiös världsbild som norm och i de breda folklagren s. 57
Den stränga sexualmoralen och kvinnans ställning s. 69
Offentligheten, äran och sanningen s. 88
Nyttans och vetenskapens ideologi s. 96
Sammanfattning s. 97

3. Barnkvävning –
konstruktionen av den oskyldiga modern s. 99
Forskningsläge s. 99
Lagstiftning kring barnkvävning s. 103
Sockenrättvisan och barnkvävningarna s. 108
Källmaterialet s. 108
"Barnet af full wåda olyckeligen omkommit" s. 112
Handläggningen av barnkvävning på sockennivå s. 114
Mödrarnas sociala status s. 119
Beslut om påföljder för mödrarna s. 121
Böneformuläret i Handboken s. 127
Komponenter i berättelsen om modern som oskyldig s. 129
Motiveringar till frikännande s. 164
Genus och barnkvävning på sockennivå s. 166
Offentliggörandet s. 175
Kontinuitet eller förändring s. 176

Världslig rätt och barnkvävningarna s. 176
Underrätt och hovrätt friar från uppsåtligt vållande till barnets död s. 179
Hovrätten mildrar underrättens dom s. 188
Både underrätt och hovrätt utdömer fängelsestraff s. 200
En uppsåtlig barnkvävning s. 205
Fädernas roll s. 216
Offentliggörandet s. 218
Förändring s. 219
Sammanfattning s. 220

4. Barnamord – konstruktionen av den skyldiga modern s. 227
Forskning kring barnamord s. 227
Svenska studier s. 227
Nordisk forskning s. 229
Brittiska studier s. 232
Tysk forskning s. 237
Annan internationell forskning s. 241
Lagstiftning och debatt i Sverige 1600–1800 s. 245
1600-talet – tonen skärps och barnamord avskiljs från andra mordgärningar s. 246
1734 års lag s. 253
Dödsstraff för råd och medhjälp och krav på omgivningens vaksamhet s. 256
Bröstmjölkning som kontrollmetod regleras s. 256
Dödsstraffet för barnamord ifrågasätts s. 258
Dödsstraffet kvarstår men beviskraven skärps s. 259
Gustav III:s barnamordsplakat s. 261
Livssaker underställes Kungl Maj:t s. 267
Straffen s. 267
Stormaktstidens slutskede s. 268
Det sena 1700-talet s. 271
Komponenter i berättelsen om modern som skyldig s. 274
Genus, social status och civilstånd s. 274
Tolkningsutrymme i lagen s. 276

Förmildrande omständigheter s. 328
Patos i den rättsliga retoriken s. 339
Religionens roll i den rättsliga retoriken och i praktiken s. 347
Sammanfattning s. 354

5. Medicinvetenskapens intåg i den rättsliga diskursen s. 359
Expertisens intåg s. 359
De vetenskapliga argumenten och domsluten s. 374
Sammanfattning s. 384

6. Livets början och barnets värde s. 387
Synen på barn och känslor för barn – ett forskningsläge s. 387
När börjar livet? s. 391
Besjälningen s. 391
Har livet större värde när fostret kvicknat? s. 393
Att överleva utanför livmodern s. 400
Dopets innebörd s. 400
Barnets kön – en värdefaktor? s. 401
Barnets religiösa värde s. 402
Barnets profana värde s. 406
Sammanfattning s. 415

7. Skyldiga och oskyldiga mödrar – slutsatser och sammanfattning s. 417
Konstruktionen av skuld och oskuld s. 419
Genus s. 424
Kontinuitet och förändring s. 426
Barnet och livets uppkomst s. 427

8. Epilog s. 429

Bilaga s. 437
Summary s. 443
Källor och litteratur s. 457
Studia Historica Lundense s. 479

Förord

Att forska i historia och skriva en avhandling är en märklig sysselsättning som på många sätt skiljer sig från andra verksamheter. Jag är glad och tacksam över att under flera år ha fått ägna mig åt fördjupning i ett område som verkligen fascinerar mig. Arbetet har varit oerhört spännande och intressant. Att resa i tiden och komma äldre tiders människor nära inpå livet har varit en stor upplevelse. Jag har konfronterats med många tragiska och gripande livsöden – utsatta, ensamma och desperata kvinnor, olycksdrabbade och sörjande mödrar samt värnlösa nyfödda barn. Ämnesvalet har medfört att jag ständigt blivit berörd och engagerad. Men det har också varit en lång och ganska mödosam resa. Vägen har kantats av både hopp och förtvivlan, inte sällan med övertygelsen om att arbetet aldrig skulle bli klart. Att det ändå blev en avhandling till slut vill jag först och främst tacka min huvudhandledare professor Eva Österberg för. Tack Eva för att du oförtrutet stöttat och uppmuntrat mig under arbetets gång. Din entusiasm och positiva inställning har varit ovärderlig. En lång rad doktorander har under årens lopp lovprisat dina insatser som handledare och jag kan bara instämma. Ditt skarpsinne, din förmåga att få mig att se sammanhangen och dra ihop trådarna till en greppbar helhet är alldeles enastående liksom ditt sätt att alltid komma med konstruktiv kritik och kloka kommentarer. Dina insatser har fått mig att växa som forskare och människa.

Vid sidan av avhandlingsarbetet har jag även haft förmånen att under Eva Österbergs ledning delta i ett forskningsprojekt som finansierats av Brottsoffermyndigheten. Tillsammans med Marie Lindstedt Cronberg undersöktes synen på brottsoffer från reformationen till nutid. Tack Eva och Marie för många, långa och inspirerande samtal kring våra forskarmödor och texter. Marie Lindstedt Cronberg som till en början var min rumskamrat och sedan projektkollega blev mot slutet av avhandlingsarbetet min biträdande handledare. Tack Marie för värdefull hjälp, kritisk läsning och klartänkta synpunkter samt god vänskap under alla mina doktorandår. Marie var också den som tillsammans med Kenneth

Johansson inspirerade mig och gav mig modet att söka till forskarutbildningen. Varmt tack till er båda.

Till docent Yvonne Maria Werner som generöst och tjänstvilligt under julhelgen 2003 tog sig tid att läsa manus och ge värdefulla kommentarer riktar jag ett stort tack. Jag vill också tacka Bodil E. B. Persson, min andra rumskamrat, som läst och kommenterat delar av manus, alltid visat stort intresse, varit hjälpsam och ständigt kommit med nya tips om litteratur och källmaterial.

Ett viktigt forum under forskarutbildningen är doktorandseminariet som granskat och diskuterat texter som ligger till grund för avhandlingen. Tack till er alla. Många är de som varit till hjälp med goda råd, stöd och kamratskap under doktorandtiden. Tillsammans har vi tagit oss igenom kurser och haft trevlig samvaro med många goda skratt. Särskilt vill jag tacka Inger Hammar, Irene Andersson, Malin Lennartsson, Eva Helen Ulvros, Peter Ullgren, Kalle Bergman, Jens Lerbom, Sofia Lenninger, Hrefna Róbertsdóttir, Cecilia Gagné och Mats Hellstenius. För ovärderlig hjälp med praktiska och administrativa bestyr tackar jag Ingegerd Christiansson, Evelin Stetter och Leif Eliasson.

När det gäller arkiven har jag tillbringat mest tid på Göta Hovrätts Arkiv i Jönköping. Varmt tack för många spännande och intressanta timmar bland rättsprotokollen, för stor hjälpsamhet och inte minst för de välbehövliga avbrotten då arkivföreståndaren Gun Pettersson bjöd på fika. Den trivsamma och familjära miljön på Göta Hovrätts Arkiv är unik. Jag vill också rikta ett tack till vänlig och tjänstvillig personal på Landsarkiven i Lund, Vadstena och Göteborg samt på Stockholms Stadsarkiv.

Att det slutligen blev en riktig bok av mina datafiler och pappershögar är Birgitta Meléns förtjänst. I det hektiska slutskedet tog hon på bästa sätt, med lugn och effektivitet hand om mängder av praktiska göromål och framför allt sättning av texten. Tack kära Birgitta. Tack också till Karin Sjöbeck som läste korrektur och Mark Davies som gjorde översättning till engelska. Många har varit inblandade men jag vill framhålla att de eventuella fel och brister som finns i avhandlingstexten vilar helt på mitt eget ansvar.

Generöst ekonomiskt stöd har lämnats av Ebbe Kocks stiftelse, Crafoordska stiftelsen, Syskonen Willers donationsfond, Fil dr Uno Otterstedts fond och Stiftelsen Bokelunds historisk-geografiska stipendiefond.

Jag vill också tacka mina föräldrar, Greta och Torsten, som från början helhjärtat stöttat mitt val att söka mig till forskarutbildningen och skriva en doktorsavhandling, trots att de nog ibland undrat "vad det ska vara bra för?". Tack också till min farbror, Henrik, som med intresse följt min forskning.

Till min kära Anna vill jag säga tack för att du varit med mig på vägen och stått ut med mig som doktorand. NCTY, Anna! Nu kan vi ta itu med trädgården, anlägga grönsaksland, plantera rosor, syren och magnolia. Allra sist några ord till våra barn som båda föddes under arbetet med denna bok. Er ankomst och närvaro gav nya perspektiv på mitt ämne och lärde mig att livet består av så mycket mera än forskning och doktorsavhandlingar. Ni såg till att jag behöll kontakten med nutiden och inte fullständigt försvann in i forna tiders rättssalar. Boken tillägnar jag er, kära Selma och Clara.

Vallåkra i januari 2004
Eva Bergenlöv

1. Inledning

Två mödrar inför rätta

En sommarnatt i juni månad 1708 dog en liten pojke, endast tio till tolv dagar gammal. Korpralen Anders Flinck som sovit över i pojkens hem ansåg att modern med vett och vilja hade kvävt barnet och anmälde händelsen för länsman. Flinck berättade att han kvällen före dödsfallet hade hållit pojken i famnen och tyckt att han verkade frisk och kry. Vid läggdags lade sig Flinck och barnets far, bonden Anders Persson, på en bänk. Modern, hustru Sigrid Gaborsdotter, tog plats bredvid männen på bänken. Barnet placerade hon i ett tråg som hon ställde på ett skrin vid bänkens fotända. När pojken efter en stund började gråta satte sig hustrun upp och gungade tråget. Men eftersom han inte tystnade, steg hon upp, tog tråget med barnet och satte sig på golvet. Korpralen hörde barnet skrika med klar röst men plötsligt blev skriket till ett dovt läte, som om någon hade tryckt handen mot dess mun och näsa. Strax därpå blev det tyst. Flinck hade "blivit så förskräckt och häpen" att han varken kunnat tala eller röra sig. På morgonen var barnet dött. Modern påstod att hon givit barnet bröstet och själv genast fallit i djup sömn. Den döde pojken var blå över näsan och munnen liksom över hals och bröst. Året innan hade föräldrarna förlorat ett annat barn genom vad som ansetts vara vådakvävning under moderns sömn. Såväl häradsrätten som hovrätten frikände Sigrid från att ha vållat barnets död med vilja. Hon ålades att stå kyrkoplikt för vådakvävning i sömnen. Dock skulle hon förmanas desto allvarsammare eftersom det nu hänt för andra gången att ett barn dött hos henne på detta sätt.[1] Men Sigrid rentvåddes alltså från misstankar om att ha vållat barnets död med vilja.

Ett annat rättsfall om ett dött spädbarn, som behandlades av rådstugurätten och hovrätten 1699, bedömdes helt annorlunda.

[1] GHA Brottmålsprotokoll 1707-1712 AII:7 s. 443 f.; Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 154; GLA Gudhems Häradsrätt 1706-1714 AIa:9 extraordinarie ting 29/6 1708, ordinarie ting 6/10 1708.

Det handlar om den ogifta pigan Hanna Andersdotter som dömdes till döden för barnamord. Protokollen berättar att Hanna hade tjänat på gästgivaregården i Hammenhög då hon blev med barn. Hon påstod att en ryttare vid namn Per var far till barnet. Ryttaren hade besökt gästgivaregården när han var i byn några dagar i november eller december 1698. Han hade köpt öl och haft sexuellt umgänge med Hanna. Något äktenskapslöfte gav han inte men lovade att komma tillbaka vid nästa Mikaeli. När Hanna förstod att hon väntade barn hade hon frågat några män efter ryttaren, men de hade inte känt till honom och hon hade inte träffat honom vare sig före eller efter deras samvaro i gästgivaregården. Hanna berättade inte för någon om sitt havandeskap. Flera människor hade frågat henne om hon väntade barn, men hon hade nekat. I början av september 1699 var hon i tjänst hos en borgare i Ystad. Där födde hon ett gossebarn tidigt en morgon före gryningen. Hon var ensam vid förlossningen och kallade inte på hjälp. Enligt Hanna var barnet dödfött och hon lade därför undan det i sin kista utan att tala om för någon vad som hänt. Dagen därpå grävde hon ned det döda barnet i stallet. Men barnkroppen upptäcktes snart och Hanna ställdes inför rätta. Två jordemödrar intygade att barnet varit välskapt och av den storlek det borde vara vid födseln. Trots att Hanna höll fast vid att barnet varit dödfött dömdes hon, både av rådstugurätten och hovrätten, att halshuggas och brännas på bål. Någon klar bevisning om att Hanna mördat sitt barn fanns inte. Ändå straffades hon på hårdast tänkbara sätt, med döden och bålet.[2]

Fallen med Sigrid och Hanna har många likheter. Bådas spädbarn hade dött under oklara omständigheter. Händelserna drogs inför rätta, vittnen förhördes och omständigheterna reddes ut så gott det lät sig göras. Men domsluten blev vitt skilda. Sigrid klarade sig undan med tillrättavisning och kyrkligt skamstraff fastän det var andra gången ett litet barn dog hos henne. Hanna däremot fann ingen nåd utan slutade sitt liv på stupstocken och bålet.

---

[2] GHA Brottmålsutslag 1699 BIIA:9 mål nr 122; LLA Ystads stadsarkiv 1694-1703 dombok AIa:2 30/9 1699, 9/10 1699.

Syfte och problemformulering

Rättsfallen med Hanna och Sigrid från slutet av 1600-talet och början av 1700-talet bildar utgångspunkten för mitt avhandlingsarbete. *Hur kunde det komma sig att två fall som, åtminstone på ytan, var så likartade, bedömdes så olika? Hurdana var de övergripande normerna och värderingarna i det samhälle där dessa dödsfall granskades? Vad sade lagen och hur resonerade de som hade till uppgift att avgöra mål av denna typ? Vilka sakförhållanden vägdes in vid den rättsliga prövningen, på vilket sätt och med vilken tyngd?*

Avhandlingen handlar alltså om fall där *rättsliga instanser har utrett späda barns död. Hovrätten* är den rättsliga arena som står i centrum för studien av barnamord eftersom den var den avgörande rättsinstansen vid mål rörande liv och död. Hovrättens behandling av dessa ärenden grundade sig på underrätternas utredningar och beslut. Den lägre instansens hantering är därför tätt förbunden med och inflätad i hovrättens behandling av målen. Även om hovrätten står i fokus, har jag i en hel del fall också gått igenom texterna från underrätten. En delstudie riktar sig också mot *den kyrkliga rätten på sockennivå* som vid barnkvävningar oftast var den första instansen för bedömning av misstankar om att något orätt skett. Undersökningen omfattar perioden mellan 1684 och ca 1800. Med en så lång tidsrymd följer också frågan om dessa rättsfall hanterades på samma sätt under hela perioden eller *om någon förändring märks.*

Späda barn definierar jag som barn upp till ett års ålder. Undersökningen avgränsas till fall där föräldrarna, nästan alltid mödrarna, har ställts till svars för barnens död. Hannas gärning i fallet ovan kategoriserades som *barnamord.* Med dåtida juridisk terminologi var barnamord en speciell typ av mord: moderns dödande av ett oäkta barn vid eller strax efter födseln. Brottet var belagt med dödsstraff till 1861 och fram till 1779 kunde dödsdomar fällas på blotta misstanken om barnamord. Händelsen med Sigrids barn bedömdes däremot som en särskild art av olyckshändelse, där barnet blivit kvävt eller ihjällegat under nattsömnen, med nutida språkbruk betecknat som *barnkvävning.*

Det övergripande syftet med avhandlingen är att undersöka den rättsliga diskursen och rättspraxis i mål som rör föräldrars ansvar för späda barns död. Mitt fokus ligger alltså på *talet kring vad som hänt*, inte på vad som verkligen hade hänt, och vilka *domslut* dessa resonemang ledde fram till. Ingen har tidigare i svensk forskning tagit ett samlat grepp om behandlingen av både barnkvävning och barnamord, även om vissa ansatser i den riktningen gjorts, t. ex. av Gudrun Andersson.[3] Tidigare forskning, t.ex. Arthur Thomson och Inger Lövkrona, har dock berört intressanta aspekter av tematiken och jag återkommer till detta. Men ingen har tidigare på ett systematiskt och djuplodande sätt analyserat ett stort antal rättsliga texter kring dessa båda brottskategorier.

De rättsliga texterna återspeglar vad som sades för att leverera ett övertygande domslut, vad som kan kallas retoriken, på de rättsliga arenorna. Texterna är emellertid inte alltid en exakt och fullständig återgivning av orden som sades. Den skrivna texten kan vara omformulerad och förkortad i förhållande till det talade ordet, men ger ändå en bild av hur resonemangen gick och i synnerhet av vad som uppfattades som viktigt. Texterna kan alltså uppfattas som retoriska dokument. De är inte en direkt återspegling av verkligheten, eller som Dominick LaCapra uttrycker det: "documents are texts that supplement or rework 'reality' and not mere sources that divulge facts about 'reality'".[4] Därför måste texterna läsas med kritiska ögon och mot bakgrund av en källkritik som tar hänsyn till texternas tillkomstsituation och vems tolkning som ligger till grund för deras utformning.[5] Bakom retoriken finns styrinstrument. En oerhört betydelsefull bakgrund till talet vid rätten är givetvis lagtexterna. Lagparagraferna ger uttryck för övergripande samhällsnormer. Men vid sidan av lagen är det tänkbart att andra övergripande föreställningar, attityder och värderingar påverkade hur man talade om dessa brottskategorier. Talet i rätten styrdes av

[3] Gudrun Andersson 1998 s. 141-149.

[4] Dominick LaCapra 1985 s. 11.

[5] Dominick LaCapra 1985 s. 11. Se även Natalie Zemon Davis 1987 s. 15-25; Inger Lövkrona 1999 s. 31 ff.

en bakomliggande samtalsordning, en rättslig diskurs. Jag uppfattar retoriken i sin tur som en diskursiv praktik syftande till att övertyga i ett speciellt fall med hjälp av argument som knöts till mer övergripande tanke- och talordningar.[6] (Se vidare nedan.) Genom en noggrann analys av rättsprotokollen och retoriken kring barnkvävning och barnamord vill jag försöka kasta ljus över vilka andra diskurser, föreställningsvärldar och värderingar som påverkade den rättsliga diskursen.

En generell fråga är således hur barnkvävning och barnamord hanterades i rättspraxis. Den primära frågeställningen rör emellertid hur berättelsen om den skyldiga och den oskyldiga modern konstruerades i de rättsliga texterna, dvs. hur skapades bilden av de inblandade föräldrarna, i praktiken huvudsakligen mödrarna? Vilka omständigheter undersökte rätten vid utredningarna? Finns det tänkbara faktorer som rätten inte efterfrågade? Hur värderades de fakta som kom fram under granskningen av brotten, och hur talade man om de anklagade mödrarna på den rättsliga arenan? Vilka sakförhållanden beaktades som förmildrande respektive försvårande?

Valet av de två kategorierna barnamord och barnkvävning aktualiserar *genusaspekten*. Båda kategorierna definierades i lagtexterna som uteslutande kvinnliga brott, mödrars brott. Det faktum att lagtexterna om barnkvävning och barnamord per definition bortsåg från mannen, fadern, riktar intresset mot genus. Brotten handlar om reproduktion, alltså finns alltid en man inblandad i händelseförloppet, om inte annat så när barnet avlades. Jag vill undersöka på vilket sätt genus närmare bestämt är inbäddat i de rättsliga berättelserna. Vilket ansvar för barnet tilldelades modern respektive fadern i rättslig diskurs och rättspraxis? Genusaspekten aktualiseras också genom att rätten uteslutande bestod av män, män som dömde kvinnor.

Med utgångspunkt från den rättsliga diskursen vill jag sedan lyfta fram hur reflektionerna kring moderskapet/föräldraskapet, livets början och det späda barnets värde såg ut.

---

[6] Se även Mats Rosengren 2001 s. 40.

Statistik

Hur vanligt var det då att spädbarn dog till följd av barnkvävning eller barnamord? I relation till den stora barnadödligheten under tidigmodern tid var det inte särskilt frekvent. Barnkvävning förekom oerhört mycket oftare än barnamord under den studerade perioden. Rikstäckande statistik för dödsorsaker saknas för tiden före Tabellverkets tillkomst 1749. Verkets statistiska uppgifter grundar sig på kyrkoböckerna och siffrorna är inte helt tillförlitliga eftersom prästerna saknade en enhetlig norm för administration och noteringar. Sannolikt förekom fler fall av barnkvävning än de som syns i statistiken.[7] Dock kan, å andra sidan, en del barnkvävningsfall i statistiken i själva verket ha orsakats av sjukdom och inte av kvävning.[8] Trots dessa reservationer kan ändå vissa översiktliga slutsatser dras om mängden dödsfall av olika typer. Under perioden 1749–1800 dog totalt ungefär vart femte spädbarn eller drygt 200 av 1 000 levande födda. Omkring 7 av 1 000 födda barn dog enligt statistiken av barnkvävning under senare hälften av 1700-talet.[9] Flest barnkvävningar registrerades i landet, enligt Arthur Thomson, 1753. Detta år noterades 765 fall.[10] Enligt S. Gunnar Norvenius var emellertid frekvensen barnkvävningar högst under perioden 1757–60, då 7,7 av 1000 spädbarn drabbades.[11] En annan beräkning gör gällande att fler än 20 000 barn dött på detta sätt under perioden 1749–1779, dvs. i genomsnitt ca 650 barn per år.[12] När vi sedan kommer in på 1800-talet sjunker siffrorna. 1811–1815 registrerades 4,6 barnkvävningar, år 1850 2,0 och 1876–1880 0,5 i årsmedeltal per 1 000 levande födda i Sverige.[13]

---

[7] Se t. ex. Sten Carlsson 1961 s. 15.

[8] Arthur Thomson 1960 s. 2, not 3; Klas Gustaf Odén 1875 s. XX.

[9] S. Gunnar Norvenius 1993 s. 8.

[10] Arthur Thomson 1960 s. 2, not 3. Se även Klas Gustaf Odén 1875 s. XX.

[11] S. Gunnar Norvenius 1993 s. 8.

[12] Arthur Thomson 1960 s. 2 not 3.

[13] S. Gunnar Norvenius 1993 s. 8. Se även Klas Gustaf Odén 1875 s. XX.

Det är emellertid intressant och värt att notera att det förekom stora regionala skillnader i uppgifterna om antalet barnkvävningar. De absolut flesta fallen härrör från Småland, Västergötland och Värmland. Dessa områden svarade för omkring hälften av landets alla bokförda barnkvävningar. Även från Skåne rapporterades ett relativt stort antal sådana dödsfall.[14] Men också på det lokala planet kunde variationerna vara omfattande. Bodil E. B. Persson har funnit att frekvensen var häpnadsväckande hög i Frosta och Gärds härader i Skåne. I detta område "ansågs på 1750-talet nästan vart femtionde döpt barn ha blivit kvävt till döds."[15] Hon framhåller även att antalet barnkvävningar sannolikt inte var färre under 1600-talet än vid 1700-talets mitt. I en absolutionsbok från Göinge prosteri i nordöstra Skåne har för perioderna 1625–1644 och 1646–1649 antecknats att 274 barn, dvs. i genomsnitt drygt 11 per år i ett och samma prosteri, blivit ihjällegade.[16] På Gotland, i Stockholms stad och i de nordligaste delarna av landet var däremot antalet registrerade barnkvävningar mycket få.[17]

Antalet barnamord har, med utgångspunkt från Tabellverkets sammanställningar, uppskattats till ca 7 per år under tiden 1750–1773[18], 11 per år 1776–1780, 8 per år 1781–1790 och 9 per år 1791–1800.[19] Siffran är med all sannolikhet för låg, då många barnamord inte noterades i kyrkoböckerna, underlaget för Tabellverkets statistik. Säkrare uppgifter kan hämtas ur rättskällorna.[20] Jan Sundin lämnar i sin studie av brottsligheten i äldre tid uppgifter om barnamord. Undersökningsområdet är Östergötland som antas ha haft minst 100 000 invånare. (Se tabell 1.)

[14] Klas Gustaf Odén 1875 s. XX f.; Arthur Thomson 1960 s. 2, not 3.
[15] Bodil E. B. Persson 1996 s. 207.
[16] Bodil E. B. Persson 1996 s. 201, 207. Se även Arthur Thomson 1960 s. 57.
[17] Klas Gustaf Odén 1875 s. 8 f.
[18] P. A. Siljeström 1875 s. 158.
[19] Klas Gustaf Odén 1875 s. 7.
[20] Johan Söderberg 1993 s. 14; Kaijus Ervasti 1995 s. 65 ff.

TABELL 1. **Anklagade för barnamord i Östergötland**

Period	Antal anklagade
1635–1644	2
1695–1704	7
1745–1754	7
1795–1804	20

Källa: Jan Sundin 1992 s. 230.

Rudolf Thunander har undersökt brottsligheten i Småland och Öland, ett område med omkring 150 000 invånare under 1600-talet. Thunanders siffror bygger på hovrättens material. Alla underrättens domar i grova brott som barnamord skulle underställas hovrätten, därför är antalet underställda mål det samma som antalet anklagelser för barnamord. Han visar även hur många dödsdomar som avkunnades i underrätt respektive hovrätt. Med utgångspunkt från denna statistik kan antalet barnamord per 100 000 invånare och år under 1600-talet beräknas till 1,4.[21]

TABELL 2. **Göta hovrätt underställda mål rörande barnamord från Småland och Öland samt därvid följande dödsdomar**

Period	Totalt antal underställda mål	Antal dödsdomar i underrätt	Antal dödsdomar i hovrätt
1635–1644	19	17	14
1655–1664	28	26	14
1681–1699	32	23	12
Summa	79	66	40

Källa: Rudolf Thunander 1993 s. 136.

[21] Rudolf Thunander 1993 s. 136. Se även Eva Bergenlöv & Marie Lindstedt Cronberg 2002 s. 102.

Hos ekonomhistorikern Arne Jansson och kriminologen Maria Kaspersson kan hämtas uppgifter som är mera osäkra. I sina respektive undersökningar av dödligt våld i Stockholm på en lång tidsaxel har de beräknat antalet brott per 100 000 invånare. (Se tabell 3.)[22] Kalkylerna blir osäkra eftersom Stockholm i början av perioden hade en liten befolkning vars exakta storlek inte går att fastställa. Under 1500-talet anses stadens befolkning ha uppgått till mellan 5 000 och 10 000 invånare. På 1650-talet uppges invånarantalet ha varit maximalt 40 000.[23]

TABELL 3. **Barnamord i Stockholm under olika perioder**

Period	Antal barnamord	Antal per 100 000 inv. och år
1576–1608	4	1–2
1616–1625	12	9–15
1668–1672	8	3–4
1710–1716	2	1
1720–1765	29	1–2
1920–1939	10	0,1

Källa: Arne Jansson 1998 s. 21; Maria Kaspersson 2000 s. 140 f.

Kvinnor dömda för barnamord svarade för en stor andel av samtliga dödsdömda personer under 1700-talet. Av 617 dödsdömda personer avrättades 217 för barnamord under tjugoårsperioden 1759–1778.[24] År 1779 förändrades lagstiftningen kring barnamord så att beviskraven skärptes.[25] Erik Anners har visat att

[22] I en annan beräkning uppger Maria Kaspersson felaktigt att barnamordens andel av spädbarnsdödligheten under 1700-talet var 25–30%. Maria Kaspersson 2000 s. 139. Enligt denna uppgift skulle alltså så många som 50–60 av 1 000 födda barn ha utsatts för barnamord. Troligtvis har ett decimaltecken tappats bort. En rimligare siffra är 0,25–0,30%.

[23] Sven Lilja 1995 s. 304–337. Se även Eva Bergenlöv & Marie Lindstedt Cronberg 2002 s.101.

[24] Erik Anners 1965 s. 296.

[25] Om lagstiftningen kring barnamord se kapitel 4.

efter detta år sjönk andelen barnamörderskor bland de avrättade: 1769–1778 avrättades totalt 268 personer av vilka 107 (40 procent) för barnamord, 1779–1788 avrättades totalt 108 varav 35 (32 procent) för barnamord.[26]

Även om långt ifrån alla anklagelser om barnamord ledde till dödsstraff, står det fullständigt klart att barnamorden var långt färre än barnkvävningarna under 1700-talet, sannolikt även på 1600-talet. Alla uppskattningar tyder på att barnkvävningarna var mångdubbelt fler; vid mitten av 1700-talet t.ex. uppemot 800 under ett år i riket, medan antalet barnamord per år vid samma tid knappast uppgick till fler än 20.

Rättens texter – perspektiv och begrepp

Fokus i denna undersökning ligger på den rättsliga diskursen och rättspraxis. Syftet är således inte att utreda "sanningen" om orsaken till de späda barnens död. Undersökningen rör istället hur man i rättsliga fora talade om dessa händelser, hur rätten konstruerade en berättelse om vad som hänt. Det var en berättelse som låg till grund för domslutet samtidigt som den byggde på den information som getts i de olika ursprungliga berättelser som de anklagade och vittnen i målen framfört vid rannsakning på sockennivå och inför underrätterna. Men för den skull menar jag inte att diskursen är frikopplad från den sociala verkligheten, utan att det råder en samverkan, ett dialektiskt förhållande, om man så vill, mellan diskurs och social verklighet. Jag vill se det som att social verklighet och diskurs påverkar varandra i en ständigt pågående process. En process som är inflätad i den rådande och föränderliga samhällskontexten och världsbilden.[27] Därmed har jag också anslutit mig

[26] Erik Anners 1965 s. 296.

[27] För ett liknande ställningstagande se Peter L. Berger och Thomas Luckman 1975.

till en form av teoretisk realism.[28] Min utgångspunkt är att det finns en verklighet utanför språket men att denna verklighet tolkas med hjälp av språket och att dessa tolkningar kan se olika ut. Men tolkningarna kan inte se ut hur som helst i en bestämd kontext. De tillgängliga diskurserna sätter ramar för hur en inträffad händelse kan tolkas. Hur en viss händelse interpreteras bestäms alltså, enligt min mening, av den tolkningsram som en given samhällskontext tillhandahåller.

Tonvikten i studien ligger på diskursen och hur den kommer till uttryck i de berättelser som producerades på de rättsliga arenorna. Diskurs är för mig den språkliga sidan av kulturen eller samhällskontexten. Diskursen är en bakomliggande ordning, ett regelverk som bestämmer vad som kan uttryckas med språk. Men själva talet eller texten är inte automatiskt identisk med diskursen. De ord som sägs, som kan höras, kan utgöra en del av en diskurs eller indirekt anknyta till en större diskurs som det blir forskarens uppgift att rekonstruera.[29] När de sagda orden sedan omvandlas till nedskriven text får vi sammanhängande berättelser, i detta fall olika rättsliga instansers berättelser om föräldrars brott mot späda barn. Det är dessa berättelser som utgör mitt källmaterial. De berättelserna kan i sin tur underkastas retorikanalys, dvs. en analys av hur man argumenterade för att underbygga ett domslut. Natalie Zemon Davis är en av de historiker som utvecklat en ny metod för att bearbeta berättande källor. I stället för att som

[28] Den teoretiska realismen presenterades för svenska historiker av Christer Winberg 1990. Enligt denna vetenskapsfilosofiska inriktning finns två grundläggande utgångspunkter, för det första "en *kunskapsrealism*, enligt vilken omvärlden existerar i huvudsak oberoende av betraktaren och oberoende av vad han eller hon tycker om den" och för det andra att "det inte bara är iakttagbara fenomen som existerar. Vi måste också tänka oss reellt existerande krafter och strukturer under tingens yta, som ger vissa mönster i det iakttagbara." Forskarens uppgift är att klarlägga sambanden mellan dessa ytfenomen och djupförhållanden. Christer Winberg 1990 s. 13. Se även Eva Österberg 2000 s. 19; 2002a; Erling Sandmo 1999 s. 88 f.

[29] Om diskursanalys se t.ex. Mats Alvesson & Kaj Sköldberg 1994 s. 279-287; Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips 2000.

tidigare skala bort allt fiktivt för att få fram "rena fakta" lät hon fiktionen bli det centrala i undersökningen. Davis använde berättelserna i dödsdömda fångars nådeansökningar som källmaterial för att skapa kunskap om människorna bakom berättelserna.[30] I boken *Annika Larsdotter barnamörderska* ger Inger Lövkrona en mycket läsvärd och intressant presentation av sin analysmetod av häradsrättsprotokollen. Hon urskiljer bland annat olika röster i protokollens berättelser, lyfter fram tingsskrivarens roll i utformandet av den skrivna berättelsen och analyserar rättegången som ett socialt drama.[31]

Även Kari Telste har skrivit om rättsprotokollen som berättelser. Hon menar att dessa texter är konstruerade som berättelser med olika nivåer eller lager som är inbördes relaterade till varandra. Kärnan är en händelse som ska rekonstrueras i rätten. Utanpå denna finns den anklagades och vittnenas berättelser. Ytterst har vi så den form berättelsen fick när den skrevs ned i domstolsprotokollet.[32] När tingsnotarien skrev konstruerade han bilder av en social verklighet, producerade och reproducerade meningar, värden och ideologier. "Skriveren fant det langt fra nødvendig å foreta en nøyaktig rekonstruksjon, men var opptatt av å avgjøre hvilke representasjoner av sannheten som var mest overbevisende", framhåller Telste.[33]

Hovrättens berättelser är mitt huvudsakliga källmaterial. Hovrättens texter har varit ingången till de mål som hanterats av världslig rätt. Jag har analyserat sammanlagt 140 mål – 120 barnamord och 20 barnkvävningar som behandlades vid Göta Hovrätt under perioderna 1684–1718 och 1780–1799. I en stor del av målen har jag dessutom granskat underrätternas texter i de avskrifter av fallen som sänts in till hovrätten, i de renoverade domböckerna eller i underrätternas originaldomböcker. De svenska hovrätterna etablerades under första hälften av 1600-talet. De kom till som ett led i

[30] Natalie Zemon Davis 1987.
[31] Inger Lövkrona 1999 s. 31-47.
[32] Kari Telste 1997 s. 77; 2000 s. 41.
[33] Kari Telste 2000 s. 42.

den professionalisering av rättsväsendet som kallas den judiciella revolutionen.[34] Hovrättens uppgift var, under min undersökningsperiod, bland annat att granska underrätternas arbete och att fastställa straff i grova brottmål som var belagda med dödsstraff.[35] De mål som ingår i min undersökning och som behandlats i världslig underrätt hamnade alltså hos hovrätten. Det är dock troligt att ett antal barnkvävningsmål som av underrätten bedömdes ha skett av full våda stannade i den lägre instansen, särskilt efter 1719. Barnkvävningar där föräldrarna bedömts som så vårdslösa att de av underrätten ålades straff utöver den föreskrivna kyrkoplikten skulle emellertid refereras till hovrätten.[36] I hovrätten avkunnades den slutliga domen. Även i de fall som fördes vidare till Kungl. Maj:t noterades den slutliga domen i hovrättens text efter det att konungen meddelat sitt beslut.

Underrätten rannsakade anklagad och vittnen samt avfattade en dom som skulle grunda sig på lagen. I dessa mål som rörde livssaker måste underrättens domslut alltid underställas hovrätten. Den lägre instansen sände in en fullständig avskrift från domboken samt andra handlingar som rörde målet, t.ex. läkarattest, prästbetyg och vädjanden, till hovrätten.[37] Det var ytterst sällsynt att hov-

[34] Begreppet den judiciella revolutionen myntades av Bruce Lenman och Geoffrey Parker. Se Bruce Lenman & Geoffrey Parker 1980. Flera forskare som använt begreppet har påpekat att det var en långsam process snarare än en revolution. Se t.ex. Eva Österberg 1997c s. 356 f.

[35] Om hovrättens arbete under 1600-talet se Rudolf Thunander 1993.

[36] Se Arthur Thomson 1960 s. 135 f., 162 f. och *Kunglig Förordning* 15/3 1720.

[37] De fullständiga handlingarna i underställda mål bands till en början in tillsammans med Göta Hovrätts utslag i Criminaliaserien. Från och med 1690 återfinns de i Göta Hovrätts Arkiv under serie E VAC. Även om handlingar i underställda brottmål i många fall förkommit, visar källserien att hovrätten hade tillgång till de kompletta handlingarna från underrätten. Inger Lövkrona uppger felaktigt att hovrätten hade "ett ganska dåligt underlag för [sin] bedömning" och att "det mesta uteslutits i avskrifterna till hovrätten." Hon utgår då från att hovrätten byggde sina beslut på de referat av målen som finns i hovrättens egna protokoll. Inger Lövkrona 1999 s. 33, 41. Men så vitt jag har funnit var avskrifterna som sändes in till hovrätten fullständiga utdrag ur originaldomböckerna, kompletterade med t.ex. avskrifter av läkarattest och prästens utlåtande.

rätten i den undersökta perioden kallade anklagad eller vittnen till domstolen. Den högre instansen avgjorde de insända målen med utgångspunkt från underrättens berättelse. Vid hovrättens session idkades högläsning av de insända handlingarna. Läsningen av ett mål kunde pågå i flera timmar. Det finns exempel på att läsningen påbörjades på förmiddagen, avbröts för middag och sedan fortgick under hela eftermiddagen, så länge att avgörandet måste uppskjutas till nästa dag.[38] Hovrättens sammankomst inleddes alltså med att advokatfiskalen läste upp underrättens handlingar. Sedan ledde hovrättspresidenten diskussionen kring målet. Ledamöterna uttalade sin mening och avgav sina röster varefter fiskalen skrev ned resolutionen (domslutet). Resolutionen skickades sedan till landshövdingen för verkställande av domen. Rudolf Thunander har funnit att hovrätten var noggrann och gick grundligt tillväga redan på 1600-talet. I vissa fall återremitterades målet till underrätten för närmare utredning innan domen fälldes.[39] Av 120 barnamordsmål i min undersökning returnerades 14 eller knappt tolv procent till underrätten för ytterligare klargöranden.[40]

Många svenska historiker har under senare tid använt det rättsliga materialet, framförallt från underrätterna, som källmaterial för utmärkta rätts-, kultur- och genushistoriska undersökningar.[41] Mitt intresse riktar sig mot hur rättsfallen slutligen avgjordes. Hovrättens texter är slutberättelser i brottmål som gällde späda barns död. Här avfattades den definitiva domen, ibland efter att

[38] Se t.ex. GHA Brottmålsprotokoll 1701-1706 AII:5 13/12 1706.

[39] Rudolf Thunander 1993 s. 40-50, 138. Om hovrätten som rättskipningens övervakare under 1600-1700-talen se även Jan Sundin 1992 s. 40-50.

[40] Se t.ex. GHA Brottmålsprotokoll 1695-1700 AII:3 12/11 1696; GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 9/12 1715; GHA Brottmålsutslag 1792 BIIA:112 mål nr 174; GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:81 11/4 1796.

[41] Se t.ex. Eva Österberg & Dag Lindström 1988; Eva Österberg 1983; 1991a; Maria Ågren 1988; 1992; Marie Lindstedt Cronberg 1997ab; Gudrun Andersson 1998; Johan Söderberg 1990; Marja Taussi Sjöberg 1996; Åsa Karlsson Sjögren 1998; Hans Andersson 1998; Örjan Simonsson 1999.

målet underställts Kungl. Maj:t. I hovrättens berättelse kan vi se vilka omständigheter som vägts in i det slutliga avgörandet. Slutberättelsen visar vilka faktorer som tillmättes betydelse och motiverade domslutet. Om intresset riktar sig mot hur grövre brottmål slutade är hovrättens berättelser därför den givna källan. Underrättens berättelser ger interimsbeslut som i många fall ändrades i den högre instansen. Rudolf Thunander har visat att i 1 774 mål som underställdes hovrätten under 1600-talet hade underrätten dömt till döden i 1 342 fall medan hovrätten avkunnade dödsdom i endast 280 av dessa ärenden.[42] Vi ser alltså att underrätten utfärdat dödsdom i ca 75 % av de mål som sedan underställdes högre instans. Men endast i ca 16 % av målen avkunnade hovrätten dödsstraff.

När det gäller barnkvävningar på landsbygden utreddes de först av den kyrkliga instansen, sockenstämman eller en mindre grupp kyrkliga förtroendemän. Om dödsfallet där ansågs som en olyckshändelse eller orsakat av barnets sjukdom, fördes det inte vidare till den världsliga rätten. I avsnittet om barnkvävning har jag därför, utöver de få barnkvävningar som hamnade på hovrättens bord, undersökt 52 berättelser om barnkvävning som konstruerades på den kyrkliga arenan. Detta källmaterial presenteras närmare i kapitel 3. När man på sockennivå bedömde det som att modern/föräldrarna inte avsiktligt vållat barnets död, författade man på denna nivå den slutliga berättelsen om händelsen.

I mål som handlade om späda barns död inför världslig rätt var, som sagt, den lägre instansen mera bunden att döma strikt efter lagen än vad hovrätten var. Den högre rätten hade möjlighet att tillgripa arbitrio, domarens omdöme och valfrihet, vid straffutmätningen medan underrätten var ålagd att mer eller mindre mekaniskt döma efter lagen. I hovrätten kunde juristerna använda sin klokhet och döma enligt sunda rättsprinciper med hänsyn till mångskiftande omständigheter och andra skäl. Lagen var ett rättesnöre men den kunde rimligtvis inte täcka alla variationer och

[42] Rudolf Thunander 1993 s. 166.

omständigheter i de enskilda fallen. Därför hade den högre domaren, enligt tidens straffrättsteori med rötter hos Aristoteles och skolastiken, rätt att utdöma ett annat straff än det lagen föreskrev. I praktiken innebar det oftast att överrätten lindrade straffet men det förekom även att underrättens dom skärptes. Under senare delen av 1600-talet försökte Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII förbehålla konungen rätten att arbitrera.[43] Hovrätten fortsatte emellertid att arbitrera trots kungliga påbud om att hålla sig till lagen.[44]

Circumstantiaeläran

Den högre domstolen kunde således frångå det lagstadgade straffet. Det innebar dock inte att den hade lov att ägna sig åt godtycklighet. Straffrättsläran lämnade inget utrymme för godtycklighet eller subjektiva bedömningar. Men domarna skulle väga in förmildrande och försvårande omständigheter och därefter fastställa ett rättmätigt straff. Rätten skulle fästa avseende vid den s.k. circumstantiaeläran som innebar att samtliga omständigheter i målet skulle vägas in. Circumstantiaeläran hade alltsedan antiken åskådliggjorts med hexameterversen "*quis, quid, ubi, quibus, auxiliis, cur, quomodo, quando*" – vem, vad, var, med vilka medel, varför, på vilket sätt och när. Läran om omständigheterna, som hade sina rötter i antiken, utgjorde såväl under medeltiden som under 1600- och 1700-talen en oerhört betydelsefull grund för den högre straffrättstillämpningen. Syftet var att den rättrådige domaren skulle sträva efter ett mera rättvist straff i det enskilda fallet än vad den abstrakta lagen stadgade. Detta skulle ske genom noggrant övervägande av omständigheterna.[45] Sakförhållandena skulle utredas med hjälp av circumstantiaeläran som omfattade sju

[43] Bo H. Lindberg 1984.
[44] Rudolf Thunander 1993 s. 198-203.
[45] Bo H. Lindberg 1984 s. 290-300. Se även Kjell Å Modéer 1997 s. 125.

circumstantiae, vilka beskrevs på följande sätt i ett tyskt juridiskt lexikon från 1615:

> Orsak, varför något har gjorts; Person, vem och med vem har han gjort det; Plats, där det gjorts; Tid, när det gjorts; Kvantitet, stort eller litet; Kvalitet, hur det har gjorts; Genomförande, om det skett av fruktan, med våld, misstag, uppsåt, vårdslöshet, olycka eller slump...[46]

Oavsett hur noggrann rätten var i utredandet av omständigheterna kan den dock näppeligen ha lyckats dra fram alla omständigheter i ljuset. Vilka omständigheter som efterfrågades och hur rätten sedan värderade dem betingades, enligt min mening, utöver av lagtexten också av den rådande kulturen eller samhällskontexten och diskursen.

Kritisk diskursanalys

Norman Faircloughs kritiska diskursanalys med betoning på intertextualitet och interdiskursivitet har haft inflytande på min teoretiska och metodiska orientering. Fairclough utvecklar sin teori och metod utifrån bland andra Michel Foucault och Antonio Gramsci. Från Foucault hämtar han diskursbegreppet men ställer sig kritisk till dennes syn på diskursen som enbart konstituerande. Foucaults perspektiv fokuserar strukturerna i alltför hög grad, är statiskt och kan inte förklara förändring, menar han. Fairclough, som är särskilt intresserad av förändring, betonar istället att det råder en dialektisk relation mellan struktur och aktör eller mellan diskurs och subjekt. Strukturerna kan endast upprätthållas genom att ständigt förnyas genom handling och tal. Men det är också genom handling och tal som de krackelerar, rämnar och förändras. Strukturerna reproduceras men blir också förändrade via praxis, poängterar Fairclough. Till förändringsaspekten kopplas sedan Gramscis hegemonibegrepp och uppfattning av makt. Gramscis maktkoncept är långt mera fruktbart än Foucaults, anser Fairclough. Gramsci bygger in kamp och instabilitet, något som

[46] Citatet hämtat ur Bo H. Lindberg 1984 s. 296.

öppnar för förändring på ett helt annat sätt än Foucault, som negligerar handling utöver motstånd eller motmakt.[47]

Jag vill också anknyta till Nancy Frasers pragmatiska syn på diskurs. Hon tar avstånd från den strukturalistiska modellen och framhåller att det pragmatiska förhållningssättet studerar språk som social praktik i en social kontext. Frasers perspektiv ger utrymme för såväl aktörer som förändring och möjliggör för forskaren att fokusera på makt och olikheter. Hon definierar diskurser som

> historically specific, socially situated, signifying practices. They are communicative frames in which speakers interact by exchanging speech acts. Yet discourses are themselves set within social institutions and action contexts. Thus, the concept of a discourse links the study of language to the study of society.[48]

Det pragmatiska perspektivet har stor potential, särskilt när det gäller feministiska studier, framhåller Fraser, eftersom

> First, it treats discourses as contingent, positing that they arise, alter and disappear over time. Thus, the model lends itself to historical contextualization, and it allows us to thematize change. Second, the pragmatics approach understands signification as action rather than as representation. It is concerned with how people 'do things with words.' Thus, the model allows us to see speaking subjects not simply as effects of structures and systems but, rather, as socially situated agents. Third, the pragmatics model treats discourses in the plural. It starts from the assumption that there is a plurality of different discourses in society, therefore a plurality of communicative sites from which to speak. Because it posits that individuals assume different discursive positions as they move from one discursive frame to another, this model lends itself to theorization of social identities as nonmonolitic. Next, the pragmatics approach rejects the assumption that the totality of social meanings in circulation constitutes a single, coherent, selfreproducing 'symbolic system.' Instead, it allows for conflicts among social schemas of interpreta-

[47]Norman Fairclough 1992 kap. 2; Antonio Gramsci 1981; Michel Foucault 1980.

[48] Nancy Fraser 1997 s. 160.

> tion and among the agents who deploy them. Finally, because it links the study of discourses to the study of society, the pragmatics approach allows us to focus on power and inequality. In short, the pragmatics approach has many of the features one needs in order to understand the complexity of social identities, the formation of social groups, the securing and contesting of cultural hegemony, and the possibility and actuality of political practice.[49]

Intertextualitet och interdiskursivitet är två bärande begrepp i Faircloughs teori. Tankekonstruktionen vilar även här på impulser från Foucault. Men också Michail Bachtin och Julia Kristeva tillmäts fundamental betydelse. Intertextualitet definieras som "the property texts have of being full of snatches of other texts, which may be explicitly demarcated or merged in, and which the text may assimilate, contradict, ironically echo, and so forth."[50] Intertextualitet existerar när en text öppet och tydligt bygger på andra specifika texter. En särskild typ av intertextualitet är interdiskursivitet. Interdiskursivitet "is a matter of how a discourse type is constituted through a combination of elements of orders of discourse"[51] eller "the constitution of a text from a configuration of text types or discourse conventions".[52] Fairclough menar alltså att diskurser konstitueras av element som hämtas ur diskursordningar. Diskursordningarna intar en överordnad position i förhållande till de enskilda diskurserna. Komponenterna som förvärvas från diskursordningarna kan blandas på olika sätt varigenom diskurser förändras eller nyskapas.[53]

Intertextualiteten kan ta sig ut på flera sätt: Olika texter eller diskurser kan alternera inom en text; en text eller diskurs kan vara inbäddad ("embedded") i en annan. Texter och diskurser kan

---

[49] Nancy Fraser 1997 s. 160 f.

[50] Norman Fairclough 1992 s. 84. Se även Michel Foucault 1972; Michail Bachtin 1981; 1986; 1991; 1997 och Julia Kristeva 1986. För kritik av Julia Kristeva se Nancy Fraser 1997 s. 161-166.

[51] Norman Fairclough 1992 s. 118.

[52] Norman Fairclough 1992 s. 10.

[53] Norman Fairclough 1992 s. 68, 85, 124.

också vara blandade på ett komplicerat sätt som gör det svårt att särskilja dem från varandra.[54]

Inom en kultur/samhällskontext finns alltså, enligt min uppfattning, ett flertal diskurser. Diskurserna påverkar varandra i olika grad, överlappar varandra och lånar element sinsemellan. De bildar inte statiska formationer utan överlappningsmönstret rör sig, om än långsamt och med ganska mycket tröghet. En enskild diskurs är inte heller beständig och för evigt likadan. Den påverkas och förändras genom att människor använder den och för in nya element från andra diskurser, eller diskursordningar, för att tala med Fairclough. Människan, subjektet står i ett dialektiskt förhållande till diskurserna. Hon formas av diskurser men när hon agerar och använder språket förändrar hon i sin tur diskurserna. Om vi kallar samtalsordningen i rätten för en rättslig diskurs, så är den självfallet påverkad av en rent juridisk diskurs som framförallt rör lagen. Under 1600- och 1700-talen är det även troligt att den rättsliga diskursen i högre eller lägre grad påverkades av en religiös diskurs, en vetenskaplig diskurs och en politisk diskurs. Jag återkommer till detta. En allmän praktisk diskurs om hur människor bör och inte bör uppträda i olika situationer samt, inte minst, praktiken, det materiella och kroppsliga i den sociala verkligheten torde också haft inflytande på den rättsliga diskursen.

Retorik

Retoriken, talekonsten eller vältaligheten, har sitt ursprung i talet inför domstolen. Att tala väl inför rätten, att övertala och övertyga har alltsedan antiken haft avgörande betydelse för hur domstolen avgör sina mål.[55] Retorikprofessorn Kurt Johannesson framhåller

[54] Norman Fairclough 1992 s. 118. Nyhistorismen är en riktning inom litteraturforskningen som betonar litterära texters beroende av andra texter, kunskaper och praktiker. Detta förhållande betecknas av nyhistoristerna som "embeddedness". Se t.ex. Stephen Greenblatt 1988; H. Aram Veeser 1994; Jonathan Sawday 1995. För en kortfattad presentation av nyhistorismen se Erling Sandmo 1999 s. 90–95.

[55] Kurt Johannesson 1994 s. 11 ff.; 1999 s. 38.

att "[i] all juridisk argumentering måste man utgå från skrivna lagar eller rättsliga och moraliska normer som domare och åhörare förväntas acceptera." Men "[d]essutom måste man tillgripa det medel som retoriken alltid rekommenderar i svåra eller till synes hopplösa fall: gå på känslorna!"[56]

Katharina Sobota, juris doktor vid universitetet i Jena, har med hjälp av retoriken analyserat den nutida rättsliga argumentationen i protokoll från olika typer av rättsfall vid tyska domstolar. Hon menar att:

> Jurists do not produce their texts in the way they claim they should produce them. Contrary to their implicit self understanding, their decisions are not the result of factual knowledge, syllogistic application of norms, and methodically unambiguous interpretations of concepts. What they do is actually a skillful, constructive procedure which is neither completely determined, nor completely arbitrary. One of the disciplines trying to describe this process is *rhetoric*.[57]

Vid sidan av s.k. rationella element måste en text appellera så väl till den traditionsenliga som den emotionella nivån, framhåller Sobota. Texten måste verka på tre nivåer: logos, etos och patos. Logos representerar argumentationen, logiska argument, som explicit eller implicit refererar till normer. Sobota delar in logos i fyra kategorier: 1. referenser till kodifierade normer, lagar 2. hänvisningar till rättsliga principer 3. common sense argument, regler för vardagslivet, jämförbart med begreppet allmän praktisk diskurs, som jag använt ovan 4. meningar som innehåller sammanfattningar.

Etos handlar om traditioner och juristernas självbild, hänvisningar till auktoritet och källor, referenser till andra domslut, andra texter eller citat ur källor.

Patos står för de starka känslor talaren vill väcka hos åhörarna och använda för att övertyga dem. Till denna kategori hör uttalanden som syftar till att övertyga genom att vädja till åhörarnas

[56] Kurt Johannesson 1999 s. 47.
[57] Katharina Sobota 1994 s. 155.

känslor. Patos innebär att talaren använder signalord som rör en persons anseende eller en handlings karaktär. Uttalanden som syftar till att väcka rädsla, medlidande eller vrede tillhör också patos. Men även den stilistiska konstruktionen i sig kan frambringa patos, utan att orden som sådana är direkt känsloladdade. Sobota framhåller att empiriska studier visar att domstolarna i mycket hög grad tillgriper emotionella medel. Det är förvånande, fortsätter Sobota, eftersom vi vant oss vid en rättsfilosofi influerad av den cartesianska rationalismen, en filosofi som avvisat känslomässiga aspekter på lag och rätt. Rättsteorin har med andra ord ringa förankring i den dömande verksamheten och vi har en rättspraxis där känslomässiga moment verkar i det fördolda, utom kontroll. Det mest slående resultatet i Sobotas undersökning är att domsluten i oerhört stor utsträckning stödjer sig på patos, särskilt i betydelsefulla moment där jurister förväntar sig rationella grunder. Analysen visar ett karaktäristiskt mönster i korrelationen mellan logos, etos och patos. När de logiska argumenten blir färre får patos större betydelse. I inledningen av ett domslut där den lägre domstolens beslut presenteras tillsammans med expertutlåtanden, parternas och vittnenas utsagor, dominerar logos. I följande avsnitt, där rätten lägger fram sin mening blir logos underordnat. De avgörande passusarna avges med högt, ibland ytterligt patos. Etos och patos kompletterar varandra. När patos minskar verkar etos som en komplementär kraft.

Domstolens uppgift är att övertyga och övertala. Detta är inte möjligt med enbart logos. Rationell argumentation räcker inte. Andra villkor och aspekter behövs vid sidan av den rent juridiska, logiska argumentationen. Därför, menar Sobota, måste nuvarande rättsteorier revideras. Vid studier av rättspraxis bör man se kritiskt på rationalitetsidealet och tillsammans med logos även beakta etos och patos.[58]

Sobotas resultat härrör, som sagt, från undersökningar av nutida tysk rättstillämpning. Jag är emellertid övertygad om att hennes

[58] Katharina Sobota 1994 s. 155-171.

resultat gäller även för äldre tiders argumentation i domstolarna. När man jämför svenska domstolsprotokoll från 1600- och 1700-talen med motsvarande texter från det sena 1900-talet är det slående att texterna är konstruerade på ett i hög grad likartat sätt. Det är rentav förvånande att denna textgenre knappast har förändrats alls under loppet av århundradena.

Om vi godtar Sobotas resonemang medför det att de texter som producerades vid domstolarna blir ett mycket rikt källmaterial, något som många historiker redan konstaterat.[59] Rättsprotokollen återspeglar inte enbart en rent juridisk, rationell och logisk diskurs. De visar också på andra diskurser och praktiker som överlappar den juridiska. Vi ser spår av kulturen/samhällskontexten, tidens känslor, attityder och värderingar samt element från religion, vetenskap och politik. I detta sammanhang vill jag även nämna den amerikanske religionshistorikern Bruce Lincolns teorier om sambandet mellan statens legitimering av våld och en mytisk kollektiv ideologi. Den mytiska ideologin kan vara religiös, och anspela på Gud, lika väl som profan med koppling till sådant som demokratibegreppet. Det av staten legitimerade våldet ritualiseras för att maskera ett moraliskt ansvar. Enligt Lincoln kan exempelvis rättsväsendet använda sig av dehumanisering och avståndstagande i form av särskilda tilltal, speciella namn och tillvitelser, en specifik terminologi och retorik för att separera motståndare och placera dem utanför den moraliska sfären.[60] Med hjälp av retorik som grundas på en mytisk gemensam ideologi skiljer man alltså ut den skyldiga från en moralisk samhällsgemenskap och legitimerar dödsstraff eller andra hårda straff.

---

[59] Listan på historiker som använt rättsprotokoll som källmaterial kan göras mycket lång. Här visar jag på några mera omfattande svenska studier under senare år: Eva Österberg & Dag Lindström 1988; Eva Österberg 1991a; Marie Lindstedt Cronberg 1997ab; Gudrun Andersson 1998; Jan Sundin 1992; Johan Söderberg 1990; Rudolf Thunander 1992; 1993; Marja Taussi Sjöberg 1996; Åsa Karlsson Sjögren 1998; Hans Andersson 1998; Linda Oja 1999; Örjan Simonsson 1999; Eva Österberg & Sølvi Sogner 2000.

[60] Bruce Lincoln 1989; 1994.

Talet och retoriken, dvs orden som sägs och nedtecknas i domstolen, är inte godtyckliga och fritt använda. Uttryckssätten är bundna till en bakomliggande samtalsordning, diskurs. Och diskursen sätter ramarna för hur talet inför rätta utformas. I rätten konstrueras berättelser som leder fram till domslut. I dessa konstruktioner ingår avsnitt av olika karaktär. Vi finner såväl känsloladdade partier med högt patos som avsnitt vilka är mera präglade av faktauppgifter. De olika textkaraktärerna vävs samman och kan sägas vara inbördes beroende av varandra på så vis att känsloladdade uttryck ofta anspelar på "rena fakta" som exempelvis social bakgrund, civilstånd och arten av sexuell förbindelse. I den följande retorikanalysen blir det därför viktigt att väga in både textens patos och dess mera faktainriktade upplysningar.

Att arbeta med rättens texter

På det hela taget menar jag att det finns ett antal olika nivåer som är relevanta för min studie och som har betydelse i det källmaterial jag använder. Nivåer som påverkar varandra är:

kultur/samhällskontext
diskurser
det muntliga talet inför rätten.

Det källmaterial jag använder består av skrifter – berättelser från sockennivå, underrätt och hovrätt, skrifter som producerades på rättsliga eller semirättsliga arenor. Grunden för dessa skrifter eller berättelser är det talade ordet inför sockenrättvisan eller domstolen. Det muntliga språket från 1600- och 1700-talen kan vi inte ta del av. Talet möter vi i form av skrifter som är tolkningar av det talade ordet. Prästen och tingsnotarien var bildade personer, representanter för överheten, kyrkan och den dömande makten. Prästen representerade den normgivande religionen. Han kunde sannolikt sin Bibel och var väl insatt i kyrkolagen och andra reglementen som rörde hans verksamhetsområde. Tingsnotarien var kunnig i lagen, bekant med uttryck och fraser på latin. Att prästen och tingsskrivaren tillhörde en kultur som delvis skilde sig från allmogens kan ha påverkat deras sätt att notera vad som sades.

Det muntliga språket har tolkats och i någon mån förändrats när det förvandlats till skriftspråk. Dock har flera forskare framhållit att just domstolsprotokollen återger det talade ordet i tämligen oförändrat skick. Tingsnotarien arbetade under stor brådska, hade inte mycket tid att förändra och fundera ut egna formuleringar. Nedteckningar från förhör skulle dessutom läsas upp och godkännas av dem som yttrat sig. Tillägg, förtydliganden och strykningar i protokollen visar att de korrigerats efter uppläsningen för att bättre återge vad som sagts.[61] Just 1600-talet var dessutom en tid då muntlig och skriftlig kultur ännu blandades.[62]

Min metod är huvudsakligen kvalitativ även om jag gör en del kvantifieringar. Jag försöker gå tätt inpå källmaterialet, närläsa och tolka texterna. Begreppen och uttryckssätten får stort utrymme i analysen. Den kritiska diskursanalysen och retoriken har inspirerat mitt arbete. Jag bär med mig tankarna om inflytandet från andra diskurser och praktiker när jag analyserar de rättsliga texterna. Syftet med undersökningen är som framgått inte att fastställa om de anklagade verkligen var skyldiga eller oskyldiga. Intresset riktar sig istället mot hur skuld och oskuld konstruerades i de rättsliga berättelserna. Berättelser om skuld och oskuld var, enligt min uppfattning, konstruktioner som vid sidan av "rena fakta" i hög grad byggde på bakomliggande diskurser och rättslig retorik.

I de följande två avsnitten ska jag lyfta fram de fullständiga texterna kring en barnkvävning och ett barnamord som en metodologisk fallstudie. Jag vill visa protokollen i sin helhet för att ge en bild av hur de är utformade. Vilka omständigheter är det som undersöks? Vad lägger rätten vikt vid när den fäller sitt domslut? Har man utelämnat några sakförhållanden som kunde ha blivit föremål för granskning? I texten om barnkvävningen rör vi oss på en och samma arena – sockenrättvisan. Barnamordet behandlas först vid häradsrätten och sedan vid hovrätten. I det fallet analyse-

[61] Erling Sandmo 1997 s. 16, 19 f.; 1999 s. 36-40; Jan Sundin 1992 s. 469; Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 36-40. Se även Inger Lövkrona 1999 s. 31-47. Om domkapitlets protokoll se Malin Lennartsson 1999 s. 48 f., 53.

[62] Maria Ågren 1997; Jens Lerbom 2003.

rar jag vad som noterats/inte noterats i underrätten och vad som faller bort respektive finns kvar när hovrätten skriver sin text om ärendet. Genom denna analys får vi veta vilka omständigheter som tillmättes vikt vid det slutliga avgörandet samt vilka förhållanden den högre rätten inte tillmätte någon betydelse. Mitt syfte är sedan att mot bakgrund av ett stort antal sådana undersökningar, som dock inte kan redovisas lika fullständigt som fallstudierna, vaska fram de bakomliggande rättsliga diskurserna kring just dessa brottskategorier. De rättsliga diskurserna kring barnkvävning och barnamord utgör, enligt mitt sätt att se, delar av en övergripande diskursordning som i sin tur är tätt förbunden med den rådande samhällskontexten och dess dominerande tankefigurer och värderingar. Men de återspeglar även förändringar i dessa över tiden.

Den rättsliga texten om en barnkvävning

Ett barn hade dött i moderns säng en marsnatt 1738 i Stora Malm. Prästen kallade församlingens äldste och länsman för att rannsaka i ärendet. Omkring tre veckor efter händelsen sammanträdde man och prästen skrev följande protokoll[63]:

> Anno 1738 den 5 Aprillis, hölts wederbörlig ransakning öfwer hustru Ingeborg Olofsdotter i Norrgården Sörgölet, som natten emellan den 16 och 17 Martii sistlidne, sitt enda barn och dotter, 3 weckor och 5 dagar gammal uti sömnen råkat olyckeligen at förqwäfia, närwarande, i förmågo af Hans Kongl. Maijtz Nådiga Resolution på Prästerskapets beswär de anno 1723 § 7 Cronans Ländzman Wälachtade Eric Hinsing, tillika med Församblingens älsta, och blev funnit som följier.
>
> § 1. Tilspordes hustru Ingeborg Olofsdotter, om hon någon med sig uti sängen hade, när barnet förqwäfdes? Swarades aldeles Neij.
>
> § 2. Frågades: af hwad orsak hon tagit barnet til sig i sängen? Swarades: att barnet redan föruth warit siukt och gifwit öfwer, hade ock warit hel ensammen wid huushåldet, och trötter, emedan des gambla moder warit den tijden något opasslig.

[63] Texten återges med det tryckta källmaterialets stavning.

§ 3. Frågades: om the inkallade wittnena, som hade besichtigat barnet, någon blånad eller annat tecken på det döda barnet funnet, til klämmande eller kramande? Lars Pehrsson i Kåhlberga, Sexman, tillika med hustru Elin Swensdotter i Norrgården Sörgöhlet och hustru Ingrid Larsdotter i Qwarntorp, hwilka strax om morgonen den 17 Martii, så wäl som den 20 dito besichtigat det döda barnet, berättade, at ingen blånad warit hwarken i ansichtet eller på kroppen; allenast något blått på fötter ock knä, som döda barn gemenligen pläga wara. Utan påstodo wittnen enhälligt, at denna händelsen skedt af full wåda.

§ 4. Och som alla närwarande af församblingen enhälligt berättade, at modern högeligen älskat detta sitt barn, samt det efter högsta krafter, som en Christelig moder ägnar och anstår, under både siukdomen, som ock tilförende wårdat; Ingen wisste eller med hustru Ingeborg, och des anhöriga, annat än det lofligen och christeligt är; hon ock sielf med många heta och bittra tårar, bekände som ock afbad sin synd för Gud och menniskor, ty

Resolverades:

Att som ingen menniskia kunde dömma, det hos modern någon argheet, eller upsåtelig grof wårdslöshet förelupit, hwarföre hon borde, likmätigt 30 Cap. § 2 Missg(ärnings)B(alken) til werdzlig domstohl hänwisas; Icke eller någon wisheet kunnat ehrhållas, anten barnet af wårdslösheet eller af siukdomb blifwit dödt, utan af full wåda, thet är utan upsåt och utan willia. Ty i anledning af Kongl. Maijtz nådiga Förordning af den 14 Januarii 1726, samt Kongl. Resolutionen på Prästerskapets Beswär de anno 1723 och Dom(ar) Regl(erna) 31 et 40 befrias modern hustru Ingeborg Olofsdotter, från all Kyrkioplicht och straff. Skolandes hon alenast 1 dag, under Gudztiensten, baak uti Kyrkian sittia, och efter tienligit afkunnande af Predikstohlen med det uti handboken föreskrefne Böne Formulairet, til Församblingens gemenskap åter intagas.[64]

I inledningen benämner prästen saken genom att notera att modern "uti sömnen råkat olyckeligen at förqwäfia" sin lilla dotter. Beteckningen av händelsen är värdeladdad, uttrycker patos,

[64] Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 5/4 1738, s. 59 f.

och redan här fastställs vad som skett. Ordvalet säger att modern är oskyldig, att hon utan vilja, av en händelse haft oturen att kväva sitt barn under sömnen. Det är intressant, särskilt som den följande texten faktiskt inte ger några närmare upplysningar om vad som egentligen hänt. Vad vi får veta är att kvinnan är gift och att hon varit ensam i sängen med barnet. Hennes man nämns inte alls, inte ens med namn, något som annars ofta gjordes i inledningsraderna i barnkvävningsprotokoll. Mannen tycks inte alls ha varit närvarande i hemmet när barnet dog. Men det står genast klart att kvinnan var gift och att barnet var legitimt eftersom hon benämns som "hustru". Anledningen till att barnet fått vara i moderns säng noterades. Men texten säger ingenting om hur sängen var beskaffad, om de legat trångt, om hur och exakt när modern upptäckte att barnet var dött eller hur hon reagerade då. Texten upplyser om att tre vittnen, en sexman och två hustrur, genast kom dit på morgonen för att bese det döda barnet och att de besiktigat det ytterligare en gång några dagar senare. Barnets död hade alltså offentliggjorts med detsamma. Vittnena fann inga anmärkningsvärda skador på barnkroppen och var eniga om att det dött av en olyckshändelse. Alla närvarande vid rannsakningen var ense om att modern verkligen älskat sitt barn och att hon efter bästa förmåga skött och vårdat det. Modern framställs som en kärleksfull och kristlig moder, en laglydig och gudfruktig människa. Hon har, liksom sina närstående, varit rättfärdig och inte utmanat gränserna för ett gott och riktigt levnadssätt. Det står klart att hon på bästa sätt fullgjort kvinnans kallelse. Hon har varit en god mor och husmor som älskat och väl vårdat sitt lilla barn, skött hushållet helt ensam och dessutom vårdat sin egen sjukliga mor. Trött av kvinnliga plikter tog hon spädbarnet till sig i sängen och medan hon sov dog barnet. Hon visade känslor och bad om förlåtelse för sin synd. Eftersom ingen kunde påstå att modern företett ondska eller med vilja hanterat barnet vårdslöst slog man fast att dödsfallet skett av olyckshändelse eller till följd av sjukdom.

Det fanns inga vittnen till själva händelsen, barnet sades ha dött medan modern sov. Med utgångspunkt från moderns egen

berättelse och vittnesutsagor tolkar männen i socknen vad som skett. Men tolkningen är också i hög grad kontextbunden. Den är förankrad i tidens normer och värderingar, i den övergripande diskursen för hur människor skulle tala och leva sina liv. Det var inte bra att ett spädbarn dött under dessa omständigheter. Men händelsen var trots allt inte något som hotade eller utmanade den goda kristna samhällsordningen. Därför kunde modern förlåtas och med en mild tillrättavisning återintegreras i gemenskapen.

Den rättsliga texten om ett barnamord

Barnamordsplakatet av år 1684 stadgade dödsstraff om kvinnan hade blivit havande genom "olovlig beblandelse", dolt havandeskapet, fött i ensamhet och gömt det döda barnet.[66] I det följande ska jag presentera den fullständiga texten kring ett barnamordsfall som avgjordes 1697.[65] Det handlar om Elena Nilsdotter som dömdes till döden för barnamord trots att hon påstod att barnet varit dödfött och att hon inte känt det ha liv under havandeskapet. Fallet har valts därför att det visar att indiciekedjan i barnamordsplakatet verkligen tillämpades i rättspraxis och att dödsdomar fastställdes utan fullständig bevisning om mordgärning. Elena hade blivit gravid efter sexuellt umgänge med en gift man. Jag vill framhålla att det *inte* var det gängse mönstret vid barnamord. Etnologen Inger Lövkrona finner i sin undersökning av åtta barnamord att kvinnor som mördade sina nyfödda oäkta barn var offer för en specifikt manlig maktutövning, manligt tvång och sexuellt våld. Hon menar också att barnens fäder ofta var gifta och i relationen till kvinnan hade en överordnad ställning som hennes husbonde eller på annat sätt och att männen hade tilltvingat sig samlag samt drivit kvinnorna till att dräpa barnen.[67] Med ett större underlag av fall blir resultatet dock ett annat. Av 113 kvinnor i

[65] Stavningen i det handskrivna källmaterialet har moderniserats av mig medan ordföljden bevarats.

[66] I kapitel 4 återkommer jag till lagstiftningen kring barnamord.

[67] Inger Lövkrona 1999 s. 120-133.

min undersökning var det endast 22 som uppgavs ha beblandat sig med gifta män. Annan forskning har också visat att de flesta barnamordsfall handlade om jämbördiga ogifta män och kvinnor, ofta tjänstefolk, som haft frivilligt sexuellt umgänge med varandra, inte sällan under kvinnans förhoppning om ett framtida äktenskap med mannen.[68] Men det som är viktigt här, är snarare att fallet är fylligt dokumenterat och därmed väl ägnat att illustrera min metod i analysen av texterna. Låt mig nu återge häradsrättens text kring fallet. Vilka omständigheter förs till protokollet? Finns det tänkbara omständigheter som inte tas upp? Därefter redovisar jag hovrättens text. Slutligen analyserar jag vilken information som faller bort på vägen och vilka omständigheter hovrätten tar fasta på när den avfattar slutgiltig dom över Elena.

Häradsrättens text

> Cr. länsman Jonas Kohlberg i Ljungsjö mölla, contra kvinnfolket Elena Nilsdtr. i Rickarum och Esphult socken, angående Barnamord, och bekänner hon sig vara hävdad av gifte mannen och korpralen av Ridderskapskavalleriet Carl Hammar, som henne där till lockat, och 2ne resor med henne haft lekamlig beblandelse.
>
> 1. Q: På vad sätt korpralen Hammar fick sin vilja med henne Elena, och när? R: Det varit uti vårtiden eller dess utgång, och hade korpralen skor att låta flicka, satt hos hennes fader Nils Eskilsson i Rickarum, som varer skomakare, och de drucko öl som de köpte hos Memes, och bad hennes fader henne gå till korpralens och hämta par av hans skor om aftonen, och efter mörkningen, och när hon kom tillbaka, mötte korpralen Hammar henne utanför [?] vid Stubbegården, och bad henne komma med sig, ty han hade något att säga henne, och hon ville gånget ifrån honom, och icke med honom, men slapp intet, utan följde med honom upp emot hans egen gård, och hon tog honom om halsen och bad släppa sig,

[68] Se Dag Lindström 1995 s. 146; Regina Schulte 1984 s. 114-117; 1994 s. 93-97; Otto von Ulbricht 1990 s. 25-92; Richard van Dülmen 1991 s. 79-85; Beth Grothe Nielsen 1980 s. 3:62; Britt Sandström & Marja Taussi Sjöberg 1983 s. 179; Kari Telste 1993 s. 211; Ulinka Rublack 1999 s. 163; Maria Kaspersson 2000 s. 163 ff.

och bad honom gå in till sin hustru, och låta henne gå hem till sina föräldrar, och då sade han, slipper du denna gång, så skall du bida en annan gång, och så kastade han henne omkull, och fick sin vilja med henne.

2. Q: Om korpral Hammar slog henne, eller rev hennes kläder? Svarade hon, att han intet stötte eller slog henne, ej heller rev hennes kläder, ej heller ropade hon högt, och sedan det var beställt, gick han in i sin gård, och hon hem till sina föräldrar, och medgav hon horet.

3. Q: Om hon sade detta för sina föräldrar då hon kom hem? R: Nej, varken för föräldrarna eller någon annan, ej heller hon gråtit, att de där av något kunde märka.

4. Q: När korpralen andra resan haft beställa med henne? R: Svarade hon, att det var om en afton i Per Larssons gård, där hennes föräldrar äro då han ställt henne emot väggen, och sedan gick in och drack, och hon skötte sina sysslor, och inte visst vad tiden, men det var några veckor efter den första gången.

5. Q: Vad tid om året hon födde barnet? Svarade det var en månad före jul, och i hennes föräldrars hemmavarande, och i en förstugu som kallas fähusförstugun, och om nattetiden.

6. Q: Om någon var där hos, då barnet föddes? R: Nej, ingen människa.

7. Q: Om barnet skrek då det föddes? Svarade hon nej, och att hon aldrig känt det vara kvickt i sitt liv, och hon höll det på sina armar då det var fött.

8. Q: Var hon gjort av barnet då det var fött till världen? Svarade hon, att hon strax kastade det i brunnen, blott och naket, och var brunnen 16 á 20 steg därifrån.

9. Q: Om hon aldrig detta uppenbarat för sin moder eller andra, att hon fött barn, och kastade det således bort? Svarade hon nej, och att hon detta för ingen haver uppenbarat.

10. Q: Var hon låg samma natt? Sade hon sig legat hos sin moder, och ståndit upp ifrån henne då födseln påkom, och som allt var så illa överståndet, gått in i stugan, och lagt sig på en bänk, och där över natten legat.

11. Q: Om hon kunnat göra sina sysslor om morgonen? Svarade hon nej, och att hon sade sig hava ont av bältslag.

12. Q: Om modern ej frågat henne var hon blev av, då hon gick ifrån henne, efter det hon icke kom igen? R: Nej, och att hon aldrig bekänt det för någon före födseln, uti eller efter födseln.

13. Q: Huru länge barnet haver legat i brunnen, och av vad tillfälle det blev uppenbarat? Svarade hon, att en liten piga Kirstina Persdr. blev först varse barnet i brunnen, och då hon modern kom att taga det upp, sjönk det ned, och sedan togs det upp av de andra i gården, och lades på bordet, och hon bekände det in uppå kvällen, men ej strax, först för sin moder Kerstin Andersdr., och hon sedan sade det för de andra i gården, och därpå togo de henne, och bortförde till kronobefallningsman i Ljungsjö.

14. Q: Om hon, medan hon varit havande, antingen tagit något in, till att skilja sig vid sitt foster, något tungt lyft, eller sprungit? Svarade hon med gråtande tårar, sig uti allt sådant vara oskyldig, och hjärtligen ångrar sitt oförstånd, och svåra begångna synd.

15. Q: Om någon henne till detta förehavande haver styrkt eller lockat, eller därför givit henne några gåvor, och varför hon gick ifrån sin egen köttsliga moder vid födselns tid, och sökte enslan? R: Svarade hon sig av ingen människa i världen där till var lockad, och det föll henne så i sinnet, att hon skulle stå upp och gå ut, och när hon förnam barnet ej hade liv, kastade hon det strax ned i brunnen.

16. Q: Om hon sagt för korpralen Hammar, att hon så ville göra? Svarade hon det aldrig haver sagt för honom, ej heller han henne om sådant anmodat, och att han inte vetat där av.

17. Q: Huru gammal hon är? Svarade hon sig det icke veta, men hennes fader skomakaren Nils Eskilsson säger, att hon var 19 år 3 veckor före Michaelis nästlidne år 1696.

18. Q: Om Elena Nilsdr. tillförende varit beryktad för lägersmål, eller och om före detta barnets födsel något om henne varit ryktbart? Svarade samtl. Rickarums bymän, som [?], att de aldrig hört något ont rykte om henne tillförende, ej heller vetat av att hon skulle varit havande.

19. Q: Om hon är och har varit vid sitt fulla förstånd? Svarade de samtl. ja, och att hon alltid troligen haver tjänat för sin föda.

20. Inkallades vittnen, och änkan Kirstina Per Anderssons i Ljungsjö, som efter avlagd ed å bok vittnade, att då barnet kom hit till byn, dagen efter det var upptaget utur brunnen, synade hon det, som var så uppsvullet, att de intet kunde veta, antingen det var fullgånget eller icke, men dock kunde de se, att det hade hår på huvudet, och naglar på händer och fötter, och kan hon icke annat säga, än att barnet änteligen måtte haft liv i hennes modersliv, fast hon sig inte där på kan hava förstått, men om det varit dött före födseln kan hon inte veta, och var ett pigebarn.

Hustru Kirstina Nils Erickssons, efter avlagd ed å bok vittnade, att barnet haver hår, naglar på händer och fötter, att det synts fullkomligt, men är eljest uselt att anse, emedan det så länge legat i brunnen, och är ett pigebarn.

21. Q: Om Elena Nilsdr. aldrig haft ont eller vämjelse, så länge hon gick med sitt foster? Svarade hon sig aldrig känt någon passion.

22. Q: Till fadern Nils Eskilsson i Rickarum, om han eller hans hustru aldrig haver märkt, deras dotter Elena haver varit havande, eller och om hon sådant aldrig haver för dem bekänt? R: Nej, och beklagar sådant skett vara, såsom och hon Elena själv med gråtande tårar sin synd beklagar, beder Gud om nåd och förlåtelse.

Interlocitoria

Såsom åtskilliga personer inte äro instämda, vars närvarelse tillika med korpralen Hammars egen präsence i så beskaffat mål erfordras; Alltså bliver detta utställt till ett extraordinarie ting och notification, [...][69]

Den 6/3 1697 hölls extraordinarie ting vid Gärds häradsrätt. Protokollet inleds med en notering om att Carl Hammar hastigt har blivit tvungen att avresa till Kristianstad i konungens tjänst.

[69] LLA Gärds häradsrätt Domböcker vid lagtima ting 1691-1697 AIa:9, 9/2 1697.

Han har förhörts och det antecknades att akten lästes upp.[70] Därefter lyder dombokstexten på följande sätt:

> Tillfrågades kvinnfolket Elena Nilsdotter i Rickarum om hon står där vid att hon blev första gången av korpralen lägrad om vårtiden. R: Hon vill dö där på att det var till vårat och sått då han fick sin vilja med henne första gången. Q: Huru hon då 1. 6 månaders tid som räknas ifrån maj sist, då här är allt till vårat, och ultim. det då har bekänt hon fött barnet före jul. Hon vet intet huru det gått, och påstår att aldrig någon haft med henne någon beblandelse förr än korpralen.
>
> 2. Om hon kastade barnet löst i brunnen eller hon band något om fostret [...] R: Nej, utan så snart det var fött kastade hon det bort i brunnen. 3. om hon icke hört Kongl. Maj:ts plakat om barnamord och vet vad därpå följer. R: beklagar att hon sig ej därefter rättat.
>
> [...]
>
> Synderskans Elena Nilsdotters moder, [...] bekänner och på sin salighet betygar att hon aldrig förstått eller hört omtalas det hennes dotter var havande långt mindre att hon det själv bekänt för henne men den natten då hon låg hos henne och gick upp sade hon mor jag har ont av bältslag, stod så upp och gick ur stugan men modern blev liggande. Kom inte till henne igen utan gick av och till i dörrarna. Om morgonen stod dottern upp och gjorde soll som hon plägade arbeta på och talte om ingenting [?]. Men då barnet kom ur brunnen bekände hon att det var hennes mot dagningen men ej genast om aftonen då det var funnet.
>
> Pigan Kirstina Per Anders som blir 15 år i [?] men ej varit till Herrans nattvard och synes något späd bekänner efter föregången förmaning och åtvarning att älska och hålla sig vid sanningen. Att då hon kom och skulle hämta vatten såg hon ett barn flyta på vattnet och då blev hon rädd gav det sin mor tillkänna som lopp efter folk i byn. Elena var där hos och ville taga upp barnet sitt med spannen men fick det intet upp då hon tog efter det sjönk det till botten flöt intet sedan mer upp utan blev liggande i botten. Elena talade inte om att det var hennes barn ej el. grät. Hon talade inte utan gick in igen och satte sig till sin gärning, vet ej mer att giva besked om.

[70] Tyvärr finns inte akten från förhöret med Carl Hammar bevarad.

Modern [?] Per Johans hustru, föregående pigas Kirstinas köttsliga moder efter avlagd ed å bok menar på sin salighet att hennes dotter kom in till henne och sade Mor där är ett i brunnen men jag vet intet vad det är som har händer och fötter. Därpå gick hon ut till brunnen och såg att det var ett barn som stod och vred fötterna upp och huvudet neder. Elena kom strax löpande efter henne själv till brunnen och tog om brunnstången och skulle taga barnet upp med spannen men fick det intet utan det gick i botten och sedan syntes det intet mer på vattnet. Hon talade inte om att det var hennes barn ej hel. grät utan gick in till sin gärning igen.

[?] lät samla Rickarums bymän och talade folket tillsammans som togo och hjälp till att ösa ut vattnet och vet ej mer att säga.

Jöns Persson i Rickarum efter avlagd ed å bok betygar att då folk [?] ösa till dess [?] kunde stå i byxelinien i vattnet då steg han ned i brunnen stack han armen neder och sökte efter det fick det rätt om halsen liggandes avsides rätt under grunnstocken och då han fick det upp flydde han det åt [?] som tog det emot. Såg inte barnets moder vid brunnen ej heller var hon var efter ingen talade el. trodde henne till gärningen.

Gårdskvinnan [?] Hansdotter [...] betygar att då hon fick barnet i sina händer var det fullt av vatten hade fuller alla sina lemmar hår och naglar men syntes och var mycket spätt och litet, så att hon på sin salighet intet kan säga förvisso antingen barnet var fullkomligt eller intet, men väl detta att det var bara litet helst då vattnet hade lupit ur det hade legat en månad i brunnen efter moderns nu egen gjord bekännelse. Vittnet betygar som [?] att då de gingo till brunnen att se på vad där var, var och barnets moder Elena med och ville taga barnet men det gick under. Hon grät då intet el. lät sig något märka utan gick till sina sysslor. Men om aftonen grät hon bekände dock intet förr än om morgonen bittida.

Hustru Gunnela [frågades] om hon kan säga att barnet var som ett annat foster fullkomnat el ej efter hon det såg då det kom ur brunnen och var där hos. Nej men jag kan intet säga därom, eftersom då det kom ur brunnen syntes det stort och holiga fullkommit och var svullet och hade lite vita hår och små naglar, men när vattnet var utur det runnet var det så litet och [?] som det ingenting varit, och efter hennes förstånd och tycke menar hon det snarare var ofullkomligt än fullkomligt. Sammaledes betygar föregående hustru [?] Hansdotter.

Hustru Elena Persdotter efter avlagd ed vittnar att hon kom dit då vattnet var ute ur brunnen och barnet var i stugan då såg hon det, och för hennes ögon kunde hon intet annat tycka än det haft liv i moderns liv men huru länge må Gud veta. Det samma menar och hustru Gundla om barnets liv: efter det hade litet hår på huvudet och små naglar. Men om det var fullkomligt el. intet kan hon på sin salighet ej säga. Men alla lemmar hade det dock syntes som där intet vore något med [?] och var det ett pigebarn, har ej mer att veta.

Hustru Anna Gunnars betygar på sin salighet avlagd ed det hon intet annat kan tycka än att fostret haft liv i moderns liv men huru länge vete Gud om aftonen då det var kommet ut vattnet syntes det något, men om morgonen ganska litet så att hon som de förra intet kan för visso på deras salighet säga antingen fostret var fullgånget el. icke och tyckte det var något spätt till att vara fullkommit.

Hustru Berta Per Svens betygar på sin salighet också att barnet syntes något spätt till att vara fullkommit men tycktes det haft liv i moderslivet.

Hustrurna Ingri [?], Anna Olufs betyga det samma som de förra om fostrets spädhet och liv i moderlivet.

Fostrets moder påstår nu som förr och betygar att hon gladeligen vill dö där uppå at hon aldrig kände sitt foster i moderlivet röras el. ha liv. Ber om nåd och det samma gör hennes föräldrar. Men anklagare yrkar dom.

Resolutio

Alldenstund efter föregången inqvisition och hållen rannsakning befinnes det kvinnfolket Elena Nilsdotter i Rickarum 1. före födseln icke har för någon uppenbarat huru med henne var beskaffat. 2. Uti själva födslotiden gått ifrån sin moder och sökt ensligt rum. 3. Strax efter födseln lagt fostret å lönn och kastat det i en vattenbrunn. Alltså kan tingsrätten henne Elena Nilsdotter intet ifrån dödsstraffet befria utan skall hon till följe av and. Cap. Högmål. B. L.L. Kungl. Maj:ts plakat 1681 och 1684 om barnamord mista sitt liv och å båle brännas. Dock den höglovl. Kungl. Hovrättens nådgunstiga vidare gottprövande denna sak så mycket med i ödmjukhet först submitterat som ock så många trovärdiga kvinnors edeliga vittnesmål befinner fostret till dess lemmar varit över vanlig-

heten spätt och vekaktigt. Och korpralen Carl Hammar ska för sitt med synderskan begångna hordomslast böta 80 dahl SMT efter straffordningen och stånda uppenbara kyrkoplikt 3 söndagar efter annan.[71]

Utredningen är, som vi ser, ganska omfattande. Många vittnen hördes och rätten tycks ha gjort en bred kartläggning av omständigheterna kring brottet. Ändå är det en del förhållanden som inte klarlades. Rätten tog inte reda på om Elena själv insett att hon var gravid, om hon reagerat över utebliven menstruation eller om hon förberett barnets ankomst genom att iordningställa kläder och linne till det. Hade hon bemödat sig om att dölja graviditeten och i så fall på vilket sätt? Man frågade inte heller varför modern blev kvar i sängen och inte steg upp och såg till den sjuka Elena. Hade Elenas mor verkligen inte haft den minsta misstanke om att dottern var gravid?

Hovrättens text

Elva dagar senare behandlades målet vid Göta Hovrätt. Den högre instansens text kring ärendet har följande lydelse:

Anno 1697 d. 17 mars resolverades över efterskrivna högmålssak, ifrån Skåne av
Hans HögGrefl. Excell. Hr kongl. Rådet och Presidenten, Högvälborne Hr Greve Axel Ståhlarm.
Gustaf Örnewinge, Samuel Adlerberg, Pet. E. G. Cederschiöld, Gabriel Gyllengrip, Paul Ehrenbielke, Olaus Häger, Jean Oberius, Israel Stickman, Paul Koch, Nils Welt

Elena Nilsdotter Barnamörderska
Carl Hammar Horkarl

En rannsakning och dom ifrån Gärds härad, över kvinnfolket Elena Nilsdotter i Rickarum och Esphult socken, 20 år gammal, vilken av gifte korpralen, under Ridderskapets kavalleri, Carl Hammar sig besova låtit, dölgt sig havande vara, sökt enslighet vid födslostunden, så att hon om natten stigit upp utur sängen ifrån sin

[71] LLA Gärds häradsrätt Domböcker vid lagtima ting 1691-1697 AIa:9, 6/3 1697, extraordinarie ting.

moder, gått ut, och sitt, en månad före Jul framfödda Pigebarn, strax uti en Brunn, så blott och naket som det kommit till världen, nederkastat där det omsider igenfunnits, med hår på huvudet samt naglar på händer och fötter, föregivandes Elena att hon ej skall förmärkt det liv haft. Tingsrätten dömt bemta kvinnfolk, Elena Nilsdotter, efter högm:b:2 Cap:ll och Kongl Majtz Placat om Barnamord, att mista sitt liv, och å båle brännas, och horkarlen Carl Hammar att böta åttio dal.r silvermt. efter straff ordningen dömt och stånda uppenbara kyrkoplikt, tre söndagar efter annan, som allt vidlyftigare av actis seendes är.

Resolutio: Emedan som av rannsakningen finnes, att denna konan Elena Nilsdotter alldeles dölgt sig havande vara, så att hon varken för sin moder, horkarlen Carl Hammar, eller någon annan människa sitt tillstånd uppenbarat, vid själva födslostunden om natten gått upp utur sängen ifrån sin moder med flit sökt enslighet och uti ett uthus ett fullkomligt foster, med hår på huvudet samt naglar på händer och fötter, framfött och det intet straxt, efter Kongl. Maijtz allernådigste Placat om Barnamord det A.o 1684, framskaffat och uppvisat, utan så blott och naket som det till världen kommit, i en öppen brunn nederkastat.

Alltdärför bliver Tingsrättens i detta mål, avsagda dom härmed approberad och gillad, så att barnamörderskan Elena Nilsdotter skall, sig till välförtjänt straff och androm till sky och varnagel, halshuggas och å båle brännas, och
korpralen Carl Hammar böta åttio dal. silvermynt och stå uppenbara kyrkoplikt tre söndagar efter annan.[72]

När vi nu sett både underrättens och hovrättens text kring detta rättsfall vill jag först peka på några olikheter i hur de båda instanserna benämner Elena Nilsdotter och Carl Hammar samt deras sexuella samvaro. Häradsrätten använder beteckningen "kvinnfolket" och "synderskan" om Elena medan hovrätten kallar henne "barnamörderska" och "kona". Sättet att benämna Elena uttrycker i båda fallen patos. Barnafadern, Carl Hammar, benämns av den lägre instansen som "korpral", trots att han fälls för hor, medan den högre instansen i domslutet ger honom det negativa epitetet

[72] GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 32.

"horkarl". Båda instanser ger Elena negativa beteckningar men hovrätten går längre än underrätten i det att den benämner henne som barnamörderska. En tänkbar orsak till hovrättens mera negativa uttryckssätt är att personerna i fråga blivit fällda för barnamord respektive hor i underrätten. Vad beträffar det sexuella umgänget skriver häradsrätten att Elena blivit "hävdad" av Carl Hammar "som henne där till lockat". Hovrätten antecknar istället att Elena "sig besova låtit". Uttryckssättet är förklenande och implicerar att Elena varit osedlig och lösaktig för att hon inte vaktat på sin dygd. Med hovrättens skrivsätt förskjuts ansvaret för könsumgänget och graviditeten från mannen till kvinnan. Det viktigaste i detta sammanhang är dock att båda formuleringarna pekar på att samlagen skett med kvinnans samtycke, inte att det handlat om tvång eller våldtäkt. Och som vi kan se i häradsrättens text bekände ju Elena faktiskt att hon begått hor.

Följande information från häradsrätten silas bort och finns *inte* med i hovrättens text:

- att fadern skickat ut henne för att hämta skor efter mörkrets inbrott då hon hade sexuellt umgänge för första gången
- att hon höll på med sina sysslor på en gård när hon för andra gången hade sexuellt umgänge
- det sexuella våldet, att Carl haft samlag med Elena mot hennes vilja två gånger
- Carls drickande
- att Elena inte grät då barnet upptäcktes men att hon grät samma kväll, hennes gråt och ånger och bön till Gud om förlåtelse
- att Elena inte tidigare varit vanryktad
- att Elena var vid sitt fulla förstånd
- att Elena troget tjänat för sin föda
- att Elena säger att hon inte haft några fysiska besvär under havandeskapet
- att Elena säger att barnet fötts efter endast sex månaders graviditet och alltså inte kan ha varit fullgånget
- att Elena dröjde till dagningen med bekännelsen

- att Elena själv försökte ta upp barnet ur brunnen vid upptäckten
- att ingen hade misstänkt Elena
- att barnet legat en månad i brunnen
- att Elena och hennes föräldrar ber om nåd
- sju kvinnors vittnesmål om att det var osäkert om fostret varit fullgånget
- häradsrättens påpekande om de många trovärdiga vittnesmålen om barnets ovanliga spädhet och vekhet.

Det är intressant att se vilken information som faller bort på vägen. Man kan säga att underrättens text ligger närmare vittnenas och den anklagades berättelser. I underrättens text ligger också en vädjan till hovrätten om en mildare dom. Men i det här fallet går hovrätten på den hårda linjen och dömer strikt efter lagen. Trots skillnader finns ändå en överensstämmelse mellan de båda instanserna – domsluten blev de samma. Hovrättens text är viktigast i min undersökning, eftersom jag har den rättsliga diskursen vid det slutliga avgörandet av målet som min huvuduppgift. I hovrättstexten ser vi vilka faktorer som ytterst bedöms som de viktigaste. I just det här fallet skulle hovrätten ha kunnat argumentera på ett annat sätt. Den högre instansen kunde ha tagit fasta på Elenas i övrigt goda rykte, skötsamhet och flit i arbetet samt hennes egen utsaga om att graviditeten inte varat längre än omkring sex månader. Framför allt hade man kunnat lyfta fram de många vittnesmålen om barnets ringa storlek. Det sexuella våldet, som Inger Lövkrona betonat i sin undersökning av barnamord på 1700-talet och som blir tydligt även i detta exempel, ignorerades helt av hovrätten.[73] Lagen föreskrev förvisso att en våldtäkt måste anmälas genast för att rätten skulle beakta våldet.[74] Det dög inte att vänta med sådana anklagelser så länge som Elena gjort. Men

[73] Inger Lövkrona 1999.

[74] Kristoffers landslag, edsöresbalken XII, se *Magnus Erikssons landslag i nusvensk tolkning av Åke Holmbäck och Elias Wessén,* 1962, not 37, s. 206; 1734 års lag missgärningsbalken 22:2. Se även Eva Bergenlöv 2002a s. 193, 201. Om våldtäkt i Sverige 1600-1800 se Karin Hassan Jansson 2002.

även om Carl inte kunde ställas till svars för våldtäkt skulle det ha kunnat bli ett förmildrande argument att kvinnan tvingats till sexuellt umgänge. Det fanns alltså vissa möjligheter för en annan argumentation men domen föll hårt. Den unga Elena dömdes till döden trots att hon hävdade att barnet inte varit levande. Kriterierna i barnamordsplakatet uppfylldes visserligen men hovrätten kunde arbitrera – frångå det lagstadgade straffet för att utdöma ett mera rättvist straff. Det hade funnits möjlighet att argumentera för ett lindrigare straff med hänvisning till att den uppgivna tiden för det sexuella umgänget, liksom flera vittnesmål, tydde på att fostret varit ofullgånget och möjligen dödfött. Rätten skulle även ha kunnat lindra straffet av den anledningen att en gift man hade tilltvingat sig sexuellt umgänge med en ung och skötsam flicka. Men dessa omständigheter valdes bort av hovrätten. Hur hovrätten gick tillväga i den konstruktion av skuld, som ägde rum i detta och liknande mål, är just ett av syftena med min undersökning. Att det handlar om val av synsätt, ord, argument och bakomliggande moraluppfattningar är uppenbart redan mot bakgrund av de här återgivna fallen.[75] Lagen var utgångspunkten, men det fanns trots allt variationer i tolkningen av rättsreglerna och möjligheter att betona olika omständigheter i relation till lagen.

Avgränsningar

Undersökningen tar sin början 1684. Slutpunkten är flytande. För de fall som hämtats från Göta Hovrätt sträcker sig studien fram till sekelskiftet 1800. När det gäller sockenrättvisan har jag varit hänvisad till den period som täcks i tryckt källmaterial samt i sockenstämmoprotokoll som publicerats på Internet eftersom det visat sig vara alltför tidskrävande att söka barnkvävningar i otryckta sockenstämmoprotokoll. I det använda källmaterialet finns 42 barnkvävningsfall från 1700-talet och tio fall från perioden 1800–1824, det vill säga sammanlagt 52 fall. Startpunkten

[75] Om moraluppfattningar i domstolsprotokoll från Stockholm under perioden senmedeltid till tidigt 1600-tal se Niklas Ericsson 2003.

för undersökningen motiveras av tillkomsten av barnamordsplakatet 1684 och av kyrkolagen 1686. Analysen av barnamord och av barnkvävning inför världslig rätt täcker perioderna 1684–1718 och 1780–1799. Den första perioden har valts för att inkludera den lutherska ortodoxins tid medan den andra rör en tid då ortodoxin går mot sin upplösning – upplysningsidéer och nya politiska tankegångar har vunnit insteg samt landsbygden har förändrats genom påbörjad proletarisering. Den andra perioden har även valts så att den infaller strax efter den revolutionerande lagstiftningen i Gustav III:s barnamordsplakat 1778. De exakta årtalen som avgränsar undersökningen är av mindre betydelse. Det avgörande har snarare varit att insamla ett rimligt stort och ungefär lika omfattande material för de båda perioderna.

Studien av barnamord omfattar 120 fall som inträffat i Halland och Skåne. Den geografiska avgränsningen har gjorts av arbetstekniska skäl då källmaterialet från underrätterna finns på Landsarkivet i Lund. Det har varit en stor fördel att ha underrätternas domböcker inom nära räckhåll. Vad beträffar barnkvävningsfall som gått till världslig rätt visade sig fallen vara så få att det krävdes en undersökning av hela Göta Hovrätts jurisdiktion, där endast 20 barnkvävningar behandlades under mina undersökningsperioder. Allt som allt omfattar denna studie således en djupanalys av 192 fall av barnkvävning och barnamord. Detta är den kvantitativt sett största undersökning som gjorts kring såväl barnamord som barnkvävning under denna period i Sverige.

Avhandlingens disposition

Avhandlingens uppläggning präglas av frågeställningarna. I kapitel 2 tecknas den kulturella kontext som är relevant för avhandlingsämnet. Kontexten målas upp med utgångspunkt från annan forskning och utgör förförståelse och grund för tolkningen av källmaterialet. Sedan följer de två empiriska huvudkapitlen; kapitel 3 om barnkvävning och kapitel 4 om barnamord. Här analyseras det rättsliga materialet med fokus på konstruktionen av skuld och oskuld. De båda kapitlen inleds med en genomgång av

forskningsläget kring respektive brottskategori. Därefter har jag placerat ett par kapitel, 5 och 6, med en fördjupning i dåtida diskurser som äger relevans för mina frågeställningar. Här behandlas den medicinska vetenskapens intåg på den rättsliga arenan och dåtida uppfattningar om livets början och barnets värde. Kapitel 7 ägnas åt att dra samman trådarna till slutsatser och sammanfattning. Slutligen i en epilog, kapitel 8, skissas en kort utblick mot nutiden vad gäller barnamord och barnkvävning.

2. Samhällsordning, världsbild och värderingar

I detta kapitel ska jag med utgångspunkt från några centrala forskningslägen presentera världsbild, sexualmoral och förhållningssätt i det samhälle som omgav de rättsliga arenor som står i fokus för min undersökning.

Religiös världsbild som norm och i de breda folklagren

1600- och 1700-talen brukar benämnas som den lutherska ortodoxins tidevarv. Med Uppsala mötes beslut 1593 hade den Augsburgska bekännelsen antagits som rikets bekännelse och norm för den svenska kyrkan, och genom Gustaf II Adolfs kungaförsäkran 1611 befästes det svenska rikets ställning som en evangelisk-luthersk konfessionsstat.[1]

Överheten i form av kyrkan och den världsliga makten strävade efter att fostra Sveriges folk i enlighet med den rena evangelisk-lutherska läran och att skapa enhet i religionsutövningen. Stadgor som förbjöd irrläror utfärdades och prästerna ålades att hålla sig strikt till den lutherska läran i sin förkunnelse. 1686 års kyrkolag inleddes följdriktigt med en deklaration om att den Augsburgska bekännelsen nu var rådande lag.

Samhället stod alltså generellt under starkt inflytande av religionen under 1600- och 1700-talen. Tänkandet och hela världsbilden konstruerades med religionen som fundament. Samhället präglades så att säga av en religiös kultur. Och även om vi får en begynnande sekularisering under 1700-talet, så handlar det snara-

[1] Åke Andrén 1999 s. 210-222, 229-235.

re om att tron får en mera individuell än kollektiv utformning än om att religionen mister betydelse för människan.[2]

Hilding Pleijel har i sin inflytelserika bok *Hustavlans värld. Kyrkligt folkliv i äldre tiders Sverige* försökt beskriva den folkliga mentaliteten i det förindustriella Sverige. Hans huvudtes är att hustavlan med den så kallade treståndsläran genomsyrade hela det svenska samhället under perioden från 1600-talets början till mitten av 1800-talet. Treståndsläran har rötter mycket långt tillbaka i tiden. Dess ideologi betonades av Martin Luther och treståndsläran ingick i hans lilla katekes.[3]

I Sverige utvecklades och analyserades treståndsläran av Strängnäsbiskopen Laurentius Paulinus Gothus i ett dokument som utfärdades 1611. Det var en mycket patriarkalisk lära som gick ut på att människorna i samhället var indelade i tre stånd; lärarna, överheten och hushållsståndet. Denna indelning utgår från den lutherska tanken om ett världsligt och ett andligt regemente. I det världsliga regementet, vilket representerar Lagen, finns överhet och undersåtar, i det andliga åhörare och förkunnare (präster). Lärarna, dvs. prästerna, förvaltade himmelrikets nycklar och hade den andliga uppgiften att undervisa folket i den rätta tron. Människorna var skyldiga att lyssna, lära och lyda. Överheten eller det politiska ståndet bestod av adeln som skulle ha den världsliga makten och därmed verkställa den gudomliga lagen samt övervaka tukt och ordning. Överheten och kyrkan var tätt sammanflätade till en enhet som hade den andliga och världsliga makten över undersåtarna. Det tredje ståndet, hushållet, styrdes av husfadern som hade makt över hustrun, barnen och tjänarna i sitt hus. Husfadern skulle se till att medlemmarna i hans hushåll

---

[2] Olle Larsson 1999 s. 53 ff., 306-317. Om religionens roll under den lutherska ortodoxins tid se Ingun Montgomery 2002. Se även Eva Österberg 1997a; Marie Lindstedt Cronberg 1997a s. 199-211, 222 ff.; 1997b s. 51, 131, Barbro Bergner 1997; Kenneth Johansson 1997 s. 44-70; *Mellem Gud og Djævelen. Religiøse og magiske verdensbilleder i Norden 1500-1800*, Hanne Sanders (red.) 2001.

[3] Hilding Pleijel 1970.

fick kunskap om den rätta tron, att de var flitiga i sitt arbete och levde ett gudfruktigt och dygdigt liv. Lydnaden betonades kraftigt. Åhörarna skulle lyda prästerna och följa de religiösa föreskrifterna. Undersåtarna skulle lyda överheten, sköta sina plikter och betala den skatt de ålades. Husfolket skulle vara underdåniga, hörsamma och kärleksfulla mot sin husbonde.[4]

Pleijel menar att gammalluthersk anda med idéerna i hustavlan och treståndsläran på ett genomgripande sätt omfattade och dominerade hela samhället under två och ett halvt sekel. Före den stora strukturomvandlingen av bondesamhället i och med laga skifte som inleddes 1827 var det inget som på allvar kunde hota denna kontinuitet, även om det i den folkliga tron fanns element av förkristen tro, magi och katolska seder. Denna slutsats grundar han på alla de påbud och skrivelser som manade prästerna att predika över katekesen, hålla husförhör, fostra folket och kontrollera livet ute i de enskilda hemmen. Ett mycket viktigt led i folkfostran var spridningen av religiösa böcker. Under 1600- och 1700-talen var Bibeln *inte* en folkbok. Det var i stället katekesen och psalmboken som var de absolut vanligaste böckerna i allmogehemmen. I alla psalmböcker ingick Luthers lilla katekes och därför var just katekesen med hustavlan den utan konkurrens mest spridda och lästa boken. Den kallades också för 'den lilla och gemene mans biblia'.[5] Pleijel har haft ett mycket starkt inflytande över senare forskning. Hans huvudtanke är att den officiella religiösa doktrinen genomsyrade hela samhället från 1600-talet till 1800-talet, och att hela perioden kännetecknades av kontinuitet.

En del nutida forskare har anammat Pleijels syn på hustavlans stora inflytande över den folkliga mentaliteten. Så har t.ex. Per-Johan Ödman uppfattat hustavlan och treståndsläran som en aggressiv ideologi, ett förtryckarinstrument, som på ett effektivt sätt användes av staten och kyrkan för att kontrollera och disciplinera

[4] Hilding Pleijel 1970 s. 32 ff. Se även Nils-Arvid Bringéus 1998 s. 81-91.
[5] Hilding Pleijel 1970.

undersåtarna. Syftet var att göra folket till lydiga kroppar i överhetens tjänst. Och kampanjen för att skapa ett enhetligt gammallutherskt samhälle var ett lyckat projekt, enligt Ödman.[6] Även Carin Bergström anser att hustavleideologin införlivades i den folkliga mentaliteten. Hon framhåller att bänkordningen i kyrkan, något som människorna lade stor vikt vid, hade sin grund i hustavlans förkunnelse om var sak på sin plats.[7]

Pleijel har emellertid även kritiserats av ett flertal forskare. Eva Österberg har ställt frågan om den kyrkliga ideologin också var en folklig mentalitet. Eftersom Pleijel bygger sin syn framför allt på normativt material, menar Österberg att "hans undersökning riskerar [...] att avspegla den kyrkliga undervisningen som program snarare än en genuin folklig kultur."[8] Varför behövdes ett ständigt tjat från prästernas sida i form av predikningar och husförhör under flera hundra år om nu folket var så gudfruktigt, kyrksamt och rättroget, undrar Österberg.[9] Eva Österberg menar dock att även om mycket hos Pleijel kan kritiseras bör hans teser inte helt förkastas.

Ett oomstritt resultat av folkfostringskampanjen är i varje fall den höga läskunnigheten i Sverige. Visserligen var det endast fråga om en elementär förmåga att läsa kända religiösa skrifter, men ändå en början på en viktig utveckling.[10]

Eva Österberg framhåller att det i 1600-talets Sverige fanns en kärna av gemensam mentalitet som omfattades av alla samhällsgrupper. Den bestod av "a) patriarkalismen, b) en traditionalistisk syn på samhället där det som var gammalt och vant gärna hade företräde, samt c) den religiöst baserade treståndsläran."[11] Men denna ideologi kan ha haft olika betydelse för olika grupper i samhället. Den kan också ha brukats på skiftande sätt, så att

[6] Per-Johan Ödman 1995. Se även Per-Johan Ödman 1993 s. 100.
[7] Carin Bergström 1991 s. 23 f.
[8] Eva Österberg 1992; 1995 s. 187.
[9] Eva Österberg 1992; 1995 s. 187.
[10] Eva Österberg 1992 s. 92; 1995 s. 214 f.; 1997a s. 16 f.
[11] Eva Österberg 1992, 1995 s. 190.

t.ex. traditionalismen hos adeln innebar bördshögfärd medan den hos bönderna tjänade som en försäkran om att gamla normer för äganderätt och trygghet bevarades.

Patriarkalismen är ett tvetydigt och föränderligt begrepp, betonar Österberg. Den kan ha fungerat som en aggressiv ideologi vilken adeln riktade mot övriga stånd eller som män riktade mot kvinnor. Men den kan också ha använts för att "etablera ömsesidiga skyldigheter och rättigheter."[12] Även treståndsläran kan tolkas på olika sätt. Med en positiv syn innebär denna idé att stånden var åtskilda och att varje samhällsgrupp hade sin uppgift som var lika värdefull som de andras. Den negativa tolkningen blir att treståndsläran i samklang med en aggressiv patriarkalism fungerade som ett medel för att fastställa och bevara undersåtarnas och i synnerhet kvinnornas ohjälpliga underordning.

Allmogens mentalitet under vasatiden kan sammanfattas i fem punkter, menar Österberg:

1. En stark känsla för frihet och egendom.
2. En vana att appellera till lagen.
3. Erfarenheten av kommunal organisation där man föredrog gemensamma lösningar i en anda av konsensus.
4. Idén om en funktionell uppdelning av samhället i skilda stånd, där bönderna tillhörde det arbetande ståndet.
5. En patriarkal ideologi som dock var mer eller mindre stark under olika perioder och som inte bara byggde på underordning utan även på sidoordning.[13]

Detta perspektiv på bondementaliteten lägger grunden för möjligheten att betrakta bönderna som aktiva subjekt och kvinnorna som åtminstone tidvis sidoordnade och inte enbart underordnade, särskilt i en tid präglad av ständiga krig. Österberg anser att det tidigmoderna Sverige var socialt orättfärdigt men att det rådde en "*spänning* mellan två principer. Å ena sidan *hierarkins* princip som upprätthölls framför allt av statsmakten – men i viss

[12] Eva Österberg 1992; 1995 s. 190. Jfr. Anders Jarlert 1999 s. 59-72.
[13] Eva Österberg 1992 s. 97; 1995 s. 196.

mån också av adeln och av bondehushållens egna patriarker. Å andra sidan principen om *förhandling, ömsesidighet, legalism och dialog*."[14] Denna tvetydighet som rymde både hierarki och ömsesidighet bör ha gett människorna ett utrymme för handling inom ramarna för den historiska kontexten.

Kekke Stadin undersöker den svenska staten under stormaktstiden ur ett genusperspektiv och behovet av att mobilisera kvinnorna och att stärka den inre makten i samhället. Hon har intresserat sig för hur "den goda kvinnliga undersåten beskrivs i den starka svenska 1600-talsstatens enhetsskapande disciplineringsprogram". Stadin menar att den traditionella synen – att hustavleideologin framförallt betonar kvinnans underordning – mjukas upp om man studerar de tolkningar eller utläggningar som spreds och användes av prästerna som handledning för predikningar och folkuppfostran. Dessa tolkningar nyanserar över/underordningen och kvinnan framställs som starkare än i Luthers hustavla. Ömsesidigheten mellan kvinnor och män betonas. De långa argumenteringarna tyder även på att det var svårt att få folk att acceptera kvinnans underordning, påpekar Stadin. Orsaken till den mjukare tolkningen av hustavlan i Sverige var att männen var borta i krig, vilket krävde en anpassning av ideologin till verkligheten, och traditioner i det svenska samhället.[15] Även Börje Harnesk har betonat inslaget av ömsesidighet i utläggningarna kring hustavlan.[16]

Peter Aronsson har utifrån undersökningar på sockennivå ifrågasatt Pleijeltesen om hustavlans genomslagskraft. Aronsson har funnit att bönderna långt ifrån alltid fann sig i den underordning som hustavlan pläderade för. Han karaktäriserar den lutherska ortodoxins tid snarare som en kulturkamp än en lyckad disciplinering.[17] Bengt Sandin har framhållit att hustavlan snarare var ett ideal än en bild av de verkliga förhållandena även om

[14] Eva Österberg 1992 s. 98; 1995 s. 197.
[15] Kekke Stadin 1996 s. 2-22. Se även Kekke Stadin 1997.
[16] Börje Harnesk 1990 s. 41 f., 47.
[17] Peter Aronsson 1992 s. 171-179; 1993 s. 13 ff.; 1995 s. 51-61.

han i sin egen undersökning ger flera exempel på disciplinering.[18] Daniel Lindmark anser att hustavlan över huvud taget inte hade den dominerande ställning inom folkundervisningen som Pleijel påstått. Det var först under 1700-talets senare del som hustavlan hamnade i fokus, menar Lindmark. Fram till mitten av 1700-talet var det rättsväsendet som höll normsystemet vid makt. Varken kyrkan eller staten bemödade sig särskilt för att sprida normerna i hustavlan före 1750. Men i samband med att domstolarna förlorade mark som social arena övertog staten och kyrkan ansvaret för folkuppfostran. Lindmark sätter in denna förändring i ett civilisationsteoretiskt perspektiv och håller före att förändringen innebar ett skifte från kontroll genom yttre maktmedel till fostran som syftade till internalisering av sedvänjor och tänkesätt hos befolkningen.[19]

Arne Jarrick har med inspiration från Norbert Elias civilisationsteori analyserat det tidigmoderna Stockholm. Han vänder sig mot den forskning som grundar sig på Foucaults makt-, kontroll- och disciplineringsperspektiv. Jarrick hävdar att det fanns en mångfald av värderingar på det moraliska, estetiska och kunskapsmässiga planet även i äldre tiders Sverige. Och trots att samhället var auktoritärt fanns det möjlighet att ge uttryck för dessa skilda uppfattningar offentligt. Den evangelisk-lutherska läran var ett grundläggande värde i den folkliga mentaliteten, men den var *ett* värde *bland andra*. Kyrkans lutherska doktrin blandades friskt med vidskepelse, magi, astrologi och gamla katolska idéer. Jarrick framhåller att den kristna kulturen i huvudsak var muntlig och inte skriftlig, då det bara var en minoritet som verkligen kunde läsa i början av 1700-talet. Visserligen var läskunnigheten i Sverige större än på övriga håll i Europa, men det var ändå långt ifrån alla som kunde läsa och då var det oftast fråga om läsning av texter som man kände väl och kanske kunde utantill. Efter stormaktstiden, menar Jarrick, kan man urskilja vissa förändringar angående

[18] Bengt Sandin 1986 s. 53.

[19] Daniel Lindmark 1993; 1995a; 1995b s. 71-92.

religionen under resten av 1700-talet. Jarrick urskiljer tre skilda linjer som är sinsemellan motsägelsefulla: För det första "starkt ökad spridning till folk i allmänhet av den kristna *skrift*kulturen", för det andra "starkt stegrad personlig religiositet, ibland driven till väckelse mot den etablerade kyrkan" och för det tredje "en rörelse bort från religiösa värden".[20]

Göran Malmstedt har undersökt i vilken mån befolkningen i stormaktstidens Sverige hade tagit till sig den lutherska ortodoxin. Malmstedt understryker principiellt religionens betydelse i det tidigmoderna Sverige: "Religionen var djupt inbäddad i det sociala livet, vilket är utmärkande för en försekulariserad kultur. Religionen utgjorde inte någon skarpt avskild sektor, utan var ständigt närvarande i det dagliga samhällslivet. Å andra sidan var samhällsliv och sociala relationer också närvarande i de religiösa handlingarna."[21] Efter analys av domkapitelsprotokoll och sockenstämmoprotokoll slår han emellertid fast att den svenska kyrkan i mångt och mycket misslyckades med sina strävanden att fostra folket i den rena lutherska läran. Visst var den folkliga gudstron stark i det tidigmoderna samhället. Religionen var grunden för världsbilden och tänkandet. Men gemene mans tro sammanföll inte alltid med kyrkans lutherska doktrin.

I vissa stycken var reformationen och folkfostranskampanjen visserligen framgångsrik, påpekar Malmstedt. Således hördes inga protester mot att hela gudstjänsten förrättades på svenska. Att bibeltexterna, Guds ord, med reformationen fick en upphöjd ställning som rättesnöre för gemene man väckte inte heller motstånd även om det ibland kunde leda till meningsskiljaktigheter om hur Gudsordet skulle tolkas, t. ex. när det gällde om lördagen eller söndagen skulle gälla som vilodag. Ett annat inslag som accepterades var att predikan skulle betraktas som det viktigaste inslaget i gudstjänsten. Att prästerna skulle slippa celibatet och tillåtas att gifta sig godtogs likaså. Slutligen var reformationen framgångsrik i

[20] Arne Jarrick 1993 s. 154 f.
[21] Göran Malmstedt 2002 s. 169.

så motto att bönderna under 1600-talet uppfattade sig själva som lutheraner, även om de var långt ifrån rättrogna.[22]

I andra stycken misslyckades emellertid ansträngningarna att forma allmogen efter kyrkans normer, hävdar Malmstedt. Folk lyssnade inte så noga på prästens ord. Många kom druckna till kyrkan, förorenade kyrkorummet, gick in och ut under gudstjänsten och hade svårt att hålla tyst och inta ett allvarsamt sinnelag i relation till det heliga. Folket hade en kollektivistisk inställning till bland annat gudstjänstfirandet och nattvarden som stred mot den lutherska läran. Kyrkan krävde en ny och tydligare åtskillnad mellan heligt och profant samt kulturell distans mellan prästen och församlingsborna, något som inte väckte gensvar hos sockenbefolkningen. Det lutherska budskapet om vikten av den sanna tron och Guds nåd vann inte heller allmän tillit under stormaktstiden. Gärningar och prestationer hade fortfarande stor betydelse bland bondebefolkningen, något som bland annat tog sig uttryck i att helgonkulten levde kvar i delar av landet under 1600-talet. Malmstedt slår fast att traditionalism, ointresse för förändring och kollektivistisk inställning till gudstjänsten och nattvarden präglade bondetron under 1600-talet.[23]

Monica Weikert har uppmärksammat offerkyrkoseden, ett fenomen som visar att man långt in på 1700-talet uppfattade gärningar och inte enbart tro som betydelsefulla. Genom att ge gåvor till vissa kyrkor som betraktades som heligare än andra ansåg man sig kunna påverka Guds handlande och sin egen situation. Seden hade inget stöd i den officiella lutherska tron men inte desto mindre stöddes den på många håll av det lokala prästerskapet. Att prästerna accepterade votivgåvor till kyrkan tolkar Weikert huvudsakligen ur ett ekonomiskt perspektiv – gåvorna var välkomna tillskott till kyrkans inkomster.[24]

Mycket av det beteende som präglade kyrkobesökarna under 1600-talet levde kvar under 1700-talet. Folket fortsatte att upp-

[22] Göran Malmstedt 2002 s. 163 ff.
[23] Göran Malmstedt 2002 s. 165 f. och hela boken.
[24] Monica Weikert 2002.

träda odisciplinerat och höll, enligt Malmstedt, fast vid en traditionell religiositet.[25] En del förändringar skedde dock under 1700-talet. Prästerskapet professionaliserades. Prästerna var allt oftare söner till borgare och ofrälse ståndspersoner, inte som tidigare huvudsakligen präst- och bondsöner. Prästerna distanserades från sina sockenbor. Det sociala och kulturella avståndet mellan prästen och församlingen ökade. Avståndet till åhörarna gjorde det lättare för prästerna att bekämpa sådant som avvek från kyrkans doktrin. Men även kyrkans förkunnelse förändrades. Inflytande från pietismen och upplysningen innebar att den lutherska ortodoxin så småningom förlorade sin dominerande ställning. Herrnhutismen var en annan strömning som i viss mån undergrävde traditionalismen och kollektivismen. Denna riktning betonade individualismen, och den personliga frälsningen som en enskild upplevelse.[26]

Under senare år har man i nordiskt perspektiv diskuterat religionen under tidigmodern tid. Så har Tyge Krogh diskuterat relationen mellan religion och magi. I en analys av det danska straffrättssystemet under första hälften av 1700-talet menar han att det är omöjligt att skilja de två begreppen åt. I Kroghs ögon är allt magiskt.[27] Världsbilden under perioden 1500–1800 var inte enhetlig, framhåller Morten Fink-Jensen. Spännvidden var stor och föreställningarna varierade. Även Fink-Jensen finner det svårt att göra en åtskillnad mellan religion och magi. Han väljer att beteckna världsbilden som magisk-religiös.[28] Utifrån forskningsprojektet "Det førsekulariserede verdensbillede i Norden 1500–1800", sammanfattar Hanne Sanders forskningsresultaten. Hon menar att om man ska teckna de gemensamma dragen framträder en världsbild

[25] Göran Malmstedt 2002 s. 180-188.
[26] Göran Malmstedt 2002 s.189 ff.
[27] Tyge Krogh 2002. Se även Tyge Krogh 2000.
[28] Morten Fink-Jensen 2002. Om synen på magi i 1600- och 1700-talets Sverige se Linda Oja 1999.

> hvor relationen mellem Gud og menneske blev vigitig ved den erkendelse, at Gud til stadighed var opmærksom på, hvordan mennesker levede, og at han straffede, hvis de levede for syndigt. Dette skabte en stor samfundsmæssig interesse for at definere, hvad der var syndigt, og hvor syndigt det var i Guds øjne, ligesom det gav en ofte anvendt tolkningsramme i forbindelse med forsøg på at forstå katastrofer og uønskede begivenheder. Det blev Guds straf. [...] Over for Gud fandtes den onde Djævel, som til stadighed lokkede menneskene og skabte uorden i Guds rige. [...] I den tidlig moderne verden handlede det altså om at mindske Guds vrede og undgå Djævelens fristelser.[29]

Religionen var utan tvekan ett grundläggande fundament i det tidigmoderna samhället. Lagen, moralen och värderingarna vilade på religiösa föreställningar. Mot denna bakgrund är det mycket intressant att Niklas Ericsson i sin avhandling om moraluppfattningar i Stockholm under medeltid och vasatid finner att de explicit religiösa argumenten på den rättsliga arenan var förvånansvärt få. Visserligen åberopades Gud och religionen under förhandlingar i domstolen men i den rättsliga argumentationen vid rådstugurätten saknades religiösa inslag.[30]

En ökad social stratifiering skedde under andra hälften av 1700-talet. Antalet obesuttna tilltog och befolkningen proletariserades. Folkmängden ökade också kraftigt. Befolkningen fördubblades under perioden 1750–1858. Den största ökningen skedde dock efter 1810. Skiften av jordbruksmarken påbörjades under 1700-talet och nådde kulmen med laga skifte 1827. Byarna splittrades och gårdarna flyttades ut till de nya åkrarna. Nya, större och ljusare kyrkor byggdes och en del mindre församlingar slogs samman. Inomkyrkliga väckelser som hoofianismen, nymanismen och inte minst schartauanismen, med tyngdpunkten på individuell andlig omvandling, vann anhängare i de sydvästra delarna av landet. Pietisterna hade en känslobaserad uppfattning av predikan. För

[29] Hanne Sanders 2002 s. 10. Om tron på djävulen, hans ingripande och kampen mot honom, se t.ex. Soili-Maria Eklund 2002; Marie Lennersand & Linda Oja 2002.

[30] Niklas Ericsson 2003 s. 156-170.

dem var den känslomässiga upplevelsen viktigare än att förstå och minnas. Mot detta vände sig schartauanerna. De hade en intellektuell inställning till predikan, lyssnade aktivt och lade orden på minnet. Som uppmärksamma åhörare satt de stilla i kyrkan och efter högmässan ägnade de sig åt samtal om predikan eller läsning av religiösa texter istället för förlustelser och dryckeslag. Först nu började nyväckta människor att bete sig på det sätt som reformatorerna hade strävat efter. Den tystnad, andaktsstämning och det allvar som i senare tid har uppfattats som gammalkyrklighet var i själva verket något som uppkom på 1800-talet, avslutar Malmstedt.[31]

Sammanfattningsvis tyder ett numera ganska omfattande forskningsläge på att samhälle och kultur under såväl 1600- som 1700-talet präglades av religiöst motiverade normer och värderingar. Människornas världsbild var religiös och religionen var inflätad i samhällslivet likaväl som i vardagslivet i hemmen. Religionen förklarade och gav tillvaron mening. Tolkningsramarna, lagstiftningen och moralen hade sin grund i religionen. Men det måste även framhållas att senare års forskning visat att det fanns skillnader mellan den officiella kyrkliga doktrinen och allmogens religiositet. Överhetens strävan att fostra människorna i enlighet med enhetskyrkans strikta normsystem misslyckades i ett flertal avseenden. Bönderna höll fast vid äldre tänkesätt och beteendemönster och blev inte fullt så lydiga och rättrogna som världslig och kyrklig makt hade önskat. Under 1700-talet miste dessutom ortodoxin sin ledande plats och nya strömningar vann insteg.[32] Vissa forskare talar om en begynnande sekularisering under detta århundrade men inte en sekularisering i betydelsen avkristning eller minskad religiositet hos individerna, utan i betydelsen privatisering av religionen.[33] Forskare som Hanne Sanders och Olle Larsson relaterar

[31] Göran Malmstedt 2002 s. 193-196.

[32] Harry Lenhammar 2000.

[33] För en diskussion och forskningsöversikt av begreppet sekularisering se Olle Larsson 1999 s. 306-317.

till den definition av sekularisering som lanserats av den brittiske forskaren C. John Sommerville. Med Sommervilles perspektiv är sekularisering en övergång från religion som kultur till religion som tro på individuell nivå. Religionen byter skepnad från något som kan förklara tillvaron till något som ska förklaras.[34] Under 1700-talet inleddes alltså enligt vissa forskare en sådan sekularisering i Sverige, men det innebar alltså inte att religionen fick minskad betydelse för gemene man. Och även om man kan upptäcka drag av sekularisering i enlighet med Sommervilles definition, menar jag att det svenska samhället under större delen av 1700-talet ändå måste karaktäriseras som en religiös kultur.

Den stränga sexualmoralen och kvinnans ställning

Tack vare de senaste decenniernas insatser finns det numera en omfattande forskning om kvinnans ställning under tidigmodern tid. Om betydelsen av kyrkans syn på sexualiteten är man ense, men inte om sambandet ideologi – vardagsliv. Äktenskapet uppvärderades efter reformationen och utgjorde norm för vuxenlivet. Äktenskapet var grundstenen i samhällsordningen. Den ogifta modern avvek från mönstret och hotade den rådande ordningen.[35] Lyndal Roper menar att kärnan i den lutherska ideologin var en genusteologi som rörde synen på män, kvinnor och äktenskapet. Kvinnan skulle vara hustru och mor. Några andra alternativ godtogs inte. Roper framhåller att kvinnans verksamhetsfält alltmera begränsades till hemmet medan mannens roll som hushållets överhuvud och dess representant utåt i samhället stärktes. Patriarkalismen förstärktes även om det i den lutherska ideologin fanns inslag som tydde på en uppvärdering av kvinnan. Reformationen inne-

[34] C. John Sommerville 1992 s. 3-7, 163; Hanne Sanders 1995 s. 15 ff.; Olle Larsson 1999 s. 19 ff., 313-317.

[35] Se t.ex. Eva Österberg 1997a s. 22; 1998 s. 30; Marie Lindstedt Cronberg 1997ab; Kenneth Johansson 1997; Malin Lennartsson 1997; Erling Sandmo 1997; Gudrun Andersson 1998.

bar på det hela taget en försämring för kvinnan, enligt Roper.[36] En liknande uppfattning företräds av Merry E. Wiesner. Hon betonar den protestantiska synen på äktenskapet som kvinnans enda naturliga kall. Ogifta kvinnor kom att betraktas som avvikare. Under 1500- och 1600-talen blev hushållet alltmera ett instrument för social kontroll och männens roll som kvinnornas övervakare accentuerades, hävdar Wiesner. Samtidigt nedvärderades kvinnans arbete under perioden 1500–1700. Skötsel av hem och hushåll definierades inte som arbete och, påtalar Wiesner, kvinnorna bidrog själva till att denna värdering befästes.[37] En del svenska forskare som Maria Sjöberg, Marja Taussi Sjöberg och Inger Lövkrona har likaså anammat försämringstesen och betonat maktaspekterna och den hierarkiska samhällsordningen med mannen som överordnad kvinnan.[38]

Annan forskning har emellertid visat att den hierarkiska ideologin inte hade så stor genomslagskraft i praktiken. Bland andra Eva Österberg, Marie Lindstedt Cronberg och Gudrun Andersson har lyft fram att det trots den patriarkala normen fanns tydliga drag av sidoordning och komplementaritet mellan könen om man undersöker vardagslivet på individnivå, inte minst bland folket. Kvinnan hade ett större utrymme i det verkliga livet än vad regelverket angav.[39] "Myndighet og arbeid var folk simpelthen nødt til å fordele jevnere mellom kjønnene enn det lovverket tilsa, dersom livet skulle kunne leves", skriver Erling Sandmo.[40]

Kvinnan var underordnad mannen på ett normativt plan men mycket talar alltså för att bilden var mera komplex i praxis. Min

[36] Lyndal Roper 1989 s. 1-7 et passim.

[37] Merry E. Wiesner 1987 s. 221-246. Se även Merry E. Wiesner 2000.

[38] Se t.ex. Marja Taussi Sjöberg 1996; Maria Sjöberg 1997ab, Inger Lövkrona 1999.

[39] Eva Österberg 1992; 1995; 1997a s. 22; 1998 s. 27, 30; Marie Lindstedt Cronberg 1997ab; Gudrun Andersson 1998; Malin Lennartsson 1997. Se även t.ex. Steven Ozment 1983; Sølvi Sogner och Hilde Sandvik 1989; Erling Sandmo 1997; 1999; Sølvi Sogner, Marie Lindstedt Cronberg och Hilde Sandvik 2000; Hilde Sandvik 2002.

[40] Erling Sandmo 1997 s. 102; 1999 s. 125.

undersökning riktar sig i högre grad mot diskurser än mot det praktiska vardagslivet i bondesamhället. Men diskurserna är, som jag redan nämnt, tätt förbundna med den sociala verkligheten. Här vill jag anknyta till Joan W. Scotts och Gro Hagemanns teoretiska ställningstagande. Genom att undersöka diskurs och språk kan vi närma oss den process som skapar vår erfarenhet, identitet och vår bild av verkligheten. Diskurserna och språket är emellertid inte fullständigt styrande eller determinerande. Ett handlingsutrymme existerar eftersom det finns konflikter mellan de diskursiva systemen och motsättningar inom dem. Diskurser kan även tolkas på olika sätt och således vara flertydiga. Diskursiva konflikter, motsättningar och olika tolkningsmöjligheter ger aktörerna en valfrihet, men den är inte obegränsad. Diskursen bestämmer villkoren för en möjlig praxis. Men eftersom villkoren är motstridiga och kan förstås på olika sätt ges utrymme för självständigt agerande.[41]

Låt oss nu titta närmare på den stränga sexualmoralen under ortodoxins tid som den kom till uttryck i lagstiftning och praxis. Tidigare hade sexualbrott vanligen straffats med böter och skamstraff. Men under andra hälften av 1500-talet skärptes lagstiftningen och 1608 kom ett appendix till landslagen som stadgade dödsstraff för äktenskapsbrott i enlighet med Mose lag.[42]

Mökränkning bedömdes mildare än horsbrott. Den som lägrat en jungfru skulle, enligt 1608 års appendix, ge henne morgongåva och gifta sig med henne. Om kvinnans fader inte tillät honom att gifta sig med henne skulle mannen betala en summa pengar som motsvarade värdet av morgongåvan. Mannen skulle alltså ge morgongåva eller en motsvarande penningsumma oavsett om han gifte sig med kvinnan eller om hennes fader vägrade ge tillåtelse till giftermålet. Morgongåvans storlek skulle vara åttio mark.[43] Under 1600-talet försvann brottsbeteckningen mökränkning efter hand.

[41] Joan W. Scott 1992 s. 25 f., 33 f.; Gro Hagemann 1994 s. 26-33.
[42] Rudolf Thunander 1992 s. 13 f.
[43] Petter Abrahamsson 1726 s. 854; Hans Petersson 1973 s.109 f.

Enligt Jan Sundin användes termen inte efter 1680. Den hade då ersatts med brottsrubriceringen lönskaläge eller lägersmål, dvs. sexuellt umgänge mellan två ogifta personer. Båda parter ålades böter, 10 daler för mannen och 5 daler för kvinnan. Kvinnan skulle erlägga hälften så mycket som mannen av hänsyn till hennes svagare ekonomiska ställning. Dessutom drabbades båda av kyrkans skamstraff och det blev allt vanligare att även kyrkliga böter togs ut för otidigt sängelag. Kvinnan gjordes därmed ansvarig för sina handlingar genom att lönskaläge kriminaliserades även för hennes del.[44]

Lagen föreskrev dödsstraff för äktenskapsbrott, dvs. hor. Men som Rudolf Thunander visat mildrade hovrätterna som skulle fastställa alla dödsdomar regelmässigt dödsstraffen för enfalt hor, dvs. när en av parterna var gift, till höga böter. Ute i underrätterna avkunnades dock fram till 1653 alltid dödsdomar i enlighet med lagen, därefter tilläts den lägre instansen att utdöma mildare straff för enfalt hor men måste fortfarande döma till döden för dubbelt hor, dvs. när båda parterna var gifta med någon annan. Prästerna varnade och hotade och fogdar och länsmän drog syndarna inför rätta.[45]

Bötessumman för enfalt hor var 80 daler för den gifta parten och 40 för den ogifta. Straffet var alltså könsneutralt. Det var civilståndet, inte könet, som avgjorde vilken summa som skulle erläggas. De som inte kunde skaffa fram en så stor summa pengar tvingades istället utstå kroppsstraff – gatlopp för mannen och risslitande för kvinnan. Upprepades brottet fördubblades böterna för varje gång och på fjärde resan blev det dödsdom och remittering till hovrätten.[46] Dubbelt hor, dvs. när båda personerna var gifta och begått äktenskapsbrott, gick alltid vidare till hovrätten. Där mildrades, med undantag för en kort period under Karl XII, allt oftare under-

[44] Jan Sundin 1992 s. 318 f., 325; Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 52 ff., 57-60, 85-89; Marja Taussi Sjöberg 1996 s. 89 f., 145-150. Om otidigt sängelag se Arthur Thomson 1966.

[45] Rudolf Thunander 1992 s. 34.

[46] Johan Schmedeman 1706 s. 294 f.; Rudolf Thunander 1992 s. 26-39.

rättens dödsdomar till dryga böter, 160 daler för vardera parten.[47] Hotet om dödsstraff för hor var alltså mestadels tomma ord men bötessummorna som utdömdes var ofattbart höga. Rudolf Thunander har funnit att en arbetsdräng vid mitten av 1600-talet hade fem riksdaler i årslön plus en del naturaförmåner. Ett par oxar eller en häst kostade vid samma tid tio–tolv daler, en tjur kostade nio daler, en ko eller en galt kostade fyra och en båt fem daler.[48] Det säger sig självt att i jämförelse med dessa priser var bötesbelopp på 40, 80 eller 160 daler enorma. Säkert var det många sedlighetsförbrytare som i brist på pengar tvingades utstå straffet på bara kroppen. Alla som dömdes för hor eller lönskaläge skulle dessutom stå uppenbar skrift i kyrkan – offentligt bekänna och ångra sin synd inför hela församlingen innan de återintogs och på nytt fick rätt att gå till nattvarden.

År 1741 ersattes den uppenbara skriften för lönskaläge och enkelt hor med hemlig skrift i sakristian. Först 1855 upphörde domstolarna, till följd av en lagändring, att utdöma kyrkoplikt. Den enskilda skriften fanns dock kvar ända till 1918 som en inomkyrklig sanktion och förutsättning för exempelvis ogifta mödrar att få ta del av nattvarden.[49] Efter upplysningstiden började den utomäktenskapliga sexualiteten avkriminaliseras i Norden. I Sverige avskaffades första och andra resans lägersmål som brottskategori för kvinnor 1810.[50] För horsbrott stadgades i den nya strafflagen 1864 att åtal mot den skyldige endast skulle väckas om den oskyldiga gifta parten önskade få ut skilsmässa till följd av makens/makans hor eller om en gift man ådömts faderskapet till en ogift mors barn. Vid dubbelt hor skulle åtal väckas endast om någon av de bedragna parterna så önskade. Under det sista decen-

[47] Jan Sundin 1992 s. 337; Rudolf Thunander 1992 s. 48 ff.; 1993 s. 97 f., 104, 106-109, 114 ff.

[48] Rudolf Thunander 1992 s. 29; 1993 s. 78 f.

[49] Arthur Thomson 1960 s. 204, 206; Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 64 f., 73, 277.

[50] Gísli Ágúst Gunnlaugsson 1994 s. 111; Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 78.

niet av 1800-talet märks dessutom en mildring i rättspraxis. Domstolarna fällde inte alla som kunde ha dömts enligt lagen. Slutligen försvann hor som brottskategori i Sverige år 1937.[51]

Sexualiteten var i äldre tid en offentlig angelägenhet, inte som i våra dagar något rent privat som myndigheterna knappast ägnar något intresse så länge det handlar om frivilliga sexuella relationer mellan vuxna människor. Flera forskare har kommit fram till att den stränga sexuallagstiftningen drabbade kvinnorna hårdare än männen trots att lagtexten föreskrev bestraffning av båda könen. Så hävdar till exempel Jan Sundin att "i de svenska kvinnornas historia är kriminaliseringen av utomäktenskapliga förbindelser en av de mörkaste sidorna, eftersom den kom att drabba dem så mycket hårdare än den drabbade männen."[52] Den norska forskaren Randi Holden Hoff, som undersökt utomäktenskapliga födslar i Kristiansund under perioden 1742–1801, har funnit att betydligt fler män än kvinnor slapp undan straffet för lägersmål: "I Kristiansund i siste del av 1700-tallet var 71 % av de leiermålstiltalte kvinner. Rettssystemet, som lot nektende fedre og militære gå fri, og samfunnssystemet, der menn gjerne var mer mobile enn kvinner, gjorde att menn slapp lettere fra straff for seksuelle lovbrudd enn kvinner."[53] De flesta mödrarna till oäkta barn stod uppenbar skrift för att sona brottet medan endast 20 % av fäderna gjorde det. Det visade sig också att långt ifrån alla som gjort sig skyldiga till lägersmål i Kristiansund instämdes till världslig rätt. Endast 40 % av dessa kvinnor och 16 % av männen hamnade även inför tinget. Sammantaget var det 28 % av dem som blivit föräldrar till illegitima barn som ställdes inför världslig rätt.[54] Denna siffra kan jämföras med en annan norsk lokalstudie av etnologen Kari Telste. Hon har undersökt perioden 1652–1710 och funnit att hela 87 % av paren som fått oäkta barn stämdes till tinget.[55] Beror skillnaden

[51] Jan Sundin 1992 s. 339 f.
[52] Jan Sundin 1992 s. 317.
[53] Randi Holden Hoff 1996 s. 158.
[54] Randi Holden Hoff 1996 s. 114, 116.
[55] Kari Telste 1993 s. 83.

på att de båda norska undersökningarna behandlar olika tidsperioder, eller handlar det om stora lokala variationer i andelen brott som beivrades? Holden Hoff förklarar variationen med att det i Norge fanns ett system att arrendera ut bötesindrivningen till privatpersoner och att det var vanligt att dessa ärenden ordnades upp utan att saken avgjordes på tinget. Skillnader i förpaktarnas effektivitet skulle ha medfört att andelen brottslingar på tinget var så skiftande i olika regioner, menar hon. Det var de högre sociala skikten som betalade böter utan att det blev rättssak medan de som dömdes vid tinget huvudsakligen var tjänstefolk. Böterna sattes efter brottslingens betalningsförmåga, trots att lagen föreskrev bestämda summor. Det faktum att många stod uppenbar skrift för lägersmål utan att de fällts vid tinget, där detta straff borde ha utdömts, förklaras av att prästerna i Norge var mycket nitiska i sin kamp mot osedligheten beträffande kvinnor, att de såg syndabestraffningen som *sitt* verksamhetsfält och tog sig större makt än de formellt hade. Många män slapp undan bestraffning för att de kom från annan ort, var sjömän eller militärer.[56]

För svenskt vidkommande, däremot, har Eva Österberg visat att drängar ganska ofta ställdes till svars för lägersmål i början av 1600-talet och faktiskt via rättsprocessen tvingades att gifta sig med den kvinna de lägrat.[57] Även andra svenska forskare har påtalat att männen i de flesta fall ställdes inför rätta och tvingades ta ansvar för sina oäkta barn, åtminstone fram till 1780-talet.[58] Marie Lindstedt Cronberg framhåller i sin avhandling att påfallande många män dömdes för lönskaläge. I hela 73 procent av lönskalägesfallen vid Torna häradsrätt under perioden 1688–1717 fälldes både man och kvinna för sedlighetsbrott. Av de 27 procent som undgick dom i häradsrätten är det troligt att många i stället dömdes av krigsrätt, understryker Lindstedt Cronberg.[59] Ända fram till 1778,

---

[56] Randi Holden Hoff 1996 s. 134, 140 ff., 160 f., 174.

[57] Eva Österberg 1982 s. 51 f.

[58] Jan Sundin 1992 s. 319-324; Björn Furuhagen 1996 kap. 7; Marie Lindstedt 1994; Marie Lindstedt Cronberg 1997b; Gudrun Andersson 1998 kap. 9.

[59] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 85-89.

året för Gustav III:s barnamordsplakat, förmåddes majoriteten av fäderna att ta sitt ansvar för såväl sedlighetsbrottet som det oäkta barnet. Därefter märks en tydlig förändring. Allt oftare nekade de anklagade männen till faderskapet och friades från ansvar. En övervägande del av de oäkta barnen blev faderlösa och kvinnorna lämnades ensamma med ansvaret.[60] Marja Taussi Sjöberg har framhållit att kvinnans ställning generellt sett försämrades under 1600-talet. Särskiljandet av könen blev skarpare. Kvinnan blev visserligen ett rättsligt subjekt vid sidan av mannen men samtidigt minskade framförallt de gifta kvinnornas utrymme. Det fanns dock en stor grupp fattiga ogifta kvinnor och änkor som levde ett mera obundet liv utanför husbondemakten. Denna grupp tänjde på ramarna och man nödgades i viss utsträckning att godta dessa kvinnors självständiga verksamhet.[61] Börje Bergfeldt urskiljer tre olika faser i rättsutövningen på landsbygden i Sverige under 1700-talet: 1. Från 1600-talets slut till 1740-talet, då rättssystemet hade en tydlig vilja att döma både kvinnor och män. 2. Från 1740-talet till 1780, då antalet bötfällda män minskade medan de flesta kvinnor fortfarande dömdes. 3. 1780–1800, då även antalet bötfällda kvinnor minskade och en stor del av båda könen slapp undan straff fastän de satt oäkta barn till världen.[62]

Vilken var relationen mellan den stränga sexuallagstiftningen och gemene mans uppfattning om vad som var rätt och orätt? Detta är naturligtvis en svår fråga och man påträffar olika positioner hos forskarna. Eva Österberg urskiljer olika nivåer i den sociala kontrollen i samhället: *Formell* kontroll – samhällets officiella system för direkt övervakning exempelvis genom polis, *halvformell* kontroll – kontroll utövad av myndigheter och tjänstemän vilka inte har kontroll som sin primära arbetsuppgift, till exempel lärare och präster samt *informell* kontroll som innebär att det sociala nätverket i form av familjemedlemmar och grannar håller uppsikt

[60] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 140-151.

[61] Marja Taussi Sjöberg 1996 s. 166 f. Om maktförskjutningen på olika nivåer under 1600-talet se även s. 157-162.

[62] Börje Bergfeldt 1994 s. 80.

över att människornas beteende inte överskrider gränserna för det acceptabla.[63] Den formella kontrollen representerades således under tidigmodern tid av lagen och domstolarnas rättskipning, den halvformella framförallt av kyrkan och prästerna och den informella kontrollen utövades av hushållet och det omgivande lokalsamhället.

Foucault har framhållit att i det äldre samhället fungerade lagen och rättsväsendet som statens viktigaste instrument för social kontroll och maktutövning. Lag och rätt fungerade som myndigheternas makttekniker för att disciplinera och kontrollera undersåtarna.[64]

På svensk botten har Per-Johan Ödman skildrat det äldre samhället med Foucaults kontroll- och disciplineringsperspektiv.[65] När det gäller sexualmoralen under 1600–1800-talen menar Jan Sundin att det inte i första hand var lokalbefolkningen som krävde att sexuella förseelser skulle beivras. Detta skedde huvudsakligen till följd av kyrkans och statens ökade ambitioner att reglera och kontrollera sedligheten. Det förelåg en konflikt och i den "möts alltså två olika intressen under övergången från lokal rättvisa till centraliserad rättvisa".[66]

E. P. Thompson har däremot poängterat att om lagen ska vara effektiv och fungera som en samhällsideologi krävs att den uppfattas av folkflertalet som fristående, rättvis, skälig och godtagbar. Det måste finnas ett samförstånd kring vad som är korrekt lagstiftning och den får inte te sig som ett medel för uppenbar manipulation.[67] Sådan samstämmighet mellan lagen och det informella värdesystemet har också påvisats av flera forskare. Eva Österberg urskiljer "en *tendens* till korrespondens mellan det normsystem som bestämts på hög nivå och värdestrukturen ute i lokalsamfunden." Men, menar hon, det finns samtidigt "en tänkbar spänning mellan dem, som

[63] Eva Österberg 1991a s. 82.
[64] Michel Foucault 1993 s. 59-73.
[65] Per-Johan Ödman 1993; 1995.
[66] Jan Sundin 1992 s. 164.
[67] E. P. Thompson 1975 s. 263. Se även Eva Österberg 1987 s. 475.

i varje fall under vissa perioder kan ha överbryggats genom att lagen givit ett visst spelrum för domstolarnas egna bedömningar."[68] Österberg har vid en undersökning av domböcker från 1600-talet funnit att bondebefolkningen verkade måna kraftigt om familj, moral och sedlighet genom att medverka till att dra horsbrott inför rätta, trots de hårda straff som drabbade de dömda. Husbonden och hans hustru samverkade med den formella kontrollen i lag och domstol för att värna om familjen och skydda sig mot sedeslöshet och illegitima barn.[69] De agerade i enlighet med den rättsliga strukturen.

Rudolf Thunander hävdar också att för att kunna upprätthålla lagen måste den åtminstone till viss del överensstämma med de informella värdesystemen. Under 1600-talet harmonierade människornas syn på rätt och orätt i stort sett med lagen och katekesen, i varje fall vad det gällde sedligheten. Äktenskapet var huvudsakligen en praktisk och ekonomisk angelägenhet. Det gällde att värna om egendomen och arvet och att undvika problem i form av illegitima barn som kunde hota stabiliteten och kontinuiteten i bondesamhället. Det var viktigt att ha klara regler för de sexuella relationerna för att undgå bekymmer med faderskapsfrågor, äganderätt och arvsföljd.[70] Även Marie Lindstedt anser att den stränga sedlighetslagstiftningen hade allmänhetens stöd. För att skydda egendomsöverföringen var det nödvändigt att kontrollera reproduktionen genom noggranna och stränga regler.[71] Det är emellertid viktigt att påpeka, vilket Malin Lennartsson gör, att äktenskapet inte enbart var en ekonomisk och praktisk angelägenhet. Även på 1600-talet ansågs känslorna och kärleken som en viktig grund för föreningen mellan två makar.[72]

Det faktum att hovrätten oftast leutererade, dvs. mildrade, dödsdomarna för hor till böter kan också tyda på att den högre

[68] Eva Österberg 1987 s. 475.
[69] Eva Österberg 1982 s. 52 f.
[70] Rudolf Thunander 1992 s. 12 f.
[71] Marie Lindstedt 1994 s. 24.
[72] Malin Lennartsson 1997; 1999 kap V.

instansen sökte anpassa straffen så att de bättre stämde överens med gemene mans värderingar.[73] Den allmänna uppfattningen bör ha varit att sedlighetsbrott visst skulle straffas hårt, men att dödsstraff var ett orimligt hårt straff. Hovrätten anpassade straffen och utdömde böter i stället för stupstock.

Hur stod det då egentligen till med sedligheten i landet? Var det verkligen så illa som den skärpta lagstiftningen och kampanjen för att få kontroll över osedligheten ger intryck av? Och vilken effekt fick dessa åtgärder? David Gaunt menar att den skärpta sedlighetslagstiftningen medförde en "skräck för könslivet" och att illegitima barn blev ovanliga under perioden 1670–1750.[74] När det gäller sedlighetsbrotten kan det emellertid antas att mörkertalet är stort. Det är omöjligt att säga hur många brott som verkligen begicks eftersom det i allmänhet endast var när ett illegitimt barn hade fötts som brottet drogs inför rätta. Thunander har kommit fram till att i genomsnitt *ett* sexualbrott per 1 000 invånare och år beivrades. En siffra som knappast kan betraktas som särskilt hög. Och myndigheternas iver att förbättra sedligheten tycks inte heller ha fått någon märkbar effekt. Sexualbrottens volym var i princip konstant från 1610 till 1725, knappt *ett* brott per 1 000 invånare och år. Men tittar man på sexualbrottens andel av den totala brottsligheten i Sverige och övriga Norden ser man en kraftig ökning under 1600-talet och sedan åter en minskning med början under det tidiga 1700-talet.[75] Flera forskare har också visat att bondebefolkningens sexualmoral i hela Norden präglades mera av kontinuitet än av förändring. Allmogens attityder till sexuella relationer förändrades inte med den skärpta lagstiftningen.[76]

---

[73] Rudolf Thunander 1992 s. 31.

[74] David Gaunt 1983 s. 72.

[75] Rudolf Thunander 1992 s. 17, 20 f.; Jan Sundin 1992 s. 42, 47, 319-324; Gísli Ágúst Gunnlaugsson 1994 s. 115-118; Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 56 f.; Heikki Ylikangas, Jens Christian V. Johansen, Kenneth Johansson and Hans Eyvind Naess 2000 s. 64 ff., 84-89.

[76] Gísli Ágúst Gunnlaugsson 1994 s. 121 f. och där anförd litteratur.

Österbergs, Thunanders och Lindstedts forskning tyder på att det i stort sett skulle ha rått konsensus mellan rättskipningen och det informella värdesystemet under 1600-talet, i varje fall vad gäller synen på illegitimitet. På detta område harmonierade den formella och den informella kontrollen. Eva Österberg menar att rörligheten i det svenska bondesamhället ökade under 1600-talet. De ekonomiska klyftorna växte, de fattiga blev flera liksom antalet jordtransaktioner och beivrade sedlighetsbrott. Det fanns en tendens till en socio-ekonomisk och kulturell polarisering som hotade kontinuiteten och den gemensamma mentaliteten. Mot sådana störningar reagerade bondesamhällets etablissemang, husbönder och bondhustrur genom att än strängare försöka inskärpa normerna. De värnade om familj, laglydighet, ordning och moral då dessa grundvalar hotades av osedlighet och illegitimitet hos drängar, pigor, knektar och soldatänkor.[77]

Sexualmoralen kan dock ha sett något olika ut inom olika samhällsgrupper. Och rättstillämpningen kan ha drabbat hårdare i vissa grupper än i andra. Marie Lindstedt Cronberg framhåller att moralen var friare bland kvinnorna i den obesuttna delen av befolkningen. Här medverkade kvinnan inte vid egendomsöverföringen, hon hade varken hemgift eller framtida arv att erbjuda. Därför måste hon ofta själv ta initiativ och söka kontakt med män för att finna en äktenskapspartner. En friare sexualmoral innebär dock inte att dessa kvinnor värderade äran lägre. Kontakter knöts och sexuella förbindelser inleddes med förhoppningar om att det skulle leda till äktenskap och rollen som ärbar hustru.[78]

För adeln infördes särskilt hårda restriktioner angående sedligheten 1622 och 1665. Brott mot dessa regler straffades med förlust av arv och ära för den adelskvinna som haft en otillåten förbindelse. Den frälseman som lockat en adelskvinna till lönskaläge skulle landsförvisas om han inte fick hennes målsmans sam-

[77] Eva Österberg 1982 s. 53 f.
[78] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 183-190.

tycke till att gifta sig med henne. Om en man rövade bort en adelsjungfru ur hennes hem skulle han halshuggas med svärd även om jungfrun hade samtyckt till enleveringen. En ofrälse man som lockat en adlig jungfru till giftermål eller lönskaläge skulle landsförvisas. Hade han ingen egendom utan var i tjänst eller på annat sätt löskekarl skulle han dessutom slita ris.[79] Reglerna syftade tydligt till att värna om adelsfamiljernas ära, arv och egendom. Huruvida dessa regler verkligen tillämpades i praxis är emellertid oklart.

Leneman och Mitchison som undersökt illegitimiteten i Skottland under tidigmodern tid har funnit att det var mycket sällsynt att kvinnor ur överklassen ställdes inför rätta för sedlighetsbrott. De har inte heller träffat på något enda fall där sådana kvinnor ställts till svars för sexuellt umgänge med män ur lägre social klass. Slutsatsen blir att kvinnor med högre social ställning skyddades mera för osedlighet än kvinnor ur lägre samhällsklass.[80]

Kari Telste menar att rättspraxis i Norge inte utmanade de folkliga normerna utan att det förekom en dialog mellan folk och överhet snarare än bokstavlig tillämpning av lagen. Men det var också en rättstillämpning som återspeglade det hierarkiska och patriarkala samhället. Den intensifierade kontrollen av sexualiteten drabbade de grupper som hade minst makt och inflytande. Det var ogifta kvinnor och män som utsattes för repressalier. Och allra hårdast ansattes den ogifta kvinnan, som hade lägst status i det patriarkala bondesamhället, både av den offentliga och den sociala kontrollen. Telste hävdar vidare att bönderna själva sällan drabbades och att de gifta kvinnorna hade en särställning. Den gifta kvinnan var ett ideal och hon var nästan aldrig inblandad i sedlighetsbrott. Inte ens om hon hade fött barn strax före äktenskapet ansågs hon ha brutit några normer. Den patriarkala strukturen skyddade dem som hade mest makt och inflytande i bondesamhället mot rättsförföljelse, enligt Telste.[81]

---

[79] Johan Schmedeman 1706 s. 217 f., 428.
[80] Leah Leneman och Rosalind Mitchison 1988 s. 494.
[81] Kari Telste 1993 s. 226 f.

Genom att mökränkning under 1600-talet ersattes av brottsbeteckningen lönskaläge hade synen på kvinnan förändrats. Hon hade blivit straffbar och mera jämlik med mannen i frågan om sedlighetsbrott. Vid horsbrott gjorde lagen ingen skillnad mellan kvinna och man då det gällde bötessumman. Den gifta parten skulle böta dubbelt så mycket som den ogifta. Kroppsstraffen som ersatte böterna, om de dömda inte kunde betala, skilde sig dock – gatlopp för mannen och risslitande för kvinnan. Men även om lagen var jämlik i princip drabbades de ogifta kvinnorna hårdast i rättspraxis. Det illegitima barnet gjorde hennes synd mera synlig. Hon hade, till skillnad från mannen, ingen möjlighet att smita undan ansvar utan tvingades stå till svars för sedlighetsbrottet. Kari Telste skriver också att kvinnor löpte större risk än män att åtalas för upprepat sedlighetsbrott. Mäns återfall tycks inte ha betraktats som lika allvarligt som kvinnors, vare sig av fogden, prästen eller lokalsamhället.[82] Jan Sundin har kommit till liknande slutsatser och sammanfattar de ogifta mödrarnas rättsliga situation på följande sätt:

> Fortfarande vid 1600-talets början var de [ogifta mödrarna] i minoritet bland dem som åtalades och bötfälldes för överträdelser av sexuallagstiftningen, men under 1700-talet kom de att bli i en allt större majoritet, inte minst sedan männen började smita undan ansvar. Även om böterna i detta fall var lindrigare för kvinnorna, kom det att betyda att de utifrån till synes likformiga lagar blev hårdare drabbade än männen. Bland dem som fick omvandla sina straff till spö för män, ris för kvinnor eller senare till fängelse på vatten och bröd var kvinnorna ofta överrepresenterade.[83]

De forskningsresultat som tyder på ett långtgående samförstånd mellan allmogens idéer om äktenskapets och den rätta avkommans betydelse å ena sidan, och rättspraxis å den andra, finner jag tämligen övertygande. Men frågan är, som jag redan antytt, om alla grupper omfattade den officiella normen i samma utsträckning. Holden Hoff menar att det förelåg en klyfta mellan människors

[82] Kari Telste 1993 s. 197.
[83] Jan Sundin 1992 s. 467.

liv på 1700-talet och det liv myndigheterna ville fostra dem till bland annat genom lagstiftning. "Lovverket og rettshåndhevinga klarte ikke å overvinne de folkelige normerne"[84], skriver hon. Bristen på överensstämmelse mellan lag och liv omfattade alla samhällsskikt. Denna slutsats grundar hon på att illegitimiteten var hög och spridd över samtliga grupper i samhället.[85] Holden Hoffs studie är begränsad till en liten men expansiv norsk kuststad som dominerades av fiske, sjöfart och handel. Mobiliteten var hög och befolkningen ökade från ca 700 till 1 624 invånare mellan 1742 och 1801.[86] Med tanke på att hennes studie är mycket lokalt begränsad kan man fråga sig om resultatet är allmängiltigt eller om det rådde *regionala* skillnader i överensstämmelsen mellan officiell och inofficiell sexualmoral. Kaijus Ervasti menar att moralbegreppen för Finlands del varierade både regionalt och mellan olika samhällsskikt. Denna slutsats drar han efter att ha konstaterat att många fler av de obesuttna kvinnorna var gravida då de gifte sig jämfört med bonddöttrarna.[87] I 1700-talets Stockholm var det lätt att hemlighålla en illegitim födsel om man tillhörde samhällets övre skikt, menar Börje Bergfeldt. Det förekom till och med att människor inom denna grupp struntade i lagar och förordningar och lät modern stoltsera med de utomäktenskapliga barnen vid middagsbjudningar. Och det var sällsynt att män ur överklassen ställdes inför rätta för lägersmål, sådant drabbade främst de lägre sociala skikten, fortsätter Bergfeldt.[88]

Björn Furuhagen framhåller att det fanns en folklig tolerans för föräktenskapliga samlag såvida de sedan ledde till äktenskap. Sexuellt umgänge mellan trolovade eller om äktenskapslöfte avgivits ansågs i praktiken konstituera äktenskapet. Kyrkan strävade enträget efter att den kyrkliga vigseln skulle vara avgörande för äktenskapets konstitution. Men den äldre uppfattningen levde

[84] Randi Holden Hoff 1996 s. 173.
[85] Randi Holden Hoff 1996 s. 63, 65.
[86] Randi Holden Hoff 1996 s. 27, 30-33.
[87] Kaijus Ervasti 1995 s. 80 f.
[88] Börje Bergfeldt 1994 s. 85, 87.

kvar även under 1700-talet. Gränsen mellan föräktenskapliga och äktenskapliga förbindelser var alltså i viss mån diffus. Det var emellertid av stor vikt för kvinnans ärbarhet att hon hållit sig till *en* man. Ur rättsligt perspektiv var det viktigt att äktenskapslöfte avgivits offentligt och på ett formellt riktigt sätt för att domstolen skulle ta hänsyn till det vid fall som gällde lönskaläge.[89]

Seden med nattfrieri, som var utbredd över stora delar av Sverige, indikerar likaså att den folkliga moralen var friare än den officiella. Nattfrieri innebar att ogifta män, individuellt eller kollektivt, besökte traktens ogifta kvinnor nattetid. Kvinnan tog emot mannen i sin säng och de låg där tillsammans under kvällen eller natten. Forskarna har inte varit eniga om nattfrieriet innebar sexuell samvaro eller om paret endast låg tillsammans med kläderna på. Senare forskning menar dock att nattfrieriet oftast inte ledde till samlag. Kvinnan kunde ta emot och lära känna en rad män men samlag tolererades inte. Om samvaron ledde till sexuellt umgänge var det viktigt att kvinnan kunde hävda att hon bara legat med *en* man och att det sedan ledde till att äktenskap ingicks.[90]

Att påvisa en klyfta mellan lagstiftningen och det konkreta livet ute i samhället synliggör att människorna inte var passiva objekt i överhetens ledband utan aktiva subjekt som trots hot om hårda repressalier agerade, åtminstone till viss del, efter sitt eget normsystem vid sidan av den officiella normen. En viss klyfta mellan lag och liv behöver inte heller motsäga att det ändå fanns en samstämmighet mellan lagen och människornas uppfattning om hur man *borde* leva. Visst är det rimligt att anta att de flesta var överens om att lagparagraferna var riktiga och att många angelägenheter som rörde till exempel arv och andra ekonomiska intressen fungerade smidigast om lagen efterlevdes. "Idealet var den tillbakadragna kvinnan, som ömt vårdade sin ärbarhet inför eller

[89] Björn Furuhagen 1996 s. 174-177. Om äktenskapslöfte se även Malin Lennartsson 1999; Kari Telste 2000.

[90] Orvar Löfgren 1969, David Gaunt 1983 s. 22-31; Jonas Frykman 1993 s. 181-188; Björn Furuhagen 1996 s. 177 ff.

innanför äktenskapet", som Jan Sundin framhåller.[91] Och kanske såg man sedlighetslagen som ett eftersträvansvärt rättesnöre vilket fick allt mindre kraft och blev allt svårare att efterleva i takt med proletarisering, sekularisering, upplysning och individualisering. Men så länge religionen hade ett fast grepp om befolkningen – och det hade den, enligt min mening, fortfarande i slutet av 1700-talet – rådde stor överensstämmelse mellan sexualmoral, sexuallag och Bibelns ord. Genom att lagen var en återspegling av den religiösa läran respekterade människorna den och respekterade den som något mera än världslig lag. Man uppfattade lagens moralitet som den rätta eftersom den återgav Bibelns ord. Att sätta sig upp mot lagen innebar att man satte sig upp mot Bibeln och Gud samt ställde till med oordning i samhället.

Den allmänna sedlighetslagen var jämlik sedan mökränkning försvunnit som brottskategori. Den gjorde inte skillnad mellan kvinna och man eller mellan besutten och obesutten. Men forskningen har visat att praxis varierade och ofta var ojämlik om man höjer blicken från individnivå och tittar på hela samhällsgrupper. Rättskipningen drabbade de lägre skikten hårdare än de högre och kvinnorna straffades av allt att döma i högre grad än männen, särskilt under senare delen av 1700-talet.

Vilken syn hade då rättsväsendet i äldre tid på den svagare parten? Det är en fråga som Eva Bergenlöv, Marie Lindstedt Cronberg och Eva Österberg ställer i boken *Offer för Brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid.*[92] Eva Österberg klargör där att begreppet brottsoffer kom i allmänt bruk först under 1970-talet i samband med att intresset inom kriminologisk forskning vändes mera mot offret, istället för som tidigare mot brottslingen.[93] Men, frågar Österberg, innebar avsaknaden av en brottsofferdiskurs i äldre tid verkligen, som en del forskare hävdat, att man inom rättstillämpningen hyste förakt för svaghet, visade grymhet och brutalitet samt urskiljningslöst

[91] Jan Sundin 1992 s. 347.
[92] Eva Bergenlöv, Marie Lindstedt Cronberg, Eva Österberg 2002.
[93] Eva Österberg 2002b s. 13 f.

avkunnade domar med stränga straff, ofta dödsstraff?[94] Ser man enbart till lagstiftningen verkar det onekligen ha rått brist på empati för den svagare parten, åtminstone då det gällde vissa brottskategorier. Vid exempelvis incestbrott klassades båda parter ända fram till 1937 som brottslingar. Lagen stadgade att även en ung flicka som övertalats och förletts till sexuellt umgänge med en kanske mycket äldre manlig släkting skulle straffas för incest. Synden och sexualbrottet stod i centrum, inte ena partens underlägsenhet och oförmåga att värja sig. Men Marie Lindstedt Cronberg visar att man i rättspraxis långt före 1930-talet, redan under 1700-talet, förmådde uppfatta den svagare parten som offer eller åtminstone partiellt offer. Förändringen i riktning mot att se den svagare individen som offer skedde successivt och i 1864 års lag fastställdes att den äldre parten i incestmål var mest straffbar medan den yngre skulle straffas lindrigare.[95] Vid tydliga och uppenbara våldtäktsbrott har rättsväsendet förr liksom nu sett den utsatta parten som offer, särskilt om den drabbade varit påtagligt ung, kroppsligt späd och fått flagranta skador av övergreppet, något som jag själv visar inom ramen för samma forskningsprojekt. Men kvinnan har alltid haft svårt att hävda sin rätt i våldtäktsmål. Domstolarna har i alla tider krävt oerhört starka bevis för att fälla en man för våldtäkt. I äldre tid riskerade kvinnan dessutom att dömas för sedlighetsbrott om hon inte blev trodd när hon hävdade att hon blivit våldtagen. När det gäller själva innebörden av brottet mot den enskilda individen har det dock skett en förändring över tid. I äldre tid ansågs våldtäkt skada kvinnans individuella ära, hennes sexuella dygd och oskuld. Men brottet hotade även samhällsordningen genom att det fjärmade reproduktionen från äktenskapets påbjudna ram. I den äldre religiösa kulturen var våldtäkt också en synd och ett brott mot Gud. Numera är det enbart ett brott mot person och det är framför allt den enskilda människans integritet och sexuella självbestämmanderätt som ska skyddas.[96]

[94] Se t.ex. Ann-Sofie Ohlander 1986; Inger Lövkrona 1999.
[95] Marie Lindstedt Cronberg 2002.
[96] Eva Bergenlöv 2002a.

Karin Hassan Jansson har också, i ett mera omfattande arbete, analyserat synen på våldtäkt i Sverige under perioden 1600–1800. I den intressanta avhandlingen *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600–1800* lyfter hon fram de förändringar som hon anser särskilt framträdande under perioden. Dessa förändringar sammanfattar hon med att "våldtäkt på 1600-talet sågs som ett våldsbrott som förknippades med manligt maktmissbruk medan det mot slutet av 1700-talet började uppfattas som ett sexualbrott som kopplades till kvinnlig sedlighet".[97] I denna process urskiljer hon fyra olika aspekter: 1. subjektifieringen av kvinnan – kvinnans vilja och beteende fick allt större betydelse vid hanteringen av brotten i domstolarna, 2. sexualiseringen av brottet – våldtäkt började allt mera betraktas som ett sexualbrott, inte ett våldsbrott, 3. förkroppsligande av våldtäktsbrottet – det materiella och kroppsliga fick större betydelse på bekostnad av det sociala och ärerelaterade och 4. en glidning från att koppla våldtäkt till manlighet och makt till att koppla brottet till kvinnlighet och moral.[98] Karin Hassan Jansson framhåller också att hon ser en förändring i tolkningen och uppfattningen av våldtäktsbrottet från att det varit kopplat till samhällsposition och kön till att i stället länkas samman med person och kön.[99]

Vad beträffar rättsväsendet är det avslutningsvis intressant att konstatera att underrätterna som var mest lekmannamässiga och hade den direkta kontakten med lokalbefolkningen måste döma i enlighet med den stränga lagen. Här möttes antagligen två olika synsätt – traditionell folklig norm och sträng rättspraxis efter lagens bokstav – då det gällde bestraffningen av vissa sedlighetsbrott. Det var på högre nivå, i hovrätten och justitierevisionen, som underrätternas domar mildrades. Den mera folkliga underrätten var bunden att utdöma dödsstraff för alla horsbrott fram till 1653 och därefter för dubbelt hor, medan de professionella

[97] Karin Hassan Jansson 2002 s. 315.
[98] Karin Hassan Jansson 2002 s. 308 f.
[99] Karin Hassan Jansson 2002 s. 319 ff.

juristerna i högre instans kunde jämka ihop lagen och straffen till en kanske i högre grad allmänt acceptabel rättspraxis. Om man vill studera hur dödsstraffbelagda brott slutgiltigt bedömdes är det således viktigt att inte stanna vid underrättens domar utan också se på utslagen i högre instans. För de brott som inte gällde livet blev dock underrätternas bokstavstrogna rättstillämpning sista ordet.

Offentligheten, äran och sanningen

Med önskemål om offentlighet åsyftar jag vad gäller den aktuella perioden och mina frågor framför allt kravet på offentliggörande, öppenhet och insyn i det dagliga livet, allmän kännedom och kungörande av händelser på det sätt som tradition och kultur krävde. Korrekt tillkännagivande av graviditet, födelse och död har, som jag visar i min undersökning, stor betydelse för hur man behandlade barnamord och barnkvävning på de rättsliga arenorna. Offentliggörande är motsats till slutenhet, döljande och hemlighållande. Det var viktigt att representanter från det omgivande samhället informerades i rätt tid och var närvarande vid vissa tilldragelser. Den typ av offentliggörande som jag behandlar rörde den närmaste omgivningen och lokalsamhället, socknen eller möjligen häradet. Ett nätverk av grannar och släktingar utanför det egna hushållet gjordes delaktiga i eller skaffade sig kunskap om det vi idag betecknar som familjeangelägenheter. Sockenprästen hade en nyckelroll i detta nätverk och kravet på offentliggörande innebar att prästen informerades om både stort och smått som timade i församlingen.[100] Elisabeth Reutersvärd har för övrigt i sin avhandling, *Ett massmedium för folket,* visat att prästen och kyrkan hade en central roll i processen med offentliggörandet av en mängd information i en tid då andra medel för masskommunikation saknades hos det stora flertalet. Från predikstolen fick allmogen vetskap om nya lagar och förordningar, nyhetsrapporter, efter-

[100] Se t ex. Carin Bergström 1991.

lysningar, om någon övergivit sin äkta maka, kommande möten och auktioner, etc. etc.[101]

Den gräns mellan privat och offentligt som vi känner idag såg alltså annorlunda ut i det tidigmoderna samhället. Utrymmet för avskärmat privatliv var mycket mera begränsat än idag. Områden som sexualitet, födelse och död, vilka vi betraktar som framförallt tillhörande den privata sfären, var i äldre tid på ett helt annat sätt allmänna angelägenheter, objekt för offentligheten.[102] Om den sexuella samvaron i ett äktenskap inte fungerade var det inte en privatangelägenhet som man på sin höjd delade med en nära vän. Det var en problematik som hela omgivningen var delaktig i. "Äktenskapet, familjen, hushållet hade ännu inte privatiserats, utan fanns i ett offentligt rum", skriver Malin Lennartsson.[103] Det fanns ingen tid eller plats som var exklusivt reserverad för privatliv, och det uppfattades inte ens som ett intrång i privatlivet att kliva in i någon annans sovrum vid en tidpunkt som vi uppfattar som olämplig, menar Madeleine Foisil i det stora verket *A History of Private Life*.[104]

Dikotomin privat – offentligt används ofta av nutida historiker. Men det finns en rad olika sätt att definiera och avgränsa de två begreppen.[105] I *A History of Private Life III Passions of the Renaissance* presenteras en mångfacetterad bild av förändringar i relationen mellan privat och offentligt i västerlandet under perioden 1500–1800.[106] Philippe Ariès lyfter fram tre orsaker till att gränsdragningen mellan privat och offentligt förändrades under de tre seklen. Förändringen berodde för det första på att statens roll förändrades. Staten blev starkare och skaffade sig mera kontroll över samhällslivet i stort och smått. För det andra nämner Ariès

[101] Elisabeth Reutersvärd 2001.

[102] Pieter Spierenburg 1991 s. 65 f., 70 f.

[103] Malin Lennartsson 1999 s. 261.

[104] Madeleine Foisil 1989 s. 339.

[105] För en intressant diskussion om begreppen privat och offentligt samt en analys av hur olika forskare har definierat och avgränsat dessa begrepp se Jeff Weintraub 1997.

[106] *A History of Private Life III Passions of the Renaissance* 1989.

reformationen, såväl den protestantiska som den katolska motreformationen. Som en tredje faktor betonas den ökade läskunnigheten bland befolkningen.[107] Leonore Davidoff ställer sig å sin sida kritisk till dikotomin privat-offentligt. Hon poängterar att gränsdragningen mellan privat och offentligt är suddig och präglas av variationer och förändring. Och hon understryker att uppdelningen i privat och offentligt alltid är relaterad till genus.[108]

Som framgår av den följande undersökningen om barnamord, var det av stor vikt att offentliggöra havandeskapet i god tid före nedkomsten. Av lagstiftning och rättspraxis kring barnamord framgår att det förväntades att en gravid kvinna berättade om sitt tillstånd i god tid före barnets födsel. Om hon inte gjorde det avvek hon från det normala mönstret och kunde enbart av den anledningen misstänkas för oärliga och brottsliga avsikter gentemot det väntade barnet. När kvinnan sedan skulle föda barnet tillkallades barnmorskan eller någon annan kunnig kvinna och ett flertal andra hustrur för att bevittna födelsen och hjälpa till. Närvaron av ett flertal personer hade delvis rent praktisk betydelse för att hjälpa barnsängskvinnan. Men den hade även juridisk och religiös innebörd. Vittnena borgade för att kvinnan verkligen blivit mor och att barnet var av äkta börd. Och de gjorde en Gud behaglig gärning då de hjälpte den äkta hustrun att uppfylla det gudomliga äktenskapets plikt, att föda barn.[109]

Döden var likaså något som borde ske inför åsyna vittnen och helst i sällskap av prästen. Det var till och med straffbart för prästen att utebli när han kallades till en dödsbädd. Husfolk, släkt, grannar eller betrodda hustrur vakade vid sidan av den döende. Om förloppet blev långdraget gjordes turordning för vakandet upp bland grannarna. Stillhet skulle råda kring den sjuke och vid bädden satt de församlade och läste högt ur religiösa texter eller sjöng psalmer. Den som dog för egen hand eller som levt ett okristligt

---

[107] Philippe Ariès 1989 s. 2 ff.

[108] Leonore Davidoff 1995 kap. 8.

[109] Troels Frederik Troels-Lund 1903 s. 11, 17-22. Se även Jacques Gélis 1989 s. 311.

liv förvägrades kristen begravning, och liket skulle då begravas av bödeln på galgbacken eller i skogen. Fram till 1920 skulle självmordsfallen alltid remitteras till hovrätten, vilket understryker frågans betydelse.[110] Prästen hade, som vi sett, en framskjuten plats bland dem i lokalsamhället som gjordes delaktiga i händelser som födelse och död.[111] Och i 1686 års kyrkolag ålades han att bokföra bland annat födslar och dödsfall i församlingen.

Självfallet är födelse och död inte heller idag någon ren privatangelägenhet. Hemlighållande av en födsel eller ett dödsfall skulle nu, liksom i det äldre samhället, väcka misstänksamhet och uppståndelse. Vad som skiljer nutiden från dåtiden är sättet att offentliggöra sådana händelser. Idag är det myndigheter och vårdinrättningar tillsammans med de närmast anhöriga som görs delaktiga i födelse och död, inte stora delar av grannskapet. Och prästens roll har tonats ned. Gemene man har inte längre en självklar rätt till inblick i och delaktighet i familjehändelser. Offentliggörandet kring födelse och död har förändrats. Världslig expertis, myndigheter och samhällsinstitutioner vårdar, registrerar och administrerar även om prästen fortfarande från predikstolen kungör dödsfall för församlingen. Grannarnas roll som nyfikna åskådare och övervakare har i mycket hög grad ersatts av samhälleliga institutioner.[112]

Det mesta som rörde den enskilda individen angick i äldre tid också alla andra människor. Livet i det enskilda hushållet var analogt med livet i samhället som helhet. Hushållet fungerade som en öppen enhet, där alla hade rätt till insyn. Erling Sandmo gör gällande att det rådde ett slags "permanent och total offentlighet. [...] Maktstrukturen hjemme *er* maktstrukturen utenfor, og dermed blir ikke ordenen i husholdet et privat anliggende; det er umulig på samme måte som det er umulig å tenke seg en privat

[110] Birgitta Odén, Bodil E. B. Persson, Yvonne Maria Werner 1998.

[111] Troels Frederik Troels-Lund 1904 s. 20-37, 44-50; Louise Hagberg 1937 s. 69 f., 74 ff., 90 ff.; Madeleine Foisil 1989 s. 341; Pieter Spierenburg 1991 s. 133; Barbro Bergner 1997 s. 109; Carin Bergström 1991.

[112] Se även Eva Bergenlöv, 2002b s. 243 f.

religion i denne kulturen."[113] Allt hängde samman, ordningen i samhället var beroende av att ordningen i hushållet var god. Ytterst hade denna ordning sitt ursprung hos Gud. Ordningen var av Gud given och måste upprätthållas. Därför var livet i hushållet ingen privatangelägenhet utan något som hade betydelse för hela samhället. Och tillvaron för den enskilda människan präglades av icke-privatliv, framhåller såväl Maria Ågren och Kenneth Johansson som Erling Sandmo.[114]

En annan aspekt av offentliggörande har på ett förtjänstfullt sätt belysts av Maria Ågren. Hon betonar vikten i det äldre samhället av att hävda sin rätt offentligt. Då det gällde jordinnehav under 1600-talet innebar institutet "urminnes hävd" att ett offentligt, klart och tydligt hävdande av rätten till en viss jordlott som vann omgivningens samtycke kunde väga tyngre än gränsmärken och rågångar, när man skulle fastställa vem som hade rätt till jorden. I det äldre samhället var det således av största betydelse att försvara sin rätt offentligt och att vinna lokalsamhälles godkännande av denna rätt.[115]

Äran var ett absolut nödvändigt attribut för att vara delaktig i samhällslivet och kunna göra sin stämma hörd i offentligheten. "Äran var viktig, utan den saknade man den förankring i kollektiven som var tidens skyddsnät", skriver Eva Österberg.[116] Vad var då ära? I det historiska källmaterialet möts vi av tystnad när det gäller vad ära var. Vi får istället veta vad den *inte* var, vad som kränkte och skadade äran. Äran var en social enhet, den fick betydelse i det sociala livet, i kommunikationen med andra människor. Men den var också individuell, den enskilda människans egendom. Man kan säga att äran hade såväl en kollektiv som en individuell aspekt.

---

[113] Erling Sandmo 1997 s. 108 f. Se även s. 127; 1999 s. 132.

[114] Maria Ågren & Kenneth Johansson 1994 s. 126 ff.; Erling Sandmo 1997 s. 108; 1999 s. 131 f., 134 ff. Om analogin hushållsordning – samhällsordning se även Susan Dwyer Amussen 1988 s. 35 ff.; Kekke Stadin 1997 s. 206 f.

[115] Maria Ågren 1997 s. 262-273.

[116] Eva Österberg 1995 s. 144.

Vad som var kollektivt och vad som var individuellt varierade mellan olika kulturer och över tid. När det gäller den västerländska kulturen har den individuella äran med tiden fått ökad betydelse och den kollektiva äran har tillmätts allt mindre vikt.[117] Några forskare har dock pekat på att de individualistiska dragen var tydliga i Sverige redan under 1500- och 1600-talen. Johan Söderberg har t.ex. undersökt häradsdomböcker från perioden 1540–1660. Han understryker att den uppfattning av heder och ära som kommer till uttryck i de svenska domböckerna inte alls är jämförbar med den kollektiva hederskänsla som t.ex. Pierre Bourdieu fann i sin studie av berberfolket kabylerna. Söderberg ser den svenska äran både som individuell och som en relation mellan individen och omgivningen eller samhället. Familj och släkt får i det sammanhanget underordnad betydelse.[118]

> Det svenska rättsmaterialet talar för en på ett helt annat sätt individuell uppfattning av heder och ära i äldre tid. Hedern är inte nödvändigtvis knuten till lojaliteter med familj eller släkt och säkert inte heller gentemot byn. Den avgörande olikheten gentemot de förhållanden som Bourdieu beskriver bland kabylerna tycks vara den att individen där domineras av släkten eller klanen. Detta tycks inte vara fallet i Sverige under 1500- eller 1600-talet. Här står individen ensammare men hans manöverutrymme är också mer vidsträckt.[119]

Med utgångspunkt i svensk lag och rättspraxis under 1600- och 1700-talen framhåller Marie Lindstedt Cronberg, i likhet med Johan Söderberg, att äran i stor utsträckning var individuell. När det gäller kvinnlig ära understryker Lindstedt Cronberg att det var den gifta kvinnans ära som definierades i förhållande till en man. Endast inom äktenskapet hade målsmanskapet någon prak-

[117] Erling Sandmo 1999 s. 102 f. Om ärans kollektiva karaktär inom hantverkarskråna under medeltiden och 1500-talet och förändringen från början av 1600-talet i riktning mot allt mera individuell ära se Dag Lindström 1993; 1994.

[118] Johan Söderberg 1990 s. 246 ff.

[119] Johan Söderberg 1990 s. 247.

tisk betydelse i samband med ärekränkningar. Ogifta kvinnor var mera självständiga och ansvarade själva för sin ära.[120]

> Vi kan se att ogifta kvinnor agerade som självständiga aktörer, de förde själva sin talan och både kärade och svarade på egen hand. Lagens ståndpunkt att alla ogifta kvinnor utom änkor stod under målsman framstår som döda bokstäver i detta sammanhang. På landsbygden tog flickor tidigt tjänst i andras hushåll, förvaltade själva sina inkomster och bevakade sina intressen på egen hand. Ogifta kvinnors ära framstår inte som en angelägenhet för fäder, bröder eller husbönder.[121]

Antropologen Julian Pitt-Rivers definierar äran som människans syn på sitt egenvärde och omgivningens syn på individens värde. Det handlar om individens taxering av sitt egenvärde och hennes anspråk på värde, men även omgivningens erkännande av hennes anspråk på värde och självkänsla. Ytterligare en definition av ära har levererats av antropologen Frank Henderson Stewart. Han uppfattar äran som en rättighet, rättigheten att bli behandlad med respekt.[122] Erling Sandmo framhåller att det är lätt att säga vad det innebar i det tidigmoderna samhället att bli ärelös i juridisk bemärkelse. Det innebar förlusten av en rad rättigheter och friheter. Den som dömts ärelös fick inte lov att vittna eller själv föra talan inför tinget, fick inte bli förmyndare eller fadder, erhålla burskap i staden eller tas upp i något hantverkarskrå. Betydligt svårare är det att säga vad det egentligen innebar att besitta ära, fortsätter Sandmo. Kanske kan man säga att det handlade om tillhörighet i vid bemärkelse, att ära var tillhörighet.[123]

Äran var nära knuten till sexualiteten, den kvinnliga i högre grad än den manliga. Mannens ära var mera sammansatt än kvinnans, inte lika lättflyktig. Ansvaret att sätta gränser för sexualiteten vilade på kvinnan. Det var kvinnan som riskerade dåligt rykte och

[120] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 209, 230 f., 248.

[121] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 230. Om kvinnor i stormaktstidens Sverige se även *Jämmerdal och fröjdesal*, Eva Österberg (red.) 1997.

[122] Se Erling Sandmo 1999 s. 103 f. och där anförd litteratur.

[123] Erling Sandmo 1994 s. 81 f.

vanära om mannen som gjort henne med barn svek henne. Mannens ära var i lägre grad kopplad till sexualiteten och han hade möjlighet att både beröva kvinnan hennes ära och att återupprätta den genom att erbjuda äktenskap.[124] "Den manliga äran handlade till stor del om att inte kränka andras rätt i vardagslivets sysslor och att visa respekt för andras egendom", skriver Marie Lindstedt Cronberg.[125] Kvinnlig ära rörde också vardagslivets sysslor och respekt för egendom. Men därutöver var den kvinnliga äran kopplad till sexualiteten på ett helt annat sätt än den manliga. För kvinnan var det av oerhört stor vikt att undvika misstankar om sexuell lösaktighet.[126] Ju högre börd kvinnan hade desto mera ära hade hon att försvara och föra vidare till kommande generationer. För adelskvinnor fanns föreskrifter som ställde särskilt hårda krav på sexuell dygd. Och ingen kvinna hade så låg rang att hon kunde bortse från den sexuella äran. Alla kvinnor i ståndssamhället var alltså beroende av den sexuella äran.[127]

Solveig Fagerlund anser i likhet med andra forskare att den sexuella aspekten på kvinnlig ära vägde tungt, särskilt för ogifta kvinnor. Men hon betonar att "den ekonomiska äran var lika viktig för kvinnor som för män."[128] Fagerlund urskiljer olika dimensioner av ära i bemärkelsen tillhörighet:

1. *ärlighet* – att man är ärlig och inte har dömts för något allvarligt brott
2. *yrkesheder*
3. *prestige* – rätten att vara förmer utifrån sin position i den sociala hierarkin

Som en viktig komponent i alla tre dimensionerna finns familjeära. Familjeära omfattar enligt Fagerlund sådant som rör kvinnors civilstånd, rang och makens yrkestillhörighet.[129]

---

[124] Se t.ex. Kari Telste 1993 s. 140; Malin Lennartsson 1997.
[125] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 248. Jfr. Anders Jarlert 1999. Se även Andreas Marklund 2000 s. 177-196.
[126] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 248.
[127] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 243-247.
[128] Solveig Fagerlund 2002 s. 159, 168, 222, citatet från s. 222.
[129] Solveig Fagerlund 2002 s. 151-168.

Sandmo pekar på det etymologiska sambandet mellan begreppen ära och ärlig. Ärlighet hör samman med sanning. Den som besatt ära var ärlig och talade sant. Den som förlorat sin ära var oärlig och antogs ljuga. En sådan person blev inte trodd i offentligheten. Vanära och osanning uppfattades som oskiljaktiga. – "Sant var det som ble sagt av et ærlig menneske. Det som ble sagt av en uærlig eller ærelös kvalifiserte ikke til betegnelsen." Om ett uttalande skulle uppfattas som sant hängde alltså samman med personen, vem som talade, inte vad han eller hon sade.[130] En kvinna som fött oäkta barn hade brutit mot den sexuella normen och förlorade därför äran. Hon ansågs inte längre ärlig och talade således inte sanning.[131] Om vi fortsätter på Sandmos linje blir det rimligt att den som inte offentliggjorde sådant som borde offentliggöras, dolde något och hade hemligheter uppfattades som oärlig och lögnare. En kvinna som anklagades för barnamord hade agerat just på detta sätt. Om hennes beteende stämplat henne som oärlig och lögnare var det risk att rättsväsendet inte satte någon tilltro till hennes uttalanden om händelseförloppet vid barnets död.

Sandmo framhåller att uppfattningen av sanningsbegreppet, liksom äran, började förändras redan under 1600-talet i och med skriftkulturens utbredning och statsmaktens hårdnande grepp om lokalsamhället.[132] Inte desto mindre menar jag att mycket av den äldre synen på sanning och ära levde kvar i det svenska bondesamhället långt in på 1700-talet.

Nyttans och vetenskapens ideologi

Vid sidan av religionen, den stränga sexualmoralen och ärans stora betydelse märktes under 1700-talet ett starkt inflytande från nya samhällsekonomiska idéer samtidigt som vetenskapens inflytande ökade kraftigt. Under stora delar av detta århundrade präglades

[130] Erling Sandmo 1997 s. 79, 113 f., 137 (citatet); 1999 s. 102, 136 f., 140 f., 143, 161.
[131] Erling Sandmo 1997 s. 102 f, 117, 176 ff.; 1999 s. 126 f., 140, 204 ff.
[132] Erling Sandmo 1999 s. 149; 2000 s. 67 f.

politiken av merkantilistiskt nyttotänkande. Befolkningspolitiken utmärktes av uppfattningen att ju flera människor det fanns, desto rikare nation. Därmed hamnade befolkningstillväxten i centrum för statens intresse. Fler barn borde födas och spädbarnsdödligheten måste bekämpas. Målet var att utvidga den arbetsföra, nyttiga befolkningsgruppen.[133] Vetenskapsakademien grundades 1739. Och vid mitten av seklet inrättades Tabellverket för att räkna, mäta, upprätta statistik och dokumentera en mängd olika områden som gällde befolkningen och nationen.[134] Collegium Medicum sammanställde rapporter och betonade i likhet med Tabellverket behovet av förbättrad läkarvård och barnomsorg. Redogörelserna engagerade riksdagen och det beslutades att kraftfulla insatser måste företas. Läkarvetenskapen och pediatriken utvecklades starkt och blev medel för att förbättra tillståndet i landet. Informationsskrifter spreds och läroböcker i barnavård författades. Vad gällde barnafödandet startades en barnmorskeutbildning i Stockholm 1712 för att förbättra förlossningsvården.[135] Och på det rättsliga området blev, som jag visar i ett senare avsnitt, den rättsmedicinska diskursen allt mera betydelsefull.

Sammanfattning

I detta kapitel har jag med hjälp av annan forskning tecknat en bild av den samhällsordning, den världsbild och de värderingar som rådde i det svenska samhället under 1600- och 1700-talen. I den följande undersökningen av barnkvävning och barnamord är kopplingen till den historiska kontexten av stor vikt vid tolkningen av den rättsliga hanteringen av dessa brottskategorier.

[133] Karin Johannisson har på ett utmärkt sätt skildrat merkantilismens spridning i Sverige och Europa. Karin Johannisson 1988.

[134] Om statistikens genombrott i Sverige och dess betydelse för den nationella självbilden se Henrik Höjer 2001. Om Tabellverket och statistiken under senare hälften av 1700-talet se Henrik Höjer s. 61-69, 79 f.

[135] Karin Johannisson 1988; Christina Romlid 1998; Ronny Ambjörnsson 1978; Anders Brändström 1984; Claes Ekenstam 1993 kapitel 2; Pia Höjeberg 1995; Magdalena Bengtsson 1996.

Resonemangen och retoriken kring brotten måste förstås mot bakgrund av dåtida kultur och grundläggande värderingar i samhället. Det blir då betydelsefullt att beakta att religionen genomsyrade samhället på ett helt annat sätt än i det moderna samhället. Religionen utgjorde grund för såväl lagen som den allmänna moraluppfattningen. Dåtidens människor levde så att säga i en religiös kultur. Men det kunde, som exempelvis Göran Malmstedt visat, finnas skillnad mellan kyrkans doktrin och allmogens religiositet. Strävandena att skapa en enhetskyrka lyckades inte på alla plan, och under 1700-talet fick den lutherska ortodoxin i viss mån ge vika för nya religiösa riktningar och upplysningsidéer.

En viktig aspekt i samband med barnkvävning och barnamord är den ytterst stränga sexualmoralen. Sexualiteten övervakades hårt under denna tid. Det gällde båda könen men mest sårbara var trots allt de ogifta kvinnorna. Äran, och då särskilt den kvinnliga, var tätt förbunden med sexualiteten. Att besitta ära var oerhört angeläget under 1600- och 1700-talen. Att vara ärbar var ett kriterium för att anses som delaktig i samhällsgemenskapen. Begreppet ära är etymologiskt kopplat till ärlighet. Den som besatt ära betraktades även som ärlig. Ära och ärlighet var i sin tur länkade till offentlighet, öppenhet och anständighet. En ärbar människa var ärlig och anständig, dolde inget och ljög inte medan en ärelös person ansågs vara oärlig och oanständig samt ägna sig åt lögner, hemlighetsmakeri och döljande.

Slutligen är ekonomisk-politiska strömningar under 1700-talet i form av merkantilism och nyttotänkande samt vetenskapens ökade inflytande på en mängd områden av vikt vid tolkningen av den rättsliga diskursen och retoriken kring barnkvävning och barnamord. Detta väcker bland annat frågor om hur man såg på barnens värde i samhället och i vilken utsträckning som man tillkallade vetenskaplig expertis när man bedömde målen inför rätta.

3. Barnkvävning – konstruktionen av den oskyldiga modern

Forskningsläge

I detta avsnitt ger jag en kort presentation av forskningsläget kring barnkvävning. I den följande analysen återkommer jag sedan fortlöpande till relevant forskning då det gäller tolkning och kontextualisering.

Det har inte skrivits särskilt mycket om *barnkvävning*. Den svenska forskningen representeras framförallt av Arthur Thomson som 1960 gav ut *Barnkvävningen*, den enda boken hittills i ämnet.[1] Hans banbrytande undersökning rör huvudsakligen lagstiftning och debatt i ämnet. Författaren vill belysa hur samhället reagerade mot barnkvävning och hur detta manifesterades i lagstiftning och rättskipning.[2] Men någon systematisk studie eller djupanalys av texterna om hur man argumenterade kring barnkvävningsfallen i praxis vid kyrklig- och världslig rätt gör Thomson inte. Han redovisar inte heller hur många barnkvävningsfall han undersökt. När det gäller sockenrättvisan hänvisar han endast till enstaka fall som han stött på i samband med annan forskning[3] och då noterar han i stort sett enbart vilken påföljd som drabbat den anklagade. Därutöver har han gjort en "stickprovsmässig undersökning" av domkapitelsprotokoll.[4] Icke desto mindre är hans tolkningar intressanta. Arthur Thomson vill visa att samtiden hade uppfattningen att barnkvävning huvudsakligen orsakades av våda. Han pekar på den genomgående humana synen på barnkvävning hos kyrkan, trots att det ansågs vara ett brott mot femte budet. Praxis skiftade

[1] Arthur Thomson 1960.
[2] Arthur Thomson 1960 s. 3.
[3] Arthur Thomson 1960 s. 197 f. not 3.
[4] Arthur Thomson 1960 s. 76 not 3.

åtminstone fram till 1723, men även senare, och det förekom ett flertal konflikter mellan världsliga och kyrkliga ämbetsmän kring forumfrågan. Striden gällde om barnkvävningarna skulle utredas och avgöras vid världslig domstol eller i kyrklig instans. Trots detta, framhåller Thomson, har det rått en kontinuitet i kyrkans uppfattning om hur barnkvävning skulle hanteras, nämligen på landsbygden i första hand av kyrkan. Först om det uppstod misstanke om uppsåtligt vållande eller grov vårdslöshet skulle saken hänföras till häradsrätten.

Senare forskning har berört barnkvävningar med andra frågor i fokus. Bodil Persson har skrivit en tankeväckande artikel om barnkvävning ur medicinhistoriskt perspektiv och jämfört dessa dödsfall med det som idag benämns plötslig spädbarnsdöd. Hon menar att många av barnkvävningarna idag skulle ha klassificerats som plötslig spädbarnsdöd.[5]

Gudrun Andersson har ett kort men intressant avsnitt om barnamord och barnkvävning i sin avhandling, *Tingets kvinnor och män*. Hon jämför de två kategorierna och framhåller att barnkvävning inte alls på samma sätt som barnamord hotade ordningen och normerna för samlevnad och hushållsbildning. Eftersom barnkvävning inte rubbade grunden för samhällsordningen var det ovanligt att misstanke om brott uppstod vid dessa händelser.[6]

Så vitt jag vet finns det inte någon fristående historisk studie av barnkvävning i den internationella forskningen. Några läkarvetenskapliga studier tar kortfattat upp historiken och jämför, liksom Bodil Persson, med plötslig spädbarnsdöd.[7]

Ämnet berörs också flyktigt i ett flertal undersökningar om andra former av brott, bland annat om barnamord. Utan att redovisa tydliga empiriska belägg är många forskare i andra länder av den

---

[5] Bodil E. B. Persson 1996. Se även S. Gunnar Norvenius 1993; Bernt Alm 1999.

[6] Gudrun Andersson 1998 s. 141-149.

[7] Se t.ex. Todd L. Savitt 1975; 1979; 1993; S. Gunnar Norvenius 1988; 1993; John L. Emery 1993; Bernt Alm 1999 s. 11 ff.

åsikten att barnkvävning var en form av barnbegränsning, alltså förtäckta mord, som fick passera tämligen obemärkta.[8] Det finns även svenska forskare, t.ex. etnologen Börje Hanssen och Per-Johan Ödman, som intagit denna ståndpunkt.[9] Arthur Thomson, däremot, är av den bestämda uppfattningen att barnkvävningarna var olyckshändelser, inte viljehandlingar. Orsaken till barnkvävningarna var föräldrarnas fattigdom. Ingen lagstiftning kunde komma tillrätta med detta problem. Inte förrän levnadsförhållandena förändrades i hygieniska och andra avseenden skulle de urgamla vanorna som ledde till barnkvävning omformas, skriver Thomson, och avvisar alla spekulationer om att det kan ha varit fråga om en primitiv form av barnbegränsning. Inga uttalanden i källorna tyder på att samtiden uppfattade barnkvävning som en metod för barnbegränsning.[10] Han polemiserar hårt mot Hanssen och ifrågasätter underlaget för dennes slutsats.[11] Även Christer Ahlberger och Christer Winberg är starkt kritiska mot Börje Hanssens slutsatser. De menar, i likhet med Thomson, att barnkvävning i de allra flesta fall handlade om rena olycksfall. Men dessa forskare påpekar att Thomsons argumentering inte är helt övertygande och betonar svårigheten att finna belägg i källorna för att mödrarna avsiktligt dödade sina barn. Ahlberger och Winberg refererar emellertid till en provinsialläkarrapport från Mark i Västergötland år 1871. Läkaren var av den åsikten att det visst kunde förekomma att mödrar gjorde sig av med oäkta barn och slapp undan ansvar genom att barnet antogs ha dött av barnkvävning.[12] Det är intressant att konstatera att läkaren menade att detta endast gällde oäkta barn. Arthur Thomson får likaså stöd av Johan Söderberg som avvisar tanken att barnkvävningarna i någon större utsträckning skulle

[8] Se t.ex. Philippe Ariès 1982 s. 13; René Leboutte 1992 s. 33; Beth Grothe Nielsen 1980 s. 3:73; David Kertzer 1993 s. 29. Se även R. W. Malcolmson 1977 s. 206.

[9] Börje Hanssen 1977 s. 63; Per-Johan Ödman 1995 s. 189.

[10] Arthur Thomson 1960 s. 28, 131, 136, 146, 151, 161, 167, 209-216, 224.

[11] Arthur Thomson 1960 s. 211-215.

[12] Christer Ahlberger & Christer Winberg 1987 s. 369 f.

ha varit uppsåtliga. "Det verkar rimligare att se barnkvävningarna mera som uttryck för en jämförelsevis ringa grad av omsorg om det späda barnet än som en form av barnbegränsning i efterhand", skriver Söderberg.[13]

Carl af Forsell menade för övrigt så tidigt som 1830 i en studie att barnkvävningarna var olyckshändelser till följd av kvinnornas trötthet och hårda sömn efter tungt och mödosamt arbete.[14] Dessa olycksfall hade sin grund i "vissa egendomligheter i sedvanor och lefnadssätt", ansåg Klas Gustaf Odén, utan att närmare ange vad egendomligheterna bestod i.[15] Den danske kulturhistorikern Troels-Lund anförde stora familjer, dryckenskap och vanan att sova i samma säng som orsaker till barnkvävningarna.[16] Även den norska historikern Randi Holden Hoff som studerat illegitima födslar i Kristiansund 1742–1801, håller före att barnkvävningarna i de allra flesta fall var vad vi idag kallar plötslig spädbarnsdöd eller olyckshändelser till följd av att spädbarnen låg i föräldrarnas säng.[17]

Polariseringen i denna fråga är i sig intressant. Hur kan forskarna dra så vitt skilda slutsatser? På det hela taget menar jag att det är svårt att uttala sig om den egentliga orsaken, "sanningen", bakom dessa dödsfall. Källmaterialet återspeglar den diskurs/retorik som rådde kring dessa händelser, inte en objektiv sanning, utan den "sanning" som konstruerades på den rättsliga arenan vid en viss tid. Men redan det faktum att fall där ett spädbarn dött i föräldrarnas säng utreddes på ett annat sätt än vid andra fall av spädbarnsdöd visar att barnkvävning enligt samtidens egen uppfattning intog en särställning i förhållande till såväl barnamord, mord, dråp och vådadråp som naturliga dödsfall. Majoriteten av utredningarna om barnkvävning resulterade emellertid i att modern/föräldrarna förklarades oskyldiga till att med vilja ha vållat barnets död. Ingen-

[13] Johan Söderberg 1993 s. 238.

[14] Carl af Forsell 1830 s. 49.

[15] Klas Gustaf Odén 1875 s. XX.

[16] Troels Frederik Troels-Lund 1903 s. 116 f.

[17] Randi Holden Hoff 1996 s. 84. Angående frågan om barnkvävningarna var olyckor eller uppsåtligt dödande se även Keith Wrightson 1982 s. 4 f.

ting i källmaterialet antyder således att viljekvävningar var vanliga. Jag ser alltså ingen anledning att avfärda Thomsons uppfattning att dessa dödsfall huvudsakligen orsakades av olyckshändelser eller sjukdomar. Även om det någon enstaka gång förekom att modern med vilja orsakat barnets död, som jag kommer att visa i avsnittet om världslig rätt och barnkvävningar, menar jag att det sannolikt var undantagsfall. Jag har inte funnit empiriska belägg som styrker den internationella forskning som hävdar att barnkvävning företrädesvis var en form av medveten barnbegränsning.

Frågan om den egentliga dödsorsaken står emellertid inte i fokus för min studie, som framgått av kapitel 1. Jag vill istället framförallt undersöka de berättelser om skuld och oskuld kring händelserna som konstruerades i rätten.

Lagstiftning kring barnkvävning

Lagstiftningen är ett uttryck för samhällets övergripande normer. Av lagarna kan vi utläsa hur samhället uppfattar vissa gärningar, må vara att lagen ibland upplevs som föråldrad och att förändringar i allmänna normer och värderingar samt rättspraxis medför att lagtexten måste förnyas.[18] Den retorik och diskurs som kan spåras i de rättsliga protokollen är självfallet i hög grad länkad till gällande lagtexter. Låt oss därför inledningsvis granska vad lagen sa om barnkvävning i äldre tid. Reformatorerna och kyrkan betraktade barnkvävning som ett brott mot femte budet. Brottet hade enligt sedvänjan bestraffats av kyrkan med uppenbar skrift.[19] Vad beträffar de äldsta världsliga rättsreglerna nämns barnkvävning endast i två av landskapslagarna. I Gutalagen och Östgötalagen stadgades att en moder som låg ihjäl sitt barn av våda skulle vara straffri. När vi fick ett mera samlat regelverk i Magnus Erikssons lands- och stadslag på 1300-talet föreskrevs att moder som låg ihjäl sitt barn av våda skulle vara fri från världsligt straff.[20]

[18] Se t.ex. Kjell Å. Modéer 1997 s. 124; Göran Inger 1983.
[19] Sven Kjöllerström 1957 s. 35 f.; Arthur Thomson 1960 s. 5, 11.
[20] Arthur Thomson 1960 s. 9 ff., 22 f.

Kyrkolagen av år 1686 tog upp barnkvävning i kapitlet om dopet. Där hette det att havande kvinnor ständigt skulle varnas för vårdslöshet som kunde leda till att barnen kvävdes. Om en sådan olyckshändelse ändå skedde skulle påföljden vara att stå kyrkoplikt om det gällde ett eget barn. Om en amma låg ihjäl någon annans barn skulle saken dessutom straffas hårt av världslig rätt.[21] Att stå kyrkoplikt eller uppenbar skrift innebar att brottslingen placerades på en särskild pall i kyrkan under gudstjänsten, erkände och ångrade sitt brott samt erhöll förlåtelse av prästen och återintogs i församlingens gemenskap. Det som tidigare varit en försoningsakt kom med tiden att uppfattas som ett kyrkligt skamstraff. Det var framförallt tjuvar och personer som gjort sig skyldiga till sedlighetsbrott som genomgick denna akt. Redan tidigt argumenterades för att det var fel att de stackars olyckliga mödrar som av våda kvävt sina barn tvingades stå på hor- och tjuvpallen. De borde istället tröstas och behandlas milt i sin sorg över det förlorade barnet. Ärbara hustrur som råkat ut för denna olyckshändelse skulle inte utsättas för en sådan skam. I synodalstatuterna för ärkestiftet 1669 fastställdes att dessa kvinnor skulle stå uppenbar skrift på en vacker pall i stället för på horpallen.[22]

1723 beslutade ständerna om en mildring och Kungl. Maj:t utfärdade ett svar på prästerskapets besvär:

> At af Prästerskapet uti Församblingens äldstas samt häradzfogdens eller Länsmans närwaro må om de mödrar ransakas, som af full wåda olyckeligen råka uti sömnen sina barn förqwäfja, så at de i sådant fall ej måga med Tingförande bekymras, eller uppå den wanlige plicktepallen ställas, utan elliest bak uti kyrckian hafwa något rum, der de måge sittia, och efter tienligit afkunnande på predikstolen, med thet uti handboken föreskrefne Böne-Formuläret til Församblingens gemenskap intagas. Men ther några särdeles omständigheter skulle befinnas, som kunde gifwa någon misstancka, at berörde förqwäfjande skiedt utaf arghet eller grof wårdslöshet,

[21] 1686 års Kyrkolag 3:13.

[22] Arthur Thomson 1960 s. 68 f., 90, 94, 125, 128, 153. Om horpallen och tjuvpallen se även Arthur Thomson 1968.

> bör saken til werdslig Rätts Laga Ransakning och afdömmande hänwisas.[23]

År 1724 klargjordes att denna förordning gällde på landet, där kvinnorna annars skulle nödgas vänta på att saken kunde avgöras vid tinget som bara hölls två eller tre gånger per år. I städerna däremot skulle alla barnkvävningsärenden avgöras vid världslig rätt eftersom det där kunde ske utan dröjsmål. Bestämmelserna från 1723 och 1724 upprepades i en kunglig förordning 1726.[24] I dessa beslut klargjordes alltså att mödrar vars barn legats ihjäl av våda inte skulle ställas på skampallen. De skulle istället sitta längst bak i kyrkan. Lagstiftaren uttrycker sig med patos och formuleringarna avslöjar medömkan med dessa mödrar. I resolutionen från 1724 slogs fast att kyrkan skulle handha rannsakningarna för att "the Mödrar, som således kunde blifwa olyckelige, alt för länge icke måge afstängas ifrån Guds Församlings gemenskap och friheter."[25] Av omsorg om de olyckliga mödrarna måste man få saken utagerad så snart som möjligt. Det var angeläget att mödrarna genast erhöll förlåtelse och åter fick tillgång till nattvarden.

I 1734 års lag stadgades om barnkvävning i Missgärningsbalken:

> Ligger moder ihjäl barn sitt; ransake derom Domaren strax, der det i Staden skett: å Landet ransakes af Presten och socknens äldsta i socknestugan, der Kronofogde eller Länsman bör när wara. Finnes det af wåda skedt; blifwe hon då warnad, och ware för böter fri. Pröfwes det annorlunda skedt; gånge då saken till Domaren. Lägger amma spädt barn hos sig i säng; böte fem daler, ändå att barnet ej får deraf skada. Warder barnet deraf förqwafdt, eller får det död af annan hennes wårdslöshet; straffes med ris, eller plikte med fängelse wid watten och bröd, som brottet är till.[26]

---

[23] *Kyrko-Lagen af 1686...*, 1845 s. 113. Det särskilda böneformuläret för intagning av barnkväverskor återkommer jag till i detta kapitel.

[24] *Kyrko-Lagen af 1686...*, 1845 s. 113 f. Se även Arthur Thomson 1960 s. 171-177.

[25] *Kyrko-Lagen af 1686...*, 1845 s. 113 f.

[26] 1734 års lag Missgärningsbalken 30:2.

Liksom i tidigare stadgor slogs sålunda fast att på landsbygden skulle barnkvävningar utredas av kyrkligt organ. Prästen och socknens äldste hade att rannsaka modern, helst i närvaro av kronofogde eller länsman. Om de inte fann skäl att misstänka annat än våda fick de avgöra ärendet. Den världsliga lagen talade endast om att modern i sådant fall skulle varnas. Den i kyrkolagen stadgade kyrkoplikten nämndes inte här. Men, som Arthur Thomson framhållit, fortsatte såväl de världsliga domstolarna som socknarna att ålägga kyrkoplikt enligt kyrkolagen för vådakvävning.[27] I staden gick ärendet genast till världslig domstol. 1734 års lag innehöll, som vi ser, även ett förbud för ammor att ha andras barn hos sig i sängen. Även om barnet inte tog skada skulle amman bötfällas. Om amman låg ihjäl barnet avgjordes ärendet alltid vid världslig rätt och hon hade ingen möjlighet att som modern undgå världsligt straff.

Vid andra mord och dråp gick förövaren, om han varit arvsberättigad, miste om arvet efter den döde. Men vid barnkvävning gällde i 1734 års lag, liksom tidigare: "Ligger moder ihjäl barn sitt emot sin wilja, miste då ej arf."[28]

År 1741 avskaffades pliktpallen för lönskaläge och hor. Den uppenbara skriften för sådana brott ersattes med hemlig skrift i sakristian. När det gällde barnkvävning behölls emellertid förfarandet med att placera modern längst bak i kyrkan. Arthur Thomson påpekar att därmed kom påföljden för barnkvävning att bli ett mellanting mellan den uppenbara skriften för tjuveri och andra grövre brott och den lindrigare varianten med hemlig skrift för sedlighetsbrott. Tillvägagångssättet var, enligt honom, utan tvekan en form av den uppenbara skriften, det kyrkliga skamstraffet – en mildare form än den uppenbara skriften på skampallen men en strängare än den hemliga skriften i sakristian. "Kyrkoplikten vid barnkvävning förblev en form av uppenbar skrift", konstaterar Thomson upprepade gånger.[29]

---

[27] Arthur Thomson 1960 s. 201.

[28] 1734 års lag Ärvdabalken 6:5.

[29] Arthur Thomson 1960 s. 201 ff., 205. Citatet från s. 202.

I 1817 års förordning om sockenstämmor och kyrkoråd stadgades att barnkvävningsfall på landet skulle handläggas av kyrkoråden.[30] Elva år senare, 1828, kom ett tillägg till denna förordning med anledning av att kyrkorådet tilldelats ansvaret för övervakningen av den allmänna hälsovården. Beträffande barnkvävning löd förordningen:

> Till förekommande av de olyckshändelser att mödrar av våda kväva sina barn, [...] böra prästerskapet och kyrkorådets ledamöter så väl som barnmorskan begagna alla tillfällen att göra mödrarna uppmärksamma på de vådliga följder, som för barnet kunna uppkomma, om det, särdeles nattetid, tages av dem i sängen; tillse att särskilt sängställe för barnet om möjligen ske kan, är att tillgå [...]".[31]

Förordningen väckte ont blod på en del håll. En greve Cronhielm motionerade i riksdagen om att påbudet skulle upphävas. Han upprördes över att obehöriga skulle blanda sig i och utöva kontroll över livet i hemmet – kanske skulle kyrkorådets medlemmar rent av kliva in i sängkammaren om natten för att inspektera familjemedlemmarnas sovplatser. Motionen avslogs emellertid och bestämmelsen om tillsyn bibehölls.[32]

Först efter min undersökningsperiod, så sent som 1855 när världslig domstol upphörde att döma brottslingar till uppenbar skrift, försvann denna påföljd för barnkvävning av våda.[33] Med 1864 års strafflag avskafades slutligen det ålderstigna bruket att kyrkans organ hanterade och straffade barnkvävning av våda på landsbygden. I den nya strafflagen kriminaliserades barnkvävning och föll under paragrafen om ouppsåtligt vållande till annans död[34]:

[30] Arthur Thomson 1960 s. 205 f.
[31] Arthur Thomson 1960 s. 221.
[32] Arthur Thomson 1960 s. 223 f.
[33] Arthur Thomson 1960 s. 205.
[34] Arthur Thomson 1960 s. 206, 224.

> Är någon ouppsåtligen, genom vårdslöshet, oförsigtighet eller försummelse, vållande till annans död; dömes till böter, dock ej under femtio Riksdaler, eller fängelse i högst sex månader.
>
> Var vållandet synnerligen groft; då må till straffarbete i högst två år dömas.[35]

Sammanfattningsvis var alltså huvudregeln för hantering av barnkvävning under den studerade perioden att fallen på landsbygden behandlades i kyrklig instans medan de i staden handlades av världslig domstol. Påföljden för barnkvävning av våda var endast kyrkoplikt. Om det kunde misstänkas att barnet dött till följd av moderns uppsåt skulle dock fallet även på landsbygden hänskjutas till den världsliga rätten.

Sockenrättvisan och barnkvävningarna

Källmaterialet

Källäget för barnkvävning som endast behandlats i kyrkligt forum är problematiskt. Även om dessa händelser, som framgått i kapitel 1, var betydligt vanligare än barnamord, har de långt ifrån alltid lämnat spår i form av informativa protokoll. Undersökningen var till en början tänkt att begränsas till Halland och Skåne. Sökningar på Svensk Lokalhistorisk Databas, SLHD, för Halland, där så småningom alla sockenstämmoprotokoll från länet kommer att finnas, har dock hittills gett ett mycket magert resultat; endast två fall, varav ett obekräftat rykte om barnkvävning. För denna delundersökning har jag därför av tids- och arbetstekniska skäl funnit det nödvändigt att gå tillväga på annat sätt. Jag har således frångått den ursprungliga idén att söka fall av barnkvävning i Landsarkivets handskrivna källmaterial från socknar i Halland och Skåne. Istället har jag använt mig av tryckta sockenstämmo-

[35] 1864 års strafflag 14:9. Här citerad efter Richard Carlén 1866 s. 240.

protokoll och protokoll som finns utlagda på Internet oavsett från vilken del i riket de härstammar. Sockenstämmoprotokollen från Stora Malm i Sörmland, Spånga och Järfälla i Stockholmsområdet, samt Tortuna i närheten av Västerås, Lofta vid Västervik och de två redan nämnda protokollen från Halland har därmed blivit det källmaterial jag använt mig av här. Underlaget för studien av barnkvävning på sockennivå utgörs av sammanlagt 52 fall, varav 22 från Stora Malm och 15 från Spånga-Järfälla, sex från Tortuna, sju från Lofta och slutligen två fall från den halländska databasen.[36] Antalet fall som undersökts får betraktas som omfattande då studien huvudsakligen är kvalitativ och handlar om en djupanalys av texter. Tidsspannet sträcker sig från 1728 till 1824. Men det finns en koncentration med hela 30 fall från 1750- och 1760-talen. Koncentrationen beror delvis på att protokollen från Lofta och Tortuna rör just dessa decennier. Men det var också den period under 1700-talet då barnkvävning, enligt statistiken, var mest frekvent. Protokollserierna är kompletta och man kan därför utgå från att alla barnkvävningsärenden som behandlats och protokollförts i dessa områden finns med. Det finns inget som talar för att dessa socknar var avvikande och att källmaterialet av den anledningen inte skulle vara representativt. Protokollen från Stora Malm har för övrigt även använts av andra forskare som studerat sockensjälvstyret.[37]

Jag menar att mitt källmaterial kan betraktas som ett relativt slumpmässigt urval och att det därför är sannolikt att resonemangen i de undersökta protokollen är tämligen tidstypiska. Man bör ha förhållit sig på ungefär samma sätt i andra socknar när man behandlade barnkvävningsärenden. Detta bekräftas av de resultat Björn Furuhagen redovisar i sin avhandling. Han har bland annat studerat sockenstämmoprotokollen från Oland-Frösåker i Uppland under perioden 1724–1800 och redogör mycket summariskt för

[36] Läsaren kommer att finna att stavningen i de återgivna citaten från källorna inte är enhetlig. Det beror på att jag följt de tryckta källorna, där originaltexten moderniserats i olika grad.

[37] Se t. ex. Harald Gustafsson 1989; Alberto Tiscornia 1992.

hur barnkvävningsfallen hanterats. I sitt källmaterial fann han 65 barnkvävningar. Dessa utgjorde hela 30 procent av rättsfallen vid sockenrättskipningen i Oland-Frösåker. Barnkvävning var alltså det vanligaste ärendet bland rättsfallen i detta område. Furuhagen konstaterar att dessa fall behandlades på ett mycket likartat sätt och regelmässigt slutade med att modern frikändes men varnades. Att barnkvävningarna utreddes betydde att det fanns misstankar om brott men i praktiken behandlades de som en form av olyckor, framhåller Furuhagen. Med sitt fokus finner Furuhagen dock inte barnkvävningsfallen särskilt intressanta och trots deras höga andel av rättsfallen lämnar han dem utanför den fortsatta undersökningen.[38] Furuhagens översiktliga framställning av hur barnkvävningar behandlades stämmer dock väl överens med vad jag funnit i mitt material.

Jag vill emellertid fästa uppmärksamheten på att protokollen i andra avseenden kan variera mellan socknarna. Handlingarna från Tortuna och Lofta har en mera formell och saklig ton än de övriga i min undersökning. I dem finns färre anteckningar om sorg. Och moderskärlek noteras inte i något protokoll från dessa församlingar. I Tortuna protokollfördes heller aldrig moderns eller föräldrarnas frejd, dvs. renommé och levnadssätt, medan Lofta i det avseendet stämmer väl överens med övriga socknar. Vad kan då avvikelserna i Lofta- och Tortunaprotokollen innebära? Min tolkning är att det mera handlar om en återhållsamhet i skrivsättet än en annorlunda syn på mödrarna. Även här frias mödrarna från misstankar om uppsåtligt brott. Uppfattningen vinner stöd hos Furuhagen som framhåller att de variationer som märks inte rör sättet att resonera kring barnkvävning utan antalet fall. I vissa socknar finns många protokoll om barnkvävning medan sådana nästan saknas helt i andra, något som Furuhagen förklarar med att man inte protokollförde eller att protokollen förkommit.[39]

[38] Björn Furuhagen 1996 s. 116 f., 126, 143.
[39] Björn Furuhagen 1996 s. 117.

I min framställning strävar jag efter att benämna källmaterialet som sockenprotokoll istället för sockenstämmoprotokoll. Detta för att det långt ifrån alltid är frågan om protokoll från regelrätta sockenstämmor. Barnkvävningsärendena avgjordes ofta i ett mindre forum, helt i enlighet med lagen, bestående av prästen och socknens äldste. Detta forum betecknas i en del protokoll som kyrkoråd fastän kyrkoråd officiellt inte inrättades förrän 1817.[40] Jan Sundin har också funnit att många fall av kyrkotukt behandlades av kyrkorådet långt innan dess verksamhet formellt reglerades 1817 och barnkvävningarna hamnade på dess bord. Sundin framhåller även att kyrkorådens protokoll i många fall har förkommit.[41]

Peter Aronsson som analyserat sockenstämman i tre småländska socknar under perioden 1680-1850 nämner barnkvävningar endast i samband med presentationer av kyrkorådet och socknenämnden. Protokoll från kyrkoråd under 1830-talet har funnits insprängda bland sockenstämmoprotokollen och visar att av 15 ärenden handlade 14 om besiktning av döda barn. Av två protokoll från Älmeboda socken under 1840-talet handlade det ena om att utreda omständigheterna kring ett kvävt barn.[42] Aronsson går inte in på någon analys av dessa fall. Sockennämnderna, som inrättades 1843, fick bland annat som uppgift att undersöka barnkvävningsfall och att förebygga att sådant inträffade, konstaterar Aronsson.[43] Han nämner inte några barnkvävningsfall från 1600- och 1700-talen.

Variationerna i antal barnkvävningar beror till en del på skiftande rutiner för vilka sammankomster som protokollfördes eller att dessa protokoll inte sparades tillsammans med övriga sockenhandlingar. Dock visar kyrkoböckerna, liksom de från kyrkoböckerna hämtade uppgifterna hos Tabellverket, på stora regio-

[40] Arthur Thomson 1960 s. 205 f.
[41] Jan Sundin 1982 s. 55 f., 59 f., 76 f.
[42] Peter Aronsson 1992 s. 119 och not 49.
[43] Peter Aronsson 1992 s. 120 ff.

nala variationer i frekvensen av barnkvävning.[44] Så visar t.ex. en statistisk undersökning grundad på kyrkoböckerna från perioden 1801–1873 att barnkvävningar var oerhört mycket vanligare i Peter Aronssons undersökningsområde än i Björn Furuhagens.[45] Enligt statistiken var årsmedeltalet för barnkvävning i Kronobergs län – Aronssons undersökningsområde – 1801–1810 hela 30,6 medan årsmedeltalet för Uppsala län – Furuhagens undersökningsområde – under samma period endast var 15,6. Tittar vi på perioden 1841–50 blir skillnaden än mera tydlig – 33,3 i Kronobergs län och så få som 1,2 i Uppsala län.[46] Ändå är det Furuhagen och inte Aronsson som finner ett relativt stort antal barnkvävningar från 1700-talet bland sockenstämmoprotokollen.

"Barnet af full wåda olyckeligen omkommit"

Den 29 oktober 1779 hölls sockenstämma i Stora Malms församling. Protokollet berättar att soldaten Eric Klingström och hans hustru Ingebor Larsdotter trädde fram "med tårefulla ögon". Tårarna kom sig av att de förlorat sin lilla son, som varit tre månader gammal. Klockan fyra på morgonen den 21 oktober hade gossen legat död hos föräldrarna i sängen. Klingström berättade att han efter upptäckten gått till hustru Carin i Ramsjöhult, gamla soldaten Stens hustru samt hustru Maria på Tibblenäs och kallat dem att komma och bevittna vad som hänt. De tre hustrurna som var närvarande på sockenstämman förmanades allvarligt att inte "dölja sanningen". Hustru Carin berättade att barnets moder hade tagit upp barnet och lagt det i vaggan innan de kom. Vid deras ankomst hade modern under "bittraste Klagan med stridaste tårar" redogjort för hur hon så snart hon vaknat "tänt upp eld, och lyst på Barnet" och då hon märkte att det inte andades utbrustit: "Ach Gud trösta mig, jag tror att barnet är dödt." Hustru

[44] Carl af Forsell 1830 s. 49; Klas Gustaf Odén 1875 s. XX f.; Hans Gahn 1915 s. 24; Arthur Thomson 1960 s. 2 f., 198; Johan Söderberg 1993 s. 149; Bodil E. B. Persson 1996 s. 199.

[45] Klas Gustaf Odén 1875 s. 8 f.

[46] Klas Gustaf Odén 1875 s. 9.

Carin förmälde vidare att hon undersökt barnet noga och inte funnit annat än att det "warit något rödt." Soldaten Stens hustru instämde i Carins vittnesmål och tillade att hon flera gånger förut varit hos Klingström och då tydligt märkt att "barnet warit mycket sjukligt". Den tredje hustrun var av samma mening som de båda andra. Pastorn och en nämndeman hade infunnit sig i kvällningen samma dag, sedan de fått vetskap om barnets död. De båda herrarna besiktigade barnet noggrant och upptäckte att det då var blått, inte bara "på wänstra sidan, utan mäst öfwer hela ryggen." Sockenstämman beslutade att eftersom "barnet warit sjukligt, och föräldrarna betygade öfwer Barnets död, hjertlig sorg och grämelse, och de woro äfwen af alla kända för stilla Gudfruchtiga och om sina Barn ömsinta", måste man anse att "Barnet af full wåda olyckeligen omkommit". Modern skulle därför inte tingföras. Fjärdingsmannen som var närvarande hade inget att invända mot detta beslut. Slutligen "warnades Föräldrarna och alla närwarande gifta qwinnor förmanades på det alfwarligaste, att med trogna böner befalla sig och sina Barn alltid i Guds beskydd, och att intet taga sina små Barn till sig i säng, samt med all christlig ömhet förwara sina Barn för slika olyckor, så mycket hos dem står."[47]

Fallet är tämligen representativt för de 52 ärenden som jag granskat. Något som skiljer detta ärende från flertalet är dock att mannen är mera synlig och delaktig än i flertalet fall. Händelsen hade inträffat i oktober, vilket också kan sägas vara ganska karakteristiskt. Att barn dog under natten i föräldrarnas säng skedde oftare under vinterhalvåret än under den varmare årstiden.[48] 32 av de undersökta fallen timade under perioden oktober till mars medan 20 ägde rum någon gång från april till september.

Barnens ålder varierade från två dagar till åtta månader. Men hälften av de dödsfall där barnens ålder är känd inträffade då de

[47] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120.

[48] Plötslig spädbarnsdöd i nutiden är också vanligare under den kallare årstiden. Todd L. Savitt 1979 s. 853; 1993 s. 1017; S. Gunnar Norvenius 1988 s. 66-69.

var en månad till två månader gamla. Fyra barn var yngre än en månad då de dog. De två yngsta var endast två respektive fem dagar gamla. Två barn var dryga halvåret då de avled och ett var hela åtta månader. För 14 av dem är åldern okänd. Angivelserna om barnens ålder stämmer väl överens med Bodil Perssons uppgift om att de flesta var mellan en till fyra månader då de dog.[49] Inom det tidsintervallet hamnar 29 av de 38 barn i min undersökning, där åldern är känd.

Särskilt intressant för min jämförelse med barnamord är barnens status som äkta eller oäkta. Barnamord var per definition ett brott som endast rörde oäkta barn. Barnkvävning däremot, var något som huvudsakligen drabbade barn födda inom äktenskapet, även om lagtexterna inte gjorde skillnad på äkta- och oäkta barn i dessa fall.[50] Min studie av barnkvävning inför sockenrättvisan åskådliggör också att det huvudsakligen rörde sig om barn födda inom äktenskapet. De undersökta fallen rymmer endast två oäkta barn.[51]

Handläggningen av barnkvävning på sockennivå

Såväl Peter Aronsson som Björn Furuhagen, vilka båda har undersökt sockenstämman, har framhållit att den var ett lokalt forum där allmogen hade stort inflytande.[52] Stämman präglades av lekmannainflytande i långt högre grad än de världsliga domstolarna som genom den s.k. judiciella revolutionen professionaliserades

[49] Bodil E. B. Persson 1996 s. 200 ff.

[50] Se t. ex. R. W. Malcolmson 1977 s. 206; Randi Holden Hoff 1996 s. 84; Gudrun Andersson 1995 s. 44; 1998 s. 143 ff, 149.

[51] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1754 Dom. IV adventus, s. 162 f.; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 7/6 1824, s. 321.

[52] Peter Aronsson 1992; Björn Furuhagen 1996. Se även Jan Sundin 1982; Eva Österberg, Malin Lennartsson och Hans Eyvind Næss 2000. För äldre studier av svensk sockensjälvstyrelse under perioden 1686-1862 se K. H. Johansson 1937. För 1600-talet se Ragnar Gullstrand 1923.

alltmera och lades i händerna på juridiskt utbildad expertis. Furuhagen betonar sockenstämmans roll i rättskipningen som ett forum för "horisontell social kontroll". Han framhåller karaktären av konsensus och samförstånd mellan allmogen och kyrkan samt understryker att lokalbefolkningen hade stort inflytande på de beslut som fattades vid stämman. Kyrkans och folkets intressen var gemensamma. Följaktligen ställer han sig kritisk till den forskning som lagt tonvikten enbart vid den vertikala kontrollen från centralmaktens och kyrkans håll gentemot allmogen.[53]

Hur gick det då till och vilka var närvarande när kyrklig instans utredde barnkvävningsmål? Enligt stadgorna i 1723 års prästprivilegier och 1734 års lag skulle som nämnts dessa ärenden på landsbygden handläggas av prästen och socknens äldste. Kronofogde eller länsman borde närvara vid sammankomsten.[54] Arthur Thomson menar att i praxis försköts målen från kyrkoherden och de äldste till sockenstämman fram till dess att kyrkoråden fick hand om dem 1817. Utan att ha gjort någon omfattande empirisk undersökning hävdar samme forskare att det var ovanligt att prästen och socknens äldste handlade barnkvävning och att det var ännu mera sällsynt att kronofogden eller länsman var närvarande. Med utgångspunkt från ett enda fall menar han att närvaron av världslig myndighet kunde anses fullgjord om fjärdingsman deltog.[55] Större empiriska studier visar emellertid att de personer som faktiskt var med vid dessa rannsakningar varierade. Björn Furuhagen skriver att "[i]bland sammankallades då sockenstämman, men lika ofta nöjde sig prästen med ett möte där endast några av de äldste, kyrkvärdarna, sexmännen eller ett par av bönderna medverkade. Länsmannen och/eller befallningsmannen brukade också vara med."[56] Svårbegriplig avsaknad av protokoll om barnkvävning i vissa socknar kan förklaras med att barnkvävning behandlats av en mindre konstellation än stämman i sin helhet och då inte läm-

[53] Björn Furuhagen 1996 s. 142, 146 f.
[54] Arthur Thomson 1960 s. 199; 1734 års lag Missgärningsbalken 30:2.
[55] Arthur Thomson 1960 s. 199 f., 200 not 11, 201 not 16, 205.
[56] Björn Furuhagen 1996 s. 117.

nat spår bland sockenstämmoprotokollen eller inte protokollförts alls.[57]

Tidigare forskning har noterat att det var prästen som sammankallade och ledde mötena. Han förde också protokollet. Vid sammankomsten behandlades ibland flera och ibland endast ett enstaka ärende.[58] Min undersökning visar också att kyrkoherden, oftast benämnd pastorn, ledde sammankomsterna och skrev protokoll. I de allra flesta fall behandlades endast ett ärende, barnkvävningen. Men vid åtminstone sju möten behandlades även andra ärenden. I ett av dessa undersöktes ytterligare ett oklart dödsfall, där en bonde hittats död i ett dike.[59] Det absolut vanligaste var att ett extra sammanträde ordnades i nära anslutning till att barnkvävningen inträffat. Man väntade inte till ordinarie sockenstämma, då fler ärenden skulle behandlas. Ibland är det svårt att avgöra, men i de flesta fall verkar en mindre grupp än den som vanligen deltog i sockenstämman ha avgjort dessa ärenden. Utöver prästen, modern eller föräldrarna till det döda barnet och vittnen är det vanligt att protokollen, utöver eventuella representanter för värdslig rättvisa, endast anger att församlingens äldste deltagit. Så är det i 18 av de 45 protokoll där deltagare antecknats. Här kan jag alltså invända mot Thomson som ansåg att det var ovanligt att prästen och församlingens äldste behandlade barnkvävningarna.

I Tortuna noterades, utom i ett fall, att kyrkorådet behandlade barnkvävning. I ett av dessa anges att kyrkoråd med de tolv utsedda äldste rannsakade om händelsen.[60] Den senaste barnkvävningen från Tortuna hanterades vid allmän sockenstämma.[61] Endast i

[57] Björn Furuhagen 1996 s. 117. Se även Arthur Thomson 1960 s. 200 not 10.

[58] K. H. Johansson 1937 s. 90; Peter Aronsson 1992 s. 47 f.; Björn Furuhagen 1996 s. 110, 113, 146.

[59] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1752 Domin. VIII p. Trinit, s. 161 f.

[60] Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 24/11 1751, s. 4.

[61] Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 8/2 1767, s. 28.

fyra av de 45 sammankomster där det antecknats deltagare står det helt klart att det var allmänna sockenstämmor.[62] Det är troligt att mötet haft samma deltagare som sockenstämman i ytterligare en handfull fall.[63] Oftast, eller i 35 rannsakningar, tycks emellertid en mindre grupp ha handlagt ärendet. En utredning skedde till och med i hemmet där barnet dött, med endast prästen och tre manliga vittnen.[64]

Också vad det gäller närvaro av representanter för den världsliga makten vill jag invända mot Thomsons slutsatser. Han menade att det var sällsynt att kronofogden eller länsman var närvarande, som de borde enligt stadgorna. Detta stämmer emellertid dåligt i mitt material. 13 gånger var kronolänsman närvarande, två gånger vice kronolänsmannen[65] och vid ytterligare ett tillfälle var före detta länsman med tillsammans med fjärdingsman.[66] Kronobefallningsmannen var med vid en rannsakning.[67] Fjärdingsman ensam fick representera rättvisan vid 15 utredningar och vid tre tillfällen fick en nämndeman företräda den världsliga rätten. Jag kan ge Thomson rätt i att det ansågs tillfyllest att fjärdingsman

---

[62] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 5/6 1763, s. 13; Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120; Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 8/2 1767, s. 28; SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Jälluntofta, 9/5 1756.

[63] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 22/2 1767, s. 49; Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 4/2 1781, s. 123; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 9/2 1800, s. 25; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 20/7 1800, s. 168; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 15/8 1802, s. 341.

[64] SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Vallda, 6/11 1813.

[65] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 5/6 1763, s. 13; Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 19/5 1765, s. 30.

[66] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 4/12 1763, s. 165.

[67] Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 9/1 1763, s. 22.

var närvarande. Det hände lika ofta som att länsman själv deltog. Kronofogden nämns aldrig som deltagare. I elva protokoll nämns ingen företrädare för den världsliga rättvisan. Det kan innebära att någon sådan inte deltog, men det kan också bero på att hans närvaro helt enkelt inte antecknats. Hur det verkligen förhöll sig får vi inte veta. Så mycket kan dock sägas som att i de flesta fall (35 av 52) var den världsliga makten företrädd och när sådant deltagande noterats var det lika vanligt att en länsman var med som att endast fjärdingsman var det.

Sammankomsten leddes som sagts av prästen. Han agerade som förhörsledare och ställde direkta frågor till såväl svaranden som vittnen och övriga mötesdeltagare. Rannsakningarna är relativt summariska och följer i stort sett samma mönster. Prästen tar reda på hur barnets död upptäckts, vem som legat i sängen, hur trångt det varit i sängen och vem som tillkallats för att syna barnet. Han förhör sig om vad vittnena har att säga om barnets kropp och huruvida kroppen bar tecken på våld. Det utreds om barnet varit sjukt. Grannar och övriga församlingsmedlemmar får uttala sig om moderns eller båda föräldrarnas rykte och levnadssätt. På grundval av vad som framkommit fattas sedan beslut, vilka i alla undersökta fall framstår som enhälliga. Inga meningsskiljaktigheter har i vart fall tagits till protokollet.[68]

Redan i stiftsstatuter för Uppsala stift från år 1344 föreskrevs hur kyrkan skulle utreda och förhöra vid barnkvävningsfall. Föreskrifterna i statuterna upprepades i stadgan för pastorer år 1551. Enligt stadgan skulle det kartläggas hur gammalt barnet varit, om föräldrarna varit hos barnet när det dog eller inte, om barnet tidigare varit sjukt, om det dött i vaggan eller i sängen hos den ena föräldern eller båda föräldrarna och om modern var gift eller

[68] Harald Gustafsson framhåller i en studie av sockenstugans politiska kultur att det tidigare konsensusidealet förändrades under 1800-talet och utvecklades mot att man höll omröstningar och fattade majoritetsbeslut. Harald Gustafsson 1989. Se även Peter Aronsson 1992 s. 163 ff. för diskussion kring enigheten om besluten och förändring över tid.

ogift.[69] Den danske biskopen Peder Palladius utfärdade vid mitten av 1500-talet en skrift med ännu mera detaljerade anvisningar om förfarandet vid barnkvävning. Skriften ägde stora likheter med den svenska stadgan men angav även att moderns (och eventuellt även faderns) kyrksamhet och nattvardsdeltagande, hennes kristendomskunskap och hennes levnadssätt på det hela taget skulle klarläggas genom förhör med grannarna och utlåtande av sockenprästen. Modern skulle förmås att inse att hon förbrutit sig mot femte budet.[70]

Mödrarnas sociala status

Vilka var då de kvinnor som ställdes till svars inför sockenrättskipningen för barnkvävning? Det är inte alldeles lätt att dra någon bestämd slutsats, men det undersökta materialet tycks avspegla ett ganska brett spektrum av befolkningen. Kvinnorna definieras framför allt utifrån sitt civilstånd men också utifrån mannens yrkestillhörighet eller annan position i samhället. Inte oväntat hade ganska många mödrar anknytning till jordbruksnäringen. En hel del var gifta med män som ägnade sig åt någon form av hantverk. Vi finner även hustrur till män med förtroendeposter som socknens äldste och en fjärdingsmanshustru. Hela 16 av de 52 kvinnorna identifieras endast som hustru, utan att mannens yrkestillhörighet eller annan position anges. Det är tänkbart att många av dessa tillhörde det lägre, obesuttna skiktet i samhället. Men det kan också vara så att de ingick i den grupp som fortfarande var talrikast i samhället, dvs. småbönder och torpare. Två omnämns som gift sons hustru.[71] Vi kan då sluta oss till att de drabbade makarna var medlemmar i mannens föräldrars hushåll. En annan beskrivs som Jan Janssons i Lunda gifta dotter. I det fallet står det klart att

[69] Arthur Thomson 1960 s. 18 f., 34 f.

[70] Arthur Thomson 1960 s. 42 f.

[71] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 4/2 1781, s. 123; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 9/2 1800, s. 25.

kvinnan och mannen bodde hos hennes föräldrar.[72] De två ogifta mödrarna benämns som qwinnspersonen[73] och pigan[74].

De mödrar som drabbats av att späda barn dött hos dem i sängen verkar alltså ha tillhört ett socialt mellanskikt. Frånvaron av samhällets toppar är ganska säker. Kulturhistorikern Troels-Lund har framhållit att adeln var förskonad från barnkvävningar av den anledningen att det var mycket vanligt att deras barn lämnades i mormoderns vård under de första åren och där åtnjöt en tryggare och bättre omvårdnad än i en stor syskonskara hos föräldrarna.[75] Det undersökta materialet ger å andra sidan inga tydliga belägg för att bottenskiktet var en särskilt drabbad grupp, såvida sådana personer inte döljer sig bland dem där uppgift om makens yrkestillhörighet saknas. Om slutsatsen rörande mellanskiktet är riktig är den ägnad att förvåna. Rimligtvis borde de fattigaste människorna ha varit mera utsatta för risken att barnen dog på detta sätt. Men barnkvävningar tycks huvudsakligen ha inträffat i det vanliga, inte helt obemedlade hushållet som konstituerades av de gifta makarna. Endast två mödrar var, som vi sett, ogifta. Här skiljer sig min tolkning från Arthur Thomsons och Börje Hanssens. De menade bestämt att risken för barnkvävning var mycket större bland fattiga mödrar.[76] Vid en undersökning av Dala pastorat i Västergötland under perioden 1765–1830 har dock Christer Ahlberger och Christer Winberg, i likhet med mig, funnit att barnkvävning inte var något som drabbade de fattiga särskilt hårt – "tvärtom löpte ett bondebarn större risk än ett obesuttet att kvävas", konstaterar de.[77]

---

[72] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1767 Dca II post Pascha, s. 166.

[73] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1754 Dom. IV adventus, s. 162 f.

[74] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 7/6 1824, s. 321.

[75] Troels Frederik Troels-Lund 1903 s. 117 f.

[76] Arthur Thomson 1960 s. 154, 211; Börje Hanssen 1977 s. 63.

[77] Christer Ahlberger & Christer Winberg 1987 s. 371 f. Citatet från s. 372.

Beslut om påföljder för mödrarna

Inte i något av de här undersökta fallen blev slutsatsen att modern med uppsåt varit vållande till barnets död. Dödsfallen ansågs orsakade antingen av olyckshändelse eller barnets sjukdom. Om stämman, eller den mindre grupp som utredde händelserna, misstänkt att modern med vilja dödat sitt barn skulle fallet, som tidigare nämnts, remitteras till häradsrätten.[78] Ett fall som rörde ett oäkta barn, dött 1823, hade emellertid redan varit uppe på häradstinget. Om det tidigare behandlats i kyrklig instans borde det i så fall, enligt Kunglig Förordning 26/2 1817, varit i kyrkorådet. Häradsrätten hade dock, i brist på bevis, friat kvinnan från misstanke om brott.[79] Och när sockenstämman behandlade frågan kom man till samma slutsats.[80]

Vad har då noterats i protokollen om påföljd för dessa barns oavsiktliga död? Följdes resolutionen från 1723 och förordningen från 1726 om att modern skulle sitta längst bak i kyrkan en söndag under gudstjänsten och att hon sedan prästen kungjort händelsen från predikstolen återintogs i församlingens gemenskap med ett särskilt böneformulär? I endast nio av fallen noteras uttryckligen att denna praxis tillämpades. Dessa tydliga anteckningar om påföljd enligt förordningarna är samtliga hämtade från Stora Malm. Såväl i fall där man fastställt att det var frågan om vådakvävning som då det antogs att barnet dött av sjukdom sattes modern bak i kyrkan.

Hur behandlades mödrarna i de övriga 43 fallen? Det är tänkbart att praxis enligt förordningarna tillämpades i flera fall utan att

---

[78] Det hände dock i andra socknar än de här undersökta, att fall remitterades till världslig rätt. Till det återkommer jag i följande avsnitt om den världsliga rätten och barnkvävningarna. Arthur Thomson har inte funnit några fall som gått till häradsrätten pga. misstanke om mödrars uppsåtliga barnkvävning. Han framhåller dock att hans granskning inte "varit av den natur" att han bestämt kan säga att sådana fall inte förekom. Arthur Thomson 1960 s 200 not 12.

[79] SSA Sollentuna Häradsrätt AI:31, 12/11 och 26/11 1823.

[80] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 7/6 1824, s. 321.

det skrivits ut i protokollen. Så var det sannolikt i de fall där det antecknats att mödrarna skulle intas i kyrkan med böneformuläret i handboken. Anmärkningsvärt nog dömdes tre mödrar att utstå den gamla formen av kyrkoplikt enligt KL 1686. Två av dem rannsakades i Tortuna, 1754 och 1760,[81] den tredje i Lofta 1760.[82] Dessa kvinnor dömdes således, som det ser ut, att stå på skampallen och fick inte fördel av den mildare behandling som föreskrevs i resolutionen respektive förordningen från 1723 och 1726. Det kan förstås ha varit så att påbuden från 1723 och 1726 betraktades som tillägg till kyrkolagen, alltså en del av lagen, och att dessa mödrar av den anledningen, trots att det inte nämns i protokollen, slapp undan med den mildare behandling som infördes 1723. Av nio protokoll får vi veta att den kyrkliga påföljden kombinerades med en varning till modern om att inte ha späda barn hos sig i sängen. I tolv fall förtäljer protokollet endast att modern varnades. Vid ytterligare ett tillfälle varnades båda föräldrarna.[83]

Särskilt intressant är att det i tre protokoll noggrant antecknats att modern varken skulle sitta bak i kyrkan eller intas med det annars vanliga böneformuläret. Dessa barn antogs alla tre ha dött av sjukdom, "slag", utan moderns vållande.[84] Men man var inte konsekvent, ty under samma tidsperiod och i samma församling fastställdes att en moder, vars barn varit ofullgånget och mycket sjukligt ända sedan födseln, skulle sitta bak i kyrkan och intas med böneformuläret, trots att barnet ansågs ha dött helt utan moderns förvållande.[85] En annan moder "togs [...] i Kyrkan ordinaert som

[81] Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 3/6 1754, s. 9; Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 27/7 1760, s. 19.

[82] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773; http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 9/11 1760.

[83] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120.

[84] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 27/11 1803, s. 42; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 4/5 1806, s. 50; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/2 1809, s. 66.

[85] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 25/2 1810, s. 70.

andra hustrur." Det barnet hade varit sjukt länge och antogs ha dött av "slag i huvudet".[86] Här var det med all sannolikhet meningen att kvinnan skulle kyrktagas på det sätt som alla hustrur kyrktogs, sex veckor efter förlossningen.[87] Hon skulle inte särbehandlas på något sätt och det har inte heller noterats att hon varnades för att ha späda barn i sängen. Även Arthur Thomson har funnit att den kyrkliga rättvisan var inkonsekvent vad gällde påföljd när barnet kunde ha dött av sjukdom. Han visar att i ett fall då barnet varit sjukt skulle modern slippa kyrkoplikt såvida hon inte själv önskade undergå den för sin egen tröst, medan en annan moder till ett sjukt barn skulle absolveras.[88]

I ett av mina fall nämns ingen påföljd alls.[89] Och för elva mödrar, varav en ogift, antecknades endast att de friades helt från skuld till barnens död. Det är möjligt att de intogs i kyrkan enligt förordningarna men det får vi inte vetskap om genom protokollen. Ett fall ställdes på framtiden. Det handlade om ett obekräftat rykte om barnkvävning. Barnets svaghet och svåra kikhosta var omvittnad i församlingen, och sockenstämman godtog tillsvidare moderns uttalande om att barnet inte legat i sängen, utan dött i hennes knä.[90] Utslaget är i det här fallet att likna vid ett friande men innebörden var att om nya fakta framkom kunde ny dom fastställas.

Praxis växlade, som vi har sett, och det tycks inte ha rått någon begriplig konsekvens när man fastställde påföljd för barnens död i föräldrarnas säng. Även om barnet antogs ha dött genom sjukdom sattes modern bak i kyrkan i vissa fall, medan hon inte gjorde det i andra.

Arthur Thomson framhåller gång på gång att placeringen av dessa mödrar bak i kyrkan etc. var en form av uppenbar skrift, ett kyrkligt skamstraff, om än mildare än att stå på skampallen

---

[86] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 10/10 1764, s. 166.

[87] Se 1686 års Kyrkolag Cap. V. §. I.

[88] Arthur Thomson 1960 s. 201 not 16. Se även s. 54 not 40.

[89] Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 29/6 1788, s. 37.

[90] SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Jälluntofta, 9/5 1756.

som horor och tjuvar. Detta motsägs i åtminstone tre av mina protokoll, vilka säger att modern i enlighet med förordningarna 1723 och 1726 "befrias [...] ifrån all Kyrkioplikt och Straff", trots att de skulle sitta bak i kyrkan och intas på vederbörligt sätt.[91] Formuleringen visar att sittandet bak i kyrkan inte i sig var att uppfatta som en form av kyrkoplikt. Men kvinnan pekades ut genom placeringen och förkunnandet från predikstolen. Att behandlingen åtminstone i vissa delar av landet uppfattades som skymflig visas, som Thomson framhåller, av Skåneböndernas besvär vid riksdagen 1755–1756.[92] I ljuset av de nämnda protokollens formulering kan hanteringen av dessa mödrar emellertid även ses som en offentlig bekräftelse på oskuld, förlåtelse för eventuellt slarv samt tröst och försäkran om delaktighet i församlingens gemenskap. Påföljden för barnkvävning skulle då ha samma innebörd som den uppenbara skriften ursprungligen hade, innan den fick karaktären av skamstraff. Sannolikt var det så prästerskapet, eller åtminstone delar av det, ville att behandlingen skulle uppfattas medan gemene man i högre grad betraktade den som ett skamstraff. En prästerlig tolkning framgår av ett uttalande vid en synod 1755 där det sägs att mannen kunde tillåtas "att *till sitt sinnes befredande* [min kursiv] jämte hustrun bliva intagen" om han legat i sängen och var osäker på om han varit delaktig i barnkvävningen.[93]

[91] Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 25/10 1728, s. 6; Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 5/4 1738, s. 60; Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 30/12 1750, s. 74 f.

[92] Från allmogen i Luggude, Onsjö och Rönneberga härader anhölls om att mödrarna vid barnkvävning skulle undergå hemlig skrift och avlösning i sakristian för att slippa skammen med den uppenbara skriften. Samtidigt krävdes att pliktpallen skulle återinföras för lönskaläge och enkelt hor. Förslaget väckte emellertid inget gehör vid riksdagen. Arthur Thomson 1960 s. 202.

[93] Arthur Thomson 1960 s. 203 not 23. Om förändringar och sammanblandning av begreppen uppenbar skrift och kyrkoplikt se Arthur Thomson 1960 s. 119-124, 171 f. not 73, 192 f., 193 f. not 74.

Lagkommissionen framhöll vid slutet av 1600-talet att mödrar som av våda låg ihjäl sina barn inte fick åläggas något nesligt kyrkostraff. Flera ledamöter betonade den uppenbara skriftens ursprungliga betydelse – ånger, förlåtelse och försoning med församlingen. Men, sade man, eftersom den av enkelt folk uppfattades som ett skamstraff vore det bättre att sådana mödrar fick avlösning i sakristian och inte offentligt inför hela församlingen.[94] Någon förändring skedde emellertid inte utan påföljden att sitta bak i kyrkan och intas med böneformuläret bibehölls tills kyrkoplikten avskaffades 1855.[95]

Kyrkoherden Jöran Johan Öller tjänstgjorde i 24 år, med början 1777, i Jämshögs socken i Blekinge.[96] Han författade en sockenbeskrivning som gavs ut år 1800. I sin skildring tar han upp barnkvävningarna i socknen, berör deras antal och hur han hanterade dem samt nämner att praxis var annorlunda på andra orter. Av texten framgår att Öller anser sig veta att mödrarna på andra orter tilläts att vara okända. De fick sitta avskilt i kyrkan och undslapp därmed det offentliga skamstraffet. Själv förespråkade han emellertid den offentliga avlösningen. Han framhåller att i hans socken var det mödrarnas egen önskan att intas offentligt med böneformuläret:

> Jag tror mig ej säga förmycket därmed at under dessa 22 åren jag warit Lärare härstädes, äro wist emellan 30 à 40 barn på detta olyckliga sättet, i förtid beröfwade lifwet. Inga förmaningar och

[94] *Förarbeten till Sveriges rikes lag 1686-1736 II* 1901 s. 161, 275 f.

[95] Arthur Thomson 1960 s. 205.

[96] Jöran Johan Öller var en högt lärd prästman som tillhörde den bildade eliten och hade kontakt med hovet under senare delen av 1700-talet. Han hade studerat teologi i Lund, avlagt teologisk examen i Stockholm och promoverats till teologie doktor i Uppsala 1793. På en avhandling om den s.k. dragsjukan blev han 1807 invald i Göteborgs Kungliga Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle. Innan han erhöll kyrkoherdetjänsten i Blekinge tjänstgjorde han bland annat som hovpredikant i tio år och vikarierade även som ordförande i Kungliga hovkonsistoriet. Jöran Johan Öller (1800) 1996 s. 245 f. Öller nämner att 30-40 barnkvävningar inträffat i hans socken under hans 22-åriga tjänstgöringstid. Men inga protokoll om barnkvävning finns bevarade i kyrkoarkivet från den socken där Öller verkade.

warningar, inga exempel af andras olyckor hjelpa, ehuru jag sednare åren, med tillåtelse af almänna Lagen, Missg. Balkens 30 Cap. 2 §. Samt Kongl. Resol. den 22 October 1723, 4 mom. wid alla sådane tillfällen i Kyrko-Rådet hållit den alf-// warsammaste undersökning; äfwen som det bruket redan före min tid warit stadgadt och bibehållit, at den olyckliga modren, offenteligen blifwer intagen med det i Hand-Boken föreskrifne Böne-Formulairet, hwilket de sjelfwa önska och begära, til deras samwetens så mycket bätre til frids-ställelse, sedan olyckan händt dem. Man skulle tycka at detta borde tjena til så mycket kraftigare warning, då det på andra ställen är brukligt, at Qwinnan sitter afsides i Kyrkan under det bönen endast läses på Prädikstolen, hwilket dock synes wara stridande både mot sjelfwa sakens natur, då et offenteligt brott af den beskaffenhet som gäller en människas lif, förtjenar en, ehuru öm offentelig Correction andra til warnagel, som ock mot Författningarnes bokstaf, som säger Qwinnan skall intagas, nemligen til Församlingens gemenskap och i sjelfwa Böne-Formulairet står: Denna fattiga Qwinnan ec. Hwilket ej beqwämligen kan sägas då Personen är okänd och avsides fördold.[97]

Sockenbeskrivningarna har emellertid mötts av kritik som historiskt källmaterial och ansetts mera spegla prästens ideal än de verkliga förhållandena. Därför måste vi ta Öllers uttalande om mödrarnas egen önskan att intas offentligt med en nypa salt. Han kan ha formulerat sig så för att framstå som en rättskaffens prästman som följde kyrkolag och förordningar och för att framhålla att han hade församlingsbor som besatt goda kristendomskunskaper och rätt uppfattade de kyrkliga ritualerna. Om vi dock ska tro hans utläggning om att mödrarna på andra orter tilläts hemlig avlösning, är det en intressant upplysning. Det skulle innebära att prästerna på en del håll i landet hade utformat en praxis som stred mot reglementet och hanterade sådana mödrar mildare än vad kyrkolag och förordningar föreskrev.

[97] Jöran Johan Öller (1800) 1996 s. 101 f.

Böneformuläret i Handboken

Hur löd då den text som lästes över mödrar som av våda förkvävt sina barn? Vilka ord fick de höra när de satt längst bak i kyrkan? Bar formuleringarna den prägel av kyrkligt skamstraff som Arthur Thomson hävdat? I 1693 års Kyrkohandbok, som gällde fram till 1811, hade böneformuläret följande lydelse:

> Allsmägtige Gud käre Himmelske Fader, efter thenna fattiga qwinnan är then stora sorgen, ängslan och bedröfwelsen påkommen, at hon genom sin oaktsamhet, dock oförmodeligen, förqwafdt sitt egit barn, och nu ther öfwer hafwer en hjertans sorg, at hennes barn skal på sådant sätt wara omkommit; Ty bedje wi tig, käre Himmelske Fader, at tu af tin grundlösa nåde och barmhertighet, wille henne, then sorgbundne qwinnan, samma synd icke tilräkna, utan förlåta och nådeligen tilgifwa, efter hon sitt förseende af hjertat ångrar och begråter, och utlofwar at hon här efteråt wil genom Guds nåd aktsammare wara. Bewisa förthenskull tin långmodighet och barmhertighet på henne, at hon tig uti helighet och sanskyllig botfärdighet tjena må i alla sina lifsdagar, genom tin Son wår HErra och Frälsare JEsum Christum, Amen.[98]

Låt oss jämföra dessa rader med den text som lästes över kvinnor och män som begått hor eller lönskaläger och dömts till kyrkoplikt. Först när man förvissat sig om att de ångrade sina syndiga gärningar och var botfärdiga tilläts de utstå denna kyrkoplikt. Fram till 1741, då den uppenbara skriften för lönskaläge och enkelt hor ersattes med hemlig skrift i sakristian, skulle de stå på skampallen under gudstjänsten och vid slutet kallas fram mitt på kyrkogolvet. I hela församlingens närvaro läste så prästen:

> Fromme Christne, eder är witterligit at thenne förestälte person hafwer igenom djefwulens tilskyndan och äggelse, sin onda fördärfwade naturs wana, emot the förmaningar, som honom (henne) och oss allom bör akta utaf Guds ord, fallit uti boleri och okyskhet, och genom oloflig beblandelse afladt och födt barn, och således

[98] *Hand-bok, Ther uti är författadt, huruledes Gudstjensten, med Christelige Ceremonier och Kyrkoseder, uti wåra Swenska Församlingar skal blifwa hållen och förhandlad.* Å nyo uplagd, efter den år 1693 utgångne Uplagan, 1772, s. 127 f.

förtörnat Gud och förargat hans H. Församling, och wore han (hon) förthenskull wärd utaf Gud och hans Församling förskjutas och förkastas. [...][99]

Texten avslutas med att syndaren trots allt bör få förlåtelse eftersom han eller hon lovat bättring samt att det var straffbart att därefter klandra den botfärdige. Formuleringarna i de citerade raderna är kraftfulla och pompösa med hårda och fördömande utlåtanden. Det osar svavel av "djävulens eggelse" och riskerad salighet till följd av "Guds förtörnelse". Syndarens usla och osedliga natur betonas. Här är beteckningen kyrkligt skamstraff verkligen befogad. Att sätta likhetstecken mellan denna text och den som lästes över mödrar som legat ihjäl sina barn av våda är svårt. Det böneformulär som lästes över sådana mödrar utmärks, som framgått ovan, av medkänsla för kvinnans sorg, ånger och bedrövelse följt av böner om Guds nåd och förlåtelse. Att få höra denna text kan näppeligen ha uppfattats som ett kyrkligt skamstraff jämförbart med den uppenbara kyrkoplikten för lönskaläge och hor. Det är begripligt om mödrarna, som Öller påpekat, själva önskade genomgå akten. Böneformuläret bekräftade att barnet dött av våda, inte av moderns onda uppsåt, och genom ritualet kunde mödrarna uppleva att de blev förlåtna för sin oaktsamhet med barnet.

Sammanfattningsvis präglas texten i böneformuläret vid barnkvävning av förlåtelse, inte av skamstraff. Det handlade om offentligt kungörande av en olyckshändelse, något som inte är jämförbart med skamstraffet för lönskaläge, hor eller tjuvnad. Uppläsandet av böneformuläret bekräftade att modern varit försumlig och gjort fel som tagit barnet med sig i sängen men att hon i övrigt varit utan uppsåt och ansågs ärlig och ärbar.

[99] *Hand-bok, Ther uti är författadt, huruledes Gudstjensten, med Christelige Ceremonier och Kyrkoseder, uti wåra Swenska Församlingar skal blifwa hållen och förhandlad.* Å nyo uplagd, efter den år 1693 utgångne Uplagan, 1772, s. 129.

Komponenter i berättelsen om modern som oskyldig

I detta avsnitt ska jag undersöka hur man kom fram till att mödrarna inte uppsåtligen vållat sina barns död. Hur resonerade man på sockennivå? Vilka faktorer lyftes fram och låg till grund för besluten?

Äkta barn

Benämning av händelsen

Innan jag går närmare in på vilka argument som användes för att markera moderns oskuld, vill jag visa hur man benämnde dessa händelser, då barn dött hos föräldrarna i sängen under natten. Själva sättet att omnämna vad som skett anger tonen och pekar ofta i någon riktning, mot moderns skuld eller oskuld. Beteckningen barnkvävning som vi använder nu förekommer i själva verket inte i dåtidens språkbruk. Protokollen anger att man ska utreda om modern "uti sömnen råkat at förqwäfwa",[100] eller "uti sömnen råkat olyckeligen at förqwäfwia"[101] sitt barn. Andra sätt att beskriva vad som skett är: "beklagliga händelsen",[102] "olyckeliga händelse",[103] "olyckshändelse",[104] "vådlig händelse",[105] "bedrövliga

[100] Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 25/10 1728, s. 5.

[101] Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 5/4 1738, s. 59.

[102] Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 7/4 1754, s. 107; Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 22/2 1767, s. 49; Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 4/2 1781, s. 123; Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 20/5 1793, s. 99.

[103] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 25/3 1768, s. 55; Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 31/1 1790, s. 49; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 9/2 1800, s. 25.

[104] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1767 Dca II post Pascka, s. 166; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 15/8 1802, s. 341.

[105] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 15/8 1802, s. 341.

händelsen" och "detta bedrövliga dödsfall"[106] eller "den sorgeliga händelsen".[107]

Jag har endast funnit tre fall där benämningen av det som hänt i någon mån pekar mot att viss misstanke om brott kan ha funnits. Det var när man skulle utreda ett fall där barnet "hos henne i sängen dött och kanske förkvavt blivit",[108] ett utspritt rykte om att en hustru skulle ha "förqwaft sit barn",[109] och ett fall där det angivits att barnet kvävts i sängen hos modern om natten.[110] Men i fler än hälften av fallen förhåller sig texten neutral och anger endast att modern eller föräldrarna funnit barnet dött hos sig i sängen.

Vi ser alltså att det är sällsynt att misstanke om brott framtonar i benämningen av barnens död. I stället är texten antingen förutsättningslös och saklig eller talar om olyckshändelser, sorgliga händelser och bedrövliga dödsfall som råkat ske.[111]

Sorg

Moderns sorg har en framträdande roll i de kyrkliga protokollen om barnkvävning. I de flesta mötesrapporterna finns någon notering om kvinnans sinnesstämning, dels har hon trätt fram inför sockenrättvisan tyngd av sorg, dels vittnar de personer som tillkallats vid upptäckten av barnets död om hennes förtvivlan. De sex protokollen från Tortuna har en mera saklig ton än de andra, och innehåller endast en notering om kvinnans sorg.[112]

---

[106] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 21/12 1757, s. 163;
Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 15/8 1802, s. 341.

[107] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1760 Fastlagssöndagen, s. 164.

[108] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 1 1600-1750 1982, 6/7 1740, s. 123.

[109] SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Jälluntofta, 9/5 1756.

[110] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 8/7 1764.

[111] För prästernas benämningar av barnkvävning i kyrkoböckerna, se Bodil E. B. Persson 1996 s. 195 f.

[112] Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 27/7 1760, s. 18.

Låt oss se på några exempel. Prästen har noterat att "Modren [...] framkom nu med tårefulla ögon och mycken sorg",[113] "modren i synnerhet är otröstelig öfver thenna sin dottters död",[114] "hustru Anna Jansd:t framkom och berättade med mycken sorg och tårar",[115] hustrun "framträdde och med sorg betygade [...]",[116] modern "nu innerligen sörjde",[117] hustrun "yttrade med sorgbundit hjerta [...]"[118] eller "beklagandes nu med många tårar, sin stora olycka"[119]. Andra formuleringar visar på hänvändelse till Gud med önskan om förlåtelse; "hon ock sielf med många heta och bittra tårar, bekände som ock afbad sin synd för Gud och menniskor".[120] I ett protokoll heter det att modern "beklagade med många bittra tårar, denna sin stora olycka, och förklarade sin oskuld, jemte önskan, att Gud skulle wara hennes domare, om hon någon ordsak warit til barnets död" och hon svarade gråtande nej på frågan om hon varit vållande till någon "åkomma" på barnet.[121] En moder berättade "med många tårar" vad som hänt och försäkrade att det gjorde henne "af hjertat ganska ondt".[122] "Modren kunde för

[113] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 9/2 1800, s. 25.
[114] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773; http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 19/11 1760.
[115] Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 31/1 1790, s. 49.
[116] Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 29/9 1793, s. 103.
[117] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/2 1809, s. 66. Se även Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1752 Domin. VIII p. Trinit, s. 162.
[118] Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 25/1 1795, s. 110.
[119] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 25/3 1768, s. 56. Se även Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 27/7 1760, s. 18.
[120] Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 5/4 1738, s. 60. Se även Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 30/12 1750, s. 74; Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 28/12 1753, s. 106; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta /prot1763.htm, 9/3 1766.
[121] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 5/6 1763, s. 13 f.
[122] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 22/2 1767, s. 49.

sjukdom och sorg ej vara tillstädes" vid utredningen, antecknade prästen i två fall.[123]

Vittnen som tillkallats när dödsfallet upptäcktes berättade om mödrarnas reaktion på händelsen. En bonde och hans hustru som fått bud och anlänt för att syna barnet klockan två på natten "berättade, at de under wägen dit hört förfärl(ig)a jämmerrop af Sold:(aten) Wiks hustru".[124] En moder kunde inte vara med vid rannsakningen på grund av "dess swaghet, stora sorg och köldens stränghet".[125] Men de två hustrur som kommit för att granska barnet vittnade att hon "med mycken sorg och bestörtning" berättat om barnets död för dem.[126] En grannhustru vittnade om moderns "bittraste Klagan med stridaste tårar" efter dödsfallet.[127]

Listan över noteringar om sorg, bedrövelse och bestörtning över barnens död kan göras ännu mycket längre. Det står klart att sorgen tillmättes stor betydelse, annars skulle den knappast ha fått en så framträdande roll i de anteckningar som prästen gjorde vid utredningarna. Sorgen hade självfallet en grund i verkliga känslor. Och kyrkans män utgick sedan gammalt från att barnkvävningarna var olyckshändelser som måste hanteras varsamt. Vid riksdagen 1672, och även vid ett flertal senare tillfällen, diskuterades frågan om forum för behandling av barnkvävning. Prästeståndet framhöll att "föräldrarna böra mera tröstas än hårt examineras [... och] de blödige mödrar varligen hanteras."[128] Biskop Gezelius i Åbo uttalade sig på liknande sätt, då han i en skrift 1673 betonade att rannsakningarna "måste [...] ske med all beskedlighet och försik-

---

[123] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 15/8 1802, s. 341; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 27/5 1764.

[124] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 4/5 1806, s. 49.

[125] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 4/2 1781, s. 123.

[126] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 4/2 1781, s. 124.

[127] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120.

[128] Arthur Thomson 1960 s. 73. Se även s. 94.

tighet, att de blödiga och högtbedrövade mödrar icke misströsta och falla i förtvivlan, såsom ock kyrkoplikten [...] måste för de blödiga vara lindrig".[129] Kyrkans män menade att barnkvävning skulle beivras, men det måste ske med stor försiktighet och omtanke gentemot de förtvivlade mödrarna. Till denna uppgift ansåg de själasörjarna bättre skickade än häradsrättens domare. Mödrarna borde förskonas från att ytterligare bedrövas av världsliga domstolars närgångna frågor och allehanda omdömen. Thomson framhåller att det syns i en framställning från domkapitlet i Åbo 1700, att kyrkan under den lutherska ortodoxins tid såg allvarligare på försummat barndop än på barnkvävning av våda. Föräldrar som inte inom föreskriven tid lät döpa sina barn hindrade med vilja "barnens andliga liv" och i sådana fall var det kyrkans uppgift att straffa.[130]

Bortsett från de verkliga känslorna kan sorgen emellertid också ses som en förväntad reaktion eller en strategi, något som situationen krävde. Vi kan inte veta om mödrarnas sorgbundna framtoning, som den refererats i sockenstämmoprotokollen, var äkta eller i viss mån spelad. Eva Österberg har i ett annat sammanhang påtalat hur viktigt det var att människan under 1600-talet spelade sin roll väl. Det var det som *syntes*, när hon spelade sin roll på "världens teater", som värderades.[131] Gråten var "en i förväg förväntad reaktion som man borde leva upp till; en roll man förväntades spela", även om känslorna i vissa fall inte var äkta, skriver Eva Helen Ulvros appropå känsloreaktioner i samband med dödsfall under 1800-talets tidigare hälft.[132] Den exponerade sorgen "bevisade" oskuld, men den tydde också på ett ångerfullt sinnelag som befrämjade Guds och omgivningens förlåtelse.

---

[129] Arthur Thomson 1960 s. 74.

[130] Arthur Thomson 1960 s. 144. Se även s. 85. Om dopets betydelse se t.ex. Barbro Bergner 1997 s. 86, 118. Barnen skulle döpas senast på åttonde dagen efter födelsen. Se 1686 års Kyrkolag Cap. III §. II.

[131] Eva Österberg 1997b s. 282 f.

[132] Eva Helen Ulvros 1996 s. 139 f.

Sorg och bedrövelse var inte privata känslor utan en del av det gemensamma livet i byn, något som man delade med omgivningen, framhåller den franska historikern Madeleine Foisil.[133] Peter Englund skriver om gråten och dess betydelse under 1600-talet. Man grät offentligt i de mest skiftande sammanhang. Kvinnor som inte förmådde gråta kunde misstänkas vara häxor. Högljudd gråt, skrik och klagorop var till exempel en del av den politiska kulturen i svenska riksdagen under 1600-talet. Englund framhåller att den myckna gråten hänger samman med att gränsen mellan privat och offentligt drogs på ett annat sätt än i senare tid och påpekar vidare att gråtandets innebörd förändrades under 1800-talet. Tårarna privatiserades och den offentliga gråten upphörde i stor utsträckning.[134] Claes Ekenstam skriver om manlig gråt och hur synen på mäns gråtande har förändrats. Det moderna mansidealet med självkontroll, fasthet, mod, uthållighet, måttfullhet etc. formades kring sekelskiftet 1800. Mannen skulle vara handlingskraftig, stark och målmedveten. Manlig gråt kom att stå för svaghet och omanlighet. Tidigare hade såväl män som kvinnor visat känslor och gråtit offentligt. Nu reserverades sådana känsloyttringar för kvinnor – gråten feminiserades. I det moderna samhället drogs gränsen mellan privat och offentligt tydligare än förut. Och eftersom den offentliga sfären företrädesvis var männens domän blev pressen, åtminstone till en början, störst på männen att klara av att kontrollera sina känslor.[135]

Folklivsskildraren Louise Hagberg, å sin sida, har betonat att det fanns en folklig föreställning om att de döda små barnen, som utan dröjsmål gick till den himmelska fröjden, inte blev saliga och kunde glädjas i himmelriket om föräldrarna sörjde alltför djupt. Sorgen påverkade det döda barnet som blev bedrövat och tvingades ägna stor möda åt att samla upp de sörjandes tårar. För barnets lycka var det därför angeläget att föräldrarnas sorg inte blev allt-

[133] Madeleine Foisil 1989 s. 341.

[134] Peter Englund 1991 s. 221-226. Om gråtens historia se även Tom Lutz 1999.

[135] Claes Ekenstam 1998; 1999. Se även Magnus von Platen 1996-97.

för djup och långvarig. Inte desto mindre finner samma författare åtskilliga belägg för att både mödrar och fäder, men i synnerhet mödrarna, sörjde sina döda barn med gränslös förtvivlan såväl i det tidiga 1600-talet som under senare århundraden.[136]

Marie Lindstedt Cronberg har uppmärksammat de anklagades ånger och gråt inför rätta vid horsbrott. Hon betonar känsloyttringarnas betydelse för att de anklagade skulle erhålla syndernas förlåtelse och återförenas med Gud och menar att tårarna sannolikt inte noterades av tingsskrivaren enbart för att väcka medlidande eller för att motivera ett lindrigare straff.[137] Men åtminstone då det gäller barnkvävning, är det tydligt att sorgen faktiskt också påverkade straffet. Biskop Gezelius yttrade att "skulle någon moder vara så obetänkt, att hon föga låter ett sådant förseende gå sig till hjärtat, för henne skärpes kyrkoplikten fast hårdare, såsom ock för de oaktsamma och hårdnackade ammor och konor".[138] Ammorna hade sedan gammalt alltid hänvisats till världslig rätt då de haft någon annans barn i sängen och det dött. I 1734 års lag utfästes därtill bötesstraff för ammor som lade barn i sin säng.[139] Biskopens utlåtande upplyser om att det var viktigt att modern visade det rätta bedrövade sinnelaget för att erhålla en så mild behandling som möjligt. I protokollen om barnkvävning ser vi också noteringar som visar på ödmjuk karaktär hos mödrarna. Vi kan t.ex. läsa att modern sagt att hon inte visste om hon på något sätt varit vållande till barnets död, "doch hellre åtager sig någon skull till sitt sinnes desto bättre tillfredsställande".[140]

[136] Louise Hagberg 1937 s. 145 f., 148 ff. Madeleine Foisil ger, för franskt vidkommande, belägg för att även fäderna sörjde djupt över förlorade barn. Madeleine Foisil 1989 s. 346 ff.

[137] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s.107 f.

[138] Arthur Thomson 1960 s. 74. Om hårdare behandling under 1500-talet av den moder som "hårdhjärtat försökte försvara sig" se Arthur Thomson 1960 s. 43.

[139] Arthur Thomson 1960 s. 56, 75, 80, 179; 1686 års Kyrkolag 3:13; 1734 års lag Missgärningsbalken 30:2.

[140] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 27/5 1764. Se även t. ex. Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 19/11 1760; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 1/8 1762.

Sorgens stora betydelse tydliggjordes, som jag visat, även i böneformuläret som lästes över mödrar som förlorat ett barn genom barnkvävning. Sorgen togs som ett viktigt bevis på oskuld och var en förutsättning för Guds förlåtelse. Sammanfattningsvis var alltså sorgen en mycket central komponent i hanteringen av barnkvävning på sockennivå.

Moderskärlek och god omvårdnad

Protokollen från Tortuna och Lofta innehåller inga anteckningar om moderskärlek. Men i mitt övriga källmaterial finns rikhaltiga anteckningar om kärlek till de små. Vid sidan av den stora sorgen radas vittnesmålen om moderskärlek och god omvårdnad om barnet upp. Moderns ömma känslor för det späda barnet och hennes omsorgsfulla skötsel av det togs till grund för att hon inte med vilja hade orsakat dess död.

Prästen ställde direkta frågor till de närvarande och det öppnade möjligheter att påtala ofullkomligheter. Men inte i något fall framfördes synpunkter som antydde att modern inte fullgjort sina modersplikter på ett fullgott sätt. Snarare tycks lokalbefolkningen, oavsett prästens utfrågning, ha varit mån om att framhålla mödrarnas förträfflighet. Jag ska här återge ett axplock av de ordalag kring det goda moderskapet som prästen skrivit ned i protokollen.

"Berättade så grannar som andra bekanta i Socknen, at modern besynnerligen mycket sitt barn älskat, som ock det alltid wähl skött och wårdat".[141] "[A]f de närwarande grannar intygades, at modren sitt barn högeligen älskat och wårdat".[142] Hon hade "visat all huldhet och vård, som en rätt moder ägnar" och "grannarna intygade att hon aldrig varit ovålig med sitt barns skötsel."[143] Vittnena berättade "att modern ifrån födslostunden visat och haft all

[141] Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 25/10 1728, s. 5.
[142] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 25/3 1768, s. 55 f.
[143] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 21/12 1757, s. 163.

moderlig vård om sitt barn".[144] Om barnet varit sjukt framhölls moderns goda vård under sjukdomen.[145] Att modern älskat och vårdat barnet såväl under sjukdomen som tidigare framhålls genom noteringen att "alla närwarande af församblingen enhälligt berättade, at modern högeligen älskat detta sitt barn, samt det efter högsta krafter, som en Christelig moder ägnar och anstår, under både siukdomen, som ock tilförende wårdat".[146]

Skrivningarna visar att det fanns en klar och vedertagen ideologi kring moderskapet. Den religiösa anknytningen tydliggörs i formuleringen "som en Christelig moder ägnar och anstår" i citatet ovan, liksom då det heter att kvinnan "som en Kristelig moder anstår" skött och vårdat sitt barn.[147] Visserligen är det kyrkans man, prästen, som skrivit protokollen och det religiösa inslaget kan ha varit hans tillägg. Men ofta tycks han ha skrivit ned vittnenas egna utlåtanden ordagrant. Ytterligare en formulering är att hon "som en rätt moder sig i alt skickat".[148]

Prästen förhörde sig alltså noggrant om hur modern förhållit sig gentemot barnet. Om hon hade flera barn frågades hur hon tagit hand om dem: "Frågade Herr Probsten de öfrige grannarna, om de wiste med hustru Carin någon oanständighet i hennes uppförande eller wårdzlöshet emot de andra sina barn wid skötseln under deras spädhet? Hwartil swarades: Neij."[149] God skötsel och omsorg om tidigare barn var ett argument för att modern inte vållat det yngsta barnets död: "Att modern vetande och viljande skulle

[144] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1752 Domin. VIII p. Trinit, s. 162.

[145] SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Vallda, 6/11 1813.

[146] Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 5/4 1738, s. 60. Se även Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 30/12 1750, s. 74.

[147] Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 30/12 1750, s. 74.

[148] Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 28/12 1753, s. 106.

[149] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 5/6 1763, s. 14.

ha varit vållande till barnets död kunde man sig icke föreställa (det hon på sitt samvete intygade) hälst som hon alltid varit känd för en Gudfruktig moder, som med mycken ömhet förut lyckeligen har uppfostrat många barn".[150] Ett barn hade dött på sin dopdag, endast fem dagar gammalt. Prästen noterade att han nåtts av "berättelser, dels för dels emot hennes [moderns] befrjelse". Men ingen uttryckte några misstankar om brottsligt uppsåt vid rannsakningen. "Wittnen intygade äfwen, at de hade sig nogsamt bekant, med hwad ömhet och sorgfällighet, Modren the förra sina barn sködt och upfostrat, så at wid thetta tillfället dem syntes, at man ingen wårdslöshet kunde modren tilläggas". På den direkta frågan hur hon vårdat sina äldre barn svarade de församlade enhälligt att hon förhållit sig "som en Christelig och ömsint moder ägnar och anstår."[151] I ytterligare ett fall skrev prästen att "modren med mycken vårdnad och ömhet, uppfött 4 barn som än leva."[152]

Marie Lindstedt Cronberg har, liksom många andra forskare, framhållit att den patriarkala samhällsstrukturen medförde att kvinnans roll i reproduktionen hölls för mera betydelsefull än mannens. Kvinnan preciserades som könsvarelse och hennes ära var hårdare knuten till sexualiteten än mannens.[153] Kenneth Johansson har fäst uppmärksamheten på att reformationens ideologiska program förstärkte den patriarkala strukturen genom att definiera kvinnans roll som maka och mor. Kvinnans fält förlades till hushållet, där barnafödande och omvårdnad var hennes hu-

[150] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1760 Fastlagssöndagen, s. 164.

[151] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 19/5 1765, s. 30.

[152] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 4/12 1763, s. 165. För fler exempel på god omvårdnad om flera barn se t. ex. Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120; Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 20/5 1793, s. 99; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/2 1809, s. 66; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/11 1809, s. 70; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 25/2 1810, s. 70.

[153] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 234. Se även t. ex. Kari Telste 1993 s. 140; 2000; Gudrun Andersson 1995; 1998; Erling Sandmo 1997; 1999.

vuduppgifter. Sinnebilden av kvinnan var modern. Den ideala, ärbara modern och kvinnan karaktäriserades av kärleksfull omvårdnad om barn, make och hem, visar också Barbro Bergner i en intressant analys av minnesteckningarna över döda kvinnor.[154] Även Inger Hammar har belyst hur detta kvinnoideal spelade en framträdande roll i samhällslivet ända fram i modern tid.[155] Betoningen av det goda moderskapet i utredningarna på sockennivå om barnkvävning bekräftar dessa forskningsresultat.

Frejd

Vid flertalet rannsakningar om barnkvävning lyftes moderns frejd eller rykte och levnadssätt fram i ljuset. Dock saknas noteringar kring detta i de sammanlagt åtta protokollen från Tortuna och Halland. Uttalanden om frejd var ofta nära länkade till och flyter samman med utlåtanden om det goda moderskapet som redovisats i föregående avsnitt. För att konstituera en oskyldig moder var det viktigt att hon uppfyllde tidens kvinnoideal. Vi ska nu titta närmare på vad som antecknades om mödrarnas rykte.

Protokollen återger en strid ström av positiva utlåtanden: "Ingen wisste eller med hustru Ingeborg, och des anhöriga, annat än det lofligen och christeligt är".[156] "Försambl(inge)n i gemen, kunde ock icke annat berätta, än hwad ärligit är".[157] Ingen av de närvarande kunde vittna om någon "oanständighet i hennes uppförande".[158] "[M]an aldrig annat kunnat förstå, än det som en

[154] Kenneth Johansson 1997; Barbro Bergner 1997.

[155] Inger Hammar 1999.

[156] Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 5/4 1738, s. 60. Se även Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 30/12 1750, s. 74.

[157] Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 28/12 1753, s. 106. Se även Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 1/8 1762.

[158] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 5/6 1763, s. 14. Se även Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 22/2 1767, s. 49; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 4/12 1763; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 27/5 1764.

Christelig och ömsint moder ägnar och anstår".[159] "[I]ngen hade något att påminna, utan twärtom intygade dess närwarande grannar, att hon efter sin förmåga och krafter ömt wårdat sitt barn, och att föröfrigt ingen wisste annat än det, som beskedligt och christligt war".[160] "Modren, känd för gudfrugtigt och christel(ig)t leferne",[161] "modren, som efven är känd för en dygdig menniskja",[162] "af alla känd för et gudsfruktigt och fromt lefverne och ömhet om sina barn".[163]

Att sämja och kärlek i äktenskapet var av betydelse blir tydligt i flera fall: "Allmänt vittnades och att modern var en beskedlig hustru i sitt hus som levde väl med sin man och bar all ömhet för sin barn"[164] och att "de fört ett stilla och Christel[t] leverne i sämja och kärlek".[165] Föräldrarnas glädje över att få barn var också en beståndsdel i det ideala levnadssättet: "Församlingen kände dessa personers gudfruktiga och dygdiga uppförande och att de, som ej ägde någon livsfrukt nu gladde sig över detta sitt barns födelse till världen."[166]

I kvinnoidealet ingick även avhållsamhet från alkohol. En hustru "i samma hus boende intygade föräldrarna varit nyktra, när the lagt sig att såfva, såsom the i allmänhet äga vitesord för nykterhet

[159] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 19/5 1765, s. 30.

[160] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 4/2 1781, s. 124.

[161] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 9/2 1800, s. 25. Se även Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 19/11 1760.

[162] Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 31/1 1790, s. 49.

[163] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/11 1809, s. 70.

[164] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 1 1600-1750 1982, 6/7 1740, s. 123.

[165] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 4/12 1763, s. 165.

[166] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 15/8 1802, s. 341.

och stillhet".[167] I ett annat protokoll noterades att "de enhälligt betygade, att hon varken hade den ovanan att åträ starka drycker ej eller var känd för annat än mycken kärlek och moderlig ömhet för sina barn".[168] Flera forskare har diskuterat sambandet mellan alkohol och barnkvävning. Troels-Lund menade att dryckenskap var en bidragande orsak till att många barn omkom i föräldrarnas säng under nattsömnen.[169] Likaså har Lionel Rose funnit, för Englands del vid början av 1900-talet, att antalet barnkvävningar ökade med 50 procent i samband med helgdagar då alkoholintaget var stort. Han menar att "[p]arents were smothering their infants in a drunken stupor following a Saturday night spree".[170] Johan Söderberg, som undersökt förekomsten av brännvinspannor per capita, avvisar, i motsats till dessa forskare, sambandet mellan barnkvävning och dryckenskap. Han framhåller att på Gotland, där antalet brännvinspannor var störst, registrerades ytterst få barnkvävningar.[171] Några antydningar om att modern varit berusad när barnet dog förekommer inte heller i något av fallen i denna delundersökning. I studien av världslig rätt och barnkvävningarna finns dock ett fall där det i underrätten misstänktes att modern varit drucken när barnet dog.[172]

Vad som gällde förutom det goda moderskapet var att kvinnan var ärlig, dygdig och gudfruktig. Barbro Bergner, som studerat stormaktstidens dygdeideal, understryker dygdens oerhört stora betydelse i det svenska 1600-talssamhället. Dygdens ursprung var gudsfruktan. Fanns dygden hos en människa tänktes den spilla över och föra med sig många andra goda egenskaper. Men om dygden saknades så var de övriga goda egenskaper som människan

[167] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 8/7 1764.
[168] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1762 Dom: 3ie post Epiphania, s. 165.
[169] Troels Frederik Troels-Lund 1903 s. 117.
[170] Lionel Rose 1986 s. 177 f. Se även 179 ff.
[171] Johan Söderberg 1993 s. 152, not 4.
[172] Se avsnittet om världslig rätt och barnkvävningarna.

gav prov på enbart ett sken. Dygdenormerna var ovillkorliga. Att förneka dem var att förkasta Gud, ett oerhört brott i ett samhälle som präglades av religiös kultur.[173]

Självfallet måste modern vara anständig och leva i ett enigt och gott äktenskap. Hon fick givetvis inte ha rykte om sig att vara begiven på starka drycker. Ett onyktert leverne kunde ju orsaka olyckshändelser med barnen. Utformningen av den kyrkliga bestraffningen för vådakvävning diskuterades vid ett prästmöte i Åbo 1688. En präst påtalade att den vanliga kyrkoplikten innebar att "'ångerfulla' mödrar" bestraffades. Biskop Gezelius lär då ha svarat "att endast de brottsliga, nämligen vårdslösa, ogudaktiga och sådana som i fyllan förkvävde sina barn, skulle 'stå kyrkoplikt' och att man inte kunde 'extendera' detta till 'fromma, gudaktiga och alldeles ömma mödrar'".[174] Biskopen framhöll alltså ogudaktighet och fylleri som brottsligt vid sidan av vårdslöshet. Såvida mödrarna levde upp till idealbilden av kvinnan som en god äkta hustru och gudfruktig, ömsint och nykter moder borde hon inte lastas för att hennes spädbarn dött hos henne i sängen om natten.

Besiktning av barnkroppen

Vad säger protokollen om hur föräldrarna gick tillväga när de upptäckte att barnet dött? Och hade lagen något att säga om hur man skulle handla vid oväntade dödsfall? En ganska vagt formulerad paragraf i 1734 års Missgärningsbalk borde ha varit tillämplig även då späda barn dött i föräldrarnas säng, särskilt om det inte var känt att barnet varit sjukt: "Der twifwelaktigt är, om den döde af sot, eller annans handawerkan döden fått; låte Domaren, eller konungens Befallningshafwande, den dödas kropp syna, innan den begrafwen warder".[175] Av skrivsättet framgår inte vem som skulle åläggas att syna kroppen. Nittio år senare, i en kunglig förordning 19/2 1824, förtydligades lagtexten till att vid oklara dödsfall

[173] Barbro Bergner 1997.
[174] Arthur Thomson 1960 s. 96.
[175] 1734 års lag Missgärningsbalken 28:6.

skulle kronobetjänten tillsammans med två trovärdiga män genast undersöka den döda kroppen. Uppkom minsta anledning till misstanke om våld hade "Konungens Befallningshafwande eller Domaren" att fatta beslut ifall läkarbesiktning och rannsakning vid domstol var nödvändiga.[176] Men detta förtydligande trädde alltså ikraft efter min undersökningsperiod. Hur som helst står det klart att när det rådde osäkerhet om vad som orsakat döden, stadgade lagen redan 1734 att världslig makt skulle ansvara för undersökningen av kroppen.

Genast då barnets död upptäcktes tillkallade föräldrarna personer som skulle bevittna dödsfallet. I de allra flesta protokoll anges vilka som besiktigat barnet. I enstaka fall noterades endast att vittnen synat barnet.[177] Endast i tre fall saknas uppgift. Även om det var mitt i natten och kalla vintern gav man sig ut och budade folk, vanligen de närmaste grannarna. Vid ungefär hälften av dessa dödsfall nöjde man sig med att låta barnet bli synat av några närboende utan särskild anknytning till den världsliga rättvisan eller kyrkan. I ett fall uppges att endast en hustru hade granskat barnkroppen.[178] En annan barnkropp inspekterades av en änka som kom in i huset på morgonen. Men i det fallet vittnade även en utomstående man som varit närvarande under natten om händelseförloppet och med största sannolikhet hade även han undersökt den döda kroppen.[179] Ytterligare elva barn undersöktes av enbart kvinnor och tio barn besiktigades av kvinnor samt en eller flera män från grannskapet. I en del fall kom någon av lagens eller kyrkans män för att titta på barnet vid en senare tidpunkt.

---

[176] 1734 års lag Missgärningsbalken 28:6. Om besiktningen av döda kroppar i det tidiga 1700-talet se Bodil E. B. Persson 1998 s. 145-149.

[177] Se t. ex. Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 3/6 1754, s. 9; Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 8/2 1767, s. 28.

[178] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 22/2 1767, s. 49.

[179] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 9/3 1766.

En enda gång, då äkta barn dött i föräldrarnas säng, var häradsdomaren med och undersökte barnet.[180] I fem fall hade fjärdingsmannen synat barnet.[181] Nämndemännen, som väl får räknas som representanter, om än icke-professionella, för den världsliga rätten, nämns i tio protokoll. Två gånger hade en nämndeman varit i sällskap med fjärdingsmannen,[182] men vid åtta besiktningar var nämndemannen lagens enda förlängda arm. I två av dessa fall sägs att det var prosten och inte någon världslig myndighetsperson som uppmanat nämndemannen att delta.[183] En nämndeman hade kommit för att se på barnet först sex dagar efter att det dött.[184] Tre barn hade vid sidan av andra vittnen synats av prästen.[185] Kyrkvärden deltog vid två inspektioner[186], klockaren vid en[187] och i tio fall nämns att en eller flera sexmän varit och sett barnet.

---

[180] Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 30/12 1750, s. 74.

[181] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 4/2 1781, s. 124; Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 25/1 1795, s. 111; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1769 den siunde söndagen efter Heliga Trefaldighets söndag, s. 167; Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 9/1 1763, s. 22; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 19/11 1760.

[182] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 4/2 1781, s. 124; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1769 den siunde söndagen efter Heliga Trefaldighets söndag, s. 167.

[183] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 25/3 1768, s. 55; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 9/2 1800, s. 26.

[184] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 25/2 1810, s. 70.

[185] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/2 1809, s. 66; SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Vallda, 6/11 1813.

[186] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 9/2 1800, s. 26; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 27/11 1803, s. 42.

[187] Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 1/7 1759, s. 17.

Som denna genomgång visar, var det inte självklart att världslig makt var företrädd då de döda barnens kroppar kontrollerades. När så skedde var det oftast en nämndeman som deltog och i varje fall två gånger var det prästen som såg till att nämndemannen kom. Än mindre förekom det att den medicinska vetenskapen blandades in. Barnkvävningarna framstår som huvudsakligen lokalbefolkningens och kyrkans ansvarsområde. Barnliken besiktigades av amatörer, inte av läkare eller fältskärer. Det är värt att notera att medicinsk sakkunskap inte i något av de här undersökta fallen konsulterades då äkta barn dött i föräldrarnas säng. Som jag ska visa i ett senare kapitel var det däremot regel att medicinsk expertis gjorde såväl yttre besiktning som öppnade kropparna vid misstanke om barnamord, åtminstone under senare delen av 1700-talet.

Vittnesmål om barnets utseende vid besiktningen

Vad berättade de personer som besiktigade barnet? Hur värderade de barnkroppens utseende? Ibland syntes ingenting anmärkningsvärt på kroppen. Tre kvinnor som undersökt ett barn dagen efter dödsfallet hade "icke funnit minsta tekn af blånad eller sådant, at modren förqväft det, utan dess kropp war öfver alt helt hvit."[188] Större eller mindre blånader var annars ganska vanliga och bedömdes i de flesta fall, förmodligen helt riktigt, som naturliga likfläckar.[189] Det heter t.ex. att "man gemensamt plägar finna de späda barnen effter aflidandet, wara på flera ställen af kroppen, med större och mindre blånader tecknade".[190] Eller att "ingen blånad warit hwarken i ansichtet eller på kroppen; allenast något blått på

[188] Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 31/1 1790, s. 49. Se även Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 29/6 1788, s. 37; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 1 1600-1750 1982, 29/10 1738, s. 182; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 1/8 1762.

[189] Se *Lärobok i rättsmedicin* 1994 s. 44 ff.

[190] Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 28/12 1753, s. 106. Se även Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 30/12 1750, s. 74.

fötter ock knä, som döda barn gemenligen pläga wara."[191] Dessa blodansamlingar under huden återfanns ganska ofta på den sida av kroppen som legat nedåt.[192] Att blåmärkena inte synts genast efter döden men uppträtt vid en senare besiktning bekräftar att det var frågan om naturlig missfärgning, som vanligen uppträder på de partier av kroppen som befinner sig ned mot underlaget.[193] I vissa fall kan man dock undra över noggrannheten vid besiktningen. En hustru som tagit upp det döda barnet ur sängen berättade att "det warit blådt på wänstra sidan, utom benet" men nämndemannen som granskat kroppen hävdade att "han icke det ringaste sådant kunnat warse blif(w)a."[194]

I en del fall gjordes iakttagelser utöver de vanliga blånaderna. Vittnena berättade om mer eller mindre allvarliga skador och tecken på våld. Om ett barn sades "allenast att det warit något rödt".[195] Ett annat hade "någon rodnad vid ljumskarne".[196] Beträffande ytterligare barn noterades att det varit "litet blådt på högra kindbenet, och hafft en liten rödstrimma neder åt näsan",[197] "an-

[191] Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 5/4 1738, s. 60.

[192] Se t. ex. Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 27/11 1803, s. 42; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1762 Dom: 3ie post Epiphania, s. 165; Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 24/11 1751, s. 5; Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 9/1 1763, s. 22.

[193] Se t. ex. Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 9/2 1800, s. 26; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 4/5 1806, s. 49 f.; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/2 1809, s. 66.

[194] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 25/3 1768, s. 55 f.

[195] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120.

[196] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/11 1809, s. 69.

[197] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 22/2 1767, s. 49.

siktet rödfrasigt"[198] eller en "rådna på ena kindbenet".[199] Om en liten pojke noterades att "dess hemliga ting vore uppsvällda".[200] En änka och en hustru som synat en kropp berättade att "barnet var blått i ögonen; men kunde därhos icke finna den minsta orsak därtill, som skulle det, genom någon moderns åkomma avlidit."[201]

När häradsdomaren varit närvarande vid besiktningen lämnades en skriftlig rapport som undertecknats av samtliga fem vittnen: "at barnet warit blådt mäst öfwer alt på ryggen, och i synnerhet på wänstra sidan, tiilika med hufwud och öron: jemwäl hafwer halsen tyckts warit någon swullen bak på: Men på magen och bröstet har aldeles ingen åkomma förmärkts."[202]

Att blod trängt fram ur näsan eller munnen noterades i fem fall.[203] Ett barn hade, förutom att det varit blått i ansiktet och på halsen, haft "blodwahr i näsan". I protokollet antecknades att sådant var vanligt hos kvävda och modern antogs av våda ha bidragit till barnets död.[204] I ett annat fall berättade modern själv "att hon insomnat med bröstet i mun på barnet och även således uppvaknat då barnet var dött och blodet gått ur både näsa och mun." Vittnena "intygade att de [...] på hals eller eljest ej kun-

---

[198] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 27/11 1803, s. 42.

[199] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 19/11 1760.

[200] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1769 den siunde söndagen efter Heliga Trefaldighets söndag, s. 167.

[201] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 4/12 1763, s. 165.

[202] Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 30/12 1750, s. 74.

[203] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 4/2 1781, s. 124; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 1 1600-1750 1982, 6/7 1740, s. 123; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 20/7 1800, s. 168; Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 27/7 1760, s. 18 f.; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 8/7 1764.

[204] Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 27/7 1760, s. 19.

nat finna tecken till någon våldsverkan på barnet." Och när så en kvinna bekräftade moderns uttalande om att "barnet tidigare varit illa sjukt och klent", frikändes den rannsakade från uppsåtligt vållande till dess död.[205] Ett protokoll återger resultatet av besiktningen på följande sätt:

> blod syntes på lakanet som runnit utur mun och näsa, högra kindbenet samt mun och haka blått, ävensom högra sidan av kroppen åt väggen och låret övertäckt av blånad. Både på huvudet och kroppen syntes intryckning efter linnet av trådarna och sömnen, dock kunde ej synas, att kroppen igenom någon våldsam tryckning blivit satt utur dess naturliga form, men väl syntes tecken av barnets armars och händers tryckning på barnets bröst samt knän mot varandra tryckta, av dessa och flere på kroppen befintliga blåfläckar slutades att barnet igenom moderns ovarsamhet i sömnen blivit förqvavt[206].

Detta fall som inträffade år 1800 var enligt sockenstämman en renodlad barnkvävning. Några andra omständigheter som sjukdom eller allmän svaghet anfördes inte, vilket annars förekom ofta. Modern frikändes från uppsåtligt vållande men fick en sträng åthutning för sin oförsiktighet.

Vi har sett att någon form av skador i en del fall upptäcktes på den döda kroppen. Men de bedömdes aldrig som tillräckligt alarmerande för att saken skulle anmälas till världslig rätt. I alla de här undersökta fallen stannade sockenrättskipningen vid att det på sin höjd rörde sig om slarv och oförsiktighet, inte om att modern tagit barnet av daga med vilja.

Vittnesmål om sjukdom

I 36 fall vittnades om att barnen varit klena och sjuka en längre eller kortare tid innan de dog i föräldrarnas säng. Det ledde då till slutsatsen att sjukdom eller svaghet orsakat eller bidragit till dödsfallet.

---

[205] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 1 1600-1750 1982, 6/7 1740, s. 123.

[206] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 20/7 1800, s. 168.

I en del fall var det endast modern som, utan stöd av andra vittnen, hävdade att barnet på ett eller annat sätt varit sjukt eller visat tecken på begynnande sjukdom. Modern sa t.ex. att "det varit sjukligt och gråtande hela dagen förut",[207] att sonen "altid warit frisk, utom det at han hade utslag på ryggen och hostat dagen förut owanligen"[208] eller att barnet "var ansatt av en svår kikhosta".[209] En moder hade inte märkt några sjukdomstecken annat än att "barnet några dagar tilförende en hees gråått haft hade".[210] På frågan varför hon tagit barnet till sig i sängen svarade en hustru "att barnet redan föruth warit siukt och gifwet öfwer".[211] Ett barn hade enligt modern alltid varit sjukt och trots att det åt bra växte det inte som det borde: "det såväl dagen förut som eljest ständigt varit av sjukdom besvärat, vilket, hon så mycket vissare kunnat märka som ehuru det alltid krävde mycken föda, så bidrog den ändå ej något till dess fostran."[212]

Mödrarnas utsagor om sjukdom fick emellertid ofta stöd av grannar och andra vittnen som deltog i rannsakningen: "Alle instämde deruti, at barnet warit sjukligit alt från födelsen".[213] Fadern "berättade, att detta hans barn alltid warit sjukligt och att man monga nätter wakat öfwer det", något som bekräftades av en änka

[207] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 4/12 1763, s. 165.

[208] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 9/2 1800, s. 25.

[209] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1762 Dom: 3ie post Epiphania, s. 165.

[210] Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 25/10 1728, s. 5.

[211] Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 5/4 1738, s. 59.

[212] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1769 den siunde söndagen efter Heliga Trefaldighets söndag, s. 167. För ytterligare utlåtanden, endast från modern, om barnets sjukdom, se Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 9/1 1763, s. 22; SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Vallda, 6/11 1813.

[213] Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 29/9 1793, s. 103.

och en hustru i grannskapet.[214] Om en död liten flicka hette att det "allmänt var bekant, att barnet varit sjukligt och i synnerhet besvärats med sådan svår andetäppa, hon sällan kunde rätt patta."[215]

I ett fall utredde sockenrättvisan ett rykte om att modern kvävt barnet. Misstankarna om att barnet kvävts i sängen stärktes av att ingen förbön gjorts för det, som allvarligt sjukt, på andradag påsk, dagen innan det dog. Hela församlingen vittnade om att barnet varit litet och klent alltsedan födseln samt att man hört att det lidit av kikhosta. Däremot hade man inte hört att det skulle ha blivit kvävt. Ryttaren som ansågs ha spritt ut ryktet nekade och menade att han endast sagt att om föräldrarna legat i sängen kunde det lätt ha skett. Enligt modern hade barnet inte dött i sängen, utan av kikhostan, då hon satt med det i knät under soluppgången.[216]

Listan på uttalanden om barnets hälsotillstånd kan göras lång. Här ytterligare några exempel: "flere berättade, at barnet alltid warit siukt, men swagast qvällen för denna händelsen."[217] "Vittnades av dem [två hustrur som synat barnet] såväl av de andra i grannskapet att barnet från födslostunden varit immer sjukt och eländigt, att man var dag och stund dess död förmodat helst som det och varit otidigt fött och ej fullgånet."[218] "[A]tt barnet förut varit 14 dagar sjukt och särdeles tors- och fredagen som voro närmaste dagarna för dödsfallet, då bröstet ömkeligen gått med mångfaldig kräkningar."[219] Vittnande hustrur "yttrade sig wara förvissade derom, at bar-

[214] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 27/11 1803, s. 42.

[215] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1767 Dca II post Pascka, s. 166.

[216] SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Jälluntofta, 9/5 1756.

[217] Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 25/1 1795, s. 110.

[218] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 1 1600-1750 1982, 29/10 1738, s. 182. Se även Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 1 1600-1750 1982, 13/11 1738, s. 182.

[219] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1752 Domin. VIII p. Trinit, s. 161 f.

net, som alltid warit elendigt, hade dödt ändå den natten, fast det icke legat hos modren i sängen".[220] Två nämndemän och klockaren "intygade, det de säkert förnummit att barnet varit hela tiden sjukligt, särdeles den natten ständigt skrikit. Om aftonen förut hade hela delen av kroppen varit kallt, så döden då tycktes redan vara i faggorna och hela natten hade de, som bodde i andra stugan, noga hört barnets skri och rop."[221]

Fyra barn antogs ha dött av det som kallades "okänd barnasjuka" eller obekant barnakrämpa".[222] "Okända barnasjukan" var en vanlig diagnos vid 1700-talets mitt. Fler än tiotusen barn uppges årligen ha dött av denna åkomma.[223] Ett av dessa barn hade enligt modern lidit av "häfftan", dvs. förstoppning, några dagar innan det dog.[224] Vad okända barnasjukan var visste man inte,

[220] Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 31/1 1790, s. 49.

[221] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 10/10 1764, s. 166. För ytterligare exempel på vittnesmål om barnens sjukdom se Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 30/12 1750, s. 74; Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 28/12 1753, s. 106; Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 5/6 1763, s. 14; Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/2 1809, s. 66; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 25/2 1810, s. 70; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 1 1600-1750 1982, 6/7 1740, s. 123; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 21/12 1757, s. 163; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 19/11 1760; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 4/12 1763; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 27/5 1764; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 8/7 1764.

[222] Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 30/12 1750, s. 74; Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 28/12 1753, s. 106; Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 5/6 1763, s. 14; Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 19/5 1765, s. 30.

[223] Christina Romlid 1998 s. 83.

[224] Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 30/12 1750, s. 74.

men den bidrog till den höga barnadödligheten och oroade befolkningsstatistikerna så att de i Tabellverkets rapport 1755 anmodade Collegicum medicum att lämna ett utlåtande "om vad den så kallade okända barnsjukan, som så många barn dog av, var för något och hur den kunde botas."[225] Även sekreta utskottet bekymrade sig och uppmanade 1762 Collegium Medicum att förbättra den medicinska vetenskapen och läkekonsten och att i synnerhet anstränga sig för att bekämpa barnadödligheten och det stora antalet fall av "okända barnasjukan".[226] Dödsorsakskategorin okänd barnsjuka togs bort ur Tabellverkets formulär över dödsorsaker 1774. Dessa fall hamnade därefter under flera andra diagnoser, bl.a. slag.[227]

Slag, i de undersökta fallen ibland preciserat som "invärtes slag" och "slag i huvudet", var en annan diffus diagnos. Slag ska inte i detta sammanhang uppfattas som det vi benämner som stroke, dvs. hjärninfarkt eller hjärnblödning, utan ska snarare förstås som en sammanfattande benämning på orsaker som ledde till plötslig död, enligt Magdalena Bengtsson. Hon håller det för troligt att slag ofta rörde sig om dödsfall orsakade av mag- och tarmsjukdomar samt diarréer.[228] Men, fortsätter Bengtsson, det kan även ha rört sig om stelkramp eller nedsatt immunförsvar i samband med tandsprickningen.[229] En samtida medicinsk auktoritet, Rosén von Rosenstein, ansåg att slag var detsamma som hjärtsprång.[230] I redovisningen om den höga spädbarnsdödligheten under 1700-talet, som visar att 20–25 procent av barnen dog före ett års ålder, anges att fler än hälften av dem hade avlidit till följd av slag.[231] Denna åkomma anges i de undersökta protokollen ha orsakat eller bidragit

[225] Christina Romlid 1998 s. 78.
[226] Christina Romlid 1998 s. 83.
[227] Magdalena Bengtsson 1996 s. 71 not 21.
[228] Magdalena Bengtsson 1996 s. 75 ff., 92, 98, 113.
[229] Magdalena Bengtsson 1996 s. 78 f.
[230] Magdalena Bengtsson 1996 s. 78.
[231] Magdalena Bengtsson 1996 s. 92, 113.

till döden i tio fall då äkta barn dött i föräldrarnas säng, samt även i ett fall då barnet var oäkta.[232] Ganska ofta förekom slag i kombination med att barnet varit sjukt en tid men det hände också att barn som dog helt oväntat utan tidigare symtom fick denna diagnos: "Grannhustrorna [...] kunde intet se någon blånad på barnet, som hade det blivit klämt, utan att det allenast krökt den ena armen åt munnen, och inknäppt tummen i handen, varest slöts, att något vore barnet påkommet utan förvarning hastigt, varpå man hade sett åtskilliga exempel att och sådant hänt barn fastän de legat i vaggan." Sockenrättskipningen kom fram till att barnet dött "inte ens av våda utan det måtte hava blivit rört av invärtes slag, som den inknäppta tummen i handen tycktes vilja utvisa".[233] Ett annat barnlik hade "en blånad vid höger tinning, som gav till känna att barnet som länge varit sjukt, änteligen till slut, fått slag i huvudet."[234] Och i ytterligare ett fall fastslogs att "barnet dött av invärtes slag eller annan kroppsbräcklighet".[235]

Bodil Persson, som är både historiker och läkare, har som nämnts ovan uppmärksammat likheter mellan barnkvävning och det som idag kallas plötslig spädbarnsdöd.[236] Även Magdalena Bengtsson liksom den norska historikern Randi Holden Hoff drar paralleller mellan barnkvävning och plötslig spädbarns-

[232] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1754 Dom. IV adventus, s. 162.

[233] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1760 Fastlagssöndagen, s. 164.

[234] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 10/10 1764, s. 166.

[235] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1762 Dom: 3ie post Epiphania, s. 165. De övriga fallen av äkta barn som antogs ha drabbats av slag i kombination med sjukdom är Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 29/9 1793, s. 103; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 27/11 1803, s. 42; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1752 Domin. VIII p. Trinit, s. 162; Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 24/11 1751, s. 5; SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Vallda, 6/11 1813.

[236] Bodil E. B. Persson 1996.

död.[237] Det har i alla tider funnits ett antal svårbegripliga dödsfall bland spädbarn. När kända sjukdomar och svagheter samt verkliga vådakvävningar sorterats bort återstår en del fall. I olika tider och olika kulturer har de förklarats på skiftande sätt. Under 1700-talet hamnade de i kategorierna "okända barnasjukan" och "slag". Idag benämns de som plötslig spädbarnsdöd. Under 1800-talet, då antalet barnkvävningar minskade kraftigt, hade en annan sjukdomsbestämning kommit i ropet över hela Europa. Det antogs att brässen, en körtel i brösthålan, blivit förstorad och pressat samman luftstrupen så att barnet inte fått luft, utan kvävts. Förklaringsmodellen levde kvar ända fram på 1940-talet trots att det aldrig kunde bevisas att förstorad bräss orsakat döden. Vad man inte visste var att förstorad bräss är ett naturligt tillstånd hos små barn. Teorin om brässen ersattes på 1930-talet med åsikten att infektioner låg bakom dessa dödsfall.[238] I Mexico förklarades, ännu på 1960-talet, oväntade dödsfall hos spädbarn med att de fallit offer för blodsugande häxor.[239]

Sammanfattningsvis fanns det i Sverige under 1700-talet en stor benägenhet att förklara barns död i föräldrarnas säng med sjukdom. I många fall var sjukdomen också allmänt känd och omvittnad liksom svår och sannolikt dödlig. I en del fall är vittnesmålen om sjukdom vagare eller endast uttalade av den anklagade modern. Och i enstaka fall fastställs dödsorsakerna "obekant barnakrämpa"[240] eller "slag"[241] utan att det nämns, ens av modern, att barnet tidigare visat sjukdomstecken.

Barnet hade legat ett stycke från modern

Hur barnet hade legat i föräldrarnas säng då det dött var också av intresse vid bedömningen av om modern orsakat dess död. Om det legat åtskilt från modern styrkte det kvinnans oskuld. Åtminstone

[237] Magdalena Bengtsson 1996 s. 78; Randi Holden Hoff 1996 s. 84.
[238] S. Gunnar Norvenius 1993 s. 7 ff.; Bernt Alm 1999 s. 11 f.
[239] Horacio Fabrega & Hugo Nutini 1993.
[240] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 19/5 1765, s. 30.
[241] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 4/5 1806, s. 50.

fem av de äkta barn där andra än modern vittnat om sjukdom hade legat på avstånd från henne. Sjukdomen plus det goda utrymmet i sängen togs då som bevis för att modern inte varit vållande. I flera fall fanns enbart moderns egen utsaga om barnets placering i sängen: "Intygade och modern själv att barnet vid dödsstunden legat ett gott stycke ifrån henne i sängen".[242] En make styrkte sin hustrus berättelse om att barnet legat åtskilt från henne.[243] Och i ett fall var kvinnan inte närvarande vid rannsakningen på grund av sjukdom, men hennes man berättade att hon vaknat i samma ställning som hon somnat "nemel(ige)n, et stycke från barnet."[244] En moder som, utan bekräftelse från andra vittnen, berättat om barnets ständiga sjukdom sa också "att barnet, då hon vaknade låg vid pass en aln ifrån henne."[245] Ett barn som dött av förmodat slag, utan tidigare sjukdom, hade också, enligt modern, legat med gott utrymme. Hon berättade att "sedan hon lagt barnet något ifrån sig på högra sidan, hon hade somnat och wid pass kl(ocka)n 1 upwaknat i samma liggande ställning, som hon somnat, neml(ige)n et stycke ifrån barnet".[246]

Andra noteringar om barnets läge i sängen är faderns utlåtande om att "modren legat vid ståcken och haft barnet hos sig om morgonstunden, sedan thet förut legat i vaggan och att thet allenast en kort tid legat framför modren, men icke att hon funnit thet legat

[242] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1752 Domin. VIII p. Trinit, s. 162. Se även Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1760 Fastlagssöndagen, s. 164; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1762 Dom: 3ie post Epiphania, s. 165; Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 24/11 1751, s. 4.

[243] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/2 1809, s. 66.

[244] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 27/11 1803, s. 42.

[245] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1769 den siunde söndagen efter Heliga Trefaldighets söndag, s. 167.

[246] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 4/5 1806, s. 49.

under sig, utan att thes lintyg legat öfver ansiktet".[247] En moder "fan barnet ligga med ansiktet och munnen nära intil och något under sin sida, men dock aldeles lefvande". Det visade inga klämskador men dog ändå efter drygt två timmar.[248] Ett annat barn sades ha legat på ett örngott bredvid modern i sängen[249], ett vid stocken framför modern[250] och ytterligare ett vid moderns bröst[251]. Slutligen menade en änka som besiktigat ett dött barn att barnet trillat in under modern som vänt sig i sömnen.[252]

Barnet var äldre än ett halvår

Två av barnen i undersökningen, båda pojkar, var något mer än ett halvår gamla. Deras ålder togs då med som en faktor i konstruktionen av mödrarna som oskyldiga. Sockenrättskipningen fann det orimligt att misstänka att en moder med vilja kunde ha legat ihjäl ett barn som hunnit bli så gammalt. Några allvarliga sjukdomar hade emellertid inte plågat dessa barn tiden innan de dog. Det ena hade endast dagen före varit "något opassligit, så at det icke förmått särdeles äta."[253] Och det andra som "om aftonen warit emot wanligheten oroligt" antogs ha dött av oväntat "slag".[254]

Det äldsta barnet, vars kön inte nämns, var hela åtta månader gammalt. I det fallet noteras dock inte åldern som en indikation på att barnet inte hade legats ihjäl. Slutsatsen blev ändå att barnet troligen dött av sjukdom.[255]

---

[247] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 4/12 1763.

[248] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 1/8 1762.

[249] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 27/5 1764.

[250] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 8/7 1764.

[251] SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Vallda, 6/11 1813.

[252] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 9/3 1766.

[253] Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 29/6 1788, s. 37.

[254] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 4/5 1806, s. 49 f.

[255] Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 24/11 1751, s. 5.

Moderns tillstånd vid händelsen

Förutom att ta reda på barnens hälsotillstånd före frånfället och deras utseende efter döden förhörde sig prästen också om moderns tillstånd vid händelsen. I en del fall har det satt spår i protokollen, vanligen i form av uttalanden om att kvinnan varit trött och sliten av nattvak och arbete. Det antecknades att modern "warit hel ensammen wid huushåldet, och trötter, emedan des gambla moder warit den tijden något opasslig",[256] "hon af wakande aldeles utmattad och trött"[257], "barnet warit mycket otåligt, at under mannens bortowarelse, hon ingen utwäg wetat, för att ställa det tillfreds, än hon trött af bekymmer och wakande, lagt barnet jemte sig uti sängen, och emot sin willja under tunga sömnen, lärer med bröstet, kommit barnet förnär, så at enär hon upwaknade, det funnits dödt".[258] En moder sa att "hon kan hända giordt sig nu i sömnen mera säker, än tilförene i barnets siukdom".[259] Men i ett fall vittnade två hustrur om att modern inte var "hård söfd, utan många nätter setat uppe och haft barnet i sit skiöte."[260] Och i ett annat fall då prosten frågade modern vad hon haft för sig under dagen och om hon var mycket trött och sömnig svarade hon att "hon ej mera gjort, än satt upp en väv den dagen".[261] Mödrarnas trötthet uppmärksammades också som en av orsakerna till barnkvävning

[256] Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 5/4 1738, s. 59.

[257] Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 28/12 1753, s. 106. Se även Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 27/5 1764.

[258] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 22/2 1767, s. 49. För fler noteringar om moderns trötthet och nattvakande se Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 25/3 1768, s. 56; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 21/12 1757, s. 163; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 15/8 1802, s. 341.

[259] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 19/11 1760.

[260] Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 24/11 1751, s. 5.

[261] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1767 Dca II post Pascka, s. 166.

av Carl af Forsell i en statistisk redovisning från 1830. Han såg dessa händelser som "en följd deraf att qvinnorna i vissa landsorter nödgas deltaga i tungt och strängt arbete, hvarigenom de blifva så trötta och sömnen så hård att en dylik olycka är möjlig."[262]

Här vill jag slutligen påminna om vad jag i tidigare avsnitt nämnt om avsaknaden av noteringar om dryckenskap. Inte i något fall togs till protokollet att modern varit berusad av alkohol när barnet dog. Detta trots att såväl flera sentida forskare som den samtida biskopen i Åbo påtalat sambandet mellan fylleri och barnkvävning.

Oäkta barn

Vi ska nu titta på de två fall av barnkvävning där mödrarna var ogifta. Resonerade sockenrättskipningen på ett annorlunda sätt då? Och misstänkliggjordes dessa kvinnor i högre grad än de äkta hustrurna?

Fjärde söndagen i advent 1754 kallades församlingens äldste fram till koret i Järfälla kyrka för att ta reda på hur det gått till när "qwinnspersonens Stina Ers dotters barn Anna Stina, 9 veckor gammalt hos henne i sängen, natten före Anders mässodag aflidit". Närvarande var också hennes tidigare husbonde och det husbondefolk som hon arbetat och bott hos då barnet föddes och dog samt en nämndeman, en änka och en hustru som synat det döda barnet. Båda Stinas husbönder talade väl om henne och sa "att hon under sin tjänst hos dem visat stillhet Gudlighet, så att de hade orsak att lämna henne ett gott lovord." Särskilt hennes senaste husfader framhöll att hon "hyst och haft [...] all moderlig ömhet och vård" för sitt barn.

Prästen tog sedan till orda och " beklagade att denna olycks casus skedt, helst som det ser ledsammare ut med sådana här qwinnor än med äkta hustrur, ty till dessa senare haver man dock bättre förtroende om ömmare vård, fast olycka kan hända."[263] Uttalandet

[262] Carl af Forsell 1830 s. 49.

[263] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1754 Dom. IV adventus, s. 162.

är pregnant och visar tydligt att han menade att det fanns större anledning att misstänka en ogift kvinna än en äkta hustru för att ha orsakat barnets död med vilja. Gudrun Andersson redovisar ett annat fall, från 1724, som hamnat inför Askers häradsrätt. Även där hävdade prästen att den ogifta kvinnan borde misstänkliggöras endast på grund av sitt civilstånd. Hade hon syndat inom ett område kunde hon mycket väl tänkas ha gjort det inom ett annat, anförde han. Den världsliga rätten tillbakavisade emellertid prästens argumentering och underströk att moderskärleken inte betingades av om kvinnan var gift eller inte.[264]

I fallet från Järfälla bemöttes prästen av den ogifta moderns senaste husbondefolk: "Erik Thomsson och hans hustro intygade däremot att denna qwinnsperson så ömt som någon annan moder varit om sitt barn och att hon ingen skuld kan äga i dess timade död". De förklarade vidare att barnet gråtit och jämrat sig några dagar, men särskilt dagen innan det dog, då det inte heller ätit. Vidare yttrades "att barnet var så blått på vänstra sidan, som tydligt synes vara kommet av invärtes slag och ej av våldsamhet." Modern försäkrade inför Gud att hennes samvete var rent och berättade "att barnet legat ett stycke ifrån henne i sängen, men då hon märkte svag andedräkt hos barnet, har hon sprungit upp ur sängen, tagit barnet till fönstret, som då syntes giva en svag andepust, varpå följt några pärlor såsom fradga utur munnen."

Hennes sorg över dödsfallet intygades av husbondefolket som sa att hon genast hade väckt dem "med bedrövlig röst". Vid rannsakningen bedyrade hon också sin oskuld "med tårar". Sockenrättskipningen fann inte tillräckliga skäl att misstänka att Stina med våda och än mindre med vilja orsakat barnets död och såg därför ingen anledning att föra saken vidare till världsligt forum.[265] Björn Furuhagen har i sin undersökning funnit ett par fall då befallningsmannen lett utredningen om barnkvävning och velat tingföra modern men att församlingen förhindrat det. Den

[264] Gudrun Andersson 1995 s. 44; 1998 s. 143 f.

[265] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1754 Dom. IV adventus, s. 162 f.

allmänna tendensen var att församlingen ville avsluta ärendena, även andra än barnkvävning, på sockennivå och inte föra dem till världslig rätt, framhåller Furuhagen.[266]

Det andra fallet med oäkta barn inträffade 70 år senare, också i Spånga eller Järfälla och behandlades så sent som 1824.[267] Av en slump hade denna moder samma namn som den förra, Stina Ersdotter. Denna barnkvävning skiljer sig från alla de andra i denna delundersökning, genom att den redan hade behandlats vid världslig rätt. Häradsrättens protokoll är kortfattat och mycket svårtytt. Det innehåller en läkarattest med slutsatsen att barnet, en fyra månader gammal flicka, "som kvävt dött i slagställning".[268] Stina hade genast tillkännagivit vad som hänt men några vittnen till händelsen framträdde inte i rätten. Stina bedyrade med "strida tårar" att om barnet dött av kvävning var det en olyckshändelse. Prästintyget berättar att hon ägde "nödig kristendom" och gått till nattvarden. Hennes leverne var i övrigt utan anmärkning, så vitt prästen kände till. Eftersom inga bevis för fällande dom fanns, friades hon av häradsrätten.[269]

Om målet dessförinnan behandlats på sockennivå borde det enligt 1817 års förordning varit i kyrkorådet som då inrättats för att bland annat handlägga barnkvävning. Arthur Thomson har emellertid påpekat att det hände att barnkvävning även fortsättningsvis utreddes av sockenstämman.[270] Hur som helst finns inget tidigare protokoll i denna sak. Kanske hade ärendet gått direkt till häradsrätten. Det är dock intressant att sockenrättskipningen därefter

[266] Björn Furuhagen 1996 s. 133. Det framgår dock inte om dessa mödrar var gifta eller ogifta.

[267] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 7/6 1824, s. 321. Av sockenstämmoprotokollet framgår inte till vilken av församlingarna den anklagade kvinnan hörde. Enligt häradsrättens protokoll hade hon emellertid sitt hemvist i Spånga. SSA Sollentuna Häradsrätt 1823, AI:31, 12/11 1823.

[268] SSA Sollentuna Häradsrätt 1823, AI:31, 12/11 1823.

[269] SSA Sollentuna Häradsrätt 1823, AI:31, 12/11 och 26/11 1823.

[270] Arthur Thomson 1960 s. 205 f. och not 39 s. 206.

tar upp saken fastän häradsrätten redan avgjort att modern inte kunde anses skyldig till något brott i samband med barnets död.[271] Möjligen handlar det om att kyrkan ville hävda sin ställning som forum för barnkvävningarna. Oavsett om världslig rätt redan fastställt att kvinnan var oskyldig ville kyrkan presentera sin syn på saken.

Händelsen hade inträffat nästan ett år innan den togs upp vid sockenrättskipningen. Barnet hade varit fyra månader gammalt då det dog. Stina hävdade nu, liksom hon gjort inför häradsrätten, att hon var oskyldig, men att barnet "henne ovetande, i sömnen kommit att ligga henne för nära och blivit kvävt". Ingen hade kunnat lämna några närmare upplysningar om händelsen. Några uttalanden om moderns sorg, moderskärlek eller frejd finns inte i det kyrkliga protokollet, inte heller några vittnesmål om att barnet varit sjukt.[272]

Intressant nog finns emellertid i häradsrättsprotokollet noteringar om hennes "strida tårar" och att hon med "ömhet skall vårdat [sitt] spädbarn". Det är oklart om det var Stina själv eller någon annan som uttalade sig om hennes ömma omvårdnad. Båda dessa anteckningar har gjorts i kanten, vilket innebär att de förts in i

[271] Jan Sundin har också funnit fall där ärenden gick från den världsliga rätten till den kyrkliga men framhåller att den motsatta ordningen, dvs. från kyrklig- till världslig instans, var vanligast. Jan Sundin 1982 s. 62. Samme författare visar även att sockenstämma och kyrkoråd inte sällan, som enda instans, behandlade fall som enligt lag skulle ha gått till världslig rätt. Det rörde sig då oftast om stölder, våld och ungdomskriminalitet. Socknens organ utdömde mildare straff än världslig domstol skulle ha gjort. Många gånger nöjde man sig med varningar. Den kyrkliga rättvisan lade i dessa fall stor vikt vid brottslingens ånger, försoning och löften om bättring. Jan Sundin 1982 s. 69-74, 77. Se även K. H. Johansson som framhåller att sockenstämman i hög grad tog sig an ärenden som låg utanför dess befogenheter. Särskilt sabbatsbrott, som enligt stadgan skulle gå till världslig rätt, tenderade att stanna på sockennivå. Men även kriminalmål som stöld och misshandel behandlades av sockenstämman. K. H. Johansson 1937 s. 340 f.

[272] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 7/6 1824, s. 321.

efterhand, kanske efter protokollets uppläsande. Att anteckningarna tillförts texten tyder på att de ansågs vara alltför betydelsefulla för att utelämnas. Prästintyget innehåller även, som jag nämnt, uttalanden om hennes frejd och kristendomskunskap.[273]

Den döda kroppen hade besiktigats av "Provincial Chirurgen Doct. N. W. af Grubbens". Detta är enda gången som professionell besiktningsman anlitats för undersökning av barnet. Eftersom målet behandlats vid häradsrätten måste det ha funnits misstankar om att Stina uppsåtligen vållat barnets död. Av den anledningen hade medicinsk expertis anlitats för att granska barnkroppen. Kirurgen hade funnit det troligt att barnet dött på det sätt som Stina påstod, alltså genom vådakvävning. Socknens ledamöter fann "ingen grundad anledning att misstänka någon brottslig åtgärd, utan skulle hon på det i sådana fall övliga sätt Kyrktagas och därefter från vidare åtal befrias."[274] Därmed hade också den kyrkliga instansen sagt sitt i denna sak. Formuleringen i protokollet framstår som lite märklig. Den antyder en maktkamp mellan kyrkan och världslig rätt då det gäller barnkvävning. Trots att häradstinget redan avgjort att kvinnan var oskyldig skriver prästen att sockenrättskipningen beslutade att hon inte skulle åtalas. Det kan tolkas som att han ansåg att kyrkan hade primat då det gällde att fastställa skuldfrågan vid barnkvävning. Gudrun Andersson menar att det rådde "en kamp om tolkningsföreträde, inte kring sedlighet i sig utan om konsekvenserna av ett syndfullt beteende." Det var kyrkan, inte den världsliga rätten som stigmatiserade den ogifta modern.[275]

Även om underlaget är tunt och det är vanskligt att med endast två fall dra några generella slutsatser, kan jag konstatera att orsaken till barnets död ifrågasattes på ett annat sätt när det gällde oäkta barn än när det gällde äkta. I det ena fallet uttryckte prästen att det fanns större anledning att misstänka brott när barnen var

[273] SSA Sollentuna Häradsrätt 1823, AI:31, 12/11 1823.

[274] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 7/6 1824, s. 321.

[275] Gudrun Andersson 1998 s. 144 f.

oäkta än då äkta hustrurs barn dött i föräldrarnas säng. Modern räddades emellertid från vidare rannsakning på häradstinget genom att hennes husbönder vittnade om hennes goda uppförande och ömma omvårdnad av barnet. Lokalsamhället tog den ogifta moderns parti och det kan sägas att det rätta kristliga moderskapet överskuggade hennes prekära position som ogift. Med största sannolikhet hade hon inte heller hemlighållit vare sig havandeskapet eller förlossningen, utan på det sätt som förväntades offentliggjort barnets ankomst. Den omständigheten att hon genast tillkännagett barnets död talade till hennes fördel. Att det goda moderskapet även kunde omfatta oäkta barn syns för övrigt i ett fall där det omnämns att modern tidigare vårdat ett oäkta barn väl och därför fanns desto mindre anledning att misstänka att hon inte tagit väl hand om det nu döda äkta barnet.[276]

Ett fall hade, som jag visat, behandlats i världsligt rättsforum. Att saken dragits till häradstinget visar i sig att det funnits misstanke om brott på ett tidigt stadium. Denna moder tycks inte ha haft lokalsamhällets stöd inför den kyrkliga rättvisan, ingen uttalade sig i sockenstämman om hennes gudfruktighet, moderskärlek eller goda omhändertagande av barnet. Ingen vittnade heller om att barnet varit sjukt eller klent och inga noteringar gjordes i kyrkligt forum om att hon visade sorg eller ånger över att ha mist sitt lilla barn. Det gör marginalanteckningarna i häradsrättsprotokollet om öm vård och tårar än mer intressanta. Hennes påstående att barnet dött av vådakvävning hade vunnit stöd hos kirurgen som undersökt den döda kroppen. Resultatet av den professionella besiktningen tillsammans med moderns bedyrande av sin oskuld motiverade att misstankarna om brott avskrevs av såväl häradsrätt som sockenrättskipning.

Arthur Thomson framhåller att den samtida debatten om ogifta mödrar som gjorde sig av med sina foster och nyfödda barn aldrig rörde barnkvävning. Den diskussionen handlade uteslutande om

[276] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1767 Dca II post Pascka, s. 167.

barnamord.[277] Likväl visar såväl Gudrun Anderssons som min egen undersökning att det, åtminstone bland vissa präster, fanns misstankar om att ogifta mödrar kvävde sina spädbarn med vilja.

Gudrun Andersson skriver om barnkvävningarna och äktenskapet att:

> Barnkvävningen belyser flera aspekter av ett kvinnligt normsystem. Merparten av kvinnorna var gifta och ingick därmed som en naturlig del i ett hushåll. Barnkvävningen blir då ett olycksfall, ett vådadråp, som skedde inom hushållets ram. Verkningarna härav var begränsade till hushållet och händelsen utmanade därför inte ordningen i en vidare bemärkelse. Barnkvävningen som företeelse var mycket nära länkad till den gifta kvinnan och till hushållet. Utifrån detta är det inte svårt att förstå kyrkoherdens misstankar när det rörde en kvinna som kvävt sitt oäkta barn: för den gifta kvinnan var det ett olycksfall, för den ogifta en uppsåtlig handling.[278]

Citatet är giltigt även för mina resultat och jag delar Gudrun Anderssons uppfattning i denna sak. Men jag vill tillägga att det inte var enbart äktenskapet som avgjorde hur man såg på barnkvävning. Under en del av min undersökningsperiod fördes en merkantilistisk befolkningspolitik och värdet av folkökning betonades starkt. I ljuset av en sådan politik var det huvudsakliga målet att många barn föddes och fick leva, för att bli nyttiga arbetare och samhällsmedborgare som ökade landets välstånd. Frågan om de var av äkta eller oäkta börd blev av något mindre betydelse. Vid bedömningen av barnkvävning kom därför andra aspekter att lyftas fram vid sidan av moderns civilstånd. Som jag framhållit, hade det även stor betydelse om modern visat kärlek gentemot barnet och tagit väl hand om det, om hon fört ett oklanderligt leverne och var känd för ett stillsamt och gudfruktigt sinnelag.

Motiveringar till frikännande

När händelsen så blivit utredd av kyrkoråd/sockenstämma och modern avgett sin berättelse tillika med vittnena fattade mötet

[277] Arthur Thomson 1960 s. 215 f., och not 50.
[278] Gudrun Andersson 1998 s. 145.

beslut. Som jag redan nämnt, slutade alla dessa ärenden med att kvinnan frikändes från uppsåtligt vållande till barnets död. I samtliga protokoll framstår de församlade som totalt eniga om det beslut som fattades. Inte en enda gång återfinns anteckningar om att någon haft en avvikande mening. Om det förekommit meningsskiljaktigheter, så togs de i vart fall inte till protokollet. Inte ens den världsliga rättens representant tycks ha höjt sin stämma och yrkat på vidare rannsakning i häradsrätten. Men det är, som sagt, vad som kan utläsas av de skrivna rapporterna som författades av prästen. Man kan tänka sig att en diskussion ibland fördes men att den inte protokollfördes. Det faktum att inga som helst tveksamheter noterades tyder på att det ansågs betydelsefullt att beslutet tedde sig fullständigt enhälligt.[279]

I motiveringarna vävdes oftast flera eller samtliga av de ovanämnda komponenterna i konstruktionen av modern som oskyldig samman, på t.ex. följande sätt:

> stadnade alle uti den mening, at eftersom barnet icke fanns skadat till kroppens öfra delar, icke legat modren nära uti sängen och dessutom genom sin ovanliga sömn, tyckes hafva varit behäftadt med i någon invärtes sjukdom, så måtte det dödt af slag, utan modrens förvållande; hvarföre hon, som dessutom gjordt sig känd för omvårdnad om sina barn, och nu innerligen sörjde, hvarken med rättegång eller kyrkotagning efter handboken skulle besväras.[280]

> I anseende där till, att barnet warit sjukligt, och föräldrarna betygade öfwer Barnets död, hjertlig sorg och grämelse, och de woro äfwen af alla kände för stilla Gudfruchtiga och om sina Barn ömsinta, stannade man i den meningen, att Barnet af full wåda olyckeligen omkommit, och att modren med ting ej må beswäras.[281]

Även om barnet inte visat några sjukdomstecken brukade man notera sorg, moderskärlek och gott anseende i motiveringen till

[279] Se Peter Aronsson 1992 s. 163 ff. om enigheten i besluten och förändring över tid.

[280] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/2 1809, s. 66.

[281] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120.

frikännandet.[282] Det hände emellertid att man inte drog fram några goda egenskaper hos modern eller andra förklaringsgrunder än att hon legat ihjäl barnet av våda. Så var det, som jag visat, med den ena ogifta modern men det förekommer även i ett fall med en äkta hustru. Formuleringen blir då strängare och det betonas att hustrun avvikit från rådande ideal. Genom sitt slarv hade hon brutit mot både "Guds och naturens lag":

> men som ingen anledning fants att modren med uppsåt, utan av oförsiktighet vållat detta barnets död; ty beslöts att hon, jämte de föreställningar, som nu lämnades av Pastor och församlingen i avseende på detta högst ovarsamma förhållande tvärt emot Guds och naturens lag, nästa söndag, skulle i Jerfella Kyrka efter slutad gudstjenst, nederst på gången efter det böneformulaire handboken föreskriver intagas.[283]

Genus och barnkvävning på sockennivå

Vid utredningen av barnkvävning utgick man från att det var modern som varit vållande. Ansvaret för barnets vård vilade på modern och det var hon som ställdes till svars om barnet dog i föräldrarnas säng. I de fall jag granskat här är det tydligt att modern fick bära ansvaret för barnets död. I landslagen riktades en särskild varning till modern om att inte lägga sitt barn i samma säng som dess styvfader. Varningen kopplades till arvsrätten. Om modern själv av olyckshändelse låg ihjäl sitt barn fick hon behålla arvet men om barnet dog i säng med styvfadern miste modern arvet.[284] Arthur Thomson har också framhållit att barnkvävning uppfattades som ett kvinnligt brott även om fadern kunde anses som medskyldig om han legat i samma säng när barnet dött.[285]

---

[282] Se t. ex. Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 22/2 1767, s. 49; Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 4/2 1781, s. 123 f.; Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 20/5 1793, s. 99; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 15/8 1802, s. 341.

[283] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 20/7 1800, s. 168.

[284] Gudrun Andersson 1998 s. 142 och not 67; Arthur Thomson 1960 s. 10.

[285] Arthur Thomson 1960 s. 13. Se även Gudrun Andersson 1998 s. 141.

Det fanns inga klara och entydiga föreskrifter om hur mannen skulle behandlas vid dessa dödsfall. Frågan om fäderna behandlades dock såväl i kyrkoordningsförslag som i andra kyrkliga direktiv och i riksdagen. Enligt en anvisning i Uppsala domkapitel skulle fadern straffas på samma sätt som modern om han legat i den säng där barnet dött.[286] I 1619 års kyrkoordningsförslag hette det att båda föräldrarna skulle straffas om båda var skyldiga, annars endast den ena.[287] Ett senare kyrkoordningsförslag under 1600-talet förordade att fadern skulle förbjudas att ligga i samma säng som modern och barnet så länge det var mycket spätt eller då modern och/eller barnet var sjuka. Om han ändå legat hos dem när barnet dog skulle han straffas hårdare än modern för att han visat sådan vårdslöshet. Hade han inte legat i sängen skulle han själv få välja om han ville delta i kyrkoplikten.[288] Arthur Thomson har dock funnit att vid mitten av 1600-talet förekom det i praxis att både modern och fadern förhördes och ålades kyrkoplikt även om mannen inte legat i samma säng.[289] Och 1755 års synod anförde att fadern kunde tillåtas begära att få undergå kyrkoplikt tillsammans med hustrun om han själv ansåg att han möjligen var medskyldig.[290] Reglerna för hur fäderna skulle hanteras var alltså otydliga och praxis lär ha varierat mellan olika socknar och landsdelar. Det står dock klart att huvudansvaret vilade på mödrarna och att fäderna tämligen lätt kunde undandra sig både ansvar för delaktighet och påföljd i form av kyrkoplikt.

Låt oss nu titta närmare på vad som skrevs om fäderna i de sockenprotokoll som jag undersökt. I fem av de 52 fallen nämns fadern överhuvudtaget inte. Tre av dessa gällde gifta par och i de två som rörde oäkta barn sägs heller inte ett ord om barnets far. I 25 av de 52 protokollen nämns fadern endast i ingressen med namn, yrke och hemvist. Han förekommer då som ett led i pre-

[286] Arthur Thomson 1960 s. 58.
[287] Arthur Thomson 1960 s. 62.
[288] Arthur Thomson 1960 s. 66, 72, 95.
[289] Arthur Thomson 1960 s. 71.
[290] Arthur Thomson 1960 s. 203 not 23.

sentationen av den anklagade hustrun. Pastorn har t.ex. noterat att rannsakningen gällde "Murmästarens wid Ericsberg, Jonas Olofssons hustru, Kjerstin Ericsdotter uti Kåhlgiölstufwan".[291] En av dessa män nämns inte vid namn utan endast med yrke och hemvist.[292] En annan nämns inte vid namn men av texten framgår att han varit hemma på torpet när barnet dog.[293]

Fyra protokoll inleds med den direkta frågan till hustrun, om hon hade någon – eller vem –hon hade med sig i sängen när barnet dog. I ett fall svarade hustrun att mannen legat i sängen hos henne och barnet.[294] En kvinna berättade att en inhyseshustru också legat i sängen[295] och de övriga två förnekade att någon annan än hon och barnet legat i sängen.[296] En prost tog först reda på om hustrun varit särskilt trött av arbete när barnet dog och frågade sedan om fadern också legat i sängen, varvid modern svarade att "han låg på en bänk i andra stugan."[297] Sammanlagt nio protokoll upplyser tydligt om att barnets far också legat i sängen.[298] Av formuleringen

[291] Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 28/12 1753, s. 106.

[292] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 1 1600-1750 1982, 6/7 1740, s. 123.

[293] SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Jälluntofta, 9/5 1756.

[294] Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 28/12 1753, s. 106.

[295] Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 25/10 1728, s. 5.

[296] Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, 5/4 1738, s. 59; Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 30/12 1750, s. 74.

[297] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1767 Dca II post Pascka, s. 166. För notering om att dödsfallet skett i mannens frånvaro se Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 22/2 1767, s. 49.

[298] Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 28/12 1753, s. 106; Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120; Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 29/6 1788, s. 37; Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 20/5 1793, s. 99; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/11 1809, s. 69; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 4/12 1763, s. 165; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1769 den siunde söndagen efter Heliga Trefaldighets söndag, s. 167; Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 3/6 1754, s. 9; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 8/7 1764.

"föräldrarna sent om aftonen [...] lagt sig at sofva, och barnet vid väggen", håller jag det för troligt att mannen låg i samma säng som modern och barnet även i detta fall.[299] I Stora Malm antecknades att föräldrarna "haft barnet millan sig i sängen, doch så, at godt rum warit millan fadren och barnet hvilcket legat på modrens arm."[300] I ett annat fall noterades att "dess man äfven legat i sängen, men åt väggen och barnet vid brädet."[301] Endast en av de nio män som legat i sängen dömdes till samma påföljd som modern. Han skulle liksom hon intas i kyrkan med formuläret i handboken.[302] Ingen av de övriga fäderna utsattes för någon efterräkning. Så även om flera av de ovan redovisade föreskrifterna angav att männen skulle genomgå kyrkoplikt visar min undersökning att det var ytterst sällsynt att mannen ålades att genomgå någon kyrklig ritual till följd av att hans späda barn dött i föräldrarnas säng. Men Arthur Thomson har funnit att det förekom att fäderna ålades kyrkoplikt åtminstone vid 1600-talets mitt, även om de inte legat i sängen.

Fokus låg på modern. Det var, med ett undantag, hon som fick bära ansvaret för barnets död och sitta bak i kyrkan samt "intagas" enligt det särskilda formuläret. De varningar som förts till protokollen riktade sig också huvudsakligen till den ansvariga modern. I ett av de fall där fadern legat i sängen varnades emellertid "[f]öräldrarna och alla närwarande gifta qwinnor" samt förmanades allvarsamt att ta väl vara på sina små barn och inte ha dem hos sig i sängen.[303] Där kan man säga att fadern fick del av varningen tillsammans med modern och övriga hustrur. Men han lyftes inte fram som en person med enskilt ansvar. Inte i något annat fall utfärdades gemensam varning till det drabbade föräld-

[299] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 1/8 1762.

[300] Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 20/5 1793, s. 99.

[301] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/11 1809, s. 69.

[302] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 8/7 1764.

[303] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120.

raparet. När varningar nämns i de övriga protokollen, riktar de sig till modern och övriga hustrur eller föräldrar i allmänhet. I ett annat fall där fadern legat i sängen kan vi läsa att modern såväl som "alla andra föräldrar" varnades.[304] Då pekades kvinnan ut och mannen kunde försvinna i den anonyma mängden av "alla andra föräldrar".

Vid fyra rannsakningar trädde båda föräldrarna fram inför sockenrättskipningen. Det gällde dödsfall där fadern även legat i sängen.[305] I ett fall noterades att båda föräldrarna som legat i sängen var närvarande vid rannsakningen.[306] I ytterligare en utredning förhördes först modern och därefter fadern som legat i sängen.[307] Men i två fall där fadern sovit tillsammans med modern och barnet var det icke desto mindre endast modern som utfrågades.[308] Och i det fall där jag höll det för troligt att fadern legat i sängen är det oklart om båda föräldrarna deltog i rannsakningen.[309]

Fyra fäder, som inte verkar ha legat i sängen där barnet dog, steg ensamma fram vid rannsakningarna. Hustrurna kunde inte närvara, en av dem till följd av sjukdom[310] och två på grund av

[304] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1769 den siunde söndagen efter Heliga Trefaldighets söndag, s. 167.

[305] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120; Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 29/6 1788, s. 37; Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 20/5 1793, s. 99; Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 3/6 1754, s. 9.

[306] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 8/7 1764.

[307] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/11 1809, s. 69.

[308] Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, 28/12 1753, s. 106; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1769 den siunde söndagen efter Heliga Trefaldighets söndag, s. 167.

[309] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 1/8 1762.

[310] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 27/11 1803, s. 42.

sjukdom och sorg.[311] Varför hustrun inte deltog framgår inte i det fjärde fallet.[312] I ytterligare ett fall verkar det som att modern inte varit närvarande vid utredningen. Protokollet säger att fadern var närvarande och att det var han som redogjorde för omständigheterna vid barnets död.[313] Dessa fem män förde således hustrurnas talan inför sockenrättskipningen.

Men i de allra flesta rannsakningar var fäderna, att döma av protokollen, påfallande passiva, ofta inte ens närvarande. Få noteringar har gjorts om att männen själva sagt något om händelseförloppet. Det var hustruns och vittnenas utsagor som antecknades. I ett fall meddelas lakoniskt att fadern instämde i moderns berättelse.[314] I ett annat kan vi läsa att en hustru som besiktigat barnet också berättat att mannen, då hon förrättade denna syssla, sagt att det skrikit och gråtit mycket kvällen innan och att han då "länge burit det på armarna, samt att fradga satt sig för munnen, och at det icke tystnadt förr än modren tagit det til sig i sängen, och lagt det til bröstet men at barnet tagit ganska litet i bröstet och lika som somnat". Vidare hade han meddelat för vittnet att ett annat sjukt barn legat i vaggan så att modern inte hade kunnat nyttja den för det nu döda barnet.[315] En moder framhöll vid rannsakningen att fadern undrat "hur det stod till med gossen, efter han låg så tyster" och att hon då upptäckt att pojken var död.[316] Ännu en kvinna skildrade att mannen, som inte legat i samma säng, vaknat framåt morgonen, gått för att väcka henne och att barnet då levde,

[311] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 15/8 1802, s. 341; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 27/5 1764.

[312] Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 8/2 1767, s. 28.

[313] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 4/12 1763.

[314] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/2 1809, s. 66.

[315] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 25/3 1768, s. 56.

[316] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1760 Fastlagssöndagen, s. 164.

men när hon skulle ta upp det litet senare var det dött.[317] Slutligen protokollfördes i ett fall att mannen bett hustrun, som tänkte stiga upp tidigt, att ligga kvar i sängen med barnet, så att hon kunde få lite vila efter barnets långvariga sjukdom. Hon hade då somnat om och när hon sedan vaknade i dagningen var barnet dött. Av skrivsättet framgår inte om det var mannen själv eller hustrun som berättade detta.[318]

I de flesta fall får vi inte veta vem som kallade på vittnen till dödsfallet. Anteckningar om att det var modern själv som kallade på dessa personer förekommer.[319] Men i några protokoll uttrycks att det var fadern som tog på sig denna uppgift, ibland på moderns uppmaning.[320] I ett fall får vi veta att det var fadern som morgonen efter dödsfallet, på moderns anmodan, tillkännagav händelsen för prästen.[321]

Jag har tidigare beskrivit hur moderns sorg över barnets död lyftes fram som ett argument för hennes oskuld. I de allra flesta fall är det endast kvinnans sorg som nämns. Några protokoll har anteckningar om föräldrarnas gemensamma bedrövelse.[322] I

[317] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 4/12 1763, s. 165.

[318] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 19/11 1760.

[319] Se t. ex. Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 25/2 1810, s. 70; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 21/12 1757, s. 163; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 1762 Dom: 3ie post Epiphania, s. 165; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 4/12 1763, s. 165.

[320] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 27/11 1803, s. 42; Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 12/11 1809, s. 69; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1759.htm, 19/11 1760.

[321] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 15/8 1802, s. 341.

[322] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120; Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 20/5 1793, s. 99; Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 15/8 1802, s. 341; Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 8/7 1764.

ett enda fall saknas notering om moderns sorg medan det tagits upp att "hennes man framkom med tårefulla ögon". Avsaknaden av anteckningar om denna kvinnas sorg och att endast mannens känsloyttringar beskrivs kan delvis förklaras med att det endast var han som var närvarande vid rannsakningen eftersom hustrun var sjuk.[323] Dock gjordes i ett annat fall, där mannen ensam agerade inför sockenrättskipningen, noteringar om såväl moderns som föräldrarnas gemensamma förtvivlan.[324] Claes Ekenstam har, som jag redan nämnt, analyserat den manliga gråtens historia och framhåller att 1700-talet präglades av en känslokult med stor tolerans för manlig gråt och manliga tårar. Vid sekelskiftet 1800 märks en förändrad attityd i riktning mot ökad kontroll och självbehärskning av känsloyttringar som gråt och tårar. Men ännu under 1800-talets första hälft kunde manlig gråt värderas högt i vissa sammanhang, av den anledningen att den då uppfattades som sällsynt. Att män grät i samband med en nära anhörigs död erkändes och respekterades således ännu under 1800-talet.[325] Även Eva Helen Ulvros skriver om manlig gråt under 1800-talet. Angående förlusten av barn framhåller hon att fäderna grät och uttryckte lika djup sorg som mödrarna. Men under senare delen av seklet tycks manlighetsidealet ha genomgått en förändring i riktning mot ökad självbehärskning.[326]

Som jag visat lades stor vikt vid kvinnans renommé och omvittnade moderskärlek då man avgjorde att barnet inte dött till följd av uppsåtlig handling. Uttalanden om faderns personliga rykte eller om specifik faderskärlek syns aldrig i rapporterna från utredningarna. Och endast i sex ärenden återfinns utlåtanden om föräldrarnas gemensamma anseende. Det heter att "föräldrarna [...] äro

[323] Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, 27/11 1803, s. 42.

[324] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 15/8 1802, s. 341.

[325] Claes Ekenstam 1998. Se även Claes Ekenstam 1999.

[326] Eva Helen Ulvros 1996 s. 138-141.

kända för dygdigt folk",[327] att "de fört ett stilla och Christelt leverne i sämja och kärlek"[328] eller att "de woro äfwen af alla kände för stilla Gudfruchtiga och om sina Barn ömsinta".[329] I det fall där även mannen ålades att intagas i kyrkan efter formuläret i handboken, betonades föräldrarnas "nykterhet och stillhet" samt "att thetta folk varit beskjedeligit och Christeligit i sin lefnad".[330] Slutligen skrev prästen, som vi redan sett, följande om ett föräldrapar: "Församlingen kände dessa personers gudfruktiga och dygdiga uppförande och att de, som ej ägde någon livsfrukt nu gladde sig över detta sitt barns födelse till världen."[331]

Sammanfattningsvis var fädernas roll i barnkvävningsmål som stannade på sockennivå marginell. Många gånger nämns de endast i protokollets inledning som ett led i identifieringen av hustrun. Emellertid tog man reda på om mannen legat i samma säng som kvinnan och barnet, eller inte. Men endast i ett fall utsattes mannen för kyrklig bestraffning. I någon mån gjordes han delaktig i varningen att ta väl vara på sina barn och att inte ha dem hos sig i sängen så länge de var späda. Vad det gäller sorg, frejd och föräldrakärlek riktades sökarljuset mot modern. Mannen som person lyftes inte fram i dessa avseenden utan blev på sin höjd inlemmad i utlåtanden som gäller föräldrarna som ett par. I fem fall var det dock mannen som ensam trädde fram vid rannsakningen. Det förklarades, utom i ett ärende, med att hustrun var förhindrad att närvara.

---

[327] Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, 29/6 1788, s. 37.

[328] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 4/12 1763, s. 165. Se även Spånga och Järfälla sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 1 1600-1750 1982, 6/7 1740, s. 123.

[329] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 29/10 1779, s. 120. Se även Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 1 1600-1750 1982, 6/7 1740, s. 123.

[330] Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot1763.htm, 8/7 1764.

[331] Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, 15/8 1802, s. 341.

Offentliggörandet

När det var frågan om barnkvävning kan vi se att föräldrarna, trots barnets död, ansågs ha agerat på ett sätt som accepterades inom de samhälleliga och kulturella ramarna. Det var olyckligt och beklagligt att ett litet barn hade dött. Men barnkvävningar var inte av den beskaffenheten att de utgjorde någon fara för samhällsordningen eller moralen. Alla barn i denna delundersökning var offentliggjorda. Havandeskapen hade inte hemlighållits. Mödrarna hade med all sannolikhet förlösts av barnmorskan eller andra kunniga kvinnor och inte fött i ensamhet. Och barnen hade tillkännagivits ytterligare genom att de döpts inom föreskriven tid och därmed blivit delaktiga i församlingen och noterade i kyrkoboken. Döden skedde dock inte offentligt eftersom den kom oväntat. Men föräldrarna var oerhört angelägna om att genast, även om det var mitt i natten och hård vinter, kalla på vittnen till det inträffade dödsfallet. Föräldrar som var inblandade i barnkvävning höll sig inom de ramar som kulturen och traditionen angav. De agerade på ett sätt som förväntades och utmanade inte samhällsordningen.

En skepparhustru från Tortuna hade emellertid av okunnighet dröjt flera dagar med att låta besiktiga barnet. Barnet hade dött på tisdagen och först efter att någon uppmanat henne, hade hon låtit en hustru och klockaren besiktiga barnkroppen på lördagen. Dröjsmålet bidrog till att det inte kunde avgöras av vilken orsak barnet dött. Modern fick en allvarlig förmaning att vara mera aktsam om hon i framtiden fick flera barn. Och protokollet avslutas med att om någon olycka med hennes barn skulle ske i framtiden, så skulle inte denna händelse vara glömd "utan binda henne til hårdare answar."[332]

Som framgått kunde däremot en överväldigande majoritet av utredningarna om barnkvävning tillåtas stanna på sockennivå och straffen var lindriga eller obefintliga.

[332] Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, 1/7 1759, s. 17.

Kontinuitet eller förändring

Någon tydlig förändring över tid i resonemangen kring barnkvävning har jag inte kunnat urskilja. Uppställningen och utformningen av protokollen varierar visserligen en del. Ibland är redovisningarna mera formella och kortfattade och ibland mera utförliga med större utrymme för känslouttryck och uppgifter om föräldrarnas renommé. Men detta är inte en linjär förändring utan ser mera ut att hänga samman med den enskilde prästens sätt att skriva protokoll. Under hela perioden lyfts föräldrarnas, särskilt mödrarnas, sorg och goda moderskap fram, om än inte i varje protokoll. Föräldrarnas livsföring och gudaktighet tycks också lika viktig under hela tidsrymden. Granskningen av den döda kroppen gjordes av representanter för lokalbefolkningen, ibland i sällskap av någon av kyrkans eller världsliga rättvisans män, inte av medicinsk expertis. Undantaget är det fall från 1824 med ett oäkta barn som i samband med handläggningen vid världslig rätt besiktigats av en kirurg. Men även om i stort sett alla dessa döda barn granskades av amatörer, inte medicinsk expertis, lades under hela undersökningsperioden stor vikt vid resultatet av besiktningen.

Kontinuiteten dominerar alltså och slutsatsen blir att på sockennivå var hanteringen av barnkvävningsmål i stort sett likadan under de knappt 100 år som undersökts.

Världslig rätt och barnkvävningarna

De allra flesta barnkvävningsfall avgjordes i kyrkligt forum, på det sätt som vi sett i föregående avsnitt. Ibland blev dessa händelser emellertid föremål för den världsliga rättens behandling. Om barnkvävningen inträffat i staden togs fallet upp av världslig domare. På landsbygden skulle barnkvävningar föras vidare till världslig rätt endast om några skäl framkommit som gav anledning att misstänka uppsåtligt vållande till barnets död.

Källmaterialet till detta kapitel har hämtats från Göta Hovrätts arkiv. Alla de barnkvävningsfall jag funnit under perioderna 1684–

1718 och 1780–1799 har excerperats. Antalet barnkvävningsärenden som gick till Göta hovrätt var inte stort. Från hela jurisdiktionen refererades under de 55 åren, så vitt jag funnit, endast 20 fall, sju under den äldre perioden och 13 under den senare. Under den första perioden återfanns inga fall tidigare än 1708. I de flesta barnkvävningsfall har jag även undersökt underrätternas handlingar.

För sådana fall där underrätten funnit att barnet dött av full våda tycks praxis under den äldre perioden ha skiftat när det gäller att referera målet till hovrätten för fastställande av domen. Under den senare perioden skulle, enligt kungliga förordningar och hovrätternas brev, vådafallen stanna vid underrätternas domar och inte föras vidare till hovrätten. Endast de fall där föräldrarna påfördes något ytterligare straff vid sidan av kyrkoplikt skulle gå vidare till hovrättens slutliga avgörande. Som skäl anfördes att underrätternas domar i dessa mål sällan förändrades i hovrätten, att de orsakade "besvär, hinder och uppehåld, i andra Sakers Afgiörande hoos HofRätten" samt vållade onödiga omkostnader för skrivmaterial hos såväl underrätterna som hovrätten.[333] Formuleringen visar att hovrätterna och kungl. Maj:t inte ansåg att vådakvävningarna hade samma höga prioritet som grova brott. Underrätterna fick mandat att avgöra att föräldrarna inte medvetet varit vållande till barnets död. Ändå fortsatte underrätterna, som vi ska se, att referera ett flertal fall där de friat eller endast dömt till sedvanlig kyrkoplikt och varning.

Såväl underrätt som hovrätt friade föräldrarna helt eller straffade lindrigt för vådakvävning i drygt hälften, eller elva, av fallen. Straffen var i dessa fall de som gällde när barnkvävningen ansågs ha skett enbart av olyckshändelse: varning, ibland kombinerad med kyrkoplikt och i ett fall med hemligt skriftermål. Sex av dessa härrör från den första perioden och fem från den andra.

I sex fall mildrade hovrätten ett hårdare straff som utdömts i den lägre domstolen. I ett fall, från 1708, hade rådstugurätten

[333] Arthur Thomson 1960 s. 134 ff., 162 f.; *Kungl. Förordn.* 15/3 1720.

dömt modern till döden medan hovrätten slog fast att hon endast skulle undergå kyrkoplikt. Övriga fem av dessa mödrar dömdes under den senare perioden till böter eller fängelse av underrätten, straff som mildrades i hovrätten till varning eller kyrkoplikt.

Två fall från den senare perioden slutade med fängelsedom i båda instanserna. Det ena av dessa är särskilt intressant, då det var barnets fader och inte modern, som dömdes för vållande till barnets död. Lagstiftningen handlade ju som jag redan nämnt uteslutande om kvinnors brott. När så en fader befanns ensam skyldig vållade det huvudbry i de rättsliga instanserna. Jag återkommer till dessa fall i texten nedan.

Slutligen har vi ett fall från 1796 där modern dömdes till döden både av häradsrätten och hovrätten för uppsåtlig barnkvävning. Straffet mildrades emellertid av kungl. Maj:t till ris, uppenbar kyrkoplikt och spinnhus. Ärendet är ytterligt intressant, eftersom det är enda exemplet på att en barnkvävning slutligen bedömdes som uppsåtligt dödande.[334]

Av de undersökta fallen var det fyra som kom från städernas rådstugurätter. De övriga 16 hade behandlats vid häradsrätter. Dessa 16 ärenden från landsbygden hade då sannolikt först handlagts av kyrklig instans och därifrån, av någon anledning, förts vidare till världslig rätt. Bland de 20 fallen inför världslig rätt återfinns hela nio oäkta barn, två i den tidigare undersökningsperioden och sju i den senare. De oäkta barnens andel var alltså betydligt större inför världslig rätt än inför sockenrättvisan, där endast två av 52 barn var oäkta.[335] I den världsliga rätten behandlades fem fall där modern ställdes till svars för att ha legat ihjäl äkta barn för andra gången. I fem av elva barnkvävningar som rörde äkta barn hade det alltså skett för andra gången. Ett av dessa

[334] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 124; GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:82 9/8 1796, 8/11 1796; GHA Kungliga brev och resolutioner i kriminalmål 1795-1809 E IAC:17 s. 173 f.; VaLA Lysings härads dombok 1796 AIa:90 16/6 1796, 17/6 1796.

[335] Se avsnittet om sockenrättvisan och barnkvävningarna.

mål härrör från tidigt 1700-tal.[336] De övriga fyra, varav ett inträffat i staden[337], avgjordes under 1780–1790 talen.[338] Att det hänt för andra gången var med all säkerhet en anledning, kanske den enda, till att ärendet på landsbygden gick till världslig rätt. Att nästan hälften av fallen med äkta barn rörde barnkvävning för andra gången visar att kategorin är överrepresenterad. Så vanligt var det inte med upprepade fall i samma familj. Ty som vi har sett i kapitlet om sockenrättvisan och barnkvävningarna förekom det inte ett enda fall med "andra resan" barnkvävning bland de 50 äkta barnen i den undersökningen.

Vi kan alltså se att hovrätten inte i något fall under den första perioden dömde till hårdare straff än kyrkoplikt och varning. Men på 1790-talet utdömdes två fängelsestraff och en dödsdom i hovrätten. I det följande ska jag, med utgångspunkt från hur de rättsliga instanserna bedömt fallen, granska dem mera ingående.

Underrätt och hovrätt friar från uppsåtligt vållande till barnets död

Låt mig först redovisa de fall där både underrätt och hovrätt friade modern från uppsåtligt vållande till barnets död. Utslaget i de världsliga domstolarna blev då det samma som om fallet enbart behandlats på kyrklig arena. Som jag visat ovan återfanns elva fall

---

[336] GHA Brottmålsprotokoll 1707-1712 AII:7 18/11 1708; GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 154; GLA Gudhems häradsrätt 1706-1714 AIa:9 extra ordinarie ting 29/6 1708.

[337] GHA Brottmålsprotokoll 1782 AII:66 9/7 1782; GHA Brottmålsutslag 1782 BIIA:93 mål nr 77; LLA Laholms stadsarkiv 1781-1784 AIa:20 8/6 1782.

[338] GHA Brottmålsprotokoll 1786 AII:70 30/8 1786; GHA Handlingar i underställda brottmål 1786 E VAC:62 mål nr 136; Brottmålsprotokoll 1786 26/6 1786; GHA Häradsrätternas renov. domböcker Västra härad 1786 E VIIAABA:2651 10/5 1786; GHA Brottmålsprotokoll 1793 AII:77 21/3 1793.

där modern friades i både underrätt och hovrätt från uppsåtligt vållande till barnets död. Vilka var dessa mödrar?

För sex av kvinnorna framgår det att de var gifta. Fem av dem hade förlorat äkta barn medan den sjätte mist ett barn som hon avlat med en annan man under det att maken var borta i krigstjänst.[339] En moder benämns endast med namn och det står alltså inte klart om hon var gift eller ogift.[340] Det är ett undantag att civilståndet inte nämns i ärenden som rör späda barns död. Skrivaren var annars alltid noggrann med att anteckna dessa uppgifter. När det inte gjordes blir min slutsats att hon inte avvek från normen, utan var gift och att det döda barnet var äkta. Om hon varit ogift hade det med all sannolikhet noterats. Sammanlagt sju av de elva mödrar som friades helt från uppsåtligt vållande var alltså gifta, fem under första perioden och två under den senare. Men en av dessa hade förlorat ett oäkta barn. Endast en kvinna var ogift under den äldre perioden medan tre ogifta mödrar återfinns under 1700-talets två sista decennier. Fem av de elva kvinnor som friades i båda instanser hade alltså förlorat oäkta barn.

En av de fyra ogifta mödrarna var piga hos en smed. Hon hade beklagat sig över att både hon och barnet måste svälta. De övriga tre ogifta var påtagligt fattiga och försörjde sig på tiggeri. En av dem hade sin bostad i fattigstugan. De gifta mödrarna tillhörde mellanskiktet eller det lägre mellanskiktet på landsbygden. Men det utesluter förstås inte att även de kan ha varit drabbade av nöd och fattigdom. Könsfördelningen hos barnen var jämn, fyra flickor och fyra pojkar bland de åtta där könet nämns. Barnens ålder varierar från tio–tolv dagar till fem månader. Fem barn var yngre än en

[339] GHA Brottmålsprotokoll 1707-1712 AII:721/2 1711; GLA Kåkind häradsrätt 1711 AIa:20 28/5 1709, 10/1 1711. Det är troligt att moderns civilstånd noterades i underrättens protokoll. Men i detta mål saknas ärendet i hovrättens serie Handlingar i underställda brottmål. Målet har inte heller återfunnits i häradsrättens domböcker i GLA.

[340] GHA Brottmålsutslag 1792 BIIA:112 mål nr 191.

månad. Fem var mellan en och fyra månader och det äldsta var fem månader gammalt. Både köns- och åldersfördelningen stämmer väl överens med de fall som stannade vid sockenrättvisan.

Varför hamnade fallen inför världslig rätt?

Av vilken anledning hade då de här ärendena gått till världslig rätt? En barnkvävning hade skett i staden och behandlades av den anledningen i världslig domstol.[341] Under den första perioden friades två mödrar till oäkta barn och under den andra tre. Barnens status som oäkta var sannolikt en bidragande orsak till att fallen gått till häradsrätten. I undersökningen om sockenrättvisan och barnkvävningarna rörde endast två av 52 fall oäkta barn. Det ena av dem var det enda av de 52 som även behandlats vid häradsrätten.[342]

I fyra fall med gifta kvinnor har jag inte lyckats identifiera någon bestämd anledning till att ärendet gått till världslig rätt. I övriga sex fall där mödrarna friades återfinns följande motiv till att målen hamnat i häradsrätten: Ett vittne hade angivit att den gifta modern kvävt det äkta barnet med vilja, hon hade dessutom tidigare legat ihjäl ett annat barn.[343]

I ett mål var barnkvävningen en bisak, ärendet handlade egentligen om sedlighetsbrott och osäkerheten om det skulle bedömas som hor eller lönskaläge samt första eller andra resan för mannen. Dock fick häradshövdingen en reprimand för att han inte redogjort närmare för barnets död. Hovrätten sände honom ett brev med uppmaning att i fortsättningen redogöra utförligare kring omständigheterna i de insända målen.[344] En ogift kvinna hade gjort sig känd för ett ovanligt ont och hårt sinnelag och hon hade

[341] GLA Skövde Rådhusrätten och magistraten AIa:8 1/8 1708.

[342] Se avsnittet om sockenrättvisan och barnkvävningarna.

[343] GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 154; GLA Gudhems Häradsrätt 1706-1714 AIa:9 29/6, 6/10 1708.

[344] GHA Brottmålsprotokoll 1707-1712 AII:7 21/2 1711, GLA Kåkind häradsrätt 1711 AIa:20 28/5 1709, 10/1 1711.

hållit ytterdörren stängd på eftermiddagen före barnets död.[345] En gift moder var inblandad i barnkvävning för andra gången på ett och ett halvt år.[346] En ogift tiggerska hade gjort falska anklagelser om våldtäkt i samband med barnets dop och sedan angivits för vållande till sitt späda barns död.[347] Och slutligen uppges om en ogift fattig kvinna att hon var okänd och saknade frejdebevis.[348]

Sammanfattningsvis kan konstateras att orsakerna till att barnkvävningsfall hamnade inför världslig rätt var att dödsfallet skett i staden, att modern hade stått till svars för barnkvävning redan tidigare, att kvinnan visat ont sinnelag och ägnat sig åt hemlighetsmakeri, att hon var av okänd frejd eller att andra förbrytelser som sedlighetsbrott och anklagelser om våldtäkt medförde att barnkvävningen så att säga följde med på köpet till den världsliga domstolen.

Domsluten

Även om dessa elva domar alla innebar att modern friades från anklagelser om att med vilja ha orsakat sina barns död, skiljer sig domsluten något från varandra. Tre kvinnor gick helt fria från påföljd i både underrätt och hovrätt. Inget nämns om vare sig varning eller kyrkoplikt. Det utesluter naturligtvis inte att de varnades av prästerna och stod kyrkoplikt trots att det inte nämns i rättsprotokollen. Två av fallen gällde äkta barn som dött 1709[349] och 1716.[350] Det tredje handlade om ett oäkta barn och avgjordes 1794.[351]

[345] GLA Kinnefjärdings härads dombok 1785 AIa:26 12/8 1785.
[346] GHA Häradsrätternas renov. domböcker Västra härad 1786 E VIIAABA:2651 10/5 1786.
[347] GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:116 mål nr 13; VaLA Västra härad 1794 AIa:144 15/1, 16/1 1794.
[348] GHA Handlingar i underställda brottmål 1798 E VAC:162 mål nr 183.
[349] GHA Brottmålsprotokoll 1707-1712 AII:7 16/10 1709.
[350] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 32.
[351] GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:116 mål nr 13; VaLA Västra härad 1794 AIa:144 15/1, 16/1 1794.

Den moder som sannolikt var gift och förlorat ett äkta barn 1792 förklarades fri från allt ansvar av häradsrätten medan hovrätten påpekade att hon ändå skulle varnas av kyrkoherden på det sätt som Missgärningsbalken 30:2 föreskrev.[352] En ogift mor skulle varnas enligt häradsrättens utslag, en dom som fastställdes av hovrätten 1799.[353] En hustru som visat sig otröstlig efter förlusten av sitt lilla barn 1716 skulle enligt häradsrätten varnas och stå uppenbar kyrkoplikt. Men hovrätten mildrade den uppenbara kyrkoplikten till hemligt skriftermål i sakristian av hänsyn till hennes "blödiga sinne och hjärtängslan". Grannarna hade vittnat om att de befarade att hon skulle återfå sin tidigare sjukdom som yttrat sig med hjärtängslan och svårmod.[354]

När en gift kvinna 1708 för andra gången förlorat ett barn hos sig under sömnen ansåg såväl underrätt som hovrätt att hon vid sidan av kyrkoplikten skulle varnas särskilt allvarsamt.[355] I ett fall med ett äkta barn 1786 hänvisade hovrätten endast till Missgärningsbalken i 1734 års lag och fastslog att modern, som nu för andra gången förlorat ett barn på detta sätt, skulle varnas medan underrätten även angivit Kyrkolagen och den där stadgade kyrkoplikten.[356] Två mödrar till oäkta barn dömdes 1708 och 1711 att stå kyrkoplikt enligt kyrkolagen.[357] Båda instanser dömde 1785 en piga som friats från anklagelsen att med vilja vållat sitt oäkta barns död att varnas och intas i församlingen enligt böneformuläret i handboken som tillämpades vid vådakvävningar.[358]

---

[352] GHA Brottmålsutslag 1792 BIIA:112 mål nr 191.

[353] GHA Brottmålsutslag 1799 BIIA:126 mål nr 183 (transporterat från 1798); Handlingar i underställda brottmål 1798 E VAC: 162 mål nr 183.

[354] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 33.

[355] GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 154; GLA Gudhems Häradsrätt 1706-1714 AIa:9 6/10 1708.

[356] GHA Brottmålsprotokoll 1786 AII:70 26/6 1786; Häradsrätternas renov. domböcker Västra härad 1786 E VIIAABA:2651 10/5 1786.

[357] GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 135; GLA Skövde Rådhusrätten och magistraten AIa:8 1/8 1708; GHA Brottmålsprotokoll 1707-1712 AII:7 21/2 1711.

[358] GHA Brottmålsprotokoll 1785 AII:69 9/9 1785; GLA Kinnefjärdings härads dombok 1785 AIa:26 12/8 1785.

Detta är enda gången det särskilda böneformuläret för mödrar som kvävt sina barn av våda nämns i världslig rätt. Världslig rätt dömde till kyrkoplikt efter 1686 års kyrkolag 3:13 och varning enligt Missgärningsbalken 30:2 i 1734 års lag. De särskilda förordningarna från 1723 och 1726 om att mödrarna skulle sitta längst bak i kyrkan och sedan intas i församlingen med böneformuläret i Kyrkohandboken, som ofta nämndes i protokollen på socknennivå, skrev man inget om i de världsliga domstolarnas protokoll. En fråga som inte kan besvaras utifrån de undersökta protokollen är om prästerna som verkställde den ådömda kyrkoplikten tillämpade den mildare formen med formuläret i handboken eller om de mödrar som dömts till kyrkoplikt för vådakvävning av världslig rätt ålades den strängare varianten av kyrkoplikt.

Bilden av mödrarna och händelseförloppet

Anledningen till att mödrarna frikändes var naturligtvis att de ansågs oskyldiga till uppsåtligt vållande av barnets död, att det saknades bevis eller att bevisningen inte var tillräcklig för att straffa dem för uppsåtligt vållande. I det följande vill jag visa hur domstolarna konstruerade bilden av dessa mödrar och av vad som hänt med deras barn.

Det goda moderskapet med ömma, kärleksfulla mödrar som tagit väl hand om sina små spädbarn lyftes fram och noterades i knappt hälften av de fall där båda instanser friade från uppsåtligt vållande till barnets död.[359] Intressant nog var det endast för två av mödrarna till äkta barn som det goda, kärleksfulla moderskapet betonades.[360] För den ena av dem styrktes det goda moderskapet av att hon, innan hon förlorade detta barn, tagit väl hand om och vårdat fem äldre barn.[361] Liknande formuleringar förekom, som

[359] GLA Skövde Rådhusrätten och magistraten AIa:8 1/8 1708; GHA Brottmålsprotokoll 1707-1712 AII:7 16/10 1709; GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 33; VaLA Västra härad 1794 AIa:144 15/1 1794; GHA Handlingar i underställda brottmål 1798 E VAC:162 mål nr 183.

[360] GHA Brottmålsprotokoll 1707-1712 AII:7 16/10 1709; GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 33.

[361] GHA Brottmålsprotokoll 1707-1712 AII:7 16/10 1709.

jag visat, i de kyrkliga protokollen om barnkvävning. De dömande instanserna tycks ha uppfattat det goda moderskapet som en konstant egenskap, något som inte förändrades även om barnaskaran växte sig stor och föräldrabördan blev mycket tung. Att det goda moderskapet poängterades särskilt för dem som förlorat oäkta barn kan tolkas som att rätten ansåg det vara en självklar egenskap hos mödrar till legitima barn och att det därför inte behövde tas till protokollet, medan de mödrar som förlorat ett illegitimt barn inte med samma självklarhet utvecklat de goda modersegenskaperna. Häradsrätten noterade om en av de ogifta mödrarna att hon vid ett tidigare tillfälle försökt överge sitt barn genom att lämna det i ett kar i farstun hos en bonde. Barnet hade dock upptäckts innan hon hunnit ut ur gården och hon hade blivit nödgad att ta det med sig. Hon förklarade för rätten att hon lämnat barnet av blygsel inför sin släkt. Dagen innan barnet sedan dog hade vittnen hört henne önska att barnet vore dött eftersom det var så sjukt. Dessa uppgifter togs även in i hovrättens utslagstext. Trots att denna ogifta moder både försökt överge sitt barn och önskat att det vore dött, försäkrade hennes mor inför häradsrätten att "hon som en rätt moder älskat och skött sitt barn" och anhöll om att dottern skulle förklaras oskyldig.[362] För de ogifta mödrarna betonas deras svåra ekonomiska belägenhet. De beskrivs som utfattiga med tiggeri som enda försörjningsmöjlighet.[363] Och pigan med det bittra och onda sinnelaget hade beklagat sig för ett vittne och sagt sin "belägenhet [...] vara ganska svår, helst både hon och barnet finge svälta."[364] En hustru som förlorat ett andra barn hos sig i sängen beskrevs av prästen som "mycket beskedlig, anständig och [av] gudfruktig vandel". Hon var nu "nästan tröstlös" sedan det senaste barnet dött.[365]

[362] GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 135; GLA Skövde Rådhusrätten och magistraten AIa:8 1/8 1708.

[363] GLA Skövde Rådhusrätten och magistraten AIa:8 1/8 1708; VaLA Västra härad 1794 AIa:144 15/1 1794; GHA Handlingar i underställda brottmål 1798 E VAC: 162 mål nr 183.

[364] GLA Kinnefjärdings härads dombok 1785 AIa:26 12/8 1785.

[365] GHA Häradsrätternas renov. domböcker Västra härad 1786 E VIIAABA:2651 10/5 1786.

Djup sorg och bittra tårar över det döda barnet registrerades i något fler än hälften av fallen. Såväl gifta[366] som ogifta mödrar[367] grät och sörjde sina döda barn. En ogift mor hade visserligen visat ett mycket ont och bittert sinnelag och behandlat sitt barn hårt men tett sig bedrövad och oroad när det dött.[368] Och en annan hade, som jag visat ovan, både försökt överge barnet och önskat det döden men jämrat sig mycket när det sedan verkligen hade dött under natten.[369]

I knappt hälften av fallen får vi veta att barnen varit sjuka eller svaga innan de dog. En gift moder berättade att hon varit svårt sjuk under senare hälften av graviditeten och att barnet varit "mycket svagt och litet". Strax innan det dog hade det "knorrat och inte orkat skrika då hon givit det bröstet". Modern hade somnat medan hon ammade men vaknat strax igen. Barnet levde då fortfarande men var så svagt att det gav upp andan på hennes knä.[370] Ett av de oäkta barnen ansågs ha lidit av "fallande sot" och häradsrätten ansåg det troligt att sjukdomen orsakat dödsfallet.[371] En ogift mor hade sökt bot för sitt sjuka barn strax innan det dog.[372] Rätten såg antagligen botsökandet som ett tecken på att hon inte velat bli av med barnet, en åtgärd som försvagade misstankarna om att hon vållat dess död med vilja.

---

[366] GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 154; GLA Gudhems Häradsrätt 1706-1714 AIa:9 29/6, 6/10 1708; GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 33; GHA Häradsrätternas renov. domböcker Västra härad 1786 E VIIAABA:2651 10/5 1786.

[367] GLA Skövde Rådhusrätten och magistraten AIa:8 1/8 1708; GLA Kinnefjärdings härads dombok 1785 AIa:26 12/8 1785; VaLA Västra härad 1794 AIa:144 15/1 1794.

[368] GLA Kinnefjärdings härads dombok 1785 AIa:26 12/8 1785.

[369] GLA Skövde Rådhusrätten och magistraten AIa:8 1/8 1708.

[370] GHA Brottmålsprotokoll 1707-1712 AII:7 16/10 1709.

[371] VaLA Västra härad 1794 AIa:144 15/1, 16/1 1794.

[372] GHA Handlingar i underställda brottmål 1798 E VAC:12 mål nr 183. Ytterligare ett sjukt oäkta barn finns i GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 135; GLA Skövde Rådhusrätten och magistraten AIa:8 1/8 1708. Och ännu ett sjukt äkta barn återfinns i GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 32.

I ett fall noterades att den ogifta modern inte haft tillgång till vagga åt barnet och därför nödgats ha det hos sig i sängen.[373] Och i ett annat anförs att det funnits gott om plats i den äkta sängen där barnet dött.[374] Dessa barn förmodades alltså ha dött till följd av att mödrarna oavsiktligt legat ihjäl dem eller kvävt dem under nattsömnen. I två fall fastslogs att barnen utan tvekan kvävts under moderns bröst.[375] Men inte sällan kunde sjukdom och svaghet bidra till att förklara dödsfallen. De viktigaste komponenterna i bilden av mödrarna är det goda moderskapet, sorg och tårar samt för de ogifta svår fattigdom.

Gemensamt för alla som friades från hårdare straff än varning och kyrkoplikt är att ingen försökte hemlighålla eller dölja att barnet dött. Händelsen offentliggjordes genast. "Löskekvinnfolket" Karin Christophersdotter som dömdes av Skövde rådstugurätt 1708, "beklagade med tårar, att hon då dess lilla barn blivit dött skall varit allena, och således nu misstänkt hållen att hava det samma med vilja förgjort". Rätten frågade Karin varför hon legat ensam i ladan och inte begärt att få sova inomhus med sitt sjuka barn där det fanns andra människor. Karin svarade att hon bett om husrum på åtskilliga ställen i staden men "intet fått låna hus, utan var hon varit skall hon fått bannor" till dess hon slutligen erbjöds att sova i en hölada. Så snart hon kommit ut ur ladan med det döda barnet på morgonen visade hon det och jämrade sig mycket för en soldat och hans hustru. Hustrun uppmanade henne att gå till prästgården och anmäla vad som skett, en uppmaning som hon åtlydde.[376] En annan fattig, ogift piga som också sovit i en hölada med sitt sjuka barn berättade omedelbart för husfolket och en predikant som övernattat på gården att barnet trillat under hennes arm och kvävts medan hon sov. Ärligt och rättframt talade hon

[373] VaLA Västra härad 1794 AIa:144 15/1 1794.
[374] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 32.
[375] GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 135; GLA Skövde Rådhusrätten och magistraten AIa:8 1/8 1708; GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 33.
[376] GLA Skövde Rådhusrätten och magistraten AIa:8 1/8 1708.

om hur hon funnit barnet liggande dött under sin ena arm. Hon gjorde inget försök att dölja att det kvävts eller förklara dödsfallet med att barnet varit sjukt.[377] Öppenhet och offentlighet var, som jag redan framhållit, viktig under hela undersökningsperioden. Att stänga dörren om sig och avskärma sig från omgivningen var ett beteende som uppmärksammades och väckte misstankar. Så berättade till exempel två vittnen om pigan med det bittra sinnelaget att hon, dagen före barnet dog, utan att vara hemifrån, haft farstudörren stängd någon stund efter middagen. Vittnena kunde inte säga av vilken orsak hon stängt sin ytterdörr. Pigan förklarade att hon gjort det för att "hon lagt sig en stund, att sova, vilket hon ock ofta tillförene efter middagarna gjort."[378]

Hovrätten mildrar underrättens dom

I sex fall mildrade hovrätten underrättens dom för barnkvävning. Endast ett av ärendena härrör sig från den första undersökningsperioden. Den anklagade var en fiskarhustru från Karlshamn. Fallet är det enda från den första undersökningsperioden där underrätten har utdömt ett hårdare straff än kyrkoplikt och varning. Fem av dessa fall avgjordes alltså under senare delen av 1700-talet. Bland dem återfinns tre hustrur som för andra gången ställdes till svars för att ha förlorat ett äkta barn som de haft hos sig i sängen under nattsömnen. De övriga två rörde oäkta barn.

En dödsdom i Karlshamn 1708

En söndag i juli månad 1708 dog fiskaren Bertil Khiwiks och hans hustru Anna Pährsdotters 15 veckor gamla dotter. Rådstugurättens protokoll skildrar vad som hänt: Mannen hade efter högmässan farit ut till havs med de andra stadsfiskarna för att fiska sill. Hustrun var utmattad efter att den lilla dottern skrikit hela natten och dagen som om hon fått hjärtsprång eller någon annan sjukdom. Vid sextiden på kvällen hade hon matat barnet med tuggat

[377] GHA Handlingar i underställda brottmål 1798 E VAC:12 mål nr 183.
[378] GHA Handlingar i underställda brottmål 1798 E VAC:12 mål nr 183.

vetebröd och sedan löst upp dess linda. Trött av barnets ihållande skrik och föregående natts brist på sömn satte sig Anna på en stol med barnet i knät mellan sina lår. Sittande där föll hon strax i djup sömn. Medan modern sov fastnade en guldsnodd på barnets mössa i en häkta på moderns tröja. Snodden drogs åt runt flickans hals så att hon kvävdes. En inhyseskvinna som kom tillbaka efter att ha hämtat dricka till sitt barn upptäckte vad som hänt. Modern satt sovande på stolen med barnet hängande dött på den fasthakade guldsnodden. Inhyseskvinnan sprang genast ut och ropade på grannkvinnorna, två hustrur och ytterligare en inhyseskvinna, som strax kom för att se vad som skett. Anna sov fortfarande när de kom in i stugan och vaknade inte förrän grannkvinnorna tagit loss barnet från tröjhaken och lagt det på bordet.

Rätten förhörde sig om inte Anna varit berusad eftersom hon fallit i en så djup sömn med barnet i knät. Anna svarade att hon endast hämtat ett stop öl till sig och de båda kvinnorna som varit hos henne efter mannens avfärd. Grannhustrun och hennes inhyseskvinna sade att Anna inte verkat vara drucken. Och mannen berättade att hustrun så vitt han visste inte fått några andra starka drycker än "litet uti ett stop som hans gäster när de foro till sjöss sig efterlämnat till hennes och barnens förnödenhet."[379]

Barnkroppen hade undersökts av badaren och kirurgen Sonnenberg i staden. Han intygade att flickan varit "blå och brun emellan bena sedan sammaleds på ryggen uppför upp till axlarna även väl runt om öronen, likaleds brun och blå."[380] Sonnenberg yttrade, när fallet behandlades vidare i rådhusrätten två månader senare, att "barnet bekommit blånaden av det varit klämt emellan benen" och "gav tillkänna att när eljest barnen pläga skrika sig till döds, de då även kunna blåna."[381]

Maken tillfrågades om han hyste någon misstanke om att hustrun kvävt barnet med vilja. Han svarade att hon inte gjort det

[379] LLA Rådhusrätten/Magistraten i Karlshamn 1708 AIa:6 4/7 1708.
[380] LLA Rådhusrätten/Magistraten i Karlshamn 1708 AIa:6 4/7 1708.
[381] LLA Rådhusrätten/Magistraten i Karlshamn 1708 AIa:6 5/9 1708.

med vilja utan att hon älskat sitt barn.[382] Och när han några dagar senare ställdes inför samma fråga försäkrade han att han var villig att gå ed på att det var en olyckshändelse som skett till följd av hustruns djupa sömn efter vakandet natten före.[383] Grannhustrun svarade likaså att Anna inte gjort det med vilja eftersom hon älskat sitt barn.[384]

Först i september, drygt två månader efter barnets död, röstade man i rådhusrätten om hur Anna skulle straffas. Meningarna var delade. Rådman Tideman Krutmeijer ansåg att hon enligt 15 kapitlet i Stadslagen om dråpmål med våda borde gå vådaed och betala vådabot med 20 marker samt stå uppenbar kyrkoplikt. Rådman Gisslow Kyhlgard framhöll att fadern inte gav modern någon skuld i barnets död och att vittnena ansett att Anna inte varit berusad samt att hon älskat sitt barn. Därför måste man sluta sig till att barnet dött av olyckshändelse utan moderns vållande. Anna borde därför endast stå uppenbar kyrkoplikt enligt Kyrkolagen 3:13. En rådman utlät lakoniskt att han biföll "referendarii votum", vilket jag tolkar som att han fogade sig till majoritetens åsikt. Rådman Johan Wassen betonade att Anna "högt älskat och kär hållit" sin lilla sjuka dotter. Inga omständigheter tydde, enligt honom, på något annat än att detta var en stor olycka och Anna borde därför endast stå kyrkoplikt enligt Kyrkolagen 3:13. Dock ville han att målet underställdes Göta Hovrätt för slutligt avgörande. Rådman Tingelman höll ett långt anförande som han inledde med att det inte framkommit några bevis på att Anna dräpt barnet med "uppsåtlig vilja". Hon hade tvärt om "alltid sitt barn älskat och kär hållit" och det hade inte klarlagts att hon varit berusad. Sedan lyfte han fram moderns vårdslöshet. Hon hade löst sitt barn från lindan och satt det mellan sina ben i "blotta skjortan", på ett vårdslöst och oaktsamt sätt somnat ifrån det späda barnet, inte märkt att det fastnat i hennes tröja, inte hört det skrika eller jämra sig och sovit så hårt att hon inte märkte när grannkvin-

[382] LLA Rådhusrätten/Magistraten i Karlshamn 1708 AIa:6 5/9 1708.
[383] LLA Rådhusrätten/Magistraten i Karlshamn 1708 AIa:6 10/9 1708.
[384] LLA Rådhusrätten/Magistraten i Karlshamn 1708 AIa:6 5/9 1708.

norna lyfte bort barnet. Hon hade dessutom varit ensam i stugan när barnet dog. Vidare påtalade han missfärgningen som kirurgen konstaterat på barnets ben, rygg och axlar. Därför var detta, menade Tingelman, ett "homicidum manifestum sålunda att man icke vet om sådant är med vilja eller våda skett fast om det berättas att hon starkt sovit och där av icke vetat utan oskyldig." Anna måste fria sig med ed. Om hennes frejd och övriga villkor medgav att hon tilläts gå ed och bestod eden, borde hon sedan dömas till vådabot 20 marker och dessutom stå kyrkoplikt. Om hennes frejd inte tillät henne gå ed borde hon dömas efter kapitel 1 i Dråpmålsbalken om dråp med vilja att "giva liv för liv", avslutade Tingelman. Rådman Noreen ansåg bestämt att omständigheterna visade att Anna inte av "någon naturlig sömn, utan allenast av fylleri och dryckenskap" orsakat barnets död. Därför borde hon straffas med döden. Slutligen avlade borgmästaren sin röst. Han menade att det som hänt "varken timat av rättan våda, berått mod eller full ondska, utan av vårdslöshet och oförståndig säkerhet". Hon hade varit trött av nattvak över det sjuka barnet, varit kärleksfull mot barnet och skött det väl och den äkta mannen fritog henne från skuld till barnets död. Av dessa skäl, ansåg borgmästaren, kunde hon dömas att endast undergå kyrkoplikt. Men, fortsätter han, rådhusrätten fick inte arbitrera, avvika från det straff lagen föreskrev, och Anna borde ha lagt ifrån sig barnet när hon kände att hon höll på att somna. Hon borde också ha tagit bort allt som kunde vara till skada för barnet. Dessutom hade hennes sömn varit så ovanligt djup att borgmästaren hyste starka misstankar om att den vållats "av fylleri, det mången bekant att hon brukar". Enligt borgmästaren var det således allmänt känt att Anna var begiven på starka drycker. Kirurgens attest visade dessutom att barnet kvävts av bandet på mössan och av att det klämts mellan moderns lår. Anna borde därför dömas till döden enligt Dråpmålsbalkens första kapitel, hävdade borgmästaren.[385]

[385] LLA Rådhusrätten/Magistraten i Karlshamn 1708 AIa:6 19/9 1708.

Spännvidden var alltså stor inom rådstugurätten när det gällde hur Anna Pährsdotter borde straffas; från enbart kyrkoplikt till dödsstraff. Det dröjde mer än två veckor innan rätten slutligen avkunnade sin dom. Trots vittnesmålen och mannens försäkran om hustruns oskuld dömdes Anna till döden för att ha dräpt sitt späda barn med vilja. De skäl som rådstugurätten angav var att den djupa sömnen syntes orsakad av att hon varit drucken, att hon fortsatt sova och inte hört inhyseskvinnans skrik när hon upptäckte vad som hänt, att hon sovit vidare tills kvinnorna väckte henne efter att de lyft bort barnet, de av kirurgen omvittnade skadorna på barnet och Annas vårdslöshet att inte lägga ifrån sig barnet och ta av sig sådant som kunde skada det när hon märkte att hon höll på att somna.[386]

Göta Hovrätt avgjorde målet en vecka efter rådstugurättens beslut. Denna instans lade större vikt vid vittnenas och mannens utsagor och dömde milt. Annas slutliga straff blev att stå kyrkoplikt för sin ovarsamhet med barnet. I utslaget heter det att "borgarhustrun Anna Persdotter mycket älskat och tillbörl. skött sitt späda barn" och "icke varit drucken" utan varit trött efter vakande över sitt sjuka barn. Hovrätten poängterar att om hon skulle ställas till svars för barnets död var det mannens sak att kära och han hade tvärtom erbjudit sig att gå ed på att barnet dött av olyckshändelse. Avslutningsvis tar Hovrätten upp kirurgens utlåtande om att även barn som skriker sig till döds kan blåna.[387]

Rådstugurättens dom i detta mål var osedvanligt hård; dödsstraff för viljedråp. Underrätten antog att Anna sovit så hårt för att hon varit berusad. Fylleri och vårdslöshet karaktäriserar Anna i domslutet. Men vi har sett att rådstugurätten inte var enig. Hovrättens utslag ger en annan bild av Anna. Där framstår hon som en god och nykter mor som drabbats av olycka till följd av utmattning efter nattvak över det sjuka barnet. Rådstugurätten får också en reprimand av hovrätten för den hårda domen. Hovrätten framhöll

[386] LLA Rådhusrätten/Magistraten i Karlshamn 1708 AIa:6 5/10 1708.

[387] GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 109; GHA Brottmålsprotokoll 1707-1712 AII:7 13/10 1708.

att om hon skulle dömas för dråp kunde det enbart bli tal om vådadråp, inte dråp med vilja. Och vid vådadråp kunde enbart den andra föräldern kära inför domstolen.

Andra resan barnkvävning

Hustrun Anna Rodricsdotter ställdes år 1786 för andra gången på tre år till svars för barnkvävning. Nu hävdade hon att hon ovetande tagit barnet till sig i sömnen. Häradsrätten fäste inget avseende vid hennes ursäkt att hon handlat i sömnen. I den lägre instansen dömdes hon för vådadråp enligt Missgärningsbalken 30:1 att böta halv mansbot, 50 riksdaler och undergå uppenbar kyrkoplikt, skrift och avlösning. Men eftersom hon saknade tillgångar omvandlades böterna till 14 dagars fängelse vid vatten och bröd.

Prästen hade först rannsakat Anna om barnets död. Det hade skett i kyrkans sakristia i närvaro av kronolänsmannen, "församlingens äldste och gårdsfolket med flera". Därefter hade prästen skrivit till häradsrätten, bifogat protokollet från den kyrkliga rannsakningen och frågat om "de suckande föräldrarna med tingsförande skola besväras eller blott på vanligt sätt till församlingens gemenskap intagas." Det kyrkliga protokollet berättar om händelsen att en dräng kommit till Anna och maken Jacob tidigt på morgonen, före soluppgången. När drängen bankade på dörren väckte han föräldrarna som låg tillsammans i sängen. Vid uppvaknandet fann de barnet ligga dött bredvid sig vid "sängstocken". Båda sprang "till gårdboen Johan Lorentsson med högt rop och jämmerligen beklagande sig." Barnet hade inte varit sjukt. Anna hade efter det inträffade "beklagat sig med tårar för änkan Johanna på Backagården, att hon en gång förut tagit barn till sig i sömnen." Grannarna, såväl hustrur som män, försäkrade att Anna "med en särdeles ömhet skött barnet och sökt med flera anstalter förebygga all olycka." Avslutningsvis får vi veta att Anna inte bara förlorat två barn hos sig i sängen, hon hade dessutom mist ytterligare ett barn mellan de båda barnkvävningarna. Det barnet hade varit sjukt och uppgavs ha dött i vaggan föregående år.

Prästen framhöll att allt tydde på att det nu senast döda barnet omkommit "av full våda". Men "till förekommande av varjehanda omdömen som allmänheten häröver fälla kunde" beslutade man vid den kyrkliga rannsakningen att anmäla saken till det förestående sommartinget.[388] De som granskade händelsen på kyrkligt plan ansåg det alltså nödvändigt att få saken utredd av häradsrätten för att på så sätt rentvå föräldrarna från skuld till barnets död samt förhindra ryktesspridning och illasinnat tal.

Häradsrätten såg sig nödgad att ta upp fallet, särskilt som det nu var tredje gången ett barn plötsligt dött hos Anna och Jacob. Båda föräldrarna kallades till tinget. Av rannsakningen framgår att Anna och Jacob varit gifta i fyra år. Alla deras tre barn hade dött i späd ålder. Först en pojke som blev sju veckor gammal innan han dog i föräldrarnas säng, mellan modern och väggen. Den gången hade händelsen utretts av kronobetjäningen och prosten utan att ärendet lämnades vidare till häradstinget. Året därpå föddes ytterligare en pojke som dog i vaggan, 14 veckor gammal, efter en tids sjukdom. Det tredje barnet som var en flicka hade blivit 19 veckor när det dog i sängen hos föräldrarna, mellan Anna och sängstocken. Anna brast ut i häftig gråt inför tinget och flera vittnen berättade om hennes djupa sorg när flickan dött. Anna var "alldeles tröstlös", framhöll Johan Lorentsson som sett till att komministern blev efterskickad "för att kunna stilla Annas sorg och bedrövelse." Änkan Johanna som kallats in till Anna och Jacob när tredje barnet dött "fann dem mycket bedrövade och Anna så övergiven av sorg, att det var med svårighet, de då närvarande personer kunde styra henne." Johan Lorentsson menade att barnet "alltid till sin död var friskt och hälsosamt samt blev väl skött". En hustru vittnade om att Anna "alltid hållit sina barn ganska kära, samt varit mycket angelägen, att sköta och hantera dem väl." Anna och Jacob "förklarade ytterligare deras oskuld uti barnens död och beklagade, att de så ofta varit olyckliga, att mista sina barn samt

[388] GHA Brottmålsprotokoll 1786 AII:70 30/8 1786; GHA Handlingar i underställda brottmål 1786 E VAC:62 mål nr 136.

anhöllo om befrielse från ansvar för en vådlig händelse, vilken genom förlusten av deras barn redan blivit nog hårt bestraffad." Prästbetyget över makarna angav att de ägde "medelmåttig kunskap i kristendomens huvudstycken och i anseende till levnaden fört anständig och kristlig vandel."[389]

Fram till dess att häradsrätten avfattade sitt utslag hade ärendet rört båda makarna. Men i domslutet står det klart att skuldfrågan endast rör Anna. Jacob nämns inte alls i den avslutande delen av protokollet, trots att båda makarna instämts för att stå till svars för vad som hänt. Han görs inte på något sätt delaktig i skulden till barnens död. Tingsrätten slår fast att Anna för tre år sedan av våda kvävt sitt första barn, att det andra avlidit av sjukdom samt att hon nu legat ihjäl sitt tredje barn. Vittnesberättelserna och besiktningen visade att den lilla flickan blivit klämd till döds mellan Anna och sängstocken. Rätten framhåller emellertid att Anna visat djup sorg och bedrövelse över förlusten av barnet samt att vittnen sagt att hon "älskat och väl skött sina barn". Sorgen och moderskärleken ådagalägger att Anna inte av uppsåt utan av våda orsakat flickans död. Men eftersom det hänt en gång tidigare borde hon varit mera aktsam och inte haft barnet hos sig i sängen. Om hon varit mera försiktig hade olyckan kunnat undvikas. För den skull dömdes hon för dråp å barn av våda enligt Missgärningsbalken 30:1 att i brist av penningar straffas med 14 dagars fängelse vid vatten och bröd samt en söndags uppenbar kyrkoplikt, skrift och avlösning.[390]

När hovrätten behandlade målet lyfte man i domslutet fram att det inte framkommit några bevis för att Anna "någon våldsam hand lagt" utan att hon "barnet med ömhet och sorgfällighet skött, samt vårda sökt" och "över händelsen med barnets död visat mycken oro och bekymmer". Av den anledningen ändrades häradsrättens dom och hon dömdes för att "av oförsiktighet [...] vållat dess barns död". I enlighet med Missgärningsbalken 30:2

[389] GHA Handlingar i underställda brottmål 1786 E VAC:62 mål nr 136.
[390] GHA Handlingar i underställda brottmål 1786 E VAC:62 mål nr 136.

skulle hon varnas av prästen i församlingens närvaro att i framtiden akta sig för sådan ovarsamhet. En assessor menade att hon borde stå uppenbar kyrkoplikt enligt Kyrkolagen 3:13. Men majoriteten ansåg att hovrätten borde lämna det åt prästerskapet att förfara på brukligt sätt.[391]

En annan hustru, Kjerstin, som kvävt ett andra barn i sömnen dömdes av häradsrätten till åtta dagars fängelse vid vatten och bröd samt kyrkoplikt. Kjerstin hade berättat att så snart hon tagit till sig barnet hade hon "fallit in i en tung sömn, förmodligen därunder uppkastat armarna över barnet, så att det antingen av något hårt slag eller tryckning eller genom kvävning ljutit döden". En hovrättsassessor fann det skäligt att fastställa underrättens dom eftersom det nu var andra gången hon varit inblandad i en sådan händelse. Men övriga ledamöter var överens om att hon endast skulle varnas av prästerskapet.[392]

I ytterligare ett fall lindrade hovrätten straffet för andra resan barnkvävning. Dödsfallet hade varken skett "av vilja eller vårdslöshet" ansåg den högre instansen och upphävde det straff på fem dagars fängelse vid vatten och bröd samt kyrkoplikt som rådstugurätten i Laholm utdömt. I stället skulle denna tunnbindarhustru "stånda den vid slika tillfällen vanliga ock i 3 Cap 13 § av 1686 års kyrkolag utsatta kyrkoplikt."[393]

Tunnbindarhustrun hade även haft en trettonårig dotter hos sig i sängen när spädbarnet dog. Men det hade ändå varit gott om utrymme i sängen, enligt rådstugurättens protokoll. Stadsfältskären ansåg att barnet, som för övrigt varit friskt, dött av "tryckning" samt av att det troligen "haft moderns bröstvårta i munnen". Modern hade gråtit många tårar och visat stor sorg och oro över barnets död, särskilt när hon självmant påminde om att hon en gång tidigare, för elva år sedan råkat kväva ett barn i sömnen. Rådstugurätten noterade hennes stora sorg och oro men underströk att hon inte tagit lärdom av den första barnkvävningen.

[391] GHA Brottmålsprotokoll 1786 AII:70 30/8 1786.
[392] GHA Brottmålsprotokoll 1793 AII:77 21/3 1793.
[393] GHA Brottmålsprotokoll 1782 AII:66 9/7 1782.

Nu hade hon visat "uppenbar vårdslöshet" och därigenom vållat barnets död. Därför måste hon straffas med fängelse vid vatten och bröd samt kyrkoplikt, ansåg underrätten.[394] Men, som vi har sett, mildrades straffet av hovrätten till enbart kyrkoplikt.

Oäkta barn

I två fall hade underrätten dömt ogifta mödrar till fängelse vid vatten och bröd för barnkvävning. Karin Svensdotter hade, enligt häradsrättens protokoll, tillfälligt övernattat hos en hustru som själv använde vaggan till sitt späda barn. Därför tvingades Karin ha sin nio veckor gamla flicka hos sig i en ovanligt smal och trång säng. Barnet hade varit sjukt och Karin var mycket trött efter flera nätters vakande. Hon sov djupt och märkte inte att flickan dog under natten. Barnet hade haft ett tjockt skinnkläde knutet kring huvudet på ett sätt som, enligt Karin, var brukligt överallt hos allmogen. Skinnklädet hade glidit ned över barnets ansikte. Döden kunde ha orsakats antingen av att skinnklädet kvävt barnet eller av att Karin i sömnen lagt sig över den lilla. Ingen var av den åsikten att Karin med uppsåt vållat barnets död. Vittnen berättade vidare att hon tagit väl hand om sin flicka och visat sorg över att ha förlorat henne. Karin framhöll att barnafadern, en dräng, givit henne äktenskapslöfte i samband med att barnet avlades, ett löfte som han dock inte längre ville vidgå.[395] Lägersmålsfrågan och äktenskapslöftet skulle avgöras vid ett senare tillfälle när även barnafadern kallats till häradsrätten. Kronolänsman framhöll att flera spädbarn i socknen dött på detta sätt och påtalade att det var nödvändigt att "genom allvarsamhet förekomma slik vårdslöshet". Vårdslösheten med spädbarn måste stoppas genom att rätten statuerade exempel och straffade hårt i Karins fall, ansåg han. Barnkvävningen avgjordes på så sätt att häradsrätten fastslog att inget tydde på att Karin "av arghet eller uppsåt tillskyndat dess späda flickebarn döden" men att det inte med säkerhet kunnat

[394] LLA Laholms stadsarkiv 1781-1784 AIa:20 8/6 1782.

[395] Om brutna äktenskapslöften se Malin Lennartsson 1999; Kari Telste 2000.

avgöras hur barnet dött. Modern hade dock utsatt barnet för fara och vårdslöshet. Därför kunde rätten inte anse att barnet dött av "full våda". Straffet fastställdes till "åtta dagars fängelse vid vatten och bröd" samt kyrkoplikt.[396]

Hovrätten menade att det inte till fullo klarlagts om Karin kvävt barnet i sömnen, om döden orsakats av skinnklädet eller av "någon invärtes sjukdom". Dödsfallet måste anses ha skett av våda och därför upphävde hovrätten underrättens dom. Karin slapp såväl fängelsestraffet som kyrkoplikten. Hon skulle endast "av prästerskapet undfå allvarlig åtvarning och föreställning."[397]

Det andra fallet med oäkta barn och fängelsestraff härrör från staden, Norrköping. Maja Caisa hade avlat barn med en, som hon uppgav, okänd man som hon inte ens kände till namnet.[398] Hon födde ett "gossebarn, vilket under dess korta levnad varit ganska svagt och dåligt". Badaren som besiktigat pojken efter döden påtalade att hans kropp var klen och svag och att han kanske inte varit fullgången vid födseln. Några veckor efter pojkens födsel hade Maja Caisa fått ammetjänst hos en repslagare. Repslagaren och hans hustru hade allvarligt varnat Maja Caisa för att ta vare sig deras eller sitt eget barn till sig i sängen. Ammetjänsten hade hon haft i åtta dagar och skulle stanna till dess repslagaren kunde hitta en barnlös amma. Av en grosshandlare hade hon fått löfte om ny ammetjänst såvida hon kunde ordna så att någon annan tog hand om hennes eget barn. Dagen innan barnet dog hade hon varit ute och hört sig för, men inte hittat någon som ville ta emot hennes

[396] GHA Häradsrätternas renoverade domböcker Hammarkinds härad 1782 E VIIAABA:2486 13/11 1782.

[397] GHA Brottmålsutslag 1783 BIIA:95 mål nr 165.

[398] Maja Caisas uppgifter betyder inte nödvändigtvis att hon verkligen haft samlag med en fullständigt okänd man. Gustav III:s barnamordsplakat 1778 innebar bland annat att rättens tidigare noggranna efterforskningar kring barnafaderns identitet upphörde. Kvinnorna pressades inte längre att namnge mannen och det blev vanligt att kvinnor inför rätta hävdade att barnafadern var okänd. Marie Lindstedt Cronberg 1997b, Sølvi Sogner, Marie Lindstedt Cronberg, Hilde Sandvik 2000 s. 186 f.

pojke. När hon kom hem hade hon visat sig missnöjd över detta. Dock hade hon varit mån om sitt barn, framhöll repslagaren. Men på natten tog hon, trots varningarna, barnet till sig i sängen, där även en piga sov. Pigan sa sig varken ha märkt att barnet var i sängen eller att det dog förrän modern började "skrika och jämra sig att barnet vore dött." Maja Caisa sa att hon inte visste hur barnet dött. Det hade legat dött på hennes arm i samma ställning som hon lagt dit det. Hon framhöll att hon "haft all moderlig ömhet och att denna olyckshändelse är henne mycket smärtande."

Rådstugurätten betonade att hon blivit varnad för att ha barnet i sängen och att hon borde varit mera försiktig. Därför måste hon straffas för sin "förseelse och vårdslöshet". Straffet för barnets död slogs samman med bestraffning för lägersmålet till 14 dagars fängelse vid vatten och bröd. Dessutom skulle hon böta till kyrkan och undergå enskild skrift för lägersmålet.[399]

Hovrätten fann inga skäl att Maja Caisa skulle med uppsåt ha vållat barnets död. Hon hade lagt det hos sig för att tysta och lugna det och de hade båda somnat. Barnet hade dött av våda. För barnkvävningen skulle hon endast varnas inför rådstugurätten. Men för lägersmålet måste hon straffas med böter eller sju dagars fängelse, ytterligare böter till kyrkan samt enskild skrift och avlösning.[400] Maja Caisa friades alltså från fängelsestraffet för barnets död.

Genom detta rättsfall får vi veta att föräldrar som anställde ammor föredrog att dessa kvinnor inte hade ett eget barn som också skulle ammas. Såväl repslagaren som grosshandlaren sökte barnlösa ammor. Av den anledningen kan det misstänkas att Maja Caisa velat göra sig av med sitt barn. Det var ett hinder för att hon skulle få en mera varaktig tjänst som amma. Bevisning saknades emellertid och hovrätten kunde endast tilldela henne varning.

[399] GHA Handlingar i underställda brottmål 1792 E VAC:93 mål nr 145.
[400] GHA Brottmålsutslag 1792 BIIA:113 mål nr 145.

Både underrätt och hovrätt utdömer fängelsestraff

I två fall, båda från sent 1700-tal, dömde såväl underrätten som hovrätten de anklagade till fängelse på vatten och bröd för barnkvävning. Det ena fallet rörde en piga vars sju veckor gamla oäkta son dött i sängen. I det andra fallet var det barnets far som dömdes för att ha legat ihjäl sin tre och en halv månader gamla son. Låt oss nu se hur de rättsliga instanserna resonerade då de avgjorde dessa ärenden.

Hon hade dolt sitt havande tillstånd

Stina, av hovrätten benämnd Christina Johansdotter, hade delat säng med änkan Maria där de sov om natten hos änkan Anna i klockaregårdens poststuga. Stinas oäkta barn hade legat mellan de två kvinnorna i sängen. Både Stina och Maria instämdes till häradsrätten. Maria berättade att när hon vaknade vid fyratiden på morgonen, fann hon barnet liggande dött i sängen mellan henne och Stina. Barnet hade inte varit sjukt och dödsorsaken antogs vara att det klämts i sängen. Klockaren, prosten och en torpare som hade besiktigat den döde pojken samma dag händelsen inträffat menade att barnet "tycktes kramat eller tryckt emedan det var blått över magen och låret men mest på vänstra sidan." Maria påstod att Stina sovit oroligt och "en gång kastat sitt ben ända bort över vittnets lår". Stina sa att hon sovit "ovanligt hårt". Hon visste inte om hon på något sätt medverkat till sitt lilla barns död och yttrade att hon sörjde mycket däröver.

Änkan Anna i vars stuga barnet dog sa att hon blev "ganska häpen" och genast frågade "om Stina legat ihjäl barnet". Maria hade då svarat att det inte var "så farligt, barnet har kunnat blivit kvävt av uppkastning." Men Anna såg att barnet var "mycket tryckt och blått på kroppen särdeles på vänstra sidan." Därefter berättade Anna för häradsrätten "att Stina under sitt havande tillstånd ständigt dolde det samma och sade då vittnet därom frågade henne, att det endast var mask varav hon hade ont i magen, och visste ej vittnet säkert huru det stod till med Stina, förr än barnet

föddes, så väl hade hon fördolt sin belägenhet." Detta var en upplysning som kastade skugga över Stina. Att dölja havandeskapet var att bete sig oärligt och dra på sig misstankar om att man planerade att göra sig av med barnet. Anna framhöll att hon inte vetat säkert om Stina var gravid förrän barnet föddes.[401] Så kan det ha varit, Stina kanske verkligen lyckades dölja sin belägenhet för omgivningen. Men det kan också hända att Anna ville skydda sig från anklagelser om att inte ha anmält en graviditet som hon kände till. Enligt barnamordsplakatet från 1750 var omgivningen skyldig att tillkännage havandeskap som man fick kännedom om, för att på så sätt förhindra barnamord. (Se mera om detta i avsnittet om barnamord.) På rättens fråga om varför hon dolt havandeskapet svarade Stina att hon gjort det "dels av blygsel och dels av ovisshet, huru lång tid henne återstod till barnafödseln." Stina måste också förklara hur hon vågat ha ett så spätt barn hos sig i sängen, särskilt som det blev trångt när även Maria låg där. På det svarade Stina att de legat på samma sätt ett par nätter tidigare och att inget hade hänt, därför hade hon inte trott att det skulle vara någon större fara att ha barnet hos sig igen.[402]

I domslutet noteras att man inte med visshet kunnat klarlägga att "antingen Stina själv eller Maria mer eller mindre bidragit till barnets död". Men det ansågs troligt att barnet dött av kvävning och att det "skett genom Stinas oaktsamma rörelser under sömnen". Hur som helst gjordes Stina ansvarig för pojkens död. Det var oförsvarligt att lägga ett så litet barn mellan sig och en annan vuxen. För att ha bidragit till sitt barns död dömdes Stina av häradsrätten till åtta dagars fängelse vid vatten och bröd. Änkan Maria friades helt från ansvar för barnets död.[403] Hovrätten fastställde underrättens dom med hänvisning till den vårdslöshet Stina lagt i dagen. Dessutom föreskrev hovrätten att hon skulle undergå en söndags uppenbar kyrkoplikt med skrift och avlösning.[404]

[401] GHA Brottmålsutslag 1791 BIIA:111 mål nr 29, VaLA Västbo härads dombok 1791 AIa:65 4/3 1791.
[402] VaLA Västbo härads dombok 1791 AIa:65 4/3 1791.
[403] VaLA Västbo härads dombok 1791 AIa:65 7/3 1791.
[404] GHA Brottmålsutslag 1791 BIIA:111 mål nr 29.

Fängelse vid vatten och bröd blev alltså straffet för den vårdslösa pigan. Sannolikt bidrog det faktum att hon tillkännagett att det hänt flera gånger tidigare, att de två kvinnorna haft barnet mellan sig i sängen, till det hårda straffet. En annan viktig nyckel till varför domen blev jämförelsevis hård, tror jag finns i den omständigheten att Stina var ogift och att hon dolt sitt havandeskap. En liknande händelse i den äkta sängen, där barnet legat mellan sin mor och far hade troligen inte straffats på samma sätt. Fallet är den enda barnkvävningen där det framkommer att modern försökt dölja sin graviditet. Döljandet av havandeskapet är det som tydligast skiljer Stina från de övriga ogifta mödrarna som nekade till uppsåt och alla slapp undan hårdare straff än kyrkoplikt och varning. Dock nämns inte döljandet i domsluten, vare sig i häradsrätten eller hovrätten. Hemlighållande av havandeskapet och att barnet var oäkta är något som kännetecknar min andra huvudkategori i denna undersökning; barnamord. Och för barnamord var straffet betydligt hårdare än det som drabbade Stina.

"Det är en ovanlig händelse att så sker utav fadern"

I ett enda fall ställdes fadern ensam till svars för att ha legat ihjäl ett spädbarn. Protokollet från Färs häradsrätt förtäljer att husmannen Anders Håkansson varit ensam med sin lille son natten mellan den första och andra maj 1799 medan hustrun var på besök hos sin far. Anders sa "att han ville taga barnet till sig i sängen, emedan han höll barnet kärt såsom ett fromsint barn". Han hade snart somnat efter dagens hårda arbete och när han vaknade om morgonen fann han att barnet var dött. När hustrun kommit hem i gryningen och fått veta vad som hänt skickade Anders henne omedelbart till prosten i församlingen för att anmäla dödsfallet.

Prosten tog, efter predikan, med sig fjärdingsman och tre åbor för att besiktiga det döda barnet. Dessa vittnen fann barnet ligga dött i faderns säng. När de undersökte kroppen var den mycket blå över magen, ner över låret och på höger sida. Åborna berättade att Anders visat sig "mycket bedrövad" och haft "mycken ångest över dess oförsiktighet". Prosten förmodade att barnet hamnat under

faderns tunga kropp och att det hade kvävts medan fadern sov. "Hans bedrövelse häröver tyckes vittna, att denna olyckshändelse skett emot hans vilja; men han kan väl icke befrias ifrån en grov vårdslöshet eller vådelighet, som han kunnat förutse", skrev prosten till kronobefallningsmannen. Prästen visste inte hur han skulle förhålla sig. Han önskade att domstolen skulle avgöra om Anders kunde frias. Dessutom ville han veta hur han skulle hantera saken om Anders friades från ansvar. Kyrkans man var mycket osäker i detta fall eftersom det var fadern och inte modern som haft barnet hos sig i sängen. Han avslutade därför sin skrivelse med följande rader: "Det händer ofta att små barn bliva kvavda av deras mödrar, då de tagit dem till sig utav vaggan i sängen; men det är en ovanlig händelse att så sker utav fadern. Om det förra hava vi tydelig lag men icke om det senare."

Barnet hade inte varit sjukt innan det dog. Åklagaren frågade om man kunde låta en läkare besiktiga barnet efter att tre veckor förflutit och förruttnelse troligen angripit kroppen. Han framhöll vidare att det var osäkert om man kunde få tag i någon annan läkare än provinsialdoktorn som befann sig i Helsingborg, på tio eller elva mils avstånd. Barnet var redan begravt vid domstolsförhandlingarna och någon läkarbesiktning företogs aldrig.

Häradsrätten fastslog att Anders "varit vållande till detta sitt eget barns död." Den lille pojken hade dött av olyckshändelse men fadern hade gjort sig skyldig till en "ganska svår och grov förseelse". Därför dömdes han av underrätten enligt Missgärningsbalken 30:1 om när fader eller moder dräper sitt barn av våda. Straffet löd på halv mansbot, 50 riksdaler. Men eftersom Anders saknade tillgångar omvandlades böterna till 14 dagars fängelse vid vatten och bröd. Dessutom skulle han undergå uppenbar kyrkoplikt, skrift och avlösning.[405]

Hovrättens noteringar i fallet är mycket kortfattade. Det meddelas endast att man ändrat underrättens utslag och istället dömt Anders enligt Missgärningsbalken 30:2 sista momentet. Lagrum-

[405] GHA Handlingar i underställda brottmål 1799 E VAC:178 mål nr 131.

met handlar om ammor som haft barn hos sig i sängen. Om barnet dött skulle de straffas med ris eller fängelse vid vatten och bröd. Anders skulle efter hovrättens beslut straffas med tolv dagars fängelse vid vatten och bröd.[406]

Det är intressant att fadern dömdes så hårt, även i hovrätten. Mödrar som handlat på samma sätt och orsakat sitt lilla barns död straffades inte lika hårt, åtminstone inte om de var gifta och barnet varit äkta. Inte ens om modern legat ihjäl ett andra barn blev det slutliga straffet så strängt som det Anders ådömdes.[407] Som prästen framhöll, fanns inget särskilt lagrum för fäder som låg ihjäl sina barn. Missgärningsbalken 30:2 handlade om mödrar och ammor. Underrätten valde därför att döma enligt paragrafen om förälders vådadråp å barn, ett val som i och för sig verkar förnuftigt, men som medförde ett relativt hårt straff. Hovrätten valde istället att jämställa fadern med en amma, något som gav möjlighet att lindra straffet eftersom paragrafen sa att omständigheterna skulle avgöra hur strängt straffet blev. Här fanns en möjlighet att straffa lindrigare än man gjorde. Hovrätten kunde även ha valt att jämställa fadern med en moder enligt första momentet i samma paragraf. Ett sådant val ter sig, med vår tids ögon, mera logiskt än att likna fadern vid en amma. Det hade dessutom givit möjlighet att straffa Anders med endast varning för vådakvävning. Men i det sena 1700-talet avstod hovrätten från det valet. Fallet belyser att barnkvävning inför rätta var laddat med genus. En moder som låg ihjäl sitt barn kunde ursäktas och slippa undan med varning. Men en fader som gjorde samma sak straffades hårdare.[408]

---

[406] GHA Brottmålsutslag 1799 BIIA:126 mål nr 131.

[407] Jämför t. ex. med GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 33 där modern legat ihjäl ett "friskt och sunt barn" och följande fyra fall där modern vållat ett andra barns död: GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 154; GHA Brottmålsprotokoll 1782 AII:66 9/7 1782; GHA Brottmålsprotokoll 1786 AII:70 30/8 1786; GHA Brottmålsprotokoll 1786 AII:70 26/6 1786.

[408] Om manlighet, genuskonstruktion och husbonderollen se Andreas Marklund 2000.

En uppsåtlig barnkvävning

Inga som helst belägg finns för att barnkvävningar skedde med vilja, framhåller Arthur Thomson. Om så skett skulle fallen med all säkerhet ha hamnat hos hovrätten. Thomson har vid en genomgång av Svea hovrätts domar inte funnit något fall där modern eller föräldrarna dömts för uppsåtlig kvävning av spädbarn. Det, menar han, styrker hans tes om att barnkvävning inte var en form av medveten barnbegränsning.[409]

Jag har emellertid upptäckt ett fall i Göta Hovrätt där kvinnan dömdes för att med vilja ha kvävt sitt späda barn.[410] Det handlar om ett enda fall under de två undersökningsperioderna som tillsammans omfattar 55 år. Ett enstaka fall vederlägger naturligtvis inte Thomsons tes, och det är inte heller mitt syfte. Men det är intressant att det trots allt förekom, om än endast en gång, att det ansågs klarlagt att modern med berått mod och uppsåt tagit livet av sitt lilla barn. Fallet är synnerligen tänkvärt, inte minst av den anledningen att modern först hade förklarats oskyldig till viljekvävning och kyrktagits för barnkvävning av våda.

Låt oss nu titta närmare på hur detta rättsfall tar sig ut i källmaterialet och hur rätten kom fram till att modern var skyldig.

Häradsrätten dömer till döden

Den 16 juni 1796 ställdes den 23-åriga pigan Greta Jonsdotter till svars inför Lysings häradsrätt i Östergötland. Hon hade "av samvetskval erkänt, att hon natten emellan den 7de och 8de sistledne maj med berått mod skall ihjälqwaft sitt oäkta späda gossebarn". Domboken ger en detaljerad beskrivning av hur Greta Jonsdotter såg ut och hur hon var klädd inför rätta: Hon var "kort till växten, med ljusa hår och ögonbryn samt trindlagt koppärrigt ansikte, till utseende av mera stark än svag kroppsförfattning, klädd uti en randig ylletröja och kjortel, blått och vitt linneförkläde, vita

[409] Arthur Thomson 1960 s 136.

[410] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 nr 124; GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:82 9/8 1796.

kläden om hals och huvud, vita ullstrumpor och svarta skor".[411] Greta var soldatdotter från Norra Vedbo härad i Jönköpings län. Vid tolv års ålder hade hon lämnat föräldrahemmet och under sju år försörjt sig som piga hos ett flertal bönder i hemsocknen. Därefter hade hon begett sig till Lysings härad i Östergötland och först haft tjänst hos en rusthållare. Sedan hade hon tjänat hos bonden Petter Nilsson i tre år. Under sin tid hos Petter Nilsson hade hon, enligt häradsrättens protokoll, "plägat köttsligt umgänge med flera manspersoner, dels kända och dels okända". Vid midsommar 1795 hade hon "befunnit sig vara havande" och sedan i november samma år gått hem till sina föräldrar. "[M]en när hon för sitt lönskaläge ofta blivit av dem med bannor överhopad", återvände hon till Lysings härad vid nyår. Greta blev inhyst hos en livgrenadjär Dunder och födde sin oäkta son hos honom den 8 april 1796. Barnet hade blivit döpt men Greta hade inte kunnat uppge vem som var den "rätte barnafadern". Medan hon ännu var gravid hade hon därför vid senaste vintertinget dömts "att böta för sitt första lägersmålsbrott med okänd man." I slutet av april månad hade Greta blivit osams med Dunder och därför nödgats flytta. Då hade bonden Abraham Israelsson "av christeligt medlidande" låtit henne och barnet bo i sin stuga,

> där hon i betraktande av sina torftiga villkor och meddellöshet säger sig varit tvenne särskilda gånger i begrepp att taga livet av sitt barn, varifrån hon likväl av naturens känslor hindrad blivit, intill dess Greta Jonsdotter slutligen så förhärdat sig, att hon natten emellan den 7de och 8de sistledne maj, efter stadgat uppsåt samt

[411] VaLA Lysings härads dombok 1796 AIa:90 16/6 1796. Det var inte ovanligt att skrivaren noterade något om utseendet i protokollet. Att utseendet och även klädseln beskrivs så detaljerat som i detta fall hör emellertid inte till vanligheten. En möjlighet är att beskrivningen av klädedräkten syftar till att visa på att hon inte bar sorgdräkt. Men kulturhistorikern Troels-Lund framhåller att för barn under fyra års ålder skulle sorgdräkt bäras endast fram till begravningen. Reglerna för sorgdräkt på landsbygden i Norden var i stort sett oförändrade under hela perioden från 1500-talet och fram emot 1900-talet. Troels Frederik Troels-Lund 1904 s. 146 f. Greta Jonsdotters barn hade begravts den 13/5 1796, alltså mer än en månad före rättegången. Traditionen påbjöd således inte att hon skulle vara sorgklädd vid den tidpunkten.

> med berått mod, lagt sitt bröst på barnets ansikte, så att det blivit till döds qwaft, varvid barnet endast rört sina fötter något litet, och om morgonen därefter skall Greta Jonsdotter av förställning jämrat sig, när barnet legat dött i sängen jämte henne, och befunnits hafwa några blodsprängde blånader bakom öronen, varför hon ock blivit kyrkotagen, såsom den där av våda förqwaft sitt barn; Och ehuru Greta Jonsdotter sedan ständigt varit plågad av samvetsagg, har hon dock ej förr än den 10de i denna månad yppat det för sin själasörjare herr Comministren Ekengren, samt straxt därefter för hela allmänheten, i anledning varav Greta Jonsdotter, under häftiga tårars utgjutande, förklarade sig vara nöjd, att missgärningen med sitt eget blod försona.[412]

Prästen, komminister Ekengren, Gretas själasörjare, hade lämnat in ett betyg över Greta till rätten. Av det framgår att han ansåg att hon hade "någorlunda underbyggnad i sin kristendomskunskap" och att hon ägde "sitt sunda förnuft och rediga förstånd". Hon hade emellertid inte alltid uppfört sig så väl. Efter sitt brott hade hon dock drabbats av samvetsnöd och upplevt något som av Ekengren liknas vid en syndares omvändelse. Prästens religiöst präglade formuleringar kring hennes tidigare uppförande och efter brottet väckta samvete är intresseväckande och jag återger dem därför utan omskrivningar: Vid bekännelsen av sitt hemska brott för prästen hade hon tillstått

> att hon varit olydig och genstörig emot sina hulda föräldrar, stursk och hårdnackad emot bedagade och avlidna matmoder, vilken hon ofta bemött med fräcka ord och oanständigt uppförande, varigenom hon ofta utpressade dess tårar, så att den befallande för den lydande mången gång måst vara husvill och taga härbärge i uthusen, varom flere i berörda by kunna lämna de pålitligaste och sannfärdigaste betyg: Hon har således försyndat sig emot den rättfärdige och helige Guden genom förbrytelse emot trenne bud i lagen, det fjärde, femte och sjätte, varigenom hon fallit utur sitt nådastånd, och genom ett syndigt väsende samlat över sig den helige Gudens vrede och ovänskap, vilken nu är förvandlad i nåd över denna arma synderskan, i det hennes sovande samvete genom Guds Andas domslag uppvaknat och blivit bevekt till otvungen

[412] VaLA Lysings härads dombok 1796 AIa:90 16/6 1796.

bekännelse av sin rysliga och förfärliga gärning, den hon på det högsta ångrar och begråter, och förklarar leda och styggelse till alla de synder i vilka hon tillförne funnit sin största glädje och förnöjelse. Gud vet många medel och utvägar, att bana sig vägen till en obotfärdig syndares hjärta: Han möter Saulum på vägen till Damaskum genom ett förfärligt sken: Han kommer denna kvinnan till mötes på blomsterfälten, där den första rörelsen och starkaste väckelsen skedde hos henne, under trampandet på de dägeliga blomstren, varvid denna tankan uppstod: Du har fördärfwat ditt sköna och dyrbara blomster: Bekännelsen är hennes egen. Nu är hennes slagna och upprörda samvete den strängaste domaren, som ingen ro lämnar henne varken natt eller dag, utan anklagar och utpressar tårar över alla hennes ungdoms synder och begångna missgärningar, varföre hon säger sig vilja gärna dö, och är ovärdig att räknas ibland de levande, den mäktige och hugsvalande Jesus, som lovat, att han aldrig vill någon syndernas ofärd, att han icke föraktar ett bedrövat och förkrossat hjärta, att han vill bo när dem, som en bedrövad anda hafwa samt vårda den rykande veken, ingjuta sin kraftiga hugsvalelse i denna synderskans beklämda hjärta, att det i stället för de orena syndafoster måtte uppfyllas med tro och försäkran om Guds nåd och syndernas förlåtelse, i vilken händelse hon kan med stor frimodighet möta Jesum såsom en huld och nådig domare, enär det gäller. Vare all misströstan om nåd hos Jesum och förfärelse för det förestående straffet fjärran ifrån hennes hjärta, vilket Herran Jesus uppfylle med kraftig tröst i den mörka bedrövelsens stund. Vare önskat av den, vilken själavården anförtrodd är. Heda den 13 juni 1796.

Nils Ekengren.[413]

Gretas tidigare syndfulla beteende, olydnad mot föräldrarna och inte minst uppstudsighet gentemot en tidigare matmoder, poängteras i prästbetyget. Prästen vädjar till känslorna och uttrycker sig med mycket högt patos. Kvinnan betecknas som "olydig", "genstörig", "stursk och hårdnackad". Sin matmoder hade hon "ofta bemött med fräcka ord och oanständigt uppförande, varigenom hon ofta utpressade dess tårar". På många sätt hade hon "försyndat sig emot den rättfärdige och helige Guden [...] och genom

[413] VaLA Lysings härads dombok 1796 AIa:90 16/6 1796.

ett syndigt väsende samlat över sig den helige Gudens vrede och ovänskap". Prästen ger en bild av en kvinna som burit sig mycket illa åt och förbrutit sig mot inte mindre än tre av Guds bud. Hon framställs som motbilden till tidens idealbild av en dygdig kvinna. Dock lägger han största vikt vid att hon nu kommit till insikt om sina synder och ångrar sina gärningar djupt, att hon genomgått en "väckelse". Budskapet karaktäriseras, som sagt, av ett ytterligt patos. Dessutom är det fyllt av religiösa allusioner, något som inte väcker förvåning då texten författats av kyrkans man i socknen, Gretas själasörjare. Prästens retorik styrdes naturligt nog i hög grad av en religiös diskurs.

I ytterligare ett prästbetyg som begärts in av rätten beskriver Ekengren bland annat hur han agerat då det blev känt att barnet dött:

> Så snart detta blev bekant, befallde jag låta anställa besiktning på barnet, vilken ock skedde och kunde intet synas något mera, än några små blånader vid öronen, och blev begravt den 13 sistledne maj. Modern begärde kyrktagas såsom den där av våda förkvavt barnet, vilket henne efter kyrkolagens föreskrift blev tillåtet, och skedde något därefter, vilket icke kunde vägras, helst man då intet annat kunde veta, än att hon av våda sannfärdeligen kvavt sitt foster.[414]

Detta är allt vi får veta om den första utredningen av barnets död. Inget sägs om vem som på prästens uppmaning besiktigade den döda kroppen. Inget nämns heller om hur rannsakningen gått till eller om vilka som deltagit. Prästen hänvisar till kyrkolagen och det sägs att Greta på egen begäran fått kyrktagas för vådakvävning i enlighet med kyrkolagen. Enligt Missgärningsbalken skulle, som vi vet, undersökningen företas av prästen och socknens äldste i sockenstugan, där kronofogde eller länsman borde närvara.[415] En genomgång av kyrkoarkivet för den aktuella perioden mellan barnets död och Gretas bekännelse visar att en sockenstämma hölls den 12 maj. Men inte ett ord skrevs om Greta Jonsdotter,

[414] VaLA Lysings härads dombok 1796 AIa:90 17/6 1796.
[415] 1734 års lag Missgärningsbalken 30:2.

hennes döda barn eller beslut att låta henne kyrktagas för vådakvävning.[416] Så om en rannsakning hölls på det sätt lagparagrafen i Missgärningsbalken anger har förrättningen i vart fall inte lämnat spår i något bevarat protokoll. Som jag redan varit inne på i kapitlet om sockenrättvisan och barnkvävningarna behandlades barnkvävningsfallen ofta i en mindre församling än sockenstämman. Mycket tyder på att man då inte förde protokoll eller att dessa protokoll av någon anledning inte bevarats.

Prästen fortsätter sitt betyg med att redogöra för hennes bekännelse samt vad som lett fram till den:

> I förleden vecka eller den 10 juni erkände hon för mig uppenbarligen i fleras närvaro sin hiskeliga och rysliga gärning: Att hon tvenne gånger förut bjudit till att döda sitt barn, och även innan det föddes, dock blivit hindrad, dels av samvetets förebråelse, dels av barnets skriande och jämrande, men tredje resan lyckades hennes olyckliga försök, i det hon med vilja lade sig över barnet, och dödade det med berått övervägande. På tillfrågan om någon varit delaktig i hennes hiskeliga brott, eller givit råd därtill? Svarade hon nej i mångas närvaro. Även efterfrågades, varför hon skulle företaga en så gruvlig gärning, då all skymf och vanära vore nu undanröjd för dylika personer? Därpå lämnade hon det svar, att hon ansåg framtiden bliva så svår och bister både för sig och hennes barn. Hon tillstår att orsaken till bekännelsen om hennes barnamord varit verkande dels av naturliga omständigheter, av mig förut beskrivna, dels av Guds uppenbarade ord, i synnerhet av ett märkvärdigt språk i Esa: 49 Cap. 15 v. Månne ock en kvinna kan förgäta sitt barn så, att hon icke förbarmar sig över sin Livs Son? det jag anfört i en predikan då hon även varit i kyrkan, och blivit av dessa orden upprörd och slagen, med den starka förtvivlan i samvetet: Då hon avklätt dig all mänsklig känsla och moderligt förbarmande emot din Son.[417]

Återigen ser vi prov på en retorik laddad med patos. Prästen använder formuleringar som "hiskeliga", rysliga" och "grufwelig gärning". Men också att hon av predikan blivit "upprörd och slagen, med den starka förtvivlan i samvetet".

[416] VaLA Röks kyrkoarkiv KI:1 12/5 1796.

[417] VaLA Lysings härads dombok 1796 AIa:90 17/6 1796.

Greta hade bekänt att hon först försökt fördriva fostret och sedan gjort två ansatser att döda barnet innan hon slutligen lyckades vid tredje försöket. Komminister Ekengren hade frågat Greta hur hon kunnat begå en sådan handling när nu "all skymf och vanära [...] är undanröjd för dylika personer". Här syftar han med största sannolikhet på Gustaf III:s barnamordsplakat från år 1778. Plakatet som jag återkommer till i kapitlet om barnamord gick i mycket korta drag ut på att skydda ogifta mödrar, minska risken att de utsattes för skam och vanära samt att förhindra barnamord. Prästen framhåller att det, vid sidan av hennes väckelse på blomsterfälten, är orden i hans predikan som fått Gretas samvete att vakna. Det verkar som om han vill påtala att brottet kunnat förbli oupptäckt utan hans medverkan och dessa bibelord. Måhända ville han även ställa sig själv i en bättre dager. Han hade haft ansvaret för den första utredningen om dödsfallet, då Greta friades från misstanke om uppsåt. Och kanske fruktade han att bli beskylld för att inte ha varit tillräckligt noggrann då han lät Gretas gärning passera som en olyckshändelse.

Själasörjaren vill verkligen få Greta att framstå som en vid bekännelsen förändrad människa:

> Så långt jag förstår, finner jag henne vara klok och en botfärdig synderska, som erkänner sin ondska, förklarar leda och styggelse till alla tillförne behagade synder, att hon av innersta hjärta ångrar sitt avskyvärda brott, vilken syndaånger Guds anda genom sina kraftiga nådeverkningar hos henne åstadkommit. Gud före henne allt närmare till Jesum och öppna för hennes beklämda själ den rätta tröstekällan, varifrån det saliga och vederkvickande hugsvalelsens vatten framflyter!![418]

Hon utmålas som en tidigare usel människa; ond och hemfallen åt mångahanda svåra synder. Slutligen har hon, genom att döda sitt barn, begått den mest vedervärdiga missgärning. Nu, däremot, har synderskan kommit till insikt om sin orätta livsföring och grova förbrytelse. Hon beskrivs som djupt ångerfull. Att framställa Greta som förkrossad av ånger tjänade ett specifikt

[418] VaLA Lysings härads dombok 1796 AIa:90 17/6 1796.

syfte i den religiösa samhällskontext som rådde. Ångern var nämligen en förutsättning för att erhålla förlåtelse och för att få lov att återförenas med Gud. Genom att ångra sig och ta sitt världsliga straff fick förbrytaren rätt till saligheten. Inte minst med tanke på att hon riskerade att dömas till döden var det viktigt att framhäva hennes samvetskval och ruelse.[419]

Fyra vittnen, tre bönder, och en hustru kallades till rätten för att styrka Gretas bekännelse. Av vittnesmålen framgår att Greta visserligen skött sina uppgifter som piga men alla är överens om att hon varit mycket stursk och uppfört sig illa. Abraham Israelsson som haft Greta i sitt hus då barnet dog, påtalar att han tagit emot henne eftersom "ingen annan i orten ville hysa den anklagade för hennes kända sturskhets och otidighets skuld". Alla tre bönderna säger vidare att "innan barnet omkom, det varit ett allmänt rykte i hela orten, att hon haft i sinnet mörda sitt barn". Men ingen av dem minns eller vet vem som spritt ett sådant rykte. Och ingen säger sig veta om hon verkligen satt planerna i verket. Abraham Israelsson påpekar därtill att Greta själv aldrig sagt något till honom om att hon planerat att döda barnet.[420]

När det handlar om ryktesspridning under 1600- och 1700-talen är det mycket vanligt att man säger just så inför rätten – att man inte vet eller minns vem uppgifterna härrör från. Förmodligen hör det samman med att man inte vill peka ut någon, man riskerade

[419] Jonas Liliequist 1992 s. 92 ff. Se även s. 103-106, där Liliequist behandlar samvetskval och självangivelser i samband med tidelagsbrott. Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 109.
Under 1600- och 1700-talen förekom ett relativt stort antal s.k. suicidalmord i Sverige. Livströtta människor begick mord, oftast på små barn, för att själva få dö genom avrättning. Det var ett sätt att undvika det tabubelagda självmordet och genom avrättningen försonas med Gud och få tillträde till saligheten. Jonas Liliequist 1988 s. 165; Arne Jansson 1994; 1998 s. 49-70. Att det i Gretas fall skulle vara frågan om suicidalmord är dock föga troligt eftersom hon först hävdade att det som skett var en barnkvävning av våda. Om hon med gärningen syftat till att själv få dö genom avrättning hade hon rimligtvis genast erkänt att det handlade om mord.

[420] VaLA Lysings härads dombok 1796 AIa:90 17/6 1796.

att själv anklagas för falsk angivelse. Det kan också handla om att man ville skydda uppgiftslämnaren. Att sprida osanna rykten var en grov synd och ett brott mot Guds bud. Falsk ryktesspridning straffades hårt. Den skyldige dömdes att mista äran samt att utstå spö, ris, fängelse på vatten och bröd eller landsflykt.[421] Inte desto mindre hade ryktesspridning stor betydelse i det tidigmoderna samhället. Och Rättegångsbalken stadgade att om det ryktades att någon begått ett grovt brott och skäliga misstankar fanns skulle extra ting genast hållas, även om ingen kärade och om ordinarie ting inte var snart förestående.[422]

Om det nu verkligen var så att det talades allmänt om att Greta haft planer på att mörda sitt barn vore det förunderligt om inte prästen hade hört det ryktet eller åtminstone fått del av det när barnet dött. Talet om det allmänna ryktet gör det svårt att förstå att fallet i första vändan kunde, som det verkar, lättvindigt passera som vådakvävning. Greta hade ju faktiskt det mesta emot sig – förutom ryktet om att hon tänkte döda sitt barn var hon ogift mor, det sades att hon skulle ha haft sexuella relationer med flera män och dessutom tycks hon ha varit ökänd för sitt otrevliga uppförande. Att prästen i ett sådant läge inte genast lät fallet gå till världslig rätt är häpnadsväckande. Hur kunde prästen, om han hört ryktet om Gretas mordplaner, låta bli att anmäla saken för rannsakning vid häradsrätten? Var talet om ryktet en efterhandskonstruktion för att styrka Gretas bekännelse och få domstolen att fälla henne för mord? Men det är svårt att tro att flera vittnen vågade sig på att vittna falskt. Greta förnekade emellertid envist att hon yppat sina planer för någon innan brottet begicks.

Något som förvånar är att prästens uttalande om den av honom anbefallda besiktningen av kroppen skiljer sig en del från vittnenas utlåtanden. Två av vittnena, Hustru Catharina och Abraham Israelsson, sa i domstolen att när de granskade det döda barnet hade de funnit att "barnets huvud varit mycket blått samt blodet jämväl gått ut genom båda öronen". Vittnesmålen kan tolkas som att blod

[421] 1734 års lag Missgärningsbalken 60:4.
[422] 1734 års lag Rättegångsbalken 4:1.

runnit ur barnets öron. Båda dessa vittnen var säkra på att barnet dött till följd av våld. De kunde dock inte säga om våldet varit avsiktligt eller drabbat barnet av våda. De blodiga öronen och att huvudet varit mycket missfärgat nämns inte av prästen. Han förringar skadorna och skriver, som vi sett ovan, att på barnet "kunde intet synas något mera, än några små blånader vid öronen".[423] Man måste fråga sig om de personer som vittnade i rätten var de samma som på prästens uppmaning granskat det döda barnet. Om det var andra vittnen som utfört den besiktningen är det anmärkningsvärt att de inte hördes av domstolen. Under alla förhållanden verkar det som om någon, prästen eller vittnena, i första vändan undervärderat skadornas omfattning. Det är i och för sig också tänkbart att vittnena överdriver skadorna inför häradsrätten.

Rätten konstaterade, innan den fällde sin dom, att Greta var fattig. Utöver sina nödvändiga kläder ägde hon ingenting och kunde således inte bekosta läkarens besiktning av barnkroppen. I häradsrättens utslag noteras att Greta Jonsdotter inte var "vanvettig". Alltså kunde hon göras fullt ansvarig för sin gärning. Domen grundar sig på hennes egen bekännelse och vittnesmålen om barnets blåa huvud och blodiga öron samt läkarens utlåtande om att barnet sannolikt dött genom kvävning. Vidare noteras att hon genast erkänt att hon legat ihjäl barnet av våda och blivit kyrkotagen för det, att hon varit "stursk och hårdnackad" samt att det ryktats att hon haft planer på att döda sitt barn. Rätten slår fast att hon dödat sitt barn "till förekommande av den oblida framtid för sig och sitt barns uppehälle, som hennes svaga villkor och meddellösa tillstånd föreställt". Och att hon sedan, drabbad av samvetskval, förmåtts att erkänna sitt brott. Häradsrätten dömde Greta Jonsdotter enligt Missgärningsbalken 24:1 som lyder "Dräper man, eller kvinna, någon med Wilja, och utan rätta lifsnöd; gifwe lif för lif, och gälle der hwarken förlikning, eller målsegandens förbön." Rätten anger även barnamordsparagrafen, Missgärningsbalken 16:1. En paragraf som inte förefaller helt tillämplig i Gretas fall. Den

[423] VaLA Lysings härads dombok 1796 AIa:90 17/6 1796.

rörde, som vi ska se i senare kapitel, kvinnor som dödat barnet genast vid födseln och även dolt havandeskapet samt fött barnet i ensamhet. Hur som helst beslutade Lysings häradsrätt att Greta Jonsdotter skulle "sig själv till välförtjänt straff och androm till skräck och varnagel halshuggas och i båle brännas." Och i väntan på hovrättens beslut i målet förpassades Greta till kronohäktet i Linköping.[424]

Hovrätten dömer till döden men vädjar till Kungl. Maj:t om mildare straff

Hovrätten fann det fullt bevisat att Greta Jonsdotter med uppsåt och vilja dödat sitt späda barn. Hon dömdes enligt Missgärningsbalken 14:1 om dråp å eget barn och 12:2 om dråp å övermage (minderårig, under tolv år) som inte kan värja sig. Den högre instansen hänvisar alltså inte till barnamordsparagrafen. Straffet lyder att hon "skall mista högra handen, halshuggas och i båle brännas."[425] Vi kan se att hovrättens dom faktiskt innebär en skärpning av straffet – hennes högra hand skulle huggas av innan hon avrättades. Denna skärpning av dödsstraffet ingick i paragrafen om dråp å eget barn och togs bort först 1841. Som alla dödsdomar vid denna tid skulle domen emellertid underställas Kungl. Maj:t. Hovrätten framhåller att Greta bevisligen begått det brott hon lastades för men vädjar i sin skrivelse till Kungl. Maj:t om att straffet ska mildras. Som skäl för att lindra straffet anför hovrätten för det första att hon blivit kyrkotagen för vådakvävning och att brottet inte kunnat upptäckas om hon inte själv bekänt sitt dåd. För det andra understryker man att hon dödat barnet av "fruktan för dess och barnets framtida elände, i hennes utfattiga tillstånd". Hovrätten föreslår att dödsstraffet ska ersättas med "tjugu par ris, tre slag av paret, en söndags uppenbar kyrkoplikt och fyra års arbete å kronospinnhuset i Norrköping."[426] Det faktum att Greta själv bekänt sitt hemska brott och således kastat ljus över något som annars

[424] VaLA Lysings härads dombok 1796 AIa:90 17/6 1796.
[425] GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:82 9/8 1796.
[426] GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:82 9/8 1796.

troligen förblivit okänt anförs således som förmildrande omständighet, tillsammans med hennes svåra belägenhet som utfattig.

Kungl. Maj:t mildrar straffet

Kungl. Maj:t beaktade de skäl som hovrätten påtalat för att mildra domen. Högsta instans visade sig synnerligen nådig och gjorde det slutliga straffet lindrigare än vad Göta Hovrätt föreslagit. Tiden på spinnhus förkortades till endast två år. Därutöver skulle hon straffas så som hovrätten föreslagit – med 20 par ris, tre slag av paret och en söndags uppenbar kyrkoplikt.[427]

Vi kan se hur bilden av Greta konstrueras med hjälp av vittnenas och prästens utsagor. Hon framställs som *motsatsen till tidens dygdeideal.* Greta utmålas som en usel och lastbar människa – en osedlig, styvnackad, uppstudsig och fräck ogift mor som slutligen tar livet av sin lille son. Efter en tid slås hon dock av samvetskval och ånger, bekänner sitt svåra brott och förklarar sig villig att ta sitt straff. Den egna bekännelsen och hennes stora fattigdom blir de omständigheter som räddar henne från dödsstraffet.

Fädernas roll

Lagstiftning och rättspraxis var inte könsneutral när det gällde barnkvävning. Olyckshändelser med spädbarn i föräldrarnas säng var moderns ansvarsområde. Särskild lagstiftning fanns för mödrar och ammor som låg ihjäl barn. De straffades lindrigare än för andra vådadråp, mödrarna lindrigare än ammorna. När mannen ensam legat ihjäl ett barn dömde, som jag visat ovan, underrätten för vådadråp och hovrätten som för barnkvävning av amma.

Fäderna har i de allra flesta fall på motsvarande sätt en undanskymd roll i de rättsliga protokollen om barnkvävning. I det fall där hustrun kommit i rykte för att ha kvävt barnet med vilja tycks rätten inte ens ha begärt ett uttalande från mannen. Endast korpralen som spridit ryktet och anmält saken till häradslänsman

[427] Kungliga brev och resolutioner i kriminalmål 1795-1809 E IAC:17 s. 173 f.

utfrågades.[428] Rätten tog emellertid reda på om fadern också legat i sängen när barnet dog. Så utlät sig till exempel en man när hustrun för andra gången stod till svars för att ha legat ihjäl ett barn: "Mannen Kafstedt, som berättar sig så väl denna g[lån]g, som förut vid slika tillfällen, legat för sig själv, och icke underlåtit, att varna sin hustru, giver härvid tillkänna, att hon är mycket hårdsövd; men säger, att han aldrig märkt det hon sedan den förra olyckan med deras barn timade, lagt något spätt barn hos sig i sängen, förr än denna gången."[429]

I två barnkvävningsmål hade mannen legat i sängen när händelsen inträffade. Båda dessa fäder stämdes tillsammans med hustrun. I båda fallen hade barnen, enligt protokollet, legat mellan modern och sängkanten, inte mellan föräldrarna. I ena fallet som avgjordes 1716 friades båda föräldrarna från allt ansvar för barnets död.[430] Det andra fallet, från 1786, rörde det föräldrapar som förlorat tre spädbarn, ett i vaggan och två i föräldrarnas säng. Om mannen noterade häradsrätten endast att han "gjorde med sin hustru Anna Rodrichsdotter alldeles lika berättelse" samt att han och hustrun förklarade sig oskyldiga till barnets död, beklagade att de haft olyckan att mista sina barn och anhöll om befrielse från straff. I underrättens utslagstext nämns mannen inte över huvud taget medan hustrun döms för vådadråp till 14 dagars fängelse vid vatten och bröd. Hovrättsprotokollet berör inte mannen med ett enda ord och lindrar straffet för den ansvariga hustrun till varning av prästerskapet i församlingens närvaro.[431]

I ett annat fall kallades mannen, som inte hade varit hemma när barnet dog, att höras inför rätta. Men i protokollstexterna finns inga noteringar om att han sagt något eller svarat på rättens frågor.[432]

---

[428] GLA Gudhems häradsrätt 1706-1714 AIa:9 29/6 1708, 6/10 1708.

[429] LLA Laholms stadsarkiv 1781-1784 AIa:20 8/6 1782.

[430] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 32.

[431] GHA Brottmålsprotokoll 1786 AII:70 30/8 1786; GHA Handlingar i underställda brottmål 1786 E VAC:62 mål nr 136.

[432] GHA Brottmålsprotokoll 1786 AII:70 26/6 1786; GHA Häradsrätternas renov. domböcker Västra härad 1786 E VIIAABA:2651 10/5 1786.

Fadern i fallet från Karlshamn, där barnet dött i den sovande moderns knä, erbjöd sig att gå ed på att barnet dött av olyckshändelse.[433] Protokollet berättar också om honom att han varit ute och fiskat men kommit i land tillsammans med de andra fiskarna till högmässan och suttit tillsammans med dem i kyrkbänken innan de åter for ut till havs vid femtiden på eftermiddagen, ungefär en timma innan barnet dog.[434] Anteckningen ger besked om att han inte varit närvarande när barnet dog. Men vi får också veta att han var en rättsinnad kristen som inte försummade att besöka högmässan, ens när sillen gick till och fiskarna nödgades arbeta även på vilodagen. Att han varit i kyrkan stärkte med största sannolikhet hans ställning som en ärlig och trovärdig man.

De rättsliga protokollen om barnkvävning visar på samma sätt som protokollen på sockennivå att spädbarnsvård och de små livens väl och ve var mödrarnas ansvarsområde. Lagstiftningen om barnkvävning handlade om mödrar och ammor, inte om fäder. När det så en gång hände att fadern ensam bar ansvar för barnets död i sängen straffades han hårdare än om modern varit vållande.

Offentliggörandet

Öppenhet och offentliggörande är en gemensam nämnare för alla barnkvävningsfallen. Inte i något fall har modern eller föräldrarna försökt dölja att barnet dött. Att hålla saken hemlig någon längre tid lät sig naturligtvis inte heller göra eftersom barnen var kända. Om de försvann utan förklaring skulle omgivningen med största sannolikhet ha reagerat ganska snart. För att framstå som ärlig och trovärdig var det betydelsefullt att omedelbart kalla på vittnen att se det döda barnet. Så skedde genomgående i de undersökta fallen. Såväl äkta som oäkta barns död tillkännagavs genast för omgivningen. En ogift moder hade tidigt på morgonen kallat in tre

[433] GHA Brottmålsprotokoll 1707-1712 AII:7 13/10 1708; GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 109; LLA Rådhusrätten/magistraten i Karlshamn 1708 AIa:6 10/9 1708, 5/10 1708.

[434] LLA Rådhusrätten/magistraten i Karlshamn 1708 AIa:6 4/7 1708.

grannkvinnor att se det döda barnet.[435] Angående ett annat oäkta barn "försäkrades att anstalt genast blivit fogad om synemän, fast de icke hunnit fram komma förr än mot aftonen".[436] Prästen underrättades också så snart som möjligt. Den fader som legat ihjäl sitt barn berättade att "så skickade han genast hustrun till prosten att härom göra berättelse."[437]

Om en av mödrarna till oäkta barn får vi emellertid veta att hon hade försökt hemlighålla sitt tillstånd under graviditeten. Det var ett faktum som påtalades vid utredningen av barnets död.[438] Att hon försökt dölja att hon väntade barn var en omständighet som bidrog till att misstänkliggöra henne och som minskade hennes trovärdighet. Ingen av de övriga mödrarna till oäkta barn anklagas för bristande öppenhet när det gällde havandeskapet. De tycks alla i god tid före födseln ha tillkännagett att de väntade barn.

Kravet på att offentliggöra graviditeter och dödsfall är inte i sig något som skiljer dåtiden från nutiden. Sådana saker är inte heller idag privatangelägenheter. Vad som skiljer sig åt är vem som skall meddelas om sådana händelser. Då skulle grannar informeras och kallas som vittnen och prästen skulle underrättas. Nu vänder vi oss i första hand till den professionella vården och till olika myndigheter.

Förändring

Hur ser det då ut om vi jämför de båda undersökningsperioderna – tidigt och sent 1700-tal? Går det att urskilja någon förändring i de världsliga rättsinstansernas sätt att hantera målen eller i hur de mål såg ut som fördes vidare till hovrätten. Jag har visat att hovrätten under den senare perioden endast skulle ta sig an de mål där föräldrarna av underrätten ålades ett strängare straff än kyrkoplikt.

---

[435] GLA Kinnefjärdings härads dombok 1785 AIa:26 12/8 1785.

[436] GHA Häradsrätternas renov. domböcker Hammarkinds härad 1782 E VIIAABA:2486 13/11 1782.

[437] GHA Handlingar i underställda brottmål 1799 E VAC:178 mål nr 131.

[438] GHA Brottmålsutslag 1791 BIIA:111 mål nr 29; VaLA Västbo härads dombok 1791 AIa:65 4/3 1791.

Ändå refererades nästan dubbelt så många ärenden under den andra perioden som under den första till Göta hovrätt. Drygt en tredjedel av fallen under den andra perioden var sådana som enligt reglementet inte borde gått vidare till hovrätten. Föräldrarna hade inte dömts till annat än kyrkoplikt och varning. Underrätterna fortsatte alltså i ganska hög utsträckning att sända barnkvävningsfall vidare till hovrätten trots att de i fall som bedömdes som full våda fått mandat att avgöra dem själva.

Antalet fall med oäkta barn var betydligt fler under den senare delen av 1700-talet. Likaså blev det betydligt vanligare med gifta mödrar som stod till svars för andra resan barnkvävning. Vad gäller straffen kan vi se att de blev hårdare under den senare perioden än under den tidigare, särskilt i underrätten.

Sammanfattning

Med denna undersökning har jag försökt tränga på djupet och klarlägga resonemangen kring barnkvävning på ett sätt som inte gjorts förut. Jag har fokuserat behandlingen av dessa händelser som en fråga om diskurs och konstruktion av skuld/oskuld. Tidigare forskning har huvudsakligen ägnat sig åt antingen lagstiftning och debatt på en mera normativ nivå (Arthur Thomson) eller medicinhistoriska aspekter av ämnet (t.ex. Bodil Persson).

I delundersökningen om barnkvävning på *sockennivå* resulterade alla ärenden i att mödrarna friades från misstanke om uppsåtligt vållande till barnens död. Inte i något fall kom man fram till att modern med vilja orsakat dödsfallet. Protokollen rekonstruerar händelserna som orsakade av barnens sjukdom eller av olyckshändelser. Redan själva benämningen av det som hänt pekar i den riktningen. Man talade exempelvis om en "beklagelig händelse", "olyckelig händelse", "vådlig händelse", "sorgelig händelse" och "detta bedrövliga dödsfall". Det heter vidare att modern "råkat olyckeligen at förqwäfia". I omnämnandet av vad som skett uttrycks aldrig några explicita misstankar om brott.

Det var mödrarna som stod i centrum vid utredningar av barnkvävning på sockennivå. Ansvaret för dessa dödsfall ansågs

alltså, såväl i lagtext som i rättspraxis, vila på mödrarna. Fädernas roll var marginell. I några fall framträdde visserligen fäderna som svarande men då gjorde de det för att mödrarna inte kunde närvara.

De resonemang som återges i protokollen målar alltså upp en bild av mödrarna som oskyldiga. Skuldfriheten konstrueras av ett antal olika komponenter. *Sorgen* över det döda barnet är en viktig faktor. Sorgen "bevisade" oskuld och lindrade påföljden för ett i någon mån vårdslöst beteende. *Moderskärlek* och god omvårdnad om det späda barnet noterades. Likaså antecknades i ett flertal fall att kvinnan vårdat flera äldre barn väl. Det var ett argument för att hon även visat all tänkbar ömhet och omsorg om det yngsta, döda barnet. Någon idé om att en mor skulle ha kunnat hantera det sista barnet illa i barnbegränsande syfte framtonar aldrig. Moderns rykte och levnadssätt eller *frejd* belystes också. Att hon var en ärbar hustru som levde upp till tidens dygdeideal och att hon levde väl i sämja och kärlek i sitt äktenskap samt att hon inte var begiven på starka drycker, indikerade att hon inte bar skuld till barnets död. Det fanns en tydligt uttalad ideologi kring det goda moderskapet, ett dygdeideal som bar religiös prägel.

När dessa ärenden avgjordes på sockennivå besiktigades barnets döda kropp, utom i ett fall som först varit vid världslig rätt, av representanter för lokalsamhället, inte av medicinsk expertis. Resultatet av besiktningen antecknades i protokollen och undersökningen visade aldrig, som man bedömde det, skador som tydde på att modern med vilja vållat barnets död. I många fall drogs slutsatsen att barnet dött till följd av *sjukdom* eller *svaghet*. I en del fall noterades att *barnet inte legat nära modern* i sängen och att det därför inte var troligt att hon legat ihjäl det. *Mödrarnas trötthet* efter nattvak och hårt arbete bidrog ibland till att förklara varför olyckan skett.

Barnkvävning var något som huvudsakligen hände inom äktenskapets ram. Det var av allt att döma den vanliga familjen ur samhällets mellanskikt som miste barn på detta sätt. Varken de fattiga och sämst lottade grupperna eller samhällets toppar tycks enligt mitt material vara överrepresenterade i samband med

barnkvävning. Att adelns barn klarade sig bättre kan ha berott på att de ofta fick en tryggare omvårdnad under spädbarnstiden hos mormodern än i en stor syskonskara hos föräldrarna.[439] Att det lägsta samhällsskicket inte heller tycks ha drabbats särskilt hårt av barnkvävning är svårare att förstå. Kanske var det inte brukligt att ta barnet till sig i sängen i denna grupp?

Endast två av 52 drabbade barn var oäkta. Åtminstone från prästens sida visades större benägenhet att misstänka uppsåtlig handling om modern var ogift. Sockenrättvisans beslut ter sig alltid enhälliga. Inte i något fall återges meningsskiljaktigheter i bedömningen av ärendet. Noteringarna om påföljd varierar. Variationerna beror sannolikt i viss mån på de olika prästernas sätt att skriva protokoll. Men uppenbarligen tillämpades i stor utsträckning förordningarna om att modern skulle sitta längst bak i kyrkan under en gudstjänst och sedan återintas i församlingens gemenskap med ett särskilt böneformulär sedan prästen kungjort händelsen från predikstolen. Prästen uttalade ofta varningar, för det mesta riktade enbart till den rannsakade modern men ibland också till andra föräldrar och församlingsmedlemmar, om att inte ha späda barn hos sig i sängen.

Förutom sorgen, äktenskapet och det goda moderskapet vill jag framhålla att offentligheten, i bemärkelsen offentliggörande och öppenhet, spelade en stor roll vid bedömningen av barnkvävning. De barn som dog på detta sätt var offentliggjorda så som kultur och tradition påbjöd. Mödrarna hade inte dolt att de väntade barn. Barnen hade fötts med hjälp av barnmorska eller någon erfaren hustru. Förlossningen hade troligen också bevittnats av flera personer och barnen var offentliggjorda genom dopet. När dödsfallet inträffat var man angelägen om att genast kalla på vittnen och låta undersöka kroppen. Jag menar att *offentliggörandet* är ett nyckelbegrepp då man vill tolka och förstå hanteringen av barnkvävningarna och jämföra dem med barnamord och hemlighetsmakeriet kring dem.

[439] Troels Frederik Troels-Lund 1903 s. 117 f.

I de kyrkliga protokollen om barnkvävningar av våda avtecknar sig sålunda en kulturell idealbild av den oskyldiga modern. Bilden är sammansatt av *det goda äktenskapet, det rätta kristliga moderskapet, sorgen över det döda barnet, kvinnlig ära och dygd samt offentliggörandet av födelse och död.* Idealbilden låg till grund för den rättsliga diskurs som formade berättelserna om dessa dödsfall. Barnkvävningar var inte händelser som på allvar hotade samhällsordningen och de kunde därför behandlas milt på den rättsliga arenan.

Slutligen har jag konstaterat att det är svårt att urskilja någon påtaglig förändring i hanteringen av barnkvävningsmål på socknennivå under den studerade perioden. Fallen behandlas på ett i stort sett likartat sätt hela tiden.

Analysen av barnkvävningsfall som behandlades vid *världslig rätt* visar att det var sällsynt att den slutliga bestraffningen blev hårdare än för barnkvävning av våda. Endast i tre fall under hela undersökningsperioden på 55 år utdömdes, så vitt jag kunnat finna, strängare straff av hovrätten. Alla tre fallen avgjordes under 1790-talet.

Överhuvudtaget var det ovanligt att barnkvävningsfall gick till världslig rätt såvida dödsfallen inte skett i staden. Det är förstås troligt att ett antal ärenden stannade vid underrätterna och aldrig fördes vidare till hovrätten, särskilt under den senare perioden. Målen skulle avgöras vid den lägre instansen såvida straffet inte blev strängare än för full våda. Det var en mycket liten andel av alla barnkvävningsfall som nådde hovrätten. Enligt statistiska uppgifter från 1780–1790-talen, den senare undersökningsperioden, dog i medeltal drygt 450 barn per år i sina föräldrars sängar i Sverige.[440] Under dessa tjugo år skulle alltså fler än 9 000 spädbarn dött av barnkvävning. Endast 13 av dessa fall hamnade hos Göta Hovrätt. Mot bakgrund av dessa siffror kan vi konstatera att det var ytterst sällsynt att man vid undersökningen på lokal nivå fann

[440] Klas Gustaf Odén 1875 Tab. 2 s. 4.

belägg för att barnet dött av orsak som bedömdes som allvarligare än barnkvävning av full våda. Antalet fall där underrätterna dömt till hårdare straff var under hela undersökningsperioden endast nio.

Man kan säga att hela den rättsliga behandlingen av barnkvävning, med få undantag, gick ut på att mot bakgrund av diskurser som avspeglade samhälleliga normer och värderingar och med hjälp av retorik på de rättsliga arenorna konstruera bilder av oskyldiga mödrar. I protokollen avtecknar sig ett dygdemönster av djupt sörjande, goda och helst gifta mödrar. Kvinnorna beskrivs ofta som trötta av nattvak över skrikiga, sjukliga barn men inte som berusade av alkohol. De kyrkliga protokollen betonar i högre grad än de världsliga de anklagades rätta vandel med sedligt, stillsamt och kristet levnadssätt. Dessa texter bär, föga förvånande, en tydligare prägel av religiös diskurs än de världsliga domstolarnas protokoll. Men sorgen och det goda moderskapet framträder i både världslig och kyrklig instans. Barnets status som äkta eller oäkta hade betydelse för hur ärendena bemöttes. Misstänksamheten var större, åtminstone hos prästerna, om barnet som dött varit illegitimt. Sådana fall är klart överrepresenterade i världslig rätt.

I ett enda fall erkände modern att hon hade kvävt barnet med vilja. Kvinnan var ogift och framställs som osedlig, stursk, syndig och oärlig. Hon hade först hävdat att hon inte hade skuld till barnets död och kyrktagits för vådakvävning.

Om en gift moder tidigare mist ett barn på samma sätt gav det, naturligt nog, också anledning att vara mera misstänksam och föra målet till världslig rätt. När det i ett fall var fadern som vållat barnets död uppstod förvirring och osäkerhet hos prästen om hur han skulle hantera saken. Sådant var han inte van vid, barnkvävning handlade om mödrars skuld, inte om fäders.

Inte i något barnkvävningsfall hade modern eller föräldrarna försökt hemlighålla att barnet dött. Endast i ett fall framkommer att en ogift moder hade vinnlagt sig om att dölja att hon väntade barn. Annars framstår de föräldrar som förlorade barn genom barnkvävning av våda som öppna, ärliga, trovärdiga och dygdiga.

Min slutsats är att den rättsliga diskursen kring barnkvävningarna såväl i världslig som i kyrklig instans kännetecknades av *offentliggörandet, det välfungerande äktenskapet, sorgen och det goda kristliga moderskapet.*

4. Barnamord – konstruktionen av den skyldiga modern

Forskning kring barnamord

Äldre forskning om barnamord har framförallt fokuserat på lagstiftningen och de juridiska aspekterna kring brottet medan de senare decenniernas studier i högre grad inriktat sig på orsakerna till barnamord och lyft fram sociala, ekonomiska och psykologiska faktorer. På senare år har även en del forskning med uttalat genusperspektiv presenterats.

Svenska studier

På svensk botten är undersökningarna om barnamord relativt få. I en omfattande studie från 1895 rörande mord och dråp behandlar Herman Antell barnamord ur juridiskt och rättsmedicinskt perspektiv.[1] Erik Anners riktar fokus mot lagstiftning och debatt kring barnamord i *Humanitet och rationalism. Studier i upplysningstidens strafflagsreformer – särskilt med hänsyn till Gustav III:s reformlagstiftning*. Han påtalar att brottet under 1700-talet stod i centrum för den kriminalpolitiska debatten. Trots att brottsfrekvensen var relativt låg uppfattades barnamord som det största problemet ur rättspolitiskt perspektiv. Under 1600-talet och början av 1700-talet var synen på barnamörderskan hård och fördömande. Dödsdomar var vanliga och avkunnades även på indicier, utan fullständig bevisning om mord. Vid mitten av 1700-talet märks en humanare syn och antalet dödsstraff minskar. Med Gustav III:s barnamordsplakat 1778 och strafflagsreformer 1779 sker en radikal förändring i den straffrättsliga behandlingen av ogifta mödrar, och det ställs krav på full bevisning om uppsåtligt mord för att döma till döden för barnamord.[2] Även Martin Bergman behandlar

[1] Herman Antell 1895b.
[2] Erik Anners 1965.

straffrätten och debatten kring barnamord under perioden 1778–1809, i sin avhandling om dödsstraffet i Sverige från 1700-tal till 1900-tal.[3]

Britt (Björnfot) Sandström och Marja Taussi Sjöberg skriver om barnamord i Västernorrlands län under senare delen av 1800-talet. De konstaterar att mödrarnas skam och ekonomiska svårigheter var de avgörande orsakerna till brotten. Barnamord var vanligare i områden där illegitimiteten var låg. Det var i regioner där kyrkan hade starkast inflytande och där illegitimitet fördömdes hårdast som de flesta barnamord begicks, menar dessa forskare.[4] Svante Jacobsson och Sten W. Jakobsson har studerat barnamord och fosterfördrivning vid slutet av 1800-talet ur ett social- och medicinhistoriskt perspektiv.[5] I avhandlingen *Tingets kvinnor och män,* tar Gudrun Andersson kortfattat upp barnamord under 1600- och 1700-talen ur ett genusperspektiv och gör även en summarisk jämförelse med barnkvävning. Som jag nämnt i föregående kapitel framhåller denna forskare att barnamord, till skillnad från barnkvävning, uppfattades som ett starkt hot mot ordningen och normerna för samlevnad och hushållsbildning. Barnamordsbrottet måste därför uppmärksammas och straffas ytterligt hårt.[6]

Inger Lövkrona har i boken *Annika Larsdotter barnamörderska* analyserat åtta barnamordsfall under 1700-talet. Hon anlägger ett genus-, makt- och våldsperspektiv på denna brottskategori. Till skillnad från annan forskning menar hon att barnamorden ska ses i ljuset av en social maktrelation. Enligt henne var det oftast gifta män med en överordnad position gentemot kvinnan som tvingat till sig samlag med ogifta, unga kvinnor. Under havandeskapet agerade barnafäderna sedan hotfullt och pressade kvinnorna.

---

[3] Martin Bergman 1996.

[4] Britt Björnfot & Marja Taussi Sjöberg 1980; Marja Taussi Sjöberg 1982 s. 149-152; Britt Sandström & Marja Taussi Sjöberg 1983; Marja Taussi Sjöberg 1986 s. 100-108.

[5] Svante Jakobsson & Sten W. Jakobsson 1990.

[6] Gudrun Andersson 1998 s. 141-149.

Männens maktutövande är en viktig förklaring till att kvinnorna begick barnamord, sammanfattar Lövkrona.[7]

Kriminologen Maria Kaspersson redogör bland annat för barnamord i avhandlingen *Dödligt våld i Stockholm på 1500-, 1700- och 1900-talen*. Hon framhåller att den kriminalpolitiska uppmärksamhet brottet rönte under 1700-talet kan liknas vid moralisk panik. I absoluta tal var brottet nämligen inte mera frekvent under 1700-talet än under 1500-talet då barnamord ansågs sällsynt och överhuvudtaget inte uppmärksammades som en särskilt problematisk brottskategori. Om man tittar på brottets andel av det dödliga våldet ser man däremot en drastisk förändring, från 3 procent under 1500-talet till hela 41 procent under 1700-talet, enligt Kasperssons beräkningar.[8] Detta har att göra med att annat våld minskade under motsvarande tid.

Nordisk forskning

Den hittills mest omfattande nordiska studien av barnamord har gjorts av den danska kriminologen Beth Grothe Nielsen. Hon har analyserat 89 fall från Nørrejyllands Landsting under perioden 1719–1805. Trots att inga lagändringar angående barnamord företogs i Danmark under 1700-talet mildrades straffen kraftigt i praxis under århundradet – från dödsstraff till några få år på spinnhus. Orsaken till barnamorden bör sökas i en materialistisk förklaringsmodell: massiva sociala och ekonomiska problem var bakgrunden till dessa brott, framhåller Nielsen. Hon avvisar biologiska, psykologiska och socialpsykologiska förklaringsmodeller. Att söka biologiska förklaringar till mödrarnas handlande finner hon absurt mot bakgrund av de omfattande sociala och ekonomiska svårigheter som de levde under. Och det kan inte sägas att kvinnor som begick barnamord skilde sig psykiskt eller mentalt från andra kvinnor i samma situation. Inte heller socialpsykolo-

[7] Inger Lövkrona 1999.

[8] Maria Kaspersson 2000 kap. 6.

giska tolkningar om att detta var kvinnor som fallit ur ramen för tidens kvinnoroll är enligt Nielsens mening hållbara. Dessa kvinnor önskade i likhet med andra kvinnor uppfylla kvinnoidealet att bli hustru och mor.[9]

Historikern Tyge Krogh tar också upp barnamord i Danmark i sin avhandling om avrättningar och kroppsstraff under tidigare hälften av 1700-talet. Bedömningen av brottet var hård under hela undersökningsperioden. Rätten tvekade inte att döma till döden endast på den grund att kvinnorna fött barn i hemlighet. Barnamorden orsakades av den sociala knipa som mödrarna hamnade i. De kom i kläm mellan kyrkans och samhällets starka värnande om människolivet och samma kyrkas och samhälles värnande om äktenskapet och utstötning av kvinnor som fick barn utan att vara gifta, understryker Krogh.[10]

Den norska etnologen Kari Telste behandlar barnamord i en studie om kontroll av sexualiteten i ett sydnorskt område 1652–1710. Hon betonar att barnamorden tydligt klarlägger den sociala kontrollen av sexualiteten i lokalsamhället. Dessa brott hade sitt ursprung i ett samspel mellan offentliga och sociala sanktioner mot flickor som misstänktes vara gravida. Barnamordsfallen visar också att domstolarna behandlade kvinnor och män olika. Kvinnorna fick stå till svars för sina sexualbrott medan männen ofta slapp undan. Barnamörderskor dömdes mycket lättare till döden än män som anklagades för våldtäkt, ett brott som även det var belagt med dödsstraff. Barnamordsmålen ådagalägger också mycket om kvinnors inbördes relationer – förhållandet mellan mödrar och döttrar, mellan gifta och ogifta kvinnor. Vi får en bild av kvinnors inbördes kontroll. Avslutningsvis anför Telste att den nya lagstiftningen kring sexualiteten efter reformationen kan tolkas som ett led i den civiliserings- och disciplineringsprocess som pågick i hela Västeuropa.[11]

---

[9] Beth Grothe Nielsen 1980.

[10] Tyge Krogh 2000 s. 217-221.

[11] Kari Telste 1993 s. 190-193, 198-220, 227 f. Se även Kari Telste 1994.

En annan norsk studie om barnamord är Sigrid Tollefsens hovedoppgave i historia, som behandlar perioden 1850–1855. Bakgrunden till dessa brott var en kombination av olika personliga och samhälleliga förhållanden, konstaterar Tollefsen. Vid straffutmätningen fokuserade rätten på handlingens karaktär och kvinnans ansvar men tog sällan hänsyn till sociala förhållanden eller bakgrunden till brottet. Inte heller kvinnans psykiska tillstånd tillmättes någon betydelse. Barnamord var vanligare i regioner med låg illegitimitet, påvisar denna forskare i likhet med Sandström (Björnfot) och Taussi Sjöberg.[12]

Kaijus Ervasti som studerat barnamord i Finland under 1800-talet finner i motsats till annan nordisk forskning att barnamord var vanligast i områden med stort antal utomäktenskapliga födslar. Skammen över att föda ett oäkta barn var inte orsaken till barnamorden, menar han. Det är svårt att urskilja några faktorer som skiljer de kvinnor som dömdes för barnamord från andra kvinnor som fött oäkta barn. Motiven bakom brottet varierade mellan de enskilda fallen. Men de mest centrala betingelserna var rädsla för de egna föräldrarna eller det egna husfolket, ekonomiska svårigheter och bekymmer för framtiden sedan kvinnan blivit övergiven av barnafadern, fastslår Ervasti.[13] Samme forskare har även kortfattat behandlat bevisningen och kvinnornas försvarsstrategier i barnamordsärenden i Finland under 1800-talet.[14]

Barnamord i Österbotten under 1600-talet och på finländsk landsbygd 1791–1795 har undersökts av Mona Rautelin. Hon finner inget säkert samband mellan antalet illegitima födslar och förekomsten av barnamord.[15] Orsakerna till barnamord varierade med hänsyn till kvinnans sociala status och ekonomiska förutsättningar. Det var olika faktorer som utlöste brottet i homogena bondemiljöer jämfört med socialt skiktade områden och det verkar som om synen på barnamord var mera fördömande

[12] Sigrid Tollefsen 1994.
[13] Kaijus Ervasti 1995.
[14] Kaijus Ervasti 1997.
[15] Mona Rautelin 1996 s. 186.

i homogena områden än i socialt skiktade landsdelar.[16] Rautelin menar, intressant nog, att stigmatiseringen av kvinnors utomäktenskapliga sexualitet och skammen över att bli mor till ett oäkta barn var mera intensiv under senare århundraden än under 1600-talet.[17]

Brittiska studier

Den brittiska forskningen i ämnet är relativt omfattande. Låt mig först nämna R. W. Malcolmsons artikel från 1977 om barnamord på 1700-talet. Han studerar brottet utifrån samtida tidningsartiklar, domstolsprotokoll och varierande litterära källor. De sociala och ekonomiska konsekvenserna av att vara ogift mor tillsammans med skammen och små möjligheter till framtida äktenskap framställs som förklaringar till brotten.[18] Engelsmännen tenderade att betrakta barnamord med en blandning av skräck och fascination. Barnamörderskor uppfattades som omänskliga monster, som ogudaktiga, barbariska och onaturliga föräldrar.[19] Men medan lagtexten kring barnamord var sträng, var rättspraxis mild i England. Mildhet tycks snarare ha varit norm än undantag, framhåller Malcolmson.[20] Juryn var benägen att lyssna med sympati och att ta fasta på de svagaste tvivel om kvinnans skuld. Som bevis på oskuld framhölls ofta att kvinnan hade förberett sig på att ta emot barnet genom att iordningställa linne och barnkläder. Sådana förberedelser ansågs klarlägga att hon planerat att behålla barnet, inte att döda det.[21]

Medicinhistorikern Mark Jackson undersöker, även han, barnamord i England under 1700-talet. Stark betoning ligger på de rättsmedicinska aspekterna av brottet men upplägget är ändå brett och Jacksons ambition är att klarlägga sociala, kulturella och politiska

[16] Mona Rautelin 1994 s. 195; 1996 s. 194 f.
[17] Mona Rautelin 1994 s. 194.
[18] R. W. Malcolmson 1977 s. 192 f., 204 f.
[19] R. W. Malcolmson 1977 s. 189.
[20] R. W. Malcolmson 1977 s. 197 f.
[21] R. W. Malcolmson 1977 s. 198.

faktorer bakom barnamorden. Han undersöker varför vissa kvinnor misstänktes för barnamord och hur de sedan behandlades av grannar, familjer, vänner och av domstolarna. Jackson visar i likhet med annan forskning att domstolarna i England under 1700-talet i de flesta fall frikände de anklagade kvinnorna. Endast ett fåtal befanns skyldiga och någon enstaka straffades med döden.[22] I jämförelse med Sverige och Tyskland var den rättsliga behandlingen av misstänkta barnamörderskor i England påfallande mild, trots att man där fram till 1803 hade möjlighet att döma till döden utan annan bevisning om mord än att modern hade fött i hemlighet och gömt det döda oäkta barnet efter förlossningen.

Två studier med tonvikt på kvantifiering och statistik som kortfattat tar upp barnamord är J. A. Sharpes *Crime in Early Modern England 1550–1750* och J. M. Beatties *Crime and the Courts in England 1660–1800*. Sharpe framhåller att barnamord var en konsekvens av mödrarnas skam och rädsla för livslång stigmatisering.[23] Beattie påtalar att det i England skedde en tydlig förändring i synen på barnamord omkring 1720. Fram till dess dömdes mödrarna ofta på indicier och dödsstraff var relativt vanligt, men från och med 1720-talet friades de flesta. Det blev vanligt att påtala förberedelser för födseln i form av utrustning för barnet som bevis på att det inte var frågan om planlagt mord. Enstaka linnelappar dög som friande bevis. Om kvinnan hade skaffat sig dem inför födseln eller inför rättegången undersöktes inte. Enbart medicinsk bevisföring ansågs otillräcklig för fällande dom under 1700-talet. Läkarattester och barnmorskeutlåtanden tillmättes betydelse endast när de understödde friande domar. Beattie ser alltså en förändrad attityd gentemot ogifta mödrar under 1700-talet. Han vill förklara förändringarna i synen på barnamord och ogifta mödrar med en ökad känslighet för grymhet och våld.[24] Liknande förklaringsmodeller har framförts av andra brittiska forskare. Exempelvis Keith Wrightson och Mark Jackson betonar att tilltagande förståelse för

[22] Mark Jackson 1994; 1996.
[23] J. A. Sharpe 1984 s. 110.
[24] J. M. Beattie 1986 s. 117-124.

den ogifta modern och hennes barn samt växande humanism var orsaken till den milda behandlingen av barnamörderskor.[25] Frågan blir dock varför en utveckling i denna riktning skulle ha varit så mycket tidigare i England än i Sverige och Tyskland.

Laura Gowing skriver om barnamord i England på 1600-talet. Hon förklarar dessa brott med psykiska avvikelser men tillmäter även ekonomiska och sociala svårigheter stor betydelse.[26] Berättelserna om barnamord präglas av manlig frånvaro samtidigt som de påvisar motsättningar mellan kvinnor. Kroppsliga hemligheter splittrade kvinnor mera än enade dem, konstaterar Gowing.[27]

Barnamord väckte stor uppmärksamhet i 1800-talets England. Särskilt stort var problemet i London där kvinnor i storstadsanonymiteten lättare kunde dölja födslar och barnkroppar, skriver Ann R. Higginbotham, som undersökt omständigheterna kring misstänkta barnamörderskor och hur de förhåller sig till den viktorianska bilden av barnamord. Orsakerna bakom brottet var fattigdom, skam och rädsla för stigmatisering. I den samtida debatten riktades uppmärksamheten mot de illegitima barnens utsatthet. Både mödrarna och de illegitima barnen identifierades i tidens skönlitteratur som offer för ett fördömande samhälle och för män som övergivit dem. Synsättet påverkade domstolarnas behandling av anklagade, en behandling som var förvånansvärt mild. Higginbotham understryker att omfattningen av brottet överdrevs, inte minst av representanter för den medicinska vetenskapen som syftade till att nå ett högre erkännande och ökad professionell status. Det var sällsynt att domstolen lyckades bevisa uppsåtligt mord och tendensen var tydlig att man hellre dömde för döljande av dött foster än för barnamord. Men ju mer avvikande kvinnans beteende och bakgrund var, desto mindre sympati erhöll hon från domstolen. Den viktorianska paniken kring barnamord fokuserade på den enskilda kvinnans gärningar och nonchalerade fattigdomen, bristen på utvecklad barnavård, låga kvinnolöner och

[25] Keith Wrightson 1982 s. 16; Mark Jackson 1996 s. 151 f.
[26] Laura Gowing 1997 s. 88 f., 107.
[27] Laura Gowing 1997 s. 87, 103 f.

bristande samhälleligt stöd till ogifta mödrar. Att förbättra förhållandena för ogifta kvinnor skulle ha inneburit ett svek mot den viktorianska moralen – att stötta omoral skulle enbart ha uppmuntrat till mera synd, det var lättare att tolerera späda barns död än lättfärdighet, summerar Higginbotham.[28]

Marilyn Francus menar att domstolarna i det tidiga 1700-talets England delade in de anklagade mödrarna i två kategorier – de fogliga och de upproriska, hårdnackade. De fogliga friades och de hårdnackade fälldes.[29] Fogliga, ångerfulla mödrar friades till och med i fall där de erkänt att de dödat barnet medan styvnackade barnamörderskor aldrig ursäktades med spädbarnslinne och trovärdiga vittnen. Det visar, menar Francus, att rätten inte i första hand var intresserad av lagens bokstav eller mening utan av konstruktionen av, och innehållet i, moderskapet och moderligheten.[30] Domstolarna understödde samhällets idealbild av moderskapet som passivt och självförnekande.[31] De fogliga anklagade kvinnorna återintegrerades i samhället medan de monstruösa, hårdnackade avrättades.[32] Genom att ta fasta på varje detalj hos de fogliga som kunde hänföras till berättelsen om det goda moderskapet negligerade domstolarna dessa kvinnors avvikande handlingar och skapade en egen berättelse där det kvinnliga agerandet var tyglat och behärskat, när det i själva verket inte varit det.[33] Den styvnackade barnamörderskan var, eller uppfattades av rätten som verbal, våldsbenägen och nyckfull. Hennes karaktär hotade det traditionella kvinnoidealet som rätten stöttade. Denna kategori var mera demonstrativt avvikande än sin fogliga motsvarighet. Hon framstod som en självständig och kraftfull kvinna. Den hårdnackade barnamörderskan konstruerades som en varning om den okontrollerbara kraft som finns latent hos alla kvinnor. Hon fungerade som en skrämmande motbild till den fogliga anklagade

[28] Ann R. Higginbotham 1989 s. 320-337.
[29] Marilyn Francus 1997 s. 134, 144 f.
[30] Marilyn Francus 1997 s. 135, 144.
[31] Marilyn Francus 1997 s. 147 f.
[32] Marilyn Francus 1997 s. 135.
[33] Marilyn Francus 1997 s. 144.

kvinnan. Den styvnackade väckte skräck och avsky och kunde inte återintegreras i samhället. Som en demoniserad motbild möjliggjorde hon också acceptansen av den fogliga barnamörderskan, poängterar Francus.[34]

The massacre of the innocents Infanticide in Britain 1800–1939 av Lionel Rose är ytterligare en studie som kan nämnas. Barnamorden tolkas i biologiska termer. Ytterst handlar det om naturlagar, mänskliga instinkter och överlevnadsstrategier, menar denne författare.[35]

I översiktsartikeln "Infanticide in European History" skriver Keith Wrightson att barnamorden i Europa var förvånansvärt få och ställer frågan varför de då väckte så oerhört stor uppmärksamhet över hela kontinenten. Svaret blir för det första att barnamord sågs som ett "horror crime" och att det kunde mäta sig med sodomi och häxeri i den avsky och vämjelse det väckte.[36] "It was a crime to be weighted rather than counted", poängterar han.[37] För det andra väckte brottet stor publicitet, något som befrämjade den offentliga medvetenheten.[38] Barnamord tillskrevs ett enormt symbolvärde som hot mot samhällets moraliska och sociala ordning, avslutar Wrightson.[39]

En huvudsakligen kvantitativ och statistisk studie av barnamord under perioden 1558–1803 presenterades 1981 av rättshistorikerna Peter C. Hoffer och N. E. H. Hull. Undersökningsområdet är England men även New England på andra sidan Atlanten. Ett problem med denna analys är emellertid att författarna har en vidare definition av barnamord som inkluderar allt dödligt våld mot barn under nio års ålder. Alla anklagelser för mord, även mot andra än barnets föräldrar, som rör denna åldersgrupp har inbegripits.[40] Den vida definitionen medför en minskad analy-

[34] Marilyn Francus 1997 s. 144, 147.
[35] Lionel Rose 1986 s. 187.
[36] Keith Wrightson 1982 s. 8 f.
[37] Keith Wrightson 1982 s. 9. Se även Beth Grothe Nielsen 1980 s. 3:74 f.
[38] Keith Wrightson 1982 s. 9.
[39] Keith Wrightson 1982 s. 15 f.
[40] Peter C. Hoffer & N. H. E. Hull 1981 s. xiii f.

tisk skärpa. Förändrad syn på sexualiteten och på moderskänslorna påverkade domstolarna och ledde slutligen till en mycket låg frekvens av fällande domar och minimala straff, framhåller Hoffer & Hull.[41] Förändringen i synen på barnamord belyses av dessa forskare ur två perspektiv – juristernas och de anklagades. Förändringar i brottsfrekvensen förklaras dels med yttre faktorer som ekonomiska behov, sexualnormer, medicinska och demografiska händelser, stress och våldsnivån i samhället och dels med inre, psykologiska faktorer hos lagöverträdarna.[42] Även puritanismens inflytande på den rättsliga hanteringen av barnamord i New England diskuteras.[43]

Tysk forskning

Ett flertal större tyska studier av barnamord presenterades under 1990-talet. Den mest omfångsrika undersökningen är Otto von Ulbrichts *Kindsmord und Aufklärung in Deutschland*, om brottet i Schleswig och Holstein under perioden 1701–1809. Ulbricht gör en socialhistorisk kvalitativ analys av barnamörderskorna där han redogör för kvinnornas sociala förhållanden, ålder, arbete, familjeförhållanden, social och regional härkomst, skolgång, rykte etc. Därefter penetrerar han orsakerna till barnamord och poängterar att det är viktigt att skilja mellan de verkliga orsakerna till brottet och de motiv som de anklagade uppgav inför rätten, en åtskillnad som de flesta forskare tidigare förbisett. Bakom barnamorden återfinns en komplex väv av sociala och ekonomiska svårigheter, svikna äktenskapslöften, skam och reaktioner från omgivningen. Ulbricht redogör vidare för upplysningstidens debatt kring förhindrandet av barnamord och avslutningsvis behandlar han upplysningsidéernas inflytande på straffrätten.[44] Han finner, till sin förvåning, att upplysningstankarna fick störst genomslag på de

[41] Peter C. Hoffer & N. H. E. Hull 1981 s. x.
[42] Peter C. Hoffer & N. H. E. Hull 1981.
[43] Peter C. Hoffer & N. H. E. Hull 1981 kap. 2.
[44] Otto von Ulbricht 1990.

lägre nivåerna i rättssystemet. Detta förklarar han med att den sociala närheten och goda kännedomen om de drabbade, deras levnadsförhållanden och bakgrund, ett starkt socialt medvetande och en pragmatisk inställning hos underrätterna var lätt att förena med upplysningsfilosofin.[45] Samme forskare har också undersökt den rättsliga hanteringen av barnamörderskor ur kvinnornas perspektiv. Ulbricht framhåller att kvinnorna använde sig av mycket medvetna försvarsstrategier och att de ofta var framgångsrika i så motto att de lyckades lindra straffen.[46]

Richard van Dülmen har i *Frauen vor Gericht: Kindsmord in der frühen Neuzeit*, analyserat barnamord i Sydtyskland under 1500-, 1600- och 1700-talen.[47] Han har funnit att det huvudsakligen var giftasvuxna, ogifta mödrar ur underklassen som anklagades för detta brott. Orsakerna till barnamorden var, enligt van Dülmen, försvunna barnafäder, brutna äktenskapslöften, rädsla att förlora arbetet och framförallt blottställandet i ett samhälle där den personliga äran betydde allt. Kort sagt orsakades brotten av skam och hopplöshet. Denne forskare betonar att barnamorden liksom de grova sedlighetsbrotten, kätteri och häxeri var samhälleligt betingade brott – en följd av den moraliserande offentligheten under 1600-talet. Förföljelsen av barnamörderskor handlade om att reducera kvinnors självständiga makt och avskräcka från utomäktenskaplig sexualitet. Alla kvinnor skulle göras medvetna om att all otukt kunde leda till barnamord och dödsstraff. Det rörde sig om moralisk disciplinering av kvinnorna och att förstärka äktenskapet som institution. Richard van Dülmen menar att även om en humanisering av straffpolitiken kunde skönjas redan före upplysningen, var det först med upplysningsdiskursen kring barnamord som de mentala och ideologiska förutsättningarna i samhället skapades för en förståelse för barnamörderskorna, för nya förebyggande åtgärder och humanare straff. Men även andra faktorer än upplysningen medverkade till att antalet barnamord

[45] Otto von Ulbricht 1990 s. 403.
[46] Otto Ulbricht 1993.
[47] Richard van Dülmen 1991.

sjönk vid slutet av 1700-talet. Betydelsefullt var också att den sociala kontrollen frikopplades från äreröriga bestraffningar och att för- och utomäktenskaplig sexualitet avkriminaliserades.[48]

Barnamord i Bayern under perioden 1878–1910 har studerats av Regina Schulte. Brottet analyseras ur ett antropologiskt perspektiv och författaren utforskar barnamord som en händelse inom ramen för vardagsliv och arbete. De rättsliga och legala aspekterna av barnamord har så gott som helt lämnats därhän av Schulte. Intressant nog finner hon att illegitima födslar inte var vanärande i det bayerska bondesamhället. Utomäktenskapliga födslar var ganska vanliga och föräldrarna ingick i många fall äktenskap med varandra senare. De kvinnor som begick barnamord var ofta mödrar redan tidigare. Den typiska barnamörderskan var en ogift kvinna som var osäker om faderskapet till sitt barn eller en kvinna som blivit havande med en man som uppenbarligen inte ville gifta sig med henne, konstaterar Schulte.[49]

En bred socialhistorisk analys av hittebarn, barnhem och barnamord i det tidigmoderna tyska samhället har presenterats av Markus Meumann.[50] Historikern Jeffrey S. Richter har gjort en kvantitativ undersökning av barnamord, övergivandet av barn och fosterfördrivning i det tyska imperiet 1882–1914. Han finner stora regionala variationer i förekomsten av barnamord.[51] Något samband mellan frekvensen barnamord och antalet illegitima födslar går knappast att fastställa.[52] Däremot ser Richter en korrelation mellan befolkningstillväxten och antalet barnamord. Brottet var vanligast i regioner med svag befolkningsökning. Förklaringen är, enligt Richter, fattigdom. Det var i odynamiska, fattiga områden med låg tillväxt som kvinnor såg sig nödgade att begå barnamord.[53]

[48] Richard van Dülmen 1991 s. 110 ff.
[49] Regina Schulte 1994 s. 83-118. Se även Regina Schulte 1984.
[50] Markus Meumann 1995.
[51] Jeffrey S. Richter 1998 s. 512, 514.
[52] Jeffrey S. Richter s. 531.
[53] Jeffrey S. Richter s. 532 ff., 545, 549.

I *The Crimes of Women in Early Modern Germany* behandlar Ulinka Rublack barnamord i ett kapitel. Hon påtalar att attityden mot barnamord hårdnade under 1600-talet. Barnamord kom att uppfattas som ett fullständigt oförlåtligt brott som nästan alltid straffades med döden, samtidigt som dödsstraff för dråp var ovanligt.[54] Rublack anger skam och fattigdom som bakgrunden till brotten.[55] De anklagade kvinnorna var i genomsnitt 25 år gamla och de hade hoppats på äktenskap när de samtyckt till sexuell samvaro med en man i samma ålder och med samma sociala status.[56] Det oförsonliga bemötandet av barnamord handlade om konstruktionen av det goda moderskapet som ett naturligt och stabilt kvinnligt karaktärsdrag. Kvinnans naturliga plikt skulle vara att skydda sina barn från döden, älska dem och fostra dem oavsett fattigdom, skam och lidanden.[57] Den som avvek från kvinnoidealet fick statuera avskräckande exempel och utstå dödsstraffet. Rublack visar emellertid att det fanns ett folkligt motstånd mot de hårda straffen, ett motstånd som förstärktes mot slutet av 1700-talet.[58]

Mary Nagle Wessling belyser barnamord i Württemberg 1757–1793 ur ett rättsmedicinhistoriskt perspektiv. Hon lyfter fram den rättsmedicinska vetenskapens betydelse för reformeringen av den rättsliga hanteringen av barnamord i riktning mot mildare straff och avskaffandet av tortyr. Under 1770-talet bidrog den medicinska bevisningen till att antalet dödsdomar för barnamord minskade drastiskt. Det var också de allt starkare kraven på säkra bevis i barnamordsmålen som drev fram en betydande utveckling av den rättsmedicinska vetenskapen, understryker Nagle Wessling.[59]

[54] Ulinka Rublack 1999 s. 165. Se även Richard van Dülmen 1991 s. 25 f.
[55] Ulinka Rublack 1999 s. 195.
[56] Ulinka Rublack 1999 s. 163.
[57] Ulinka Rublack 1999 s. 165, 170.
[58] Ulinka Rublack 1999 s. 192-195.
[59] Mary Nagle Wessling 1994.

Annan internationell forskning

I *Kindsmord Seine Geschichte in Innerösterreich 1787 bis 1849* presenterar Elke Hammer en bred rättshistorisk studie av barnamord i Österrike. Fram till 1781 var brottet belagt med dödsstraff. Genom inflytande från upplysningsidéer infördes straffreformer och dödsstraffet ersattes med mycket långa fängelsestraff.[60] Fängelsestraffens hårdhetsgrad och längd kom emellertid att variera mycket. Under perioden 1787–1803 fördelade sig straffens längd från kortare än 1 år och upp till 30 år. Liksom i Sverige var underrättens domar ofta strängare. Men överdomstolen fastställde i drygt 25 procent av domarna straff på mellan 11 och 30 år. Av dessa domar löd knappt 15 procent på 30 års fängelse.[61] Under tidsrymden 1804–1849 blev strafftiderna däremot kortare. Det längsta fängelsestraffet från överdomstolen under denna period löd på 12 år. Flertalet dömdes dock till mellan 2 och 5 års fängelse.[62]

Elke Hammer framhåller att psykiska faktorer hos barnamörderskan fick betydelse för synen på brottet under 1780-talet. Man började tala om att födslosmärtorna kunde försätta kvinnan i ett sådant tillstånd av förvirring att hon inte kunde göras ansvarig för brott.[63] Och från 1803 stipulerade lagen hårdare straff för dödande av äkta barn än för barnamord. Differentieringen hade sin grund i tveksamheten om barnamörderskans tillräknelighet i det tillstånd hon befann sig i omedelbart efter förlossningen.[64]

René Leboutte har undersökt barnamord i Belgien från slutet av 1400-talet till början av 1900-talet. Fram till början av 1700-talet betraktades barnamord som det mest avskyvärda och onaturliga brottet, ett brott mot Gud, familjen och moderskapet. Barnamord måste därför straffas extremt hårt, med tortyr och döden. Men från början av 1700-talet bemödade sig domstolarna, liksom i England, om att väga in förmildrande omständigheter och ta

[60] Elke Hammer 1997 s. 35 f., 38 f.
[61] Elke Hammer 1997 s. 296-300.
[62] Elke Hammer 1997 s. 308.
[63] Elke Hammer 1997 s. 36.
[64] Elke Hammer 1997 s. 40 f.

hänsyn till det psykologiska lidandet hos de anklagade. Leboutte klargör emellertid också att man i Belgien urskiljde två typer av barnamord – de som kunde ses som en smärtsam reaktion på svåra psykologiska lidanden och kval och de som tolkades som det slutliga steget i en avvikelse som börjat med utomäktenskaplig sexualitet. Den första kategorin straffades milt eller frikändes medan den andra dömdes till döden för överlagt mord. Bakgrunden till barnamorden var rädsla att förlora äran och ett enormt socialt tryck på kvinnorna. Men det finns också exempel på att ett kvinnligt nätverk mobiliserades för att stötta den misstänkta kvinnan, avslutar Leboutte.[65]

Den rättsliga hanteringen av barnamord i Frankrike har studerats av Alfred Soman. I Frankrike, liksom i övriga Europa, var det under en lång period möjligt att döma till döden för barnamord utan annan bevisning än att kvinnan blivit havande utanför äktenskapet, dolt havandeskapet, fött i hemlighet och gömt det döda barnet. Tolkningen av lagstiftningen förändrades emellertid i två steg under 1600-talet. Dessa förändringar kan båda länkas till den rättesmedicinska utvecklingen. Från 1619 fälldes inga dödsdomar i högsta instans såvida inte obduktion av kroppen visade att barnet dött till följd av våld. Och omkring 1680 började man tillämpa det så kallade lungtestet för att avgöra om barnet varit dödfött eller inte.[66] Soman framhåller att efter "the great infanticide craze", som i Frankrike inföll omkring 1565–1690, omgestaltades bilden av barnamörderskan som en "dålig flicka" till något helt annat. Från att tidigare ha betraktat dessa kvinnor med oresonligt fördömande började man att se dem som offer – förförda och övergivna av män vilka i sin tur blivit lurade och lockade av djävulen. Den förändrade synen på barnamörderskan blev också tydlig i den tyska Sturm und Dranglitteraturen. Där skildrades hon som hjältinna i en ny genre av sentimentala tragedier.[67]

---

[65] René Leboutte 1992 s. 29-55.
[66] Alfred Soman 1997 s. 250 f.
[67] Alfred Soman 1997 s. 248, 266.

Ännu en internationell studie som kan nämnas är "Infanticide, Child Abandonment, and Female Honour in Nineteenth-Century Corsica" av Stephen Wilson. Den kvinnliga äran låg i högre grad än ekonomiska svårigheter bakom barnamord och övergivandet av barn på Korsika. Det handlade inte om allmän likgiltighet eller avsaknad av känslor för barn. Barnen hade ett värde, mödrarna brydde sig om dem och visade tillgivenhet även om de fostrades hårt. Och det känslomässiga banden mellan mor och barn var troligen den starkaste emotionella relationen i det korsikanska samhället, framhåller Wilson.[68]

En intressant studie av barnamord i Buenos Aires under slutet av 1800-talet har presenterats av Kristin Ruggiero. Argentinas strävan att vara ett modernt och civiliserat samhälle avspeglade sig i den rättsliga hanteringen av detta brott. Modernt, rationellt och vetenskapligt utgjorde ledord både i lagtexten och för alla aktörer på den rättsliga arenan. Straffen blev relativt milda och inflytandet från utländsk lagstiftning och kultur var tydligt.[69] Den kvinnliga äran och moderligheten tillmättes en enorm betydelse i Argentina i det sena 1800-talet. Istället för att minska i betydelse tillmättes den kvinnliga äran, särkilt den hos de lägre skikten, större betydelse än tidigare såväl för individen som för samhället och nationen i det "progressiva" och "moderna" Argentina.[70] Barnamord kunde förklaras med att psykisk störning och galenskap i samband med havandeskap och förlossning hade upphävt moderskänslorna, skriver Ruggiero.[71]

Slutligen har vi *Child Murderess and Dead Child Traditions,* en folkloristisk, komparativ studie av synen på barnamörderskan och det döda barnet på Irland och i Europa av Anne O'Connor från 1991. Hon har bland annat undersökt bilden av barnamörderskan i sägner, litteratur och ballader. I de folkliga berättelserna om barnamörderskor urskiljer denna forskare två motsatta typer – den

[68] Stephen Wilson 1988 s. 762-783.
[69] Kristin Ruggiero 1992 s. 354 f.
[70] Kristin Ruggiero 1992 s. 354, 356 f., 361, 371 ff.
[71] Kristin Ruggiero 1992 s. 364.

ångerfulla barnamörderskan som får förlåtelse och vinner salighet och den onda som förknippas med djävulen, inte ångrar sina synder och straffas med evig fördömelse.[72]

För att **sammanfatta** tidigare forskning kan sägas att barnamord var ett relativt ovanligt brott under tidigmodern tid men att det väckte en enorm uppmärksamhet i den kriminalpolitiska debatten i stora delar av Europa. Attityden gentemot detta brott var mycket hård under 1600-talet. Barnamord sågs som ett "horror crime" som ovillkorligen måste straffas med döden. Lagtexten konstruerades så att modern kunde dömas till döden, även då hon nekade till att ha dödat barnet, ifall hon blivit havande utom äktenskapet, dolt graviditeten, fött i ensamhet och gömt barnkroppen. Under 1700-talet märks en svängning i attityden gentemot barnamord. Genom inflytande från upplysningsidéer och utveckling inom rättsmedicinen blev rättspraxis mildare. Denna förändring kom tidigast till stånd och var mest långtgående i förmildrande riktning inom det engelska rättsväsendet.

Forskarnas förklaringar till brottet är relativt likartade men olika betingelser har betonats på lite varierande sätt. Det rör sig emellertid genomgående om en väv av skam, vanära, social stigmatisering och fattigdom. På den rättsliga arenan tillkom under 1700-talet en ny förklaringsfaktor som fick allt större betydelse ju längre fram i tiden vi kommer. Det nya är kvinnans psykiska lidande i samband med havandeskap och förlossning. Tillfällig mental labilitet och annat lidande fick så stor förklaringskraft att straffen för barnamord slutligen blev mildare än för mord på legitima barn.

En stor del av forskningen har främst fokuserat de kvantitativa aspekterna av barnamorden samt de sociala orsakerna till brottet. Framför allt under senare år har emellertid några forskare vänt sökarljuset mot den rättsliga behandlingen av målen, i några fall även med en konstruktivistisk ansats. Så har t.ex. Marilyn Francus,

[72] Anne O'Connor 1991.

Ulinka Rublack och Richard van Dülmen understrukit att den rättsliga hanteringen av barnamord handlade om konstruktionen av det goda moderskapet. Barnamörderskan var en ond och onaturlig kvinna, en motbild till den goda modern, som måste straffas med döden för att avskräcka och upprätthålla kvinnoidealet och samhällsordningen. I detta sammanhang urskiljer några forskare två typer av barnamörderskor – den alltigenom onda och oförbätterliga som måste elimineras och den fogliga, passiva som kunde straffas milt och sedan återintegreras i samhällsgemenskapen. Frågan är om den bild som den internationella forskningen ger kan bekräftas av min undersökning.

I det följande presenterar jag den svenska lagstiftningen och debatten kring barnamordsbrottet. Lagstiftningen var naturligtvis fundamental för den diskurs och retorik som återfinns i de rättsliga protokollen om barnamord.

Lagstiftning och debatt i Sverige 1600–1800

En viktig bakgrund till diskurs och praxis på de rättsliga arenorna är lagen. Men lagarna är inte en gång för alla givna och oföränderliga. Rättshistorisk forskning har visat att samhällsförändringar, nya influenser och värderingar påverkar och förändrar rättspraxis. När rättspraxis omformas leder det till behov av förändringar i lagtexterna. Befintlig lagstiftning upplevs som obsolet och revideringar måste göras. Nya straffrättsliga tankegångar i det tidigmoderna Sverige märktes alltså ofta först i rättspraxis, som då kom att avvika från lagens bokstav, åtminstone på hovrättsnivå.[73] "Vägen till lagstiftning gick genom rättspraxis", som rättshistorikern Kjell Åke Modéer uttryckt det.[74]

[73] Se t. ex. Erik Anners 1965; 1977; Göran Inger 1983; Jan Sundin 1992; Kjell Å Modéer 1997 s. 107 f., 124.

[74] Kjell Å Modéer 1997 s. 124.

1600-talet – tonen skärps och barnamord avskiljs från andra mordgärningar

Låt oss nu titta närmare på den legislativa sidan av barnamordsbrottet under 1600-talet. Vid decennierna kring 1600-talets mitt preciseras den juridiska termen *barnamord* till att innebära *moderns dödande av ett oäkta barn vid eller strax efter födseln.*[75] I den äldre lagstiftningen föll brottet under den allmänna lagen om dråp eller mord på nära släkting. I Magnus Erikssons landslag från 1350-talet och kung Kristoffers landslag, stadfäst 1442, behandlas brottet i respektive lags högmålsbalk, kapitel 2. I den senare stadgas att den man eller kvinna som mördar sitt barn, hedniskt eller kristet, skall straffas med döden. Mannen skall steglas och kvinnan brännas. I dessa lagrum görs ingen skillnad mellan äkta och oäkta barn.

En viss förändring kan märkas i Karl IX:s straffordning 1611, som meddelar att

> den kona som hafwer mördat barn, skal straffas effter Domen, och där barnfadren hafwer warit i råd med henne, skal han stå samma Straff, hwar ock icke skal han böta 50 Daler. [...] äre två som hafwa lägret sig med hwarandra, och Horan hafwer mördat barnet honom owitterligit, hon skal stå sitt Straff: och han skal böta för Lägersmåhlet 30 Daler.[76]

Vi ser att språket i lagtexten inte är neutralt, det uttrycker patos. Kvinnan betecknas som kona och hora. Kona kunde betyda såväl kvinna som hustru men det användes även med nedsättande betydelse för att beteckna en dålig, lättfärdig eller sedeslös kvinna. Det förekom också som ett särskilt okvädningsord.[77] Bruket av orden hora och lägersmål visar tydligt att i det senare fallet åsyftas oäkta barn. Beteckningen hora hade en starkt kränkande innebörd

[75] I litteraturen talas det ofta, lite slarvigt, om barnamord som *ogifta* kvinnors brott. Förvisso var den övervägande majoriteten av de anklagade ogifta, men även hustrur som blivit gravida genom äktenskapsbrott förekom. Det var alltså *barnets status som oäkta* som avgjorde brottets kategorisering, inte moderns civilstånd.

[76] Johan Schmedeman 1706 s. 130 f.

[77] SAOB spalt K2071; Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 226; Gudrun Andersson 1998 s. 159, 161.

och användes dels om äktenskapsbryterskor och även om ogifta kvinnor som hade könsumgänge med ogifta män. Dels användes det som benämning på en kvinna som hade sexuellt umgänge mot betalning. Hora var ett vanligt skällsord under 1600- och 1700-talen.[78] Erling Sandmo har funnit att okvädningsordet hora förekom på två olika plan. Vid sidan av att beteckna sexuell lösaktighet hade det också en koppling till lögnaktighet och oärlighet.[79]

Barnamordsbrottet vållade bekymmer för den dömande makten under 1600-talet. Juristerna vid de nyligen inrättade hovrätterna hävdade att antalet barnamord ständigt ökade och att de hade stora svårigheter att döma då kvinnorna ofta påstod att barnet varit dödfött. Det tycks också allt mera uppenbart att det var oäkta barn som drabbades och att det var mödrarna som begick brotten. Vid ett flertal tillfällen efterfrågades ett kungligt patent för att klargöra hur rätten skulle handskas med dessa brottslingar. 1642 års lagkommission undrade hur man skulle förfara med barnamörderskor som inte kunde bringas till bekännelse, ens om de fördes ut på rättarplatsen. Att föra ut den misstänkta till avrättningsplatsen och ge sken av att dödsstraffet skulle verkställas var ett sista försök att tvinga fram en bekännelse. Bekännelsen ansågs viktig för att den skyldiga skulle få del av saligheten efter döden. Detta förfaringssätt hade tillgripits vid åtskilliga tillfällen, utan verkan, enligt lagkommissionen.[80] I ett utlåtande av lagberedningen den 17 mars 1643 nämns att det handlar om "lösa konor", dvs. ogifta kvinnor eller otrogna hustrur som blivit havande. Åtskillnaden mellan mord på äkta och oäkta barn som kunde skönjas i Karl IX:s straffordning befästes därmed. Lagberedningen önskade att det skulle utfärdas en stadga som möjliggjorde för domstolarna att fälla sådana kvinnor på blotta misstanken om barnamord. Det

[78] SAOB spalt H1209; Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 225 ff.; Gudrun Andersson 1998 s. 159 f.

[79] Erling Sandmo 1999 s. 126.

[80] *Handlingar rörande 1642 års lagkommission. Dess förutsättningar och verksamhet med inledning och kommentar* 1937 s. 99.

borde räcka att hon inte berättat för någon om sitt havandeskap, fött i hemlighet och sedan gömt undan fostret. Ett sådant handlingsmönster uppfattades i sig som så misstänkt att det torde vara tillräckligt för dödsdom. En dylik lag skulle verka avskräckande och borde läsas upp från predikstolarna för att alla skulle bli medvetna om dess innebörd.[81] Lagberedningen menade i sitt förslag den 8 augusti 1643 att dödsdom kunde avkunnas

> Om qwinnan är synt dijger, och åter hastigt bleek och swang; Om hon hafwer neekat sigh wara hafwandes, dher mann doch weet att hon hafwer födt; Om hon hafwer sökt enskeligheet och födt i enskeligheet, ther hon doch kunnat hafwa hielp; Om hon hafwer lagt fostret å löhn.[82]

Med modernt språkbruk innebar förslaget att om en kvinna blivit tjock och sedan plötsligt smal igen, om hon nekat till att ha fött barn trots att man visste att hon gjort det, om hon sökt avskildhet och fött i ensamhet trots att hon kunnat få hjälp och om hon sedan gömt det nyfödda barnet, då skulle påföljden kunna bli döden. Straffet skulle på intet sätt mildras om kvinnan hävdade att barnet varit dödfött. I detta förslag ser vi för första gången att undandragande från offentligheten, hemlighållande och döljande formuleras som ett brottsligt beteende.

Tolv år senare kom det första så kallade barnamordsplakatet, utfärdat av Karl X Gustaf den 23 februari 1655. Denna lagtext inleds med några rader om hur synden tilltar och växer från dag till dag och hur i synnerhet antalet barnamord ökar i vårt land. Ett sådant brott kan inte straffas med annat än döden "när Misdådaren blifwer griipen, och giärningen är så klar och uppenbar, at man om dess qualitet intet twiflar." Sedan följer de formuleringar som juristerna efterfrågat med anledning av svårigheten att döma då kvinnan påstod att barnet varit dödfött:

> den Quinnan, som således igenom oloflig beblandelse, befinner sig hafwande, det för ingom uppenbarar för Födzlen, och efter Födzlen lägger å löhn, den samme skall intet hielpa ifrån dödzstraffet

[81] *Åtgärder för lagförbättring 1633-1665*, 1878 s. 65 f.
[82] *Åtgärder för lagförbättring 1633-1665*, 1878 s. 141.

> hennes föregifwande, at Fostret war död födt, där hon sedan med sådant beträdder blefwe, och fostret pröfwes Fullgångit.[83]

Plakatets lydelse gör barnamord till ett extraordinärt brott där en kvinna kan dömas till döden på blotta misstanken. Det fastslås att då vissa förutsättningar finns för handen ska ett mord anses ha begåtts. Förutsättningarna var att kvinnan blivit gravid genom en för- eller utomäktenskaplig förbindelse, inte berättat att hon väntade barn och sedan gömt undan barnet efter födseln. Hade hon gjort så antogs hon ha dödat barnet. Och om barnkroppen visade sig vara fullgången skulle ingen hänsyn tas till om modern påstod att barnet varit dödfött. Själva döljandet av havandeskap och undangömmandet av barnet efter födseln blir de facto belagt med dödsstraff, såvida det kunde konstateras att fostret varit fullgånget. Här särskiljs också de oäkta barnen från dem som är födda inom äktenskapet, då det uttryckligen sägs att kvinnan skall ha blivit havande genom olovlig beblandelse. Mord på äkta barn faller även fortsättningsvis under högmålsbalken kapitel 2, med strängare krav på bevisföring.

Ytterligare tre barnamordsplakat utfärdas under 1600-talet. 1669 års edikt har samma lydelse som det från 1655 med ett tillägg om att kvinnan skulle ha sökt enslighet vid själva födseln.[84] Plakatet förnyas 1681 utan större förändringar. Och det påbud som Karl XI lät publicera den 15 november 1684 utelämnar bestämmelsen om att barnet ska konstateras vara fullgånget för att dödsdom ska kunna fällas. Här heter det istället:

> skal intet hielpa ifrån dödzstraffet hennes föregifwande, at Fostret war dödt födt, eller icke fullgångit, särdeles om icke Fostret så snart hon födt hafwer, straxt af henne framskaffas, utan af wägen på ett eller annat manehr bracht är, så at man af sielfwe fostretz lemmar märckeligen kan pröfwa, om thet warit fullgångit eller icke.[85]

I detta plakat skärptes alltså lagen. Tidigare var det nödvändigt att fostret konstaterades fullgånget för att påföljden skulle bli

[83] Johan Schmedeman 1706 s. 299 f.
[84] Johan Schmedeman 1706 s. 584 f.
[85] Johan Schmedeman 1706 s. 878.

dödsstraff. Med den nya formuleringen skulle även den kvinna som gömt undan det döda barnet så att det inte kunde undersökas straffas med döden. För att rädda sig från dödsstraffet måste kvinnan genast visa upp barnet så att trovärdiga personer fick granska det, fastställa om det varit fullgånget eller inte och möjligen fria henne från skuld. Framskaffades inte fostret skulle hon enligt lagen dömas att "halshuggas och å båle brännas" på blotta antagandet om att ett mord begåtts. Hittades inte barnliket fanns förut möjligheten att kvinnan gick fri men nu var det slut med detta. Formuleringen i barnamordsplakatet gjorde barnamord till ett exceptionellt brott genom den omvända bevisbördan. Modern till det döda barnet måste, enligt lagtexten, bevisa sin oskuld för att inte dömas till döden.

För att försäkra sig om att allmänheten fick kunskap om förordningen påbjöds att barnamordsplakatet skulle läsas upp två eller tre gånger om året, i kyrkorna på böndagarna och på häradstingen.[86]

För att 1684 års förordning om barnamord skulle tillämpas krävdes sålunda:

- att kvinnan blivit gravid genom olovlig beblandelse, dvs. genom en för- eller utomäktenskaplig sexuell förbindelse
- att hon dolt havandeskapet
- att hon sökt enslighet vid förlossningen och
- att hon lagt fostret å lönn, dvs. gömt undan det.

1684 års barnamordsplakat väckte emellertid kritik hos Svea hovrätt. Kritiken var av principiell art och vände sig mot att så precist och tillfyllest, en gång för alla, ange villkoren för tillämpningen av en lagregel. Hovrätten ville att barnamordsplakatet skulle gälla enbart för rättstillämpningen i underrätterna. Hovrätterna borde tillåtas att utfärda slutlig dom efter eget ansvar och omdöme eftersom de specifika omständigheterna i hög grad varierade i de enskilda rättsfallen, framhöll Svea hovrätt. Kritiken väckte inget

[86] Johan Schmedeman, 1706 s. 878. Om kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle se Elisabeth Reutersvärd 2001. Om uppläsandet av barnamordsplakatet i kyrkan se Elisabeth Reutersvärd, 2001 s. 130, 134, 137 f.

gehör hos konungen och rådet utan svaret blev att hovrätterna, i likhet med underrätterna, hade att följa lagen. Men oavsett det stränga påbudet från högsta ort tog sig hovrätterna friheten att döma med "arbitrio", efter eget gottfinnande, såväl i barnamord som i andra brottmål.[87]

Lagkommissionen som tillsattes av Karl XI 1686 lade 1696 fram ett förslag till högmåls- och edsöresbalk. Dess 23:e kapitel § 1 behandlar barnamord. Texten innehåller samma kriterier som 1684 års barnamordsplakat samt ett tillägg om hur kvinnan skall straffas om fostret framskaffas och befinnes ofullgånget eller utan tecken på våld:

> Den kåna som igenom oloflig beblandelse finner sigh hafwande, det för ingen uppenbarar för födzlen, söker och eensligheet wedh sielfewa födzlen, och effter födzlen lägger fostret å löön, skall intet hielpa ifrån dödzstraffet hennes föregifwande, att fosterett war dödt fött, eller eij fullgångitt, seerdeeles om fosterett intet frambskaffat blifwer, så att man af des kroopp och lemmar pröfwa kan, om det wore fulgångitt eller icke; uthan skall een sådan kåna halshuggas och i båhle brännas. Men skulle fosteret frambkommo och pröfwas intet fulgångitt, eller någott tecken till åkommo och wåld, sampt hanterande hafwa, då straffas moderen med rijsslijtande fängelse eller arbete.[88]

Texten inleds med den nedvärderande beteckningen "kåna" och liksom tidigare är de bärande begreppen "olovlig beblandelse", "för ingen uppenbarar", "söker enslighet", och "lägger å lönn". Sedlighetsbrottet och hemlighållandet är det som lyfts fram som straffvärt. En sedeslös kvinna som dolde resultatet av sin synd var inte trovärdig. Oavsett vad hon sa om barnets liv eller fostrets mognad skulle hon straffas med döden, såvida hennes oskuld inte kunde bevisas.

Det var viktigt att det döda barnet fanns tillgängligt för undersökning. Hade barnets kropp inte hittats skulle kvinnan dömas till döden på indicier. Kunde det inte bevisas att modern mördat

---

[87] Bo H. Lindberg 1992 s. 612.

[88] *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 IV* 1902 s. 394 f.

ett återfunnet barn eller om hon gömt ett synbarligen ofullgånget foster borde hon ändå straffas med risslitande, fängelse eller arbete för att hon inte berättat att hon väntade barn, fött i ensamhet och gömt undan det döda barnet efter förlossningen. Under förarbetena till 1734 års lag kom ytterligare fyra förslag, 1713, 1723, 1729 och 1731. Den uppfattning som kom till uttryck i det första förslaget bestod. Och 1731 fanns ett tillägg om att modern, om hon döms till risslitande, fängelse eller arbete dessutom skulle böta för lägersmålet, dvs. den förbjudna sexuella förbindelsen som orsakat havandeskapet.[89]

Förutom att böter utdömdes straffades lägersmål med uppenbar skrift eller kyrkoplikt. Kyrkoplikten innebar att den brottsliga ställdes inför församlingen, ofta på en särskild pall – horpallen eller skampallen – under söndagens gudstjänst, erkände sina synder inför församlingen och fick Guds förlåtelse genom prästen varefter hon åter fick tillträde till den heliga nattvarden. Detta var från början en försoningsakt men hade allt mera fått prägel av fruktat skamstraff. Kyrkoplikten var så skrämmande att rädslan och skammen för den kanske rent av kunde driva kvinnor att begå barnamord för att dölja ett sexuellt övertramp. "Att hon måste uthstå uppenbar skrifft, är orsaken, som haar bracht mången till det oråd att giöra af med sitt foster", påpekades av Svea Hovrätt i dess utlåtande över förslaget till missgärningsbalk 1696.[90] Lagman Gyllencreuts uttryckte liknande åsikter i lagkommissionen den 7 december 1699: "Man finner fast många exempel, at mången hafwer uti lönskeläger hellre wehlat gå till döden än kyrckioplikten, så at de hafwa mördat sine barn, tagit in förgifft etc."[91]

Det var per definition mödrarna som begick barnamord och dömdes för brottet. Men i 1696 års lagförslag skrevs: "den som af barnemordh kunskap hafwer och fördöljer, straffes medh hudstrykande eller fängelse."[92] Svårigheten att tillämpa en sådan

[89] *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 VI* 1904 s. 414.
[90] *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 VII* 1908 s. 354.
[91] *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 II* 1901 s. 163.
[92] *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 IV* 1902 s. 395.

bestämmelse påtalades av Svea Hovrätt i dess utlåtande över lagförslaget 1696. En angivare som misstänkte barnamord kunde råka illa ut om han inte hade fulla bevis och många svåra processer skulle bli följden, menade hovrättsjuristerna.[93] Dock fastslog Karl XII den 29 juli 1698 i en mera allmänt hållen formulering, att den person som gjort sig delaktig i missgärning som mord, dråp eller annat genom att råda, hjälpa eller befordra skulle straffas lika som den skyldiga, dvs. med döden. Den som fått vetskap om ett brott efter att det begåtts och inte angett det straffades med fängelse, gatulopp eller risslitande.[94] Undersökningen av Göta Hovrätts protokoll och brottmålsutslag visar att rätten ofta hänvisar till denna förordning då det handlar om delaktighet i barnamord, åtminstone under 1700-talets första två decennier. Emellertid rådde osäkerhet, problemet diskuterades i lagkommissionen redan den 7 november 1699, och många gånger tvingades rätten att lämna frågan om delaktighet "under Guds dom", man överlät åt Gud att avgöra saken när tiden var inne.[95]

1734 års lag

När lagen slutligen efter mer än 100 år av förberedelsearbete fastslogs år 1734 löd kapitel 16 § 1 i Missgärningsbalken om barnamord:

> Kona, som af oloflig beblandelse varder hafvande, och thet ej uppenbarar förr födslen, söker enslighet vid sielfva födslen, och therefter lägger fostret å lön; hon skal halshuggas och i båle brännas, ehvad hon föregifver fostret vara dödt födt, eller ej fullgångit. Varder thet genast framskaffadt, och pröfves thet ej fullgångit vara, eller finnes ej något våldsamt tekn ther å; tå straffes modren med ris, fängelse, eller arbete: plichte ock thertil för lägersmålet.

Återigen ser vi formuleringarna "kona", "olovlig beblandelse", "ej uppenbarar", "söker enslighet" och "lägger å lönn". Fortfaran-

[93] *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 VII* 1908 s. 344.
[94] Johan Schmedeman 1706 s. 1516.
[95] *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 II* 1901 s. 156.

de gällde antagandet om mord och att dödsstraff skulle utdömas såvida inte modern eller någon annan genast skaffade fram det döda barnet och hennes oskuld kunde bevisas genom undersökning av barnkroppen. Om granskningen visade att barnet inte varit fullgånget och således troligen dödfött eller om inget tydde på att hon burit hand på det straffades hon ändå med ris, fängelse eller arbete för att hon dolt graviditeten och födseln samt försökt gömma fostret efter förlossningen. Dessutom föreskrev lagen böter och kyrkoplikt för lägersmålet.

Som jämförelse kan nämnas att föräldrars mord på äkta barn, liksom dödande av barn vid ett senare tillfälle än i direkt anslutning till födseln, krävde full bevisning. Men i gengäld stadgade lagen ännu hårdare straff för ett sådant brott – högra handens avhuggande, därefter halshuggning för kvinna och stegling för man följt av bränning på bål.[96] Denna straffnorm kvarstod till 1841, då dödsstraffet behölls men skärpningen i form av högra handens avhuggande, stegling och bränning på bål avskaffades.[97]

Skillnaden i lagstiftningen mellan mord och barnamord säger oss att modern till ett oäkta barn som dolt havandeskapet, födseln och barnet misstänkliggjordes i långt högre grad än modern vars äkta barn dött. Distinktionen gällde inte enbart barnets status som äkta eller oäkta utan även att i mål som rubricerades som barnamord var barnet nyfött och *okänt*, undanhållet från offentligheten. Om barnet varit äkta och känt krävdes mycket starka bevis för att utdöma dödsstraff. Barnamord var ett brott man kunde tänka sig och förstå i en kultur med sträng sexualmoral, medan mord på äkta barn i en sådan kultur föll utanför ramen för ett begripligt och rationellt beteende. Men om det ändå skedde, var mord naturligtvis ett oerhört grovt brott och en svår synd mot femte budet som måste straffas med döden. Föräldrars mord på legitima barn var förövrigt ett mycket ovanligt brott. De enstaka fall som avgjordes inför rätta kring sekelskiftet 1700 förklarades oftast med

[96] 1734 års lag Missgärningsbalken 14:1.
[97] Göran Inger 1983 s. 242 f.

att modern drabbats av sinnesförvirring eller vansinne.[98] Det är en förklaringsmodell som blev aktuell för barnamord långt senare.

Konstruktionen av kvinnan som barnamörderska faller väl in i Erling Sandmos resonemang om offentlighet – ära – ärlighet och sanning.[99] En kvinna som fött barn efter sk olovlig beblandelse miste sin ära. Hon blev oärlig och antogs tala osant. Genom att dölja havandeskap, förlossning och det nyfödda barnet hade hon dragit sig undan offentligheten, hållit förloppet hemligt och ytterligare spätt på sin vanära. Mot denna bakgrund blir indiciekedjan i barnamordsplakatet logisk och begriplig. Bilden av det rätta och goda – det offentliga, ärliga och sanna har fått en motbild – det som är fel och ont – det hemliga, oärliga och osanna.

Varför tillkom den stränga lagen om barnamord? Var det för att skydda de värnlösa oäkta barnen och deras rätt till liv eller för att straffa de syndiga mödrarna för förbjudna sexuella relationer utanför äktenskapets hägn? Som jag visat ovan handlade lagstiftningen i den här undersökta perioden uteslutande om den syndiga kvinnan som skulle straffas. Min slutsats blir därför att äktenskapet överskuggade andra etiska och moraliska värderingar i den juridiska diskursen. Barnets värde och rätt till liv behandlas inte i debatten och lagstiftningen kring barnamord under perioden fram till 1734. När det gäller detta brott handlar det om att straffa en avvikare – kvinnan som överträtt de sexuella normerna och hotat samhällets fundament, det heliga äktenskapet. Tankar om livets början som implicerar barnets värde återfinns dock i debatten kring lagstiftningen om fosterfördrivning.[100] Vi kan, när det gäller barnamord, se att det lades stor vikt vid om fostret varit fullgånget och haft möjlighet att leva efter födseln eller inte, både i lagen och i rättspraxis. Enligt min uppfattning rörde barnamordsfrågan hela tiden två fundamentala värden – äktenskapets *och* livets. Syftet var

[98] Se t. ex. GHA Brottmålsutslag 1698 BIIA:8 mål nr 11; GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 51; GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 50.

[99] Erling Sandmo 1997 s. 79, 102 f, 113 f, 117, 119 f, 127, 137 f. Se även Maria Ågren 1997.

[100] Om livets början se kapitel 6.

att värna om *äktenskapet* som samhällets grundpelare *och* det nya *livet* som heligt och okränkbart. Men i denna undersökningsperiod ligger livets värde inbäddat som en outtalad, underförstådd och förmodligen, i aktörernas ögon, självklar enhet.

Dödsstraff för råd och medhjälp samt krav på omgivningens vaksamhet

Missgärningsbalken kapitel 61 stadgade att den som rått, övertalat eller hjälpt någon att begå en missgärning straffades lika som den skyldiga. Att ha nedtystat brottet efteråt straffades med fängelse, kroppsplikt eller böter. En kunglig förordning av den 12 juli 1750 förtydligade hur delaktighet i barnamord skulle hanteras:

> Den, som till barnamord rådt eller hulpit, så att det derigenom skett, skall mista lifwet. Och emedan barnamord wid åtskilliga tillfällen förekommas kunde, om husbönder och matmödrar samt anhörige och husfolk, eller andre, som hafwa kunskap om någon med barn rådd konas tillstånd, det upptäckte, eller wore måne om att hindra, det hon ej måtte i enslighet framföda sitt foster [...]; ty skall den, som sin skyldighet häruti i en eller annan måtto eftersätter, derföre anses och straffas som M. B. 61 Kap förmår.[101]

Med denna förordning klargörs att människorna i kvinnans närmiljö i princip är skyldiga att anmäla alla utomäktenskapliga graviditeter. Formuleringen innebär ett tydligt krav på skärpt kontroll och övervakning från husbondefolk, släktingar och grannar. Den som underlåter detta kan straffas för delaktighet i barnamord om kvinnan inte själv berättar att hon är med barn och sedan föder i ensamhet och försöker gömma barnet.

Bröstmjölkning som kontrollmetod regleras

Om ett dött spädbarn hittades och modern inte var känd brukade rätten utfärda order om att alla ogifta kvinnor och ibland även

[101] Kunglig Förordning 12 juli 1750, citerad efter *Sveriges Rikes Lag. Gillad och antagen på Riksdagen år 1734. Med sedermera skedda förändringar*, utgifwen af N. W. Lundequist. Åttonde upplagan 1858 s. 151.

soldathustrur i grannskapet skulle bröstmjölkas. På så vis hoppades man kunna utröna vem som nyligen fött barn. Detta uppdrag utfördes av några "trovärdiga hustrur" på orten och måste rimligen ha uppfattats som ytterst förnedrande av dem som utsattes för den närgångna granskningen. År 1755 utfärdades ett kungligt brev som inskränkte denna behandling till att gälla endast den som skäligen misstänktes efter rannsakning i målet:

> När dödt foster varder funnet å lön lagdt, men upplysning saknas, hvilken samma foster framfödt, skall domaren utfärda kungörelse derom och om målet genast ransaka och låta den, som skäligen misstänkes, noga undersökas af någon jordegumma eller andra trovärdiga qvinnor.[102]

Det kungliga brevet reglerade de kontrollmetoder som tillämpats tidigare, och det har av rättshistorikern Erik Anners betecknats som en vändpunkt då "rättssäkerhets- och humanitetssynpunkter börja vinna insteg vid bedömandet av de metoder, med vilka barnamorden borde bekämpas."[103] I motsats till Anners menar etnologen Inger Lövkrona att denna reglering innebar en "legalisering av bröstmjölkningen".[104] Men även om bröstmjölkning också i fortsättningen tillämpades i lokalsamhället som en metod att bedriva informell kontroll gentemot ogifta kvinnor, utan att det först sanktionerats av domstol[105], innebar bestämmelsen att domstolarna inte längre, som de tidigare gjort, kunde beordra undersökning av brösten på samtliga ogifta kvinnor på orten. Endast en skäligen misstänkt kvinna kunde undersökas med stöd i lagen och efter beslut i rätten. I ett fall från 1785 framkom att kronolänsmannen på eget bevåg, utan domarens tillstånd, låtit bröstmjölka flera kvinnor i byn. Häradsrätten ansåg att han skulle göras ansvarig för sin självsvåldighet. Länsmannen besvärade sig emellertid över beslutet till hovrätten. Men den högre instansen var av samma

[102] Kungligt Brev d 10 januari 1755, citerat efter *Sveriges Rikes Lag, gillad och antagen på riksdagen år 1734, med tillägg af de stadganden, som utkommit till den 27 januari 1872.* Fjerde upplagan 1872, s. 198.

[103] Erik Anners 1965 s. 131.

[104] Inger Lövkrona 1999 s. 168.

[105] Jonas Frykman 1993 s. 112.

mening som häradsrätten och fastställde att han skulle åtalas för sitt förfarande.[106]

Dödsstraffet för barnamord ifrågasätts

Gustav III engagerade sig i debatten kring barnamorden och ställde sig kritisk till dödsstraffets avskräckande effekt. År 1777 menade han att döden inte var straff nog för kvinnor som begått sådana brott. Skammen, som var själva brottets upphov, utgjorde ett mera effektivt straff, ansåg kungen. Paul Prinzell, ledamot av lagkommissionen, förespråkade en kombination av skam- och kroppsstraff som skulle följas av dödsstraff. Han ansåg att en barnamörderska skulle straffas först genom att vid tre olika tillfällen, med tre månaders mellanrum, ställas vid skampålen med en tavla över huvudet som beskrev hennes grymma brott och varje gång straffas med tio par ris. Tre månader efter sista omgången vid skampålen borde hon halshuggas och brännas. Här finns inget utrymme för brottslingens förbättring, Prinzells uttalande genomsyras av idén om vedergällning och avskräckning. Ännu hösten 1777 accepterade Gustav III lagkommissionens förslag om bibehållet dödsstraff för barnamord, men den 17 oktober 1778 ställde han krav på avskaffande av dödsstraffet för detta brott. Han ansåg att barnamörderskor i stället borde dömas till kroppsstraff och spinnhus eller tukthus samt på årsdagen av brottet ställas ut för att skämmas inför allmänheten och slita ris, något som skulle avskräcka mera än döden. Kungen grundade sin argumentation på upplysningsläror och vädjade till humanitära känslor. Men förslaget att avskaffa dödsstraffet för barnamord vann inget gehör hos lagkommissionen och rådet.[107] Martin Bergman har på ett förtjänstfullt sätt återgett den häftiga debatt kring bestraffningen av barnamord som utspann sig i riksdagen 1778–1779, en debatt som fortsatte under hela återstoden av seklet. Relationen mellan Guds lag och den världsliga lagen diskuterades, och röster höjdes

[106] GHA Brottmålsutslag 1785 BIIA:99 mål nr 162; GHA Brottmålsprotokoll 1785 AII:69 14/12 1785.

[107] Erik Anners 1965 s. 203, 230, 219 f, 231, 255 f, 265, 289; 1977 s. 47-50.

både för och emot dödsstraffet. Bergman visar, i likhet med Anners, att dödsstraffets avskräckande effekt ifrågasattes liksom idén om dess betydelse i försonandet med Gud.[108]

Erik Anners och likaså Martin Bergman har betonat att Gustav III skulle ha ansett skamstraffet som hårdare än döden för barnamörderskor. Men betraktat i ljuset av konungens omfattande reformarbete och engagemang i ogifta mödrars situation ter sig dessa uttalanden snarast som tom retorik. Jag menar att kungens yttersta syfte var strafflindring och humanisering, inte att straffa olyckliga mödrar än hårdare. Låt oss nu se närmare på de gradvisa förändringarna under Gustav III:s regim.

Dödsstraffet kvarstår men beviskraven skärps

Presumtionen, dvs. antagandet om mord utan säkra bevis, avskaffades genom en kunglig förordning den 20 januari 1779. Behovet av möjligheten att döma till döden på indicier hade minskat radikalt vid den här tiden. Rätten var inte längre hänvisad till att förlita sig på "trovärdiga hustrurs", prästens eller nämndemäns yttre besiktning av liket. Den medicinska vetenskapen hade utvecklats och bevisföringen hade professionaliserats på så sätt att undersökningen av det döda barnet överläts till en erfaren läkare eller fältskär som obducerade kroppen och avlämnade utförlig rapport samt så långt det var möjligt fastställde dödsorsaken. Erik Anners har funnit att presumtionen knappast tillämpades i hovrätten efter 1736. Medan underrätterna fortsatte att avkunna dödsdomar i enlighet med lagen, har Anners endast stött på ett fåtal fall där det är tänkbart att hovrätten tillämpat presumtionen under perioden från 1737 till dess att lagen förändrades 1779.[109]

[108] Martin Bergman 1996 s. 19-40.

[109] Erik Anners 1965 s. 144-149. Tendensen att mildra dödsdomar var än tydligare bland de fall som gick vidare till justitierevisionen. Rådde tvekan om barnet verkligen varit vid liv vid födseln valde högsta instans oftast att lindra dödsstraffet. Erik Anners framhåller dock att om barnamord verkligen bevisats rådde ingen tvekan att fastställa dödsdomar. Kvinnans allmänna nödläge och svåra situation togs det ingen hänsyn till. Erik Anners 1965 s. 150-157.

Dödsstraffet behölls ända till 1861, men endast i fall där det gick att till fullo styrka moderns uppsåt att döda barnet. Benådning skulle dessutom kunna ges om särskilt förmildrande omständigheter fanns. Föreskriften om straff för lägersmålet utgick, något som dock inte innebar att hon slapp undan den påföljden. Rättsfall från 1780–90-talen visar att rätten, med hänvisning till lägersmålsparagraferna, utdömde såväl världsligt straff som uppenbar eller enskild skrift i kyrkan, för lägersmål, tillsammans med domar för fosters läggande å lönn. Första paragrafen i Missgärningsbalken kapitel 16 löd från och med år 1779 (med den nya lydelsen kursiverad):

> Kona, som af oloflig beblandelse warder hafwande, och det ej uppenbarar före födseln, söker enslighet wid sielfwa födseln, och derefter *uti fullt uppsåt, att fostret lifwet afhända,* lägger det å lön, *eller ty af daga tager;* hon skall halshuggas, och i båle brännas. *Nu kan så hända, att foster af grof förseelse och wangömmo, utan uppsåt att dräpa, eller befunnet wåldsamt tecken ljuter döden och å lön lägges; straffes ifrån tjugu och tjugufyra par ris, till och med högsta kroppsplikt samt fängelse och arbete å tukthus, i twå eller flera år, efter omständigheterne.*[110]

Genom den nya skrivningen blev det nödvändigt att bevisa kvinnans uppsåt att döda barnet för att utdöma dödsstraff. En följd blev, som vi ska se i följande kapitel, att gränsen mellan uppsåtligt barnamord och det närliggande brottet 'lagt foster å lönn', som avses i andra momentet av paragrafen, blev tämligen diffus. Var skulle skiljelinjen dras mellan uppsåtligt dödande och det lindrigare brottet 'lagt å lönn'? Var det uppsåtligt mord eller inte om modern med vett och vilja gömde barnet i avsikt att lämna det att dö i brist på omvårdnad? Lagen erbjöd med denna paragraf ganska stora möjligheter att undvika dödsstraffet om modern inte erkände uppsåt att döda och om barnets kropp inte visade tecken på brukat våld.

---

[110] Kunglig Förordning 20 januari 1779, citerad efter *Sveriges Rikes Lag. Gillad och antagen på Riksdagen år 1734. Med sedermera skedda förändringar,* utgifwen af N. W. Lundequist. Åttonde upplagan. 1858 s. 150. Högsta kroppsplikt för kvinna var 30 par ris (Straffbalken 5:2).

Även Missgärningsbalkens § 2 i kapitel 16 är av intresse för min undersökning. I den ursprungliga lagtexten från 1734 handlade paragrafen uteslutande om missfall:

> Nu hafwer sådan kona haft missfödsel, som av vådligt fall, eller annan händelse timad är, och hafwer hon ej lagt fostret å lön, utan det genast uppenbarat, och gitter wisa orsak till missfödslen; plikte då för lägersmålet allena.[111]

Skrivningen innebar att den kvinna som fick missfall utom äktenskapet och inte själv vållat den förtidiga födseln endast skulle straffas för den förbjudna sexuella relationen under förutsättning att hon genast avslöjade att hon mist fostret. Genom den Kungliga Förordningen 20/1 1779 förändrades lagrummet och fick följande lydelse:

> Omkommer foster av mindre försiktighet, eller tillfälliga händelser, och af qwinnan sjelf genast uppenbaras, eller sker verklig missfödsel, eller ock synligt ofullgånget foster å lön lägges; straffes den brottslige med böter eller deremot swarande kroppsplikt, i mån af brottets beskaffenhet.[112]

Paragrafen vidgades och fick en mera diffus utformning. Det är inte längre alldeles klart att den uteslutande åsyftar missfall. Och till skillnad från tidigare omfattar den nu även ofullgångna foster som gömts undan efter födseln. Straffen skulle fastställas efter bedömning av det enskilda brottets art. I senare kapitel återkommer jag till hur denna lagtext tillämpades i praxis för en del av de studerade brottmålen.

Gustav III:s barnamordsplakat

Gustav III ville också ge möjlighet till integritet för de olyckliga kvinnor som blivit havande genom utomäktenskaplig förbindelse. Troligen var det yttersta syftet att måna om de värnlösa barnens liv. Den 17 oktober 1778 utfärdade han ett cirkulär, Gustav III:s

[111] 1734 års lag Missgärningsbalken 16:2.

[112] *Sveriges Rikes Lag. Gillad och antagen på Riksdagen år 1734. Med sedermera skedda förändringar*, utgifwen af N. W. Lundequist. Åttonde upplagan. 1858, Missgärningsbalken 16:2.

barnamordsplakat, som bland belackarna kom att gå under benämningen "horeförordningen". Hädanefter skulle en ogift kvinna kunna föda sitt barn på okänd ort, vara anonym och låta anteckna barnet i kyrkoboken som fött av okänd moder. Barnmorskor skulle inte längre upplysa om att de bistått en ogift kvinna vid förlossningen. Ingen skillnad fick göras vid dopet av äkta och oäkta barn. Erkännande och dom i lägersmål skulle inte längre läsas upp offentligt. Moderns föräldrar eller husbondefolk uppmanades att dölja hennes tillstånd, ta vård om henne och barnet samt se till att det blev döpt. Böter utfästes för den som klandrade en ogift mor för hennes synder. De oäkta barnens vård skulle säkras på barnhus och hospitalsinrättningar samt genom del av fattighusmedlen. Prästerna skulle fortsätta att läsa upp 'Förbudet mot barnamord' i kyrkorna och kraftigt betona hur allvarligt brottet var.[113] Cirkuläret var ytterst radikalt och ställde delar av den tidigare lagstiftningen på huvudet.[114] Jämför t.ex. med kravet på kontroll och angivande av havande kvinnor från 1750.[115] Det är lätt att förstå att det nya barnamordsplakatet väckte ont blod, särskilt hos sedlighetsivrarna.

I riksdagen blev diskussionerna häftiga år 1786, då kungen på nytt ville avskaffa dödsstraffet för barnamord. Gustav III:s argumentation präglades av starkt medlidande med barnaföderskan i hennes svåra situation. Kravet på strafflindring ledde till kraftigt motstånd, framförallt från prästeståndet. Även om förbättringstanken vunnit insteg i den juridiska debatten vid denna tid ansågs den inte tillämplig på barnamörderskor. För denna kategori av brottslingar ansåg majoriteten att vedergällning och avskräckning genom dödsstraff var den överlägset bästa påföljden. Prästerna an-

[113] Kungligt cirkulär Till samtelige Hov- och överrätterne, angående förekommande av Barnamord. Den 17 oktober 1778, infört i Samuel af Ugglas 1794 s. 147 ff.

[114] För en utmärkt diskussion om Gustav III:s barnamordsplakat och dess konsekvenser se Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 66-69, 143-148, 178.

[115] Rättspraxis visar emellertid att om ett barnamord trots allt begåtts, tillämpades förordningen från 1750 gentemot närstående personer till den brottsliga. Se GHA Brottmålsutslag och Brottmålsprotokoll 1780-1799.

såg att "horeförordningen" hade befrämjat det otuktiga levernet i landet. Nu kunde all form av skamlig osedlighet utövas utan bestraffning. De fann stöd för sin uppfattning i statistiken över illegitima barn och pläderade intensivt för en ändring av bestämmelserna i det förhatliga plakatet. Debatten kring barnamordsplakatet fortsatte fram till sekelskiftet 1800.[116]

Marie Lindstedt Cronberg framhåller också att antalet oäkta barn ökade kraftigt till följd av 1778 års barnamordsplakat.[117] Hon visar dessutom att plakatet, som var menat som hjälp och stöd åt mödrar till oäkta barn, på landsbygden i hög grad fick motsatt effekt. För även om kvinnornas rätt till anonymitet var ett skydd så kom bestämmelserna framförallt att "gagna männen på kvinnornas och barnens bekostnad".[118] Efter 1778 blev det nämligen så att männen ofta nekade till faderskapet och på så vis undandrog sig ansvar och försörjningsplikt. Endast kvinnorna dömdes för sexualbrottet och fick själva ta ansvar för barnets försörjning i långt flera fall än tidigare. De oäkta barnens situation försämrades och Lindstedt Cronberg hävdar att barnen dog anmärkningsvärt ofta i de fall där mannen nekat till faderskapet. Dessa effekter bör inte ha varit oförutsebara, menar samma författare, och de hade kunnat undvikas om lagen tillåtit kvinnlig edgång gentemot nekande barnafäder för att trygga barnens försörjning. Om man därjämte tillerkänt de oäkta barnen arvsrätt hade man ytterligare minskat risken för barnamord och bättrat på deras ekonomiska och sociala villkor.[119]

Moderns rätt att vara okänd, att lämna ifrån sig ett oäkta barn utan att uppge sin egen identitet, bevarades fram till 1915. Då avskaffades institutet "okänd moder" av hänsyn till barnet. Man menade då att alla barn hade rätt att känna till sitt ursprung, åtminstone sin moder. De borde få del av moderlig hjälp och om-

[116] Erik Anners 1965 s. 300 ff., 304 f., 306 f., 314 f., 317. Se även Martin Bergman 1996 s. 25-30.
[117] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 181.
[118] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 146.
[119] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 143 ff., 148-155, 168, 181.

sorg samt möjligheter att bevaka de rättigheter som följde av släktskapen.[120]

I den hetsiga debatten på 1786 års riksdag fördes omtanken om försvarslösa och oskyldiga barns liv fram från flera håll. Barnamord betecknades som det grövsta av alla mord och att de värnlösa liven borde skyddas av samhällets lagar, underströks i diskussionen.[121] Gustav III framhöll att den havande kvinnan visserligen bar på ett bevis om lösaktighet men underströk att det ofödda barnet krävde beskydd och att det hade sitt liv från Gud. "Att glömma det senare för att så mycket strängare förfara emot den förra, det är både mot religion och staten", betonade konungen.[122] Vi kan urskilja en förskjutning av fokus – från att tidigare endast ha fokuserat de syndfulla kvinnorna talas det nu även om de oskyldiga barnen vars liv går till spillo vid barnamord. Som jag också berört i annat sammanhang kan, enligt min mening, detta uppfattas som en början till brottsofferdiskurs vad gäller barnen.[123] I konungens svar till prästerskapet försvarades barnamordscirkuläret. Där märks även synen på modern som offer och möjligheten till brottslingens förbättring:

> Vad för medel är då övrigt annat än att igenom en lindrigare medfart föra henne på den tanke, att hon är mor, att komma tvenne, både henne och barn, till undsättning, då den bäst behöves, att upprätta ifrån ett begånget fel, men ej störta henne för hela dess livstid uti olycka och nöd, eller uti en förtvivlan, som slutas med förspillning av tvenne liv, *det ena oskyldigt, det andra brottsligt* [min kursiv].[124]

Den hårt kritiserade "horeförordningen" lämnades oförändrad av riksdagen. Men striden kring denna lag fortsatte, som sagt, under flera decennier. Prästerna menade att otukten ökade och att "riket riskerade att uppfyllas av barn som, i sin hjälplöshet, anting-

[120] Göran Inger 1983 s. 205, 320.
[121] Erik Anners 1965 s. 303, 312, 317 f.
[122] Martin Bergman 1996 s. 29.
[123] Eva Bergenlöv 2002b.
[124] Erik Anners 1965 s. 318 f.; 1977 s. 49 f. Se även Eva Bergenlöv 2002b s. 262.

en gick under eller låg staten till last."[125] Biskopen i Visby, Johan Möller, publicerade 1796 *Oförgripliga Tankar om Barnamord*, där han utgick från nyttotänkandet och lade tonvikten på det heliga äktenskapet. "Landets välstånd beror huvudsakligen på att den arbetande befolkningen förökas och kommer till nytta i lantbruket och andra näringar. De barn, vars födelse var följden av otukt, var till följd av vanskötsel oftast till skada för samhället, och modern kunde, om hon blivit gift, fött fler och nyttigare barn", dundrade Möller.[126]

Konungens proposition 1786 om avskaffande av dödsstraffet för barnamord vann inte gehör. Men det är intressant att notera att denna proposition för första gången lyfter fram ett argument för strafflindring som längre fram i tiden får allt större betydelse, nämligen hänsyn till kvinnans psykiska tillstånd under och strax efter förlossningen. Avskaffandet av dödsstraffet motiverades med

> att barnamord inte härleddes av ett 'argt och öfverdrifvet sinne' utan grunden måste sökas i ånger över ett 'förhastadt kärleksverk', i kvinnokönets medfödda blygsamhet och fruktan för vanära, i en ofta 'otidig' farhåga för sig och sitt fosters framtida underhåll och i *själens mindre verkande förmögenhet under och efter själva födseln* [min kursiv].[127]

Tidigare hade barnamörderskorna betraktats som "lättfärdiga och arga konor" som kallblodigt och med berått mod tog livet av sina nyfödda spädbarn. Nu har tanken fötts att gärningen kan ha begåtts under inverkan av kvinnans mentala tillstånd i samband med förlossningen. En ny syn på barnamörderskan håller på att slå igenom och det nyfödda lilla livets värde förs fram och betonas på ett nytt sätt. Vi kan skönja en brottsofferdiskurs kring barnet i kungens försvar av barnamordscirkuläret. Det sägs ut att ett oskyldigt barn mister livet som offer för en brottslig gärning.[128]

---

[125] Martin Bergman 1996 s. 30.

[126] Martin Bergman 1996 s. 30.

[127] Svante Jakobsson & Sten W. Jakobsson 1990 s. 16. Se även Eva Bergenlöv 2002b s. 263.

[128] Se även Jackson 1994 s. 73.

Martin Bergman framhåller att hela debatten kring bestraffningen av barnamord vid slutet av 1700-talet styrdes av upplysningstänkande. Den teologiska samhällssynen hade börjat ge vika för andra idéer. Särskilt tydligt blev det genom att så många tog avstånd från uppfattningen om straffet som försoning med Gud. Upplysningens naturrättsliga strömningar förde också med sig en förändrad syn på samhällets uppbyggnad. I kontrast till den äldre synen på äktenskapet, föreningen mellan man och kvinna, som samhällets grundpelare, gjorde sig en ny uppfattning gällande, som framhöll att samhället ytterst bestod av självständiga individer.[129]

Inger Lövkrona framhåller å sin sida att det var först med de nya befolkningspolitiska intressena som märktes under senare hälften av 1700-talet som barnet synliggjordes i debatten kring barnamordsbrottet. Sviktande befolkningstillväxt och brist på arbetskraft medförde att man vidtog åtgärder för att minska den höga spädbarnsdödligheten. Det var världsliga intressen som drev fram ett värnande om det späda barnets liv medan "[k]yrkan hade ringa intresse av det mördade barnet som individ", fastslår Lövkrona.[130] Även Monika Edgren har lyft fram den merkantilistiska befolkningspolitiken under 1700-talet. Folkmängden skulle ökas, framförallt genom god spädbarnsvård. De politiska idéerna medförde en förändrad syn på moderskapet. Det betonades att mödrar hade en viktig samhällsuppgift i att föda, fostra och vårda barnen – de nya liven som var en nyttig samhällsresurs i egenskap av framtida arbetskraft. Även ogifta mödrar och oäkta barn fick ett värde som samhällsnyttiga. Edgren menar att de humanistiska formuleringarna i Gustav III:s barnamordsplakat hade en krass politisk och ekonomisk bakgrund.[131]

Enligt min mening var uppfattningen om barnets värde tämligen konstant – en uppfattning som sedan mycket länge präglades av en religiös värdegrund och kristen moral. Men kyrkans och prästernas hårda fördömande av utomäktenskaplig sexualitet och

[129] Martin Bergman 1996 s. 40.
[130] Inger Lövkrona 1999 s. 186, 188.
[131] Monika Edgren 2001 s. 91, 98, 107 ff., 111, 116.

barnamord hade fått till följd att det illegitima barnets värde hade överskuggats av den stränga sedlighetsmoralen och ivern att bestraffa barnamörderskor. Den gammalreligiösa uppfattningen fick i det sena 1700-talet konkurrens av nya politiska strömningar i form av nyttotänkande och merkantilism tillsammans med vetenskapliga framsteg och i viss mån upplysningsidéer. De nya influenserna medförde att barnets värde, som tidigare varit dolt, lyftes upp till ytan och blev synligt i den kriminalpolitiska debatten kring barnamord.

Livssaker underställes Kungl Maj:t

För den senare undersökningsperioden är det av stor vikt att Gustav III återinförde underställningsintitutet. Det innebar att hovrätterna miste den status som högsta instans i brottmål, som de i stor utsträckning haft under de senaste hundra åren. I ett Kungligt Brev 1/11 1778 befalldes att alla mål där hovrätten dömde till döden skulle underställas Kungl. Maj:t.[132] Konungen skulle alltså fatta det slutliga avgörandet i alla dödsdomar. Därför måste hovrättens dödsdomar följas upp hos Kungl Maj:t för att vi ska få vetskap om huruvida de verkställdes eller om konungen mildrade domarna till annat straff.

Straffen

Med detta avsnitt kommer jag så in på min egen empiriska undersökning. Fokus för mitt intresse riktas, som redan framgått, mot konstruktionen av skuld och oskuld. Jag vill belysa den rättsliga diskurs och retorik som låg till grund för straffutmätningen i barnamordsmål. Låt mig emellertid här, innan jag går in på konstruktionen av berättelserna, redogöra för vilka straff de kvinnor som anklagats för barnamord ådömdes. Även detta säger något om tidens syn på moral, skuld och oskuld.

[132] Martin Bergman 1996 s. 24; Göran Inger 1983 s. 158, 161, 303. Underställningsinstitutet behölls ända till 1948 och då dödsstraffet avskaffats 1921 skulle alla domar som gällde livstids straffarbete fastställas av Kungl. Maj:t. Göran Inger s. 303.

Stormaktstidens slutskede

Hovrätten hade tagit del av underrättens utredning och dom och skulle fälla den slutliga domen över dessa kvinnor som stod anklagade för barnamord. Endast i ett fall under perioden 1684–1718 såg sig hovrätten nödgad att remittera till Kunglig Maj:t.[133] Alla övriga mål avgjordes slutgiltigt vid hovrättens bord i Jönköping. Det är känt att så gott som alla dödsdomar för hor upphävdes i denna instans.[134] Hurdant var mönstret för barnamord? Förvisso upphävdes många dödsdomar även då det gällde detta brott, men långt ifrån alla. I 45 av 59 barnamordsmål hade underrätten dömt till döden.

I 27 fall fastställdes underrättens dödsdom. I ett fall skärptes en mildare dom från häradsrätten till dödsstraff.[135] Ett annat fall var komplicerat. Barnafadern, Anders Olofsson, hade utfört mordet och dömts till döden i den lägre instansen medan kvinnan, Kierstin Persdotter, ådömts kroppsstraff, böter och kyrkoplikt. Anders dödsstraff fastställdes av hovrätten och Kierstins liv skonades. Men i väntan på att dödsstraffet skulle verkställas angav mannen kvinnan för delaktighet. Saken fördes åter till hovrätten som då ändrade domen över Kierstin till att hon skulle halshuggas och grävas ned på avrättningsplatsen. Fallet försvårades ytterligare, då det knappt en månad efter hovrättens utslag inkom en skrivelse från guvernören som tillkännagav att Anders och Kierstin haft köttsligt umgänge med varandra i arresten. Hovrätten svarade att Anders skulle avrättas utan dröjsmål, dock efter att först ha uppmanats att bekänna om han legat med henne under arresten. Avrättningen av Kierstin skulle uppskjutas tills dess att man kunde avgöra om hon blivit med barn. Och i den händelse hon var gravid skulle hon få behålla livet tills barnet var fött men sedan avrättas.[136]

---

[133] GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 110.

[134] Rudolf Thunander 1992 s. 28; 1993 s. 96-116.

[135] GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 175.

[136] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 38; GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 31/10 1715, 8/12 1715, 9/3 1716, 14/4 1716.

29 dödsdomar utfärdades alltså över kvinnor när målen slutgiltigt avgjordes för barnamord i Halland och Skåne under perioden 1684–1718. Mitt resultat – 45 dödsdomar i underrätt och 29 i högre instans – kan jämföras med Thunanders siffror för Småland och Öland under perioden 1681–1699. Han fann att antalet dödsdomar för barnamord i underrätterna var 23 medan hovrättens utslag blev döden i 12 fall.[137] Enligt min undersökning var alltså hovrätten något mera benägen att döma till döden än i Thunanders. Men det viktiga är att hovrätten trots allt mildrade straffen i en stor del av målen.

Rätten lade stor vikt vid det som man uppfattade som uppsåtlig gärning. Men av de dödsdomar jag studerat var tio beslut om dödsstraff grundade på presumtion i enlighet med 1684 års barnamordsplakat, dvs. på indicier utan säkert bevis i form av bekännelse eller vittnesmål om mordgärning. I nio av de fall där kvinnan dömdes till döden på presumtion hade fostren bedömts som alldeles fullgångna. Det tionde handlade om en graviditet som åtminstone hade passerat 30:e veckan, den dåtida gränsen för överlevnad.[138] Sex av dessa barnlik hade visat mer eller mindre tydliga tecken på våld. Hovrätten tillämpade alltså i en hel del fall barnamordsplakatet och dömde till döden på indicier om alla kriterier i barnamordsplakatet uppfylldes. Men stor hänsyn togs till om barnet varit fullgånget och haft möjlighet att överleva och om skador på det tydde på uppsåtligt brott. Plakatet stadgade ju också att kvinnan skulle dömas till döden även om barnet inte hade skaffats fram och besiktigats. Någon sådan dom återfinns emellertid inte i det här undersökta materialet.

29 fall slutade, som sagt, med dödsstraff för modern. Men vilka blev de slutliga domarna över de mödrar som inte straffades med döden? Sexton kvinnor skulle straffas med ris och stå uppenbar kyrkoplikt. Vad gäller risstraffen var de före 1715 opreciserade. Det kunde heta att kvinnan skulle ”vid tingstugudörren slita

[137] Rudolf Thunander 1993 s. 161.

[138] GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 234.

skarpt ris"[139] eller helt enkelt endast att hon skulle "slita ris".[140] Vid slutet av undersökningsperioden angavs kroppsstraffen mera precist. Hovrätten fastslog till exempel att den skyldiga skulle risas två gånger med 15 par ris, tre slag av vardera paret och att det skulle gå 14 dagar mellan varje risning.[141] Att två omgångar med ris var ett mycket hårt straff framgår av att en hovrättsassessor i ett annat fall framhöll att kvinnan endast borde risas en gång eftersom två risningar var det samma som dödsstraff.[142] Fängelse vid vatten och bröd i åtta dagar samt kyrkoplikt blev straffet för en piga som lagt ett ofullgånget foster å lönn.[143] En anklagad ålades endast att stå kyrkoplikt för att hon inte genast berättat att hon fött barn. Hennes foster var, enligt jordegumman som granskat det, ofullgånget och dödfött.[144] I ett annat fall med ofullgånget och sannolikt dödfött foster nöjde sig hovrätten med att döma modern till böter för otidigt sängelag eftersom hon redan länge suttit i fängelse i väntan på domen och skulle ingå äktenskap med barnafadern. Dock skulle hon förebrås och undervisas av prästerskapet för att hon till en början förnekat att hon fött barn.[145] Ytterligare sex kvinnor skulle straffas enbart för sedlighetsbrott. Ett fall lämnades, med hänvisning till domarreglerna, under Guds dom eftersom hovrätten fann det omöjligt att fastställa om barnet mördats eller ej.[146] En kvinna hade rymt till Danmark och straffet kunde av den orsaken inte verkställas.[147] I tre fall friades de anklagade helt eftersom det ansågs klarlagt att de inte varit havande och fött barn.[148]

[139] Se t. ex. GHA Brottmålsutslag 1693 BIIA:2 mål nr 23; GHA Brottmålsutslag 1703 BIIA:13 mål nr 115; GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 68.

[140] Se t. ex. GHA Brottmålsutslag 1704 BIIA:14 mål nr 119.

[141] Se t. ex. GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 83.

[142] GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 31/10 1715.

[143] GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 71.

[144] GHA Brottmålsutslag 1702 BIIA:12 mål nr 76.

[145] GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 104.

[146] GHA Brottmålsutslag 1704 BIIA:14 mål nr 44.

[147] GHA Brottmålsutslag 1703 BIIA:13 mål nr 9, GHA Brottmålsprotokoll 1701-1706 AII:5 17/12 1702, 13/2 1703.

[148] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 21; GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 138; GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 25.

Det sena 1700-talet

I kapitlet ovan om lagstiftning och debatt har jag visat att presumtionen, dvs. antagandet om att mord begåtts om vissa betingelser förelåg, avskaffades genom en Kunglig Förordning den 20 januari 1779. Missgärningsbalken 16:1 om barnamord kom hädanefter att omfatta de två momenten – uppsåtligt barnamord och fosters läggande å lönn utan bevisat uppsåt att döda barnet. Om kvinnan erkände att hon mördat barnet eller om uppsåtet av andra skäl stod utom all tvekan dömde hovrätten till döden efter lagparagrafens första moment. I några fall tvekade hovrätten men utdömde då dödsstraff och anförde förmildrande skäl samt föreslog att konungen skulle lindra straffet.

Gränsdragningen mellan uppsåtligt barnamord och fosters läggande å lönn var emellertid vag i praxis. Fall där rätten tidigare kunnat döma till döden på presumtion hamnar nu under fosters läggande å lönn, t.ex. om kvinnan hävdade att barnet varit dödfött och läkarbesiktningen inte visat på några tecken till brukat våld mot det döda barnet eller om det döda barnet inte återfunnits. Om kvinnan förnekade uppsåt att döda barnet tillämpades likaså den senare delen av lagparagrafen.

Om brottet bedömdes som uppsåtligt barnamord föreskrev lagen alltså dödsstraff. Underrätterna och hovrätten följde konsekvent lagens bokstav i sådana fall och dömde till döden. Endast i ett mål ser utslaget annorlunda ut och det beror uteslutande på att kvinnan lyckats fly. Före flykten hade hon erkänt fullt uppsåt att döda barnet samt att hon tryckt ut dess ena öga. Fältskären som besiktigat den döda kroppen vittnade om att barnet haft liv under födseln och påtalade betydande kroppsskador. Häradsrätten så väl som hovrätten fastslog att hon borde dömas till döden men eftersom hon rymt och inte "inom natt och år sökt konungens lejd och tillbaka kommit, eller ertappas kunnat", var det inte möjligt att verkställa dödsstraffet. Häradsrätten dömde henne därför "fridlös över hela riket och alla därtill liggande länder" samt bestämde att av hennes tillgångar skulle uttagas full mansbot, 100 Riksdaler specie, sedan rättegångskostnad och ersättning för besiktningen

av barnet utgått. Hovrätten anmärkte att mansbot och ersättning för rättegång inte tillämpades vid barnamord och stannade vid att döma henne fridlös samt att ersätta fältskärens kostnader.[149]

När kvinnorna erkänt uppsåtligt dödande och uppsåtet styrkts av bevisföringen dömde, som sagt, såväl underrätterna som hovrätten obevekligen till döden. Men det slutgiltiga avgörandet låg genom underställningsinstitutet hos Kunglig Maj:t. Vi har i ett tidigare kapitel sett hur Gustav III motsatte sig dödsstraffet för barnamord. Och det är alldeles uppenbart att hans uppfattning fick genomslag i rättspraxis för denna brottskategori. Av de elva dödsdomar i det undersökta materialet som underställdes Gustav III fastställdes endast fyra. I de övriga sju ändrades straffet till olika kombinationer av risstraff, fängelse och tukthusarbete. Två barnamörderskor förbjöds dessutom vid vite att någonsin mera vistas på den ort där brottet begåtts. Efter konungens död märks en klar förändring mot hårdare attityder. Under det resterande 1790-talet bekräftade Kunglig Maj:t åtta av tio insända dödsdomar.

Perioden omfattar 54 fall där kvinnor från Skåne och Halland ställdes till svars för barnamord. Underrätterna utfärdade 28 dödsdomar för detta brott. När sedan hovrätten avgjort målen återstod 21 dödsstraff. Men det slutliga antalet stannade vid tolv sedan Kunglig Maj:t fällt sitt avgörande. Bland dem som anklagades för barnamord frikändes tre. En dömdes, som redan nämnts, fridlös i såväl underrätt som hovrätt.[150] De övriga ådömdes risstraff oftast i kombination med tukthus, enbart tukthus, fängelse vid vatten och bröd samt tukthus eller enbart fängelse vid vatten och bröd. En kvinna ålades, av hovrätten, vid sidan av fängelse på vatten och bröd att fullborda äktenskapet med vigsel.[151]

[149] GHA Brottmålsutslag 1797 BIIA:122 mål nr 7 och Brottmålsprotokoll 1797 AII:84 den 2/3 1797.

[150] GHA Brottmålsutslag 1797 BIIA:122 mål nr 7 och Brottmålsprotokoll 1797 AII:84 den 2/3 1797.

[151] GHA Brottmålsutslag 1791 BIIA:110 mål nr 150, GHA Brottmålsprotokoll 1791 AII:75 14/12 1791.

I de fall som slutade med annat straff än döden förelades kvinnorna i de flesta fall även kyrkligt skamstraff. Av de dömda skulle 21 stå uppenbar kyrkoplikt. En av dessa skulle stå två söndagar eftersom hon även straffades för stöld. 13 anbefalldes enskild skrift och i tio fall nämns att kvinnan även måste erlägga 32 skillingar till kyrkan.

Sammanfattningsvis utfärdades betydligt färre slutgiltiga dödsdomar under den andra undersökningsperioden – 12 jämfört med 29 under den första perioden. Visserligen var hovrätten restriktiv med att tillämpa presumtionen enligt barnamordsplakatet under stormaktstidens slutskede. Inte desto mindre dömdes under denna period tio kvinnor till döden utan fullständig bevisning om mord. När presumtionen så hade avskaffats 1779 måste rätten ha klara bevis om uppsåt för att döma till döden för barnamord. Utan full bevisning *och* bekännelse om uppsåt straffades kvinnorna i stället för lagt foster å lönn, i de flesta fall med ris och tukthus eller fängelse vid vatten och bröd. Den legala bevisteorin som gällde vid denna tid stipulerade att egen bekännelse *eller* två samstämmiga vittnen gällde som full bevisning. Men vid barnamord i det sena 1700-talet räckte det alltså inte med kvinnans bekännelse för att döma henne till döden. Bekännelsen måste styrkas av något mera, helst tydliga bevis i form av skador på barnkroppen som undersökts av medicinsk expertis. Jag återkommer till detta i kapitel 5. Som vi ser hade beviskraven skärpts och straffen generellt sett mildrats under det sena 1700-talet. Dock märks en hårdnande attityd och dödsstraffen blev fler efter Gustav III:s död 1792.

Komponenter i berättelsen om modern som skyldig

Genus, social status och civilstånd

En del uppgifter av karaktären hårddata har betydelse för konstruktionen av berättelserna om skuld och oskuld. Dit räknar jag kvinnans samhällsställning, civilstånd och arten av det sedlighetsbrott som föregått barnamordet. I kapitlet om barnkvävning såg vi att en överväldigande majoritet av mödrarna var gifta kvinnor som tycktes höra hemma i samhällets mellanskikt och som mist sina legitima barn. Hur var det då med de kvinnor som anklagades för barnamord? Barnamord var ju, som vi vet, per definition en brottskategori som enbart rörde illegitima barn. De allra flesta mödrarna var naturligtvis därmed ogifta. Totalt för båda undersökningsperioderna ingår 113 kvinnor som anklagades för detta brott. Av dessa var hela 102 ogifta. Det stora flertalet av dem – 78 – anges ha varit pigor eller hemmadöttrar. Bland de övriga ogifta återfinns 6 kringvandrerskor, 2 inhyseshjon, 1 tiggerska och 1 amma. När det gäller 14 kvinnor får vi inte veta mera om deras ställning än att de var just ogifta. 7 kvinnor benämndes som änkor och slutligen var det 4 som var gifta men avlat det aktuella barnet utom äktenskapet.

Angående männen som var inblandade faderskapsfrågan i samband med barnamord var de något fler än kvinnorna eftersom det i några fall förekom att två eller till och med tre män angavs för lägersmål med en och samma kvinna. 119 män anklagades för faderskap i barnamordsmålen. Merparten av dessa män – 68 – var ogifta. 22 män var gifta och för 29 uppges inte civilstånd. Under stormaktstidens slutskede var andelen gifta män betydligt större (35 procent av de män där civilståndet var känt) än i det sena 1700-talet (12 procent). Kanske medförde horsbrott en större benägenhet att döda barnet under den lutherskt ortodoxa tiden då synen på sedlighetsbrott och i synnerhet hor var ytterligt sträng. För 102 män angavs yrket. Den vanligaste benämningen var dräng – 40 stycken, huvudsakligen tjänstedrängar. Men i en

del fall framgår att det handlade om hemmasöner. Näst vanligaste beteckningen var ryttare, soldat eller annan militär beteckning av lägre rang – 27 stycken. Vidare återfanns 11 bönder, 2 torpare och 3 åboar. Bland de övriga kan nämnas 3 båtsmän.[152] För 17 män var yrkestillhörigheten okänd.

Vi kan alltså konstatera att majoriteten av barnamorden föregicks av en sexuell relation mellan två ogifta parter. Visserligen kan det dölja sig ett antal gifta män bland de fall där barnafaderns civilstånd inte har angetts. Men även om alla dessa fäder var gifta blir resultatet ändå att de flesta kvinnor som anklagades för barnamord hade avlat barnet tillsammans med en ogift man. Det mönster som Inger Lövkrona sett i de mål hon analyserat – att barnamorden oftast utlöstes till följd av relationer med gifta män, manlig maktutövning, våld och tvång bekräftas alltså inte av min undersökning.[153] Med ett större underlag som jag haft blir resultatet ett annat. Visst förekom det våldsutövning, ibland rena våldtäkter som i fallet med Elena Nilsdotter i inledningskapitlet. Men min undersökning pekar mot att det i de allra flesta fall handlade om frivilliga sexuella relationer mellan två ogifta relativt jämbördiga personer, inte sällan under förhoppningar, åtminstone från kvinnans sida, om framtida äktenskap. Resultatet stämmer väl överens med en mängd annan forskning kring barnamord och sexualförbrytelser som visat att huvuddelen av dem som ställdes inför rätta i sådana fall var vanliga unga män och kvinnor, pigor och drängar som tjänade i häradet.[154]

[152] För en fullständig förteckning se Bilaga Tablå 4.

[153] Inger Lövkrona 1999 s. 120-133

[154] Dag Lindström 1995 s. 146; Regina Schulte 1984 s. 114-117; 1994 s. 93-97; Otto von Ulbricht 1990 s. 25-92; Richard van Dülmen 1991 s. 79-85; Ulinka Rublack 1999 s. 163; Beth Grothe Nielsen 1980 s. 3:62; Britt Sandström & Marja Taussi Sjöberg 1983 s. 179; Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 89; Maria Kaspersson 2000 s. 163 ff.

Tolkningsutrymme i lagen

Lagtexter är generellt formulerade och ger inte detaljerade anvisningar som täcker varje enskilt fall. Därför blir det nödvändigt för domstolarna att värdera omständigheterna i de individuella rättsfallen mot de allmänna föreskrifterna i lagparagraferna. Nu övergår jag till det som står i centrum för mitt intresse: konstruktionen av berättelsen om modern som skyldig. I det följande ska jag granska hur rätten tolkade och hanterade de fyra kriterierna i lagstiftningen kring barnamord: olovlig beblandelse, dolt havandeskap, sökt enslighet och lagt å lönn.

Olovlig beblandelse

Det första kriteriet i lagtexten om barnamord var att barnet skulle ha kommit till genom olovlig beblandelse. Med det menades att barnet inte avlats inom äktenskapets ram. Den olovliga beblandelsen kunde emellertid vara av olika art och svårighetsgrad vad det gällde avvikelsen från normen. Låt oss nu undersöka den rättsliga retoriken och tolkningsutrymmet kring barnalstringen i barnamordsmålen.

Stormaktstidens slutskede

Begreppet olovlig beblandelse rymmer ett flertal varianter av för- och utomäktenskapliga sexuella förbindelser. Generellt, och föga förvånande, kan man säga att ju större avsteg från äktenskapet det handlade om, desto allvarligare såg rätten på gärningen. Den vanligaste typen av sexuell förbindelse i dessa mål var, som jag redan varit inne på, att ogifta pigor och drängar eller ryttare haft samlag med varandra. Hovrätten antecknade då till exempel att hon med "drängen Nils Nilsson oäkta barn avlat"[155] eller "bekänt sig av en [...] hos hennes fader inkvarterad ryttare [...] blivit med barn rådd".[156]

[155] GHA Brottmålsutslag 1693 BIIA:2 mål nr 49. Se även t. ex. GHA Brottmålsutslag 1694 BIIA:3 mål nr 44; GHA Brottmålsutslag 1695 BIIA:5 mål nr 121; GHA Brottmålsutslag 1701 BIIA:11 mål nr 36.

[156] GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 75.

Värre var det om kvinnan tidigare beslagits med sedlighetsbrott. Det var något som rätten förde till handlingarna med noteringar av arten "som tillförne tvenne resor skall varit besoven"[157], "som tillförne uti Bjäre härad i Skåne är för lönskaläger dömd år 1712 och sedermera år 1713 låtit sig ytterligare besova av en ryttare"[158] eller "som andra gången låtit sig med oäkta barn råda".[159] Ibland får vi veta att både kvinnan och mannen tidigare stått till svars för olovligt umgänge, något som gjorde dem ytterligare klandervärda. I ett fall från 1716 återfinns följande notering: "Vilket barn hon avlat med ogifte ryttaren Anders Broning vid midsommarstiden 1715, som ryttaren tillstår. Bägge dessa personer har var för sig tillförne begått lägersmål och därför pliktat."[160]

Än mera kränkande mot den äktenskapliga normen var det naturligtvis om ena parten redan var gift med någon annan. I de allra flesta fall var det mannen som var gift. Då kunde det heta att den anklagade kvinnan hade "uti hordom barn avlat"[161] eller "enkelt hor bedrivit med gift bonde".[162] I ett mål som rörde falsk bekännelse om barnamord angav kvinnan först en gift man och sedan en ogift. Hovrätten lade då stor vikt vid arten av sedlighetsbrott och uppmanade underrätten att utreda hur det låg till: "Så åligger det vederbörande domare in loco här om närmare inqvirera, och antingen det skulle befinnas vara enkelt hor elr lönskaläger".[163]

Ett äktenskapsbrott hade pågått under flera år. Hovrätten omtalar det som "det umgänge Malena Springer, ock gifte mannen bagaren Christian Fischer långlig tid med varandra brukat". Vi får

[157] GHA Brottmålsutslag 1694 BIIA:3 mål nr 44.
[158] GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 10/5 1714; GHA Brottmålsutslag 1714 BIIA:24mål nr 107.
[159] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 186.
[160] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 112.
[161] GHA Brottmålsutslag 1696 BIIA:6 mål nr 116.
[162] GHA Brottmålsutslag 1709 BIIA:19 mål nr 148. Se även t. ex. GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 234; GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 110; LLA Gärds häradsrätt Domböcker vid lagtima ting 1691-1697 AIa:9 9/2 1697.
[163] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 169.

även veta att Malenas mor motsatt sig dotterns förbindelse med den gifte mannen. Modern hade i underrätten berättat om detta på följande sätt: "uti 3 år med dess dotter olovligt umgänge haft, ehuru hon under varande tid med förmaningar så till sin dotter som bagaren jämväl med hugg och slag på honom sökt slikt avböja, men påstår att bagaren mer i huset än hon rått". Det står klart att förbindelsen var frivillig och ömsesidig. Kvinnan hade inte blivit tvingad till det sexuella umgänget med den gifte mannen. Förbindelsen hade fortsatt länge trots att modern försökt sätta stopp för den och mannen erkände att modern försökt köra ut honom: "Fischer själv vidgått, det han av modern ofta blivit förmanad, att avhålla sig från dess hus, ja och därför bannad, och med käpp utkörd".[164]

Även om det nästan alltid var mannen som var gift i fall av enkelt hor, finns undantag. En bondhustru hade blivit gravid utom äktenskapet och dräpt det nyfödda barnet. En major som utpekades som fader nekade och lade skulden på en ryttare. Båda männen sändes till krigsrätt för utredning av skuldfrågan. Under utredningen berättade kvinnan dessutom att hon tolv år tidigare fött ett annat utomäktenskapligt barn. Fadern till detta barn hade varit en gift man. Denne man hade efterlysts från predikstolarna men antogs nu ha flytt till Danmark. Äktenskapsbrottet hade aldrig dragits inför rätta utan det sades att kvinnan och hennes man hade förlikts med barnafadern och att länsmannen hade övertalat kvinnan till denna förlikning. Kvinnan hade alltså långt tidigare begått dubbelt hor och nu åter gjort sig skyldig till äktenskapsbrott, och hon hade bekänt att hon dödat det senast födda barnet. För henne fanns ingen nåd, hon måste halshuggas och brännas på bål. Men rätten nöjde sig inte med att straffa henne. Även hennes make straffades för att han hjälpt till att gömma det döda barnet och för att han "sökt nedtysta det dubbla hor som hans hustru med gifte mannen [...] för 12 år sedan begått, samt av honom förlikning tagit". Hovrätten avslutade målet med att uppmana

[164] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 170.

häradsrätten att rannsaka länsmannen om förlikningen och konfrontera honom med kvinnan om detta innan hon avrättades.[165] Vid underrättens behandling av ärendet nekade länsmannen till anklagelsen och kvinnan sa att hon inte längre mindes. Hur det förhöll sig hade "nu mera henne ur minnet fallit, emedan henne på någon tid så blivit försvagat att hon inte kan minnas den andra dagen vad hon den ena gjort." Eftersom det inte fanns några vittnen till förlikningen friades länsmannen med hänvisning till domarreglerna, en dom som fastställdes av hovrätten.[166]

Olovligheten kunde också, vid sidan av äktenskapsbrott, handla om sexuellt umgänge i förbjudna släktled. Som Marie Lindstedt Cronberg visat sträckte sig de förbjudna leden i det tidigmoderna samhället mycket långt. Det var inte enbart biologiska släktingar som var förbjudna sexualpartner utan även ingifta släktingar. Att ha sexuellt umgänge med två personer som var besläktade med varandra i rakt nedstigande led var även det otillåtet.[167] Den tjänstepiga som först haft umgänge med sin gifte husbonde och fem år senare med dennes son framställs som ytterst klandervärd. Hovrätten skriver att hon "under varande tjänst hos ryttaren Isaac Fresholt, då hans hustru sjuk legat, haft med honom olovligt umgänge för fem år sedan ungefär [...] sedan med dess son, ogifte ryttaren Gustaf Hammar, sig beblandat, och då för Gustaf nekat sig med dess fader tillförende haft beställa, och har således både vetandes och villjandes blodskam bedrivit". Sexualbrottet ansågs grovt och när hon dessutom kastat ett levande fött barn i ån rådde ingen tvekan hos hovrätten. Denna kvinna måste straffas med döden och bålet.[168] Rätten såg alltså å ena sidan mycket allvarligt på sådana sedlighetsbrott som begåtts inom förbjudna släktled. Å andra sidan fanns en gråzon där det ibland rådde tveksamhet om huruvida umgänget verkligen varit olovligt eller inte. Det handlar om fall där äktenskapet så att säga fanns inom nära räckhåll.

[165] GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 99.
[166] GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 221.
[167] Se Marie Lindstedt Cronberg 2002 s. 106 ff.
[168] GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 175.

Äktenskapslöfte från barnafadern anförs i ett flertal fall som förmildrande omständighet.[169] Så hade Börta Larsdotter från Himle härad stått anklagad för barnamord 1713. I texten som föregår Hovrättens beslut antecknades att "hon tyckte vara en skam för sig det hon skulle föda barn innan ryttaren som henne äktenskap lovat och tvenne gånger mycket vänligen tillskrivit, med henne blev sammanvigd". Detta tog Hovrätten fasta på när domslutet formulerades: "hon jämväl icke synes haft orsak att förgöra det foster som hon i fästning med ryttaren avlat, fast efter kvinnfolkets föregivande hon av blygsel ej strax uppenbarat sitt förseende".[170] Det utlovade äktenskapet var, som jag ser det, en avgörande omständighet som räddade Börtas liv.

En kvinna som blivit lovad äktenskap ansågs inte ha någon anledning att begå barnamord. Man kan hävda att barnamordsplakatets hårda lagtext riktades mot kvinnor som hotat samhällets grundval – äktenskapet – genom att överträda den sexuella normen. Det var de verkligt fallna och sedeslösa kvinnorna som skulle straffas på blotta misstanken om mord – inte de som hade den äktenskapliga ordningen inom nära räckhåll.

1686 års Kyrkolag fastställde i själva verket att äktenskapslöfte eller trolovning som följts av samlag skulle betraktas som ett äktenskap och fullbordas med kyrklig vigsel: "Om the trolofwade hwar annan häfda, så är thet ett Ächtenskap, som med Kyrckiones Band fullkomnas skal. [...] Om någon låckar en Möö til Lägersmåhl, under Ächtenskapz Löfte, tå skal han, efter Gudz bud, wara förplichtad, at taga henne til ächta, och icke öfwergifwa henne."[171]

Forskare som Malin Lennartsson och Kari Telste har i sina undersökningar bekräftat att under 1600- och 1700-talen uppfattades avgivandet av löfte och trolovning följt av samlag som den

[169] Om äktenskapsbygget, äktenskapslöften, brutna löften och otidigt sängelag se Malin Lennartsson 1999 kapitel V och s. 279-286. Se även Kari Telste 2000.

[170] GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 55.

[171] 1686 års kyrkolag 15:13-14.

faktiska inledningen av äktenskapet.[172] Marie Lindstedt Cronberg menar emellertid att rätten inte lade någon vikt vid påståenden om äktenskapslöfte då det gällde att straffa för lönskaläge. Männen nekade oftast och då var löftena inget värda i rätten, kvinnorna dömdes till böter för lönskaläge. Men om mannen erkände halverades böterna.[173]

Jag finner emellertid att då det gäller anklagelser för barnamord inför hovrätten ges äktenskapslöften en mycket stor betydelse som förmildrande omständighet. Det hände även att hovrätten frikände kvinnan från lönskalägesböter om det utlovade äktenskapet fullföljdes med vigsel. Då kunde det heta att hon "haft lägersmål med drängen Nils Nilsson i Stenshult, som försäkrat henne om äktenskap [...] vilken icke allenast tillstår lägersmålet utan och äktenskapslöftet, och det nu vidare vill fullfölja [...] bliver och Elena i anseende där till och att samma äktenskap nu således kommer att fullbordas ifrån lönskalägersböter frikänd".[174] En annan gång slapp kvinnan undan med en lägre bötessumma för så kallat otidigt sängelag: "emedan hon länge suttit i fängelse samt till befordran av dragonens med henne tilltänkta äktenskap, befrias hon från vidare straff, än vad kyrkolagen för otidigt sängelag pålägger".[175]

Bland de undersökta målen i denna period finns sex fall med äktenskapslöfte. Fem av dem slutar med annat straff än döden. I det sjätte nämns äktenskapslöftet endast i hovrättens inledningstext och lyfts inte fram i beslutet. I det fallet hade kvinna begett sig ut på en torvmosse om natten för att föda barnet och sedan grävt ned det i mossen. Vid ett så uppsåtligt beteende hjälpte inte påståendet om äktenskapslöfte trots att kvinnan hävdade att fostret varit dött i moderlivet under den sista havandeskapsmånaden.[176]

---

[172] Malin Lennartsson 1999 kapitel V; Kari Telste 2000. Se även Eva Helen Ulvros 1998 s. 11 f. om äktenskapets konstituerande och trolovningsbarn.
[173] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 115.
[174] GHA Brottmålsutslag 1702 BIIA:12 mål nr 76.
[175] GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 104.
[176] GHA Brottmålsutslag 1709 BIIA:19 mål nr 140.

I ett fall från 1710, ingår äktenskapslöfte bland en rad andra förmildrande faktorer. Löftet framhävs som en effektfull avslutning på rättens motivering för ett mildare straff, då man slår fast att det inte är troligt att den som blivit lovad äktenskap skulle vilja mörda sitt barn: "under äktenskapslöfte besoven, och därför icke troligt att hon velat dölja eller mörda fostret."[177]

Det sena 1700-talet

Även under den andra undersökningsperioden återfinns sex fall där äktenskap var planerat. Det sägs då till exempel att pigan blivit med barn "efter föregången trolovning".[178] En annan flicka hade "efter flera gånger plägad beblandelse med sin fästman Anders Ohlberg, blivit därunder av honom med barn rådd". Hovrätten friade henne från dödsstraffet och dömde henne istället till fängelse vid vatten och bröd. En ledamot framhöll att "sådant såsom emellan fästehjon tillkommit, medfört mindre nesa" och betonade "fästmannens för henne fällda förbön, samt förklarade åstundan, att med Lussa få fullborda det påbegynta äktenskapet".[179]

Ett tredje mål handlade om "änkan Karna Månsdotter [...] som genom otidig beblandelse med sin fästman åboen och drängen Per Bengtsson därstädes, havande blivit".[180] En hovrättsassessor påpekade

> att Karna och hennes lägersman Per Bengtsson, om äktenskap sig emellan överenskommit, vadan Karnas beblandelse, fastän icke alldeles lovlig, ändå icke kan sägas vara av synnerlig brottslig egenskap, eller egentligen sådan som första moment av ovan åberopade § omrörer; Blygsel över Karnas fel, medelst det otidiga köttsliga umgänget, troligen icke eller kunnat föra henne på den tanken, att av vilja tillskynda fostret någon skada; Per Bengtsson för övrigt anhållit det måtte Karna från nesligt straff förskonas, så att deras äktenskaps förehavande ej måtte hindras.

[177] GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 71.
[178] GHA Brottmålsutslag 1786 BIIA:100 mål nr 87.
[179] GHA Brottmålsprotokoll 1789 AII:73 23/6 1789.
[180] GHA Brottmålsutslag 1789 BIIA:107 mål nr 109.

Ett hovrättsråd var av samma mening.[181] Och hovrättens vice president menade att hon "med vatten och bröd måtte sitt brott få försona, och slippa det nesliga risslitandet, varigenom hennes egen, dess fästmans och 4 omyndiga barns timliga välfärd skulle spillas."[182] Hovrättens majoritet fastställde dock straffet till 24 par ris, tre slag av paret, uppenbar kyrkoplikt samt två års arbete på tukthuset i Stockholm.[183] Som vi ser ansåg hovrättsassessorn att änkans barnalstring med sin fästman var ett gränsfall när det gällde olovlig beblandelse. Han sa att den inte var "alldeles lovlig" men ändå inte av den karaktär som barnamordsparagrafen åsyftade. Visserligen hade de påbörjat sitt sexuella umgänge före vigseln men assessorn ifrågasatte att blygsel över detta skulle ha fått henne att med vilja skada barnet.

Kunde tal om äktenskapslöfte användas som en strategi av de anklagade för att slippa undan med lindrigare straff? Den frågan får inget svar men misstanken finns i ett fall där hovrätten skriver att

> emedan Anders Olsson och Bengta Jönsdotter under rannsakningen anmält, att de skola vara fästefolk och med varandra vilja äktenskap ingå; men häradsrätten underlåtit, icke allenast, att behörigen efterfråga förvettandet därav, utan ock, i anledning av sådan undersökning, sig utlåta till vad ansvar Anders och Bengta, för otidigt sängelag eller lägersmål sig kunna skyldiga gjort; Ty prövar Kungl. Hovrätten skäligt, att med ogillande av tingsrättens utslag, detta mål till häradsrätten återförvisa, som tillkommer, sedan behörigen utrönt blivit, huruvida Anders Olsson och Bengta Jönsdotter äro sinnade med varannan äktenskap ingå, och om det dem emellan förövade lägersmål under sådant löfte skett samt i övrigt blivit iakttagit vad till en laga rannsakning hörer.[184]

Häradsrätten återkom efter några månader med ett nytt utslag i målet. Man hade då beslutat att

[181] GHA Brottmålsprotokoll 1789 AII:73 13/10 1789.
[182] GHA Brottmålsprotokoll 1789 AII:73 19/10 1789.
[183] GHA Brottmålsutslag 1789 BIIA:107 mål nr 109.
[184] GHA Brottmålsprotokoll 1791 AII:75 25/7 1791.

> Bengta [...] för det hon, som under äktenskapslöfte med Anders Olsson plägat olovlig beblandelse, därav hon havande blivit, vid den henne den 5 sistl jan. påkomna barnsbörd sökt enslighet och dess framfödda ofullgångna foster å lönn lagt, samt den senare, för det han härvid Bengta Jönsdotter hulpit och biträtt; genom vilket utslag urtima tingsrätten av anförda skäl och under åberopande av 17 kap 33 § RB frikänt så väl Bengta Jönsdotter, som Anders Olsson från allt ansvar härutinnan men ålagt dem, att det sig emellan överenskomna äktenskap med lysning och vigsel fullborda, samt till Hörby sockenkyrka erlägga 32 s vardera.[185]

Underrätten friade dem alltså från ansvar för barnets död och för att de gömt den döda, ofullgångna kroppen. Men de befalldes att fullfölja äktenskapsplanerna med lysning och vigsel samt att erlägga böter för otidigt sängelag till kyrkan. Hovrätten såg allvarligare på att de lagt ned ett dött ofullgånget foster på kyrkogården utan att upplysa om vad som hänt och fastslog också att äktenskapet skulle fullbordas. Den slutliga domen löd att de skulle "för denna deras förbrytelse var för sig avstraffas med åtta dagars fängelse vid vatten och bröd, samt till Hörby sockenkyrka erlägga vardera sina 32 s. Låtande Kungl. Hovrätten, vad angår äktenskapets fullbordande dem emellan vid urtima tingsrättens utslag bero.[186]

Hovrätten var verkligen mån om att givna äktenskapslöften infriades. I ytterligare ett fall hade en änka blivit havande med en dräng och fött ett ofullgånget foster. Hovrättens text avslutades då med en uppmaning till underrätten att meddela hovrätten om äktenskapet inte fullbordades och hur den lägre instansen i sådant fall straffade dem.[187]

Slutligen har vi ett komplicerat fall där äktenskap tycks ha varit på tal. Det rör en piga som haft sexuellt umgänge både med sin gifte husbonde och dennes son, dock utan att männen hade känt till varandras umgänge med pigan. Hon hade blivit gravid med

[185] GHA Brottmålsprotokoll 1791 AII:75 14/12 1791.
[186] GHA Brottmålsprotokoll 1791 AII:75 14/12 1791.
[187] GHA Brottmålsutslag 1793 BIIA:115 mål nr 3.

sonen.[188] Som jag redan påtalat ansågs detta som blodskam, ett synnerligen grovt brott. Ett hovrättsråd underströk också att hon "ej allenast både med fader och son plägat köttsligt umgänge, utan ock dödat fostret samt det lagt å lönn, och således på tvefalt sätt gjort sig till dödsstraff skyldig".[189] Hovrätten dömde denna piga till döden men skrev till Kungl. Maj:t att hon borde kunna erhålla ett mildare straff bland annat av den anledningen att pigans matmor efter att ha hört rykten om att hon var med barn "försäkrat denna, att om detta rykte vore sant, skulle [sonen], som eljest tilltänkt var icke få äkta henne, vilket kunnat vålla, att hon sökt dölja sitt havande tillstånd".[190] Men Kungl. Maj:t svarade med att fastställa dödsdomen.[191] I detta fall nämns aldrig något äktenskapslöfte och något äktenskap kunde självfallet inte heller komma tillstånd när kvinnan gjort sig skyldig till blodskam genom sitt umgänge med den tilltänkte makens far. Äktenskapet var omöjligt och fördömelsen av kvinnan blev total. I stället för giftermål väntade döden och bålet för hennes del.

Liksom under den första undersökningsperioden var det i de flesta fall umgänge mellan ogifta pigor och drängar som lett till anklagelser om barnamord. Hovrätten kunde då nedteckna att hon efter "plägad köttslig beblandelse med drängen [...] blivit med barn rådd"[192], att hon haft "olovlig beblandelse med drängen"[193] eller att hon "plägat olovligt umgänge med drängen".[194] Rätten var mån om att barnafäderna ställdes till svars för sedlighetsbrotten. En häradsrätt som dömde i barnamordsmålet beslutade till exem-

[188] GHA Brottmålsutslag 1792 BIIA:112 mål nr 174; GHA Brottmålsutslag 1793 BIIA:114 mål nr 25.
[189] GHA Brottmålsprotokoll 1793 AII:77 20/3 1793.
[190] GHA Brottmålsprotokoll 1793 AII:77 20/3 1793.
[191] Kungliga brev och resolutioner i kriminalmål 1789-1794 E IAC:16 s. 405 ff.
[192] GHA Brottmålsprotokoll 1786 AII:70 14/8 1786.
[193] GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:82 22/9 1796. Se även t. ex. GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:117 mål nr 74.
[194] GHA Brottmålsutslag 1791 BIIA:110 mål nr 125 (transp fr 1790); GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:116 mål nr 84.

pel att drängen skulle ställas till svars för lönskaläget i ett annat härad, där sedlighetsbrottet begåtts, ett beslut som bekräftades av hovrätten.[195] Men i en hel del fall framgår ingenting om vem barnafadern var. Då noterades endast att hon "efter övat lönskaläge, havande blivit"[196] eller att hon "blivit av en okänd person med barn rådd".[197]

Ibland hade den utpekade drängen rymt och kunde inte ställas till svars och det fördes till protokollet att kvinnan "plägat köttsligt umgänge med avvikne stalldrängen"[198] eller att hon blivit gravid "efter plägad köttslig beblandelse med numera förrymde drängen".[199]

Om kvinnan tidigare gjort sig skyldig till sedlighetsbrott togs det in i noteringarna kring det aktuella barnamordsmålet. Att hon inte var fläckfri utan belastad av tidigare sexuell lösaktighet ansågs alltså av vikt vid bedömningen av det senaste brottet. Det kunde då heta att hon "förut 3ne gånger med lägersmål sig försett".[200] Kvinnans sexuella vandel sattes under lupp av rättsmaskineriet. Den dömande makten intresserade sig inte enbart för att fastställa vem som var far till det döda barnet. Man ville också veta hur det var med den anklagades sexualvanor i övrigt. Om en piga noterades att hon haft "olovlig beblandelse med drängen" och dessutom "för tre år tillbaka efter lönskaläge fött ett gossebarn, det något över tio månader gammalt skall avlidit, nästlidet år under sin tjänstetid för frälseinspektoren Holmer vid Ljungby, utav därstädes även i tjänst varande drängen Andes Trulsson före och efter pingst flera gånger låtit sig lägra".[201] Rätten var i och för sig på grund av den moraliserande lagstiftningen förpliktigad att undersöka om kvinnan dömts för sedlighetsbrott tidigare. Vid upprepat brott straffades

[195] GHA Brottmålsutslag 1787 BIIA:102 mål nr 123.
[196] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 121.
[197] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 82.
[198] GHA Brottmålsutslag 1784 BIIA:97 mål nr 66.
[199] GHA Brottmålsutslag 1786 BIIA:101 mål nr 3.
[200] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 133.
[201] GHA Brottmålsutslag 1793 BIIA:115 mål nr 85.

lägersmål dubbelt och om det skedde en tredje gång tredubblades straffet. Men det var enligt min mening inte enda anledningen till att domstolarna i barnamordsmål lyfte fram den anklagades rykte. Man intresserade sig för hennes sexuella vandel även i syfte att skapa en bild av hennes karaktär som mer eller mindre dygdig, ärbar och ärlig eller lösaktig, vanärad och oärlig.

I ett annat mål antecknades att pigan "under sin tjänstetid förlidet år hos åboen Bengt Olsson i Hoby av drängen Per Persson låtit sig lägra, därav hon vid början av hö-höstnadstiden samma år märkt sig vara havande, dock detta tillstånd, varunder hon plägat köttsligt umgänge med drängen Mårten Christiansson, icke uppenbarat".[202] Att hon haft sexuellt umgänge med ytterligare en man under havandeskapet togs till handlingarna. Det tolkar jag som att rätten ville förstärka bilden av henne som en sedeslös avvikare från den äktenskapliga normen. Ytterligare ett exempel på förklenande beskrivning av kvinnan möter oss i följande rader "hon, som tillförne låtit sig lägra och framfött 2ne oäkta barn, vilka ännu leva, vid midsommarstiden förlidet år åter låtit sig hävda av en kringstrykande person vid namn Mårten, vilken såsom getvaktare då vistats i Södra Rörum, men sedermera begivit sig åt Göinge härad".[203]

Rätten intresserade sig inte bara för om kvinnan beblandat sig med flera olika män. Domshavande ville även veta om det sexuella umgänget varit en engångsföreteelse eller om det upprepats vid flera tillfällen. I ett fall kan vi således läsa att hon "med drängen Pehr Pehrsson därstädes flera gånger övat olovlig beblandelse".[204]

Om det rådde en beroendeställning mellan parterna på så vis att kvinnan var tjänstepiga i mannens hushåll tog man upp det i protokollet och bokförde exempelvis att hon haft "olovlig

[202] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:121 mål nr 96.
[203] GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:81 2/6 1796. Se även GHA Brottmålsutslag 1798 BIIA:124 mål nr 146.
[204] GHA Brottmålsutslag 1795 BIIA:119 mål nr 14.

beblandelse med dess husbonde, ogifte Matts Mattisson"[205] eller "olovlig beblandelse med dess husbonde, ogifta åboen".[206]

Sexuell samvaro där ena parten var gift med någon annan, så kallat enkelt hor, noterades självfallet. Notarien antecknade också vem mannen var och om han, som i några fall, var kvinnans husbonde, samt om han rymt eller fanns kvar på orten och kunde ställas till svars. I sådana fall ser vi formuleringar som "gifte bonden [...] erkänt, att han Catharina lägrat, under den tid hon såsom piga varit hos honom i tjänst [...] hon av dess förre husbonde [...] blivit hävdad och med barn rådd".[207] Männen oroade sig mycket över anklagelser om faderskap i dessa mål. Vissa blev så bekymrade att de till och med lämnade allt – sin familj, gård och hemort för att ge sig av på rymmen. I sådana fall kunde rätten anteckna att den anklagade kvinnan "plägat köttslig beblandelse med gifta bonden [...] som sistliden midsommar orten avvikit".[208]

Det är tänkbart att andra män än de rätta fäderna ibland beskylldes och även tog på sig skulden för faderskapet. Men domstolen ansträngde sig verkligen för att ta reda på vem som var den rätte barnafadern. Det framgår av ett omfattande fall där kvinnan först sade sig ha blivit hävdad av en okänd person. Sedan uppgav hon en man "vid namn Anders, som skall gått omkring och hållit skola".[209] Slutligen framkom att hon "plägat olovligt umgänge, med dess husbonde, gifte mannen Esbjörn Torbjörnsson".[210] I ett annat fall hade det gått rykten om att kvinnans gifte husbonde var far till det döda barnet. Underrätten pressade honom men han nekade och frikändes.[211] I dessa fall handlade det ju inte om försörjningsbördan eftersom barnet var dött. Ändå var det viktigt

[205] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 182.
[206] GHA Brottmålsprotokoll 1791 AII:75 22/9 1791.
[207] GHA Brottmålsutslag 1780 BIIA:89 mål nr 143.
[208] GHA Brottmålsprotokoll 1785 AII:69 2/12 1785.
[209] GHA Brottmålsprotokoll 1798 AII:86 15/5 1798.
[210] GHA Brottmålsutslag 1798 BIIA:125 mål nr 163.
[211] GHA Brottmålsutslag 1785 BIIA:99 mål nr 162.

att reda ut vem den skyldige mannen var och straffa honom för sedlighetsbrottet och eventuell delaktighet i barnamord.

Det var ovanligt att gifta kvinnor anklagades för barnamord. Men det förekom, som jag visat, en gång under den tidigare undersökningsperioden. Och det finns även ett fall från det sena 1700-talet. Det rörde sig om en 37-årig hustru som nu begått enkelt hor för andra gången och "plägat olovligt umgänge med ogifte kvartermästaren Carl Bjure".[212] Det faktum att man antecknade att det var hennes andra förbrytelse visar att det tillmättes betydelse. Hennes tidigare brott lade lass på bördan och visade på att hon var att betrakta som en lastbar och fallen kvinna som begått äktenskapsbrott inte bara en gång utan två.

För att **sammanfatta** talet om det olovliga umgänget under de båda undersökningsperioderna kan sägas att rätten, helt enligt vad man kunnat förvänta sig, gjordes en gradskillnad i synen på hur allvarlig avvikelsen från den äktenskapliga normen varit. Om kvinnan hade äktenskapet inom räckhåll, i form av trolovning eller äktenskapslöfte, såg rätten inte så allvarligt på sedlighetsbrottet. Omoralen uppfattades som ringa och hon antogs pga. äktenskapslöftet ha saknat uppsåt att döda barnet. Värre var det om ena parten var gift. I dessa fall fanns inga utsikter till äktenskap och kvinnan kunde förväntas att med flit och uppsåt ha planerat att dölja graviditeten och skaffa undan barnet. Riktigt allvarligt var det om beblandelsen rörde både hor och förbjudna släktled. Då fanns inget som helst överseende från rättsligt håll.

Även om det inte alltid lyckades, kan vi konstatera att domstolarna ansträngde sig för att utreda det rätta faderskapet under båda undersökningsperioderna. I dessa mål var det inte en fråga om att tillgodose barnens försörjning. Ändå ansågs det vara viktigt att mannen ställdes till svars och fick plikta för sedlighetsbrottet samt att han skulle höras angående delaktighet i barnamordet. Äktenskapet var grunden för samhällsordningen. Varje förbrytelse mot

[212] GHA Brottmålsutslag 1789 BIIA:107 mål nr 64.

äktenskapet uppfattades som ett hot mot såväl den världsliga som den gudomliga ordningen och måste beivras.

Dolt havandeskapet

I 1684 års barnamordsplakat löd andra kriteriet att hon "thet för ingen uppenbarer för födslen".[213] Formuleringen i 1734 års lag kapitel 16 § 1 och i den kungliga förordningen av den 20 januari 1779 är snarlik. Där heter det att hon "det ej uppenbarar före födseln". Men vad som menades med att inte ha uppenbarat preciserades inte. Här kan det alltså finnas ett tolkningsutrymme. Vad innebar ett korrekt offentliggörande av havandeskapet? Vem eller vilka skulle informeras? Räckte det med att någon person visste eller fanns det vissa nyckelpersoner som måste informeras för att havandeskapet skulle anses som uppenbarat? För franskt vidkommande skriver Alfred Soman att "[t]he *déclaration de grossesse* required by the edict did not necessitate a formal statement to a priest or a judicial officer; it could be made to anyone of responsible social position", dock inte till "a poor nobody". Det var, enligt Soman, tillräckligt att ha berättat enbart för en ärbar och trovärdig hustru, till exempel hyresvärdinnan. Men det dög inte att endast ha meddelat sitt tillstånd till en annan fattig inneboende i hushållet.[214] Låt oss nu se hur man inom det svenska rättsväsendet resonerade kring prövningsgrunden dolt havandeskapet.

Stormaktstidens slutskede

Människorna i närmiljön intresserade sig för om ogifta kvinnor visade tecken på att vara havande. I många fall framgår att föräldrar, grannar och husbondefolk hade ställt frågor till den misstänkta och försökt få henne att erkänna att hon var med barn. I de fall kvinnan nekat räknades det som att hon dolt havandeskapet även om omgivningen förstått hur det stod till med henne. I protokollet noterades då att hon "aldrig före födseln uppenbarat och

[213] Johan Schmedeman 1706 s. 878.
[214] Alfred Soman 1997 s. 262.

upptäckt att hon havande varit, utan sådant med ed förnekat".[215] En kvinna hade "sitt tillstånd icke velat före födseln vidgå eller upptäcka, ehuru hon därom så väl av dess fader som andra blivit tillfrågad".[216] Rätten antecknade därför att hon "enständigt nekat sig vara havande och således före födseln fördolt sitt tillstånd".[217] Ännu ett exempel på förnekande dokumenterades på följande sätt: "ehuruväl hennes matmoder förut åtskilliga gånger frågat henne om hon vore havande, hon dock sådant nekat".[218] Det var alltså vanligt att personer i kvinnans närhet misstänkte att hon var gravid och ställde frågor. Men motsatsen förekommer också. Husbonden, matmodern och husfolket försäkrade i ett fall att de "aldrig förstått henne havande".[219] Kanske hade de inte märkt något, kanske förnekade de all kännedom av rädsla för att anklagas för delaktighet i brottet.

På vilket sätt skulle då en graviditet ha offentliggjorts för att det inte skulle uppstå misstankar om att kvinnan haft intentioner att dölja att hon väntade barn? Om en eller helst flera välbetrodda och ärbara hustrur och därtill prästen fått kännedom om graviditeten, samt om barnmorska tingats som hjälp inför förlossningen rådde det ingen tvekan. Då hade kvinnan inte försökt dölja sitt tillstånd. Ett exempel på rätt tillvägagångssätt visade kvinnan som "både för sin kyrkoherde Arhenius, och hustru Kirstin i Båtsta jämte flera tillstått att hon var havande, och hustru Kirstin betingat åt henne barnmorskan Boel Nils dotter".[220] I ett annat fall hade "dess matmoder berättat sig sådant kunnat vid Larsmässotid förmärka och henne där om tillfrågat, då hon sådant jämväl bekänt och någon

[215] GHA Brottmålsutslag 1704 BIIA:14 mål nr 44. Se även GHA Brottmålsutslag 1696 BIIA:6 mål nr 118.
[216] GHA Brottmålsutslag 1699 BIIA:9 mål nr 122.
[217] GHA Brottmålsutslag 1699 BIIA:9 mål nr 122.
[218] GHA Brottmålsutslag 1709 BIIA:19 mål nr 148.
[219] GHA Brottmålsutslag 1701 BIIA:11 mål nr 36.
[220] GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 111.

tid där efter vid dess kyrkoherdes tillfrågan jämväl det vidgått [...] således icke dolt sig havande vara".[221]

Somans slutsats om att det räckte att berätta för en trovärdig kvinna tycks vinna belägg i hovrättsprotokollet som om en anklagad säger att hon "inte dolt sig havande utan bekänt för korpralskan Trufridh det hon väntade födseln vid Michelsm. tiden".[222] I hovrättens utslag framgår dock att hon även berättat för barnafadern och en piga: "icke allenast först för korpralen Hindrick Andersson; utan och sedan för korpralskan Trufridh Signe Svensdotter, samt en piga där sammastädes Karin Olsdotter Bd bekänt sig havande".[223] I detta fall var trots allt ytterligare en kvinna informerad förutom barnafadern. Men det finns ett annat fall som indikerar att det kunde vara tillräckligt att meddela sig om havandeskapet till endast en kvinna. I detta fall var det inte ens en hustru utan en piga som var i sällskap med den anklagade på vandring från Småland till Skåne då födseln skedde. Om denna bekännelse nedtecknades att hon "före födseln för pigan Karin Larsdotter sagt sig i Småland vara besoven och således sitt tillstånd uppenbarat".[224] Denna barnafödsel hemlighölls emellertid inte. Barnet var först friskt men blev på andra dagen mycket sjukt. Det levde några dagar och blev även omskött av ett par andra kvinnor på gården där vandrerskorna inhysts på en loge.[225] Eftersom födseln och barnet tillkännagavs lade rätten förmodligen ingen större vikt vid att hon endast berättat om havandeskapet för en piga. Sammantaget hade kvinnan ändå visat öppenhet kring sitt havandeskap.

Det förekom också att kvinnan först offentliggjort att hon var med barn men sedan när graviditeten framskred försökt bortförklara den med andra åkommor. Hovrätten antecknade då att hon "långt före födseln uppenbarat för sin styvmoder och 2ne

[221] GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 68.
[222] GHA Brottmålsprotokoll 1695-1700 AII:3 8/2 1697.
[223] GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 5.
[224] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 150.
[225] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 150.

andra hustrur det hon var havande [...] ju närmare det led till födseln ju mera skall sökt sådant dölja i det hon föregivit sig vara kommen över något ont och därför velat söka en vis man som hon förnummit boende i skogsbygden". Hovrätten friade henne emellertid från dödsstraffet bland annat på den grunden att hon "före födseln bekänt sig vara havande, både för dess styvmoder och 2ne andra ärliga hustrur".[226]

Om den anklagade redan före förlossningen stått till svars för lägersmålet kunde hon självfallet inte anses ha dolt graviditeten. Så hade "konan Kierstin Persdotter före födseln icke nekat sig havande vara utan det in för tingsrätten d 16 febr. 1714 bekänt och utnämnt en ryttare Swen Nyman för barnafader, dock som hon sedermera vid födseln sökt enslighet [...]".[227]

Räckte det att kvinnan berättade för barnafadern att hon väntade barn? Ja, intressant nog om han givit henne äktenskapslöfte. I ett fall fastställdes att kvinnan "uppenbarade sig vara havande" för barnafadern som lovat henne äktenskap. Vidare att "då hon förmärkt sig havande, sådant icke förtigit, utan sistlidna jultid för honom uppenbarat".[228] Men om det inte givits något löfte om äktenskap var det alls inte tillräckligt att kvinnan berättat för barnafadern. Det framgår tydligt i ett fall där hovrätten noterat att hon "före födseln sitt tillstånd för ingen utom horkarlen uppenbarat, vid födseln allenast honom där om tillsagt".[229] I detta fall fastslås att hon "icke uppenbarat för någon att hon var havande".[230] I ett annat mål konstaterades att hon "före födseln icke behörigen uppenbarat sig havande vara" trots att både barnafadern och hans moder visste att hon var med barn.[231] Riktigt illa var det i ett fall

[226] GHA Brottmålsutslag 1714 BIIA:24 mål nr 51.
[227] GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 10/5 1714.
[228] GHA Brottmålsutslag 1702 BIIA:12 mål nr 76.
[229] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 38.
[230] GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 31/10 1715. Se även GHA Brottmålsutslag 1703 BIIA:13 mål nr 68; GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 104.
[231] GHA Brottmålsutslag 1693 BIIA:2 mål nr 23.

där kvinnan enbart berättat för barnafadern och sedan underlåtit att upplysa prästen då hon under sjukdom tilldelats nattvarden – ett tillfälle då hon verkligen borde ha informerat honom. Om detta skrev hovrätten att "då hon, ungefär 10 veckor därmed gått, har hon sådant uppenbarat för drängen, som tröstat henne". Vid antydningar och förfrågningar hade hon dock "aldrig det ringaste därpå svarat eller upptäckt sitt tillstånd för någon". Och när hon blev sjuk hade hon dessutom "låtit sig av kyrkoherden Hr Påhl Fris med Herrens Högvärdiga nattvard bespisa, utan att för honom bekänna sin synd och tillstånd".[232]

I ett par ärenden framgår att barnafadern uppmanat kvinnan att hemlighålla havandeskapet. Det noterades en gång att han "i det längsta ombett henne att hållat dolt, för ingen sitt tillstånd upptäcka, utan både före och i själva födseln sökt enslighet".[233] En annan gång kan vi läsa att hon "icke för någon annan än barnafadern bekänt sig havande vara".[234] Och "vid tillfrågan varför hon icke före födseln bekänt sig havande vara, sagt sig det icke tordts, emedan [barnafadern] inbillat henne vara tjock av något annat jämväl att det vore tids nog sådant uppenbara".[235]

Det fanns, som vi redan sett, verkligen ett tolkningsutrymme i kriteriet om dolt havandeskap. Av rättens anteckningar kan utläsas att en del fall ansågs befinna sig i en gränszon mellan dolt och uppenbarat. En kvinna påstods ha berättat för barnafadern men annars inte gett klart besked på frågor om sitt tillstånd utan svarat undvikande:

> modern säger sig vid michelsmässotiden tilltalat sin dotter och frågat om hon var havande, jämväl och hustru Bengta Erichs dotter, där till hon svarat: är det där så blir det där jag skall intet förrådat, havandes horkarlen också berättat det Bengta Truls dotter vid jultiden låtit honom förstå att hon var havande [...] av rannsakningen befinnes det konan Bengta Truls dotter före födseln icke tydligen för någon uppenbarat att hon var havande, utan, mycket tvivelak-

[232] GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 71.
[233] GHA Brottmålsutslag 1703 BIIA:13 mål nr 115.
[234] GHA Brottmålsutslag 1714 BIIA:24 mål nr 200.
[235] GHA Brottmålsutslag 1714 BIIA:24 mål nr 200.

> tigt uppå sin moder och Bengta Erichsdotters tilltal därom, svarat: är det där så blir det där, varandes ej heller säkert vad horkarlen berättar det hon för jultiden låtit honom om sitt tillstånd förstå [...] dock huruvida följande omständigheter hos hans Kungl. Majt till hennes livs förskoning i ett nådigt anseende komma kunne 1. att horkarlen tillstått, det hon vid jultiden låtit honom förstå att hon var havande, 2. Bengta icke så alldeles för sin moder sådant förnekat utan så väl uppå hennes som Bengta Erichs dotters tillfrågan svarat är det så blir det där jag skall intet förrådat [...].[236]

Kungl. Maj:t upphävde dödsstraffet för denna kvinna. Hon ålades istället två omgångar risstraff och tre söndagars uppenbar kyrkoplikt. Ytterligare ett gränsfall var änkan som

> skall förnekat sig havande vara [...] för fjärdingsman Lars Håkansson och de 2ne hustrurna som henne mjölkat högel:n bedyrat sig ej veta att hon vore med barn, har hon likväl för de ifrån kyrkoherden Erinander utskickade 2ne män Hr Lars Håkansson och nämndeman Anders Håkansson icke nekat till olovligt umgänge med gästgivaren Hans i Gunnarp, påståendes sig inte veta om hon vore med barn, det hon ock inför tingsrätten gjort, eftersom med henne denna gången icke skall sålunda förvettat, som förra gången hon varit havande, med dess i äktenskap avlade barn. Men dagen före födseln skall hon sig yttrat för gårdkvinnan Anna det hon vore havande.[237]

Hon hade alltså erkänt att hon haft olovligt umgänge, men nekat till att vara gravid. I sista stund, strax före födseln, hade hon emellertid sagt till en gårdskvinna att hon var med barn. I detta fall fanns vittnen till att barnet med största sannolikhet varit dödfött. Hon dömdes därför till risslitande och kyrkoplikt för enkelt hor och för att hon lagt fostret å lönn.[238]

Ännu ett exempel på tvivelaktigt offentliggörande möter vi då en kvinna "intet alldeles nekat sig vara havande, utan för Elina Persdotter uppå tillfrågan, därom svarat: att om så vore, hade hon blivit där med om hösten förut, då de skar säden".[239] En annan

[236] GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 110.
[237] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 126.
[238] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 126.
[239] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 83.

kvinna hade erkänt att hon dödat sitt barn. Då hjälpte det förstås inte att hon "på tillfrågan ej nekat sig havande vara, det och folket där samma städes sett och befunnit vara sant". Hon dömdes ändå ovillkorligen till döden.[240]

Det sena 1700-talet

I ett barnamordsmål från 1798 konstaterade hovrätten att kvinnan "ett dylikt tillstånd sökt dölja".[241] Av noteringar om underrättens vittnesförhör framgår emellertid att den anklagades matmoder "förmälte att hon väl märkt Pernilla Jonasdotters havande tillstånd och därom sport henne, men Pernilla Jonasdotter förnekat sådant."[242] Ett annat vittne hade också förstått att Pernilla var gravid och varnat henne för att försöka göra fostret illa. För att förvissa sig om att hon hade rätt i sitt antagande hade vittnet tagit sig för att med hjälp av ytterligare två kvinnor handgripligen undersöka Pernillas bröst:

> Hustrun Anna Nilsdotter i Måsarp [berättade] att hon fjorton dagar före Larsmässan 1797, på Pernilla Jonasdotters hy och utseende märkt henne vara havande samt tillfrågat henne dels att tillstå sanningen dels att akta sig för brottslig åtgärd med fostret, men Pernilla Jonasdotter nekat sig vara havande. Och vittnet därför, åt sanningens uppdagning, företagit sig, under biträde av 2ne andra kvinnfolk, att mjölka på Pernilla Jonasdotters bröst. Varvid mjölk kommit utur brösten och Pernilla Jonasdotter ändå nekat sig vara havande. Vilka omständigheter vittnet yppat för herr kungl. hovpredikanten och kyrkoherden Wahlgren.[243]

När Anna förvissat sig om att Pernilla var havande gick hon inte till det världsliga rättsväsendet för att berätta vad hon erfarit. Hon vände sig i stället till prästen. Det visar att vid slutet av 1700-talet hade kyrkan och religionen fortfarande ett fast grepp kring

[240] GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 175.
[241] GHA Brottmålsutslag 1798 BIIA:125 mål nr 163.
[242] LLA Himle häradsrätt Dombok vid urtima ting 1789-1800 AIB:3 31/3 1798.
[243] LLA Himle häradsrätt Dombok vid urtima ting 1789-1800 AIB:3 31/3 1798.

allmogens vardagsliv. Rätten noterade att flera pigor och hustrur hade undersökt och förmanat Pernilla:

> Pigan Sanna Håkansdotter [sa] att hon, i juli månad 1797, kommit att taga Pernilla Jonasdotter om livet samt då känt det Pernilla Jonasdotter haft ett hårt snörliv såsom av sålläder omkring livet. Och hade vittnet Larsmässotiden, samma år, bett Pernilla Jonasdotter akta det hon går med, men Pernilla svarat det angår dig ej, akta dig själv.[244]
>
> Pigan Kierstin Svensdotter [...] i sällskap med förra vittnet, åtta dagar efter Larsmässan sistlidet år, för att få sanningen uppdagad, mjölkat Pernilla Jonasdotter samt funnit klar mjölk komma utur brösten, och anmält sådant hon Kungl. hovpredikanten och kyrkoherden Wahlgren. Att Pernilla Jonasdotter i mjölkningstillfället icke velat tillstå sitt havande tillstånd.[245]
>
> Pigan Gunnil Olsdotter [berättade] att hon, sistlidet år, en gång vårtiden, och en annan gång midsommartiden kommit att känna det Pernilla Jonasdotter hade, under lintyget, över magen, någonting hårt, såsom ett snörliv av sålläder, att vittnet av slik anledning varnat Pernilla Jonasdotter under förmaning att akta vad hon ginge med, men Pernilla svarat med tvärhet att det ej anginge vittnet, under hånligt tilltal, du är väl icke präst, eller biskop eller fiskal.[246]
>
> Pernilla Jonasdotter nekade sig haft snörliv, förklarandes att hon allena hade ett kläde lösligen bundet omkring sig.[247]
>
> Hustrun Anna Bengtsdotter att hon, jämte hustrun Anna Nilsdotter och pigan Kierstin Svensdotter, fjorton dagar före sista Larsmässan mjölkat Pernilla Jonasdotter samt funnit mjölk i hennes bröst och varnat henne med förmaning att, jämte upptäckt av havande tillståndet, ej mindre låta fostret riktigt framkomma, än ock vårda

[244] LLA Himle häradsrätt Dombok vid urtima ting 1789-1800 AIB:3 31/3 1798.
[245] LLA Himle häradsrätt Dombok vid urtima ting 1789-1800 AIB:3 31/3 1798.
[246] LLA Himle häradsrätt Dombok vid urtima ting 1789-1800 AIB:3 31/3 1798.
[247] LLA Himle häradsrätt Dombok vid urtima ting 1789-1800 AIB:3 31/3 1798.

> detsamma, men Pernilla Jonasdotter ej tillstått sin ställning, utan visat sig stursk och tvär.[248]

Vittnena var noggranna med att framhålla att de förmanat Pernilla att vara rädd om det foster hon bar på. Det visar på en medvetenhet om vikten av att värna om det ofödda livet, även om det var ett oäkta barn. Dessa kvinnor menade även att Pernilla använt snörliv för att dölja sitt tillstånd, något som den anklagade förnekade. Pernilla framställs i texten som aktiv i sina åtgärder för att dölja havandeskapet. Hon beskrivs även som egensinnig och hårdnackad. Hon hade visat sig tvär och hånfull gentemot kvinnorna som granskade henne och inte alls uppträtt i enlighet med tidens undergivna kvinnoideal. Pernilla utmålas som ett exempel på den onda, styvnackade barnamörderskan, en typ som den brittiska forskaren Marilyn Francus skiljer från den fogliga och passiva.[249] Även prästen konstaterade att hon var fräck och motsträvig. I en skrivelse till häradsrätten förtäljer han om att han förhört henne:

> På givna säkra anledningar, förekallade jag pigan Pernilla Jonasdotter från Måsarp och frågade om hon vore med barn rådd och i den belägenhet ett allmänt rykte mig förebragt, vilket hon i början med mycken fräckhet nekade men efter allvarligare föreställningar vidgick att hon vore i fruktsamt tillstånd; Om jag rätt påminner mig var detta i augusti månad.[250]

Än en gång blir vi varse att det i första hand var prästens sak, inte fjärdingsmans eller länsmans, att hantera ärenden som rörde osedlighet. Kyrkoherden hade pressat Pernilla hårt och slutligen förmått henne att erkänna att hon var med barn. Efter förlossningen hade Pernilla emellertid ytterligare bemödat sig om att dölja vad som skett. En torpare berättade inför häradsrätten

[248] LLA Himle häradsrätt Dombok vid urtima ting 1789-1800 AIB:3 31/3 1798.

[249] Marilyn Francus 1997 s. 134 f., 144 f., 147 f.

[250] LLA Himle häradsrätt Dombok vid urtima ting 1789-1800 AIB:3 20/4 1798.

> att Pernilla Jonasdotter [...] bett vittnet skriva till prästen att hon Pernilla fått missfall utan tecken till foster annorledes än levrat blod, men att vittnet undandragit sig att skriva och däremot tillsagt Pernilla Jonasdotter att hon skulle själv gå till prästen och uppgiva hela händelsen med alla dess omständigheter.[251]

Domstolshandlingarna visar att denna kvinna med stor envishet bemödat sig om att dölja och förneka att hon väntade barn. Omgivningen visste, men endast prästen hade lyckats pressa ett erkännande ur henne. Framställningen av Pernillas karaktär och handlingssätt präglas av negativt patos.

För att ett havandeskap skulle anses som uppenbarat krävdes att kvinnan själv med ord uttalade sig om det för flera betrodda personer i sin omgivning. Det räckte inte att alla i hennes närhet klart och tydligt kunnat se att hon var gravid. Hon måste själv ha berättat om sitt tillstånd och tydligt vidgått att hon skulle föda barn. Så hade en kvinna felat när hon "härom tillfrågad både av prästen i församlingen och hennes husbondefolk, detta sitt tillstånd förnekat, samt det för någon bevisligen icke upptäckt".[252] En annan hade brustit då hon "dess tillstånd beständigt dolt, och på de av dess husbondefolk därom gjorda frågor, nekat sig vara havande".[253] Det förekom att kvinnor som utsattes för misstankar om att vara med barn uppträdde hotfullt gentemot dem som ställde närgångna frågor. Hovrätten antecknade att en kvinna hade "sitt havande tillstånd beständigt fördolt och med laga tilltal hotat dem, vilka därom någon misstanke utmärkt".[254]

En anklagad hade hållit sig inom ramarna för ett riktigt offentliggörande när hon "råkat i fruktsamt tillstånd, det icke dolt och

---

[251] LLA Himle häradsrätt Dombok vid urtima ting 1789-1800 AIB:3 31/3 1798.

[252] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 121. Se även GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 133.

[253] GHA Brottmålsutslag 1784 BIIA:97 mål nr 66. Se även t. ex. GHA Brottmålsutslag 1791 BIIA:110 mål nr 125 (transp. fr. 1790); GHA Brottmålsutslag 1795 BIIA:119 mål nr 87; GHA Brottmålsutslag 1797 BIIA:122 mål nr 7.

[254] GHA Brottmålsutslag 1791 BIIA:111 mål nr 142.

hemligt hållit, utan vid Kyndelsmässotiden innevarande år, enligt hustrurnas Karna Månsdotters, Gertrud Persdotters och Kerstina Hansdotters berättelse, för dem uppenbarat".[255] En annan kvinna hade offentliggjort havandeskapet på godtagbart sätt, men sedan försökt dölja att hon fått missfall, när hon "genom dess vanliga renings uteblivande, förmärkt sig vara havande [...] genast därefter tillsagt [barnafadern] om detta hennes tillstånd i flera personers närvaro [...] sitt havande tillstånd väl genast uppenbarat, men vid framfödandet av ett icke mer än 3ne månader gammalt foster sökt enslighet och fostret å lönn lagt".[256]

Det var inte nog att berätta för barnafadern om graviditeten. En änka hade berättat för mannen i fråga, som var hennes fästman, att hon väntade barn. Men hovrätten noterade att hon "sitt tillstånd före födseln ej uppenbarat".[257] Häradsrätten skrev i detta fall att "hon har för ingen dolt sitt havande tillstånd, emedan det ögonskenligen syntes, men hon har likväl för ingen det omtalt, helst hon därom ej blivit tillfrågad".[258] Och

> utan att för någon annan än honom omtala sitt havande tillstånd, som i naturl. ordning tilltog, och följaktl. för allom var synligt, därav ej ådrog sig någons synnerl. uppmärksamhet eller misstankar att vid annalkande barnsbörden uturaktlåta den försiktighet med fostret, som en moder ej mindre i avseende på sin egen hjälp, och biträde, än fostrets vård därvid tillhör, helst hon, såsom flera år förut gift, framfött flera barn och således kände vad därtill fordrades.[259]

Det står klart att kvinnan borde utsäga med ord det som alla kunde se. Men i detta fall hade omgivningen inte ställt några frågor om havandeskapet till henne. Eftersom de var fästfolk och snart skulle ingå äktenskap tycks ingen ha oroat sig för att hon skulle

[255] GHA Brottmålsprotokoll 1791 AII:75 22/9 1791.
[256] GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:117 mål nr 74.
[257] GHA Brottmålsutslag 1789 BIIA:107 mål nr 109.
[258] LLA Västra Göinge häradsrätt Urtima tingsprotokoll 1750-1793 AIb:2 9/9 1789.
[259] LLA Västra Göinge häradsrätt Urtima tingsprotokoll 1750-1793 AIb:2 10/9 1789.

göra barnet illa. Hon som hade erfarenhet av flera tidigare förlossningar och nu var havande med fästmannen förväntades inte företa sig något orättmätigt gentemot barnet. Till skillnad mot den tidigare undersökningsperioden kan vi emellertid se att rätten inte godtar att enbart fästmannen var informerad om graviditeten.

Ytterligare en kvinna hade berättat för barnafadern men i övrigt tycks hon ha lyckats att fullständigt dölja sitt tillstånd för omgivningen. Hovrätten antecknade att hon "utan att sådant dess tillstånd för någon annan än [barnafadern] uppenbara [...] i sista dagarna kunnat för andra dölja sitt havande tillstånd, icke något tecken synts, som till misstanke härom kunnat föranleda".[260] I ännu ett fall hade mannen fått veta men han hade inte alls brytt sig om att kvinnan blivit gravid. Då noterade rätten att hon "icke uppenbarat detta dess havande tillstånd för någon annan än lägersmannen, som därtill ej skall givit minsta uppmärksamhet".[261]

En del kvinnor försökte bortförklara sitt misstänkta tillstånd med andra åkommor. I ett hovrättsprotokoll noterades att "flera i målet edeligen avhörda vittnen intygat, att pigan Elsa Svensdotter under sitt havande tillstånd, på tillfrågan härom, sådant förnekat samt föregivit, att hon skall varit av vattusot besvärad".[262] Om en annan anklagad skrevs att

> hon, ehuru detta hennes tillstånd i naturlig ordning tilltog, samt andras uppmärksamhet och misstanke henne ådrog, icke allenast under bestridande, att vara stadd i sådan belägenhet, oupphörligen hänskjutit skulden till sitt misstänksamma utseende, å den sjukdom, vilken städse hade henne besvärat, utan även vid sådant tilltal härom, fullkomlig övertygelse om detta sitt förebärande utmärkt.[263]

[260] GHA Brottmålsutslag 1780 BIIA:89 mål nr 143.
[261] GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:81 2/6 1796. Se även GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:82 22/9 1796.
[262] GHA Brottmålsprotokoll 1785 AII:69 2/12 1785.
[263] GHA Brottmålsprotokoll 1789 AII:73 23/6 1789.

Sammanfattningsvis kan sägas att för båda undersökningsperioderna gäller att ett havandeskap borde offentliggöras för flera trovärdiga hustrur och helst även för prästen. Om en barnmorska dessutom vidtalats inför förlossningen var graviditeten tillkännagiven på fullgott sätt. Prästen framstår som en nyckelperson. Han borde informeras om för- och utomäktenskapliga graviditeter. Det var till honom man vände sig med misstankar om att en kvinna var med barn. Och när prästen delgivits sådana rykten vidtog han åtgärder för att reda ut sanningen. Han kunde sända ut ett par välbetrodda män till den misstänkliggjorda kvinnan eller själv ta henne i förhör. Sättet att uppenbara varierade dock ganska mycket och rätten gjorde noggranna noteringar kring detta. Under den tidigare perioden kunde det anses tillräckligt att kvinnan meddelat endast barnafadern om havandeskapet. Men bara om han givit henne äktenskapslöfte, annars inte. Under den senare perioden krävdes att flera informerades även om barnafadern var kvinnans fästman. Ett havandeskap skulle offentliggöras med tydligt utsagda ord av kvinnan. Även om alla i omgivningen kunnat se att hon var havande räknades det som dold graviditet om hon inte själv muntligen bejakat sitt tillstånd.

Under den senare perioden noterades att vittnen som försökt få den anklagade att erkänna att hon väntade barn även uppmanat henne att vara försiktig med barnet och inte göra det illa. Sådana förmaningar kan ha härrört ur ett allmänt medvetande om det ofödda livets värde. Men de kan även kopplas till 1750 års förordning som kungjorde att närstående kunde straffas hårt för delaktighet i barnamord om de inte angav havandeskapet eller förhindrade att barnet föddes i enslighet.[264] Hur omgivningen skulle förhålla sig till illegitima graviditeter var emellertid i viss mån tvetydigt. Samtidigt med 1750 års förordning gällde, som jag visat i avsnittet om lagstiftning och debatt, Gustav III:s barnamordsplakat enligt vilket närstående bland annat uppmanades att dölja

[264] Kunglig Förordning 12 juli 1750 införd i *Sveriges Rikes Lag. Gillad och antagen på Riksdagen år 1734. Med sedermera skedda förändringar*, utgifwen af N. W. Lundequist. Åttonde upplagan 1858 s. 151.

hennes tillstånd och att ta vård om henne under havandeskapet och förlossningen.[265]

Sökt enslighet

Att kvinnan sökt enslighet vid själva födseln var den tredje delkomponenten i lagtexten om barnamord. I ett tidigare avsnitt har jag skrivit om att födelsen förr, liksom nu, var en offentlig händelse. Den kulturella normen krävde att flera kvinnor var närvarande som hjälp och vittnen för att en förlossning skulle anses ha hanterats på rätt sätt. Hur såg den rättsliga argumenteringen kring den sökta ensligheten ut? Vilken betydelse lade rätten in i begreppet sökt enslighet? Måste kvinnan på ett aktivt och välplanerat sätt ha dragit sig långt bort från all möjlighet till andras delaktighet, eller var det nog att hon vid tillfället råkat vara ensam och inte haft möjlighet att tillkalla hjälp?

Stormaktstidens slutskede

I de flesta fall då platsen nämns uppgavs att barnen föddes i boningshuset eller i något näraliggande uthus. Enligt vad som sades inför rätten hade kvinnorna oftast inte gett sig av till verkligt ensliga ställen för att föda. Barnen föddes inomhus eller i närheten av bebyggelsen där människor uppehöll sig. Troligen föll det sig så eftersom det var svårt för den höggravida att ge sig av särskilt långt bort då födslovärkarna väl kommit i gång. Och att försvinna till okänd ort i förväg och stanna borta någon längre tid lät sig för flertalet nog inte göras då det kunde ha väckt misstankar om att något otillbörligt var i görningen. De som var havande efter olovlig beblandelse och inte orkade bära skammen i att erkänna sitt felsteg var hänvisade till att dölja graviditeten så gott det gick och när förlossningen kom söka sig till ett närbeläget ställe eller stanna inne i stugan.

[265] Kungligt cirkulär Till samtelige Hov- och överrätterne, angående förekommande av Barnamord. Den 17 oktober 1778, infört i af Ugglas 1794 s. 147 ff.

I fler än hälften av de fall där något sägs om var födseln skett uppgavs den ha ägt rum inne i den vanliga stugan eller i ett så kallat herbergshus.[266] Hovrätten påpekade då ofta att kvinnan faktiskt inte aktivt sökt ensamhet. Det kunde formuleras som i följande exempel: "födseln henne allt för hastigt och oförmodeln påkommit [...] då ingen mer än en flicka varit hemma i gården och hon i ett herbergshus, varest hon och hade sin säng fött barnet".[267] Rätten konstaterade då att hon "ingen annan enslighet vid födseln sökt, än det herberge, varest hon om nätterna alltid legat".[268]

När kvinnan enligt rätten verkligen sökt enslighet hade hon endast i ett fåtal fall på allvar givit sig av från hus och folk. Då noterades i ett fall att hon "om natten gått till en torvmosse några stenkast ifrån gården och där i enslighet fostret framfött"[269] och i ett annat helt kortfattat att hon "gått till ett alkärr".[270] Men den sökta ensligheten var, som sagt, oftast inte långt borta utan inne i själva boningshuset eller i dess omedelbara närhet, kanske i ett uthus eller en källare. En ung barnaföderska hade "vid själva födslostunden om natten gått upp utur sängen ifrån sin moder med flit sökt enslighet och uti ett uthus ett fullkomligt foster, med hår på huvudet samt naglar på händer och fötter framfött och det intet strax, efter Kungl. Maj:ts allernådigste plakat om barnamord det A.o 1684, framskaffat och uppvisat".[271] Andra exempel var att hon "i ett glt brygghus helt allena framfött"[272], "sökt enslighet i en

[266] I mitt källmaterial framgår att herbergshuset är en lokal i direkt anslutning till det övriga boningshuset, ofta ett rum där tjänstepigorna hade sin sovplats. Enligt SAOB Spalt H2082 kan herbergshuset vara en kammare intill stugan där familjens högtidskläder förvarades och ordet härbärge var i vissa trakter av södra Sverige en bygdemålsfärgad benämning på vardera av de båda byggnader som på bondgårdar av äldre typ i södra Sverige flankerar huvudbyggnaden och är sammanbyggda med denna. Även rummen i dessa byggnader kan kallas härbärge och var avsedda för gäster eller för förvaring av husgeråd o.d.

[267] GHA Brottmålsutslag 1702 BIIA:12 mål nr 76.

[268] GHA Brottmålsutslag 1702 BIIA:12 mål nr 76.

[269] GHA Brottmålsutslag 1709 BIIA:19 mål nr 140.

[270] GHA Brottmålsutslag 1703 BIIA:13 mål nr 68.

[271] GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 32.

[272] GHA Brottmålsutslag 1703 BIIA:13 mål nr 115.

framkammare"[273], "sökt enslighet på ett loft"[274] eller "när värkarna kommit henne med allvar på, gått ut i förstugan, därest hon barnet framfött".[275]

Gränsen mellan sökt och inte sökt enslighet var i viss mån flytande. Men det står klart att det hade stor betydelse om kvinnan hållit sig tyst och bemödat sig om att dölja vad som skedde eller om hon jämrat sig och låtit andra höra att hon led av födslosmärtor. Om en barnaföderska fastställdes att "hon hade lägenhet att uppenbara sitt tillstånd, och av de kvinnfolken som var inne i stugan där hon låg, begära hjälp, haver hon dock hållit sig så tyst och stillatigande, att ingen kunde förmärka det hon födde".[276] En annan kvinna hade gett ljud ifrån sig som uppfattats av en person som låg i en närbelägen byggnad. Då ansågs hon inte ha sökt enslighet trots att hon födde ensam ute i en hölada. Hovrätten menade att det var helt i sin ordning att sova i en lada om sommaren och hon ursäktades även med att födseln kommit tidigare än hon beräknat: "kunnandes ej heller sägas det hon i födseln sökt enslighet, emedan då konan om sommaren lagt sig i höladan hon aftonen icke tänkt det födseln henne den natten skolat påkomma [...] havandes en dräng som legat i andra ladan, mitt emot jämväl hört huru som hon samma natten sig mycket givit och ängslat."[277]

Intressant nog finns många fall där domstolen framhåller att kvinnan *inte* sökt enslighet vid födseln. Några prov på noteringar om detta är att hon "i födseln inte sökt enslighet utan varit i den vanliga stugan därest en gammal hustru legat"[278], "ej heller har hon vid födseln sökt ensligt rum, utan varit i Hans Nilssons stuga i Hökhult, därest en piga [...] med hans 3ne små gossar legat"[279]

[273] GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 107.
[274] GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 111.
[275] GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 75.
[276] GHA Brottmålsutslag 1696 BIIA:6 mål nr 52.
[277] GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 5.
[278] GHA Brottmålsutslag 1714 BIIA:24 mål nr 51.
[279] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 83.

och "icke sökt enslighet, utan i den stugan varest hon ock dess fader dagel. vistas, dött framfött, uti hennes broders om 12 års ålder närvaro, dock har fadern ej varit hemma."[280] Om födseln skett på den plats där kvinnan dagligen vistades eller hade sin sovplats kunde det inte anses att hon sökt enslighet. Ytterligare belägg för detta ges i formuleringar som "så har hon likväl uti födseln ingen enslighet sökt, eller fostret där efter på något sätt dolt, utan sitt tillstånd strax där efter så snart hon efter svimningen kom sig något före, tillkänna givit och utvisat rummet i sin morbroders stuga, där hon dagln vistades, varest hon fött och lagt fostret"[281], "intet lönnligt rum sökt vid födandet, utan då som 14 dagar tillförne legat uti sitt vanliga rum i herbergshuset"[282] eller "vid födseln ej sökt något ensligt rum, utan i samma stugu därest hennes svåger, syster och barn legat fött fostret".[283]

Det var alltså inte ovanligt att födseln skedde i samma rum som andra personer befann sig. Då kunde det förstås inte sägas att kvinnan sökt enslighet. Än mindre enslighet kunde hon anses ha sökt om hon dessutom delat säng med någon under själva förlossningen. I ett fall skrev hovrätten att hon

> intet vid födseln sökt enslighet, utan varit i den vanle kammarn, med andra av husfolket, liggande i sängen med en jungf. Helena Bengtsdotter vid namn, ock 2ne pigor legat annorstädes i samma kammare, vilka dock varit så hårt insomnade, att de ej hört hennes rop, men jungfrun intygat sig i sömnen hört henne ropa, ock klaga att hava ont, dock ej så vida vaknat att hon kunnat förstå vad å färde var, emedan hon i det samma insomnat.[284]

En del kvinnor hade även haft någon till hjälp under förlossningen och då var det givetvis inte tal om att de sökt enslighet. Så berättas i ett fall att "vid själva födseln, dess husvärdinna, Lussa Jönsdotter inkommit, ock därvid varit tillstädes, som sett barnet

[280] GHA Brottmålsutslag 1714 BIIA:24 mål nr 200.
[281] GHA Brottmålsutslag 1709 BIIA:19 mål nr 27.
[282] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 126.
[283] GHA Brottmålsutslag 1704 BIIA:14 mål nr 44.
[284] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 186.

vara dött fött".[285] Men eftersom hjälpkvinnan inte offentliggjorde födseln anklagades hon för medhjälp: "Lussa Jönsdotter, som varit vid barnfödseln tillstädes ock icke strax sådant för grannarna upptäckt, utan förtigit till dess Margareta själv vid noga efterfrågan det bekänt, bör för dess delaktighet i missgärningens döljande, plikta med 4 dagars fängelse vid vatten och bröd."[286] Ytterligare en kvinna hade haft hjälp av sin mor vid födseln. Men eftersom svår sjukdom härjade i familjen och kvinnans mor dog två dagar efter förlossningen utan att den tillkännagivits, misstänktes att man försökt dölja barnafödseln.[287]

Slutligen var det fallet med kvinnan som födde på en loge i sällskap med en piga då de var på vandring från Småland till Skåne. Om henne antecknade hovrätten:

> Havandes icke uti födseln sökt enslighet utan så snart hon under vägen förnummit sig bliva barnsjuk begärt att komma in uti hus elr stuga vilket henne hos bonden Nils Persson förvägrats blev så att hon var tvungen att lägga sig på dess loge, därest hon i bemta Karins närvaro fött barnet som sedan av 2ne hustrur vilka till henne kommit levande upptagit tvättat och omhyddat blev, berättandes och bemta hustrur att barnet väl första dagen var friskt, men 2dra dagen synts mycket sjukt, och ej dia kunnat, och när de äntel. 3dje dagen till Kirstin kommit har hon tillkänna givit att barnet var dött.[288]

Genast då hon märkte att födslostunden var inne bad hon att få komma inomhus. Det var naturligtvis rätt handlat. Men hon vägrades husrum och hänvisades i stället till en loge. Rätten betonade i detta mål att hon inte sökt enslighet.

Det sena 1700-talet

Även under den andra undersökningsperioden var det ovanligt att kvinnorna verkligen aktivt och med möda ansågs ha sökt enslighet

---

[285] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 112.
[286] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 112.
[287] GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 104.
[288] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 150.

vid födseln. Men när en anklagad "vid solens nedgång begivit sig från ryttaren Nils Kihlstedts hus å Nävlinge bys ägor, under föregivande av ett ärende till Oxetorp, varest hon tjänat några års tid, och då hon kommit några bösseskott från nämnda hus, har hon fött ett gossebarn", bedömdes hon ha sökt enslighet.[289] Det faktum att rätten noterade hon gett sig ut vid solens nedgång, när mörkret föll, visar att det var till hennes nackdel. Ingen ärlig människa gick ärenden i mörkret. Den som hade ärligt uppsåt skötte sina sysslor i dagsljus. En annan kvinna som "då hon [...] om söndagsmorgonen [...] märkt födslostunden nalkas [...] begivit sig utur huset uppå ett där bredvid varande berg, varest hon framfött ett flickebarn", bedömdes också aktivt ha sökt enslighet.[290] Att låsa dörren om sig var synnerligen graverande. Hovrätten skrev om en änka som fött barn att hon gjort det "uti enskilt rum, dit hon något förut ingått och dörren tillåst".[291] Häradsrätten hade i detta fall noterat att hon "lämnat för handen haft arbete med brödbakning i stugan, gått ensam uti herbergshuset, tagit nyckeln av dörren lagt sig i sängen och efter föregivande oförmodligen blivit förlöst; varefter och sedan hon strax efter förlossningen åter uppstigit, och i dörren isatt nyckeln, Per Bengtsson [barnafadern] inkommit".[292] Änkan hade överskridit ramarna för ett acceptabelt beteende när hon plötsligt lämnade sina dagliga sysslor, drog sig undan och låste in sig under förlossningen. Att hon sedan genast låste upp dörren och släppte in barnafadern talade inte till hennes fördel. Häradsrätten protokollförde:

> Att hon strax efter födseln ägt den styrka att hon kunnat stiga av sängen, gå till dörren och isätta nyckeln och således varit i den sinnesförfattning, att hon kunnat som hon bort, i händelse av en förhastig åkommen barnsbörd, likväl på bästa sätt vårda sitt späda foster evad hon tyckte det äga liv eller ej taga det upp av den ställning det vid födseln fått, lägga det upprätt och fritt från kvav, i

[289] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 133.
[290] GHA Brottmålsutslag 1780 BIIA:89 mål nr 143.
[291] GHA Brottmålsutslag 1789 BIIA:107 mål nr 109.
[292] LLA Västra Göinge häradsrätt Urtima tingsprotokoll 1750-1793 AIb:2 10/9 1789.

> stället hon låtit det ligga med huvudet nedåt och nedandelen av kroppen uppåt, under eller bredvid sängtäcket.[293]

Eftersom hon varit stark nog och haft sinnesnärvaron att stiga upp och låsa upp dörren kunde hennes beteende gentemot barnet inte ursäktas. Hon hade underlåtit en moders plikt att noggrant och ömsint vårda sitt nyfödda barn.

I många fall anges att kvinnan sökt enslighet men det framgår ändå att hon varit alldeles i närheten av hus eller folk. Då kunde rätten skriva att hon fött "uti sökt och vunnen enslighet [...] uti en kammare hos dess husbonde"[294], "i brygghuset under sökt enslighet"[295], "i enslighet, den hon sökt, uti en badstuga"[296] eller att hon "sökt enslighet utom ladugårdsporten".[297] En kvinna ansågs ha "sökt och vunnit enslighet" då hon tillfälligt övernattade hos sin syster och dennas man och "flera gånger om natten gått ut och på fråga om orsaken därtill, lämnat det svar, att hon vore illamående av hennes inträffade vanliga rening".[298]

Om en kvinna som dragit sig ett stycke bort från folket hon arbetat tillsammans med noterade rätten att

> då hon under anställd höräfsning på Sannarps gärde av kräkningar blev angripen, av sådan orsak, vid pass klockan XII på dagen begav sig ifrån det övriga arbetsfolket till en höjd vid en sten, dock icke mera avsides, än att hon av övriga arbetsfolket kunde synas. Så har bemälta Bengta Nilsdotter därstädes, utan att nämnda arbetsfolk själva det förmärkte, eller därom av Bengta fingo minsta kunskap, ett fullgånget flickebarn framfött.[299]

Hon hade felat grovt genom att

> i stället för den skyldiga omtanke att söka, tvärt om, på allt sätt bemödat sig undvika den hjälp och undsättning, som av de nära

[293] LLA Västra Göinge häradsrätt Urtima tingsprotokoll 1750-1793 AIb:2 10/9 1789.
[294] GHA Brottmålsutslag 1786 BIIA:101 mål nr 3.
[295] GHA Brottmålsutslag 1782 BIIA:92 mål nr 2.
[296] GHA Brottmålsutslag 1784 BIIA:97 mål nr 110.
[297] GHA Brottmålsutslag 1784 BIIA:97 mål nr 66.
[298] GHA Brottmålsutslag 1795 BIIA:119 mål nr 14.
[299] GHA Brottmålsutslag 1791 BIIA:111 mål nr 142.

> intill varande personer lättel. kunnat vinnas, och utan vilken, då fostret av henne själv icke undfick minsta skötsel, vars späda liv, efter naturlig ordning, icke troligen kunnat räddas.[300]

I en del fall noterades att kvinnan fött i enslighet men att ensligheten kanske ändå inte varit sökt. Då kunde det heta att hon "uti enslighet [...] uti sin husbondes stuga och en där stående bänk framfött ett foster",[301] "under dess tjänstetid hos framlidne herr biskopen prokanslern och kommendören Celsius, i enslighet [...] uti ett brygghus framfött, ett levande flickebarn",[302] "hos dess husbonde [...] uti det rum där hon enskilt legat, framfött ett levande flickebarn",[303] och "uti enslighet i dess rum näst intill ett kök framfött ett fullgånget levande gossebarn".[304]

Hur resonerade då rätten när den kom fram till att en kvinna *inte* sökt enslighet vid födseln? Man fastslog i ett fall att hon "icke enslighet sökt" eftersom

> uti rummet, där hon sitt foster framfödde, även flera personer varit tillstädes, men hon varken under barnsbörden begärt någon hjälp, eller sedan fostret framkommit givit födseln de närvarande tillkänna, utan låtit fostret bliva hos sig i sängen liggande, var det, om det ock med liv varit framfött, kunnat kvävas och omkomma.[305]

Hon kunde alltså inte anses ha sökt enslighet. Men hon borde ha uppmärksammat de människor som befann sig i samma rum på vad som skedde. Hovrättsrådet herr Baron Posse som ville fria henne från allt ansvar påpekade emellertid att

> vid det tillfälle, då barnet föddes, icke något annat folk i rummet varit närvarande än karlar, av vilka Olur Persdotter, vid barnsbörden ej kunnat begära något biträde; Hon, emot vilken icke någon anledning förekommit, att hava haft uppsåt, barnet skada tillfoga, dessutom i en vånda, som barnsbörden naturligtvis

[300] GHA Brottmålsutslag 1791 BIIA:111 mål nr 142.
[301] GHA Brottmålsprotokoll 1786 AII:70 14/8 1786.
[302] GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:116 mål nr 84.
[303] GHA Brottmålsutslag 1795 BIIA:119 mål nr 87.
[304] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:121 mål nr 96.
[305] GHA Brottmålsutslag 1786 BIIA:100 mål nr 87.

> åtföljer, icke kunnat äga tillräcklig urskiljning, att sin belägenhet genast för dessa karlar uppenbara.[306]

Hovrättsrådet framhöll att barnafödande var en kvinnoangelägenhet. Av män kunde man inte förvänta sig hjälp vid sådana tillfällen. Denna domstolsledamot anförde även kvinnans svåra belägenhet under förlossningen som en ursäkt för att hon inte insett att hon borde meddela vad som skedde. Det är ett argument som börjar vinna insteg vid slutet av 1700-talet och som med tiden blir avgörande för den rättsliga synen på barnamordsbrottet.[307] Straffet blev i detta fall åtta dagars fängelse vid vatten och bröd.[308]

I ett annat barnamordsmål beskrev hovrätten händelseförloppet på följande sätt: "då Lussa efter vanligheten lagt sig uti ett kallt rum i sina föräldrars hus, födsloplågan henne påkommit, och barnsbörden jämväl för sig gått, innan modern Bengta, vars biträde Lussa därvid genom bultande i väggen äskat, kunde medhinna att i rummet inkomma".[309] Rätten förklarade då att

> det ej eller kan sägas att Lussa vid själva födseln någon enslighet sökt, enär hon därtill icke utvalt något enskilt ställe, utan å den natten då förlossningen skett, bibehållit och nyttjat det rum i sina föräldrars hus, där hon vanligen plägat vila, och därunder medelst bultande i väggen, tillkännagivit sin åstundan, att njuta i sin belägenhet biträde av modern, såsom den enda, vilken i själva stunden varit tillhands och därom kunnat anlitas.[310]

Då hon befunnit sig på sin vanliga sovplats och dessutom påkallat sin moders uppmärksamhet bedömdes hon inte ha sökt enslighet.

Något tal om sökt enslighet blev det inte heller för kvinnan som "i dess vanliga säng, där flickan Karna Elasdotter även låg, framfött ett flickebarn"[311] eller för henne som "uti moderns stuga,

[306] GHA Brottmålsprotokoll 1786 AII:70 29/5 1786.
[307] Se Eva Bergenlöv 2002b s. 263, 268 f., 274-277, 280 f.
[308] GHA Brottmålsutslag 1786 BIIA:100 mål nr 87.
[309] GHA Brottmålsprotokoll 1789 AII:73 23/6 1789.
[310] GHA Brottmålsprotokoll 1789 AII:73 23/6 1789.
[311] GHA Brottmålsutslag 1798 BIIA:124 mål nr 145.

där hon varit liggande på en bänk nära invid moderns säng, [...] ett levande barn framfött".[312] I ytterligare ett fall hette det att hon "ej eller sökt enslighet vid födseln, utan genast, då hon förmärkte den vara för handen, skickat bud till hustru Karna Olsdotter och henne om erforderligt biträde anlitat".[313] Födseln hade gått rätt till, barnet föddes levande med hjälp av en tillkallad hustru. Men födseln blev inte offentliggjord och när barnet sedan dog blev inte heller det tillkännagett. Häradsrätten såg allvarligt på hjälphustruns agerande: "hustru Karna Olsdotter i nämnda by, som biträtt Karna Jöransdotter vid dess förlossning, och hållit ej mindre den händelsen, än barnets död, i hemlighet, är ålagd straff av tjugofyra par ris, tre slag av paret, samt tvenne års tukthusarbete och en söndags uppenbar kyrkoplikt".[314] Hovrätten underströk emellertid att hjälpkvinnan inte kunde göras ansvarig. Med hänvisning till Gustav III:s barnamordsplakat var hon nämligen skyldig att på barnaföderskans begäran hemlighålla födseln:

> hon såsom kallad att i stället för jordegumma biträda Karna Jöransdotter vid dess barnsbörd, varit pliktig, i underdånig följd av kungl Majts nådiga brev den 17 okt. 1778 att uppå Karna Jöransdotters begäran, hålla barnafödseln tyst och hemlig och följaktligen något ansvar därföre sig icke ådragit.[315]

Ibland kom rätten fram till att kvinnan egentligen inte sökt enslighet men ändå råkat vara ensam när hon födde barnet. Då nedtecknades att hon "inne i stugan, där hon bodde, helt ensam liggande i sin säng, framfött ett flickebarn".[316] Om en annan kvinna får vi veta att hon "då hon legat ensam uti ett så kallat herbergshus, bredvid stugan där svågern och systern bott [...] framfött ett levande flickebarn".[317] I ännu ett fall antecknades att hon "vid middagstiden uti ett brygghus där hon hade sin säng och

[312] GHA Brottmålsutslag 1787 BIIA:102 mål nr 123.
[313] GHA Brottmålsprotokoll 1791 AII:75 22/9 1791.
[314] GHA Brottmålsprotokoll 1791 AII:75 22/9 1791.
[315] GHA Brottmålsutslag 1791 BIIA:111 mål nr 124.
[316] GHA Brottmålsutslag 1789 BIIA:107 mål nr 64.
[317] GHA Brottmålsutslag 1793 BIIA:115 mål nr 85.

vanliga natthärbärge framfödde ett flickebarn utan att någon var tillstädes".[318]

I en del fall skedde födseln utomhus och i ensamhet utan att det för den skull kunde sägas att kvinnan sökt enslighet. En kvinna födde under ett anfall av sjukdom. Hon hade enligt hovrättsprotokollet "i enslighet förliden september månad, under henne påkommen fallande sot, på de så kallade Backar omkring hemmanet Hjulängared framfött ett foster".[319] En annan hade "vid ett henne ålagt ärende, att eftersöka sin husbondes får, ute å Lockarps mark, nära ett stengärde, sent om aftonen [framfött ett] foster, det urtima tingsrätten på anförda skäl ansett vara ofullgånget".[320]

I ett par fall är det tvetydigt om den anklagade verkligen sökt enslighet vid födseln. Av följande beskrivning tycks det som att kvinnan strävat och bemödat sig för att hinna hem innan barnet föddes. Men när hon inte hann och sedan efter förlossningen gick hem med vedbördan istället för det nyfödda barnet såg rätten mycket allvarligt på hennes agerande:

> klockan 3 på eftermiddagen gått ut till den, ett stycke från Bästekille belägna skog, att där hämta en börda ved, den hon ock skall tagit tämligen stor, samt med den samma åter begivit sig på hemvägen, men ej hunnit långt förr än hon känt barnavärkar, vilka, under det hon med mycken möda fortsatt sin gång i tanke att hinna till sitt hemvist, tilltagit så, att huvudet på fostret drivits fram genom födslolemmen. Det oaktat har Hanna strävat, till dess hon hunnit till ett icke långt därifrån varande kärr, där fostret, under det Hanna klivit på stenar som varit lagda till en gångstig över kärret, fallit ifrån henne, som därpå trampat det neder i gyttjan och sedermera gått hem med sin vedbörda.[321]

Ett annat tvetydigt fall handlade om modern som "utan att yppa dess havande tillstånd rest över till Danmark, och där 3ne veckor före sistlidna påsk framfött ett levande flickebarn, som blivit döpt och kallat Christina [...] Anna sedan hon till hemorten

[318] LLA Färs häradsrätt 1795 AIa:71 6/11 1795.
[319] GHA Brottmålsprotokoll 1785 AII:69 2/12 1785.
[320] GHA Brottmålsutslag 1791 BIIA:111 mål nr 177.
[321] GHA Brottmålsprotokoll 1793 AII:77 15/4 1793.

här i riket återkommit, varken barnets födsel eller död uppenbarat, utan det samma å lönn lagt".[322] Denna kvinna hade rest utomlands och där fött barnet på oklanderligt sätt samt till och med låtit döpa det. Men när hon sedan reste hem med det späda barnet och det dog till följd av vedermödorna och hon inte tillkännagav vare sig födsel eller död för någon i Sverige, måste det anses som att hon dolt födseln även om hon inte fött i enslighet.

För att **sammanfatta** framgår det av den rättsliga retoriken att "sökt enslighet" kunde den barnaföderska anses ha gjort som inte bett om hjälp i förväg, inte kallat på hjälp i födslostunden, dragit sig undan, hemlighållit vad som hände och inte genast berättat om födseln. Talet var viktigt, det som inträffade skulle offentliggöras med ord eller åtminstone med jämmer och skrik i födslovåndorna. Det var alltså viktigt att kvinnan gav ljud ifrån sig och inte bemödade sig om att vara tyst under förlossningen.

Intressant nog var det ganska vanligt att rätten ansåg att kvinnan inte sökt enslighet. Om hon befunnit sig på sin vanliga sovplats eller i det rum där hon dagligen vistades kunde hon inte anses ha sökt enslighet. Inte heller om andra personer befann sig i samma rum eller rent av i samma säng där förlossningen skedde. Om hon tillkallat hjälp men hjälpen inte hunnit fram i tid bedömdes hon inte heller ha sökt enslighet. Det är förvånande att domstolarna sällan fann att kvinnorna verkligen aktivt sökt enslighet. De allra flesta födslar ägde rum inne i stugan, i ett närliggande uthus eller alldeles i närheten av folk och hus. För det mesta var riskerna för upptäckt relativt stora. Ytterst få kvinnor hade verkligen dragit sig undan till säkra gömställen.

En nyhet under den andra undersökningsperioden är att det finns en tydlig rättslig diskurs kring moderns plikt att ta hjälp vid förlossningen och att vårda sitt nyfödda barn så att det inte tog skada. Denna norm rådde med största sannolikhet även tidigare, under den första undersökningsperioden. Men vid slutet

[322] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 82.

av 1700-talet hade något hänt, som gör att denna diskurs blev synlig i de rättsliga protokollen. Kopplingar kan göras till nya rön och förvetenskapligande av barnavården samt politiska strävanden i merkantilistisk anda att minska spädbarnsdödligheten. Vi kan även skymta en diskurs kring moderns svåra belägenhet i samband med förlossningen som förklaring till brottet och anledning till strafflindring. Detta synsätt slog sedan igenom under 1800-talet och fick avgörande betydelse för lagstiftning och rättspraxis kring barnamordsbrottet.[323]

Slutligen hade under den andra undersökningsperioden kravet på offentliggörande av en födsel förändrats. Tidigare kan man säga att det rådde ett absolut krav på att alla barnafödslar skulle ges offentlighet. Men med Gustav III:s barnamordsplakat från 1778 förändrades detta. Nu kunde den kvinna som assisterats av en barnmorska vid födseln av ett illegitimt barn kräva att barnmorskan inte yppade något om födseln. Av rättspraxis framgår att om en hjälpkvinna hållit tyst om att en kvinna fött ett oäkta barn kunde hon inte av den anledningen göras ansvarig för delaktighet i barnamord.

Lagt å lönn

Det fjärde och sista kriteriet i lagtexten om barnamord var att kvinnan skulle ha lagt barnet å lönn, det vill säga att hon skulle ha gömt undan det döda barnet i stället för att offentliggöra dess död. Vad menades då mera exakt med lönn och hur väl gömdes dessa små nyfödda barnkroppar?

Stormaktstidens slutskede

En del kvinnor bemödade sig verkligen om att gömma barnet väl. De förde bort det från den omedelbara omgivningen och gjorde sig av med det på ett aktivt sätt. Domstolen noterade då till exempel att hon "strax efter födseln lagt å lönn i ett gammalt herbergshus,

[323] Se Eva Bergenlöv 2002b.

och sedan burit det i sjön."[324] En annan moder hade "andra natten där efter kastat det i en å, några bösseskott ifrån gården."[325] En tredje kvinna hade "uti Oluf Larssons änkas kålgård det nedgrävt och i lönn lagt".[326] I ytterligare ett fall antecknade hovrätten att "hon satt det döda fostret i stengärdsgården om Ellinge Hästhage".[327] Om några barn berättas att de flyttades från ett gömställe till ett eller flera andra. Något som tyder på att domstolen noterat att kvinnan sannerligen ansträngt sig för att dölja barnet.

Fem barn gömdes på kyrkogårdar. Även då vinnlade sig modern om att dölja barnet väl. I ett fall berättas att kvinnan kvävt barnet genast efter födseln och

> sedan svept kroppen med efterbörden, som hängde vid uti sitt förkläde och där med gått hem till Pinkatorpet, lagt det uti sin säng till andra dagen, då hon skilt efterbörden från kroppen, tvättat och klätt den senare samt svept honom för sig själv i ett lakan och efterbörden uti ett annat kläde läggandes sedan alltsammans uti sin kista till åter 2dra dagen där efter, som varit en lördag då hon emot kvällningen burit det en mil därifrån, bort uti Gumlösa kyrkogård och med en humlestång fört det igenom en glugg som vetter ut åt kyrkogården, neder uti överstens välbne Nils Schyttes grav.[328]

Hovrätten skriver i ett annat barnamordsmål att "fostret blivit liggande i kistan 3 veckor in till kyndelsmässo afton, då hon lagt det i en ungefär 3 kvarters lång ask, och burit 1 fjärdingsväg därifrån på Hästveda kyrkogård, och i en håla nedsatt, och med jord

[324] GHA Brottmålsutslag 1694 BIIA:3 mål nr 53.

[325] GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 68. Se även GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 175; GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 234.

[326] GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 29. För ytterligare fall där barnet grävdes ned i jorden se GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 53; GHA Brottmålsutslag 1703 BIIA:13 mål nr 68; GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 31/10 1715.

[327] GHA Brottmålsutslag 1694 BIIA:3 mål nr 44.

[328] GHA Brottmålsutslag 1711 BIIA:21 mål nr 186.

överhöljt".[329] I ytterligare ett fall noterades att modern "tänkt bära [barnet] till Farhults kyrkogård, men under vägen lagt det i en buske".[330] I stället för att gömma det döda barnet ordentligt hade hon alltså helt slarvigt lagt det ifrån sig längs vägen. Kanske drabbades hon av panik i rädslan för upptäckt.

Medan en del barn gömdes väl hamnade andra, som det tycks, på första bästa ställe. De stoppades undan någonstans alldeles i närheten av födsloplatsen. Om en kvinna som fött i källaren skrev hovrätten att hon "efter födseln lagt sitt foster ifrån sig, mellan väggen och en kvarn i källaren, allenast en liten ylleklut, så väl som två hängsler höljt över barnet".[331] En annan anklagad hade fött barn på ett slags loft under taket. I det fallet gjorde rätten följande notering om lönnläggandet: "Barnet har hon hemligen förstuckit och gömt under taket".[332]

Sex barn gömdes i en kista eller ett skrin. Rätten lade då vikt vid om kistan med barnkroppen varit låst eller olåst. En fattig och eländig kvinna som fött barnet i skogen hade "icke då nedergravit fostret i skogen utan det opptaget i en påse hemburit, icke lagt det avsides bort och i fjälster, utan i förstugan, där alla gingo, lämnat det på handkvarnen, och sedan i sin kista, som utan lås var, nederlagt".[333] Rättens formuleringar måste tolkas som att den ville poängtera att hon inte på allvar bemödat sig om att gömma barnet. En annan kvinna hade förvarat barnet i sin låsta kista. Hovrätten vädjade emellertid i detta fall till kungl. Maj:t om att hon skulle slippa dödsstraffet bland annat av den anledningen att "hon själv tagit fram nyckeln och upplåst kistan varuti barnet legat".[334] I ett tredje fall berättas att modern "efter födseln lagt barnet å lönn i sin

[329] GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 75. För flera fall där barnet gömdes på kyrkogården se GHA Criminalia 1682-1685 EVAA:64 9/11 1685; GHA Brottmålsutslag 1703 BIIA:13 mål nr 115; GHA Brottmålsutslag 1704 BIIA:14 mål nr 119.
[330] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 83.
[331] GHA Brottmålsutslag 1693 BIIA:2 mål nr 23.
[332] GHA Brottmålsutslag 1696 BIIA:6 mål nr 52.
[333] GHA Brottmålsutslag 1694 BIIA:3 mål nr 7.
[334] GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 110.

kista [...] dock omsider åt de efterskickade jordegummor, som om beskaffenheten skulle undersöka, levererat nyckeln till kistan".[335]

Anmärkningsvärt nog blev hela nio barnkroppar funna hos modern i hennes säng eller hos henne på annan plats där födseln skett. Men även om barnet låg i moderns säng kunde det anses som att hon gömt det. En kvinna hade till exempel "gått utur stugan ut på gården och fostret där framfött, som hon tillstått varit levande, det onavlat inburit i sin kjortel, lagt det i en påse under sitt huvud i bänken fördolt".[336] Anna hade fött ett ungefär halvburet foster som hon lagt "i halmen under sitt huvud in till om morgonen, då hon för pigan Maria Månsdotter som kommit in till henne det uppvisat vilken på begäran givit henne linkläde och en liten ask, i vilken Anna allena, lagt sitt döda foster, och åter satt det i halmen under huvudet", där det blev liggande i åtta dagar tills hon hårt pressad av sin matmor bekände.[337] Hovrätten konstaterade att hon "lagt å lönn" men underströk att hon först visat barnet för pigan.[338] I ett tredje fall heter det att hon "icke på annat ställe å lönn lagt än i sin säng".[339]

I vissa fall är det tveksamt om rätten ansett att fostret lagts å lönn när det legat kvar hos kvinnan. Det kunde då heta att hon "icke vidare dolt fostret än hon det vid sin sida lagt, och uti ett linnekläde insvept, samt emot dagningen sedan ljus blivit upptänt, låtit systern och en annan hustru det upptaga".[340]

I andra fall slog hovrätten fast att barnet *inte* lagts å lönn när det fanns hos modern i sängen. Särskilt betydelsefullt var det förstås om modern självmant visade barnet så snart som möjligt. Vid ett sådant tillfälle kan vi läsa att barnet "om morgonen funnits vid hennes fötter dött liggande [...] mindre lagt fostret å lönn, efter som det legat vid hennes fötter och hon om morgonen själv visat

[335] GHA brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 186.
[336] GHA Brottmålsutslag 1714 BIIA:24 mål nr 107.
[337] GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 71.
[338] GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 71.
[339] GHA Brottmålsutslag 1702 BIIA:12 mål nr 76.
[340] GHA Brottmålsutslag 1704 BIIA:14 mål nr 44.

var det låg."[341] Ett barn hade fötts med hjälp av kvinnans moder. Det var ofullgånget och dödfött och den äldre kvinnan som strax därpå dog av sjukdom, hade "barnet som dödfött lagt på ett skrin i kammaren". En hustru fann dagen därpå efterbörden i kakelugnen och barnaföderskan hade "för henne tillstått och berättat varest barnet låg." Denna hustru anmälde födseln för kyrkoherden som skickade dit "några av kyrkans sexmän samt åtskilliga beskedliga kvinnor [...] där om i huset rannsaka". Först nekade barnets mor till att ha fött barn men på sin faders och de andra personernas uppmaning bekände hon "att hon av dess fästman blivit havande och fött dött barn, säjandes varest det var". Hovrätten slog fast att i detta fall kunde inte det straff som barnamordsplakatet stadgade tillämpas "helst barnet är framskaffat och av dess ledamöter prövat att icke varit fullkomligt."[342]

Fyra barnkroppar hade hittats utan att man lyckades finna mödrarna. I alla fyra fallen handlade det om fullgångna barn. Ett av dem hade hittats i en sjö[343], ett i en brunn[344] och ytterligare ett vid ett så kallat korthus.[345] Den lokala rättsapparaten hade bemödat sig mycket om att finna mödrarna till barnen och anställt "åtskilliga rannsakningar". I ett fall hade man haft en misstänkt piga men inte funnit några "skäliga presumtioner emot" henne.[346] I två fall fanns ingen misstänkt trots att man "strax låtit mjölka kvinnfolken där omkring, så pigor som ryttarhustrur"[347] och "anställt rannsakning och mjölkning av vederbörande kvinnfolk i de nästomkring liggande byar".[348] När ingen skyldig trots ivriga efterforskningar kunnat finnas inom "natt och år" dömdes i samtliga tre fall häradets

[341] GHA Brottmålsutslag 1714 BIIA:24 mål nr 51.
[342] GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 104.
[343] GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 104.
[344] GHA Brottmålsutslag 1703 BIIA:13 mål nr 71.
[345] GHA Brottmålsprotokoll 1701-1706 AII:5 12/12 1702.
[346] GHA Brottmålsprotokoll 1701-1706 AII:5 12/12 1702.
[347] GHA Brottmålsutslag 1703 BIIA:13 mål nr 71.
[348] GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 104.

invånare att böta mordgäld 20 marker silvermynt efter mantalet.[349] I en religiös kontext kan detta tolkas som en kollektiv bestraffning för att sona brottet och undvika att Guds vrede drabbade hela samhället.[350] I det fjärde fallet hade hundar släpat ut en död barnkropp på gatan. Vid undersökningar fann man en misstänkt kvinna som erkände att det var hennes barn och påstod att hon gömt det på kyrkogården. Bekännelsen visade sig emellertid vara falsk, då kvinnan i väntan på verkställande av dödsdomen födde ett barn i arresten och således omöjligt kunde vara mor till det hittade barnet.[351]

Det är inget enhetligt mönster som framträder då vi undersöker hur de döda barnen sades ha hanterats och var någonstans de gömts. Några tvättades och klädde.[352] Ganska många sveptes in i tyg, en del förvarades på flera olika ställen och andra kastades bort eller gömdes genast, som det tycks på första bästa ställe. I ett fall var rent av bandet som det strypts med kvar om halsen då det hittades nedgrävt i jorden.

Vi har sett hur en del kvinnor förhöll sig passiva och behöll barnet hos sig i sängen efter förlossningen, lät det ligga öppet i ett rum i stugan eller bar det med sig och visade upp det för en annan person. Andra bemödade sig mycket om att dölja vad som skett, kastade bort barnet genast eller gömde det på flera olika ställen. Att en del barn hamnade på kyrkogården tyder på att religiösa eller vidskepliga föreställningar påverkade valet av gömställe. Kanske kan man, som Kari Telste, dela in kvinnorna i två grupper, de som aktivt planerat att göra sig av med barnet och dölja vad som skett, och de för vilka "det bara blev så".[353]

---

[349] GHA Brottmålsprotokoll 1701-1706 AII:5 12/12 1702; GHA Brottmålsutslag 1703 BIIA:13 mål nr 71; GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 104.

[350] I 1734 års lag Missgärningsbalken 27:1 stadgades om mordgäld på 100 daler för dulgadråp – en summa som skulle betalas av häradet efter mantal.

[351] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 168; GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 169.

[352] Se t. ex. GHA brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 59; GHA brottmålsutslag 1711 BIIA:21 mål nr 186.

[353] Kari Telste 1993 s. 215 ff., 219.

Det sena 1700-talet

Låt oss nu granska talet om lönnläggandet under det sena 1700-talet. Ter det sig likartat som kring sekelskiftet 1700, eller märks någon förändring? Även under den senare undersökningsperioden noterade rätten att en hel del kvinnor lade ned mycket möda på att gömma barnet ordentligt. Hovrättsnotarien skrev till exempel i ett fall att den anklagade

> framfött ett levande flickebarn, så har hon det samma genast insvept uti en brokig näsduk och en linneduk, gått sakta ut med barnet, och burit det vid pass 1/16 dels mil därifrån till en vid Ljungby herrgårds hönshus varande damm, varuti hon kastat barnet ifrån sig, gått tillbaka hem och sig i sängen lagt, och har hönspigan vid Ljungby Bengta Erichsdotter som den 11 sistl maj fått se barnet i dammen, sådant tillkännagivit, då barnet genast blivit upptaget, och funnits så insvept som nämnt är, och ett band bundet om barnets hals, samt inom omsvepet en sten på barnabröstet.[354]

Rätten konstaterade, som vi kan se, att hon inte bara kastat barnet i en damm. Denna kvinna hade även bemödat sig om att linda det tillsammans med en sten för att det skulle sjunka i dammen. Eftersom barnet dessutom hade ett band knutet om halsen tvekade inte hovrätten om att detta var ett uppsåtligt mord. Kvinnan hade handlat på ett aktivt sätt och avvikit från den kulturella och religiösa normen om den underordnade, lydiga och stillsamma kvinnan, gott och dygdigt moderskap inom äktenskapets ram samt öppenhet och ärlighet kring havandeskap och födsel. Hon fick representera den självsvåldiga, upproriska kvinnan, den onda, felaktiga modern och straffades därför med döden.

Andra exempel på anteckningar om tydligt lönnläggande är att hon "uti en i berget varande håla nedlagt [barnet], samt med stenar överhöljt"[355], "något avlägset från vägen nedlagt fostret uti ett stenrör och däröver vältrat flera stenar"[356] eller att "hon lagt den

[354] GHA Brottsmålsutslag 1793 BIIA:115 mål nr 85.
[355] GHA Brottmålsutslag 1780 BIIA:89 mål nr 143.
[356] GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:81 2/6 1796.

döda kroppen inom en därvid belägen gärdesgård, och den med rutit[?] gräs och säv betäckt".[357]

Även om barnet inte gömdes särskilt väl, utan kvinnan i stort sett endast kastade det ifrån sig, räknades det som "lagt å lönn".[358] En anklagad klarade sig sannolikt undan dödsstraffet på grund av sitt sätt att skaffa undan barnet. Hovrätten noterade att hon hade erkänt att hon med uppsåt kvävt barnet och sedan "utburit det i svinhuset, varest kroppen av svinen till större delen blivit uppäten, utom någon del av huvudet".[359] Konungen skonade henne från döden bland annat av den anledningen "att fostret icke kunnat tillrätta skaffas och således med visshet icke utrönas, huruvida det vid födseln haft liv och genom våldsam hand omkommit".[360]

Sex barn fick under denna period sitt gömställe på kyrkogården. En av mödrarna framställs som den verkligt avvikande och onda modern då hon

> vidgått att hon [...] framfött ett fullgånget gossebarn, och sedan hon genom fostrets skriande förmärkt det hava liv, samt med händerna avrivit navelsträngen, har Ingar därpå, för att fostret livet avhända, lindat ett kläde över barnets mun omkring dess huvud och nedlagt det uti sin kista, samt sedermera efter några dagars förlopp det samma dött nedgrävt uti Mörarps kyrkogård.[361]

Hon borde enligt såväl underrätt som hovrätt straffas med döden. Konungen benådade henne emellertid och fastställde straffet till enskild skrift, två år på spinnhus samt förbud vid vite att vistas på den ort där brottet begåtts.[362] Tre av barnen som gömdes på kyrkogårdar hade varit ofullgångna – en omständighet som uppenbarligen gjorde lönnläggandet mindre straffvärt.[363]

---

[357] GHA Brottmålsutslag 1784 BIIA:97 mål nr 66.

[358] Se t.ex. GHA Brottmålsutslag 1790 BIIA:109 mål nr 10; GHA Brottmålsutslag 1791 BIIA:110 mål nr 125 (transp. fr. 1790); GHA Brottmålsutslag 1797 BIIA:122 mål nr 60.

[359] GHA brottmålsutslag 1787 BIIA:102 mål nr 123.

[360] Kungliga brev och resolutioner i kriminalmål 1781-1788 E IAC:15 s. 487.

[361] GHA Brottmålsutslag 1786 BIIA:101 mål nr 3.

[362] GHA Brottmålsutslag 1786 BIIA:101 mål nr 3.

[363] GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:117 mål nr 13; GHA Brottmålsprotokoll 1791 AII:75 14/12 1791; GHA Brottmålsutslag 1793 BIIA:115 mål nr 3.

Rättigheten för en ogift kvinna att hemlighålla barnafödandet hade, som vi vet, fastställts i Gustav III:s barnamordsplakat. Därmed hade det tidigare obevekliga kravet på offentliggörande av födsel luckrats upp. Att reglementet tillämpades i rättspraxis ser vi av ett fall från Lund 1789. Rätten beslutade att ett barn som hittats på kyrkogården dött av naturlig orsak och "att barnaföderskan icke, emot sin vilja uppgivas borde".[364] I ytterligare ett fall hade man funnit ett dött barn på en kyrkogård utan att kunna spåra modern. Eftersom besiktningen inte utvisade om "barnet varit med liv framfött" kunde man inte heller ålägga häradet böter för dulgadråp.[365] Slutligen har vi när det gällde att placera det döda barnet på kyrkogården, förvånande nog, ett fall där kvinnan fött ett ofullgånget foster och "först å Lockarps kyrkogård och sedan ibland halmen i en säng, å lönn lagt".[366]

Ett barnlik förvarades en tid i en kista. Sedan hade modern "insvept barnet i ett kläde, och lagt det under läktaren i Välinge kyrka." Även detta bedömde rätten som "å lönn lagt", fastän risken för upptäckt bör ha varit stor på ett sådant ställe.[367]

I ganska många fall visar de rättsliga noteringarna även under denna period att barnen gömts på vad som verkar ha varit första bästa ställe i en vagn på gården,[368] under lite halm på logen,[369] eller ovanpå bakugnen.[370] Om en kvinna kan vi läsa att hon födde barnet på avträdet och lät det falla ned i avträdeskistan varefter hon gick in i stugan utan att berätta vad som hänt. Barnet hittades levande efter en kvart, togs upp och erhöll nöddop, men avled

[364] GHA Brottmålsutslag 1789 BIIA:107 mål nr 179.
[365] GHA Brottmålsutslag 1799 BIIA:127 mål nr 113.
[366] GHA Brottmålsutslag 1791 BIIA:111 mål nr 177.
[367] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 82.
[368] GHA Brottmålsprotokoll 1786 AII:70 7/12 1786. Se även GHA Brottmålsprotokoll 1786 AII:70 14/8 1786; GHA Brottmålsutslag 1784 BIIA:97 mål nr 110; GHA Brottmålsutslag 1782 BIIA:92 mål nr 2.
[369] GHA Brottmålsutslag 1797 BIIA:122 mål nr 7. Se även GHA Brottmålsutslag 1798 BIIA:124 mål nr 145.
[370] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 133.

strax därpå. Trots att barnet återfanns levande rådde ingen tvekan om att hon hade sitt "foster å lönn lagt".[371]

Några barn förvarades, som vi sett, en tid i en kista och flyttades sedan till annat ställe. Men sju barn fick ligga kvar i en kista. Även under denna period noterades i några fall att kistan varit låst eller olåst.[372]

En moder hade efter födseln "insvept det tillika med efterbörden uti ett gammalt lintyg, och alltsammans utburit, samt nedlagt uti sin kista, där hon överhöljt det med korn".[373]

Under denna period var det endast två barn som låg i sin moders säng. Det ena barnet ansågs utan tvekan ha lagts å lönn. Hon hade enligt protokollet fött barnet ensam i sin kammare på kvällen den 8 februari. "[O]ch det samma, såsom, efter hennes föregivande, dödfött, nedlagt under halmen i hennes säng, utan att sådant omtala, innan hennes husbonde och åboen Per Jönsson, den 10 påföljande, under sänghalmen funnit fostret".[374]

I det andra fallet skriver rätten att en trolovad piga

> utan någons vetskap, framfött ett foster det hon lagt bredvid sig i sängen, där hon legat sjuk, samma dag, innan barnsbörden henne påkom, efterskickat sin syster Malena, som om dess havande tillstånd haft kunskap, och uppå den erhållna budskickningen till Olur sig förfogat, dagen därefter, då barnet, som var dött, av Malena blivit undanlagt till dess det kunde bliva begravet, varom anmälan skett hos kyrkoherden i församlingen, vilken likväl sådant ej tillåtit, för än målet hos vederbörande kronobetjänt blivit anmält och till undersökning vid domstolen angivet.[375]

---

[371] GHA Brottmålsprotokoll 1793 AII:77 1/5 1793. Se även GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:116 mål nr 84.

[372] GHA Brottmålsutslag 1797 BIIA:122 mål nr 158; GHA Brottmålsutslag 1789 BIIA:107 mål nr 109; GHA Brottmålsutslag 1798 BIIA:125 mål nr 163.

[373] GHA Brottmålsutslag 1789 BIIA:107 mål nr 64. Se även GHA Brottmålsprotokoll 1784 AII:68 21/1 1784. För ytterligare fall där barnen gömdes i kistor se GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:121 mål nr 96; GHA Brottmålsutslag 1795 BIIA:119 mål nr 87.

[374] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 121.

[375] GHA Brottmålsutslag 1786 BIIA:100 mål nr 87.

Denna kvinna hade inte aktivt försökt gömma barnet. Men flera manspersoner fanns närvarande i rummet när det föddes utan att modern tillkännagav för dem vad som hände. Hon hade förhållit sig passiv och inväntat systerns ankomst. Och rätten bedömde det, anmärkningsvärt nog, som att hon "låtit det samma sedermera av systern å lönn läggas"[376] trots att födseln anmälts till kyrkoherden. Häradsrätten hade friat denna barnaföderska från ansvar för barnets död. Men hovrätten fastställde att hon skulle straffas med åtta dagars fängelse vid vatten och bröd. Domen skärptes alltså i den högre instansen.[377] Dock var en hovrättsassessor skiljaktig och ansåg att hon borde frikännas.[378]

I alla barnamordsmål som undersökts från det sena 1700-talet bedömdes barnen på ett eller annat sätt ha lagts å lönn. Inte i något fall kunde hovrätten alltså konstatera att det döda barnet inte gömts undan. Särskilt intressant är att i fyra fall återfanns aldrig de döda barnen. Låt oss se hur hovrätten resonerade och dömde mödrarna i dessa fall. I ett mål beslutades att "alldenstund samma foster ej blivit tillrätta skaffat, om det varit fullgånget och med liv framfött, samt huruvida Elsa Svensdotter, för att sitt foster livet avhända, det samma lagt å lönn, eller fostret genom någon annor hennes åtgärd döden ljutit" skulle hon "för detta brott avstraffas med 20 par ris, tre slag av paret, samt därefter försändas till tukthuset i Stockholm, att därstädes i trenne /3/ år till allmänt arbete hållas."[379]

När en bonde och hans dräng grävde i jorden hade de funnit en "lerkruka, varuti legat benskärvor, vilka blivit ansedda för kvarlevor av ett barn". Några år tidigare hade det ryktats att Signe Nilsdotter varit med barn. Signe erkände att hon varit havande och en eftermiddag

> då hon begivit sig uti Pål Larssons kök, där först mycken blod gått ifrån henne och sedan en blodlever, som fallit sönder i flera

[376] GHA Brottmålsutslag 1786 BIIA:100 mål nr 87.
[377] GHA Brottmålsutslag 1786 BIIA:100 mål nr 87.
[378] GHA Brottnålsprotokoll 1786 AII:70 29/5 1786.
[379] GHA Brottmålsprotokoll 1785 AII:69 2/12 1785; GHA Brottmålsutslag 1785 BIIA:99 mål nr 160.

> stycken, den hon hopsamlat uti en träsko och under Påls logegolv nedgrävt, men icke träskon, den hon tvättat och tagit med sig tillbaka uti Bengtas stuga, där hon lagt sig, utan att då för någon omtala vad som förelupit.[380]

Emellertid hade det

> av rannsakningen [blivit] fullkomligen upplyst, att den i jorden hittade lerkrukan från så långliga tider tillbaka blivit nedsatt, att de däri funna benskärvor icke kunna anses vara lämningar av något Signes foster, i synnerhet som det icke med visshet kunnat utrönas, om dessa kvarlevor varit efter människors eller kreaturs ben.[381]

Signe straffades för att "hava lägersmål begått och dess i enslighet skedda missfödsel lönlig hållit" med åtta dagars fängelse vid vatten och bröd, böter till kyrkan samt enskild skrift och avlösning.[382]

Liksom under den tidigare undersökningsperioden fanns en del fall där man funnit döda barn men inte lyckats finna mödrarna. Två av dessa som lagts på kyrkogårdar har jag redan berört. Ytterligare två barn hittades utan att modern kunde identifieras. I det ena fallet får vi veta att ett barn tagits upp ur en vattenström vid en prästgård. Underrätten meddelade detta till hovrätten och informerade om att

> urtima tingsrätten beslutat, det kungörelser genast skulle utfärdas, att å predikstolarna i Hemmingsdynge och där närmast intill belägna socknar uppläsas, med åtvarning till alla och envar, att vid de böter och straff, kungl:a förordningen den 12 juli 1750 utsätter, genast efterforska och upptäcka vad de om detta barnamord kunna hava sig bekant.[383]

---

[380] GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:117 mål nr 74.

[381] GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:117 mål nr 74.

[382] GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:117 mål nr 74. För ytterligare fall där barnet inte återfunnits men kvinnan ändå straffades se GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 113; GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:82 22/9 1796.

[383] GHA Brottmålsutslag 1788 BIIA:105 mål nr 149.

Hovrätten uppmanade underrätten att genomföra efterlysningarna och verkställa undersökning i saken.[384] Jag har emellertid inte funnit att målet sedan återkommit till hovrätten för avgörande.

Slutligen hade ett barn hittats nedgrävt i löven i skogen. Efter läkarbesiktning stod det klart att "detta barn våldsammeligen blivit avdagatagit och utvräkt". Men som ingen förövare till brottet kunnat utpekas stannade båda rättsinstanserna vid att ersättning för läkarbesiktningen skulle utgå av de i länet anslagna medlen för sådana kostnader. Trots att barnet bragts om livet blev det i detta fall inte tal om att häradet skulle åläggas böter för dulgadråp.[385]

För att **sammanfatta** talet om lönnläggandet under de två undersökningsperioderna kan vi konstatera att rätten i en del fall under första perioden ansåg att barnet *inte* lagts å lönn. Under den andra perioden däremot menade hovrätten att samtliga barn lagts å lönn, anmärkningsvärt nog även i ett fall då dödsfallet anmälts till kyrkoherden med anhållan om begravning. Både i den sena stormaktstiden och vid slutet av 1700-talet poängterades vikten av att modern självmant och så snart som möjligt gjorde omgivningen uppmärksam på vad som skett. Under båda perioderna noterades i några fall att barnen gömts i kistor som varit låsta eller olåsta. Att man tog notis om detta visar att man ansåg att det brottsliga uppsåtet varit mera påtagligt om kistan blivit låst.

En skillnad värd att betona är att under den andra perioden har Gustav III:s barnamordsplakat slagit igenom i rättspraxis. Det märks i ett fall då moderns rätt att hemlighålla födsel åberopades när ett dött barn hittats. Det tidigare oeftergivliga kravet på offentliggörande av födsel hade försetts med undantag. Men om barnet konstaterades ha bragts om livet måste naturligtvis moderskapet avslöjas så att brottet kunde utredas.

[384] GHA Brottmålsutslag 1788 BIIA:105 mål nr 149.
[385] GHA Brottmålsutslag 1790 BIIA:109 mål nr 124 (transp. fr. 1789).

Förmildrande omständigheter

Vilka omständigheter var det som lyftes fram för att motivera en mildare dom? I ett tidigare avsnitt har jag visat att äktenskapslöfte var av stor betydelse som förmildrande omständighet eller indikation på oskuld. Men fanns det ytterligare faktorer som rätten kunde anse som förmildrande? Låt oss titta på ett domslut från hovrätten 1694. I beslutet anger rätten de förmildrande omständigheterna under sju punkter:

> 1. Att denna Bengta Larsdotter icke är vid sitt fullkomliga [-] förstånd utan något fånig, att hon icke kunnat fulleligen och väl förstå sig efter barnamordsplakatet så att hon sitt tillstånd i tid uppenbarat. 2. Såsom hon är en arm och eländig människa den där gått omkring i socknen att tigga och därest med skättefalls [skäktavfall, skräplin] spinnande sin föda och uppehälle söka, så finnes icke att hon vid själva födslostunden, till den ända i skogen bortgått, att hon där skulle uti enslighet föda, utan vid hon emellan gårdarna gick, har födslotiden oförmodeln. henne påkommit, och som hon 3. icke då nedgrävt fostret i skogen utan det upptagit i en påse hemburit, icke lagt det avsides bort och i fjälster, utan i förstugan, där alla gingo, lämnat det på handkvarnen, och sedan i sin kista, som utan lås var, nedlagt, så kan och därav skönjas och slutas, att hon icke av uppsåt, till skogen bort ifrån gården gått, att föda, ej heller födseln således att dölja. 4. Vid hemkomsten har hon ej heller, på tillfrågan, nekat sig fött barn, utan det strax tillstått, samt bekänt och uppenbarat det barnet i hennes kista låg. 5. Efter ärliga hustrurnas betygande är det befunnet ha varit likt ett annat dött fött barn och 6. har intet tecken där på funnits, att det skulle varit kvävt, eller och på varjehanda sätt av hennes handaverkan omkommit. 7. Inför tingsrätten har hon med bittra tårar visat ett ångerfullt hjärta över sin oförståndiga gärning.
>
> Alltdärför bliver konan Bengta Larsdotter ifrån dödsstraffet befriad och skall vid tingsstugudörren slita ris, och sedan stå skrift.[386]

Vad var det då för faktorer som avgjorde fallet till Bengtas fördel såtillvida att hon skonades från döden? Hennes brister i intellektuell begåvning är det första som tas upp som en anledning att ha

[386] GHA Brottmålsutslag 1694 BIIA:3 mål nr 7.

visst överseende med hennes beteende. Rätten menade att hon inte riktigt kunnat begripa innebörden av barnamordsplakatet och således av oförstånd inte i tid talat om för någon att hon väntade barn. Det framhålls att hon var fattig, drev omkring i socknen och försörjde sig på sådant arbete som ingen annan vill ta sig an. I dessa formuleringar ligger en vädjan om medlidande. Hon födde barnet i skogen under en av sina vandringar mellan gårdarna och hovrätten ansåg att hon inte med flit sökt ensamhet vid förlossningen. Hon befann sig i skogen av naturliga skäl, inte för att sticka sig undan, menade rätten. Det noterades att födseln kommit oväntat men vittnen hade intygat att barnet varit fullgånget – vittnesmål som inte lyftes fram i domslutet. Istället tog juristerna fasta på att "ärliga hustrur" sagt att barnet liknat ett annat dödfött barn som de sett. Rätten framhöll vidare att hon inte gömt sitt nyfödda barn i skogen utan burit det med sig hem till gården där hon bodde och först lagt det i farstun där människor lätt kunnat upptäcka det. Sedan placerade hon det visserligen i sin kista men det uppmärksammades att den inte var låst. Det är intressant att just den detaljen att det var en "kista, som utan lås var" betraktades som så viktig att den skrevs ned i beslutet. I motiveringen till domen poängteras också att hon utan krumbukter svarat jakande på frågan om hon fött barn och genast talat om var det döda barnet låg. Det faktum att kroppen inte visade några tecken på våld framhålls som indikation på Bengtas oskuld. Slutligen noterades att hon gråtit och visat ånger vid förhandlingarna i häradsrätten.[387] Gråt och ånger inför rätta togs ofta till protokollet i häradsrätten bland förmildrande omständigheter, vilket även Marie Lindstedt Cronberg funnit i sin undersökning av Torna härads domböcker. Men, som hon skriver, det var inte i första hand för att framhålla tårarna som förmildrande omständighet utan för att de i den rådande religiösa kulturen "var förutsättningen för syndens förlåtelse, för

[387] För ytterligare fall med gråt och ånger se GHA Brottmålsutslag 1695 BIIA:5 mål nr 121; GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 12/6 1716; LLA Gärds häradsrätt 1691-1697 AIa:9 9/2 1697.

återförenandet med Gud."[388] I ett fall av uppsåtligt barnamord från 1796 protokollförde hovrätten att den skyldiga visat ånger över sitt brott. Dagen efter dådet hade "Tyra ångrat dess gärning, samt under ängslan och bekymmer den samma upptäckt". När hon sedan ställdes inför häradsrätten hade hon bekänt "under mycken ånger". Om detta ska tolkas som en notering om förmildrande omständighet så hade det i vart fall ingen effekt. Kungl. Maj:t fastställde dödsdomen över den ångerfulla Tyra.[389]

Marja Taussi Sjöberg har funnit att häradsrätten under senare delen av 1800-talet nästan alltid noterade att kvinnor som stod till svars för barnamord, tillgrepp eller förfalskning visat stor skam och ånger över sitt brott. Denna forskare menar att känslouttrycken var verkliga – inte försök att påverka rätten för att få en mildare dom. Kvinnor tenderar att identifiera sig med samhällets normer och visa djup ånger när det avslöjas att de begått brott. När det gäller manliga brottslingar saknas det däremot anteckningar om skam och ånger, konstaterar Taussi Sjöberg.[390] Jonas Liliequist framhåller dock att i fall med män som gjort sig skyldiga till tidelag under 1600- och 1700-talen finns rikhaltiga uttryck för männens djupa ånger över sin begångna synd och deras starka önskan om försoning.[391] Inger Lövkrona å sin sida menar att annotationer om barnamörderskors ånger endast förekom i undantagsfall kring mitten av 1700-talet.[392]

Med en annan vinkling på fallet ovan med Bengta skulle straffet mycket väl ha kunnat bli döden. Graviditeten var resultatet av en förbjuden sexuell relation. Kvinnan hade dolt att hon väntade barn, fött i ensamhet och gömt det fullgångna barnet, om än i en olåst kista. Vilka var då de grunder som fick hovrätten att mildra domen? Jo, kvinnans *enfald*, att hon inte kunnat förstå barnamords-

[388] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 108.
[389] GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:81 2/6 1796; Kungliga brev och resolutioner i kriminalmål 1795-1809 E IAC:17 s. 153 f.
[390] Marja Taussi Sjöberg 1982 s. 152; 1986 s. 108.
[391] Jonas Liliequist 1992 s. 97 ff.
[392] Inger Lövkrona 1999 s. 199 f., 203, 205, 208.

plakatets innebörd och hennes *fattigdom* underströks.[393] Kanske var hon i någon mån efterbliven, en udda individ som ingen ville anställa som piga. Hade man dessutom börjat misstänka att hon väntade barn försvårade det sannolikt hennes möjligheter att få tjänst. Hon drev omkring och försörjde sig hjälpligt på sådant som ingen annan befattade sig med. Rätten fattade medömkan och slog fast att hon inte handlat i uppsåt. För engelskt vidkommande under 1600- och 1700-talen har Marilyn Francus intressant nog funnit att enfald inte åberopades som en förmildrande omständighet. Hon menar att enfald där istället uppfattades som hotfullt eftersom enfaldiga kvinnor inte var lika pålitliga som andra människor.[394]

I ett annat fall kan vi läsa att

> 1. denna Anna Jäppesdotter av den där i landet över allt gångbara sjukdomen varit häftigt sjuk och således intet annat slutas kan, än att födseln därigenom blivit i förtid befrämjad det och 2. vill synas likt, att barnet, igenom moderns svaghet blivit avmattat, och alltså både i och efter födseln antingen litet eller alls intet liv haft, jämväl och 3. att hon samma dag uppvisat det för pigan Maria Månsdotter, varandes jämväl 4. av bem:te fosters lemmar nogsamt synt och sett, att det inte är fullgånget, som den tiden, konan och drängen bekänt sig haft umgänge, vilket skett Helgemässan förl. år, och då hon födde barnet en 22 veckor därefter, överens kommer, här efter hustrurnas berättelser huvudet ej synts större än ett kalkonägg, och naglarna med håret, allenast begynt men än[-] intet varit utvuxna, jämte det 5. Anna är ung och enfaldig så kan synas, att sedan födseln henne påkommit igenom sjukdomens häftighet, och då barnet var fött, inte haft liv, hon då av människlig svaghet att dölja synden fattat det orådet att således som skett är lägga det å lönn. Varunder 6. under äktenskapslöfte besoven, och därför icke troligt att hon velat dölja eller mörda fostret.[395]

Hovrätten anförde vid sidan av äktenskapslöftet att Anna varit svårt *sjuk*, vilket antogs ha försvagat fostret. Hon hade *visat det*

[393] Om fattigdom som förmildrande omständighet se även Niklas Ericsson 2003 s. 150 ff.

[394] Marilyn Francus 1997 s. 147 och not 45.

[395] GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 71.

döda barnet för en piga som gett henne en ask och tyg att svepa liket i. Fostret var utan tvekan *ofullgånget* och Anna betecknades av rätten som *ung* och *enfaldig*.

Att fostret bevisligen varit ofullgånget anfördes i ganska många fall, under båda undersökningsperioderna, som en förmildrande omständighet.[396] När det hade konstaterats att fostret strax efter förlossningen varit starkt angripet av förruttnelse, verkade det i förmildrande riktning eftersom kroppens tillstånd då ansågs bevisa att barnet varit dödfött.[397] Ungdom förekommer som förmildrande omständighet i enstaka fall. Men enbart åldern utgjorde inte i något fall grund för en mildare dom. Ungdom var en faktor som måste kombineras med andra förmildrande omständigheter för att äga giltighet. Inte desto mindre tilldelades den anklagades ringa ålder stor vikt. Det framgår av ett fall från 1789 där hovrätten inleder sin motivering till straffet med: "såsom ung till åren, fastän rannsakningen icke utsätter någon ålder [...]".[398] Det är anmärkningsvärt att hovrätten trots att den inte var underrättad om kvinnans ålder anförde ungdom som första komponent i domskälen.

Bristfälliga kunskaper och otillräcklig uppfostran kunde beaktas som förmildrande. I ett fall från 1697 androgs att kvinnan "ifrån sin ungdom befinnes hava haft en mycket ringa education och upptuktan uti lärdom och andra kristliga seder", som förmild-

[396] Se t. ex. GHA Brottmålsutslag 1702 BIIA:12 mål nr 76; GHA Brottmålsutslag 1703 BIIA:13 mål nr 115; GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 104; GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 71; GHA Brottmålsutslag 1711 BIIA:21 mål nr 114; GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 68; GHA Brottmålsutslag 1793 BIIA: 115 mål nr 3; GHA Brottmålsprotokoll 1793 AII:77 1/5 1793; GHA Brottmålsutslag 1793 BIIA:115 mål nr 3; GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:117 mål nr 13. Se även Rudolf Thunander 1993 s. 139.

[397] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 126; GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 59.

[398] GHA Brottmålsprotokoll 1789 AII:73 23/6 1789. Om ungdomligt oförstånd som förmildrande omständighet se även Rudolf Thunander 1993 s. 139, 141 f.

rande.[399] Även i det sena 1700-talet anammades enfald och svaga kunskaper som skäl att lindra straffet. En kvinna som låtit sin mor i hemlighet gräva ned det döda barnet på kyrkogården ursäktades bland annat med att hon handlat "av enfaldighet och mindre kännedom, av rätta sättet, till slika fosters begravning".[400]

Om kvinnan, liksom i fallet med Anna ovan, varit behäftad med kroppslig sjukdom vid tiden för förlossningen lyftes det fram som en förmildrande grund.[401] I avsnittet om lagstiftningen kring barnamord har jag visat att en proposition 1786 om avskaffande av dödsstraffet för barnamord motiverades med att kvinnan kunde ha drabbats av själsliga svagheter under och efter förlossningen. Tillfällig psykisk instabilitet föreslogs alltså verka i förmildrande riktning. Propositionen avslogs emellertid av riksdagen.[402] Psykisk försvagning i samband med förlossningen var inget som hovrätten verkligen tog fasta på under de undersökta perioderna. I ett fall, så tidigt som 1693, nämner hovrätten dock något som kan tolkas som att förlorad besinning sågs som förmildrande. Rätten noterade då att kvinnan sagt att "hon var så kommen ifrån sina sinnen, att hon inte kunde eftertänka det hon skulle barnet med sig bära upp i stugan".[403] Men det stod klart att denna kvinna inte bara var tillfälligt förvirrad. Hon led, i likhet med Bengta i fallet ovan, av mera permanenta tillkortakommanden på det förnuftsmässiga planet:

> Hon haver icke heller alltid sitt fulla förnuft haft utan stundom varit något underlig, [...] hennes syskon inför rätten betygat det hon aldrig haft sitt fulla förstånd, utan varit något fjollig det och tingsrätten av hennes åthävor förstått; [...] kan alltdärav skönjas, det hon mer av oförstånd och fåkunnighet, hurusom med barnet

[399] GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 5.

[400] GHA Brottmålsutslag 1793 BIIA:115 mål nr 3. Om enfald som förmildrande omständighet se även Rudolf Thunander 1993 s. 139.

[401] Se t.ex. GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 104; GHA Brottmålsutslag 1797 BIIA:122 mål nr 60.

[402] Se även Eva Bergenlöv 2002b s 263.

[403] GHA Brottmålsutslag 1693 BIIA:2 mål nr 23.

> skulle umgås; ej av någon arghet, fostret efter sig uti källaren lämnat.[404]

En annan kvinna fick straffet lindrat på grund av någon sorts mera permanent mental störning trots att hon uppträtt redigt inför underrätten. Hovrätten antecknade år 1712 som förmildrande att "fast hon in för tingsrätten synts vara vid sitt förstånd samt med besked talat och svarat [...] icke alltid vid sunt förnuft utan undertiden av svår anfäktning besväras".[405] I ett fall från 1793 heter det att den anklagade "fastän icke avvita, ändå låtit förmärka någon underlig sinnesförfattning".[406]

En kvinna hade dömts till döden för barnamord i underrätt och hovrätt samt av Kungl. Maj:t år 1788. Hon vände sig därefter till hovrätten med en böneskrift där hon

> andragit det hon med svåra plågor och obeskrivlig ängslan samt hennes svaghet, under och efter barnafödseln skall varit besvärad och lika så tanklös som kraftlös, så att om hon i någon mån vållat fostrets död, skall det likväl ej skett med moget förstånd eller efter något förut fattat beslut [...].[407]

Hovrätten fann för sin del inte anledning att mildra dödsdomen utan framhöll att det endast ankom på konungens "nåd och gunst" om hon kunde förskonas. Böneskriften sändes, som sig borde, till Kungl. Maj:t.[408] Tyvärr har jag inte återfunnit något svar från konungen på denna anhållan om nåd, så vi vet inte om hon benådades. Inte desto mindre är det intressant att konstatera att det vid denna tid ansågs möjligt att åberopa svaghet och lidande i samband med förlossningen som grund för en benådning.

I ytterligare ett fall från 1793 framhöll kvinnan att "den hastigt påkomna barnsbörd jämte de åtföljande plågor, betagit henne

---

[404] GHA Brottmålsutslag 1693 BIIA:2 mål nr 23.

[405] GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 68.

[406] GHA Brottmålsprotokoll 1793 AII:77 1/5 1793. Om dövstumhet, vanvett och fånighet som förmildrande omständigheter under 1600-talet se Rudolf Thunander 1993 s. 141.

[407] GHA Brottmålsprotokoll 1788 AII:72 11/11 1788.

[408] GHA Brottmålsprotokoll 1788 AII:72 11/11 1788.

förmåga, att eftersinna vad hon vid detta tillfälle bort iakttaga".[409] Häradsrätten hade dömt henne till ris och tukthus. Försöket att påtala tillfällig oförmåga att besinna sig vann emellertid inget gehör hos hovrätten som utdömde dödsstraff. Men i protokollet antecknades "att de påkomna födsloplågorna [...] möjligtvis kunnat hindra henne från den omtanke, hon bort hava om sitt framfödda barns bärgning". Till skillnad från hovrätten fann konungen denna gång "av gunst och nåd" anledning att lindra straffet.[410] I dessa fall kan vi se ett genombrott i den rättsliga diskursen i riktning mot den syn på barnamord som gäller idag, dvs. att brottet skett under inverkan av moderns upprivna tillstånd och svåra trångmål i samband med förlossningen och därför ska bedömas mildare än andra dråp.[411] En ny diskurs tränger in i den rättsliga diskursen. Det uppstår interdiskursivitet mellan en diskurs kring kvinnans speciellt utsatta tillstånd i samband med förlossningen och den rättsliga diskursen. Även internationell forskning har konstaterat att rätten under senare delen av 1700-talet i t.ex. England och Österrike började uppmärksamma att födslovåndorna kunde försätta modern i ett sådant tillstånd av förvirring att hon inte borde göras ansvarig för sitt brott.[412] När det gäller Belgien menar emellertid René Leboutte att domstolarna, vid bedömningen av barnamord, redan från början av 1700-talet tog hänsyn till moderns psykologiska lidande.[413]

Jag vill emellertid understryka att det var ovanligt att hovrätten påtalade mentala störningar eller bristande intellektuell begåvning som förmildrande vid barnamord under 1600- och 1700-talen. Sådant förekommer endast undantagsvis vid denna tid. I en annan brottskategori – gifta mödrars mord eller dråp på legitima barn

[409] GHA Brottmålsprotokoll 1793 AII:77 15/4 1793.
[410] GHA Brottmålsprotokoll 1793 AII:77 15/4 1793.
[411] *Sveriges Rikes Lag 1965*, Brottsbalk. 3:13. Se även Eva Bergenlöv 2002b s. 280 f.
[412] Keith Wrightson 1982 s. 11; Mark Jackson 1996 s. 128; Elke Hammer 1997 s. 36.
[413] René Leboutte 1992 s. 54.

– var det, intressant nog, betydligt vanligare att kvinnan bedömdes som galen eller vanvettig kring sekelskiftet 1700.[414]

Blygsel och *rädsla* framställs som förmildrande omständigheter i några fall, oftare under stormaktstidens slutskede än i det sena 1700-talet. Rätten antecknade om en kvinna att hon "av blygsel ej strax uppenbarat sitt förseende".[415] Om en annan skrev man att "hon av räddhåga och ånger icke dristat sig födseln [...] strax uppenbara".[416] En piga uppgavs ha känt "blygsel att upptäcka något för sin matfader som gick ett stycke ifrån gården och körde i åkern, utan ville och tänkte barnet, vid matmoderns hemkomst, upptaga och framvisa."[417] För hennes del bidrog det även till att lindra straffet att hon befunnit sig på en så ensligt belägen gård att hon inte förmått tillkalla hjälp vid förlossningen då matmodern varit borta.[418]

Om barnkroppen inte visat några synliga tecken på våld föranledde det lindrigare straff, såväl under första som andra undersökningsperioden.[419] Ännu en förmildrande omständighet var i ett fall från 1706 att man *inte funnit mjölk* i kvinnans bröst och därav drog slutsatsen att barnet varit dödfött.[420] Under det sena 1700-talet verkade det i förmildrande riktning om det döda *barnet inte*

---

[414] Eva Bergenlöv 1998 s. 75-86.

[415] GHa Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 55. Se även GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 111; GHA Brottmålsprotokoll 1789 AII:73 13/10 1789; LLA Västra Göinge häradsrätt Urtima tingsprotokoll 1750-1793 AIb:2 10/9 1789.

[416] GHA Brottmålsutslag 1702 BIIA:12 mål nr 76.

[417] GHA Brottmålsutslag 1693 BIIA:2 mål nr 23. Om blyghet och räddhåga som förmildrande omständighet under 1600-talet se även Rudolf Thunander 1993 s. 139, 141.

[418] GHA Brottmålsutslag 1693 BIIA:2 mål nr 23.

[419] Se t. ex. GHA Brottmålsutslag 1702 BIIA:12 mål nr 76; GHA Brottmålsutslag 1704 BIIA:14 mål nr 44; GHA Brottmålsutslag 1709 BIIA:19 mål nr 27; GHA Brottmålsutslag 1714 BIIA:24 mål nr 200; GHA Brottmålsprotokoll 1784 AII:68 21/1 1784; GHA Brottmålsutslag 1789 BIIA:107 mål nr 109. För avsaknad av tecken på våld som förmildrande omständighet under 1600-talet se Rudolf Thunander 1993 s. 139.

[420] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 126.

kunnat återfinnas.[421] I materialet från den tidigare perioden finns inga fall där barnkropp saknades varför jag inte kan uttala mig om hur rätten resonerade i sådana fall vid den tiden. I enstaka fall lindrades straffet av den anledningen att *kvinnan redan suttit länge i fängelse* i väntan på hovrättens dom.[422]

Om kvinnan *på eget initiativ erkände sitt brott* uppfattades det som förmildrande. Vid sidan av att hon avlat barnet med sin fästman framhölls i ett fall från 1713 att kvinnan självmant "för prästen bekänt och begärt det barnet måtte komma i kyrkogården och hon till sina salighetsmedels nyttjande".[423] Kvinnan framställs som rättsinnad, kristen och dygdig med äktenskapet inom räckhåll. Alltså föll hon inte på allvar ur ramen för det dåtida kvinnoidealet och kunde dömas milt. För att tala med Marilyn Francus kan denna kvinna föras till kategorin fogliga, passiva barnamörderskor – kvinnor som inte på allvar hotade tidens dygdeideal och därför kunde straffas lindrigt eller frikännas.[424]

Det hände även att hovrätten fann målet så "*mörkt och tvivelaktigt*" att kvinnan frikändes från anklagelsen om barnamord.[425] Man hänvisade ibland till domarreglerna för att motivera en strafflindring: "fördenskull som detta är ett mörkt och tvivelaktigt mål, varvid domarreglerna binda, det skall en domare vara mera benägen att hjälpa än stjälpa, och bättre är att fria den skyldige än döma den oskyldige".[426]

---

[421] GHA Brottmålsprotokoll 1785 AII:69 2/12 1785; GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:117 mål nr 74; GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 113; GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:82 22/9 1796.

[422] Se t. ex. GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 104; GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 12/6 1716. Se även Rudolf Thunander 1993 s. 142.

[423] GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 55. För ytterligare ett fall där kvinnans egen bekännelse tas upp som förmildrande se GHA Brottmålsprotokoll 1786 AII:70 3/5 1786.

[424] Marilyn Francus 1997 s. 134 f., 144 f., 147 f.

[425] GHA Brottmålsutslag 1714 BIIA:24 mål nr 51.

[426] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 83. Om tvivel och oklarheter som grund för strafflindring se även Rudolf Thunander 1993 s. 142.

I ett domslut från 1716, som fälldes efter långvariga förhandlingar och avgjordes med fyra röster för och fem emot dödsstraff, framhölls till kvinnans fördel att hon *tidigare fött ett oäkta barn och då inte dolt det.*[427] Dock framhöll ett par av hovrättsassessorerna som försvårande omständighet att hon söndagen före det senare barnets död hade stått kyrkoplikt för det första barnet och då inte bekänt att hon återigen var havande. Assessorerna menade att detta agerande visade på hennes stora "lättfärdighet" och "arghet".[428] Ledamöterna i hovrätten var alltså oense och endast en röst avgjorde att denna kvinna fick behålla livet.

I England var det, som jag redan påtalat, vanligt att kvinnans oskuld ansågs bevisad om hon kunde peka på att hon förberett barnets ankomst genom att iordningställa linne och barnkläder.[429] Sådant förekommer aldrig i de barnamordsmål jag granskat. Ingen av de anklagade kvinnorna visade upp barnlinne eller barnkläder och försökte hävda det som bevis på att de inte dödat barnet. I Sverige var således tecken på förberedelser för att ta hand om barnet inte gångbara som förmildrande omständighet.

Sammanfattningsvis var det en rad motiv som drogs fram då texterna kring besluten att upphäva dödsdomar och lindra straffen konstruerades. Jag har redan tidigare visat att hovrätten ansåg äktenskapslöfte vara ett tungt vägande skäl att fälla en mildare dom. Andra faktorer som lyfts fram är den anklagades enfald, fattigdom, ungdom och sjukdom samt att fostret varit ofullgånget. Blygsel förekommer som förmildrande omständighet, oftare under den första undersökningsperioden än under den andra. I det sena 1700-talet kunde straffet lindras om barnet inte återfunnits. I regel måste flera sakförhållanden kombineras för att leda till en mildare syn på det begångna brottet. Däremot tycks det, som ock-

[427] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 186.
[428] GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 18/5 1716.
[429] R. W. Malcolmson 1977 s. 198; J. M. Beattie 1986 s. 119 f.; Marilyn Francus 1997 s. 133, 142.

så framgått av Elenafallet i inledningskapitlet, sällan ha hjälpt att kvinnan i största allmänhet varit "icke vanryktad".

I enstaka fall åberopades psykiska åkommor av mera beständig art som förmildrande omständighet. Och vid slutet av 1700-talet kan vi så urskilja en tendens till förändring i den rättsliga diskursen som senare kom att slå igenom fullständigt. Rätten började vid denna tid att tala om psykisk instabilitet i samband med förlossningen som en förmildrande omständighet vid barnamord.

Patos i den rättsliga retoriken

Redan i tidigare avsnitt har jag varit inne på att uttryck som vädjar till känslorna, patos, inte var ovanliga i den rättsliga retoriken kring barnamord. I likhet med Katharina Sobotas forskningsresultat har jag funnit att den rättsliga retoriken vid sidan av logos och etos kompletteras med patos.[430] För att poängtera detta ska jag i detta avsnitt ge ytterligare prov på de känsloladdade uttrycken inom denna brottskategori.

Negativa epitet om kvinnorna

Under stormaktstidens slutskede var det mycket vanligt att den anklagade kvinnan omnämndes med förklenande och nedsättande uttryck. I oerhört många fall betecknades hon som "kvinnfolket". Även i mål som rörde lägersmål var, som Marie Lindstedt Cronberg framhållit, detta en vanlig benämning fram till mitten av 1700-talet. Kvinnfolk användes som nedsättande beteckning på ogifta kvinnor som inte längre var orörda. Uttrycket angav att hon var moraliskt klandervärd. Oavsett vilken social bakgrund den lägrade kvinnan hade stämplades hon som kvinnfolk.[431] Ett annat högfrekvent begrepp under den första perioden var "kona"

[430] Katharina Sobota 1994.

[431] Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 235-238.

eller "konan".[432] I en del fall benämnde rätten kvinnan som "löskonan",[433] "löskekonan",[434] eller "horkonan".[435] Och man påtalade hennes stora lättfärdighet.[436] En anklagad fick heta "konan och barnamörderskan",[437] en annan "barnamörderskan och tjuvkonan".[438] I väldigt många fall omnämndes dessa kvinnor rätt och slätt som "barnamörderska" eller "barnamörderskan".[439] I den religiösa samhällskontexten refererades brottet ofta som en synd.[440] "Synderskan" blev då det epitet rätten gav brottslingen.[441]

I det sena 1700-talet har de tidigare så vanliga formuleringarna "kvinnfolket" och "konan" ersatts med det neutrala begreppet "pigan".[442] Det tolkar jag som en förändring till följd av 1778 års

[432] Se t. ex. GHA Criminalia 1682-1685 EVAA:64 9/11 1685; GHA Brottmålsutslag 1693 BIIA:2 mål nr 23; GHA Brottmålsutslag 1694 BIIA:3 mål nr 44, GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 175; GHA Brottmålsutslag 1701 BIIA:11 mål nr 36; GHA Brottmålsutslag 1704 BIIA:14 mål nr 44; GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 168; GHA Brottmålsutslag 1707 BIIA:17 mål nr 113; GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 112; GHA Brottmålsutslag 1709 BIIA:19 mål nr 140; GHA Brottmålsutslag 1709 BIIA:19 mål nr 148.

[433] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 38.

[434] GHA Brottmålsutslag 1694 BIIA:3 mål nr 7.

[435] GHA Brottmålsutslag 1696 BIIA:6 mål nr 52.

[436] GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 18/5 1716.

[437] GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 53.

[438] GHA Brottmålsprotokoll 1695-1700 AII:3 8/2 1697.

[439] Se t. ex. GHA Brottmålsutslag 1690 BIIA:1 20/5 1690; GHA Brottmålsutslag 1693 BIIA:2 mål nr 49; GHA Brottmålsutslag 1701 BIIA:11 mål nr 36; GHA Brottmålsutslag 1703 BIIA:13 mål nr 68; GHA Brottmålsutslag 1709 BIIA:19 mål nr 148; GHA Brottmålsutslag 1711 BIIA:21 mål nr 186.

[440] Se t. ex. LLA Gärds häradsrätt Domböcker vid lagtima ting 1691-1697 AIa:9 9/2 1697; GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 71.

[441] GHA Brottmålsutslag 1695 BIIA:5 mål nr 121; LLA Gärds häradsrätt Domböcker vid lagtima ting 1691-1697 AIa:9 6/3 1697; GHA Brottmålsutslag 1698 BIIA:8 mål nr 157; GHA Handlingar i underställda brottmål 1682-1726 E VAC:1 18/2 1717.

[442] Jag vill dock påminna om att i den förändrade lagparagrafen om barnamord av år 1779 användes fortfarande begreppet "kona", se avsnittet om lagstiftning kring barnamord ovan.

barnamordsplakat som förbjöd negativa benämningar på ogifta mödrar. De skulle i stället kallas för piga, deja eller hushållerska – sakliga tilltal som inte åsyftade moraliskt förfall.[443] På det hela taget är de negativa epiteten om kvinnorna i barnamordsmål mycket färre under senare delen av 1700-talet än under stormaktstidens slutskede. Rätten kunde omtala brottet som hennes "elaka företagande" och framhålla att hon "visat sin vanart".[444] Ordet "kvinnspersonen"[445] förekommer endast i ett fall och enbart två kvinnor betecknas som "barnamörderskan".[446] Även talet om synd tycks i stort sett ha utmönstrats ur den världsliga rättens retorik kring barnamord vid denna tid. Dock benämndes brottet som kvinnans "stora synd" av häradsrätten i ett mål från 1795.[447] Och som jag visat i avsnittet om en avsiktlig barnkvävning i kapitel 3 använde prästen fortfarande syndabegreppet om brottslingen i sina skrivelser till den världsliga rätten. Att kyrkans man höll fast vid att beteckna brottet som en synd faller sig naturligt. Det intressanta är att den världsliga rättens retorik i viss mån har fjärmat sig från den religiösa diskursen vid slutet av 1700-talet.

Frånvaron av moderskärlek och kvinnligt dygdeideal

I konstruktionen av berättelsen om den bortom alla tvivel skyldiga kvinnan framhölls att hon avvek från kvinno- och modersidealet. Hon framställdes som hårdhjärtad och grym utan ömma moderskänslor för sitt nyfödda barn. I ett fall från 1693 skrev hovrätten att "oaktat det barnet, efter hennes egen bekännelse, tvenne gånger uppslagit ögonen och sett på henne, där haver hon det jämmer-

[443] Se avsnittet om lagstiftning och debatt kring barnamord ovan. Om 1778 års barnamordsplakat se även Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 66-69, 143-148, 178, 238 och Eva Bergenlöv 2002b s. 260-264. Detta barnamordsplakat finns tryckt i Samuel af Ugglas 1794 s. 149.

[444] LLA Färs häradsrätt 1795 AIa:71 23/11 1795.

[445] GHA Brottmålsutslag 1780 BIIA:89 mål nr 143.

[446] GHA Brottmålsprotokoll 1780 AII:64 15/12 1780; GHA Brottmålsprotokoll 1793 AII:77 20/3 1793.

[447] LLA Färs häradsrätt 1795 AIa:71 6/11 1795.

ligen mördat".[448] Rätten betonade att denna kvinna hade agerat på ett sätt som verkligen skuldbelade henne. När barnet slog upp ögonen och såg på henne borde hon ha reagerat annorlunda och fyllts av moderskärlek. I stället hade hon "jämmerligen mördat" sitt barn. Begreppet jämmerligen understryker rättens känslofulla syn på henne som avvikande, ryslig och förskräcklig. I ett annat fall från samma tidsperiod tog hovrätten till protokollet att moderns handlande var "emot naturen ock kristlig kärlek".[449]

Under det sena 1700-talet framhöll rätten de skyldiga kvinnornas brist på moderskänslor och deras allvarliga försummelser när det gällde att ge det nyfödda barnet en god och riktig omvårdnad i än högre grad än kring sekelskiftet 1700. Hovrättens texter är för det mesta mera återhållsamma med patos än underrättens när det gäller skildringar av kvinnans elakartade karaktär. Den högre instansen kunde nöja sig med att notera att modern "i märkelig måtto åsidosatt den ömma och grannlaga vård hon varit dess späda barn skyldig",[450] att hon visat "litet bekymmer om fostrets tillbörliga vård"[451] eller att hon gett prov på "grov vangömmo och förseelse med dess foster".[452] Om en kvinna som även fälldes för stölder och mordbrand vid sidan av att hon lagt två ofullgångna foster å lönn skrev hovrätten att hon "är av synnerligen utmärkt okynne, varav flera farliga utbrott kunna vara att befara, i händelse hon efter utståndet straff genast på fri fot ställes".[453]

Ibland är emellertid hovrättens texter mera detaljrika när det gäller att uttrycka klander kring kvinnans personlighet. Så skrev man 1793 om en moder att hon

> på aftonen, enär hon funnit födslostunden vara för handen, begivit sig till hemlighuset på hemmanet i Walleröd, utan att naturens tarv och behov eller annat ärende henne härtill drivit, endast i uppsåt,

[448] GHA Brottmålsutslag 1693 BIIA:2 mål nr 49.
[449] GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 9/3 1716.
[450] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 82.
[451] LLA Västra Göinge häradsrätt Urtima tingsprotokoll 1750-1793 AIb:2 10/9 1789.
[452] GHA Brottmålsutslag 1798 BIIA:124 mål nr 145.
[453] GHA Brottmålsprotokoll 1790 AII:74 18/8 1790.

> att göra sig av med fostret och det samma livet avhända; varvid hon på fjölen eller brädet därstädes sig nedsatt, samt utan särdeles smärta eller plåga barnet levande framfött, samt låtit det samma, vilket hon icke ens skall vidrört, genom hålet eller öppningen på brädet handlöst nedfalla uti den därunder varande orenlighet, därutur Anna, som i förmodan, att barnet genom fallet och egen tyngd blev djupare nedsänkt, än att det så hastigt skulle kunna upptäckas, icke bjudit till att det rädda, samt, bekymmerslöst, åter ingått, utan att likväl händelsen uppenbara.[454]

Det noterades att hon inte gått till hemlighuset av naturliga behov utan i det onda syftet att ta livet av barnet. Hon födde ett levande barn utan att känna någon större smärta. Hovrättens notering om att hon födde utan särskilt stora födsloplågor tolkar jag som att man ville påtala att hon avvek från det kristna dygdeidealet. Enligt 1 Mos. 3:16 hade Gud bestämt att kvinnan skulle föda barn under smärta. När hon i stället födde lätt och utan stora plågor uppfattades det som att hon avvek från det rätta och naturliga. Hon brydde sig inte heller alls om barnet, rörde inte ens vid det utan lät det handlöst falla ned i den smutsiga avträdestunnan. Hennes förhoppning var att barnet skulle sjunka ned i träcken och inte bli upptäckt. Några försök att rädda barnets liv gjorde hon inte utan gick bekymmerslöst in igen utan att säga vad som hänt. Jag vill peka på att "handlöst" och "bekymmerslöst" är formuleringar med stark känsloladdning.

En annan kvinnas bristande moderskänslor beskriver hovrätten på följande sätt

> utan att visa sig angelägen, att bibehålla det vid livet, först låtit det ligga en stund sådant det framkommit utur moderlivet, i vätskorna på bara marken under vinterkölden, och sedan lagt det tillsammans med efterbörden i ett knyte, och utan att efterse huruvida det då var vid liv, burit barnet vid pass en fjärdings väg till en enebuske i Gunnarps ängar, där hon, sedan barnet då funnits dött, lagt det å lönn.[455]

[454] GHA Brottmålsprotokoll 1793 AII:77 1/5 1793.
[455] GHA Brottmålsutslag 1797 BIIA:122 mål nr 60.

Rätten vädjar till känslorna när man tecknar hennes brutala sätt att låta ett nyfött barn ligga på marken i födslovätskorna under den kalla vintern. Grymheten förstärks av noteringen om att hon inte tittade efter om barnet levde utan stuvade in såväl det som efterbörden i ett knyte som hon sedan kastade från sig i en buske. I ytterligare ett fall där kvinnan fött barnet utomhus under vintern skrev häradsrätten med patos

> att hon, som har stark hälsa, som hört sitt foster skrika icke skulle av svaghet avvetat om hon av ovarsamhet vållat sitt eget fosters undergång, [...] som vetat att fostret levde då det föddes till världen, likväl efter födseln, då hon efter egen uppgift kom sig åter för av sin svaghet icke vårdade sig om sitt barn, icke vidtog någon anstalt till räddande av dess liv, om det svagt var, icke lydde naturens känsla och sökte några människos råd i nära liggande byar utan blev på marken hela dagen, svepte barnet vårdslöst, obarmhärtig i ett kläde med efterbörden, och så lade det å lönn när hon hemkom.[456]

Underrätten lyfte fram moderns starka hälsa i syfte att misskreditera hennes uttalande om att hon på grund av sin svaghet inte riktigt visste vad som hänt i samband med förlossningen. Det konstaterades att trots att hon hört barnet skrika hade hon inte gjort vad hon borde för att rädda dess liv. Häradsrätten avfattade med patos att denna moder "icke lydde naturens känsla", hade betett sig "vårdslöst" och varit "obarmhärtig". Hovrätten var mera lakonisk och sammanfattade underrättens känslofyllda formuleringar med att barnet dött till följd av moderns "grova förseelse och vangömmo".[457]

Det välförtjänta och avskräckande straffet

Under såväl stormaktstiden som det sena 1700-talet var det snarare regel än undantag att rätten uttryckte sig med patos i den avslutande motiveringen till ett strängt straff. Domstolen underströk

[456] LLA Himle häradsrätt Dombok vid urtima ting 1789-1800 AIB:3 10/7 1798.

[457] GHA Brottmålsutslag 1798 BIIA:125 mål nr 163.

att det utdömda straffet i hög grad var välförtjänt. Rättsprotokollen formulerades i detta avseende på ett mer eller mindre standardiserat sätt där det dels underströks att brottslingen hade förtjänat det hårda straffet och dels att straffet syftade till att avskräcka andra från att begå liknande gärningar. Exempel på sådana skrivningar under stormaktstidens slutskede är: "sig till välförtjänt straff och andra dylika arga konor till skräck och varnagel"[458] eller "att hon för den uppå sitt eget foster begångna mordiska gärning andra lättfärdiga konor till en skälig skräck och varnagel och sig själv till ett välförtjänt straff, skall halshuggas och i båle brännas."[459]

I det sena 1700-talet användes inte längre uttrycken "andra dylika arga konor" eller "andra lättfärdiga konor" när man talade om straffen som avskräckande. Då hade dessa känsloladdade formuleringar ersatts med det neutrala begreppet "androm". Det hette ofta att hon "skall, sig själv till välförtjänt straff och androm till skräck och varnagel, liv sitt mista, halshuggas och dess kropp därefter å båle bränd varda"[460] eller att hon "för ovanberörda av henne begångna grova brott, sig själv till välförtjänt straff och androm till skräck och varning, skall liv sitt mista, halshuggas och i båle brännas".[461]

Niklas Ericsson betonar att det rättsliga argumenteradet för att brottslingen förtjänade sitt straff var en nyhet vid slutet av 1500-talet. Det hade inte förekommit tidigare, vare sig i lag eller rättspraxis. Argumentet användes enligt Ericsson för att försvåra omständigheterna men det hade inte stöd i gällande lag och rättspraxis. Likaså var avskräckningsargumentet något som tillkom i den rättsliga retoriken under det sena 1500-talet. Det är

[458] GHA Brottmålsutslag 1701 BIIA:11 mål nr 36.

[459] GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 107.

[460] GHA Brottmålsutslag 1780 BIIA:89 mål nr 143. Se även t. ex. GHA Brottmålsutslag 1782 BIIA:92 mål nr 2; GHA Brottmålsutslag 1784 BIIA:97 mål nr 66; GHA Brottmålsutslag 1795 BIIA:119 mål nr 87.

[461] GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:116 mål nr 84. Se även GHA Brottmålsutslag 1795 BIIA:119 mål nr 14; GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:81 2/6 1796; GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:121 mål nr 96.

i sig märkligt eftersom lagarna sedan länge hade understrukit det avskräckande syftet med straffen. Att argumentet kom till användning mot slutet av 1500-talet förklarar Ericsson med att det vid den tiden skedde en straffskärpning som rätten hade behov av att motivera. Av den anledningen började man skriva in avskräckandet i straffmotiveringarna.[462]

Patos kring fäderna i barnamordsmål

Patos i den rättsliga retoriken vid barnamordsmål fokuserar självfallet på den anklagade modern. Dock förekommer i en del fall känslofulla formuleringar om fäderna. Under den första perioden var det vanligt att barnafadern betecknades som "horkarl" eller "horkarlen".[463] Hans gärning kunde också benämnas som "hordomslast".[464] Under den senare perioden, däremot, användes aldrig begreppen horkarl och hordomslast. Det enda i någon mån negativt laddade uttrycket under den senare perioden var när en utpekad barnafader benämndes som "kringstrykande person".[465]

I enstaka fall formulerade sig rätten på ett sätt som syftade till att väcka medömkan om barnafadern. År 1789 skrev häradsrätten att han var "något över 20 år gammal, av medelmåttig växt och svag kroppskonstitution [...] intagen av blygsel för det han varit fader åt ett oäkta dödfött barn".[466]

[462] Niklas Ericsson 2003 s. 135 ff., 154 f.

[463] GHA Criminalia 1682-1685 EVAA:64 21/2 1684; GHA 1696 Brottmålsutslag BIIA:6 mål nr 116; GHA Brottmålsprotokoll 1695-1700 AII:38/2 1697; GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 68; GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 110; GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 38; GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 9/3 1716; GHA Brottmålsutslag 1696 BIIA:6 mål nr 52; GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 32.

[464] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 170.

[465] GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:81 2/6 1796.

[466] LLA Västra Göinge häradsrätt Urtima tingsprotokoll 1750-1793 AIb:2 9/9 1789.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla att i de rättsliga texterna om barnamord återfinns en hel del känsloladdade uttryck. Under slutet av stormaktstiden benämndes den anklagade kvinnan ofta med negativa epitet som konan, löskonan, kvinnfolket och synderskan. Hon kallades även för barnamörderska redan innan domen fallit i hovrätten. För att återknyta till religionshistorikern Bruce Lincoln kan man säga att rätten använde patos för att avskilja och dehumanisera dessa kvinnor så att de ställdes utanför gemenskapen av ärliga människor. Därefter var det legitimt att behandla dem på ett omänskligt sätt – döma till döden eller ohyggliga kroppsstraff.[467]

I det sena 1700-talet omnämndes kvinnorna med mera neutrala tilltal – vanligen pigan. För att särskilja dem från goda människor och legitimera straffen hade det nu i stället blivit vanligare att understryka det dåliga moderskapet – avsaknad av moderskänslor och frånvaro av ansvarstagande för barnets liv.

Under stormaktstidens slutskede användes även negativa epitet som horkarl om barnafäderna – något som inte förekom vid slutet av 1700-talet.

Religionens roll i den rättsliga retoriken och i praktiken

Det svenska samhället under 1600- och 1700-talen kan, som jag redan upprepade gånger varit inne på, karaktäriserats som en religiös kultur. Religionen, den kristna moralen och dygdeläran var djupt inflätad i samhällslivet även om den officiella religiösa doktrinen och den folkliga religionsuppfattningen inte alltid stämde helt överens.[468] Rättsväsendet var i hög grad infiltrerat av religiösa tankar och värderingar. Lagarna vilade på religiös grund redan under medeltiden.[469] I Erik XIV:s högmålspatent 1563 stadgades att svåra brott som blasfemi, mord, hor, incest, våldtäkt, tidelag "och

[467] Bruce Lincoln 1989; 1994.
[468] Se kapitel 2.
[469] Elsa Sjöholm 1988 s. 236.

andre slike laster" inte fick straffas på annat sätt än med döden eftersom "Gud alzmechtig sielf så hafwer befaledt uthi sin helighe lag". Om inte brottslingen dömdes till döden kunde Gud straffa hela samhället med pest, hungersnöd och andra plågor till följd av en enskild människas synder.[470] Samma tankegångar återkom i rättegångsordinantian 1614. En rad missgärningar måste straffas med döden annars skulle "Gudz synnerlige förtörnelse" uppväckas.[471] Det var den stränge, straffande gammaltestamentlige Guden som utmålades i dessa texter. Dock fanns, som Bo H. Lindberg och Rudolf Thunander framhållit, en dubbelhet i budskapet. Vid sidan av den obarmhärtige och förtörnade gammaltestamentliga gudomen framträdde även den milde och nådige Guden ur Nya Testamentet – en mild och förlåtande Gud som möjliggjorde att hovrätten i många fall mildrade underrätternas dödsstraff.[472] När 1608 års appendix tillfördes landslagen införlivades Mose lag, med ovillkorligt dödsstraff för en rad brott i den svenska lagen. Domarreglerna inskärpte att domaren var Guds ställföreträdare på jorden, att han dömde å Guds vägnar. Det var således Guds dom och inte människors som utsades. I samma regler betonades emellertid också att det var domarens plikt att hellre fria än fälla. Det var bättre att låta en brottsling gå fri än att fälla en oskyldig, något som hovrätten ibland hänvisade till då den upphävde underrätternas hårda domar. Missgärningsbalken i 1734 års lag var till stor del hämtad ur dekalogen och brott uppfattades som avfall från den rätta kristna livsföringen.[473] Banden mellan teologi och juridik var alltså mycket starka i det äldre samhället, som Bo H. Lindberg

[470] Johan Schmedeman 1706 s. 48.

[471] Johan Schmedeman 1706 s. 140.

[472] Bo H. Lindberg 1992 s. 364-369; Rudolf Thunander 1993 s. 169.

[473] Om religionens inflytande på rättsväsendet i äldre tid se Bo H. Lindberg 1992; Jan Sundin 1992 s. 135; Rudolf Thunander 1993 s. 168 f.; Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 249-254, 258-262, 280; Hans Eyvind Næss & Eva Österberg 2000 s. 162; Eva Österberg & Erling Sandmo 2000 s. 17; Seppo Aalto, Kenneth Johansson, Erling Sandmo 2000 s. 206-209, 231; Erik Anners 1977 s. 14-23; Åke Andrén 1999; Harry Lenhammar 2000; Ingun Montgomery 2002.

konstaterat i sin omfångsrika avhandling om etik och straffrätt i Sverige i tidig ny tid.[474] Yvonne Maria Werner anser dock å sin sida att 1734 års lag är ett uttryck för

> den gradvisa sekularisering av rättskipningen [...] som medförde att samhällsintresset de facto kom att ersätta Gud som referenspunkt. I det första skedet av denna förändringsprocess omvandlades synden mot Gud till ett brott mot staten för att sedan, för såvitt överträdelsen ifråga inte störde den mänskliga sammanlevnaden eller hotade statens intressen, successivt avkriminaliseras.[475]

Hans Andersson menar, med hänvisning till ett barnamordsfall från 1719, att religionen satte ramarna för argumentationen i domstolen. Samtidigt uppmärksammar han att det inte finns några tecken på motsättningar mellan religion och naturvetenskap – stadsläkarens utlåtande rymdes utan problem i det religiösa ramverket.[476] Samme forskare konstaterar dock att explicita dogmatiska formuleringar var sällsynta inför rätta. Fastän prästerna hade stort inflytande på den rättsliga kulturen var dogmer i form av Guds ord ovanliga i den rättsliga retoriken.[477] Även Niklas Ericsson påtalar att de religiösa argumenten i rätten var förvånansvärt få.[478] Han tolkar frånvaron som att rättsväsendet visserligen vilade på religiös grund men att den rättsliga retoriken låg på en mera pragmatisk nivå. De religiösa värderingarna var så självklara att de inte behövde utsägas – andra argument kom till användning när domstolarna avgjorde brottmål.[479]

Mina resultat stämmer väl överens med vad Hans Andersson och Niklas Ericsson funnit. Explicita religiöst färgade formuleringar är sällsynta i den rättsliga retoriken dvs. argumenteringen fram till domslutet på hovrättsnivå. Religionen ligger så att säga inbäddad och outsagd i den rättsliga diskursen. I ett enda barna-

[474] Bo H. Lindberg 1992 s. 456.
[475] Yvonne Maria Werner 1998 s. 82.
[476] Hans Andersson 1998 s. 91 f.
[477] Hans Andersson 1998 s. 99, 113.
[478] Niklas Ericsson 2003 s. 156-170.
[479] Niklas Ericsson 2003 s. 169 f. Se även Rudolf Thunander 1993 s. 169.

mordsmål, från 1697, hänvisade hovrätten till Guds lag och angav att kvinnan dömdes enligt 3 Mos. 18:7 och 20:14. Hon hade emellertid även gjort sig skyldig till blodskam och bibelställena handlade om denna synd och att den skulle straffas med döden.[480] När det gällde barnamord refererades inte till Guds lag och Bibeln. Jag finner således inget stöd för Erik Anners åsikt att domstolarna fram till 1734, då den nya lagen antogs, ofta hänvisade till Guds lag och i många fall åberopade specifik lagtext i Moseböckerna.[481] En anledning kan naturligtvis vara att barnamord inte nämns i Bibeln som en särskild brottskategori. Lagtexten om barnamord var, som jag tidigare visat, en speciallagstiftning som skapades under 1600-talet. Rätten refererade till 1684 års barnamordsplakat och högmålsbalken kapitel 2. Den tänkbara möjligheten att åberopa femte budet tillvaratogs inte.

Det sagda utesluter inte att materialet innehåller vissa referenser till Gud och Jesus eller Guds hus. Men det är då snarast hos vittnen eller anklagade, särskilt när bekännelse ska pressas fram, och på lägre rättsnivå. I några fall fann hovrätten dock målet så svårt att avgöra att man beslutade att ställa barnamordet under Guds dom. Saken lämnades, som notarien skrev, "under Guds allvisa dom".[482] Ibland innehåller protokollen från den första perioden textavsnitt som verkar vara direktcitat av vad som sagts av aktörerna i domstolen. Så hade en anklagad kvinna yttrat som bekännelse på tillfrågan av rätten att "det må vara så i Jesu namn".[483] Prästen frågade samma kvinna inför häradsrätten "om icke hon nu hade ett roligare samvete, sedan hon sin missgärning inför rätten fritt ut bekänt hade". Hon svarade "Ja, och tackar Gud för den nåden som han i detta mål henne förlänat, vill gärna lida för sina synder".[484] Orden finns i den rättsliga retoriken och någon

[480] GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 175.
[481] Erik Anners 1977 s. 15.
[482] GHA Brottmålsutslag 1704 BIIA:14 mål nr 44. Se även t. ex. GHA Brottmålsutslag 1697 BIIA:7 mål nr 5.
[483] GHA Brottmålsutslag 1695 BIIA:5 mål nr 121.
[484] GHA Brottmålsutslag 1695 BIIA:5 mål nr 121.

har sagt dem inför rätten. Men vi måste reservera oss mot att de religiösa formuleringarna verkligen är kvinnans egna ord. Det kan vara skrivaren som kombinerat en utförlig fråga från prästen med ett kortfattat svar från den anklagade så att prästens ord så att säga lagts i hennes mun. I ett annat fall, från 1697, noterade häradsrätten att hon "med gråtande tårar sin synd beklagar, beder Gud om nåd och förlåtelse".[485] År 1795 skrev underrätten att den anklagade kvinnan "förmanades att giva Gud äran och uppriktigt bekänna sin begångna stora synd"[486] och "att hon för att giva Gud äran och dess eget samvete mera lugn, borde upplysa och vidgå det barnet vid själva födseln haft liv."[487] En kvinna som anklagades för barnamord 1791 androg som ursäkt för att hon lagt sitt nyfödda barn i en jordhåla "att barnet efter hennes begrepp, icke fick komma i kristen jord".[488]

Anspelningar på religionen är vanligast i utsagor som rör den rättsliga praktiken dvs. hur ärendet hanterades redan från början, vem som var inblandad för att pressa fram bekännelsen och med vilka argument. Det står klart att prästen hade en mycket aktiv roll kring barnamordsärendena, både under stormaktstiden och i det sena 1700-talet. Han tog egna initiativ – beordrade bröstmjölkning, undersökning och rannsakning av den misstänkta kvinnan.[489] Han förhörde misstänkta kvinnor och vittnen, anmälde till häradsrätten och agerade i rätten.[490] Det förekom också att domstolen tog hjälp av prästen för att förmå den anklagade att bekänna sitt brott.

---

[485] LLA Gärds häradsrätt Domböcker vid lagtima ting 1691-1697 AIa:9 9/2 1697.

[486] LLA Färs häradsrätt 1795 AIa:71 6/11 1795.

[487] LLA Färs häradsrätt 1795 AIa:71 17/11 1795.

[488] GHA Brottmålsutslag 1791 BIIA:111 mål nr 142.

[489] Se t. ex. GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 75; GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 104, GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 126.

[490] Se t.ex. GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 68; GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 186; GHA Handlingar i underställda brottmål 1682-1726 E VAC:1 18/2 1717; LLA Färs häradsrätt 1795 AIa:71 6/11, 9/11 1795.

I ett fall från 1716 hade en "skickel. prästman besökt henne i dess fängelse 4 särskilda gånger ock med all flitig undervisning av Guds ord sökt förmå henne till ren bekännelse".[491] Religionen användes som påtryckningsmedel också i det sena 1700-talet:

> Sedan domstolen icke med sin varning och förmaning något kunde uträtta, så blev Hanna åter till häradsfängelset utförd, och herr komminister Ahlqvist anmodad närmare förhöra Hanna uti sin kristendom och förskaffa henne i möjligaste måtto den känslan av sitt brott, som vederbör, varöver komministern efter någon stunds förlopp avlämnar sin skrivelse. [...] hon äger klar och enfaldig insikt uti sin kristendoms och salighets kunskap. Har sist förflutne sommar begått Herrans H. nattvard."[492]

När rätten inte förmådde kvinnan att bekänna sitt brott noterades att man vände sig till prästen och överlämnade ansträngningarna att frambringa bekännelse till honom. I ett annat mål från 1798 skrev häradsrätten att "bör Pernilla Jonasdotter emellertid å Varbergs fästning i förvar hållas samt där av prästerskapet till fullständig bekännelse förmanas."[493]

Även hovrätten noterade ibland att den sett sig nödgad att anlita präster i detta syfte:

> fann Kungl. Rätten nödigt att låta brev avgå till konsistorium i Lund med begäran att förordna någon skickelig prästman som skulle föreställa Elena Nils dotter sin grova gärning och genom allvarsamma förmaningar bringa henne till en sannfärdig bekännelse varuppå svar ankommit att sådant blivit efterlevat, men hon ingalunda velat sig beveka låta till någon annan bekännelse än hon gjort, utan sagt sig gärna vilja dö för sitt foster, fast hon aldrig känt eller sett det hava liv ej heller varit vållande till dess död.[494]

En rättfärdig kristen livsföring och vördnad för den heliga nattvarden tillmättes betydelse när rätten talade om misstänkta brottslingar.[495] En anklagad kvinna hade erhållit nattvarden strax före

[491] GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 12/6 1716.
[492] LLA Färs häradsrätt 1795 AIa:71 9/11 1795.
[493] LLA Himle häradsrätt Dombok vid urtima ting 1789-1800 AIB:3 31/3 1798.
[494] GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 234.
[495] Se t. ex. Yvonne Maria Werner 1998 s. 86 f.

barnets födsel utan att "bekänna sin synd och tillstånd".[496] Att vid nattvarden inte erkänna att hon var med barn uppfattades som ett grovt avsteg från ett gott kristet uppförande. I ett annat fall noterades att kvinnan söndagen före barnets födsel stått kyrkoplikt för ett tidigare oäkta barn utan att tala om att hon återigen var havande. Av den anledningen ansågs "hennes lättfärdighet så mycket större".[497] Om en barnafader som misstänktes för delaktighet i barnamord konstaterade hovrätten att "han skall hållit sig ifrån Guds hus när födslotiden synderskan påkommit".[498] Det faktum att han inte gått till kyrkan som han borde förstärkte misstankarna om delaktighet i brottet. Domstolen fann emellertid för gott att erkänna "honom alldeles fri uti detta mål, där Gud framdeles icke skulle uppenbara denna saken med några andra skäl och omständigheter [...] lämnar saken under Guds dom".[499] En kvinna som spridit ut ett falskt rykte om barnamord beskrevs av hovrätten som "en löskona och tiggerska som på 7 års tid ej varit till herrans högvärdiga nattvard".[500] Hennes uselhet förstärktes genom rättens påpekande att hon så länge hållit sig borta från kommunionen.

Under det sena 1700-talet skulle den anklagades vandel dokumenteras i prästbevis som begärdes in av underrätten. I ett fall från 1791 noterade hovrätten att "tingsrätten underlåtit att på sätt kungl. förordningen, den 11 juli 1753 föreskriver, infordra vederbörande prästerskaps bevis och underrättelse om Anna Andersdotters kristendomskunskap, samt hurudant hennes leverne och förhållande tillförne varit".[501] Målet återförvisades till häradsrätten med krav på "behörigt bevis om tilltalade pigans kristendomskunskap och forna vandel".[502]

[496] GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 71.
[497] GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718 AII:10 18/5 1716.
[498] GHA Brottmålsutslag 1698 BIIA:8 mål nr 157.
[499] GHA Brottmålsprotokoll 1695-1700 AII:3 11/11 1698.
[500] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 21.
[501] GHA Brottmålsutslag 1792 BIIA:112 mål nr 174.
[502] GHA Brottmålsutslag 1792 BIIA:112 mål nr 174.

Sammanfattningsvis var de uttalat religiösa inslagen i den rättsliga retoriken förvånansvärt få. Religionen låg inbäddad som en outtalad bakgrund i den rättsliga diskursen. Rätten refererade aldrig till Guds lag eller specifika bibelställen när det gällde barnamord. Under stormaktstiden beslutade hovrätten i några svårbedömda fall att ställa målet under Guds dom. Ibland har rätten återgett religiöst färgade formuleringar som anges ha uttalats av de anklagade kvinnorna. Men det är möjligt att det istället är prästens formuleringar som angetts som kvinnans egna ord. Hur som helst är det intressant att notarien tillskriver brottslingen religiösa hänsyftningar.

Kopplingar till religionen märks annars tydligast när protokollen beskriver den rättsliga praktiken. Religionen användes som påtryckningsmedel för att frambringa brottsbekännelser – domstolen manade till bekännelse "för Guds skull". Och prästen deltog mycket aktivt i den rättsliga praktiken kring barnamorden.

Slutligen hade ett rätt och riktigt kristligt leverne utan tvekan betydelse när rätten diskuterade barnamord. Man talade om den anklagades tidigare frejd och vandel. En i övrigt sedesam livsföring var sålunda till förmån för brottslingen medan upprepade avsteg från dygden var till nackdel. I det sena 1700-talet var häradsrätten ålagd att infordra skriftligt prästbevis om den anklagades kristendomskunskaper, nattvardsvanor, rykte och anseende. Men, som jag visat i avsnittet om förmildrande omständigheter, var ett tidigare anständigt leverne i sig inte tillräckligt för att lindra straffet. Ett allmänt gott rykte måste kombineras med mera konkreta faktorer som enfald, ungdom, sjukdom eller fattigdom.

Sammanfattning

I denna undersökning har jag presenterat ett stort material från hovrätt, och ibland även från underrätter, sammanlagt 120 barnamordsmål. Tonvikten har legat på frågan om hur skuld/oskuld konstruerades i den rättsliga texten. Vilka är då huvudresultaten? Konstruktionen av berättelserna om barnamörderskor skapades mot bakgrund av en religiös värdestruktur. Den kristna moralupp-

fattningen och de religiöst baserade dygdeidealen utgjorde grunden på vilken lagen vilade och på vilken den rättsliga diskursen byggdes. Äktenskapet hade uppvärderats efter reformationen och bildade norm för vuxenlivet. Samhällsordningen var starkt kopplad till äktenskapet mellan man och kvinna. Sexuallivet och reproduktionen skulle enligt Guds och världslig lag hållas inom den äktenskapliga ramen. Kyrkan och religionen hade starkt inflytande på såväl lagstiftning som rättslig diskurs, särskilt under ortodoxins tidevarv under stormaktstiden men även i det sena 1700-talet, som också annan forskning visat.[503] Men den låg inbäddad i den rättsliga diskursen som en tyst och outsagd självklarhet som inte användes särskilt ofta i talet om barnamord inför rätta. Av texterna framgår dock att en dygdig kristen livsföring var av stor vikt när domstolen talade om barnamord.

I frågan om barnamord var kyrkan ytterst fördömande. Kvinnor som begått detta brott hade i kyrkans ögon förbrutit sig tvefalt – först genom att vara lättfärdiga, synda och begå sedlighetsbrott och sedan genom att dölja konsekvenserna av sedlighetsbrottet, inte ta ansvar för sina gärningar och ärligt utstå skammen samt de kyrkliga sanktionerna.

Lagtexten under perioden 1684–1861 kring barnamord omfattade fyra kriterier: olovlig beblandelse, dolt havandeskapet, fött i enslighet och lagt fostret å lönn. Även om denna formulering kan tyckas tämligen utförlig och precis fanns det, som i all lagtext, ett tolkningsutrymme.

I den rättsliga retoriken kring olovlig beblandelse gjordes gradskillnad i synen på hur allvarlig avvikelsen från den äktenskapliga normen varit. Om barnet avlats under äktenskapslöfte eller om föräldrarna var fästfolk ansågs det mindre troligt att kvinnan hade velat eller haft anledning att döda barnet. Handlade det om en lös

[503] Se t. ex. Bo H. Lindberg 1992; Jan Sundin 1992 s. 135; Rudolf Thunander 1993 s. 168 f.; Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 249-254, 258-262, 280; Hans Eyvind Næss & Eva Österberg 2000 s. 162; Eva Österberg & Erling Sandmo 2000 s. 17; Seppo Aalto, Kenneth Johansson, Erling Sandmo 2000 s. 206-209, 231; Erik Anners 1977 s. 14-23.

förbindelse utan tal om framtida giftermål ökade misstankarna mot kvinnan. Än värre var det om barnet var resultatet av ett äktenskapsbrott. Horsbrott belastade kvinnan med mera skuld än lönskaläge. Allra värst var det om sedlighetsbrottet omfattade såväl hor som blodskam. I sådana fall skuldbelades kvinnan i högsta grad.

Talet om dolt havandeskap visar att det var avgörande om kvinnan själv med ord bejakat sitt tillstånd. Även om alla i hennes omgivning kunnat se och visste att hon var med barn räknades det som dolt havandeskap så länge hon inte själv muntligt uttalat sig och bekräftat hur det stod till. Ett ordentligt offentliggörande av havandeskapet ansågs omfatta att flera trovärdiga hustrur och helst även prästen hade informerats av kvinnan. I bästa fall hade också barnmorska tingats inför den stundande förlossningen. I nödfall kunde det räcka att någon enstaka kvinna fått upplysningar av den havande kvinnan. Under den sena stormaktstiden kunde det till och med anses tillräckligt att endast barnafadern meddelats om graviditeten. Men, och det är viktigt, det gällde endast om han givit henne äktenskapslöfte och om paret hade bestämda planer på att gifta sig. I det sena 1700-talet krävdes att flera personer än barnafadern informerats om havandeskapet för att minska kvinnans skuld.

Vad beträffar kriteriet sökt enslighet vid förlossningen var det, intressant nog, ganska vanligt att domstolen konstaterade att kvinnan inte verkligen aktivt sökt enslighet. Av de rättsliga texterna kring enslighet framgår att den kvinna som inte bett om hjälp i förväg, inte tillkallat hjälp i själva födslostunden, dragit sig undan, förtigit vad som hände och inte strax berättat om födseln kunde anses ha sökt enslighet. Även här var kvinnans tal viktigt. Händelsen måste offentliggöras med ord eller åtminstone med jämmer och skrik i födslovåndorna. Offentliggörande i födslostunden med jämmer eller tal lindrade skuldbördan.

Rätten talade detaljerat om var och hur väl det döda barnet hade lagts å lönn och den anklagade kvinnans agerande, om hon medverkat till att barnet hittades eller om hon hårdnackat förnekade allt tills dess att någon fann den döda kroppen, klarlades.

Angående offentliggörandet av havandeskap och förlossning skedde en betydelsefull förändring med Gustav III:s barnamordsplakat 1778. Enligt denna förordning blev det tillåtet att hemlighålla havandeskap och förlossning. Barnmorskan var inte längre förpliktigad att anmäla att hon bistått en ogift kvinna vid förlossning. Bestämmelserna gällde naturligtvis under förutsättning att barnet inte kom till skada. De nya föreskrifterna fick genomslag i den rättsliga retoriken i ett par av de undersökta fallen. En hjälpkvinna som misstänktes för delaktighet i barnamord friades med hänvisning till att hon inte varit ålagd att anmäla födseln. I ett fall där man funnit ett dött barn ansåg hovrätten att barnet inte bragts om livet och av det skälet skulle man i enlighet med 1778 års barnamordsplakat inte eftersöka modern.

Enligt circumstantiaeläran skulle rätten noga överväga omständigheterna i varje brottmål för att därefter fastställa ett rättvist straff. Vissa omständigheter i barnamordsmålen verkade i förmildrande riktning och motverkade konstruktionen av skuld. Äktenskapslöfte ansågs som ett mycket tungt vägande skäl att lindra straffet. En kvinna som bevisligen skulle komma att ingå äktenskap med barnafadern antogs inte ha haft anledning att döda barnet. När den anklagade inte på allvar avvek från det kristna dygdeidealet, hade vigseln inom räckhåll, själv gick till prästen och berättade att hon fött barn och att barnet var dött samt sa att hon önskade få det begravt på kyrkogården och åstundade tillgång till nattvarden för egen del, då gav det rätten anledning att fastställa ett lindrigt straff. Andra omständigheter som rätten åberopade för att lindra straffet var kvinnans enfald, fattigdom, ungdom och sjukdom. Om fostret varit uppenbarligen ofullgånget verkade det likaså i lindrande riktning. När barnkroppen inte visade några synliga tecken på våld angavs det som motiv till strafflindring. Barnaföderskans blygsel och rädsla anfördes i en del fall – oftare under stormaktstidens slutskede än i det sena 1700-talet. I vissa fall lindrades straffet med anledning av att kvinnan redan suttit länge i fängsligt förvar i väntan på hovrättens utslag.

En viktig förändring när det gäller förmildrande omständigheter kan skönjas vid slutet av 1700-talet. Då började rätten tala om tillfällig psykisk instabilitet hos kvinnan i samband med förlossningen. Under 1780-talet uppstod interdiskursivitet mellan den rättsliga diskursen och en diskurs om kvinnans momentant labila tillstånd i förbindelse med barnafödande. Vi ser fröet till en ny rättslig diskurs kring barnamordsbrottet som senare kom att bli fullständigt dominerande.

För att frammana bilden av en uppenbart skyldig kvinna uttryckte sig rätten med patos i den rättsliga retoriken. Negativt laddade uttryck och formuleringar användes för att separera barnamörderskan från vanliga hederliga människor och legitimera hårda straff. Rätten producerade berättelser om skuld och oskuld. I barnamordsmålen handlade det mestadels om skuld. Men det var inte en enkel och okomplicerad fråga om skuld *eller* oskuld – antingen eller. Som jag visat fanns det ett tolkningsutrymme i lagen och vissa omständigheter kunde anses minska skuldbördan. Kvinnor som anklagades för barnamord tillmättes alltså olika grader av skuld. Konstruktionen av berättelsen om den verkligt skyldiga barnamörderskan byggde på talet om *det utomäktenskapliga, lättfärdiga och lösaktiga, det okristliga och onda moderskapet samt döljandet och hemlighållandet.*

5. Medicinvetenskapens intåg i den rättsliga diskursen

I detta kapitel ska jag närmare undersöka och tolka förekomsten av medicinvetenskapliga inslag i den rättsliga diskursen kring barnamord. I vilken mån kan sådana vetenskapliga element urskiljas i den rättsliga argumenteringen under de två undersökningsperioderna och vilken förändring kan spåras mellan de två tidsutsnitten? Därutöver vill jag belysa vilka effekter vetenskapliga argument fick i rättspraxis – verkade de i friande eller fällande riktning?

Expertisens intåg

Under den första tidsperioden var det, som redan skymtat i undersökningen, mycket sällsynt att någon person med formell medicinsk skolning kallades att granska den misstänkta modern eller det döda barnet. Besiktningen sköttes av pålitliga människor i lokalsamhället. Ofta var det några grannhustrur som kom för att undersöka barnkroppen.[1] I en del fall nämns inte vilka som inspekterat kroppen och en gång anges endast att "åtskilliga personer" beskådat barnet.[2] Det verkar huvudsakligen ha varit kvinnor som haft till uppgift att granska de små barnliken. Ibland biträddes en eller flera hustrur av en barnmorska eller jordegumma vid besiktningen. Rätten noterade då vilka fynd "[e]n jordegumma med 2ne andra ärliga hustrur som barnet besiktigat" gjort.[3] I ett annat fall antecknades att barnet "av en förståndig gammal barnmorska

[1] Se t.ex. GHA Brottmålsutslag 1711 BIIA:21 mål nr 114; GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 110. Se även GHA Brottmålsutslag 1703 BIIA:13 mål nr 9; GHA Brottmålsutslag 1714 BIIA:24 mål nr 107; GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 59; GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 83.

[2] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 112.

[3] GHA Brottmålsutslag 1714 BIIA:24 mål nr 200. Se även GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 111.

blivit granskat".[4] I några fall får vi veta att flera jordegummor kommit för att undersöka barnkroppen.[5] Det förekom även att jordegumman tillkallades för att bröstmjölka kvinnor som misstänktes ha fött barn.[6]

Jordegummorna var vid denna tid erfarna kvinnor som besatt kunskap om havandeskap och förlossning. De visste vilka skador ett nyfött barn kunde erhålla under födseln utan att det för den skull utsatts för otillbörligt våld. Och de kunde avgöra om en kvinna var gravid eller nyligen hade fött barn. Men dessa kvinnor saknade i de allra flesta fall formell medicinsk utbildning och deras kunskap baserades på tradition och praktisk erfarenhet. Därför kan deras utlåtanden inte hänföras till en vetenskaplig diskurs. Det handlade snarare om en fördjupad traditionell vardagskunskap som för övrigt delades med de mogna gifta kvinnorna i lokalsamhället. I rollen som hustru ingick ju, som jag redan nämnt, att närvara och assistera vid födslar i släkten och grannskapet. Jordegumman var medlem i det lokala kvinnokollektivet, och det är endast i en handfull fall rätten har noterat hennes delaktighet i besiktningen av döda barn under denna period. Det är dock fullt möjligt att en barnmorska eller jordegumma deltog oftare än vad rättsprotokollen visar. Denna semiprofessionella person kan mycket väl dölja sig bakom beteckningen hustru. Gränsen mellan vem som var hustru och vem som benämndes som jordegumma var inte heller knivskarp.

Johan von Hoorn, "den svenska obstetrikens fader", författade den första boken om förlossningskonst, *Den Svenska wälöfwade Jord-Gumman,* som utkom 1697. Boken vände sig i första hand till barnaföderskorna själva. Författaren menade att barnmorskorna vid slutet av 1600-talet hade låg status och inte längre var pålitliga och skötsamma hustrur som tidigare.[7] Han skriver känslosamt att

---

[4] GHA Brottmålsutslag 1702 BIIA:12 mål nr 76.

[5] GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 55; GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 186.

[6] Se t. ex. GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 138.

[7] Pia Höjeberg 1995 s. 74, 82 f.

> detta viktiga ämbetet som tillförene vackra och hederliga matronor betjänte, är nu förfallet uti många samvetslösa fyllkärringars händer, som mera betjäna, ja misshandla, deras nästa för ett stycke bröd skull, och att de må allstädes få vara med fingren uti fatet och med näsan uti kannan, än hjälpa en uti dödsångest svävande hustru uti dess svåra barnfänge: Lite betänkandes att de en gång för Guds domstol skole giva räkenskap, huru de detta embetet förestått hava [...][8]

Barnmorskornas låga status härrörde, enligt Hoorn, från kvinnors bekvämlighet, högfärd och förakt för en syssla som innebar att man skulle hjälpa såväl fattiga som rika. De högfärdiga madammerna ville hellre ha nattro i den varma sängen än av kristen kärlek hjälpa plågade barnaföderskor. Hoorn menade att en särskild utbildning skulle höja barnmorskornas status. Dessa kvinnor borde få mera kunskap och professionaliseras. En människa som ansvarade för flera människoliv måste ha ordentlig utbildning, underströk denne vetenskapsman.[9]

Hoorn ägnade stor kraft åt att förbättra förlossningsvården och bidrog till det första svenska barnmorskereglementet som kom år 1711. Vid samma tid startade han en barnmorskeutbildning i Stockholm och 1715 trycktes hans lärobok för barnmorskor. Boken som bar titeln *De twenne Gudfruchtige I sitt kall trogne, Och therföre Af Gudi wäl belönte Jordegummor, Siphra Och Pua hwilka Uthi enfaldiga Frågor och Swar En lärgirig Barnmorska troligen underwisa,* blev efterfrågad, kom ut i hela sex upplagor och översattes även till tyska.[10] Det dröjde emellertid innan välutbildade barnmorskor fanns att tillgå ute i landet. År 1750 skickade Collegium medicum ut ett cirkulär till landshövdingarna och uppmanade dem att sända lämpliga hustrur till barnmorskeutbildningen i Stockholm. En kvinna från varje socken borde utbildas.[11] Alla barnmorskor

[8] Ur Johan von Hoorn *Den Swenska Wälöfwade Jord-Gumman* 1697, här citerad från Pia Höjeberg 1995 s. 83. Om Johan von Hoorn och förlossningsvården se Christina Romlid 1998 s 53-62.

[9] Pia Höjeberg 1995 s. 83.

[10] Pia Höjeberg 1995 s. 74, 129.

[11] Pia Höjeberg 1995 s. 73 f., 117.

skulle utbildas av manlig expertis i Stockholm och examineras av Collegium medicum.[12] Men det gick trögt. I en rapport från 1765 konstaterade David Schultz, Sveriges förste professor i obstetrik, att "Ifrån Rikets städer och orter hava icke mer än 19 personer uppå 4 års tid sig anmält till undervisning uti Barnmorskekonsten."[13] Bristen på kunniga barnmorskor var alltså mycket stor, särskilt utanför städerna. År 1769 skrev stadsläkaren i Vänersborg:

> Staden håller tvänne barnmorskor vilka bägge varit i Stockholm och där undergått examen. Innevånarna äro alltså i denna delen tillfullo hulpna; men kringliggande orter mycket litet. I synnerhet är allmogens hustrur i mycken ynklig belägenhet vid barnförlossningar; varföre man ock ofta hörer både dem och fostren dö, dels före och dels strax efter förlossningen.[14]

Den ena av dessa barnmorskor i Vänersborg, Helena Malhiem, hade visat sig synnerligen driftig. Hon påtalade hur okunniga många jordegummor var. År 1758 reste hon till Stockholm och anhöll personligen hos Collegium medicum om att få undervisa dessa kvinnor i Älvsborgs och Dalslands län i barnmorskekonsten. Hon bad även om att få en lärobok som hon själv skrivit i ämnet tryckt.[15] Helena fick avslag på sin begäran om att få sin bok tryckt. Den ansågs ofullständig och sämre än von Hoorns lärobok. Dessutom avsåg en assessor Elf som undervisade på barnmorskeutbildningen att inom kort ge ut en liten skrift i barnmorskelära. Därför fanns inget behov av Helenas lärobok.[16] Däremot tilläts hon undervisa hustrur i förlossningslära, men med vissa förbehåll:

---

[12] Pia Höjeberg 1995 s. 137, 145.

[13] Ur *Berättelser Inlemnade til Kongl. Collegium Medicum rörande Medicinal Werkets Tilstånd i Riket,* Stockholm 1765. Här citerad från Pia Höjeberg 1995 s. 146.

[14] Ur *Provincial Medici Dr David Hultmans berättelse om Medicinal Wärkets tillstånd i Elfsborgs Län. Berättelser til Riksens Höglofl. Ständer rörande Medicinal Werkets Tillstånd i Riket. Riksdagen 1769.* Här citerad från Pia Höjeberg 1995 s. 149.

[15] Pia Höjeberg 1995 s. 129-132. För en intressant skildring, med utgångspunkt från dagboksanteckningar, av en barnmorskas vedermödor i nordöstra USA under perioden 1785-1812 se Laurel Thatcher Ulrich Stockholm 1992.

[16] Pia Höjeberg 1995 s. 136.

> få sådana hustrur ej avlägga ed mindre anses för auktoriserade att vid domstolarna ock annars aflämna några vittnesbörd om vad som kan påfodras åliggandes det jämväl dem att vid svårare förlossningar ock då lägenhet gives alltid rådföra sig antingen med provincialmedicus i orten eller hustru Malheim.[17]

En barnmorska utan examen från Stockholm tilläts alltså inte att lämna vittnesmål inför domstol om sådant som rörde hennes värv. Vittnesmål som rörde förlossningar skulle endast få lämnas av edsvurna, i huvudstaden examinerade barnmorskor. Collegium medicums beslut visar på en strävan mot professionalisering och en monopolisering av vetenskapen. Den vetenskapliga verksamheten förbehölls akademiskt skolade män.

Barnmorskan och författaren Pia Höjeberg, som 1995 lät trycka Helena Malheims lärobok, poängterar att manliga medicinare lade beslag på förlossningskonsten under 1700-talet. Hon skriver att

> det är en egendomlighet att barnmorskans ställning snarare försvagades än förbättrades i takt med att hennes förutsättningar att utöva yrket professionellt ökade.
>
> I Helenas historia blir detta tydligt. Hon är själv exemplet på hur en ambitiös och kunnig barnmorska som såg vad som behövde göras för att förbättra förlossningsvården ändå inte fick göra detta. Ty det verkar ha varit så att barnmorskans möjlighet att påverka historiens lopp togs ifrån henne i samma stund som hennes konst blev akademisk vetenskap – en vara där andra tog patent.[18]

Efter denna utvikning kring strävandena och hindren för att förbättra förlossningskonsten vill jag än en gång betona att de barnmorskor som under stormaktstidens slutskede utförde besiktningar på misstänkta kvinnor och döda spädbarn inte var formellt skolade. Den första utbildningen för barnmorskor påbörjades i Stockholm omkring 1712, och det är osannolikt att ens någon av de barnmorskor eller jordegummor som nämns i de under-

[17] Ur *Collegium medicum protokoll 24 juli 1758.* RA. Här citerat från Pia Höjeberg 1995 s. 136 f.

[18] Pia Höjeberg 1995 s. 146 f. Om manliga medicinares kamp gentemot barnmorskor om monopol på expertstatus se även Michael Clark & Catherine Crawford 1994 s. 9.

sökta protokollen utbildat sig i Stockholm. Visserligen bör man nog ta von Hoorns och andra manliga medicinares uttalanden om de outbildade barnmorskornas status och praktik med en nypa salt. De kan vara retoriska grepp av manliga vetenskapsmän som strävade efter att monopolisera vetenskapen och lägga beslag på obstetriken.[19] Johan von Hoorn skrev redan 1690 i sin doktorsavhandling som lagts fram i Leiden: "Förlossningskonsten [...] bör långt ifrån hänvisas till kvinnan ensamt, ty många grunder utvisa, att den bättre utövas av mannen".[20] Dock tyder Helena Malhiems önskan om att få förmedla kunskap om förlossning till kvinnor på landsbygden på att det verkligen fanns stora behov.

Även om besiktningen av döda barnkroppar framförallt var kvinnogöra kring sekelskiftet 1700 förekom det att nämndemän eller kyrkans sexmän deltagit. Domstolshandlingarna om barnamord förtäljer i ett fall att "några av kyrkans sexmän samt åtskilliga beskedliga kvinnor" utfört undersökningen.[21] I ett annat sägs att "hustrurna och några av nämnden" verkställt granskningen.[22] En besiktning gjordes, som det verkar, av enbart män. Då var det "kyrkoherden i församlingen och 4 beskedliga män" som synat barnkroppen.[23]

Endast i två barnamordsfall från det tidiga 1700-talet hade andra än lekmän och barnmorskor varit inkopplade. I det första fallet hade "Stadsfiskalen [...] hos borgmästaren ansökt och erhållit order till fältskären i staden och några andra förståndiga hustrur och jordegummor, att inqvirera om det, uppå Malena Nils dotter utkomna ryktet, bestod av någon sanning [...] skola de fullkoml:n då kunnat se, att dottern var med barn".[24] Här hade alltså borgmästaren anmodat stadens fältskär att kontrollera sanningshalten i

[19] Se även Christina Romlid 1998 s. 53.
[20] Christina Romlid 1998 s. 53.
[21] GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 104.
[22] GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 71. Se även GHA Brottmålsutslag 1707 BIIA:17 mål nr 113.
[23] GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 234.
[24] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 170.

ett rykte om att en ogift kvinna väntade barn. Därefter hade man ute på marken under en torva först funnit "några små ben efter ett spätt barn" "vilka doktorn och professorn Belou besett, och sitt omdöme däröver lämnat, att samma foster icke länge i den då varande heta sommaren kunnat ligga i jorden, innan det till dess späda kropp alldeles blivit förtärt, resonerandes dess utan, att av benen ej annors synes, än ju fostret varit fullkomligt".[25] I samma fall hade man sedan funnit en del ben nedgrävda under ett päronträd. Dem lät man också undersöka av medicinsk expertis:

> De oppgravna benen haver Magistraten skickat till Doctores medicinæ H:r Profess:n Belou ock Provincial Doctoren Döbelium, vilken senare 2ne gånger skrifteln lämnat sitt betänkande över desamma, med slutligt förklarande, att om ibland samma ben skulle vara människoben, så voro de ändå för starka och stora, att vara efter ett nyfött barn, utan av får, hund ellr annat kreatur, ock alldeles intet några människoben.[26]

Detta barnamordsmål härrör från universitetsstaden Lund. Närheten till medicinsk expertis medverkade sannolikt till att fynden blev professionellt granskade. Det första fyndet härstammade enligt medicinaren från ett fullgånget människofoster. Men kroppen var så illa åtgången av förruttnelse att inget kunde sägas om dödsorsaken. Den anklagade kvinnan friades eftersom det bevisades att hon fött sitt barn i Danmark. Barnet hade enligt intyg från prästen på orten blivit döpt och en skeppare hade försäkrat att det sedan dött till sjöss och blivit begravt på Falster.[27]

I det andra fallet, som är från 1712, hade rådstugurätten i Helsingborg inhämtat utlåtande från experter: "Betygandes doktor Johan Thomson och stadsfältskäraren Andreas Lattis som fostret besiktigat, att det till alla delar varit fullgånget, och att de ingen annan åkomma därpå funnit än att huvudskålen varit bräckt".[28] Modern påstod att detta barn varit ofullgånget och dödfött. Hon

[25] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 170.
[26] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 170.
[27] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 170.
[28] GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 29.

dömdes till döden enligt 1684 års barnamordsplakat. Den medicinska expertisens utlåtande om barnet bidrog till att dödsdomen fastställdes i hovrätten.[29]

Under perioden kring sekelskiftet 1700 handlade likbesiktningarna vid barnamord endast om yttre inspektion av kroppen. Rättens noteringar om granskningen är relativt knapphändiga. I ett fall från 1696 protokollfördes att barnet "av 3ne edeliga vittnen är betygat hava med lemmar, hår och naglar varit fullgånget".[30] Ibland tillkallades ortens jordegumma för att syna barnet: "En jordegumma med tvenne andra ärliga hustrur som barnet besiktigat, hava icke funnit där å tecken av våldsam handåverkan; dock att det synts varit fullgånget, fast det varit något litet och smalt."[31] I ett tredje fall hade en bonde och några kvinnor undersökt den döda kroppen: "Bonden Per Sonesson, som barnet besiktigat då knytet öppnades har edeln. vittnat att det varit mycket litet till kroppen, ock efter hans tycke ej fullgånget, jämväl ock hava kvinnorna, som det sedermera synat utsagt at de ej kunnat skönja om det hade hår eller naglar."[32] Hår på huvudet och utvecklade naglar framstår som de absolut viktigaste kännetecknen på ett fullgånget foster. Inte i något enda barnamordsfall från denna tid hade kroppen öppnats och granskats invärtes. Endast i enstaka fall hade alltså någon med medicinsk specialkompetens granskat kvarlevorna. Och de utlåtanden som gjordes av expertisen präglades, som vi sett, inte av någon vetenskaplig diskurs. Att barnen varit fullgångna och att skallen varit skadad på ett av dem samt att några ben inte härstammade från ett nyfött barn kunde, enligt min mening, lika gärna ha konstaterats av erfarna lekmän i lokalsamhället.

---

[29] GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 29.

[30] GHA Brottmålsutslag 1696 BIIA:6 mål nr 116.

[31] GHA Brottmålsutslag 1714 BIIA:24 mål nr 200.

[32] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 83. För ytterligare noteringar om besiktningen under den första undersökningsperioden se t.ex. GHA Brottmålsutslag 1696 BIIA:6 mål nr 52; GHA Brottmålsutslag 1702 BIIA:12 mål nr 76; GHA Brottmålsutslag 1713 BIIA:23 mål nr 75; GHA Brottmålsutslag 1714 BIIA:24 mål nr 107. Om besiktningen av döda kroppar i det tidiga 1700-talet se Bodil E. B. Persson 1998 s. 145-149.

Under senare delen av 1700-talet hade den rättsmedicinska vetenskapen börjat etableras i Europa och Sverige. Rättsmedicinsk kunskap och praktik utövade inflytande på rättslig diskurs och rättspraxis. Den vetenskapliga forskningen i ämnet var väl utvecklad på den europeiska kontinenten, särskilt i Italien, Frankrike och Tyskland.[33] Även i Skottland var den akademiska forskningen och utbildningen inom rättsmedicin framstående.[34] I England däremot utvecklades vetenskapen senare. De brittiska historikerna Michael Clark och Catherine Crawford framhåller att "medico-legal scholarship was remarkably slow to develop in England".[35] Crawford betonar också att medicinsk expertis hade högre status inom rättsväsendet på den europeiska kontinenten jämfört med England.[36] Mark Jackson anför dock att inom engelsk rättspraxis skedde en professionalisering av den medicinska bevisföringen kring mitten av 1700-talet. Under 1760-talet blev rättsmedicinska vittnesmål vanliga inför engelska domstolar även om forskningen hamnat i bakvattnet i ett internationellt perspektiv.[37] Dessa utlåtanden var emellertid alltid muntliga, inte skriftliga som i andra länder. Med det engelska processförfarandet var det inte heller möjligt att ajournera rättegången för att inhämta kompletterande medicinska upplysningar om det fanns sådana behov.[38]

[33] Michael Clark & Catherine Crawford 1994 s. 5 f.; Mary Nagle Wessling 1994 s. 125.

[34] Michael Clark & Catherine Crawford 1994 s. 8 f. Om den rättsmedicinska diskursens intåg i rättsväsendet i Skottland se Brenda White 1994.

[35] Michael Clark & Catherine Crawford 1994 s. 5 f. Citatet från s. 6. Se även Catherine Crawford 1994 s. 89, 105. Orsaken till att den engelska vetenskapen utvecklades senare än i andra länder anser Catherine Crawford vara att processförfarandet skilde sig åt. Medan England hade ackusatorisk process hade de andra länderna inkvisitorisk. Det medförde att kraven på och behoven av vetenskapen inte var lika framträdande i England, enligt Crawford. Catherine Crawford 1994 s. 89 f., 94-101. Se även Michael Clark & Catherine Crawford 1994 s. 6.

[36] Catherine Crawford 1994 s. 90-94.

[37] Mark Jackson 1994 s. 68, 75.

[38] Catherine Crawford 1994 s. 105 f.

Främsta drivkraften bakom utvecklingen av den rättsmedicinska vetenskapen var, enligt internationell forskning, barnamordsbrotten. Svårigheterna med bevisföring vid dessa brott medförde ökade krav på att med visshet kunna fastställa om barnet varit vid liv och att bestämma dödsorsak.[39]

År 1776 gav medicine doktorn, kunglige livmedikus och ledamoten av Collegium Medicum, Jonas Kiernander, ut en omfattande och inflytelserik handbok i rättsmedicin. I denna avhandling med titeln *Utkast til Medicinal-Lagfarenheten, Domare til Uplysning, Läkare til Hjelpreda och Barnmorskor til Undervisning I Ämnen, som röra Människo-Kroppen* delgavs läsaren allehanda läkarvetenskapliga rön. Boken är fylld av hänvisningar till annan svensk och internationell rättsmedicinsk forskning. Inte minst refereras till den välkände svenske vetenskapsmannen Johan von Hoorns banbrytande arbeten. Stort utrymme ägnades åt havandeskap, missfall, graviditetens längd och förlossning. Och ämnet barnamord tilldelades ett eget detaljrikt kapitel. Vidare informerades om sådant som människans åldrar, jungfrudomen, oförmögenhet i äktenskapet, kvinnans ofruktsamhet, kärleksdrycker, gifter, friska sårs dödlighet, smittsamma sjukdomar och simulerade sjukdomar. De avslutande kapitlen i den nästan 750 sidor långa skriften handlar om undersökning av oväntade dödsfall och om besiktning av döda kroppar.

Av texten i kapitlet om döda kroppars besiktning framgår att i det sena 1700-talet hade normen för vem som skulle utföra besiktningen och hur den skulle gå till förändrats. Det dög inte längre med ärliga hustrur och beskedliga män i lokalsamhället. Besiktningen hade förvetenskapligats och professionaliserats. Kiernander skriver inledningsvis:

> Jag antager för en afgiord sak, det ingen bör äga tilstånd, at förrätta en laglig besiktning, som icke förrut innehämtat och äger en fullkomelig kundskap i Anatomie och Physiologie, m.m. samt är

[39] Se t.ex. Catherine Clark & Michael Crawford 1994 s. 6 f.; Mary Nagle Wessling 1994 s. 119, 137; Mark Jackson 1994 s. 65 f., 69; Maria Kaspersson 2000 s 88, 151.

> behörigen examinerad och pröfwad: Han bör och derjämte hafwa aflagt den wanliga Embetes eden, och hafwa i beredskap alla tjenliga werktyg, som til et sådant göromål erfordras.[40]

Därefter följer en oerhört noggrann beskrivning av hur den yttre och inre besiktningen av en död kropp skulle verkställas. Kiernander föreslår även att två representanter från rättsväsendet skulle närvara vid undersökningen för att den skulle vinna större rättslig kraft:

> Det vore ej orådligt, när någon besigtning på döda kroppar göres, at twänne laggilde Män wid den äfwen woro närwarande, hwilka, om så skulle påtränga, kunde intyga, at härmed så förewetter, som Besigtnings Attesten innehåller, dels på det denna förrättning måtte liksom för mera laglig hållas, dels ock, at den härigenom uti en större aktning måtte sättas. I Tyskland förordnas alltid 2:ne Scabini, eller Ledamöter i Rätten, hwarest brottet skall ransakas och dömas, at wara wid denna Act närvarande, hwilket och kunde stadgas hos oss.[41]

Förslaget tyder på att rättsmedicinen inte alltid vann full tilltro och respekt samt att den inte tillmättes den vikt vid domstolarna som läkarna önskade. Med andra ord ser vi spår av en diskursiv kamp där representanter för en ny vetenskaplig diskurs kämpar för att dess element ska accepteras och inlemmas i den rättsliga diskursen. Det medicinvetenskapliga fältets integrering i det rättsliga fältet skedde således inte utan motstånd men resultatet blev så småningom en interdiskursivitet, som också kan avläsas i rättsliga texter. Kiernanders handbok avslutas med grundliga anvisningar om och exempel på hur den läkarattest som skulle avlämnas till domarna borde utformas.[42]

Kiernander ägnar ett särskilt avsnitt åt besiktningen av mördade barn. Han framhåller läkarvetenskapens stora betydelse genom att påpeka att "[o]m rätta sammanhanget uti alt, som rörer

[40] Jonas Kiernander 1776 s. 729. Om läkaren som expert vid likbesiktningar se Bodil E. B. Persson 1998 s. 114-118.

[41] Jonas Kiernander 1776 s. 737 f.

[42] Jonas Kiernander 1776 s. 740-746.

Barnamord, skall kunna utletas, är besiktningen på det mördade Barnet oförnekeligt det säkraste, och angelägnaste medlet dertil, som ofördröjeligen derföre bör werkställas."[43] Med dessa ord betonar han att den medicinska vetenskapen är avgörande för att domstolarna ska kunna hantera barnamordsbrottet rätt. Låt oss nu ta del av den lärda diskurs som blir synlig i Kiernanders instruktion för besiktning av mördade barn:

> 1. Beskådas barnet, om det är fullgångit eller intet. De säkraste tecknen til det förra är, om naglarne äro riktige, om kroppen är hullig och köttfull, samt hafwer sin behöriga längd: ty som et omoget foster kan hafwa hår på hufwudet, så kan ock et fullgångit ofta se litet och spädt ut. Et fullgångit foster hafwer wid framkomsten stundom en ljus-röd, hwit, brun, mörk-brun, brun- eller blåacktig färg, den merendels kan tilskrifwas en swår förlossning; De twenne förra betekna gerna swaga lifskrafter hos barnet, men ej så de senare, hwaremot det ofullgångna, hafwer en rodnad, som ej illa kan liknas wid en nyflådder hare. Ansiktets färg och utseende bör tillika anmärkas.
>
> 2. Tilses, om på kroppens yttre delar äro sår, swullnader, blånader, (Om barn dö av slag i moderlifwet, så är ryggen blå, samt endera sidan.), krossningar eller intryckningar, såsom på Fontanellen och bröstet; om nafelsträngen ännu sitter fast wid moderkakan, eller om den är afsliten eller afklipt, lång eller kort; med et ord, huru lång han är, af hwad färg, hwit, som är den naturligaste, gul-mörk, sammandragen, eller murken, samt om tecken gifwas, at blod igenom honom afrunnit. Icke mindre bör moderkakan besiktigas, om hon är til hands: i annan händelse bör efterfrågas, om hon warit stinkande, saftlös, Schirros, murken, rutten eller af en mörk färg. Noga bör ock granskas, om något märke synes af en blåaktig ring bak i nacken i hufwudet, imellan refbenen eller wid wänstra wårtan, ock om blod där bredewid finnes. Efterses, om ej något i Barnets mun eller hals finnes instoppadt, samt om Testiclarne hos Gossarna lidit något wåld, genom kråssning, klämning, eller icke.
>
> 3. Härefter aftages Integumenterne på hufwudet, hwarwid wikare ses, om Fontanellen är ned tryckt: Om hufwudskåls benen äro rödacktige eller bräkte: Om lefrad blod är under skinnet, eller om

[43] Jonas Kiernander 1776 s. 197 f.

den gifwer sig ut imellan Suturerne, när det lindrigt tryckes på dem, hwarpå straxt hufwudskåls benen låssas, til at så säkrare se, om benen äro bräckte eller ej: Om någon utådrad blod finnes uppå hjerne-hinnorne, eller uti hjernans kamrar, på sidorne af honom, eller om hjerne-kamrarne mera eller mindre äro fylde med watten, och ändteligen, om de större blodgångarne (Sinus Duræ Matris): antingen äro til det mästa toma, eller ock fylda med blod.

4. Bröstet besiktigas häruppå, då efter dess öpnande, straxt faller i ögonen, om Bröst Caviteten är liten eller ock utwidgad: Om den är fyld med watten eller lefrad blod: Öpnas Luftröret (Arteria Aspera) ses, om det är fyldt med en segare slem, eller en tunnare wätska: Sedan skådas, huru lungorna se ut. Deras tilstånd undersökes, efter §. 70 och § 81, p. 201. Hjertat ransakas med dess säck, om i denna sednare, finnes blod: Om den uti hjertkamrarne eller hjertöronen är mycket samlad och lefrad, besynnerligen i den högra, eller ock, om de, til större delen, eller ock aldeles, af den äro uttömde.

5. Ändteligen upskäres ock buken, at se innälfworne uti sit läge, antingen hela och med blod naturligen fylda, eller söndriga och förstörda, med blod öfwerdragne, eller ock nästan aldeles blodlösa, hwilket Sinus Venæ portarum lättast gifwer tilkänna. Tarmarne finnas ock stundom toma, ibland fylde af det så kallade becket, äfwenså Urin-blåsan, antingen full eller tom. (Denna erindran har Professor Faselius, i sin Medicina Legalis, Cap. de Infanticidio p. m. 84, & 85, anfört af hwilken jag föreställer mig, det ingen säker uplysning til barnamord kan hämtas; oacktadt sådant wil jag likväl densamma icke förbigå, emedan den ändock wid något tilfälle torde hända, kunde hafwa sin nytta.) Härwid bör ihogkommas, at enär någon utwärtes blånad på kroppen synes, bör det deremot swarande inwärtes stället jemwäl besiktigas, om någon dödelig skada derstädes kan upletas.[44]

Texten inleds som vi ser med anvisningar om den yttre besiktningen. Stor vikt läggs vid naglarnas utveckling, något som även gjorts vid lekmannamässiga undersökningar.[45] Däremot tillmäts

[44] Jonas Kiernander 1776 s.198-201.

[45] Enligt dagens medicinska kunskap är naglarna utvecklade i den 17:e graviditetsveckan, dvs. redan innan fostret är halvgånget. Lennart Nilsson & Lars Hamberger 1995 s. 117.

huvudhåret ingen större betydelse. Kiernander betonar att även ofullgångna foster kan ha rikligt med hår. Tidigare hade, som jag visat, hår på huvudet och naglar varit de viktigaste kriterierna vid bedömningen av om fostret varit fullgånget. Barnkroppens färg ska noggrant registreras. Den yttre granskningen omfattar vidare syning av kroppen samt av navelsträngens och moderkakans beskaffenhet. Så kommer författaren in på det verkligt vetenskapliga fältet – obduktionen. Här ger han mycket detaljerade fackmannamässiga instruktioner om hur det ska gå till. Först ska huvudet öppnas och dess delar examineras omsorgsfullt. Därefter följer i tur och ordning brösthålan och bukhålan med de inre organen. Slutligen ska den medicinske experten undersöka hur utvändiga skador tar sig ut invärtes och om de i sig kan ha varit dödliga.

Vad beträffar undersökningen av lungorna innehåller Kiernanders bok en utförlig text kring det så kallade lungtestet. Det innebar att lungorna togs ut och lades först hela och sedan sönderdelade i rent vatten. Om de flöt ansågs det visa att barnet hade andats och alltså haft liv efter födseln. Detta test var välkänt och användes vid misstankar om barnamord såväl i Sverige som utomlands. Dock fanns tvivel om dess tillförlitlighet. Olika faktorer som patologiska förändringar och förruttnelse ansågs kunna påverka lungvävnaden så att testresultatet förfelades. Kiernander framhåller att utländska vetenskapsmän påtalat denna otillförlitlighet men refererar även till mångfaldiga experiment med lungvävnad som utförts av von Hoorn. Denne vetenskapsman hade kommit fram till att lungtestet trots allt var pålitligt.[46] Kiernander avslutar utläggningen kring lungtestet med att framhålla att detta ensamt inte kunde tas som bevis för barnamord. Även andra tecken och omständigheter måste vägas in då frågan om mord avgjordes.[47] I Sverige fanns alltså, åtminstone från 1776, noggranna instruk-

[46] Jonas Kiernander 1776 s. 134-169. Om lungtestets betydelse och tillförlitlighet se även Herman Antell 1895b s. 83 ff., 87-92.

[47] Jonas Kiernander 1776 s. 165 f. Om lungtestets betydelse i England se J. M. Beatti 1986 s. 119 f. Se även Mark Jackson 1994 s. 75-81. För tyskt vidkommande se Mary Nagle Wessling 1994 s. 134 f.

tioner om hur lungtestet skulle utföras. I England, däremot, fanns inget standardiserat test under 1700-talet. De fackmän som utförde testet där kunde genomföra det på vitt skilda sätt, något som naturligtvis minskade tillförlitligheten.[48]

Kiernanders text präglas av medicinsk fackterminologi med inslag av latin och hänvisar till mängder av andra vetenskapliga verk. Effekten av ett sådant språkbruk är att vetenskapen särskiljs och fjärmas från den traditionella vardagskunskapen. Besiktningen av döda spädbarn hade blivit en vetenskaplig praktik och talet kring denna praktik präglades av vetenskaplig diskurs. Granskningen av barn som misstänktes ha blivit mördade var inte längre förbehållen erfarna och trovärdiga lekmän i lokalsamhället. Vardagens retorik och praktik hade ersatts av vetenskapens när det gällde detta göromål.

Vid läsning av domstolarnas texter kring barnamordsmål från det sena 1700-talet står det, som jag visar i följande avsnitt, klart att den rättsmedicinska vetenskapen vunnit starkt insteg i rättspraxis. I de allra flesta fallen av barnamord hade barnkroppen besiktigats av medicinsk expertis. Inre och yttre inspektion i enlighet med Kiernanders instruktioner hade utförts av exempelvis fältskär, provincialmedicus, akademikirurg, medicine doktor, eller professor. Och edsvurna läkarattest hade avlämnats till domstolarna. Besiktningsmännen avgjorde om fostret varit fullgånget eller inte. De utförde lungtestet och fastställde om barnet hade levat efter födseln eller inte. Om möjligt bestämde de dödsorsaken.[49]

[48] Mark Jackson 1994 s. 80. Om lungtest vid barnamord i Stockholm under 1700-talet se Maria Kaspersson 2000 s. 153 ff.

[49] Om utvecklingen av likbesiktning och obduktion samt besiktning av kvinnor och döda barn i Stockholm från 1500-talet till 1700-talet se Maria Kaspersson 2000 s. 92-96, 151-158. Se även Arne Jansson 1998 s.73 f.

De vetenskapliga argumenten och domsluten

J. M. Beatti har för Englands del framhållit att läkarutlåtanden under 1700-talet endast tillmättes betydelse när de understödde friande domar.[50] Även Mark Jackson poängterar att rättsmedicinska undersökningar vid denna tid så gott som alltid gagnade försvaret och bidrog till frikännande.[51] Jag vill understryka att det var annorlunda i Sverige. Visserligen var straffen över lag lindrigare under den andra undersökningsperioden. Och det förekom att besiktningen av barnet och kvinnan bidrog till att den anklagade helt frikändes från brottsmisstankar, som i ett fall från 1786 då stadsfältskären "besiktigat ej mindre det döda fostret än pigan".[52] I ett annat fall hade en domprost i Lund funnit ett dött barn nedgrävt på kyrkogården. Han anmälde fyndet och ärendet hamnade inför rätta för att "utröna, om det samma genom våldsam åtgärd omkommit, på det i sådan händelse barnaföderskan måtte upptäckas och straffas". Vid rannsakningen intygade en professor och medicine doktor samt en hustru att de varit kallade och närvarande under förlossningen. De berättade att barnet varit levande före förlossningen men sedan "icke med liv framkommit" och försäkrade att varken modern eller någon annan vållat barnets död. En annan medicine doktor, tillika professor, och en akademifältskär hade besiktigat det döda barnet sedan det tagits upp ur kyrkogården och funnit "misstänksamma anledningar till våldsam medfart". Varken underrätt eller hovrätt lade emellertid någon vikt vid detta expertutlåtande. Domstolarna avgjorde båda att barnet dött av naturlig orsak. I enlighet med Gustav III:s barnamordsplakat beslutades "att barnaföderskan icke, emot sin vilja uppgivas borde".[53] Men i alla de tolv dödsdomar som fastställdes i

[50] J. M. Beatti 1986 s. 120 f. Om vetenskapliga argument i den rättsliga argumentationen se Hans Andersson 1998 s. 91-94.

[51] Mark Jackson 1994 s. 68, 80.

[52] GHA Brottmålprotokoll 1786 AII:70 7/2 1786.

[53] GHA Brottmålsutslag 1789 BIIA:107 mål nr 179.

högsta instans under 1780- och 90-talen bidrog besiktningsresultatet till den fällande domen.[54] Konungen fattade sålunda beslut om dödsstraff när

> Provincial medicus doktor P. Unge i dess över barnets öppnande och besiktigande, meddelade, samt edeligen styrkta attest intygat, att å Tyra Pålsdotters döda barn, vars lungor både hela och sönderskurna flutit i klart vatten, funnits naglar och hår, blod utlupen utur munnen, huvudet svullet och mörkrött, navelsträngen oförbunden, samt märken av klämningar och contusioner å ansikte, bröst och armar, med flera tecken, som utvisa, det fostret varit fullgånget, och blivit levande framfött, samt av moderns nekade vård eller våldsamma åtgärd tillsatt livet.[55]

Ett annat läkarutlåtande som bidrog till dödsstraff omnämns på följande sätt av hovrätten:

> av provincialmedici Doktor Tielkes, över besiktigandet av det döda barnets kropp, medelst intygande, att barnet med liv framfötts samt varit i moderlivet så fullgånget och framburet, att det kunnat sitt liv fortsätta, såsom ock att anledning förefunnits, det barnet genom våldsamhet av kvävning eller strypning, döden ljutit.[56]

Svenska experters undersökningar verkade, till skillnad från engelska, i båda riktningarna. De kunde såväl stödja en dödsdom som bidra till ett lindrigare straff. Färs häradsrätt delgavs 1795 följande läkarattest:

---

[54] Se t. ex. GHA Kungliga brev och resolutioner i kriminalmål 1795-1809 E IAC:17 s. 168 f.; GHA Kungliga brev och resolutioner i kriminalmål 1789-1794 E IAC:16 s. 527; GHA Kungliga brev och resolutioner i kriminalmål 1795-1808 E IAC:17 s. 18 f.; GHA Kungliga brev och resolutioner i kriminalmål 1795-1808 E IAC:17 s. 60 f.; GHA Kungliga brev och resolutioner i kriminalmål 1795-1809 E IAC:17 s. 153 f.; GHA Kungliga brev och resolutioner i kriminalmål 1795-1809 E IAC:17 s. 182 f.

[55] GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:81 2/6 1796.

[56] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 133. För ytterligare fall där läkarattesten bidrog till dödsstraff se t.ex. GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:121 mål nr 96; GHA Brottmålsutslag 1794 BIIA:116 mål nr 84; GHA Brottmålsutslag 1795 BIIA:119 mål nr 14; GHA Brottmålsutslag 1795 BIIA:119 mål nr 87.

> På högvälborne herr greven och häradshövdingens befallning har jag idag granskat det av Hanna Nilsdotter den 26te sistlidne oktober framfödda och å lönn lagda flickebarn, då följande befanns.
>
> Barnet smutsigt på armar och ben, förmodligen av den orena kjortelen, vari det var gömt.
>
> Det väger sju (7) mark[?], har hår och fullkomliga naglar. Navelsträngen över 1/2 aln lång, oförbunden har givit mycken blod. Mycket beck (meconium) utlupet. Lungorna större än hos ett ofött barn samt flytande i rent vatten, både hela och styckade, fastän röta ej förmärktes.
>
> På huvudet blånad av utlupen blod emellan den så kallade Calotten och ossa bregmatis. Av dessa omständigheter är ofelbart att barnet varit fullgånget samt levande framfött; men om det endast av navelsträngens försummade förbindning och uraktlåten skötsel, eller tillika av någon våldsam åtgärd tillsatt livet, kan ej med lika visshet avgöras. Sådant varder intet allenast på min avlagda ämbetsed intygat, utan ock med denna min edeliga förbindelse, så sant mig Gud hjälpe till liv och själ bekräftat. Vombs by den 5te november 1795.
>
> P. Unge
>
> Provincial medicus.[57]

Läkaren fjärmade sig från den allmänna vardagsdiskursen genom att använda vetenskapliga, latinska fackuttryck. Han konstaterade att mycket "meconium" avsöndrats från barnet. I vardagligt tal kallas detta beck eller barnbeck och är resultatet av den första tarmtömningen.[58] En blödning hade återfunnits mellan "calotten" och "ossa bregmatis", dvs. mellan några av skallbenen. Vidare ger han prov på sina expertkunskaper genom att beskriva hur lungtestet utförts och vad det givit för resultat. Häradsrätten dömde i detta fall kvinnan till döden.[59] Men hovrätten framhöll att kvinnan

[57] LLA Färs häradsrätt Inneliggande handlingar 1795 FIa:94 nr 41.

[58] Om tarmtömning som livstecken se även Herman Antell 1895b s. 93; Maria Kaspersson 2000 s. 156.

[59] LLA Färs häradsrätt Inneliggande handlingar 1795 FIa:94 nr 41.

nekat till att ha dödat barnet och då fick läkarens osäkerhet om dödsorsaken avgöra att hon straffades lindrigare med 20 par ris, uppenbar kyrkoplikt och tre år på tukthus. Hovrätten uttryckte sig på följande sätt:

> av provincial medici doktor Unges under edelig förpliktelse utgivna attest är att intaga, det fostret varit fullgånget och levande blivit framfött, samt att å fostrets huvud vid besiktningen blivit befunnet blånad av utlupen blod emellan den så kallade Calotten och Ossa Bergmatis dock emedan Hanna enständigt förnekat, att å detta dess foster hava lagt våldsam hand, och doktor Unge ej med lika visshet kunnat intyga, antingen fostret därigenom, att navelsträngen icke blivit förbunden, och medelst uraktlåten skötsel, eller tillika av någon våldsam åtgärd döden ljutit.[60]

Vi kan se att hovrätten har anammat en vetenskaplig diskurs när den använder de medicinska facktermerna "calotten" och "ossa bregmatis".

Mary Nagle Wessling som undersökt barnamord i Württemberg under senare delen av 1700-talet ur ett rättsmedicinskt perspektiv konstaterar också att rättsmedicinens svårighet att fastställa dödsorsak i andra än de mest uppenbart uppsåtliga mord ledde till att straffen mildrades.[61]

För att det slutliga straffet verkligen skulle bli döden krävdes på 1780-talet att en ordentlig, professionell besiktning av barnkroppen hade genomförts. I ett par fall lindrade konungen straffet med anledning av att kroppen inte granskats tillräckligt noggrant. I ett fall hade kvinnan erkänt att hon

> sitt med liv framfödda foster med vilja avdagatagit [...] sedan hon genom fostrets skriande förmärkt det hava liv, samt med händerna avrivit navelsträngen, har Ingar därpå, för att fostret livet avhända, lindat ett kläde över barnets mun omkring dess huvud och nedlagt det uti sin kista [...] av flera personer, som besiktigat det på kyrkogården igenfunna fostret, intygat, att det varit fullgånget med hår på huvudet och naglar på fingrarna [...] Dock har Kungl. Majt. uti ankommen nådig skrivelse [...] i anseende därtill, att Ingar

[60] GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:81 15/2 1796.
[61] Mary Nagle Wessling 1994 s. 130.

> Mårtensdotters bekännelse, att barnet vid födseln haft liv, icke blivit genom ordentlig besiktning å fostret fulleligen styrkt, av gunst och nåd från dödsstraffet förskonat Ingar Mårtensdotter.[62]

I ett annat fall som jag berört tidigare hade kvinnan också erkänt mord, men barnkroppen hade i stort sett blivit uppäten av svinen. Även då påpekade konungen att det inte kunnat klarläggas om barnet verkligen fötts levande och mördats samt upphävde dödsdomen.[63] Kvinnans bekännelse var alltså inte tillräcklig för dödsstraff i det sena 1700-talet, trots att den legala bevisteorin stadgade att egen bekännelse räknades som fullt bevis. Enligt denna teori, som gällde fram till mitten av 1800-talet, krävdes den anklagades bekännelse eller två samstämmiga vittnen för full bevisning. Ett vittne räknades som halvt bevis.[64]

Vid sidan av verkligt våldsamma och uppenbara mord förekom det vid denna tid i ett flertal fall att granskningen av kroppen resulterade i att yrkesmannen konstaterade att barnet dött till följd av bristande vård och omsorg i samband med födseln. Det tydliggör att det fanns en diskurs kring barnets och livets värde samt kring moderns skyldigheter gentemot det nyfödda barnet. Denna diskurs var dock enligt min mening inte någon nyhet. Den kristna etiken hade långt tidigare satt sin prägel på uppfattningen om dessa värden. Men först under senare delen av 1700-talet blev dessa normer synliga i den rättsliga texten. Provincial medicus kunde till exempel sammanfatta sin undersökning med att "barnet varit med liv framfött; men genom underlåten vård, blivit förkvaft".[65] I detta fall dömdes kvinnan såväl av underrätten som av hovrätten till döden. Bristande omvårdnad likställdes alltså med uppsåtligt mord. Men konungen mildrade straffet till 30 par ris,

[62] GHA Brottmålsutslag 1786 BIIA:101 mål nr 3.

[63] GHA Brottmålsutslag 1787 BIIA:102 mål nr 123; GHA Kungliga brev och resolutioner i kriminalmål 1781-1788 E IAC:15 s. 487.

[64] Göran Inger 1983 s. 56 f., 117 f., 158, 232 f. Se även Per-Edwin Wallén, 1973 s. 14 ff.; Marie Lindstedt Cronberg, 1997b s. 139 f.; Marja Taussi Sjöberg 1996 s. 21 f.

[65] GHA Brottmålsutslag 1789 BIIA:107 mål nr 64.

uppenbar kyrkoplikt och sex år på tukthus.[66] En annan gång heter det att "barnet saknat den vid födseln oumbärliga skötseln och därigenom livet förlorat".[67] Underrätten utdömde då 30 par ris, uppenbar kyrkoplikt och tukthus i fyra år, ett straff som mildrades av hovrätten till 20 par ris, uppenbar kyrkoplikt och tukthus i två år.[68] Ytterligare en läkare konstaterade att ett barn blivit "uti och efter födseln ej vederbörligen skött, därav förlorat det svaga liv, samma haft."[69] Modern dömdes av hovrätten till 21 par ris, böter eller arbete till kyrkan och enskild skrift.[70]

Barnamordsbrotten och den kriminalpolitiska debatten kring dem var utan tvekan en stark drivkraft för utvecklingen av den rättsmedicinska vetenskapen i Sverige såväl som i andra länder. Hur var det då vid barnkvävning? Användes den rättsmedicinska kunskapen i samma utsträckning vid avgörandet om skuldfrågan i dessa ärenden? Av totalt 72 undersökta fall hade 51 avgjorts enbart på sockennivå utan inblandning av världslig rätt. Inget av de 51 barnen i dessa fall hade, som jag visat i kapitel 3 ovan, granskats av medicinsk expertis. De hade synats av kvinnor och män i grannskapet. Ganska ofta hade även nämndemän undersökt barnkropparna. Kyrkans sexmän inspekterade kroppen i ungefär en femtedel av barnkvävningsfallen. Ibland hade prästen eller fjärdingsmannen besiktigat och i ett fall hade häradsdomaren besett den döda kroppen.[71] Hur förhöll det sig då med de barnkvävningsfall som gått till världslig rätt? Det var långt ifrån alltid som medicinsk expertis undersökt den döda barnkroppen. Under det tidiga 1700-talet granskades endast det barn som hade kvävts av bandet på mössan av en professionell person vilken betecknades som "stadens badare och kirurg". Kroppen synades endast utvändigt och rapporten lyder kortfattat att denna flicka var "blå och brun emellan benen sedan sammaledes på ryggen uppför upp till axlarna även väl runt

[66] GHA Brottmålsutslag 1789 BIIA:107 mål nr 64.
[67] GHA Brottmålsutslag 1798 BIIA:124 mål nr 145.
[68] GHA Brottmålsutslag 1798 BIIA:124 mål nr 145.
[69] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 121.
[70] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 121.
[71] Se kapitel 3 ovan.

om öronen, likaledes brun och blå."[72] Badaren/kirurgen framhöll "att när barnen eljest skrika sig till döds, de då även kunna blåna."[73] Dessa "expertutlåtanden" har mera karaktären av allmän vardagsbeskrivning än av vetenskapligt språk.

För den senare undersökningsperioden framgår inte vem som synat liket i två fall. De barn som dött i staden granskades av stadsfältskären och en badare. Stadsfältskären intygade

> att han vid barnets besiktning funnit det vara blåstrimmigt på högra sidan, men icke annat tecken till dess död, än att det så väl av tryckning, som därav, att det förmodeln. haft moderns bröstvårta i munnen, blivit kvävt; helst barnet i övrigt synts hava varit friskt.[74]

Badaren meddelade att han

> funnit det döda barnet hava blånader över ansiktet, bröstet och magen, men annars inga tecken till någon slags utvärtes åkomma eller handåverkan: förklarandes i övrigt, att detta barn är av en ganska klen och svag ställning, så att vittnet har anledning tro det samma icke hava varit fullgånget.[75]

Fastän dessa besiktningar gjordes under det sena 1700-talet hade barnen inte obducerats. Endast yttre besiktning gjordes och intygen präglas av det vardagsspråk som användes av lekmän som granskade döda barn.

Fyra oäkta barn på landsbygden hade emellertid öppnats och undersökts av medicinsk expertis. Det ena av dem var Greta Jonsdotters barn som, enligt moderns bekännelse, dött av uppsåtlig kvävning. Provincial Medicus, herr Doctor Acharius, kallades in för att besiktiga den döda kroppen som grävts upp ur sin grav efter en månad. Kroppen var hårt angripen av röta, något som försvårade besiktningen och möjligheten att fastställa dödsorsak. Den medfarna kroppen visade inga tydliga tecken på att ha utsatts för våld. Doktorns attest hade följande lydelse:

---

[72] LLA Rådhusrätten/magistraten i Karlshamn 1708 AIa:6 4/7, 5/9 1708.
[73] GHA Brottmålsprotokoll 1707-1712 AII:7 13/10 1708; GHA Brottmålsutslag 1708 BIIA:18 mål nr 109.
[74] LLA Laholms stadsarkiv 1781-1784 AIa:20 8/6 1782.
[75] GHA Handlingar i underställda brottmål 1792 E VAC:93 mål nr 145.

1. Att kroppen redan antagit så mycken röta, att av utvärtes delarnas betraktande intet säkert tecken till våld på något sätt kunde upptäckas, eller skälig anledning därtill förefinnas.

2. Inom huvudskålen: Hjärnan alldeles upplöst; men vid benens lossande samlad tjock blod uti blodvikarna (Sinus) och hjärnans hinnor så väl som benens inre yta något blodsprängda.

3. Efter bröstets öppnande: Lungorna något luftfulla, men nog litet blodsprängda, hjärtats kamrar, i synnerhet den främre, innehållande mörk blod.

4. Uti magen, (Ventriculum) som redan var av röta angripen och nu innehöll något av en slemmig upplöst materia likväl icke tecken att dess inre hinnor av skarpa saker blivit skadad.

5. Alla övriga delar, mer och mindre av röta skadade, lämnade dock ingen anledning till misstanke att barnet varit illa danat eller på annat sätt skadat.

Att så förefunnits som nu anfört är varder så väl på min förr avlagda ämbetsed, som härmed ytterligare livligen intygat och bekräftat, så sant mig Gud hjälpe till liv och själ!

Erik Acharius

Betänkande:

Då de tecken, som utvisa förkvävning i allmänhet äro nog osäkra och svårligen kunna skiljas från dem, som visa sig hos dem, som dött av slag, ryckningar, m.m.; och vid förevarande händelse kroppen dessutom redan blivit av röta så skadat att avgörande utslag om dödssätt icke kan givas, har jag sådant bort anmärka, med erinran att största sannolikhet likväl finnes det detta barn av kvav omkommit. Heda d. 14 juni 1796.

Erik Acharius[76]

Detta är ett vetenskapligt besiktningsattest. Undersökningen har gjorts på ett professionellt sätt, kroppen har granskats i enlighet med Kiernanders instruktioner. Läkaren betonar sin status genom att hänvisa till sin ämbetsed. Han understryker även sin

[76] VaLA Lysings härads dombok 1796 AIa:90 16/6 1796.

särställning som expert genom att använda facktermerna "Sinus" och "Ventriculum". Men han kunde inte med säkerhet fastställa orsaken till att den lilla pojken dött. Det är intressant att den medicinske experten framhåller att det är svårt att skilja på dödsfall som skett av kvävning från sådana som orsakats av till exempel slag. Som jag visat i avsnittet om sockenrättvisan och barnkvävningarna var det vanligt att slag angavs som trolig dödsorsak. Acharius fann det troligt att Gretas barn dött av kvävning, men om det skett av vilja eller våda förblir oklart. Läkarbesiktningen kastade således inget nytt ljus över vad som skett.

När ett barn dött i Kinnefjärdings härad kallades medicine doktorn, lektorn i Skara, in för att besiktiga kroppen. Den ogifta modern hävdade att hon legat ihjäl barnet av olyckshändelse, inte med vilja. Besiktningen verkställdes i kyrkan under överinseende av en löjtnant och en kyrkvärd. Även denna läkarattest är hållen i en vetenskaplig ton med latinska termer och andra fackuttryck. Doktorn avslutade sin skrivelse med att konstatera "att de å barnets döda kropp befunna åkommor genom vådligt ihjälliggande och utan någon moderns viljegärning eller handåverkan kunnat tillkomma."[77] I ytterligare ett fall hade ortens provincialmedikus och doktor bett en hovkirurg att utföra besiktning av en död barnkropp. Hovkirurgens besiktningsattest lyder i sin helhet på följande sätt:

> Anmodad, av herr Provincial Medicus herr Doctor Petersson, besiktigade och öppnade jag i följe av högvällofle. landshövdingeämbetets förordnade, döda kroppen av pigan Elisabeth Nilsdotters späda flickebarn, vilket skedde vid Stenbrohults kyrka den 15 innevarande månad.
>
> Vid yttre besiktningen av barnet, som sades vara dött 5 månader gammalt, upptäcktes följande:
>
> 1. På hela vänstra sidodelen, av huvudet, jämte örat, stark blånad, med betydlig svullnad över fogningen, emellan hjässa och pannbenet, på samma sida, vilken svulst vid påtryckningen, kändes mjuk, flukturerande.

[77] GLA Kinnefjärdings härads dombok 1785 AIa:26 12/8 1785.

2. Ur näsan utflöt en gulaktig varlik materia.

3. Tungan starkt svullen och uppdriven, framstående utom tänderna.

4. På vänstra sidan av bröstet, och underlivet, starkare och mera utbredd blånad, än den, som över ryggen och i högra sidan var synlig, och vilken naturligen på döda kroppar förekommer. På de övriga kroppens delar, var inga tecken till utvärtes våld, märkbara.

Vid kroppens öppnande fanns:

5. Svullnaden under No 1. beskriven, innehålla ett ymnigt i fathinnan under huden utgjutet gulaktigt blodvatten /serum/. Huvudskålen var oskadd och hjärnan i naturligt tillstånd, under hjässbenets öppning; fontanella.

6. Under bröstcaviteten, ett ymnigt vatten av gulaktig färg, luftröret öppnat, fanns uppfyllt av ett purulent skum, samma färg som flytningen ur näsan, upptagen under No 2. Vänstra lungan inflamerad, av en mörk rödbrun färg. Hjärtsäckens vatten ymnigt.

Åkommorna i bröstet under No 6. uppgivna, äro att anse såsom närmaste orsakerna till barnets död, som uppkommit genom en av tryckning eller klämning skedd kvävning, varav de under No 2, 3 och 4 beskrivna tillfällen äro följande. Svullnaden under No 1 och 5 har förorsakats, genom en på dessa delar skedd starkare tryckning, sannolikt, även timat under moderns sömn.

Vilket allt jag å redan avlagd ämbetsed intygar, samt med denna min edeliga förbindelse, så sant Gud hjälpe till liv och själ, bekräftar. Växjö den 20de juli 1798.

J. Westrell.[78]

Den vetenskapliga diskursen manifesteras, som vi ser, med uttrycken "serum", "fontanella", "bröstcaviteten" och "purulent skum". Den fjärde barnkroppen som utsattes för obduktion hade besiktigats av "Provincial Chirurgen Doct. N. W. af Grubbens" som efter noggrann inspektion fastställde "att barnet som kvävt dött i slagställning".[79]

[78] GHA Handlingar i underställda brottmål 1798 E VAC:162 mål nr 183.
[79] SSA Sollentuna häradsrätt 1823 AI:31 12/11 1823.

När ett fall med äkta barn behandlades vid häradsrätten år 1786 ställdes frågan om barnkroppen besiktigats av fältskär. Landsfiskalen svarade att han inte kunnat vidta en sådan åtgärd eftersom barnet redan var begravt då han fick vetskap om händelsen. Han visade en attest från kronolänsman som uppgav att han besiktigat barnet och inte funnit minsta anledning till misstankar om uppsåtligt vållande och därför gett tillstånd att begrava barnet.[80] I övriga barnkvävningsfall från den senare undersökningsperioden anges att kronolänsman i sällskap av två andra män hade genomfört besiktningen[81]; klockaren i närvaro av ytterligare en man[82]; två män som var ansedda som "beskedliga och trovärdiga" hade undersökt barnet samma dag det dog och en nämndeman hade granskat det efter en och en halv vecka[83]; fjärdingsman och två "förståndiga män"[84] och slutligen hade prosten i sällskap av fjärdingsman och tre hemmansåbor besiktigat det barn som legats ihjäl av fadern[85]. Det tycks ha varit en uteslutande manlig uppgift att besiktiga ihjällegade barn när ärendet gått till världslig rätt i det sena 1700-talet. Om medicinsk expertis inte tillkallades var det lek*män* i häradet, inte kvinnor, som utförde likbesiktningen.

I de flesta barnkvävningsfall nöjde man sig alltså med en yttre granskning av barnliket. Den absoluta majoriteten av barnkropparna synades endast utvändigt av personer utan särskild medicinsk kompetens. Av de sju barnkroppar som genomgick professionell besiktning var det, som vi sett, endast fyra som öppnades och utsattes för noggrann invärtes examination. Det är värt att notera att de fyra barn, vars kroppar öppnades, rubricerades som oäkta, något som indikerar att misstankarna var större och undersökningarna noggrannare när det gällde oäkta barn. I ett av dessa fall

[80] GHA Häradsrätternas renov. domböcker Västra härad 1786 E VIIAABA:2651 10/5 1786.
[81] GHA Handlingar i underställda brottmål 1786 E VAC:62 mål nr 136.
[82] VaLA Västbo härads dombok 1791 AIa:65 4/3 1791.
[83] GHA Häradsrätternas renov. domböcker Hammarkinds härad 1782 E VIIAABA:2486 13/11 1782.
[84] VaLA Västra härad 1794 AIa:144 15/1 1794.
[85] GHA Handlingar i underställda brottmål 1799 E VAC:178 mål nr 131.

fanns ju dessutom en bekännelse om uppsåtligt dödande. Vi kan konstatera att professionell besiktning har blivit betydligt vanligare under den andra undersökningsperioden. Det visar på en förändring i riktning mot professionalisering och förvetenskapligande av brottsutredningarna även vid barnkvävning, men endast om fallen tagits upp vid världslig rätt och starka misstankar om uppsåt fanns. Vetenskapliga invärtes examinationer utfördes enbart i fall med illegitima barn. Den ogifta modern väckte starkare krav på vetenskapliga undersökningar. Vetenskapens intåg påverkade såväl den rättsliga diskursen som retoriken. En medicinsk vetenskaplig diskurs inlemmades i den rättsliga diskursen – en företeelse som är förenlig med Faircloughs teori om intertextualitet och interdiskursivitet.[86]

Sammanfattning

För att sammanfatta det medicinvetenskapliga inflytandet under de två undersökningsperioderna vill jag framhålla att ännu kring sekelskiftet 1700 syns ytterst få vetenskapliga influenser i rättspraxis. Granskningar av misstänkta barnaföderskor och döda spädbarn utfördes av lekmän, oftast betrodda hustrur, ibland av barnmorskor utan formell utbildning och i några fall av beskedliga män som vid ett tillfälle åtföljdes av prästen. Dock påtalades behoven av professionalisering av barnmorskorna och en barnmorskeutbildning startades i Stockholm. Johan von Hoorn gav ut två böcker om förlossningskonsten för att öka kunskapen både hos barnaföderskorna själva och hos barnmorskorna.

Under 1700-talets två senaste decennier hade mycket förändrats. När det gällde utredningen av barnamord märks en tydlig professionalisering och ett förvetenskapligande. De rättsliga texterna visar ett påtagligt inflytande från medicinsk diskurs. Med detta följde även en "maskulinisering" av bedömningarna. Det var inte längre ärbara och trovärdiga hustrur som granskade barnkrop-

[86] Norman Fairclough 1992 s.10, 68, 84 f., 118, 124. Se även kapitel 1 ovan.

parna. Nu hade detta göromål tagits över av vetenskapligt skolade manliga experter. Vid denna tid hade rättsmedicinen vunnit insteg på den rättsliga arenan. Stor vikt lades vid de läkarattester som avlevererades till domstolarna. Professionell besiktning av den döda kroppen var oerhört viktig vid barnamord.

När det gällde barnkvävning anlitades, som jag visat, vetenskapen inte alls i samma omfattning. Även om det inte var lagstadgat borde besiktningen vid barnamord alltid utföras av expertis, påtalade den lärde medicinaren Jonas Kiernander. Detta bekräftades av konungen som i ett par fall skonade barnamörderskor, som erkänt sitt brott, från dödsstraffet med motiveringen att ordentlig besiktning av barnet inte utförts. Till skillnad från den tidigare perioden fanns nu noggranna instruktioner om hur en besiktning skulle gå till och hur den skulle dokumenteras. Det räckte inte längre med lekmannamässig yttre granskning av kroppen. Obduktion skulle genomföras och såväl huvudskålen som hjärnan och bålens inre organ skulle examineras.

Medicinska expertutlåtanden fick inflytande på straffutmätningen. Engelska forskare har funnit att läkarutlåtanden där verkade i stort sett endast i förmildrande riktning. I svensk rättspraxis däremot medverkade läkarattesterna, som jag kunnat visa, såväl till dödsstraff som till lindrigare straff och friande domar. Generellt sett var straffen för barnamord lindrigare under den andra undersökningsperioden. Men alla dödsdomar som avkunnades i sista instans stöddes av besiktningsresultaten.

I det sena 1700-talet hade medicinsk vetenskaplig diskurs vunnit insteg på den rättsliga arenan. De professionella juristerna tog hjälp av annan expertis för att avgöra barnamordsmålen. Element från en medicinsk vetenskaplig diskurs hade med andra ord integrerats i den rättsliga diskursen. De vetenskapliga termerna intertextualitet och interdiskursivitet får här konkret innehåll när de rättsliga berättelserna innehöll vetenskapliga besiktningsprotokoll och rättsmedicinska utlåtanden avgivna under ämbetsed.

6. Livets början och barnets värde

Det mänskliga livet är okränkbart och den som dödar en annan människa ska straffas hårt enligt femte budet i Mose lag. Uppfattningen är normerande och har mycket länge legat till grund för lagstiftningen kring brott mot livet inom den judisk/kristna kulturen. Men när ansåg man egentligen under perioden efter reformationen att livet tog sin början? Och tillmättes spädbarnet ett lika stort värde som äldre individer? Dessa frågor söker jag svar på i detta kapitel. Men låt mig först presentera ett forskningsläge kring uppfattningen av barndomen och föräldrarnas känslor för barn i äldre tid.

Synen på barn och känslor för barn – ett forskningsläge

Hur såg man på barn och vilka känslor hyste man för barn i en äldre tid då spädbarnsdödligheten var oerhört hög? Satte föräldrarna och andra människor högt värde på ett nytt litet liv i en tid då fler än vart femte barn dog före ett års ålder? Vågade föräldrarna binda sig emotionellt till ett barn som det fanns stor risk att de skulle förlora? Här finns en numera klassisk diskussion. Philippe Ariès och ett flertal forskare i hans efterföljd menar att kärleken till små barn, som vi upplever den, var något som började utvecklas först under 1700-talet. Dessförinnan var känslorna svagare inför de nya liven. Eftersom man ändå riskerade att mista dem slösade man inte med känslomässigt engagemang.[1] Astrid Norberg gör gällande att barn skulle agas och fostras med hårdhet och utan känsloengagemang. De skulle bestraffas och tuktas, disciplineras till underkastelse och lydnad enligt en svart pedagogik.[2] Barnen drabbades, enligt Ann-

[1] Philippe Ariès 1982 s. 5-8. Se även Arthur Thomson 1960 s. 28, 216; Ronny Ambjörnsson 1978; Peter C. Hoffer & N. H. E. Hull 1981 s. IX; Edward Shorter 1975; Lawrence Stone 1979.

[2] Astrid Norberg 1978.

Sofie Ohlander, av människans förakt för svaghet. Ett förakt som ledde till bristande insikt i den svagare och lidande partens belägenhet, rädsla och oro.[3] Känslorna för det enskilda barnet blev dock mera påtagliga efter 1700, anser Pieter Spierenburg. Förändringen knyter han till privatiseringen. Känslan för barndomen var en biprodukt till uppkomsten av den intima slutna familjen. Kärleken till barnen växte fram parallellt med att kärleken mellan föräldrarna fick större betydelse.[4]

Elisabeth Badinter, fransk filosofiprofessor, menar å sin sida, att moderskärleken har varierat genom tiderna. Att den alltid skulle ha funnits är, enligt henne, en myt. Den moderskärlek som vi känner idag uppstod i och med upplysningstiden under slutet av 1700-talet. Mödrars varma känslor för sina barn hade funnits tidigare, men inte varit konstanta, utan växlat. Badinter menar, åtminstone för Frankrikes del, att graden av moderskärlek kan åskådliggöras med en kurva som har toppar före 1600-talet och på 1800- och 1900-talen men å andra sidan bottenlägen på 1600- och 1700-talen.[5]

Senare forskning, såväl svensk som internationell, har gett en annan bild och i stor utsträckning vederlagt uppfattningen att föräldrarna saknade känslor för och var likgiltiga gentemot små barn före 1700-talet. Såväl under medeltiden som senare finns rika belägg för att föräldrar älskade sina barn, månade om deras liv och sörjde djupt om de miste dem.[6] Visst agades barnen förr, men inte hur mycket som helst. Det fanns klart fixerade gränser för hur hård den fysiska bestraffningen fick bli och inget talar för att

---

[3] Ann-Sofie Ohlander 1986.

[4] Pieter Spierenburg 1991 s. 161 f., 220, 225, 246, 251, 257.

[5] Elisabeth Badinter 1981 s. 267.

[6] Eva Österberg 1985 s. 152-156; 1991b; 1995 s. 110-116; 1998; Janken Myrdal & Göran Bäärnhielm 1994 s. 47-73; Peter Englund 1991 s. 178; Anders Brändström 1984 s. 229, 234, 237, 239; Linda A. Pollock 1983 s. 51; 98; Emmanuel Le Roy Ladurie 1994 s. 250-270. För en genomgång av forskningsläget kring synen på barn och barndomen se Susanna Hedenborg 1997 s. 3-14.

misshandel av barn var allmänt förekommande, framhåller t.ex. Eva Österberg.[7]

Madeleine Foisil menar att frånvaron av tecken på känslomässigt engagemang inte bevisar att föräldrarna var likgiltiga gentemot barnen. Barn var älskade, slår hon fast, men det fanns ingen känsla för barndomen. Om ett barn dog sörjde föräldrarna. De var inte okänsliga för döden men deras känslighet var annorlunda än vår.[8] Den påstådda likgiltigheten för barnen under medeltiden är en myt, understryker likaså Jacques Gélis, och på 1500-talet var föräldrarna bekymrade över barnens hälsa och välstånd. Entusiasm och likgiltighet finns i varje samhälle och vid ett givet ögonblick blir det ena dominerande, av kulturella och sociala skäl som kan vara svåra att utreda.[9] Attityden gentemot barn har dock förändrats sedan medeltiden, framhåller Gélis. Men det är en mycket långsam process som, åtminstone i Frankrike, visade tecken till avstannande eller rent av tillbakagång under en del av 1600-talet. Förändringen handlade mera om viljan att hålla barnen vid liv än om förändring i känslorna gentemot dem. Den äldre cykliska tidsuppfattningen, där döden uppfattades som mindre definitiv, ersattes av den linjära. Därmed blev viljan att förhindra förtidig död allt tydligare. Vägran att acceptera döden är en tydlig antydan om en ny attityd gentemot liv och tid. På 1500-talet kom detta till uttryck genom en kraftig ökning i efterfrågan på medicinsk hjälp och läkarvård. Tilltagande individualism och ökat egenintresse förklarar varför barnen blev viktigare för föräldrarna under 1600- och 1700-talen. En ny uppfattning av kroppen som individuell egendom hade börjat spridas. Men eftersom man insåg att kroppen var förgänglig hyste man en önskan att som individ leva vidare i sitt barn. En förändrad familjestruktur med den moderna kärnfamiljens uppkomst har sin del i denna förändring, men även kyrkan och staten var delaktiga. Staten fick till uppgift att skydda barnen

[7] Eva Österberg 1998 s. 29 f.
[8] Madeleine Foisil 1989 s. 346 f.
[9] Jacques Gélis 1989 s. 325.

och i förlängningen att påverka demografin.[10] Omvandlingen var en mycket långsam process som tog sin början i städernas välbärgade befolkningsgrupp och sedan spreds till landsbygden och de lägre samhällsskikten. Under 1700-talet etablerades så en ny attityd gentemot barn – den syn på barn som vi känner igen i det nutida västerländska samhället. Gélis skriver avslutningsvis att "[a] rural model gave way to an urban one, and men and women now had children not to ensure the continuation of a cycle but simply to love and to be loved in return."[11]

Ekonomhistorikern Susanna Hedenborg har i sin avhandling, *Det gåtfulla folket. Barns villkor och uppfattningen av barnet i 1700-talets Stockholm*, visat på såväl kontinuitet som förändring i uppfattningen av barn och barndom. Inställningen till barnen och uppväxttiden varierar avsevärt över tid, men även inom ett och samma samhälle och period. Författaren väjer för strikt ekonomiska förklaringar till dessa variationer och menar att de har en mera komplex bakgrund. Hon håller det för troligt att svårigheter på arbetsmarknaden tillsammans med kulturella förändringar, i synnerhet sekulariseringen, påverkade föreställningen om barn och barndom. Men det finns även en kontinuitet på detta område som kan kopplas till fysiska och psykiska skillnader mellan barn och vuxna, framhåller Hedenborg.[12]

Sammanfattningsvis har modern forskning reviderat Ariès teser betydligt och vad gäller social praktik visat att man också i äldre tid kunde älska och vårda barnen och inse att barndomen ställde särskilda krav. Ändå tycks många forskare vilja urskilja en gradvis förändring i synen på barnen över tid. I dateringen av denna förändring är man inte överens, inte heller i uppfattningen om orsaken. Flera forskare ser förändringar under 1700-talet – förändringar som de kopplar till ett nytt och mer individualistiskt familjeideal. Andra framhäver statens roll. Det finns skäl att föra diskussionen vidare och koppla den mera till frågan om livets början och livets värde.

[10] Jacques Gélis 1989 s. 314, 316, 322 f.
[11] Jacques Gélis 1989 s. 325.
[12] Susanna Hedenborg 1997.

När börjar livet?

Besjälningen

Av stor betydelse för synen på när livet börjar var uppfattningen om besjälningen, dvs. när fostret får en själ. Problemet togs upp av Sigfridus Aronus Forsius i verket *Physica*, 1611. Själen, skriver Forsius, "är en begynnelse och fullbordan till allt verkande och rörelse". I den bor dygder och laster, förståndet och känslor. Själen är den bästa och ädlaste delen av människan, den gör henne till människa. Själen och kroppen bildar tillsammans en person. Själen är en gudomlig och självständig substans som uppfyller hela kroppen. Den har sin boning i hjärtat och sprider sig därifrån till alla kroppsdelar likt värmen från eldstaden i ett hus. Forsius redovisar fyra olika uppfattningar om besjälningen: 1. I begynnelsen skapades en allmän själ som "skulle stå hos var människa och uppehålla henne." 2. Gud skapade från början så många själar att det skulle bli en åt varje människa som föds till världen. Dessa själar planterar han i fostren vid den fyrtionde dagen av havandeskapet. 3. Gud blåser in själarna i fostren vid den tid då de kvicknar, dvs. då modern kan känna fosterrörelser. 4. Själen föds av *traduce* eller säden.

Den första teorin förkastas av Forsius. Varje människa har sin egen själ, argumenterar han. Om varje människa hade del i en enda allmän själ skulle alla människor handla likadant, ha samma förstånd, färdigheter och tankar. Men människorna har olika karaktär och personlighet. En och samma själ kan inte vara både vis och dåraktig, sannfärdig och lögnaktig. Den andra teorin, fortsätter Forsius, motsäger Guds rättvisa. Gud skulle vara orättvis om han ingöt den rena och ädla själ som han från början skapat i en oren och syndig kropp, i kroppar som avlats på olovligt sätt, i blodskam eller horeri. Den tredje teorin strider mot skapelseberättelsen i Bibeln som berättar att Gud fullbordade sitt verk inom sju dagar. Han återvänder inte till skapelseverket för att alstra nya själar till varje kropp. Forsius fann att den fjärde uppfattningen, traducianismen, var den bästa. Den mänskliga säden har nämligen, till skillnad

från oskäliga djurs säd, kraft inte bara till en förgänglig kropp utan även till en oförgänglig själ. Forsius stöder sig på Aristoteles som hävdade "att själen är i säden och fostret, *potestate non actu* [potentiellt men ej aktuellt]."[13] Enligt Aristoteles hade fostret från början en själ i vila som sedan också blev förnimmande. Förändringen antogs ske kring den fyrtionde dagen för manligt foster medan det dröjde till den nittionde dagen för det kvinnliga.[14]

Traducianismen innebar alltså att själen delgavs fostret via säden i befruktningsögonblicket. Traducianismen hävdades inom den lutherska kyrkan.[15] Matthias Hafenreffer, vars lärosatser intog en ledande ställning inom den svenska prästutbildningen under 1600-talet och början av 1700-talet, anslöt sig sålunda till traducianismen.[16] Hafenreffers texter översattes och gavs ut i ett kompendium av ärkebiskop Kenicius 1612. Dessa lärosatser förblev länge normativa.[17] Hafenreffer betonade även vikten av att omge de havande kvinnorna med ärbarhet och vördnad så att fostren inte skadades eller gick till spillo.[18]

Enligt den lutherska kyrkan fick människan alltså sin själ redan i befruktningsögonblicket. Själen var en förutsättning för mänskligt liv och hade alltså en avgörande betydelse för uppfattningen om när livet började.[19] I följande avsnitt om debatten kring lagstiftning mot fosterfördrivning framgår att argument som kan härledas ur traducianismen ledde till en skärpt lagstiftning i 1734 års lag.

---

[13] *Gyllene Äpplen* 1995 s. 462 f.

[14] Rolf Ahlzén 1997 s. 8 not 17; Jan Perselli 1998 s. 72.

[15] Bengt Hägglund 1959 s. 62 f.

[16] Matthias Hafenreffer 1714 s. 54.

[17] Marie Lindstedt Cronberg, 1997b s. 56; Göran Malmstedt 2002 s. 75. Om Hafenreffer se även Ingun Montgomery 2002 s. 93 f.

[18] Matthias Hafenreffer 1714 s. 56.

[19] Merry E. Wiesner framhåller å sin sida att fostret ansågs få en själ och bli fullt levande i den stund det kvicknade dvs. när modern kunde känna fosterrörelser. Det är den ursprungliga betydelsen av ordet "kvickna" (eng. "quicken"), framhåller hon. Merry E. Wiesner 2000 s. 62.

Har livet större värde när fostret kvicknat?

Om livet ska värderas högre när fostret har kvicknat, dvs. när den havande kvinnan kan känna fosterrörelser, var en fråga som diskuterades vid åtskilliga tillfällen i lagkommissionen inför 1734 års lag. De ovan beskrivna idéerna om besjälningen hade inflytande på de uppfattningar som kom till uttryck. Debatten rörde sig om fosterfördrivning, eller bälgmord som det kallades. De lagkunniga dryftade om det skulle anses som att ta ett liv även i det tidiga skedet av graviditeten, då kvinnan ännu inte märkt att fostret har liv. I ett lagförslag från 1643 gjordes tydlig skillnad mellan om barnet 'kvicknat', eller ej, då det fördrevs ur moderlivet: "Pröfwes thet hafwa warit qwickt, straffes till lifwet, elliest straffes medh twå Månada Hächti och ståndi Skrifft"[20], hette det. Drygt 20 år senare, år 1665, föreslogs att den som fördrivit ett foster som haft liv skulle straffas med döden medan den som gjort det innan barnet fått liv borde utstå kåkstrykande och förvisning.[21] Här talar man, som vi ser, om att få liv i betydelsen att modern kan känna fosterrörelser.

Den 29 oktober 1695 utspann sig följande meningsutbyte i lagkommissionen:

> Ass. Bromeen: Här kommer att ansees, om någon skillnad skall göras emellan foster, som fördärfwas, sedan det finnes qwickt, eller förr; præjudicata straffa den förgerning mindre, då fostret är eij qwickt funnit, ehuru man kan eij neka lijf wara eller warit uti eller med fostren av begynnelsen.
>
> Borgm. Holmstr[öm]: Wist är der emellan en stoor skillnad, om det lijf hafft eller eij.
>
> Ass. Hylten: Hon släcker dock uth det lius, som Gud uptändt.
>
> Secret. Leijonm[arck]: Den, som af upsåt förgör fostren, är samme straff, antingen där warit lijf eller ej; men där någon af bråde kommer till at skada ens foster, är annat.

[20] Lagförslag af 1643 års andra lagberedning, afgifvet den 8 Augusti 1643 i *Åtgärder för lagförbättring 1633-1665* 1878 s. 162.

[21] Betänkande och förslag, afgifna den 20 December 1665 i *Åtgärder för lagförbättring 1633-1665* 1878 s. 235.

> Ass. Hylten: Man kan eij annat än observera den skillnaden, om det hafft lijf eller eij.
>
> Ass. Ehrenb[erg]: Jag är i samme mening som Secret. Leijonmarck: antingen det hafft lijf eller eij, är samma straff, helst som i Placatet om barnemord är lijka så.
>
> Lagman Renst[ierna]: Orden i Placatet lyda annorlunda, så at där fostret eij pröfwes fullkomnat, är eij lijfsstraff.
>
> Rådman Nyman: Bardberare hafwa sitt wissa grep at pröfwa, om fostret hafft lijf, ty då lungan utskäres och i wattn lägges, flyter den, om fostret warit qwickt och lefwande.[22]

Assessor Bromeens uppfattning överensstämmer med traducianismen, den vedertagna normen inom lutherska kyrkan. Han menar att fostret har liv från första början, och han gör klart att kvickna inte är det samma som att få liv. Enligt den uppfattningen skulle det aldrig råda någon tvekan om fostret har liv eller ej. Men övriga ledamöter är mera osäkra. De blandar samman betydelsen av begreppen liv och kvickna. Assessor Hylten gör skillnad mellan att Gud har upptänt ett ljus och att fostret haft liv. Han verkar vara av den åsikten att fostret befinner sig i ett förstadium, att livet är potentiellt men ej aktuellt, med Aristoteles ord. Holmström, Leijonmarck och Ehrenberg sätter likhetstecken mellan kvickna och få liv. Men Leijonmarck betonar att frågan om uppsåtet är viktigare än frågan om fostrets mognadsgrad. Ehrenberg blandar samman begreppen få liv och fullgånget foster. Och rådman Nyman talar om den metod som användes för att undersöka om barnet andats, dvs. om det levt efter födseln.

Diskussionerna fortsatte och 1696 års förslag till högmåla- och edsöresbalk kapitel 22 löd:

> § 1. Om någon moder förgiör eller fördrijfwer sitt foster, som qwickt waritt, eller någon een sådan giärning medh rådh och hielp wetterligen befordrar hafwe förwärkatt lijfwett.

[22] *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 II* 1901 s. 44 f.

§ 2. Prööfwas fosteret intet lijf hafft; då plichte den det förgifwitt medh rijsslijtande eller fängelse effter saaksens omständigheet och stånde uppenbare skrijft.[23]

Med skrivningen i detta lagförslag har begreppen kvickna och få liv likvärdig innebörd. Fostret tillmäts större värde och straffet skulle vara hårdare om det fördrivits efter det att modern kunnat känna fosterrörelser. Lagtexten dryftades åter av lagkommissionen i oktober 1699. Delade meningar rådde bland ledamöterna och bland hovrätter och städer som uttalat sig om lagförslaget. Assessor Bromeen påpekade att inom medicinen görs skillnad mellan foster som fått liv och inte. När fostret är en eller två månader gammalt har det säkert liv, menade han. Men han och flera andra ansåg att någon skillnad inte borde göras i lagen. Sekreterare Lilliestedt menade att alla foster har liv eller är disponerade för liv. Lagen bör inte ge upphov till dispyter om detta. Det är emellertid inte ett lika stort brott att förhindra att ett foster får liv som att förgöra ett upptänt liv, yttrade borgmästare Holmström. Är man säker på att befruktning skett bör straffet vara lika, men om kvinnan söker abortera strax efter konceptionen av rädsla för att ha blivit havande, men inte vet säkert, bör straffet vara mindre, fortsatte Lilliestedt. Dorpats hovrätt önskade att man utsatte en bestämd tid, t.ex. då modern är halvgången. Från Gävle höjdes röster för att alla som fördrev foster skulle straffas med döden, utan åtskillnad, medan man från Gotland uttryckte önskan om att åtskillnaden i lagparagraferna skulle kvarstå.[24]

Angående fosterfördrivning noterades i Svea Hovrätt den 6 september 1701:

Uppå hwad sätt det skier, der fostret pröfwas hafwa haft det lif, at det sig i moderlifwet rört, och det hon ettdera intagit, eller det hon på sig sielf föröfwat, warit af den wärckan, at fostret der af döden tagit; Så belägges den sådant giör, med lifs straff. Men har fostret ey haft det lif, at det förmådt sig i moderlifwet röra, eller der det de krafter haft, men owist är, om det Modren intagit warit så starckt,

[23] *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 IV* 1902 s. 394.
[24] *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 II* 1901 s. 153 ff.

> eller den åthgiärd Modren på sig föröfwat, warit af den wärckan, at det kunnat fördrifwa fostret, och således osäkert, om fostret der af, eller af annan naturlig orsak omkommit; Så belägges Modren i afseende på dess elaka upsåt med Extraordinarie straff, det Hof Rätten underställes. Har det, som intages, ingen wärckan haft, utan fostret födes lefwandes, så belägges den Bråtzlige, i anledning af c. 15. Högm. b. L.L. med fyratijo marckers böter.[25]

Ännu 1701 gör alltså hovrätten skillnad på fosterfördrivning i tidigt och senare skede av graviditeten. Men då förslaget till högmålsbalk lästes upp den 24 oktober 1707, bestämdes att orden "som qwickt warit" skulle utelämnas,

> efftersom fostret har lijf a primo conceptionis momento [genast efter befruktningen], ty elliest skulle det intet kunna wäxa eller tilltaga, och fast än det intet wisar någon rörelse, förr än det är mycket avancerat, som sker hos sombliga förr och sombliga senare, så är det lika brått taga ett mindre embryonem af daga som ett större, föruthan det att thet skulle wara ett meddel ursächta sig med, när en qwinsperson kunde förebära, [att] fostret ännu intet warit qwickt, derföre tiena dessa ord ingaledes.[26]

Här fastställer alltså de lagkloka att livet börjar så snart befruktningen skett. Samtidigt påpekas att det av praktiska skäl inte är någon mening med att göra skillnad på när under graviditeten fosterfördrivning skett. Domstolarna skulle bara få problem med att fastställa i vilket utvecklingsskede fostret befunnit sig.

Lagkommissionen fortsatte sitt arbete och drygt 20 år senare såg man sig nödgad att ta hjälp av läkarvetenskapen i frågan om fosterfördrivning. Archiatern (medicinaren) Bromell kallades till lagkommissionen den 2 november 1728 för att uttala sig om bälgmord. Detta utlåtande gav följande avtryck i protokollet:

> [S]om barnet straxt effter conception wärkeligen har lijf, fastän rörelsen kännes först i 5:te och 6:te månaden, altså höll han för lijka stor synd, om barnet fördrifwes på 5[:te] eller 6:[te] dagen eller

[25] Svea Hovrätts criminalresolution den 6 september 1701. Här citerad ur Petter Abrahamsson 1726 s 725.

[26] *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 II* 1901 s. 315, se även s. 348.

på 5:[te] eller 6:te månaden, kunnandes icke finna, att uti lagen bör någon åtskilnad giöras af tijden[27].

Den rättsliga diskursen om fosterfördrivning hämtade element från en medicinsk vetenskaplig diskurs. Men i den rättsliga diskursen fanns också starka inslag av en religiös diskurs inbäddad. Uppfattningen om besjälningen hade, enligt min mening, stort inflytande på de rättsliga resonemangen kring fosterfördrivning. De lagkloka uttryckte sig i termer av att Gud upptänder ljus och att det är en svår synd att fördriva foster.

Inger Lövkrona redovisar också lagkommissionens arbete och 1734 års lagtext kring fosterfördrivning. Hennes analys skiljer sig emellertid till en del från min. När det gäller uppfattningen om livets början vid konceptionen menar Lövkrona att utformningen av lagtexten avvek från kyrkans syn. Med hänvisning till lagstiftningen kring begravning av mördade och odöpta barn kommer hon fram till att teologerna inte intresserade sig för om sådana barn hade ett liv efter detta. "Först genom dopet blev barnet en människa och fick en själ – ett synsätt som innebar att ett barn som dog innan det var döpt inte blev upptaget i den kristna gemenskapen, vare sig på jorden eller i himlen", skriver hon, men ger inga belägg för att det var en rådande föreställning hos kyrkan att det odöpta barnet saknade själ. Lövkrona anser alltså att lagtexten om fosterfördrivning inte överensstämde med kyrkans uppfattning. Hon kopplar istället lagens utformning till filosofen Descartes mekanistiska idé om kroppen som materia och att kroppen kunde ha liv utan att ha en själ.[28] Det är tänkbart att Descartes teori influerade debatten och lagstiftningen kring fosterfördrivning. Men det medförde som jag visat, hur som helst, inte att lagstiftningen hamnade i konflikt med kyrkans doktrin.

Det är troligt att barnamord i många fall blev den sista desperata utvägen efter misslyckade försök att fördriva fostret. Men det är sällsynt att försök till fosterfördrivning märks i mitt källmate-

[27] *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 III* 1901 s. 307.

[28] Inger Lövkrona 1999 s. 188-192, citatet från s. 188 f. Se vidare under avsnittet "Dopets innebörd", nedan.

rial. Endast i sex av 120 mål som rörde barnamord finns antydningar om sådana ansatser. I ett fall från Bara härad 1716 hade Kirstin Persdotter vidgått att hon "tvenne gånger intagit det som varit skrapat av klockor samt en gång låtit slå sig åder att därmed fostret ur moderlivet fördriva".[29] Klockeskrap var benämningen på malmpartiklar som man i hemlighet lyckats skrapa eller fila från kyrkklockor, ett medel som ansågs ha fosterfördrivande verkan. Hovrätten noterade även i ett mål från Lund 1706 att Malena Springer, som stod anklagad för barnamord, misstänktes för att ha intagit några starka drycker under den tid hon var med barn.[30] Sannolikt är det en antydan om försök till fosterfördrivning. En angiven barnafader i ett barnamordsfall från 1796 anklagades av kvinnan för att ha rått henne att dricka något och lyfta tungt för att fördriva fostret. Han friades dock från anklagelsen både av underrätten och hovrätten.[31] En kvinna som fött barn i hemlighet 1796 hade under havandeskapet köpt kvicksilver och bemödat sig om att hålla inköpet hemligt. Rätten misstänkte att hon försökt fördriva fostret med detta medel.[32] I ytterligare ett barnamordsmål från 1797 anklagades, men friades, en hustru för att ha försett den havande kvinnan med fosterfördrivande medel.[33] Slutligen anklagades en barnafader 1798 för att ha sett till att den havande kvinnan lät slå åder på ena foten. Rätten misstänkte att det skett i fosterfördrivande syfte.[34]

I lagen, som fastslogs 1734, gjordes ingen åtskillnad angående *när* fosterfördrivningen skett. Ett sådant brott ledde ovillkorligen till dödsstraff. Försök till fosterfördrivning som inte fått åsyftad verkan straffades med 100 dalers böter eller kroppsplikt.[35]

[29] GHA Brottmålsutslag 1716 BIIA:25 mål nr 38.
[30] GHA Brottmålsutslag 1706 BIIA:16 mål nr 170.
[31] GHA Brottmålsutslag 1796 BIIA:120 mål nr 113.
[32] GHA Brottmålsprotokoll 1796 AII:82, 22/9 1796.
[33] GHA Brottmålsutslag 1797 BIIA:122 mål nr 7.
[34] GHA Brottmålsprotokoll 1798 AII:86 15/5; LLA Himle häradsrätt Dombok vid urtima ting 1789-1800 AIB:3 31/3, 20/4, 10/7 1798.
[35] 1734 års lag Missgärningsbalken 16:3-4.

Vi har alltså kunnat se hur tanken, att fostret har liv redan i ögonblicket efter befruktningen, slår igenom i början av 1700-talet. Därmed försvann också skillnaderna i lagen vad gäller bestraffningen av fosterfördrivning i olika skeden av graviditeten. All fosterfördrivning innebar, enligt 1734 års lag, ett berövande av liv och skulle straffas lika oavsett när det skett.[36] Varför förändrades då lagen i denna riktning? Var det ett resultat av etiska och moraliska överväganden, tankar om den okränkbara rätten till livet redan från konceptionsögonblicket? Ja, i debatten ser det onekligen så ut. Men pragmatiska skäl skymtar också fram. Det var enklare för domstolen att döma efter en enhetlig norm. Om lagen gjort skillnad mellan om fostret "kvicknat" eller inte, skulle det med all säkerhet ha lett till långa diskussioner och stora svårigheter med bevisföringen i de enskilda fallen, vilket också påpekades i förslaget till högmålsbalk 1707. Förändringen i paragrafen om fosterfördrivning hade en praktisk bakgrund, det kunde vara mycket svårt för domstolen att avgöra när under havandeskapet brottet begåtts. Men det utesluter inte etiska aspekter, som docenten i straffrätt, Herman Antell, framhöll i en rättshistorisk studie om fosterfördrivning 1895.[37] Det ofödda livet skulle skyddas oavsett hur långt det nått i sin mognad.

[36] I debatten kring fri abort som förts under senare hälften av 1900-talet återkommer en liknande argumentation kring livets början, livets värde och människovärdet. Någon enhetlig etisk uppfattning i frågan finns inte bland västerländska filosofer. De uppvisar ett brett spektrum från att fostret har fullt människovärde och rätt till liv genast efter konceptionen och att alla aborter är moraliskt orätta till att fostret aldrig kan göra anspråk på rätt till liv och att i princip alla aborter är moraliskt oklanderliga. Per Sundström poängterar att med lagen om fri abort har man gjort åtskillnad mellan lag och etik. Kvinnan har laglig rätt att göra abort men det etiska valet är hennes eget. Lagen i sig tar inte etisk ställning till aborthandlingen på det sätt som äldre lagstiftning gjorde. Per Sundström 1994.

[37] Herman Antell, 1895a s. 12 f., 39 ff.; *Åtgärder för lagförbättring 1633-1665* 1878 s. 162, 235; *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 II* 1901 s. 44 f., 153 ff., 315, 348; *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 III* 1901 s. 307; *Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 IV*, 1902 s. 394.

Att överleva utanför livmodern

Naturligtvis är det en sak att barnet har liv före födseln och en annan om det har möjligheter att överleva utanför livmodern. Den normala längden på ett havandeskap är 40 veckor. I våra dagar kan ett foster som föds för tidigt överleva från omkring 22:e graviditetsveckan, med hjälp av modern läkarvetenskap och teknik.[38] Vilken uppfattning hade man under tidigmodern tid om fostrets möjligheter att klara en förtidig födsel?

Hovrätten meddelade i ett barnamordsmål att "emellan avlelse och födelsetiden mer än *30 veckor* äro förlupna, *vid vilken tid ett foster så väl får liv som sin fulla skapnad*" [min kursiv].[39] I ett annat barnamordsmål från 1712, framgår att man var på det klara med att 13 veckor var alldeles för tidigt för att fostret skulle kunnat överleva: "emellan avlelse och födelsetiden icke mer än 13 veckor förlupna, var av slutes att fostret icke haft liv."[40] Något mera tveksamt är det i ett tredje fall. Kvinnan hade farit mycket illa av den sjukdom som härjade i landet 1710 och födde sitt barn efter 22 veckors graviditet. Hovrätten antog att barnet blivit svagt och matt av moderns sjukdom och att det "både i och efter födseln antingen litet eller alls intet liv haft".[41] I dessa fall talar rätten om liv i bemärkelsen möjlighet att leva självständigt efter förlossningen. Efter 30 veckors havandeskap ansågs fostret ha nått tillräcklig utveckling för att klara att överleva en förtidig födsel.

Dopets innebörd

Dopet innebär enligt den kristna doktrinen att barnet upptas i den kristna församlingen, befrias från arvsynden och att dess själ får del av saligheten efter döden.[42] Enligt den kristna läran har dopet inget med besjälningen att göra. Som jag visat i ett tidigare avsnitt ansågs barnet få sin själ redan före födseln, enligt lutherska kyrkan

---

[38] Jan Perselli 1998 s. 236.
[39] GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 234.
[40] GHA Brottmålsutslag 1712 BIIA:22 mål nr 68.
[41] GHA Brottmålsutslag 1710 BIIA:20 mål nr 71.
[42] *Nationalencyklopedin*, Lars Eckerdal.

redan i befruktningsögonblicket. Den lutherska kyrkan anknöt, som jag redan berört, till traducianismen som hävdade att fostret fick själ och liv redan vid befruktningen.[43] Inger Lövkrona hävdar som nämnts att om barnet dog odöpt skulle det inte bli delaktigt i den kristna gemenskapen i himmelen.[44] Kulturhistorikern Troels-Lund påtalar emellertid i sitt klassiska verk, *Dagligt liv i Norden på 1500-talet*, att den danska kyrkolagen ålade prästerna att lära de havande kvinnorna en vacker bön att be varje dag, där de skulle tacka för välsignelsen, som de fått del av och befalla sina ofödda barn i Guds händer. På så vis skulle också det ofödda barnet, även om det blev dödfött och inte hann döpas, få del av saligheten och det eviga livet hos Gud. Och den danske biskopen Palladius framhöll att Gud var mäktig nog att ge ett barn salighet redan i moderlivet och låta det döpas i sitt eget blod.[45] I 1686 års kyrkolag stadgades att de svenska prästerna skulle förmana havande kvinnor "att tacka Gud för deras livsfrukt och befalla den uti Guds beskydd med trogna böner."[46]

Det var dock angeläget att barnet döptes snarast möjligt. 1686 års kyrkolag slog fast att dopet skulle ske inom åtta dagar efter födseln. Försummelse att låta döpa barnet inom föreskriven tid straffades med kyrkoplikt eller böter till kyrkan och de fattiga.[47] I en dansk förordning från 1636 föreskrevs att dopet skulle ske inom fyra dygn och i Rostock påbjöds 1576 att barnet måste vara döpt redan inom två dygn efter födseln.[48]

Barnets kön – en värdefaktor?

Bodil Persson, som undersökt kyrkböckernas noteringar om dödsorsaker, har funnit att könsfördelningen hos barnen vid

[43] Bengt Hägglund 1959 s. 62 f. Matthias Hafenreffer 1714 s. 54.
[44] Inger Lövkrona 1999 s. 188 f.
[45] Troels Frederik Troels-Lund del VIII 1903 s. 10.
[46] 1686 års Kyrkolag 3:13.
[47] 1686 års Kyrkolag 3:2.
[48] Troels Frederik Troels-Lund del VIII 1903 s. 50.

barnkvävning var ganska jämn, med en svag övervikt för flickor.[49] Uppgifter i befolkningsstatistiken från perioden 1776–1873 visar också en jämn könsfördelning med en obetydlig dominans av flickor bland de barn som dött av vådakvävning.[50] Det är däremot svårt att uttala sig om detta utifrån mitt material, då könet i många fall inte anges i protokollen. Av de 72 barn som ingår i min undersökning om barnkvävning var 28 pojkar, 21 flickor och 23 av okänt kön.

Vad får vi då veta om könsfördelningen hos de spädbarn som drabbades av barnamord under 1600- och 1700-talen? Hade könet någon betydelse? Var det fler flickor än pojkar som drabbades? Kan vi urskilja ett mönster som påminner om mördandet av nyfödda flickor som förekommer i dagens Indien och Kina? Svaret är snarast nej. I de flesta fall uppges inte ens vilket kön det döda barnet haft. Bland de fall där könet angetts återfinns 16 pojkar och 28 flickor.[51] Det innebär visserligen en viss överrepresentation för flickor. Men att uppgiften för det mesta inte har noterats tolkar jag som att man inte lagt någon vikt vid barnets kön. Om det ena könet ständigt varit klart överrepresenterat utgår jag från att det skulle ha framkommit – om inte i hovrättens källmaterial så någonstans i debatten kring lagstiftningen. Men så är inte fallet. R. W. Malcolmson har också för engelskt vidkommande under 1700-talet konstaterat att könet inte hade någon betydelse som orsak till barnamorden.[52] Det oäkta barnet i sig var problemet som fick kvinnan att begå brottet, inte barnets kön.

Barnets religiösa värde

Källmaterialet visar, som framgått i kapitel tre, att föräldrar som stod till svars för barnkvävning uttryckte starka känslor för de

[49] Bodil E. B. Persson 1996 s. 199, 202.

[50] Klas Gustaf Odén 1875 s. XXI.

[51] GHA Criminalia, Brottmålsprotokoll och Brottmålsutslag för Halland och Skåne 1684-1718, 1780-1799.

[52] R. W. Malcolmson 1977 s 192.

förlorade spädbarnen. Mödrarna grät, jämrade sig och klagade högljutt när barnet dött. Såväl mödrar som fäder visade sorg då de kallades fram för att redogöra för händelseförloppet då barnet avlidit. Grannar vittnade om föräldrarnas sorg och om att de hyst kärlek till det döda barnet samt vårdat det ömt så länge det levde. Föräldrarnas sorg och omvittnade kärlek samt uttalanden om mödrarnas goda och noggranna omvårdnad om barnet är tecken på att det fanns en diskurs kring spädbarns höga värde. Idén om hur ett rätt och riktigt moderskap skulle te sig framstår som klar och entydig. Barnen skulle älskas och vårdas väl. Det rätta moderskapet sattes också in i samhällets religiösa ramverk. Den rättsinnade och kristna kvinnan förväntades även vara en god moder.[53]

Den religiösa prägeln blir än tydligare då vi tar del av prästens varningsord i samband med barnkvävning:

> Pastor [...] påmint om den sorgfällighet och ömhet föräldrar äro skyldiga, att alla stunder wårda sina barn, som äro den största och ädlaste dem af Gud förlänta rikedom och gåfwa, och för hwilckas wård, ansning och skötsel, de en gång skola göra Gudi en sträng räkenskap, om genom deras oachtsamhet och misswårdande barnen något åkommer; Och widare, att de alla stunder ingalunda skola försumma, att med innerliga böner befalla sig och sina barn i Guds Nådiga beskydd och wård m.m.[54]

Barnets värde betonas ytterligare genom påminnelsen om att barn är en gåva från Gud och dessutom den största och finaste gåva han ger till människorna. Emporagrius kyrkoordningsförslag från 1660-talet förespråkade förbud för föräldrarna att ha barnen hos sig i sängen. Även där påmindes om "vad dyr skatt barnen äro och huru högt de äro räknade inför Gud". Ingen möda fick sparas för att vårda och sköta dem väl. Om modern blev sjuk och inte orkade sköta sitt barn skulle grannarna hjälpa till om inget tjänstefolk fanns.[55] I protokollen om barnkvävning erinras ofta om att det är Gud som välsignar kvinnorna med barn. Föräldrarna

[53] Se kapitel 3.
[54] Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, 4/2 1781, s. 124.
[55] Arthur Thomson 1960 s. 65 f.

har ansvar inför Gud för barnens välbefinnande och en gång ska de stå till svars för hur de skött sin uppgift. Om barnen kommer till skada genom föräldrarnas slarv och vanvård ska Gud straffa de skyldiga hårt. Att ta väl vara på de barn som Gud skänkt en, var således en religiös plikt.[56] Barnets värde är omgärdat av en religiös diskurs och praktik.

Genom att barnen tillskrevs ett högt värde kan vi också säga att de uppfattades som offer när de dog till följd av oaktsamhet, även om inte någon explicit offeridé syns i källmaterialet.[57] Offertanken ligger så att säga inbäddad i resonemangen kring händelseförloppet. Det var något ytterst värdefullt som drabbats av en vårdslös handling.

I ett barnamordsfall från 1695 kan vi dock erfara ett öppet resonemang kring det ofödda barnets värde. Kvinnan hade inför avrättningen visat sig botfärdig inför prästerna i fängelset och sagt att hon "varit beredd gärna att lida för sin missgärning, men med det villkoret, om de kunde befria henne för den synd som där av förorsakas kunde, att genom hennes livs låtande ett annat foster förspiltes".[58] Hon påstod att hon blivit gravid igen, med samme man, sex veckor efter barnamordet som hon dömts till döden för. Mannen hade medgivit att de haft samlag efter barnamordet. Av denna anledning tillskrevs hovrätten med förfrågan om hur man nu skulle förfara med kvinnan som återförts till fängelset i väntan på besked.[59] Vad hovrätten svarade framgår tyvärr inte. Om formuleringen är kvinnans egna ord, prästernas eller skrivelseförfattarens kan vi inte veta. Men texten visar att det fanns en religiös diskurs kring barnets värde som var gångbar i det rättsliga tilltalet. Det understryks att om fostret föröddes genom moderns avrättning skulle en svår synd begås.

[56] Se även Pieter Spierenburg 1991 s. 248.

[57] Om brottsofferdiskurs se Eva Bergenlöv, Marie Lindstedt Cronberg, Eva Österberg 2002.

[58] GHA Brottmålsutslag 1695 BIIA:5 mål nr 121.

[59] GHA Brottmålsutslag 1695 BIIA:5 mål nr 121.

Av 1734 års lag, straffbalken, framgår också att det fanns en juridisk diskurs kring skyddandet av foster. Angående havande kvinnor som dömts till döden stadgades där att straffet inte skulle verkställas förrän sex veckor efter barnets födsel.[60] Barnet måste få födas och ammas av sin mor under sin första levnadstid.

Barnet hade med andra ord ett enskilt värde för föräldrarna och ett allmänt religiöst värde som prästerna påminde om i de ofta upprepade varningarna till föräldrarna och övriga församlingsmedlemmar om att vara aktsamma om spädbarnen och inte ha dem hos sig i sängen.

Min undersökning visar sålunda ett annat resultat än det Malin Lennartsson fick då hon undersökte domkapitelprotokoll från 1600-talets mitt och slut. Lennartsson understryker att det i stort sett rådde total tystnad kring föräldraskapet och kring barnen och deras skötsel i samband med ärenden rörande skilsmässor och tvister inom äktenskapet. "Den bild domkapitelmaterialet ger är att äktenskapet i liten utsträckning handlade om att fostra barn. [...] Man får ingenting veta om hur barn uppfostrades eller behandlades". I ett material som i övrigt behandlade relationer mellan människor intresserade man sig varken för kvinnan som mor, mannen som far eller för barnen, framhåller Lennartsson.[61] Mina resultat stämmer vad gäller tystnaden om fäderna i stort sett med Lennartssons, däremot inte i fråga om moder och barn. Som jag visat finns det på sockennivå, i protokollen om barnkvävning, rikhaltiga uttalanden om både det goda moderskapet och om vikten av att vårda de små barnen väl. Skillnaden mellan Malin Lennartssons och mina fynd i källorna beror sannolikt på ärendenas art. Hennes ärenden handlade om äktenskapets upphävande och bristfällig skötsel av barn var ingen legal skilsmässoorsak, medan

[60] 1734 års lag, straffbalken 3:6.

[61] Malin Lennartsson 1999 s. 253, 257 ff., 340 f. Citatet från s. 257. I en senare undersökning av domkapitelmaterial har samma forskare emellertid funnit en del mål som rör barnens betydelse för äktenskapet och vad som skulle hända med dem om föräldrarna skildes. Malin Lennartsson 2002 s. 359-365 och not 608.

mina fall rör dödande av barn. Då är det mera naturligt att synen på barn måste aktualiseras.

Livet var enligt både rättslig och religiös diskurs en dyrbar gåva från Gud. Att utsläcka det var ett oerhört brott. I den religiöst präglade kulturen under 1600- och 1700-talen vägde tanken på synden och straffet tungt. Den som satte sig upp mot Gud genom att begå en synd skulle straffas hårt. Barnet hade ett religiöst värde med rötter mycket långt tillbaka i tiden. Det nya livet ansågs vara Guds dyraste gåva till människan. Barnets och det nya livets värde har djupa rötter i den judisk/kristna traditionen.

Barnets profana värde

I avsnittet om lagstiftning och debatt kring barnamord har jag visat att barnets värde lyftes fram och betonades på ett nytt sätt under 1780-talet.[62] Under 1700-talet med dess merkantilistiska befolkningspolitik blev barnets samhälleliga (ekonomiska) värde tydligt. Staten intresserade sig för befolkningstillväxten. Nationens rikedom ansågs avhängig av folkmängden. Ju fler människor, desto rikare land. Folkökning skulle åstadkommas genom barnafödande och minskad spädbarnsdödlighet.[63] En uppmärksammad skrift i ämnet gavs ut 1747 av Anders Berch. Den innehåller mängder av råd och moraliska pekpinnar, varnar för skörlevnad och betonar den rätta religionens betydelse för samhällsordningen. Men vi finner även förslag om ekonomiskt understöd till fattiga familjer med många barn. Barnhus borde inrättas för oälkomna barn och föräldrarna skulle ges möjlighet att anonymt lämna barnen där, allt för att förhindra att de vanvårdades eller kvävdes. Staten måste ta på sig ett föräldraansvar för de olyckligt lottade små liven. Utbildade barnmorskor var en nödvändighet men manliga medicinare och kirurger var ännu bättre, ansåg Berch.[64]

[62] Se även Eva Bergenlöv 2002b s. 262 ff.

[63] Karin Johannisson har visat hur de merkantilistiska idéerna utvecklades och vann gehör såväl ute i Europa som i Sverige. Karin Johannisson 1988. Se även Claes Ekenstam 1993 s. 33.

[64] Anders Berch 1747.

Det var framförallt den äktenskapliga barnalstringen som skulle främjas. Och det var den arbetande delen av befolkningen som skulle öka nativiteten, inte de improduktiva, högre ståndеn. Men inte bara inomäktenskapliga barn var välkomna. Även oäkta barn sågs av Berch som en tillgång, såvida de var friska, sunda och så småningom arbetsföra. Därför borde barnhus inrättas för att ta hand om föräldralösa barn och ovälkomna oäktingar.[65]

Livets värde uttrycktes inte med tydliga ord i domstolsprotokollen men det kan ofta utläsas mellan raderna. Föräldrarnas, särskilt mödrarnas, ansvar att väl vårda och sköta om sina barn framgår tydligt. Någon skillnad mellan äkta och oäkta barns värde kan inte märkas. Däremot ifrågasätts om mödrarna till oäkta barn sköter och vårdar dem lika väl som om de varit äkta. En ogift amma sökte få sitt eget barn omhändertaget "på något bra och säkert ställe" för att hon då skulle få en mera beständig ammetjänst. Om hon inte lyckades hitta någon som tog hand om hennes eget barn hade hon tänkt "sätta sig ned för sig själv och sköta sitt barn tills det kommit sig något mera före", hävdade hon inför tinget. Rätten frågade hennes husbonde om hon hyst "all möjlig månhet" om sitt barn, något som han bekräftade.[66] I ett annat fall hade en ogift mor med hårt och bittert sinnelag förmanats av en grannkvinna "att vara god och beskedlig emot sitt barn".[67] Grannkvinnans förmaning talar för att det även var en folklig uppfattning att oäkta barn hade samma rätt till god vård som äkta barn.

Lionel Rose har för Englands del hävdat att folk inte hyste någon aktning för illegitima barns liv, inte ens under senare hälften av 1800-talet. Inte förrän i slutet av 1800-talet, då barn blivit en bristvara, ökade det allmänna intresset för att bevara spädbarnens liv, fortsätter han.[68] Det förefaller vara en märklig ståndpunkt i lju-

[65] Anders Berch 1747 31, 34 f.; Karin Johannisson 1988 s. 87, 90 f., 101. Se även Christina Romlid 1998 s. 77; Monika Edgren 2001 s. 91, 107, 109, 111.

[66] GHA Handlingar i underställda brottmål 1792 E VAC:93 mål nr 145.

[67] GLA Kinnefjärdings härads dombok 1785 AIa:26 12/8 1785.

[68] Lionel Rose 1986 s. 88, 175.

set av den merkantilistiska befolkningspolitiken. På politisk, normativ nivå står det klart att även oäkta barn var välkomna i Sverige för att berika nationen.[69] Det är svårt att tro att England förde en annan politik gentemot de utomäktenskapliga barnen. Men det fanns flera nivåer med sinsemellan motsägelsefulla attityder gentemot barnen. Barnen var välkomna och tillskrevs ett stort värde för nationen samtidigt som lagen diskriminerade oäkta barn långt in på 1900-talet.[70] Illegitima barn rubbade samhällsordningen och möttes med förakt från allmänheten. Den ogifta modern hamnade lätt i svårigheter. Och även om barnen var älskade av föräldrarna utgjorde de i många fall en ekonomisk och social börda för såväl ogifta mödrar som gifta, mindre bemedlade, föräldrar.

Arlette Farge skriver om hittebarnshem och övergivna barn i Paris under 1700-talet. Hon framhåller att övergivandet var en nödvändighet, inte ett val.[71] Övergivandet handlade, med andra ord, inte om brist på kärlek utan om bristande ekonomiska och sociala möjligheter att ta hand om barnen. Den merkantilistiska politikens målsättning var att ha en stor, fattig, arbetande befolkning. Men fattigdomen medförde samtidigt svårigheter för staten. Nödställda människor var inte benägna att skaffa hur många barn som helst. Karin Johannisson visar med ett par citat att svårigheterna lyftes fram i den svenska debatten under 1700-talet. Läkaren Abraham Bäck uttalade sig på följande sätt i ett tal vid Kungliga Vetenskapsakademin 1764: "När fattigdomen mångestädes är så stor, att Far och Mor fägnar sig öfver barnets död, så är ej underligt, att vi sakne många tusende årligen".[72] I ett annat uttalande hette det att: "Den svenske torparen, ja sjelfve Bonden, glädja sig vid tidningen om koppors annalkande, för att befrias från sina barn, såsom en olidlig börda".[73] Utsagorna om

[69] Se avsnittet om lagstiftning och debatt i kapitlet om barnamord ovan.

[70] Om de illegitima barnens rättsliga status se Marie Lindstedt Cronberg 1997b s. 74-77; Eva Bergenlöv 2002b s. 254 f.

[71] Arlette Farge 1989 s. 571 f. och bildtexten s. 572.

[72] Karin Johannisson 1988 s. 170.

[73] Karin Johannisson 1988 s. 170. Citatet är hämtat ur Ronny Ambjörnsson 1978 s. 71.

föräldrarnas känslor för barnen i dessa citat bör dock uppfattas mera som retoriska grepp i kritiken mot den alltför optimistiska befolkningspolitiken än verkliga känslor hos 1700-talsföräldrar.

I Tabellverkets första betänkande, utgivet 1755 och gällande för år 1749, konstaterades att i Sverige rådde en "swår och tryckande folkbrist".[74] Barnadödligheten måste minskas och vanvården av spädbarn förebyggas. Den medicinska vården måste förbättras. Läkarbristen var svår, fler läkare och examinerade barnmorskor behövdes. Kunskap om barnavård och sjukdomar skulle förmedlas till folket och ympning mot kopporna påbörjas. Prästerna borde utbildas i sjukdomsdiagnostisering samt grundläggande vård och medicinering. Tabellverket föreslog högre straff vid barnkvävning, och för att förhindra barnkvävning förordade man att en modell av en burliknande apparat, arcuccio, skulle sändas ut till alla landshövdingar. Barnet skulle placeras i arcuccio om det delade säng med modern. På så sätt skulle man förhindra att det lågs ihjäl. Även Collegium Medicum rapporterade om tillståndet i landet och betonade, i likhet med Tabellverket, behovet av förbättrad läkarvård. Rapporterna väckte gehör hos riksdagen som beslutade att vidta kraftfulla åtgärder.[75]

Blekingeprästen Jöran Johan Öller som verkade i Jämshögs socken under drygt 20 år i det sena 1700-talet skriver att han låtit tillverka en modell av arcuccio och visat upp den på sockenvallen. Eftersom varken varningar, förmaningar eller exempel på andras olyckor hade hjälpt hoppades han att den "Florentinska machinen" äntligen skulle minska antalet ihjällegade barn. Prästens intention var att varje by skulle ha minst två arcuccio och att det borde finnas en i varje gård. "Werkan häraf" hade Öller emellertid inte kunnat utröna vid slutet av 1790-talet då han författade sin text.[76]

---

[74] Christina Romlid 1998 s. 77.

[75] Christina Romlid 1998 s. 77-84. Om den s.k. prästmedicinen se Anders Brändström 1984 s. 65 f.; Carin Bergström 1991.

[76] Jöran Johan Öller (1800) 1996 s. 102. Om den burliknande konstruktionen, arcuccio, för att skydda barnet, se även Arthur Thomson 1960 s. 217 f.

En intensiv kampanj för att sänka spädbarnsdödligheten inleddes alltså. Collegium Medicum gav ut instruktionsböcker i barnavård. Föräldrarnas, särskilt mödrarnas men även fädernas, ansvar för barnen betonades.[77] På befallning av Collegium Medicum författade Vallentin Wolff den första boken på svenska i grundläggande spädbarnsvård, *Späda Barns nödiga ans och skötsel, Alla Christeliga Föräldrar åliggande,* som gavs ut 1755. Boken, eller snarare häftet, var tunn, endast 16 sidor. Men inte desto mindre fick skriften oerhört stor betydelse och Anders Brändström har framhållit att den följande litteraturen i ämnet under 1700- och 1800-talen i huvudsak inte var något annat än upprepningar av råden från Wolff.[78] I *Späda barns nödiga ans och skötsel* sattes mödrarna i centrum. Wolff vädjade till mödrarnas samveten. Deras plikt, skyldighet och ansvar för spädbarnens hälsa och välmående underströks kraftigt. Okunskap och vårdslöshet sades få mödrarna att hantera sina barn mera som bördor än som nådegåvor. I ett inledande avsnitt kan vi läsa att

> Således eftersättes på et ogudaktigt wis alla de plichter, som Mödrarna tilkomma både efter Guds ord, sunda förnuftet och all Christelig Öfwerhets Lag. Ty utom det, at Guds ord på flera ställen lägger dem desse skyligheter för ögonen, så strider ingen ting mera emot förnuftig tanka och all naturs och Christelig ordning, at uppenbarligen wara mörderskor på sitt egit kiött och blod, eller ock, som är det samma, med egit förwållande lägga grunden til sina späda barns siuklighet i hela deras lifstid. Derigenom lider icke allenast det allmänna, utan ock det enskylta. Öfwerhetens Lagar wanwördas, folkbristen i landet underhålles, samt siuklingar och tiggare förökas.[79]

Texten bär stark prägel av tidens religiösa kultur. Det var ett brott mot Gud och den kristna ordningen att inte vårda sina barn väl. Här möter vi också upplysningstidens nyckelord: Förnuft, Natur och Ordning. De merkantilistiska tankarna blir synliga i

[77] Magdalena Bengtsson 1996 s. 21.
[78] Anders Brändström 1984 s. 46, 48.
[79] Vallentin Wolff 1755 s. 4.

det citerade avsnittet. Men de utvecklas inte i den följande texten. Vi ser att diskursen kring barnets värde fylls på med element från politiska och ekonomiska diskurser.

Modersansvaret var emellertid viktigare i barnavårdslitteraturen än såväl merkantilism som upplysningsfilosofi, har Anders Brändström konstaterat. Samhällsekonomi och upplysningsidéer var inte tillräckliga argument om man ville nå ut till kvinnorna, de som i praktiken skulle tillämpa råden om förändrad och förbättrad spädbarnsskötsel. Som ett pedagogiskt grepp lade man istället tonvikten i propagandan vid modersansvar och moderskänsla.[80] Jag vill emellertid också framhålla den religiösa tonen, i åtminstone Wolffs skrift, något som Brändström i stort sett förbigått. Guds ord anger att barnen ska vårdas ömt, det är Gud som begåvat människan med förnuft och om modern brister i sina plikter mot spädbarnet ska hon en gång ställas till "hårdt och drygt answar" inför Gud. Synen på det goda moderskapet har en tydlig religiös inramning. Wolff uppmanade således mödrarna att själva amma sina barn och påminner om att de har ett ansvar inför Gud att fullgöra denna plikt:

> En Moder, som derföre är begåfwad med sund kropp och förmögenhet, at sielf däggia sit barn, har således en gång in för den Stora Guden et hårdt och drygt answar at förwänta, om hon försummar denna så kiära och angelägna skyldigheten, och ej anwänder alla tjenliga medel, hwilka et rätt Moders hierta för sina barns ans och tillwäxt bör hafwa osparda.[81]

Men förslag gavs också på god mjölkersättning. Författaren manade även till aktsamhet under havandeskapet och gav råd om lindningen av barnet. Risken för barnkvävning vid amning i sängen togs upp och Wolff menade att den italienska modellen av bur eller maskin för att skydda barnet inte var bekväm. Istället förespråkade han den typ av ställning som samerna använde och lämnade en noggrann beskrivning på hur den var konstruerad.[82]

---

[80] Anders Brändström 1984 s. 51, 67.

[81] Vallentin Wolff 1755 s. 4.

[82] Vallentin Wolff 1755.

Slutligen behandlades också fädernas ansvar:

> Hvad Mödrarnes plicht och, hårda ansvar här ofwanföre anfört finnes, sträcker sig äfwen til Fäderna så wida, at de giöra i förelupne fehl eller försumelser aldeles delachtige, och såra swårligen sina samweten, så framt de ej med yttersta flit och åhuga på alt möjeligit sätt understödia och bidraga til dessa Naturliga och Christeliga samt för hela Riket högst nyttiga plichters fullgiörande af sielfwa Mödrarne: Så mycket mer om de för andra sysslor och afsigter, på något sätt hindra eller afhålla them therifrån.[83]

Fäderna uppmanades att stötta mödrarna i omsorgen om spädbarnen och varnades för att hindra dem att fullgöra sina moderliga plikter. Men det står klart att ansvaret för omvårdnaden av barnen framför allt vilade på mödrarna. Vi ser även att samhällsnyttan betonas. Spädbarnsvården är inte en enskild angelägenhet utan något som i hög grad gagnar hela riket.

I Kungliga Vetenskapsakademiens almanackor, som antas ha varit väl spridda bland folket, informerades också om hur barnen skulle skötas. Läkaren och "pediatrikens fader", Nils Rosén von Rosenstein gav 1764 ut verket *Underrättelser om Barn-Sjukdomar och deras Bote-Medel.* Skriften byggde nästan enbart på Wolffs råd i Späda barns nödiga ans. Ytterligare tre svenska upplagor följde under 1700- och 1800-talen. Boken vann även stor internationell spridning och översattes till inte mindre än tio språk. Än fler handböcker för att förändra barnavården till det bättre och förädla hälsotillståndet följde.[84] Resultaten av kampanjen mot spädbarnsdödligheten blev märkbara först kring 1810 och under det resterande seklet halverades dödligheten.[85]

Från 1700-talets mitt ser vi alltså en professionalisering och ett förvetenskapligande av barnavården. Pediatriken utvecklades som en medicinsk vetenskap. Tidigare hade kunskapen om de späda barnens skötsel överförts mellan generationerna. Äldre kvinnor

---

[83] Vallentin Wolff 1755 s. 16.

[84] Magdalena Bengtsson 1996 s. 21. För en omfattande översikt av skrifter i barnavård se Anders Brändström 1984 kap 2. För Finlands vidkommande under 1800-talet se Harriet Bergman 1993.

[85] Magdalena Bengtsson 1996 s. 24.

berättade för yngre och visade i praktiken hur det skulle gå till. Detta började förändras under senare hälften av 1700-talet, delvis beroende på att de gamla sociala strukturerna bröts upp till följd av urbaniseringen, men också på grund av att den medicinska vetenskapen fick allt större inflytande.[86] Diskurserna kring moderskap och barnavård fick inslag från en medicinsk-vetenskaplig diskurs.

Claes Ekenstam betonar, liksom Karin Johannisson, de ekonomiska och demografiska aspekterna som bakgrund till ivern att förbättra spädbarnsvården. De merkantilistiska tankegångarna styrde förändringsprocessen: "Det statliga intresset av att rädda spädbarnens liv inspirerades således mindre av humanitära känslor, än en krass önskan om att förse landet med många arbetare. [...] Det gällde att rädda landets förnämsta kapital, barnen."[87]

Arne Jarrick och Johan Söderberg representerar en annan teoribildning. De knyter an till, men har även modifierat, Norbert Elias civilisationsteori.[88] Hos Jarrick & Söderberg står de mellanmänskliga relationernas förändring i fokus snarare än ekonomiska och demografiska intressen. Under perioden 1600–1850 menar de att en civilisering ägde rum. De mänskliga relationerna förändrades från råhet till empati. Civiliseringen undersöks utifrån fyra centrala aspekter: Respekten för människoliv, omsorg om svaga grupper, rätten till likvärdig behandling och personlig autonomi och tolerans. Författarna menar att såväl statens relation till folket som relationer människor emellan förändrades i allt mera empatisk riktning. Det avläses genom att till exempel lindringen i straffmätningen tolkas som en allt större respekt för människoliv och människovärde samt av att de mellanmänskliga relationerna blev allt mindre våldsbetonade.[89]

Onekligen kan man läsa in de fyra civiliseringsaspekterna såväl på makroplanet i de politiska ambitionerna att värna om spädbarnen, åstadkomma högre överlevnad och bättre hälsotillstånd,

[86] Claes Ekenstam 1993 s. 30.
[87] Claes Ekenstam 1993 s. 33.
[88] Norbert Elias 1989; 1991.
[89] Arne Jarrick & Johan Söderberg 1994 s. 9-14.

som på mikroplanet när det gäller de enskilda rättsfallen kring späda barns död. Men som åtgärdsprogrammet i merkantilistisk anda presenterades av samtiden, hos till exempel Anders Berch, var det utan tvekan de ekonomiska och demografiska aspekterna som fokuserades, inte humanitärt patos och empati. Och Tabellverkets propå om skärpt straff för barnkvävning talar i vart fall inte om en ökad empati för mödrarna, även om man naturligtvis kan se det som en ökad medkänsla för barnen. Det var samhällsnyttan som stod i centrum. Man kanske kan säga att strävan var att åstadkomma större rikedom för nationen men att resultatet också kan ses som en ökad civilisering och tilltagande empati. Jarrick & Söderberg menar dock förvisso inte att civiliseringsprocessen var ett resultat av merkantilistisk politik, utan att den kan spåras tidigare, till 1600-talet.[90] Men Birgitta Odén, som förhåller sig kritisk gentemot Jarrick & Söderberg har i sin studie om självmord visat, med exempel från 1500-talet, att empati fanns ännu tidigare.[91] Vidare har de senaste årens forskning i nordisk kriminalitetshistoria åskådliggjort att straffpolitiken även i äldre tid i hög grad var inriktad på att spara människoliv, även om vissa brott som t.ex. barnamord bildade undantag. Generellt sett utdömde man hellre böter än dödsstraff.[92]

Intresset från statens sida för befolkningspolitik var inte heller något som uppstod i och med 1700-talets merkantilistiska idéer. I ett glest befolkat land hade statsmakten intresse för befolkningen även under tidigare århundraden.[93] Redan Gustaf Vasa engagerade sig i denna fråga och under stormaktstidens krig krävdes befolkningsunderlag för de omfattande utskrivningarna av soldater.[94] Men under 1700-talet accentuerades befolkningspolitiken i sam-

[90] Arne Jarrick & Johan Söderberg 1994 s. 13 f.

[91] Birgitta Odén 1998 s. 73.

[92] Eva Österberg 1995 s. 158 f., 164, 169. Se även Hans Eyvind Næss och Eva Österberg 2000.

[93] Henrik Höjer 2001 s. 58 f.

[94] Se Eva Österberg 1971; 1977. Om Gustav Vasa som regent se Lars-Olof Larsson 2002.

band med att vi fick Tabellverket som räknade, satte upp statistik och gav klara besked om tillståndet i landet.[95] Siffrorna verkade alarmerande och när samtidigt den medicinska vetenskapen utvecklades och läkarvården förbättrades fanns det möjligheter att driva en mera aktiv befolkningspolitik än tidigare. Barnets samhälleliga värde avtecknade sig därmed tydligare. Sammantaget menar jag att människovärdet och även det späda barnets värde utgår ifrån en religiös grundsyn och därför har sina rötter mycket långt tillbaka i tiden. Men 1700-talets befolkningspolitik gjorde att barnens överlevnad också fick en ny, mera profan kontext med inslag av medicinsk vetenskap och samhällsekonomiska argument.

Sammanfattning

Jag har visat att det under både 1600- och 1700-talen fanns en grundläggande föreställning om barnets höga värde. Det lilla barnet tillskrevs ett enskilt värde för föräldrarna vilket tydliggörs genom mångfaldiga vittnesmål i barnkvävningsprotokollen om öm och kärleksfull vård samt sorg och förtvivlan över dess död. Barnet besatt också ett religiöst värde genom att det ansågs vara den största och rikaste gåvan som Gud förlänade människan. Det framställdes som en religiös plikt att ta väl hand om sina barn. Slutligen förlänades barnet ett samhälleligt, ekonomiskt värde. Detta värde accentuerades med de merkantilistiska idéerna under 1700-talet som medförde ett tilltagande intresse för befolkningspolitik. Landets rikedom uppfattades som avhängig av folkmängden, ju fler människor desto större rikedom. Folkmängden skulle ökas genom barnafödande och minskad barnadödlighet. Barnavården professionaliserades och förvetenskapligades. En intensiv kampanj fördes för att förbättra kunskaperna om spädbarnsskötsel och om barnhälsovård. Utan tvekan hade de merkantilistiska idéerna i kombination med förvetenskapligande och professionalisering betydelse för att det samhälleliga intresset för barnen blev mera märkbart.

[95] Henrik Höjer 2001 s. 61-69.

Jag ställer mig emellertid tveksam till om man primärt kan lägga civilisationsteoretiska aspekter på detta. Visserligen kan de åtgärder som företogs för att minska spädbarnsdödligheten och förbättra hälsotillståndet tolkas som tecken på en ökad empati. Men samtida skrifter som rörde befolkningsfrågan ger inte några sådana uttryck. Och det går inte heller att läsa ut en entydig förändring i empatisk riktning. Tabellverkets förslag om hårdare straff för barnkvävning av våda talar till exempel ett annat språk. De drag av tilltagande civilisering och empati som kan iakttas vill jag snarare se som ett resultat av andra åtgärder än som en drivkraft i sig.

Spädbarn ansågs viktiga, deras liv hade stort värde. Lagen värnade om alla människoliv, även späda barns och oäkta barns. I det dagliga livet lade sig andra människor i och kom med förmaningar och tillrättavisningar om en mor inte vårdade sitt lilla barn med tillbörlig omsorg.

På det hela taget tyder min undersökning på att människovärdet och det lilla barnets värde baseras på en religiös grundsyn och att det därför är ett grundläggande värde som kan spåras mycket långt tillbaka i tiden. Låt vara att det är mer eller mindre märkbart i det historiska källmaterialet vid olika tidpunkter.

Min undersökning stöder alltså den forskning som reviderat Ariès teser om äldre tiders likgiltighet för små barn. På ett grundläggande religiöst och etiskt plan har barnet värderats högt, åtminstone sedan kristendomens införande. Det utesluter emellertid inte att barn under vissa perioder och i vissa samhällsgrupper farit illa till följd av sociala och ekonomiska realiteter. Under 1700-talet hamnade barnets värde dessutom i fokus för debatt och propaganda på ett nytt sätt. Med stöd av medicinsk vetenskap och professionalisering av barnavården samt med inflytande från religiösa värderingar och upplysningsidéer, medförde den merkantilistiska befolkningspolitiken att de nya liven och spädbarnens värde lyftes fram och synliggjordes mycket tydligare än förut.

7. Skyldiga och oskyldiga mödrar – slutsatser och sammanfattning

Barnamord och barnkvävningar var under den lutherska ortodoxins tid i Sverige fenomen, som i hög grad sysselsatte samhällsdebatten. Det var dödsfall som upprörde och skapade oro. Prästerna varnade och förmanade från predikstolarna. Mödrarna skulle göras medvetna om att det var olämpligt och riskfyllt att ta spädbarn till sig i sängen om natten – en olycka hände så lätt under den tunga sömnen. Ingen skulle heller vara okunnig om den speciella lagstiftning som rörde barnamord. Från mitten av 1600-talet och fram till 1779 kunde en moder dömas till döden utan full bevisning om mord om hon blivit gravid utanför äktenskapet, dolt havandeskapet, fött i ensamhet och gömt undan det döda barnet. Flera gånger om året lästes barnamordsplakatet upp, både från predikstolen och på häradstingen. Barnamorden väckte, trots att de var relativt få, den största kriminalpolitiska debatten under 1700-talet. Samtidigt gjordes stora ansträngningar, inte minst från vetenskapligt håll, att förebygga barnkvävningarna, som till antalet var oerhört många fler än barnamorden.

Också senare forskning har fascinerats av fallen, om ock utifrån olika infallsvinklar. Att tränga in i dessa rättsfall har för mig inneburit möten med en mängd olika människoöden, framförallt kvinnoöden, från en gångna tid. Många fall har varit oerhört tragiska och jag har som läsare kommit nära inpå upprörande och gripande situationer med ensamma, övergivna och desperata kvinnor och värnlösa, oönskade små barn som knappt hann se dagens ljus, situationer och öden som uppstod till följd av en intolerant och fördömande samhällsmoral. Rättsliga texter om barnamord och barnkvävning är fängslande berättelser som berör, skapar känslor och åskådliggör livsvillkoren i gångna tider på ett uppskakande sätt. Att just detta forskningsområde är så engagerande och intressant har, som jag ser det, sin grund i att det handlar om de stora existentiella frågorna – om rätten till liv, livets värde och döden samt om sexualmoral och genus.

Syftet med min avhandling har framför allt varit att undersöka hur berättelser om mödrars skuld och oskuld konstruerades på de rättsliga arenorna när det gällde barnamord och barnkvävning. Källmaterialet har bestått av protokoll från hovrätt, underrätter och sockenstämmor samt i viss mån annat diskursivt och normativt material från den aktuella tidsperioden. De rättsliga protokollen är texter som skapades med utgångspunkt från vad som sades i domstolarna. De återger sannolikt inte allt som sades och de refererar inte alltid det sagda ordagrant. Men vi kan utgå från att det som ansågs viktigt för domslutet också kom med i protokollet. Min tidsavgränsning har varit ca 1680–1800, och det samlade materialet är mycket stort jämfört med tidigare studier av samma tidsperiod i Sverige. Sammanlagt 192 fall av barnamord och barnkvävning har djupanalyserats. Analysen har drivits *icke* primärt av frågorna om de inblandade parternas faktiska tankar eller sociala situation då barnen dött eller dödades; detta är alltså inte en i traditionell mening socialhistorisk/demografisk undersökning, även om många observationer av detta slag ändå finns insprängda i studien. Istället ligger fokus på den rättsliga hanteringen av fallen, respektive den sociala kontrollen av spädbarns död i lokalsamhällena, som en fråga om en retorisk situation då övertygande argument ska anföras för en dom som ytterst handlar om en konstruktion av skuld eller oskuld för mödrarna. Den retoriska argumenteringen hänger i sin tur självfallet samman med aktörernas uppfattning av det faktiska händelseförloppet och vad lagen säger. Men den är också avhängig av vad annan normbildning i samhället av exempelvis religiös, vetenskaplig eller politisk art påbjuder. Man kan tala om potentiellt olika diskurser som eventuellt interagerar och i ord överlappar varandra – företeelser som av t.ex. Norman Fairclough betecknas som interdiskursivitet och intertextualitet.

Denna inriktning vad gäller frågor, begrepp och metodologiska grepp innebär en annan profilering av undersökningen än vad som förekommit i huvudparten av den tidigare forskningen på området, som ofta haft strikt rättshistorisk, socialhistorisk, demografisk eller medicinhistorisk fokusering (t.ex. Arthur Thomson,

Erik Anners, Britt Sandström och Marja Taussi Sjöberg, Bodil E. B. Persson). Den ansluter å andra sidan på vissa punkter till modern forskning, både i Norden och andra länder, som analyserat rättspraxis med tanke på diskurser och konstruktioner kring sådant som genus, eller samhällets kontrollbehov (t.ex. Kari Telste, Inger Lövkrona, Richard van Dülmen och Marilyn Francus). Låt mig nu presentera de huvudresultat som undersökningen lett fram till.

Konstruktionen av skuld och oskuld

Bakom talet inför rätta fanns en talordning – en diskurs – som bestämde vad som kunde sägas och vad som inte kunde sägas. Den övergripande diskursen i domstolarna har jag kallat den rättsliga diskursen. En tungt vägande komponent i denna diskurs var naturligtvis lagen – rättesnöret som domstolarna hade att förhålla sig till i de enskilda rättsfallen. Den rättsliga diskursen var emellertid inte avskild och isolerad från andra diskurser i samhället. Kulturen och den övergripande samhällskontexten liksom nya strömningar på de ideologiska och vetenskapliga fälten påverkade vad som kunde sägas i rätten. Mitt intresse har riktat sig mot hur den rättsliga diskursen var sammansatt och hur detta i sin tur tog sig uttryck i den rättsliga retoriken eller argumentationen inför domsluten.

Schematiskt kan man sammanfatta konstruktionen av skuld och oskuld när det gäller barnamord och barnkvävning som två motsatta bilder. Den ena är idealbilden som svarar mot det dåtida kvinnoidealet eller normen för det goda, kristliga moderskapet och den andra är motbilden till idealet.

Idealbild	**Motbild**
gift kvinna	ogift kvinna
dygd och sedlighet	odygd och lösaktighet
legitima barn	illegitima barn
öppenhet om graviditet, födsel och död	hemlighetsmakeri och döljande av graviditet, födsel och död
ära	vanära
ansvar och moderskärlek	lättfärdighet
sorg vid barns död	känslolöshet inför barns död
lojal och undergiven	aktiv och självständig

Berättelserna om oskuld komponerades med utgångspunkt från rådande uppfattning om den rätta kvinnligheten/moderligheten medan berättelsen om skuld konstruerades utifrån motbilden till idealet. Detta är naturligtvis en renodlad modell. Idealbilden svarar mot den oskyldiga barnkväverskan och motbilden står för den bortom alla tvivel skyldiga barnamörderskan. Den verkligt skyldiga kvinnan karaktäriserades följaktligen enbart med element från motbilden medan den kvinna som uppfattades som fullständigt oskyldig målades upp med komponenterna i idealbilden. I praxis var dock bilderna av de anklagade mödrarna ofta mera sammansatta och komplexa. Berättelser som konstruerades med element ur båda kvinnobilderna var inte ovanliga. Vi har sett exemplet med den verkligt skyldiga *barnkväverskan*. När hon bekänt sitt ohyggliga brott beskrevs hon också på ett sätt som överensstämde väl med motbilden. Dock framställdes hon i positiva ordalag av prästen efter sin omvändelse och insikt om sitt brott. Berättelser om en del barnkväverskor konstruerades i sin tur som blandformer av idealbilden och motbilden. Kvinnorna kunde vara ogifta och ha fött ett illegitimt barn men i övrigt beskrivas utifrån idealbilden av den goda, sörjande modern som genast offentliggjort barnets död, så att oskulden dominerade. Även framställningar av *barnamörderskor* var i en hel del fall blandformer av de båda bilderna. Konstruktionen av berättelsen om en mindre skyldig barnamörderska kunde innehålla elementen äktenskapslöfte dvs.

att hon egentligen var sedesam och dygdig, liksom öppenhet – att hon inte gömt det döda barnet och att hon själv gått till prästen och berättat vad som hänt. Ett tidigare allmänt gott rykte var inte i sig gångbart som förmildrande omständighet vid anklagelser om barnamord. Utöver ett gott anseende före brottet krävdes för att domen skulle mildras en kombination av mera konkreta omständigheter som sjukdom, enfald, fattigdom och ungdom. Det i England vanliga argumentet för en friande dom – att kvinnan förberett barnets ankomst genom att iordningställa barnkläder och linne – förekom överhuvudtaget inte i de undersökta fallen. Förberedelser för att ta hand om barnet tycks inte ha varit gångbart som en indikation på oskuld i Sverige.

Barnamorden under 1600- och 1700-talen måste, både på en diskursiv nivå och i praxis, förstås utifrån rådande världsbild, moral och värderingar. Diskursen kring detta brott, liksom själva gärningen, hade sina rötter i en religiöst präglad samhällsmoral. Religiösa föreställningar sammanflätade med en patriarkal samhällsordning – kvinnans underordning och ett oerhört starkt moraliskt tryck – var bakgrunden till såväl den rättsliga diskursen som brottet i sig. Kristna dygdeideal ledde till att kvinnor, vars illegitima barn dött efter att de hemlighållit havandeskapet och förlossningen, fördömdes i dubbel bemärkelse – både för den förbjudna sexuella relationen och för att de dolt och hemlighållit resultatet av relationen i stället för att ärligt träda fram och ta skammen och straffet för ett sedlighetsbrott. Men barnamorden var i sig inte uttryck för att kvinnorna säkert delade de religiösa normerna utan snarare för en fruktan att inte bli accepterade av sin omgivning – av familj, husbondefolk, grannar och vänner. Rädsla för utanförskap, stigmatisering och att bli fördömd som ogift mor samt svårigheter att försörja sig själv och barnet drev dessa kvinnor till desperata handlingar. Mina resultat visar emellertid, i kontrast till Inger Lövkronas tolkning av några 1700-talsfall, att de sexuella relationer som föregått barnamordet endast i vissa fall rörde ojämlika husbonde – tjänsteflicka-relationer; i majoriteten fall handlade det om samlag mellan två unga ogifta personer. Det ska vidare givetvis framhållas

att samhällsmoralen och patriarkalismen inte var determinerande i den betydelsen att alla ogifta mödrar blev barnamörderskor. Endast en liten minoritet av dessa kvinnor begick barnamord. De flesta valde trots allt att ta hand om barnet, utstå skammen och straffet. Men barnamordsbrotten avspeglar icke desto mindre ett moraliskt tryck på ogifta kvinnor att verkligen leva upp till kyrkans och lagstiftningens moralitet, och utgör därför en indikation på att denna moralitet också var vanliga människors.

Jag menar att diskurserna och retoriken kring barnamorden och barnkvävningarna i det tidigmoderna samhället var två sidor av samma mynt – talordningar och argumentationssätt som båda bar prägel av tidens kultur, moral och värderingar. När ett legitimt barn dog i föräldrarnas säng var det inte en händelse som på allvar hotade samhällsordningen. När det handlade om barnkvävningar ansågs modern ha hållit sig inom normen för det rätta och goda även om hennes spädbarn dött till följd av hennes vårdslöshet. En sådan händelse inom en familj utmanade inte samhällsmoralen och den rätta ordningen och behövde därför inte straffas hårt. Det räckte med en mild tillrättavisning i kyrkan inför församlingen. Därefter var modern återintegrerad i gemenskapen. Med barnamord var det en annan sak.

Offentliggörandet av havandeskap, födsel och död, det rätta kristliga moderskapet och äktenskapet var viktiga för att följa samhällets ordning. Men om någon av beståndsdelarna ska sägas vara överordnad menar jag att det var kravet på offentliggörande. Det inskärptes också i lagen, medan det goda moderskapet nog snarast anknöt till en religiös diskurs och först efter hand explicerades också i lagen. När man jämför de båda kategorierna barnamord och barnkvävning blir det alldeles uppenbart att just öppenhet, ärlighet och korrekt tillkännagivande av graviditet, födsel och död hade en avgörande betydelse för hur dessa händelser bedömdes. I det tidigmoderna samhället var utrymmet för ett avskilt privatliv ytterst begränsat. Människor förväntade sig att få insyn i andras liv och det som inte kunde ske offentligt och öppet borde inte ske alls. En kvinna som i rätt tid meddelat att hon väntade barn, haft

barnmorska eller jordegumma till hjälp och flera andra kvinnor som vittnen vid förlossningen och som låtit döpa barnet inom åtta dagar, fördömdes inte. Hon behövde inte straffas hårt om barnet dog under oklara omständigheter. Om kvinnan däremot hade brustit när det gällde att vara öppen och ärlig, att ta ansvar för sina gärningar och försonas med Gud, då måste hon dömas hårt. En moder som var oärlig och lögnaktig, som hängett sig åt döljande och hemlighetsmakeri ansågs på det mest flagranta sätt ha överskridit gränserna för ett godtagbart beteende.

I jämförelse med tidigare forskning visar alltså min undersökning tydligare på betydelsen av att kvinnan i det tidigmoderna samhället med egna ord, öppet och ärligt tillkännagav att hon var havande, födde barnet med hjälp av någon kunnig kvinna och under åsyn av vittnen samt att hon offentliggjorde barnet och lät döpa det snarast möjligt. Jag har också kunnat jämföra den rättsliga och samhälleliga retoriken vid både barnamord och barnkvävningar på ett sätt som inte tidigare skett i svensk forskning utifrån ett så stort material. Därmed har jag också kunnat visa hur religiösa, nya vetenskapliga och befolkningspolitiska tankar efter hand kom att vävas ihop i den rättsliga diskursen. För övrigt ligger mina resultat på flera punkter relativt väl i linje med den internationella forskning som under senare år riktat fokus mot den rättsliga behandlingen av barnamord och konstruktionen av kvinnlighet/moderlighet. I likhet med Richard van Dülmen menar jag att barnamord under 1600- och 1700-talen var ett samhälleligt betingat brott vars bakgrund står att finna i den patriarkala samhällsordningen och den ytterligt stränga sedlighetsmoralen. Forskare som Ulinka Rublack och Marilyn Francus har konstaterat att det extremt hårda fördömandet av barnamord handlade om konstruktionen av det goda moderskapet som ett självklart och beständigt kvinnligt karaktärsdrag. Deras slutsatser bekräftas av min undersökning. Marilyn Francus ansåg vidare att barnamörderskorna kunde delas upp i två typer – de fogliga och passiva som kunde straffas relativt milt och återintegreras i samhället och de monstruösa, hårdnackade och styvsinta som måste avrättas. Denna indelning är i och

för sig möjlig att se även i svenska barnamordsmål under 1600- och 1700-talen. Det finns ett flertal exempel på konstruktioner av berättelser om både verkligt fogliga och verkligt hårdnackade barnamörderskor i mitt undersökningsmaterial. Men jag vill ändå snarare hävda att det handlar om gradskillnader på en skala mellan dessa ytterligheter än om en entydig polarisering mellan onda och goda barnamörderskor i den rättsliga retoriken. Jämför man däremot berättelser om barnamörderskor med berättelser om barnkväverskor blir Francus två kategorier mycket tydligare. Genom att jämföra de två typerna av skildringar, något som inte gjorts på ett djuplodande sätt av tidigare forskning, framträder två kvinnobilder mycket klart – idealbilden med den dygdiga, stillsamma och rättfärdiga modern och motbilden med den lösaktiga, onda och egensinniga modern.

Genus

Det tidigmoderna svenska samhället var, som jag redan framhållit, patriarkalt och kvinnans ställning var underordnad, i synnerhet på det normativa planet. I praxis kunde kvinnan dock, som ett flertal forskare konstaterat, ha större rörelsefrihet och utrymme för självständigt agerande än vad normen angav. I min undersökning är genusaspekten av betydelse på flera plan. Lagstiftningen kring barnamord och barnkvävning var genusrelaterad på så sätt att det var män som stiftade lagarna. Det var också män som utövade den dömande verksamheten i domstolarna och som verkställde straffen. Prästen som hade en nyckelroll vid utredningen av båda brottskategorierna och som svarade för tillrättavisningar och återintagning av barnkväverskor i församlingsgemenskapen var likaså man. Och framförallt var lagtexterna om dessa brott genusbestämda. Endast kvinnor – barnens mödrar och vid barnkvävning även barnens ammor – kunde dömas efter de specifika lagparagraferna om barnamord och barnkvävning. Fäderna osynliggjordes i lagen och det tunga ansvaret lades på mödrarna. Kvinnorna stod oerhört ensamma i dessa mål – ensamma och utlämnade med ansvaret för ett barns död. När det gällde barnamord negligerades man-

nens ansvar för det sexuella initiativet liksom hans förpliktelser för barnets och moderns försörjning. Om mannens skyldigheter hade betonats tydligare skulle kvinnan ha befunnit sig i en helt annan, mycket mindre utsatt situation. Som det nu förhöll sig fäste rätten inte ens något avseende vid om kvinnan påstod att hon utsatts för sexuellt tvång och våld. Lagen och rättskipningen var patriarkal, kvinnan var underordnad och missgynnad. I ett ytterst utsatt läge drevs hon till brottet, inte för att hon var ond och förhärdad utan för att hon i sin desperation inte såg någon annan utväg. Ensam utstod hon ett ofattbart lidande när hon dolde graviditeten, födde utan hjälp och utan skrik och klagan. Hon blev inte liggande efter födslovåndorna utan steg upp så fort hon kunde och återgick till arbetet som om ingenting hänt. Så gör bara en människa som fruktar ett ännu värre lidande. Med ett stort tidsmässigt avstånd och utifrån en annan samhällskontext kan vi se detta och uppfatta att rätten saknade förmåga att förhålla sig till kvinnans svåra situation och lidande, att den saknade en diskurs som erbjöd möjligheter att se och uttrycka sig om händelseförloppet ur kvinnans perspektiv.

Med vetenskapliga framsteg och den rättsmedicinska diskursens intåg på den rättsliga arenan skedde även en maskuliniserering av förlossningsvården och besiktningen av döda barn. Tidigare hade jordegummor eller barnmorskor svarat för kunskaper om förlossning och spädbarnsvård. Dessa fält övertogs alltmera av manliga akademiskt utbildade pediatriker och obstetriker. Ärliga och trovärdiga hustrur som tidigare synat döda barnkroppar vid misstankar om brott fråntogs detta göromål. Uppgiften att undersöka kropparna blev en syssla som förbehölls välutbildade manliga medicinare.

Lagstiftning, utredning och rättskipning kring barnkvävning och barnamord var alltså en manlig sfär medan de anklagade i princip uteslutande var kvinnor. Tydligare kan knappast skillnaderna mellan könen iscensättas.

Kontinuitet och förändring

Vilka förändringar skedde då i diskurs och praxis kring barnamord och barnkvävning under den period jag analyserat? Om vi till att börja med tittar på barnkvävningar som stannade vid behandling på sockennivå har jag konstaterat att på den kyrkliga arenan skedde ingen märkbar förändring. I detta forum rådde en tydlig kontinuitet när det gällde synen på dessa ärenden. Sockenrättvisan fann genomgående att barnens död orsakats av olycka, svaghet eller sjukdom. Mödrarna ansågs inte med uppsåt ha vållat dödsfallen och de kunde skyndsamt återintegreras i församlingen sedan de suttit längst bak i kyrkan under gudstjänsten och fått ett särskilt böneformulär uppläst för sig av prästen från predikstolen.

När det gäller barnkvävningsärenden som behandlades av världslig rätt märks däremot vissa intressanta förändringar. Fler mål gick vidare till hovrätten vid slutet av 1700-talet än tidigare. Straffen för barnkvävning blev i en del fall hårdare, särskilt i den lägre instansen, under den senare perioden. Jag har också funnit att antalet fall med ogifta mödrar ökade liksom antalet gifta mödrar som ställdes till svars för barnkvävning för andra gången.

Den ytterligt stränga synen på barnamord som rådde under den lutherska ortodoxin mildrades under senare delen av 1700-talet. Det blev allt ovanligare att kvinnor dömdes till döden på presumtion om mord. Upplysningsidéer och humanistiska strömningar samt nytänkande inom det straffrättsliga området ledde till att straffen blev lindrigare. Även konungen, Gustav III, engagerade sig i barnamordsfrågan. Han låg bakom barnamordsplakatet 1778 som ledde till en tydlig kursändring. Detta påbud värnade om ogifta mödrar och gav dem, åtminstone på papperet, bland annat möjlighet att föda anonymt och lämna bort barnet. Med detta regelverk rubbades alltså det tidigare oeftergivliga kravet på att offentliggöra havandeskap och födelse. Året därpå, 1779, avskaffades presumtionen och dödsstraff kunde enbart utdömas om modern bevisligen haft uppsåt att döda barnet. I debatten kring barnamordsbrottet i det sena 1700-talet märktes även inflytandet från en merkantilistisk befolkningspolitik – det gällde att värna

om värdefulla människoliv som var en tillgång för staten. Man borde undvika att de gick till spillo – dels genom mord och dels genom avrättning. Vid samma tid fick moderns ansvar för att vårda barnet och bevara dess liv en central plats i den rättsliga diskursen. I argumentationen för hårda domar använde sig rätten tidigare av förklenande och känsloladdade epitet som löskona, kvinnfolk och barnamörderska. Under det sena 1700-talet hade dessa uttryck ersatts med formuleringar som underströk moderns bristande ansvarstagande och omvårdnad om det nyfödda barnet. Samtidigt kan vi se att barnets värde lyftes upp till ytan och blev synligt på ett nytt sätt. Ett tidigare undanskymt men relativt konstant värde blev nu klargjort och utsagt med ord. Detta är en viktig förändring som inte synliggjorts så tydligt i tidigare forskning.

En annan betydelsefull skillnad mellan de två undersökningsperioderna är att i det sena 1700-talet hade den medicinska vetenskapen gjort sitt intåg på den rättsliga arenan. Barnamordsproblematiken var den drivande kraften bakom denna utveckling. Läkarexpertis anlitades för att undersöka misstänkta kvinnor och framförallt för att genomföra vetenskapliga obduktioner av döda barnkroppar. Läkarattester fick stor betydelse för bedömningen av barnamordsbrotten. Medicinsk terminologi återfinns i de rättsliga protokollen och man kan tala om en interdiskursivitet och intertextualitet mellan den rättsliga diskursen och en medicinvetenskaplig diskurs. Till det vetenskapliga inflytandet kan också en annan förändring hänföras. Mot slutet av 1700-talet hade rätten nämligen börjat uppmärksamma att kvinnan kunde begå barnamord under inflytande av ett tillfälligt försvagat psykiskt tillstånd som orsakats av förlossningen. Med denna nya insikt lades grunden för framtidens uppfattning och lagstiftning kring barnamord.

Barnet och livets uppkomst

I undersökningen har jag konstaterat att det fanns en uppfattning om barnets och livets stora värde, en uppfattning som hade religiös grund och utgick från den kristna etiken och moralen. Barnets värde och livets okränkbarhet fanns alltså som en grundläggande

enhet sedan mycket långt tillbaka i tiden. Vid diskussioner om livets början i lagkommissionen inför 1734 års lag tillkallades medicinsk expertis för att delge juristerna vetenskapens syn inom området. Den grundläggande religiösa idén kompletterades alltså med nya vetenskapliga rön. Under 1700-talet utvecklades den medicinska vetenskapen, inte minst inom fält som förlossningsvård och barnavård. Samtidigt fördes en merkantilistisk befolkningspolitik som kunde implementeras med hjälp av medicinska framsteg. Det politiska syftet att alstra en större folkmängd till nytta för staten gick hand i hand med en strävan från medicinskt håll att professionalisera och förbättra samt upplysa den okunniga allmogen om förlossningskonst och barnavård. I den rättsliga diskursen märks detta genom att det goda moderskapet och moderns ansvar för att bevara det nyfödda livet betonades mycket starkare än tidigare.

Ett av de mest intressanta resultaten av undersökningen är således att den rättsliga diskursen vid sidan av religiöst inflytande interfolierades med element från en medicinsk-vetenskaplig och en politisk-merkantilistisk diskurs om livets värde, det goda moderskapet och ansvaret för det sårbara och bräckliga livet. Vi ser alltså att den talordning som styrde talet inför rätta bestod av en grundläggande juridisk diskurs som byggde på lagen, lagen som i sin tur var baserad på religionen. Men därutöver, och det är beaktansvärt, hämtade den rättsliga talordningen komponenter från en vetenskaplig och en politisk diskurs. Jag har också konstaterat att den rättsliga diskursen inte var konstant och orörlig. Den var föränderlig, om än med ganska stor tröghet, genom att det fanns kanaler som var öppna för inflöde från andra diskurser i samhället.

En del förändringar och förskjutningar skedde alltså, men min slutsats är ändå att den rättsliga retoriken kring barnamord och barnkvävning styrdes av en diskurs som kännetecknades av *kravet på offentliggörande av havandeskap liksom av födsel och död, det goda kristliga moderskapet och principen att barn skulle avlas inom äktenskapets ram.*

8. Epilog

Min undersökning behandlar en tid då det svenska samhället brukar karakteriseras som en religiös och patriarkal kultur. Hur kom man att se på barnamord och barnkvävning när vårt land moderniserades, när religionens makt försvagades och vetenskapens tilltog och när relationerna mellan könen formades på nya sätt? Låt mig ge en snabb skiss.

Barnkvävningar behandlades fortfarande på 1800-talet av kyrkans institutioner på landsbygden. Uppgiften att utreda fallen, som från 1817 hade ålegat kyrkorådet, överfördes 1843 till sockennämnden.[1] I städerna var det liksom tidigare världslig rätt som skötte dessa ärenden. När sedan kyrkoplikten i sin gamla form avskaffades 1855 upphörde även bruket att sätta mödrar till vådakvävda barn bak i kyrkan och inta dem i församlingen med böneformuläret.[2] Med den nya strafflagen som antogs 1864 lades vådakvävningarna enbart under världslig rätt. Därmed hade det månghundraåriga bruket att kyrkan hanterade barnkvävning upphört. Brottet föll nu under strafflagens generella paragraf om ouppsåtligt vållande till annans död och straffades från minimum böter på femtio riksdaler upp till straffmaximum fängelse i sex år.[3] Barnkvävning som tidigare haft en egen lagparagraf i Missgärningsbalken försvann därmed som en särskild brottskategori. Vi kan också konstatera att antalet barnkvävningar minskade kraftigt under 1800-talet och att nya medicinska förklaringar till dessa dödsfall kom på modet.[4]

Vad beträffar barnamord blev rättspraxis allt mildare. Sista gången ett dödsstraff för barnamord verkställdes i Sverige var 1830.[5] I

[1] Arthur Thomson 1960 s. 206.

[2] Arthur Thomson 1960 s. 205.

[3] 1864 års Strafflag 14:9; Arthur Thomson 1960 s. 206, 224.

[4] Se t. ex. S. Gunnar Norvenius 1988; 1993 s. 7 ff.; Todd L. Savitt 1979; 1993; John L. Emery 1993; Bodil E. B. Persson 1996; Bernt Alm 1999.

[5] *Bihang till Riksdagens protokoll 1921. Andra samlingen, andra avdelningen, första bandet. Betänkande och förslag rörande ändring i 14 kap. 22, 23, 24, 25, 26 och 27 §§ strafflagen* 1921 s. 16.

praxis tillämpades mildare straffsatser än vad lagen föreskrev, men det dröjde ca trettio år innan lagtexten förändrades och dödsstraffet för barnamord också avskaffades på papperet 1861.[6] I 1864 års strafflag hade synen på brottslingen vid barnamord förändrats radikalt. Intressant nog hade formuleringen om dolt havandeskap och sökt enslighet vid födseln tagits bort i paragrafen om det fullbordade barnamordet.[7] När det gällde "lagt foster å lönn" däremot, gjordes skillnad på om modern sökt enslighet eller inte. Hade hon sökt enslighet vid förlossningen skulle hon straffas hårdare än om hon inte gjort det.[8] Men i den nya strafflagens text om barnamord nämndes inte någonting om dolt havandeskap. Istället poängterades att *underlåtenhet att ta vård om barnet* på det sätt som krävs för dess överlevnad likställdes med uppsåtligt mord. Skrivningen innebar att lagen explicit värnade om det hjälplösa barnets liv. Att inte ta hand om avkomman på erforderligt sätt ansågs lika med mordgärning.

I och med att sexualiteten mellan man och kvinna utanför äktenskapet hade avkriminaliserats vid denna tid, hade också behovet av att dölja resultatet av utomäktenskapliga förbindelser minskat. Men kvinnorna hamnade likväl i en svår social och ekonomisk situation om de blev ensamstående mödrar. Det kunde medföra att barnet fick bristfällig vård efter födseln, blev liggande och miste livet genom att modern inte såg om det ordentligt. Vi ser att lagtexten preciserades, blev mera utförlig och detaljerad för en komplex brottskategori. Barnets värde skrevs ut och moderns plikt att ta väl hand om det nya livet underströks.[9]

Lagens intention hade sannolikt inte förändrats. Även äldre formuleringar kunde, som jag visat i kapitel 4, tolkas så att det var likvärdigt med barnamord om modern med vilja lät bli att ge barnet tillräcklig omsorg. Men det var nytt att moderns plikter gentemot det nyfödda barnet kom upp till ytan i den juridiska

---

[6] *SFS 1861*, nr 11. Avsnittet om barnamord bygger på Eva Bergenlöv 2002b.
[7] 1864 års Strafflag 14:22.
[8] 1864 års Strafflag 14:25.
[9] Richard Carlén 1866 s. 257 f.

diskursen och skrevs in så tydligt i lagtexten. Något som tidigare var underförstått och självklart sattes nu på pränt i lagtexten. Barnet som en individ med specifika behov i jämförelse med andra människor lyftes fram.

Dödsstraffet för detta brott var som sagt avskaffat efter 1861 och hade ersatts med straffarbete i högst tio år. Nu betonades moderns abnorma psykiska tillstånd vid brottet som en förmildrande omständighet och barnamord bestraffades hädanefter mildare än andra mord och dråp. För andra mord kvarstod dödsstraffet som påföljd vid sidan av livstids straffarbete. Man hade uppmärksammat att barnaföderskan hamnar i ett försvagat tillstånd vid och strax efter förlossningen. Det ansågs att den fysiska svagheten var likvärdig hos alla nyblivna mödrar medan det psykiska lidandet var större hos modern till ett oäkta barn. Hon drabbades av rädsla för vanära samt stora bekymmer för barnets vård och underhåll.[10] I en kommentar till Strafflagen kan vi läsa att den huvudsakliga grunden till att straffa barnamord mildare än andra mord var "förutsättningen om ett abnormt själstillstånd i handlingens ögonblick".[11]

Idén om moderns psykiska lidande i samband med barnafödandet var naturligtvis inte något som juristerna kommit fram till på egen hand. Den nya synen påverkades av och hade sin grund i en vetenskaplig utveckling framförallt på medicinens område. Läkarna hade vunnit allt större auktoritet och inflytande i samhället som expertis. Kvinnomedicinen etablerade sig som ett nytt vetenskapligt område och snart följde även psykologin.[12] Under senare hälften av 1800-talet pågick en "intensiv medikalisering av kvinnokroppen", som idé- och lärdomshistorikern Karin Johannisson uttrycker det.[13] Intressant nog var havandeskap, barnsäng

[10] Citatet hämtat ur Richard Carlén, 1866 s. 254. Se även Maria Kaspersson, 2000 s. 185 f., 189, 191. Om den förändrade synen på barnamörderskan se Maria Kaspersson, 2000 s. 192-195, 199 och där anförd litteratur.

[11] Richard Carlén 1866 s. 257.

[12] Se t. ex. Karin Johannisson 1994; 1997.

[13] Karin Johannisson 1994 s. 8.

och amning år 1900 den näst vanligaste förklaringen (efter genetisk belastning) till att kvinnor hamnade på sinnessjukhus med en psykiatrisk diagnos.[14] Självfallet influerades lagstiftaren av nya rön som den framväxande vetenskapen presenterade.

Även den rättsliga gången för dessa mål förändrades 1861. Eftersom brottet inte längre var belagt med dödsstraff gällde underrättens utslag såvida ingendera parterna besvärade sig till hovrätten. I rättslig praxis, debatt och lagstiftning mildrades synen på barnamörderskan allt mera. Domstolarna var benägna att utdöma milda straff för barnamord och straffsatserna i lagtexten sänktes dessutom upprepade gånger.[15] Barnamord straffades alltså mildare än annat mord med hänvisning till moderns svåra situation i samband med födseln av ett oäkta barn. Rätten såg emellertid allvarligt på om hon undandragit sig hjälp vid förlossningen, sökt enslighet eller lagt fostret å lönn. I sådana fall straffades hon hårdare än för annat "vårdslöst dödande", med hänvisning till misstanken om att hon uppsåtligen vållat barnets död.[16]

Barnafaderns ansvar betonades 1918, då ännu en ny paragraf trädde i kraft. Hans skyldighet att hjälpa och stödja kvinnan i samband med graviditet och förlossning skrevs in i lagen. Om fadern till ett oäkta barn inte hjälpte och stöttade modern kunde han straffas om barnet dödades eller utsattes för livsfara av modern.[17] Vilken verkan detta fick i praxis är dock svårt att säga.

I ett betänkande från 1921 angavs "det egenartade motivläget hos modern" som skäl till att barnamord straffades lindrigare än andra mord. Dels betonades att modern till ett oäkta barn drabbades av socialt tryck och att hon "kanske övergiven av barnafadern, står inför ekonomiska svårigheter, som synas henne

[14] Karin Johannisson 1994 s. 120.

[15] *Nya lagberedningens förslag till lag angående ändring i vissa delar af strafflagen* 1888; *SFS 1890* 1891 N:r 3 s. 13; *SFS 1912* 1913 N:r 62 s. 153; *SFS 1921* 1922 N:r 298 s. 799.

[16] *Bihang till Riksdagens protokoll 1921. Betänkande och förslag rörande ändring i 14 kap. 22, 23, 24, 25, 26 och 27 §§ strafflagen* 1921 s. 27 f.

[17] 1864 års Strafflag 14:35; *Nytt Juridiskt Arkiv Avd. II 1917* 1918 s. 562.

oöverkomliga." Och dels poängterades än en gång att det psykiska och fysiska lidandet i samband med förlossningen drabbade en sådan moder i högre grad än den kvinna som gav liv åt ett legitimt barn.[18] Vidare anfördes som skäl till ytterligare straffsänkning "att man av barnamordsbrotten i långt mindre utsträckning än av de flesta andra svårt bestraffade brott kan sluta till ett i djupare mening brottsligt sinnelag."[19]

Samhället och moraluppfattningen hade förändrats. Föräktenskapliga förbindelser fördömdes i allmänhet inte på samma sätt som i äldre tider. De kvinnor som ändå begick barnamord antogs göra det för att de var särskilt känsliga då det gällde sexuell vanära eller för att de hamnat under trycket från en omgivning som vidmakthållit strängare moraliska tänkesätt. Barnamörderskan uppfattades som offer för en otidsenlig moral som dröjde sig kvar hos vissa individer, grupper eller i vissa regioner, och med hänsyn till den omständigheten borde hon straffas lindrigt. Någon tendens till ökad brottsfrekvens hade de upprepade straffsänkningarna inte haft. Brottets förekomst hade stadigt minskat sedan den nya strafflagen trädde i kraft.[20]

I början av 1920-talet syns för första gången en tvekan om att konsekvent göra skillnad mellan dödande av äkta och oäkta barn. Det diskuterades om barnamord utan undantag skulle straffas lindrigare än annat mord. Den ogifta moderns ställning i samhället hade förbättrats, ansågs det, och hänsyn borde i stället tas till den enskilda kvinnans belägenhet. Skyddet för det hjälplösa nyfödda barnet poängterades återigen och moderns ansvar för vården av det nya livet underströks. Vikten av att barn föddes inom äkten-

[18] *Bihang till Riksdagens protokoll 1921. Betänkande och förslag rörande ändring i 14 kap. 22, 23, 24, 25, 26 och 27 §§ strafflagen* 1921 s. 25 f.

[19] *Bihang till Riksdagens protokoll 1921. Betänkande och förslag rörande ändring i 14 kap. 22, 23, 24, 25, 26 och 27 §§ strafflagen* 1921 s. 55f. Villkorlig dom för lindrigare brott infördes 1906. Se Göran Inger 1983 s. 247.

[20] *Bihang till Riksdagens protokoll 1921. Betänkande och förslag rörande ändring i 14 kap. 22, 23, 24, 25, 26 och 27 §§ strafflagen* 1921 s. 57.

skapet tonades ned men den verkligt lösaktiga kvinnan fördömdes trots allt fortfarande.[21]

I det tidiga 1950-talet ansågs tiden mogen att ta bort skillnaden mellan mord på äkta och oäkta barn. Brottsbenämningen föreslogs bli barnadråp och straffskalan gjordes vid för att rymma fall där svårighetsgraden varierade avsevärt. Maximistraffet förordades bli det samma som minimum för vanligt dråp, dvs. sex år, och minimum föreslogs bli en månads frihetsstraff. Det lindrigare straffet för barnadråp skulle enbart gälla för barnets moder. Vidare föreslogs att tidsrymden då brottet kunde bedömas som lindrigare skulle utsträckas då kvinnan ganska länge ansågs kunna befinna sig i "uppriven sinnesförfattning eller i svårt trångmål" till följd av förlossningen. Man hade också uppmärksammat att kvinnor ibland drabbades av tvångsföreställningar under amningen, något som kunde utlösa brott mot barnets liv. Trångmålet skulle kunna vara av såväl ekonomisk som annan art. Men det måste ha uppstått till följd av barnets födelse. Det föreslogs även att åklagaren skulle ges möjlighet till åtalsunderlåtelse i enstaka fall då det ansågs särskilt påkallat av omständigheterna.[22] Grundvalen för att brottet skulle bedömas annorlunda än andra mord var nu uteslutande moderns försvagade psykiska tillstånd och hennes i övrigt svåra situation.[23]

Moderns dödande av oäkta barn hade, som jag visat, allt sedan 1600-talet särbehandlats i jämförelse med andra mord. Under lång tid fördömdes barnamörderskan som ond, omoralisk, lösaktig och i förlängningen samhällsfarlig. När samhället moderniserades och sekulariserades blev diskursen till stor del den omvända – barnamörderskan uppfattades istället som offer för otidsenlig moral, drabbad av svårt psykiskt lidande och ekonomiska liksom andra stora svårigheter till följd av barnets födsel. Den förändrade

[21] *Bihang till Riksdagens protokoll 1921. Betänkande och förslag rörande ändring i 14 kap. 22, 23, 24, 25, 26 och 27 §§ strafflagen* 1921 s. 54.

[22] SOU 1953:14 *Förslag till Brottsbalk avgivet av straffrättskommittén* 1953 s. 103, 125 f.

[23] *Nytt Juridiskt Arkiv Avd. II 1962* 1963 s. 97.

synen på barnamörderskan medförde att hon, i motsats till äldre tid, kunde straffas lindrigare än andra mördare. Själva brottet tolkades inte längre som en synd och ett brott mot Gud utan som ett brott mot barnet som individ.

I den nya Brottsbalken som antogs 1962 benämns gärningen som barnadråp och den mer än 300 år gamla lagstadgade skillnaden mellan mord på äkta och oäkta barn har definitivt försvunnit. Med den nya brottsrubriceringen har också brottet barnamord avskaffats i juridisk bemärkelse. Nutida lagstiftning vilar helt på "upprivet sinnestillstånd" och "svårt trångmål" som grund för mildare straff än vid andra jämförbara brott.[24] Det är inte längre barnets äkta eller oäkta börd som är avgörande för straffutmätningen utan omständigheterna kring det enskilda brottet, moderns individuella situation samt hennes psykiska tillstånd vid brottstillfället. Skuld/oskuld i dessa mål konstrueras inte längre utifrån civilstånd och bristande offentliggörande av en graviditet. Det moderna samhället har en annan moral än 1600- och 1700-talens religiöst präglade Sverige.

[24] *Sveriges Rikes Lag 1965* 1964 Brottsbalken 3:3.

Bilaga

Tablå 1. Mödrarnas sociala status vid fall av barnkvävning inför sockenrättvisan.

moderns sociala status	antal
bondhustru	6
åboehustru	1
torparehustru	3
stattorparehustru	1
gift sons hustru	2
gift drängs hustru	1
hustru till mäster vid Forsjö bruk	1
murmästarhustru	2
plåtsmedshustru	1
smedhustru	1
salpettersjudarehustru	1
sockenskräddarehustru/skräddarehustru	2
skomakarehustru	1
betjäntshustru	1
hållkarlshustru	1
gardeskarlshustru	1
kaptenshustru	1
soldathustru	3
fjärdingsmanshustru	1
hustru till en av församlingens äldste	1
sockenmans hustru	1
skepparehustru, boende hos sin moder	1
hustru	16
ogift kvinnsperson	1
ogift piga	1
summa	52

Källa: Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 1 1600-1750 1982, Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot, SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Jälluntofta, 1756-05-09, SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Vallda, 1813-11-06.

Tablå 2. Social status hos kvinnor anklagade för barnamord 1684-1718 och 1780-1799.

social ställning	antal 1684-1718	antal 1780-1799
piga	25	43
hemmadotter	6	4
ogift amma	1	
änka	3	4
ogift inhyses	2	
ogift kringvandrande	6	
ogift tiggerska	1	
bondhustru	1	
ryttarhustru	1	
hustru i tjänst hos en gästgiverska	1	
hustru		1
ogift, i övrigt okänd ställning	12	2
summa	59	54

Källa: GHA Criminalia, Brottmålsprotokoll och Brottmålsutslag för Halland och Skåne 1684-1718, 1780-1799, LLA Ystads stadsarkiv dombok 1694-1703.

Tablå 3. Männens civilstånd i barnamordsfall.

civilstånd	stormaktstidens slutskede	det sena 1700-talet	summa
ogift	31	37	68
gift	17	5	22
okänt	11	18	29
summa	59	60	119

Källa: GHA Criminalia, Brottmålsprotokoll och Brottmålsutslag för Halland och Skåne 1684-1718, 1780-1799.

Tablå 4. Männens sociala status i barnamordsfall.

social status	stormaktstidens slutskede	det sena 1700-talet	summa
dräng	12	28	40
getvaktare		1	1
ryttare	18		18
soldat	1		1
reservkarl		1	1
kornett		1	1
pipare		1	1
husar		1	1
dragon	1		1
korpral	2	1	3
kvartermästare		1	1
major	1		1
båtsman	1	2	3
rusthållare		1	1
kusk		1	1
skrivare	1	1	2
student	1	1	2
husman	1	1	2
skräddare		1	1
bagare	1		1
gästgivare	1		1
skogvaktare		1	1
torpare	1	1	2
åboe		3	3
bonde	6	5	11
inspektor		1	1
okänd	11	6	17
summa	59	60	119

Källa: GHA Criminalia, Brottmålsprotokoll och Brottmålsutslag för Halland och Skåne 1684-1718, 1780-1799.

Tablå 5. Påföljd utdömd av socknen vid barnkvävning.

påföljd	antal
Varning, stå kyrkoplikt enligt KL	2
Kyrkoplikt enligt KL	1
(Allvarsam) varning, sitta bak i kyrkan, tillkännagivande från predikstolen, sedan återintas i församlingens gemenskap efter böneformuläret i handboken	4
Sitta bak i kyrkan, tillkännagivande från predikstolen, sedan återintas i församlingens gemenskap efter böneformuläret i handboken	5
Varning, i nedersta bänken förena sig med församlingens böner efter handbokens formulär	1
Varning, efter avslutad gudstjänst, nederst på gången, intas med böneformuläret i handboken	1
Före gudstjänsten med böneformuläret i handboken återintas i församlingens gemenskap	1
Varning, intas i kyrkan med det formulär som används vid barnkvävning	1
Intas i kyrkan med det formulär som används vid barnkvävning	9
Både modern och fadern skulle intas i kyrkan med det formulär som används vid barnkvävning	1
Modern varnades	12
Föräldrarna varnades	1
Påföljd nämns ej	1
Fallet utställdes till framtiden	1
Modern friades	11
summa	52

Källa: Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741 1959, Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742-1760 1960, Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783 1962, Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795 1964, Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812 1965, Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 1 1600-1750 1982, Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2-3 1987, Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774, 1988, Lofta Sockenstämmoprotokoll, 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/prot, SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Jälluntofta, 9/5 1756, SLHD, http://www.lokalhistoria.nu/extra/, Vallda, 6/11 1813.

Tablå 6. Världsliga instansers domar vid barnkvävningsmål som behandlats vid Göta hovrätt 1684-1718 och 1780-1799.

dom	år	antal
Frias i underrätt och hovrätt	1709, 1716, 1794	3
Frias av underrätt, tilldelas varning av hovrätt	1792	1
Varnas i underrätt och hovrätt	1799	1
Kyrkoplikt och varning i underrätt, hemligt skriftermål i hovrätt	1716	1
Kyrkoplikt och varning i underrätt, endast varning i hovrätt	1786	1
Kyrkoplikt och ev. varning i underrätt och hovrätt	1708, 1708, 1711, 1785	4
Fängelse vid vatten och bröd samt kyrkoplikt i underrätt, endast varning i hovrätt	1783,1786, 1793	3
Underrätt: Fängelse vid vatten och bröd, böter till kyrkan, enskild skrift och avlösning som samlat straff för barnkvävning och lägersmål Hovrätt: Varning inför rådstugurätt för barnkvävning samt straff för lägersmålet	1792	1
Underrätt: Fängelse vid vatten och bröd Hovrätt: Kyrkoplikt	1782	1
Dödsstraff i underrätt, kyrkoplikt i hovrätt	1708	1
Fängelse vid vatten och bröd i underrätt och hovrätt	1791, 1799 (barnets fader)	2
Dödsstraff i underrätt och hovrätt, KMt mildrar till risstraff, uppenbar kyrkoplikt och 2 år på spinnhus	1796	1
summa		20

Källa: GHA Brottmålsutslag, Brottmålsprotokoll, Handlingar i underställda brottmål, Kungliga brev och resolutioner i brottmål, Häradsrätternas renoverade domböcker, GLA, VaLA, LLA underrätternas domböcker.

Tablå 7. Slutlig dom för barnamord, Skåne och Halland 1684-1718.

straff	antal
dödsstraff	29
förrymd	1
risstraff, 3 söndagar uppenbar kyrkoplikt	3
risstraff, 2 söndagar uppenbar kyrkoplikt	3
risstraff, uppenbar kyrkoplikt	10
8 dagars fängelse vid vatten och bröd, kyrkoplikt	1
kyrkoplikt	1
förebrås och undervisas av prästerskapet, böter för otidigt sängelag	1
lämnas under Guds dom	1
straffas för sedlighetsbrott	6
frikänd	3
summa	59

Källa: GHA Criminalia, Brottmålsprotokoll och Brottmålsutslag för Halland och Skåne 1684-1718.

Tablå 8. Slutlig dom för barnamord och lagt foster å lönn, Halland och Skåne 1780-1799.

straff	antal
dödsstraff	12
fridlös	1
risstraff, tukthus och förbud att vistas å den ort brottet begåtts	1
risstraff och tukthus	20
risstraff	2
rukthus och förbud att vistas å den ort brottet begåtts	1
fängelse vid vatten och bröd samt tukthus	1
fängelse vid vatten och bröd	11
böter eller i brist av botum fängelse vid vatten och bröd	1
fängelse vid vatten och bröd samt ålagd att fullborda äktenskapet	1
frikänd	3
summa	54

Källa: GHA Brottmålsutslag och Brottmålsprotokoll för Halland och Skåne 1780-1799.

Summary

The objective of this thesis, *Guilt and Innocence. Infanticide and smothering in judicial discourse and practice, c. 1680–1800*, is to analyse judicial cases in which parents, in practice mainly mothers, were suspected of having caused their infant child's death. Two categories of crime – infanticide and smothering – are studied. Infanticide is exclusively a matter of the death of illegitimate children, whereas smothering, for the most part, concerns legitimate children dying in their parents' bed during nocturnal sleep (overlaying). The focus is directed towards how narratives on the guilty or innocent mother were constructed in judicial texts. What circumstances were looked into during investigations into infanticide and smothering? Are there possible circumstances which the court did not ask about? How were the facts that emerged during examination of the crimes appraised, and in what terms were the accused mothers talked of in the judicial arena? Which features were seen as extenuating and aggravating respectively? Examining infanticide and smothering highlights aspects of gender, as both categories were defined in law as a female crimes. My further aim has been to examine how gender itself was embedded in the judicial testimonies. How was responsibility for the child and its death apportioned between the mother and father in judicial discourse and in practice? The intention of this study is, in other words, to ascertain and relate the judicial discourse, that is to say the underlying norms, ideas and values, as well as moral standpoint, which alongside the law directed the construction of testimonies in regard to guilt and innocence. A natural consequence of the relatively long period of time studied is the ability to observe whether or not changes occurred.

Theoretical inspiration has been gathered from Norman Fairclough and Katharina Sobota. From Fairclough I have borrowed the terms intertextuality and interdiscursivity, meaning that a text and a discourse contain elements from other texts and discourses. The judicial discourse is thus, according to this view, not exclusive and related only to the law. Influence and impulses from other areas are embedded in and have an impact on judicial forms of dialogue and

texts produced by courts of law. Katharina Sobota has emphasised the importance of analysing judicial rhetoric, *viz.* the argumentation leading to a judgement. The results of her research demonstrate that this rhetoric is not purely logical and anchored to law. Alongside logos lawyers also use ethos and, above all, pathos in order to convince and justify their decisions. Discourse and rhetoric are, it follows, two principle concepts in the theoretical and methodological toolbox I have carried with me during the course of this work.

The source materials have above all consisted of records from Göta Hovrätt (appeals court) proceedings, but also in many cases from lower courts. A parallel study of infant suffocation is based on parish meeting records. A total of 192 cases of smothering and newborn child murder have been subjected to in-depth analysis. Two time periods for criminal cases from the court of appeal have been studied: the close of Sweden's Age of Greatness, 1684–1718, and the late eighteenth century, 1780–1799. The examination of overlaying cases decided at parish level, and not referred to the secular court, is based upon written proceedings from the period 1728–1824.

Historical context is of great importance when interpreting older judicial testimonies. In order to understand the way infanticide and smothering were talked of and handled, knowledge about the contextual framework in society of old is necessary. Swedish society during the seventeenth and eighteenth centuries can be characterised as a religious culture, even if the latter went through a certain amount of change during the 1700s. Religion permeated life as a whole, even if popular piety did not always fully correspond to church doctrine. The law, morality, norms and values were based on the words of the Bible and Christian doctrine of faith. Societal order was patriarchal in accordance with Luther's *treståndsläran* (the doctrine of three social orders/strata in society: educators, authorities, and householders). The status of marriage was increased at the time of the Reformation. The matrimonial alliance between a man and woman represented the norm for adult life and foundation for a well-ordered society. Sexual morality was both extremely strict and rigorously controlled. Even though this applied to both

sexes, unmarried women were, in the final analysis, most vulnerable. Sexual offences were punished hard, with both secular and ecclesiastical reprisals. Honour, women's in particular, was very closely connected to sexuality. To be seen as honourable was extremely important in this older society. To be counted as a participating community member, personal honour was demanded. The concept of honour is etymologically linked to honesty. An honourable person was also honest in the eyes of others. Honour and honesty were in turn coupled with openness and respectability. An honourable person was honest and respectable, hid nothing and did not lie, whereas the dishonourable were perceived as dishonest and disreputable, as well as inclined to lying, secretiveness and concealing things. Concomitant with entrenched religion, influence from new societal currents is quite noticeable in the later 1700s. Mercantilism and utilitarian thinking, as well as Enlightenment ideas and scientific developments, came to acquire significance in relation to the judicial discourse on new-born child murder and smothering.

Both infanticide and overlaying were, as we have seen, a question of the mother's responsibility for a young child's death. Legislation concerning these two categories differed, however. For infanticide, until 1779, a woman who had become pregnant following unlawful intercourse, hidden her condition, given birth in secret and then concealed the dead child, could be condemned to death. That she had actually killed the child did not need to be proved; it was enough that she had acted in accordance with the circumstantial chain laid down by law. However, from 1779 clear proof of deliberate homicide was needed for the death sentence to be imposed. The judicially exacting formulation concerning infanticide was by no means empty words. The circumstantial sequence was applied in practice, though with certain moderation, by the appeals court.

Overlaying was certainly seen as an offence against the Fifth Commandment. That being said, the interpretation of such occurrences was that they were generally caused by accident, or the child's illness and weak condition – the mother was not viewed as having caused death on purpose. The overwhelming majority of instances

took place within the marriage institution, and therefore did not threaten societal order in any serious way. The fact that an infant died in the marriage bed was certainly considered unfortunate, and the mother deserving of reprimand for carelessness, but she was subsequently exonerated and re-integrated into the parish community. In accordance with the 1686 Ecclesiastical Law, mothers who had accidentally suffocated their child were forced into so-called church duty, *viz.* confess their crime before the congregation, be formally forgiven by the priest and thereafter regain their place in the community. This church duty, originally an act of reconciliation, had increasingly come to be perceived as an ignominious punishment of shame. There were those who argued from an early stage that it was wrong to punish those unfortunate mothers who had lost their children through such accidents with the pillory, along with thieves and whores. In 1723 the penalty for accidental smothering was therefore changed. A royal proclamation stipulated that afflicted mothers were to sit in the last row in church during morning service, while the priest read a special prayer concerning smothering, after which they resumed their place in the community. Cases of overlaying in rural areas were to be dealt with by church authorities – the priest and parish elder, together with an enforcement officer or the county sheriff. Only when homicide was suspected would cases be dealt with by a secular court. In towns, however, smothering was a matter for such courts from the very beginning. The differences between town and country in this respect were based on the knowledge that district courts in rural areas were seldom in session, and thus distressed mothers would have an intolerably wait before a verdict was eventually reached. In contrast, town courts assembled frequently and could process smothering cases without long delays.

Suspicions of deliberate suffocation were a very rare phenomenon. Mothers were forgiven and re-entered the community. Infanticide was treated in a completely different way, however. The great majority of these mothers were thought to be guilty as charged and were sentenced to harsh punishments, though not always beheading followed by burning at the stake.

At this point it is appropriate to discuss how the judicial authorities reasoned and to which circumstances importance was attached when accounts of mothers' guilt and innocence were constructed. In relation to smothering, the mother's emotional engagement was seen as very important. It was often noted that she had shown great sorrow and distress about the child's death, and also emphasized that she had affectionate maternal feelings, and had tenderly, and in the best way, nursed the infant in a manner befitting a Christian mother. Her reputation and way of living were elucidated. It was often established that she was an honourable wife who lived up to the Christian ideal of virtue, lived in love and harmony with her husband, and was not a drunkard. It was pointed out in investigations that she had immediately made public the death and in a correct way. Smothering was not a matter for concealment and secretiveness. The pregnancy had not been disguised, the birth had taken place publicly with the help of a midwife and with other women as witnesses. Through the act of christening the child within a week, its arrival had been announced to the congregation in the prescribed manner. Smotherers were, in general, honourable and honest wives who acted within the framework of current norms, values and morals. It was therefore extremely rare that a subsequent death was suspected as being deliberately caused. In inquiries into overlaying a discourse emerges which is characterised by *openness, a well-functioning marriage, sorrow and good Christian motherhood.*

During these inquiries the mother's innocence was more or less assumed. In cases of infanticide, however, the opposite pertained – if the child was illegitimate and its mother had hidden her pregnancy, given birth alone and concealed the dead infant, she was assumed guilty. Certain circumstances could be viewed as extenuating. A promise of marriage was one factor which carried weight and could result in a lesser sentence. If the woman had, so to speak, marriage within reach and the child had been conceived under the promise of this, she could not be described as immoral and dissolute. Other factors contributing to a lesser degree of guilt and correspondingly lighter sentence were simple-mindedness, poverty,

youth and illness, and also if the foetus was not fully developed and bore no signs of violence. In order to promote the image of a manifestly guilty woman, the court expressed itself with pathos in its judicial rhetoric. Negatively loaded expressions and terms were used to separate the new-born child murderess from ordinary, honourable folk and legitimize heavy sentences. Constructing accounts of those manifestly guilty as charged was built upon an articulation of *the illegitimate, the indecent, the dissolute, the unchristian and evil motherhood, as well as the concealment and secrecy involved.*

It is possible to summarise how guilt and innocence in relation to infanticide and smothering were constructed by the use of two contrasting images. The first represents the ideal – that of the consummate woman of this age, or the norm for good, Christian motherhood – while the other comprises her antithesis.

Ideal	**Antithesis**
Married woman	Unmarried woman
Chaste and moral	Unchaste and dissolute
Legitimate children	Illegitimate children
Open and honest about pregnancy, birth and death	Secrecy and concealment of pregnancy, birth and death
Honour	Dishonour
Responsibility and maternal love	Loose-living
Grief at child's death	Unemotional at child's death
Loyal and submissive	Active and independent

Accounts about innocence were constructed from the starting point of prevailing notions regarding the right kind of womanhood/motherhood, and those for guilt from the ideal's contrasting picture. This is, of course, a model of the actual situation. The ideal image is anchored to the innocent infant-smotherer, and her antithesis represents the beyond-all-reasonable-doubt child-murdereress. The truly guilty woman was thus characterised using only those elements from the contrasting image, while women perceived as completely

innocent were portrayed with components from the ideal. In practice, however, images of the charged mothers were often more composite and complex. Records constructed using elements from both female images were not unusual. Only one woman confessed that she had deliberately overlain her child. Upon confessing her awful crime she was described in a manner accurately conforming to the negative image. That being said, after converting and showing insight into her crime, she was depicted in a positive light by the priest. Narratives concerning some child-smotherers could thus be constructed using a mixture of ideal and antithetic terms. Women might well have been unmarried and given birth to an illegitimate child, but were otherwise described using characteristics from the ideal-image structure: the kind, grieving mother who had immediately made public the infant's death, so that innocence dominated. Even infanticide reports in many cases contained a corresponding mixture of terms. A constructed account with extenuating circumstances could thus include such elements as a marriage promise, *viz.*, an indication that she was actually moral and virtuous, and openness – the fact that she had not hidden the dead infant, and had personally gone to the priest to inform him of the situation. An earlier acquired good reputation was not in itself usable as mitigating when faced with an infanticide charge. Over and above this, the court needed a combination of rather more concrete circumstances, such as illness, simple-mindedness, poverty and youth, in order to impose a milder sentence. In contrast to what was common in England, however, charged women were never found innocent, or received a lesser sentence, on the grounds of their having prepared clothing and bedding for the expected child. Such arguments for leniency were completely absent from the Swedish judicial discourse.

Infanticide in the 1600s and 1700s must, whether on a discursive level or in practice, be understood in relation to a morality, values and world picture current at the time. The discourse surrounding this particular crime, like the actual act, had its roots in a religiously infused societal morality. Religious conceptions intertwined with a patriarchal societal order – women's subordination and a formidable moral pressure – comprised the background to both

the judicial discourse and the crime itself. Christian ideals of virtue led to a situation whereby women, whose illegitimate children had died following a concealed pregnancy and birth, were condemned twice over: for both the forbidden sexual relationship and hiding its result, instead of owning up and accepting the shame and sentence for a sexual offence. However, cases of new-born child murder were not in themselves expressive of these women's piety, but instead a fear of being rejected by those closest to them – family, the master and mistress of the household, neighbours and friends. The fear of alienation, stigmatization and condemnation as an unmarried mother, as well as the difficulty of supporting herself and her offspring, forced these women into desperate acts. My results show, however, in contrast to Inger Lövkrona's interpretation of some eighteenth-century cases, that only a few documented sexual relationships leading to infanticide concerned unequal master–servant girl liaisons; in the majority of cases it was a question of intercourse between two young and unmarried persons. It should also, of course, be pointed out that societal morality and patriarchy were not deterministic in the sense that all unmarried mothers murdered their infants. Only a small minority did so. Most chose, despite everything, to look after the child, and endure the shame and punishment. It is no less the case that infanticide reflected a moral pressure upon unmarried women to fully conform to a morality represented by the Church and the law, and is therefore an indication that this specific morality was shared by ordinary people.

My point is that the discourse and rhetoric surrounding infanticide and infant-smothering in early-modern society were two sides of the same coin – both the structure of addresses and argumentation bear the imprint of that era's culture, moral system and values. When a legitimate child died in the parental bed, it was not an incident seriously threatening societal order. In cases of overlaying, the mother was viewed as having remained within the norm of what was right and good, even when her infant had died as the result of her carelessness. An event of this kind within a family did not threaten societal morality and correct order, and therefore need not be harshly punished. A mild reprimand before the church congregation sufficed, after which the mother was re-integrated into the community.

Announcing pregnancies, births and deaths, along with conforming to proper Christian motherhood and marriage, were important. I would, however, single out from these components the demand for publicization as most important. This was also emphasized in the law, while good motherhood was closer related to a religious discourse and only later made judicially explicit. When comparing the two categories of infanticide and smothering, it becomes quite clear that it is precisely openness, honesty and the correct declaration of pregnancy, birth and death that had a decisive significance for how these events were judged. In early-modern society the scope for a detached private life was extremely limited. People expected others' lives to be visible, and that which could not take place in full public view should not, it was felt, take place at all. If an accused woman had failed in her duty to be open and honest, to take responsibility for her actions and be prepared for punishment and thence reconciliation with God in the event of a lapse, her sentence should be harsh. A mother who was dishonest and prone to lies, who had abandoned herself to concealment and secretiveness, was viewed as having in the most flagrant manner transgressed the boundaries of acceptable behaviour.

In comparison with earlier research, my study thus more clearly demonstrates the importance of women in early-modern society in their own words openly and honestly declaring their pregnancy, giving birth with competent female help and before witnesses, and additionally publicizing the infant's arrival and having it christened as soon as possible. In other respects my results are on several points relatively well in line with international research in recent years, which has directed its focus upon the judicial treatment of infanticide and the construction of femininity/motherhood. In common with Richard van Dülmen, I maintain that this offence in the 1600s and 1700s was societally induced; its background to be found in patriarchal societal order and a severe attitude towards sexual morality. Scholars such as Ulinka Rublack and Marilyn Francus have shown that the extremely harsh condemnation of infanticide was based upon the construction of good motherhood as a given and permanent female characteristic. Their conclusions are confirmed

by my investigation. Marilyn Francus further maintained that child-murderesses could be divided into two types – the compliant and passive, who could be punished relatively mildly and then re-integrated into society, and the monstrous, obdurate and rebellious, who had to be executed. This division is also quite possible to observe in Swedish seventeenth- and eighteenth-century cases. There are several examples of narrative constructions about the thoroughly compliant or obdurate child-murderess in my source materials. However, I am more inclined to the view that it is a question of degrees on a scale between these two extremes rather than a clear-cut polarisation between evil and good murderesses in the judicial rhetoric. If one, on the other hand, compares source texts about murderesses with those on smotherers, Francus' two categories become a lot clearer. By comparing the two types of portrayals, something which has not been done in depth by earlier research, two images appear with clarity – one the ideal, virtuous, placid and righteous mother, the other a mother of dissolute, evil and brazen character.

Early-modern Swedish society was, as I have already pointed out, patriarchal, and women's place in it subordinate, particularly on the normative level. In practice women could, however, as several researchers have established, exercise greater liberty and independent action than the norm specified. In this study the gender aspect is of importance in several ways. Legislation concerning infanticide and smothering was gender-related in that it was men who passed laws. They also carried out the court trials and imposed punishments. Priests, who had a key role in investigating both crimes and were also responsible for reprimanding and re-integrating infant-overlayers into the congregational community, were again men. Legislation on these offences was gender-determined. Women alone – the mother of a child and, in cases of smothering, the wet-nurse also – were subject to conviction in accordance with specific sections of law on infanticide and smothering. The fathers of these children were judicially invisible and the heavy responsibility placed upon the mothers. Women stood extremely alone in these cases –

solitary figures held responsible for their child's death. In relation to infanticide, a man's responsibility for the sexual initiative was ignored, as were his duties to support the child and its mother. If men's obligations had been more clearly emphasized, these women would have found themselves in an altogether different, far less vulnerable, situation. As matters stood, however, the court attached no importance whatsoever to a woman's claim of having been subjected to sexual force and violence. The law and administration of justice were patriarchal; women were subordinate and treated adversely. A desperate situation forced women into this crime; not because they were evil and unfeeling, but instead completely at their wits' end and saw no other way out. Alone in her predicament, the woman went through inconceivable suffering while hiding her pregnancy, giving birth without help, cries of pain or complaint. She could not remain prone following the ordeal, but was forced to get up as soon as possible and return to her work as if nothing had happened. Only a person terrified of even worse suffering can act in this way. From a great temporal distance, and a different societal context, we can perceive this and comprehend that the court lacked an ability to identify with the woman's grievous situation and suffering; that it lacked a discourse which allowed the possibility of seeing and expressing the chain of events from her perspective.

In step with scientific progress and the entry of forensic medicine discourse into the judicial arena, there occurred a masculinisation of obstetrics, and examination of dead infants. Prior to this, earth-mothers or midwives had been responsible for knowledge about childbirth and infant care. These spheres were increasingly taken over by male, academically educated paediatricians and obstetricians. Honest and trustworthy wives who had earlier examined the bodies of dead infants when crime was suspected were relieved of this task. The business of investigating cause of death became one reserved for well-educated male doctors. Legislation, investigation and the administration of justice in regard to smothering and infanticide were a distinctly male sphere, and the accused in principle women exclusively. The differences between sexes can hardly be more clearly exhibited.

What changes occurred, then, in both discourse and practice, concerning overlaying and new-born child murder during the period I have analysed? Looking firstly at smothering cases which were examined at parish level, I have ascertained that no noticeable change occurred in the ecclesiastical arena. There was a clear continuity of perception regarding such cases in this forum.

In relation to smotherings investigated by the secular judiciary, however, one can note some interesting changes. More cases continued to the court of appeal at the end of the 1700s than earlier. The punishment for this crime became in some cases harder, particularly in the lower court, during this later period. I have also found that the number of charged unmarried mothers increased, as did the number of married women facing investigation for the second time.

The extremely severe view of infanticide current during the age of Lutheran orthodoxy became milder during the later eighteenth century. It became increasingly unusual for women to be condemned to death on the presumption of murder. Enlightenment ideas and humanitarian currents, and moreover new ways of thinking within the punishment sector, led to lighter sentences. Even Sweden's king, Gustavus III, was engaged in the infanticide issue. He lay behind the Infanticide Act (*Barnamordsplakatet*) of 1778, through which a clear change of course occurred. This decree protected unmarried mothers and gave them, on paper at least, amongst other things the right to give birth anonymously and give up the child to another. With these regulations in place, the earlier unconditional demand of publicizing pregnancy and birth was dislodged. In the following year, 1779, the presumption of guilt was abolished and the death sentence could only be imposed in cases where the mother had a proven intent to kill her child. In the late 1700s infanticide debate, influence from mercantilist population politics was also noticeable – it was a question of preserving two valuable human lives which were a state resource. Avoiding their waste, one through murder and the other by execution, was a priority. At this same juncture a mother's responsibility for the care and sustenance of her offspring gained a central position in judicial discourse.

In earlier argumentation for harsh sentences the court had used disparaging and emotive epithets such as loose woman and child-murderess. During the late 1700s these expressions were replaced by formulations emphasising a mother's deficient responsibility and care of the new-born child. At the same time one can observe how the value of children was elevated and became visible in a new way. An earlier hidden but relatively constant value now became quite clear and expressed with words. This is an important transformation which has not been pointed out so explicitly in earlier research.

Another significant difference between the two periods of investigation is the fact that medical science entered the judicial arena during the late 1700s. The infanticide complex of problems was the prime mover behind this development. Medical expertise was engaged to examine suspected women and, primarily, to carry out scientific autopsies on dead infants. Their reports became very important in trial evidence. Medical terminology is present in reports of judicial proceedings, and one can talk of an interdiscursivity and intertextuality between the judicial discourse and that of medical science. In relation to medical influence another change can be mentioned. Towards the end of the eighteenth century courts began to take into account the fact that women could commit infanticide under the influence of a temporarily weakened mental condition occasioned by giving birth. With this new insight the foundation was laid for future understanding and corresponding legislation concerning the offence.

In this study I have established that there was in this period an apprehension of the child's – and life's – great value; an understanding based on religion and stemming from Christian ethics and morality. The notion of a child's worth and sanctity of life stood as a historically fundamental unit. When discussions on life's beginnings took place in a judicial commission just prior to the 1734 legislation, medical experts were summoned to inform lawyers on scientific views within this sphere. The basic religious idea was thus supplemented with scientific findings. During the 1700s medical science was developing, not least in areas such as

obstetrics and paediatrics. At the same time mercantilistic population politics were active, and subsequently implemented with the help of medical achievements. The political aim of generating a larger population for the country's welfare went hand-in-hand with endeavours from medical men to professionalize and improve, and also instruct the unlearned country folk about midwifery and infant care. This is noticeable in the judicial discourse by a far greater emphasis than earlier placed upon ideal motherhood and the mother's responsibility for preserving the new-born infant life.

One of the most interesting results of this study is consequently that the judicial discourse alongside religious influence was interwoven with elements from medico-scientific and political-mercantilistic discourses on the value of life, good motherhood, and responsibility for fragile and vulnerable life. We can observe, in other words, that the order controlling and directing speech before the court comprised a fundamental judicial discourse based on the law; a law in turn deriving from religion. However, beyond this is the noteworthy fact that judicial speech structure took components from a scientific and political discourse. I have also ascertained that the judicial discourse was by no means constant and immobile. It was changeable, though with quite substantial sluggishness, via channels open to inflow from other societal discourses. Some changes and shifting did occur, but I conclude, even so, that the judicial rhetoric concerning infanticide and smothering was governed by a discourse whose distinctive features were *the demand of publicizing pregnancies, in the same way as births and deaths, the good Christian motherhood, and the principle that children were to be engendered within the framework of marriage.*

Translation: Mark Davies

Källor och litteratur

Otryckta källor

Göta Hovrätts arkiv, Jönköping (GHA)

Criminalia för Halland och Skåne 1684-1689. Serie EVAA
Brottmålsprotokoll 1687-1718, 1780-1799. Serie AII
Brottmålsutslag 1690-1718, 1780-1799. Serie BIIA
Handlingar i underställda brottmål 1690-1718, 1780-1799. Serie E VAC
Kungliga brev och resolutioner i kriminalmål 1780-1799. Serie E IAC
Hammarkinds härads renoverade dombok 1782 E VIIAABA:2486
Västra härads renoverade dombok 1786 E VIIAABA:2651

Landsarkivet i Göteborg (GLA)

Gudhems häradsrätt 1706-1714 AIa:9
Kinnefjärdings härads dombok 1785 AIa:26
Kåkind häradsrätt 1711 AIa:20
Skövde Rådhusrätten och magistraten 1708 AIa:8

Landsarkivet i Lund (LLA)

Färs häradsrätt 1795 AIa:71
Färs häradsrätt Inneliggande handlingar 1795 FIa:94
Gärds häradsrätt Domböcker vid lagtima ting 1691-1697 AIa:9
Himle häradsrätt Dombok vid urtima ting 1789-1800 AIB:3
Laholms stadsarkiv 1781-1784 AIa:20
Rådhusrätten/Magistraten i Karlshamn 1708 AIa:6
Västra Göinge häradsrätt Urtima tingsprotokoll 1750-1793 AIb:2
Ystads stadsarkiv 1694-1703 Dombok AIa:2

Landsarkivet i Vadstena (VaLA)

Lysings härads dombok 1796 AIa:90
Västbo härads dombok 1791 AIa:65
Västra härad 1794 AIa:144
Röks kyrkoarkiv 1796 KI:1

Stockholms stadsarkiv (SSA)

Sollentuna Häradsrätt 1823 volym AI:31

Internet

Lofta Sockenstämmoprotokoll 1757-1773, http://www.datalux.se/forskn/lofta/lofta.htm

SLHD, Svensk Lokalhistorisk Databas, Jälluntofta, 1756-05-09, Vallda, 1813-11-06, http://www.lokalhistoria.nu/extra/

Tryckta källor och bearbetningar

Aalto, Seppo, Johansson, Kenneth, Sandmo, Erling, "Conflicts and Court Encounters in a State of Ambivalence", Eva Österberg & Sølvi Sogner (eds.) *People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts,* Oslo 2000.

A History of Private Life III Passions of the Renaissance. Philippe Ariès, Georges Duby, Roger Chartier (eds.) Cambridge, Massachussets and London 1989.

Abrahamsson, Petter, *Sverikes rijkes landslag som af rijkens rådh blef öfversedd och förbättrat, och af K. Christofer ärom efter C.B. 1442 stadfäst ... Nu ånyo andra gången med anmärckningar uplagd af Petter Abrahamsson,* Stockholm, 1726.

Ahlberger, Christer & Winberg Christer, "Biologi, medvetet handlande och struktur. En studie av amning, spädbarnsdödlighet och fruktsamhet i två västsvenska samhällen", *Historisk Tidskrift* 1987:3.

Ahlzén, Rolf, opublicerad uppsats om infanticid och abort, idéhistoria, Högskolan i Karlstad, 1997.

Alm, Bernt, *Sudden Infant Death Syndrome in Scandinavia. An Epidemiological Study,* Göteborg 1999.

Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj, *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod,* Lund 1994.

Ambjörnsson, Ronny, *Familjeporträtt. Essäer om familjen, kvinnan, barnet och kärleken i historien,* Stockholm 1978.

Amussen, Susan Dwyer, *An ordered society. Gender and class in early modern England.* Oxford 1988.

Andersson, Gudrun, "Farligt frestande eller omyndigt passiv? Myt och verklighet om kvinnorna under 1600- och 1700-talen." *Järnkvinnor Bergslagens kvinnodagar 1995,* Åsa Karlsson (red.) *Opuscula Historica,* Uppsala 1995.

Andersson, Gudrun, *Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal,* Uppsala 1998.

Andersson, Hans, *"Androm till varnagel..." Det tidigmoderna Stockholms folkliga rättskultur i ett komparativt perspektiv,* Stockholm 1998.

Andrén, Åke, *Reformationstiden. Sveriges kyrkohistoria,* Band 3, Stockholm 1999.

Anners, Erik, *Humanitet och rationalism. Studier i upplysningstidens strafflagsreformer – särskilt med hänsyn till Gustav III:s reformlagstiftning,* Rättshistoriskt bibliotek, tionde bandet. Stockholm 1965.

Anners, Erik, *Svensk straffrättshistoria Del I,* Stockholm (1972) 1977.

Antell, Herman, *Om dråpsbrotten III. Fosterfördrivningsbrottet*, Lund 1895a.

Antell, Herman, *Om dråpsbrotten IV. Barnamordsbrottet*, Lund 1895b.

Ariès, Philippe, "Introduction." Philippe Ariès, Georges Duby (eds.) *A History of Private Life III Passions of the Renaissance,* Cambridge, Massachussets and London 1989.

Ariès, Philippe, *Barndomens historia,* Avesta 1982.

Aronsson, Peter, *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre smålandssocknar 1680-1850,* Lund 1992.

Aronsson, Peter, "Hustavlans värld – Folklig mentalitet eller överhetens utopi?" *Västsvensk fromhet. Jämförande studier av västsvensk religiositet under fyra sekler,* Västsvensk kultur och samhällsutveckling, Rapport nr 2, Göteborg 1993.

Aronsson, Peter, "Mentalitet, norm, verklighet – Hustavlan i lokalsamhället." Hilding Pleijel Symposium 19 oktober 1893-19 oktober 1993 Ett hundraårsjubileum. *Bibliotheca Historico – Ecclesiastica Lundensis* 34, Lund 1995.

Avskrift av Tortuna församlings sockenstämmoprotokoll åren 1749-1774. Efter fotostatkopior av originalhandlingar i Landsarkivet Uppsala, Tortuna 1988.

Bachtin, Michail, *The Dialogic Imagination: Four Essays by M. M. Bakhtin,* Michael Holquist (ed.) Austin Univ. of Texas 1981.

Bachtin, Michail, *Speech Genres and other Late Essays*, Caryl Emerson and Michael Holquist (eds.) Austin Univ. of Texas 1986.

Bachtin, Michail, *Dostojevskijs poetik,* Gråbo 1991.

Bachtin, Michail, *Det dialogiska ordet,* Gråbo (1991) 1997.

Badinter, Elisabeth, *Den kärleksfulla Modern. Om moderskärlekens historia,* U.o. 1981.

Beattie, J. M., *Crime and the Courts in England 1660-1800*, Oxford 1986.

Bengtsson, Magdalena, *Det hotade barnet. Tre generationers spädbarns- och barnadödlighet i 1800-talets Linköping,* Linköping 1996.

Berch, Anders, *Inledning til Almänna Hushålningen, innefattande grunden til Politie, Oeconomie och Cameral Wetenskaperne,* Stockholm 1747.

Bergenlöv, Eva, *Äktenskapet och rätten till livet. Om barnamord och föräldrars mord eller dråp å späda barn 1684-1718*, opublicerad uppsats, Historiska institutionen, Lunds universitet, Lund 1998.

Bergenlöv, Eva, "Våldtäkt – brott mot Gud, ordningen eller individen?" *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid,* Lund 2002a.

Bergenlöv, Eva, "Barnamord – från fördömelse till förståelse", *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid,* Lund 2002b.

Bergenlöv, Eva, Lindstedt Cronberg, Marie, Österberg, Eva, *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid,* Lund 2002.

Bergenlöv, Eva & Lindstedt Cronberg, Marie, "Sexualmoral och brottsstatistik", *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid,* Lund 2002.

Berger, Peter L., & Luckman, Thomas, *The social construction of reality*, New York 1966.

Bergfeldt, Börje, "Osedlighet i 1700-talets Stockholm." Jarrick, Arne, Söderberg, Johan (red.) *Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600-1850*, Stockholm 1994.

Bergman, Harriet, "Råd och anvisningar vid vården av späda barn. Upplysningsskrifter som ett led i kampen mot spädbarnsdödligheten i Finland på 1800-talet." *Historisk Tidskrift för Finland,* nr 1 1993.

Bergman, Martin, *Dödsstraffet, kyrkan och staten i Sverige från 1700-tal till 1900-tal,* Lund 1996.

Bergner, Barbro, "Dygden som levnadskonst. Kvinnliga dygdeideal under stormaktstiden." Eva Österberg (red.) *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige,* Stockholm 1997.

Bergström, Carin, *Lantprästen. Prästens funktion i det agrara samhället 1720-1800 Oland-Frösåkers kontrakt av ärkestiftet,* Stockholm 1991.

Bihang till Riksdagens protokoll 1921. Betänkande och förslag rörande ändring i 14 kap. 22, 23, 24, 25, 26 och 27 §§ strafflagen, Lund 1921.

Björnfot, Britt & Taussi Sjöberg, Marja, "Ensamma med skammen. Barnamörderskor i Västernorrlands län 1861-1890", *Historisk Tidskrift* 1980:3.

Bringéus, Nils-Arvid, "Barnen i hustavlan", Anders Jarlert (red.) *Barnet i kyrkohistorien*, Lund 1998.

Brändström, Anders, *De kärlekslösa mödrarna,* Umeå 1984.

Carlén, Richard, *Kommentar öfver Strafflagen*, Stockholm 1866.

Carlsson, Sten, "Arthur Thomsons vetenskapliga författarskap", *Festskrift till Arthur Thomson,* Stockholm 1961.

Clark, Michael and Crawford, Catherine, (eds.) "Introduction", *Legal medicine in history,* Cambridge 1994.

Crawford, Catherine, "Legalizing medicine: early modern legal systems and the growth of medico-legal knowledge." Michael Clark and Catherine Crawford (eds.) *Legal medicine in history,* Cambridge 1994.

Davidoff, Leonore, *Worlds Between. Historical Perspectives on Gender and Class,* New York 1995.

Davis, Natalie Zemon, *Fiction in the Archives. Pardon Tales and their Tellers in 16th Century France,* Cambridge and Stanford 1987.

Dülmen, Richard van, *Frauen vor Gericht: Kindsmord in der frühen Neuzeit,* Frankfurt am Main 1991.

Edgren, Monika, *Från rike till nation. Arbetskraftspolitik, befolkningspolitik och nationell gemenskapsformering i Sverige under 1700-talet,* Lund 2001.

Ekenstam, Claes, *Kroppens idéhistoria. Disciplinering och karaktärsdaning i Sverige 1700-1950,* Hedemora 1993.

Ekenstam, Claes, "En historia om manlig gråt", I *Rädd att falla Studier i manlighet,* Hedemora 1998.

Ekenstam, Claes, "Rädd att falla: gråtens och mansbildens sammanflätade historia", Anne Marie Berggren (red.) *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv,* Uppsala 1999.

Eklund, Soili-Maria, "Drängen Henrich Michelssons Änglasyner. Demonologiska och medicinska förklaringsmodeller i tidigmodern tid", Hanne Sanders (red.) *Mellem Gud og Djævelen. Religiøse og magiske verdensbilleder i Norden 1500-1800,* Köpenhamn 2002.

Elias, Norbert, *Sedernas historia,* Stockholm 1989.

Elias, Norbert, *Från svärdet till plikten,* Stockholm 1991.

Emery, John, L., "Child Abuse, Sudden Infant Death Syndrome, and Unexpected Infant Death", *American Journal of Diseases in Childhood*, vol. 147, oct. 1993.

Englund, Peter, *Förflutenhetens landskap,* Stockholm 1991.

Ericsson, Niklas, *Rätt eller fel? Moraluppfattningar i Stockholm under medeltid och vasatid,* Stockholm 2003.

Ervasti, Kaijus, "Barnamordsbrotten i Finland under 1800-talet", *Historisk Tidskrift för Finland,* nr 1 1995.

Ervasti, Kaijus, "Barnamordsärenden i Finland på 1800-talet: Bevisning och kvinnornas försvarsstrategier", *Nordisk Tidskrift för Kriminalvidenskab*, nr 2 1997.

Fabrega, Horacio & Nutini, Hugo, "Witchcraft-explained childhood tragedies in Tlaxcala, and their medical sequelae." *Social science and Medicine,* vol 36, N:o 6, 1993.

Fagerlund, Solveig, *Handel och Vandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv Helsingborg ca 1680-1709*, Lund 2002.

Fairclough, Norman, *Discourse and Social Change,* Cambridge 1992.

Farge, Arlette, "The Honor and Secrecy of Families." Philippe Ariès, Georges Duby, Roger Chartier (eds.) *A History of Private Life III Passions of the Renaissance,* Cambridge Massachusetts and London England 1989.

Fink-Jensen, Morten, "Før videnskab blev videnskab eller videnskabens sekularisering 1500-1800." *Mellem Gud og Djævelen. Religiøse og magiske verdensbilleder i Norden 1500-1800,* Hanne Sanders (red.) Köpenhamn 2002.

Foisil, Madeleine, "The Literature of Intimacy." Philippe Ariès, Georges Duby, Roger Chartier (eds.) *A History of Private Life III Passions of the Renaissance,* Cambridge Massachusetts and London England 1989.

Forsell, Carl af, *Statistiska tabeller, hörande till Kartan öfver Södra Delen af Sverige och Norrige eller Skandinawien,* Stockholm 1830.

Foucault, Michel, *The Archaeology of Knowledge,* London 1972.

Foucault, Michel, *Viljan att veta. Sexualitetens historia I,* Stockholm 1980.

Foucault, Michel, *Övervakning och straff. Fängelsets födelse,* Lund 1993.

Francus, Marilyn, "Monstrous Mothers, Monstrous Societies: Infanticide and the Rule of Law in Restoration and Eighteenth-Century England", *Eighteenth-Century Life* 21.2 1997, s. 133-156.

Fraser, Nancy, *Justice interruptus. Critical Reflections on the "Postsocialist" Condition,* New York and London 1997.

Frykman, Jonas, *Horan i bondesamhället,* Stockholm (1977) 1993.

Furuhagen, Björn, *Berusade bönder och bråkiga båtsmän. Social kontroll vid sockenstämmor och ting under 1700-talet,* Stockholm/Stehag 1996.

Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 II, Uppsala 1901.

Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 III, Uppsala 1901.

Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 IV, Uppsala 1902.

Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 VI, Uppsala 1904.

Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736 VII, Uppsala 1908.

Gahn, Hans, *Moralstatistiska uppgifter i frihetstidens tabellverk. En demografisk studie,* Uppsala 1915.

Gaunt, David, *Familjeliv i Norden,* Stockholm 1983.

Gélis, Jacques, "The Child: From Anonymity to Individuality." Philippe Ariès, Georges Duby, Roger Chartier (eds.) *A History of Private Life III Passions of the Renaissance,* Cambridge Massachusetts and London England 1989.

Gowing, Laura, "Secret Births and Infanticide in Seventeenth-Century England", *Past and Present,* number 156 1997.

Gramsci, Antonio, *Brev från fängelset,* i urval av Carl-Göran Ekerwald. Stockholm 1981.

Greenblatt, Stephen, *Shakespearean Negotiations. The Circulation of Social Energy in Renaissance England,* Oxford 1988.

Gullstrand, Ragnar, *Bidrag till den svenska sockensjälvstyrelsens historia under 1600-talet,* Stockholm 1923.

Gunnlaugsson, Gísli Ágúst, "Sedlighetsbrott i Norden 1550-1850." *Rappport II Normer og sosial kontroll i Norden ca. 1550-1850. Domstolene i samspill med lokalsamfunnet,* Det 22 nordiske historikermøte, Oslo 1994.

Gustafsson, Harald, *Sockenstugans politiska kultur. Lokal självstyre på 1800-talets landsbygd,* Stockholm 1989.

Gyllene äpplen. Svensk idéhistorisk läsebok, Gunnar Broberg (red.) Stockholm 1995.

Hafenreffer, Matthias, *Compendium doctrinae coslestis*, Holmiae 1714.

Hagberg, Louise, *När döden gästar. Svenska Folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning,* Stockholm 1937.

Hagemann, Gro, "Postmodernismen en användbar men opålitlig bundsförvant", *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* nr 3 1994.

Hammer, Elke, *Kindsmord. Seine Geschichte in Innerösterreich 1787 bis 1849*, Frankfurt am Main 1997.

Hand-bok, Ther uti är författadt, huruledes Gudstjensten, med Christelige Ceremonier och Kyrkoseder, uti wåra Swenska Församlingar skal blifwa hållen och förhandlad, Å nyo uplagd, efter den år 1693 utgångne Uplagan, Stockholm 1772.

Handlingar rörande 1642 års lagkommission. Dess förutsättningar och verksamhet med inledning och kommentar, Utgivna av Jan Eric Almquist, Lund 1937.

Hanssen, Börje, *Österlen Allmoge, köpstafolk & kultursammanhang vid slutet av 1700-talet i sydöstra Skåne,* U.o. (1952) 1977.

Harnesk, Börje, *Legofolk. Drängar, pigor och bönder i 1700- och 1800-talens Sverige,* Umeå 1990.

Hedenborg, Susanna, *Det gåtfulla folket. Barns villkor och uppfattningar av barnet i 1700-talets Stockholm,* Stockholm 1997.

Higginbotham, Ann R., "'Sin of the Age': Infanticide and Illegitimacy in Victorian London", *Victorian Studies* volume 32 number 3 spring 1989.

Hoffer, Peter C. & Hull, N. H. E., *Murdering Mothers: Infanticide in England and New England 1558-1803,* New York 1981.

Holden Hoff, Randi, *Avlet i synd og ondskap. En sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801,* Oslo 1996.

Hägglund, Bengt, *De Homine. Människouppfattning i äldre luthersk tradition,* Lund 1959.

Höjeberg, Pia, *Helena Malhiems Barnmorskelära år 1756,* Stockholm 1995.

Höjer, Henrik, *Svenska siffror. Nationell integration och identifikation genom statistik 1800-1870,* Hedemora 2001.

Inger, Göran, *Svensk rättshistoria,* Lund (1980) 1983.

Jackson, Mark, "Suspicious Infant Deaths: the Statute of 1624 and Medical Evidence at Coroners' Inquests", Michael Clark & Catherine Crawford (eds.) *Legal Medicine in History,* Cambridge 1994.

Jackson, Mark, *New-born Child Murder. Women, illegitimacy and the courts in eighteenth-century England,* Manchester and New York 1996.

Jakobsson, Svante & Jakobsson Sten, W., *Orons och förtvivlans gärningar. Ogifta kvinnors vånda för havandeskaps och barnsbörds skull. Stockholm 1887-1901,* Stockholm (1987) 1990.

Jansson, Arne, "Mörda för att få dö", Arne Jarrick, Johan Söderberg (red.) *Människovärdet och makten,* Stockholm 1994.

Jansson, Arne, *From Swords to Sorrow. Homicide and Suicide in Early Modern Stockholm,* Stockholm 1998.

Jansson, Karin, Hassan, *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600-1800.* Uppsala 2002.

Jarlert, Anders, "Fostran till man", Ann-Marie Berggren (red.) *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv,* Stockholm 1999.

Jarrick, Arne, "Tiden i kärleksspegeln", Gunnar Broberg, Ulla Wikander, Klas Åmark (red.) *Tänka, tycka, tro. Svensk historia underifrån,* Stockholm 1993.

Jarrick, Arne & Söderberg, Johan, *Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600-1850,* Stockholm 1994.

Johannesson, Kurt, "Juridik och retorik", Mikael Mellqvist och Mikael Persson (red.) *Retorik och rätt sett genom tio författares ögon,* Uppsala 1994.

Johannesson, Kurt, *Retorik eller konsten att övertyga,* Stockholm 1999.

Johannisson, Karin, *Det mätbara samhället. Statistik och samhällsdröm i 1700-talets Europa,* U.o. 1988.

Johannisson, Karin, *Den mörka kontinenten*, Stockholm 1994.

Johannisson, Karin, *Kroppens tunna skal*, Stockholm 1997.

Johansson, K. H. *svensk sockensjälvstyrelse 1686-1862,* Lund 1937.

Johansson, Kenneth, "Mannen och kvinnan, lusten och äktenskapet. Några tidstypiska tankegångar kring gåtfulla ting." Eva Österberg (red.) *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige,* Stockholm 1997.

Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige, Eva Österberg (red.) Stockholm 1997.

Kaspersson, Maria, *Dödligt våld i Stockholm på 1500-, 1700-, och 1900-talen*, Stockholm 2000.

Karlsson Sjögren, Åsa, *Kvinnors rätt i stormaktstidens Gävle,* Umeå 1998.

Kertzer, David, *Sacrificed for Honor. Italian Infant Abandonment and the Politics of Reproductive Control,* Boston 1993.

Kiernander, Jonas, *Utkast til Medicinal-Lagfarenheten, Domare til Uplysning, Läkare til Hjelpreda och Barnmorskor til Undervisning I Ämnen, som röra Människo-Kroppen*, Stockholm 1776.

Kjöllerström, Sven, *Guds och Sveriges lag under reformationstiden. En kyrkorättslig studie*, Lund 1957.

Kristeva, Julia, *The Kristeva Reader.* Toril Moi (ed.) Oxford: Blackwell 1986.

Krogh, Tyge, *Oplysningstiden og det magiske. Henrettelser og korporlige straffe i 1700-tallets første halvdel,* Köpenhamn 2000.

Krogh, Tyge, "Religion og magi i straffesystemet i 1700-tallets første halvdel", Hanne Sanders (red.) *Mellem Gud og Djævelen. Religiøse og magiske verdensbilleder i Norden 1500-1800,* Köpenhamn 2002.

Kunglig Förordning 15/3 1720.

Kyrkolag, 1686 års, Stockholm 1936.

Kyrko-Lagen af 1686 och Kongl. Förordningen, huru med Rättegång i Dom-Capitlen förhållas skall, af den 11 februari 1687, samt Författningar, som dem upplysa, förklara, ändra eller tillöka; så ock i särskilda mål utfärdade Kongl. Bref, Resolutioner eller Utslag, som tjena till upplysning om rätta förståndet af Kyrko-Lagen och Förordningen om Rättegång i Dom-Capitlen, Uppsala 1845.

LaCapra, Dominick, *History & Criticism,* Ithaca and London 1985.

Larsson, Lars-Olof, *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?* Stockholm 2002.

Larsson, Olle, *Biskopen visiterar. Den kyrkliga överhetens möte med lokalsamhället 1650-1760,* Växjö 1999.

Le Roy Ladurie, Emmanuel, *Montaillou. En fransk by 1294-1324,* Stockholm 1994.

Leboutte, René, "Offence against Family Order. Infanticide in Belgium from the Fifteenth through the Early Twentieth Centuries", John C. Fout (ed.) *Forbidden History. The State, Society and the Regulation of Sexuality in Modern Europe,* Chicago 1992.

Leneman, Leah & Mitchison, Rosalind, "Girls in Trouble: The Social and Geographical setting of Illegitimacy in Early Modern Scotland", *Journal of social history,* vol. 21, no 3, spring 1988.

Lenhammar, Harry, *Individualismens och upplysningens tid. Sveriges kyrkohistoria*, Band 5, Stockholm 2000.

Lenman, Bruce & Parker, Geoffrey, "The State, the Community and the Criminal Law in Early Modern Europe. I *Crime and the Law. The Social History of Crime in Western Europe since 1500,* London 1980.

Lennartsson, Malin, "De som älskar varandra måtte få komma tillsammans." Eva Österberg (red.) *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnorna i stormaktstidens Sverige,* Stockholm 1997.

Lennartson, Malin, *I säng och säte. Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland,* Lund 1999.

Lennartsson, Malin, "Oskuld och ondska?" *Tid & tillit. En vänbok till Eva Österberg,* Irene Andersson, Kenneth Johansson, Marie Lindstedt Cronberg (red.) Stockholm 2002.

Lennersand, Marie, Oja, Linda, "Vittnande visionärer. Guds och Djävulens redskap i Dalarnas häxprocesser", Hanne Sanders (red.) *Mellem Gud og Djævelen. Religiøse og magiske verdensbilleder i Norden 1500-1800,* Köpenhamn 2002.

Lerbom, Jens, *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500-1700,* Lund 2003.

Liliequist, Jonas, "Bekännelsen, döden och makten. En studie i social kontroll med utgångspunkt från tidelagsbrottet i 1600- och 1700-talets Sverige", *Historia nu. 18 Umeåforskare om det förflutna*, Forskningsrapporter från Historiska institutionen vid Umeå universitet, 4, Umeå 1988.

Liliequist, Jonas, *Brott, synd och straff. Tidelagsbrottet i Sverige under 1600- och 1700-talet,* Umeå 1992.

Lilja, Sven, "Stockholms befolkningsutveckling före 1800: problem, metoder och förklaringar", *Historisk Tidskrift* 1995:3.

Lincoln, Bruce, *Discourse and the Construction of Society: Comparative Studies of Myth, Ritual and Classification*, New York 1989.

Lincoln, Bruce, *Authority; Construction and Corrosion*, Chicago and London 1994.

Lindberg, Bo H., "Brott och Straff enligt more geometrico. Ett kristet-aristoteliskt krav." Göran Inger (red.) *Den svenska juridikens uppblomstring i 1600-talets politiska, kulturella och religiösa stormaktssamhälle,* Skrifter utgivna av institutet för rättshistorisk forskning, Ser 2 Rättshistoriska studier band 9, 1984.

Lindberg, Bo H., *Praemia et poenae. Etik och straffrätt i tidig ny tid*, Band I. Rättsordningen Vol. II, Uppsala 1992.

Lindmark, Daniel, "Hustavlan i folkundervisningen." *Västsvensk fromhet. Jämförande studier av västsvensk religiositet under fyra sekler,* Västsvensk kultur och samhällsutveckling, Rapport nr 2, Göteborg 1993.

Lindmark, Daniel, *Uppfostran, undervisning, upplysning. Linjer i folkundervisningens historia före folkskolan*, Umeå 1995a.

Lindmark, Daniel, "Hustavlan i folkundervisningen. Hilding Pleijel och den religiösa folkläsningens historia." Hilding Pleijel Symposium 19 oktober 1893-19 oktober 1993 Ett hundraårsjubileum. *Bibliotheca Historico – ecclesiastica Lundensis* 34, Lund 1995b.

Lindstedt, Marie, "Barnamordsplakatet – en straffrättsreform med oanade konsekvenser." *Apropå, Brottsförebyggande rådets tidskrift,* Nummer 1/1994.

Lindstedt Cronberg, Marie, "Att försonas med Gud och hans heliga församling". Österberg, Eva (red.) *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige,* Stockholm 1997a.

Lindstedt Cronberg, Marie, *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880,* Lund 1997b.

Lindstedt Cronberg, Marie, "Incest – från brott mot Gud till brott mot barn inom familjen", *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid,* Lund 2002.

Lindström, Dag, "Skrå, ära och hantverkarkultur i Sverige ca 1350-1900. Kring arbetarkultur före industrialismen", *Historisk tidskrift* 1993:1.

Lindström, Dag, "Oärliga mästare och kivande makar. Ett och annat om rättskipning, kriminalitet och normsystem i 1500-talets Norden", *Historisk tidskrift* 1994:4.

Lindström, Dag, "Kvinnor, våld och vardagsmentalitet. Teman inom tysk kriminalitetsforskning", *Scandia,* 1995:2, s. 135-157.

Lutz, Tom, *Crying The Natural and Cultural History of Tears,* New York 1999.

Lärobok i rättsmedicin, Rättsmedicinska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala 1994.

Löfgren, Orvar, "Från nattfrieri till tonårskultur", *Fataburen* 1969.

Lövkrona, Inger, *Annika Larsdotter barnamörderska. Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*, Lund 1999.

Magnus Erikssons landslag i nusvensk tolkning av Åke Holmbäck och Elias Wessén, Lund 1962.

Malcolmson, R. W., "Infanticide in Eighteenth Century", J. S. Cockburn (ed.) *Crime in England 1550-1800,* Princeton, N. J. 1977.

Malmstedt, Göran, *Bondetro och kyrkoro. Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige,* Lund 2002.

Marklund, Andreas, "Gossen & husbonden. Ideal, individer och genuskonstruktion i det tidigmoderna Sverige", Gudrun Andersson (red.) *Bedrägliga begrepp. Kön och genus i humanistisk forskning*, Uppsala 2000.

Mellem Gud og Djævelen. Religiøse og magiske verdensbilleder i Norden 1500-1800, Hanne Sanders (red.) Köpenhamn 2002.

Meumann, Markus, *Findelkinder, Waisenhäuser, Kindsmord. Unversorgte Kinder in der frühneuzeitlichen Gesellschaft.* München 1995.

Modéer, Kjell Å, *Historiska rättskällor En introduktion i rättshistoria,* Stockholm 1997.

Montgomery, Ingun, *Enhetskyrkans tid. Sveriges kyrkohistoria,* Band 4, Stockholm 2002.

Myrdal, Janken & Bäärnhielm, Göran, *Barn & fester i medeltida mirakelberättelser,* Skara 1994.

Næss, Hans Eyvind and Österberg, Eva, "Sanctions, Agreements, Sufferings", Eva Österberg, & Sølvi Sogner (eds.) *People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts,* Oslo 2000.

Nagle Wessling, Mary, "Infanticide trials and forensic medicine: Württemberg 1757-93", Clark, Michael & Crawford, Catherine (eds.) *Legal medicine in history*, Cambridge 1994.

Nationalencyklopedin, "Dop", Lars Eckerdal, Höganäs 1997.

Nielsen, Beth, Grothe, *Lettfærdige Qvindfolk – Fosterdrab og Fødsel i dølgsmål i retshistorisk belysning,* Hæfte I-III, Kriminalistisk institut Københavns universitet, København 1980.

Nilsson, Lennart & Hamberger, Lars, *Ett barn blir till*, Stockholm 1995.

Norberg, Astrid, *Uppfostran till underkastelse. En analys av normer för föräldra-barnrelationer i religiös litteratur om barnuppfostran i Sverige 1750-1809,* Lund 1978.

Norvenius, S. Gunnar, *Sudden Infant Death Syndrome in Sweden in 1973-1977 and 1979,* Göteborg 1988.

Norvenius, S. Gunnar, "Some medico-historic remarks on SIDS", *Acta Pediatrica Suppl.* 389, 1993.

Nya lagberedningens förslag till lag angående ändring i vissa delar af strafflagen, Stockholm 1888.

Nytt Juridiskt Arkiv Avd. II 1917, Stockholm 1918.

Nytt Juridiskt Arkiv Avd. II 1962, Stockholm 1963.

O'Connor, Anne, *Child Murderess and Dead Child Traditions A Comparative Study*, Helsinki 1991.

Odén, Birgitta, *Leda vid livet. Fyra mikrohistoriska essäer om självmordets historia,* Lund 1998.

Odén, Birgitta, Persson, Bodil E. B., Werner, Yvonne Maria, *Den frivilliga döden. Samhällets hantering av självmord i historiskt perspektiv*, Stockholm 1998.

Odén, Klas Gustaf, *Statistisk undersökning rörande Våldsamma dödsfall i Sverige I,* Stockholm 1875.

Ohlander, Ann-Sofie, *Kärlek, död och frihet. Historiska uppsatser om människovärde och livsvillkor i Sverige,* Stockholm 1986.

Oja, Linda, *Varken Gud eller natur. Synen på magi i 1600- och 1700-talets Sverige,* Stockholm/Stehag 1999.

Ozment, Steven, *When Fathers Ruled. Family Life in Reformation Europe,* Harvard University Press 1983.

People Meet the Law, Eva Österberg & Sølvi Sogner (eds.) Oslo 2000.

Perselli, Jan, *Fostersyn i svensk rätt,* Linköping 1998.

Persson, Bodil, E. B., "Barnkvävning och plötslig spädbarnsdöd (=SIDS)" *Scandia,* band 62:2, 1996.

Persson, Bodil, E. B., "Drunknad eller dränkt? Plötsliga oväntade dödsfall i Skåne 1704-1718", Birgitta Odén, Bodil E. B. Persson, Yvonne Maria Werner, *Den frivilliga döden. Samhällets hantering av självmord i historiskt perspektiv*, Stockholm 1998.

Petersson, Hans, *Morgongåvoinstitutet i Sverige under tiden fram till omkring 1734 års lag,* Lund 1973.

Platen, Magnus von, "Den gråtande svensken", *Saga och sed*, 1996-97.

Pleijel, Hilding, *Hustavlans värld. Kyrkligt folkliv i äldre tiders Sverige,* Stockholm 1970.

Pollock, Linda A., *Forgotten Children. Parent – child-relations from 1500 to 1900,* Cambridge 1983.

Rautelin, Mona, "Barnamord i Österbotten på 1600-talet. Sexualitetens yttersta förvisning?", Marianne Liljeström, Pirjo Markkola, Sari Mäenpää (red.) *Kvinnohistoriens nya utmaningar: Från sexualitet till världshistoria*, Konferensrapport från det IV Nordiska Kvinnohistorikermötet 27-30 maj 1993, Tammerfors, Tampere 1994.

Rautelin, Mona, "Kona som av olovlig beblandelse varder havande. Regionala variationer i förekomsten av barnamord i Finland på 1790-talet", *Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suemessa 1500-luvulta nykypäiviin*, Studia Historica Helsingiensis, Historiska institutionen vid Helsingfors universitet. Publikationer 1/1996, Helsinki 1996.

Reutersvärd, Elisabeth, *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle,* Lund 2001.

Richter, Jeffrey S., "Infanticide, Child Abandonment, and Abortion in Imperial Germany", *The Journal of Interdisciplinary History* Volume XXVIII (4) 1998.

Romlid, Christina, *Makt, motstånd och förändring. Vårdens historia speglad genom det svenska barnmorskeväsendet 1663-1908,* FoU 55, Stockholm 1998.

Roper, Lyndal, *The Holy Household. Women and Morals in Reformation Augsburg,* Oxford 1989.

Rose, Lionel, *The massacre of the innocents*, London, Boston and Henley 1986.

Rosengren, Mats, "Retoriken – en kunskapsteori?" Kurt Johannesson (red.) *Vetenskap och retorik,* Stockholm 2001.

Rublack, Ulinka, *The Crimes of Women in Early Modern Germany*, Oxford 1999.

Ruggiero, Kristin, "Honor, Maternity, and the Disciplining of Women: Infanticide in Late Nineteenth-Century Buenos Aires", *Hispanic American Historical Review* 72:3 1992.

Sanders, Hanne, *Bondevækkelse og sekularisering. En protestantisk folkelig kultur i Danmark og Sverige 1820-1850,* Stockholm 1995.

Sanders, Hanne, "På rejse mellem Gud og Djævelen. En introduktion." Hanne Sanders (red.) *Mellem Gud og Djævelen. Religiøse og magiske verdensbilleder i Norden 1500-1800,* Köpenhamn 2002.

Sandin, Bengt, *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan. Folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600-1850,* Lund 1986.

Sandmo, Erling, "Æren og ærekrenkelsen." *Rapport II Normer og sosial kontroll i Norden ca. 1550-1850. Domstolene i samspill med lokalsamfunnet,* Det 22. nordiske historikermøte Oslo 13.-18. august 1994. Oslo 1994.

Sandmo, Erling, *Slagsbrødre. En studie av vold i to norske regioner i tiden fram mot enveldet,* Oslo 1997.

Sandmo, Erling, *Voldssamfunnets undergang,* Oslo 1999.

Sandmo, Erling, "The History of Violence in the Nordic Countries: A Case Study", *Scandinavian Journal of History*, Vol. 25, Nos. 1-2, 2000.

Sandström, Britt och Taussi Sjöberg, Marja, "Ensamma med skammen. Barnamörderskor i Västernorrlands län 1861-1890", Hans Norman (red.) *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren*, Stockholm 1983.

Sandvik, Hilde, *Kvinners rettslige handleevne på 1600- og 1700-tallet, med linjer fram til gifte kvinners myndighet i 1888*, Oslo 2002.

SAOB, *Ordbok över svenska språket utg. av Svenska Akademien I-, 1898-,* Lund.

Sawday, Jonathan, *The Body Emblazoned: Dissection and the Human Body in Renaissance Culture,* London 1995.

Savitt, Todd, L., Smothering and overlaying of Virginia Slave Children: A Suggested explanation", *Bulletin of the History of Medicine,* vol 41, 1975.

Savitt, Todd, L., "The Social and Medical History of Crib Death", *Journal of the Florida Medica Association,* vol 66, nr 8, 1979.

Savitt, Todd, L., "Sudden Infant Death Syndrome". Kenneth Kiple (ed.) *The Cambridge World History of Human Disease,* 1993.

Schmedeman, Johan (utg), *Kongl. Stadgar, Förordningar, Bref och Resolutioner ifrån Åhr 1528 in til 1701 angående Justitiaæ och Executions Ährender*, Stockholm 1706.

Schulte, Regina, "Kindsmörderinnen auf dem Lande", Hans Medick und David Sabean (Hrsg.) *Emotionen und materielle Interessen. Sozialanthropologische und historische Beiträge zur Familienforschung*, Göttingen 1984.

Schulte, Regina, *The Village in Court. Arson, infanticide and poaching in the court records of Upper Bavaria, 1848-1910*, Cambridge 1994.

Scott, Joan W., "Experience", Judith Butler and Joan W. Scott (eds.) *Feminists Theorize the Political*, New York, London 1992.

SFS 1861 uo uå.

SFS 1890, Stockholm 1891.

SFS 1912, Stockholm 1913.

SFS 1921, Stockholm 1922.

Sharpe, J. A., *Crime in Early Modern England 1550-1750*, London and New York 1984.

Shorter, Edward, *The Making of the Modern Family*, New York 1975.

Siljeström, P. A., "Om mord och sjelfmord i Sverige under tidsskiftet 1750-1870", *Statistisk Tidskrift 1875*.

Simonsson, Örjan, *Den lokala scenen. Torstuna härad som lokalsamhälle under 1600-talet*, Uppsala 1999.

Sjöberg, Maria, "Jordens enda kön", *Kjønn, makt, samfunn i Norden et historisk perspektiv.* Bind I. Konferanserapport fra det 5. nordiske kvinnehistorikermøtet, Klækken 08.-11.08.96, Berit Gullikstad & Kari Heitmann (red.) Senter for kvinneforskning, Norges Teknisk-naturvitenskaplige universitet, Skriftserie 2/97, u.o. 1997a.

Sjöberg, Maria, "Kvinnans underordning – en undantagshistoria?", *Historisk Tidskrift* 1997:3, 1997b.

Sjöholm, Elsa, *Sveriges medeltidslagar. Europeisk rättstradition i politisk omvandling*, Lund 1988.

Sobota, Katharina, "Logos, Ethos, Pathos: A Quantative Analysis on Arguments and Emotions in Law", Mikael Mellqvist och Mikael Persson (red.) *Retorik och rätt sett genom tio författares ögon*, Uppsala 1994.

Sogner, Sølvi & Sandvik, Hilde, "Ulik i lov og lære; lik i virke og verd? Kvinner i norsk økonomi i by og på land ca. 1500-1800", *[Norsk] Historisk tidsskrift* 68:4 1989.

Sogner, Sølvi, Lindstedt Cronberg, Marie, Sandvik, Hilde, "Women in Court", *People Meet the Law*, Eva Österberg, Sølvi Sogner (eds.) Oslo 2000.

Soman, Alfred, "Anatomy of an Infanticide Trial: The Case of Marie-Jeanne Bartonnet (1742), Michael Wolfe (ed.) *Changing Identities in Early Modern France*, Durham and London 1997.

Sommerville, C. John, *The Secularization of Early Modern England. From Religious Culture to Religious Faith,* New York 1992.

SOU 1953:14 *Förslag till Brottsbalk avgivet av straffrättskommittén*, Stockholm 1953.

Spierenburg, Pieter, *The Broken Spell. A Cultural and Anthropological History of Preindustrial Europe,* New Brunswick 1991.

Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del I: 1600-1750, Spånga 1982.

Spånga och Järfälla Sockenstämmoprotokoll med flera Handlingar Del 2: 1751-1800, Del 3: 1801-1825, Spånga 1987.

Stadin, Kekke, *Stormaktstidens svenska stat och konstruktionen av genus – en skiss,* Paper vid Det 5:e nordiska kvinnohistorikermötet i Oslo, augusti 1996. Opublicerad.

Stadin, Kekke, "Hade de svenska kvinnorna en stormaktstid?" *Scandia nr 2 1997.*

Stone, Lawrence, *The Family, Sex and Marriage In England 1500-1800,* New York 1979.

Stora Malms sockenstämmoprotokoll II 1728-1741, Utgivna av Hilding Hjelberg, Katrineholm 1959.

Stora Malms sockenstämmoprotokoll III 1742- 1760, Utgivna av Hilding Hjelmberg, Katrineholm 1960.

Stora Malms sockenstämmoprotokoll IV 1761-1783, Utgivna av Hilding Hjelmberg, Katrineholm 1962.

Stora Malms sockenstämmoprotokoll V 1784-1795, Utgivna av Hilding Hjelmberg, Katrineholm 1964.

Stora Malms sockenstämmoprotokoll VI 1796-1812, Utgivna av Hilding Hjelmberg, Katrineholm 1965.

Strafflag den 16 febr 1864, införd i *Ny lagsamling,* utg. av Carl E. Backman nionde häftet, Stockholm 1874.

Sundin, Jan, "Kontroll, straff och försoning. Kyrklig rättvisa på sockennivå före 1850." Jan Sundin (red.) *Kontroll och kontrollerade. Formell och informell*

kontroll i ett historiskt perspektiv, Forskningsrapport från Historiska institutionen vid Umeå universitet nr 1, Umeå 1982.

Sundin, Jan, *För Gud, Staten och Folket. Brott och rättskipning i Sverige 1600-1840,* Lund 1992.

Per, Sundström, *Abortetik i ny dager,* Nora 1994.

Sveriges Rikes Lag. Gillad och antagen på Riksdagen år 1734. Med sedermera skedda förändringar, utgifwen af N. W. Lundequist. Åttonde upplagan, Stockholm 1858.

Sveriges Rikes Lag, gillad och antagen på riksdagen år 1734, med tillägg af de stadganden, som utkommit till den 27 januari 1872. Fjärde upplagan, Stockholm 1872.

Sveriges Rikes Lag 1965, Stockholm 1964.

Söderberg, Johan, "Brottmål och tvister i svenska häradsrätter 1540-1660", *Historisk Tidskrift,* 1990:2.

Söderberg, Johan, *Civilisering, marknad och våld i Sverige 1750-1870. En regional analys,* Stockholm 1993.

Taussi Sjöberg, Marja, "Utslagna kvinnor i bondesamhället", Jan Sundin (red.) *Kontroll och kontrollerade. Formell och informell kontroll i ett historiskt perspektiv*, Umeå 1982.

Taussi Sjöberg, Marja, *Dufvans fångar. Brottet, straffet och människan i 1800-talets Sverige,* Stockholm 1986.

Taussi Sjöberg, Marja, *Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talen,* Stockholm 1996.

Telste, Kari, *Mellom liv og lov. Kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710,* Oslo 1993.

Telste, Kari, "'Hun torde icke aabenbare det …' Seksualitet, kjønn og kropp i norsk rettsmateriale på 1600- og 1700-tallet", Marianne Liljeström, Pirjo Markkola, Sari Mäenpää (red.) *Kvinnohistoriens nya utmaningar: Från sexualitet till världshistoria*, Konferensrapport från det IV Nordiska Kvinnohistorikermötet 27-30 maj 1993, Tammerfors, Tampere 1994.

Telste, Kari, "A tale of courtship or immorality? Some reflections on court records as narratives", Sølvi Sogner (ed.) *Fact, fiction and forensic evidence,* Skriftserie fra Historisk institutt Det historisk-filosofiske fakultet ved Universitetet i Oslo, Oslo 1997.

Telste, Kari, *Brutte løfter. En kulturhistorisk studie av kjønn og ære 1700-1900,* Oslo 2000.

Thatcher Ulrich, Laurel, *En jordemoders berättelse. Barnmorskan Martha Ballards liv genom hennes dagbok 1785-1812*, Stockholm 1992.

Thompson, E. P., *Whigs and Hunters: The Origin of the Black Act,* Harmondsworth 1975.

Thomson, Arthur, *Barnkvävningen. En rättshistorisk studie,* Lund 1960.

Thomson, Arthur, *Otidigt sängelag. En rättshistorisk studie,* Lund 1966.

Thomson, Arthur, "Från 'horpall' till 'tjuvpall'", *Saga och sed 1967*, Lund 1968.

Thunander, Rudolf, *Förbjuden kärlek. Sexualbrott, kärleksmagi och kärleksbrev i 1600-talets Sverige,* Stockholm 1992.

Thunander, Rudolf, *Hovrätt i funktion Göta Hovrätt och brottmålen 1635-1699,* Lund 1993.

Tiscornia, Alberto, *Statens, godsens eller böndernas socknar? Den sockenkommunala självstyrelsens utveckling i Västerfärnerbo, Stora Malm och Jäder 1800-1880,* Uppsala 1992.

Tollefsen, Sigrid, *"...den ukjærligste Haardhed..."Barnedrap i Norge 1850-1855,* Hovedoppgave i historie, Historisk institutt – Universitetet i Bergen, Høst 1994, Bergen 1994.

Troels-Lund, Troels Frederik, *Dagligt liv i Norden i det 16de aarhundrede. 8. Bog: Fødsel og daab,* København 1903.

Troels-Lund, Troels Frederik *Dagligt liv i Norden i det 16de aarhundrede. 14. Bog: Livsafslutning,* København 1904.

af Ugglas, Samuel, *Samling af kongl. Maj:ts Bref och Förklaringar, hvilka till swar på inkomna förfrågningar om lagens rätta förstånd utfärdade blifwit, ifrån 1776 års början til Martii månads slut 1792*, Stockholm 1794.

Ulbricht, Otto von, *Kindsmord und Aufklärung in Deutschland*, Oldenbourg 1990.

Ulbricht, Otto, "Kindsmörderinnen vor Gericht. Verteidigungsstrategien von Frauen in Norddeutschland 1680-1810", Andreas Blauert & Gerd Schwerhoff (Hrsg.) *Mit den Waffen der Justiz. Zur Kriminalitätsgeschichte des späten Mittelalters und der Frühen Neuzeit,* Frankfurt am Main 1993.

Ulvros, Eva Helen, *Fruar och mamseller. Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790-1870,* Lund 1996.

Ulvros, Eva Helen, *Kärlekens villkor. Tre kvinnoöden 1780-1880*, Lund 1998.

Veeser H. Aram (ed.) *The New Historicism Reader,* New York, London 1994.

Wallén, Per-Edwin, *Svensk straffrättshistoria del 2*, Stockholm 1973.

Weikert, Monica, "Offerkyrkoseden och dess plats i den tidigmoderna föreställningsvärlden." Hanne Sanders (red.) *Mellem Gud og Djævelen. Religiøse og magiske verdensbilleder i Norden 1500-1800,* Köpenhamn 2002.

Weintraub, Jeff, "The Theory and Politics of the Public/Private Distinction", Jeff Weintraub & Krishan Kumar (eds.) *Public and Private in Thought and Practice Perspectives on a Grand Dichotomy*, Chicago 1997.

Werner, Yvonne Maria, "Självmord i det stora nordiska krigets skugga. En analys av självspillingsmålen vid Göta hovrätt 1695-1718", Birgitta Odén, Bodil E. B. Persson, Yvonne Maria Werner, *Den frivilliga döden. Samhällets hantering av självmord i historiskt perspektiv*, Stockholm 1998.

White, Brenda, "Training medical policemen: forensic medicine and public health in nineteenth-century Scotland", Michael Clark & Catherine Crawford (eds.) *Legal medicine in history*, Cambridge 1994.

Wiesner, Merry E., "Spinning Out Capital: Women´s Work in the Early Modern Economy." Renate Bridenthal , Claudia Koonz, Susan Stuard, (eds.) *Becoming Visible. Women in European History,* Boston 1987.

Wiesner, Merry E., *Women and Gender in Early Modern Europe,* Cambridge University Press (1993) 2000.

Wilson, Stephen, "Infanticide, Child Abandonment, and Female Honour in Nineteenth- Century Corsica", *Comparative Studies in Society and History,* volume 30 number 4 October 1988.

Winberg, Christer, "Varför skriver vi inte historiska romaner i stället? Ett debattinlägg om historikerns förhållande till verkligheten", *Scandia* 1990:1.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod,* Lund 2000.

Wolff, Vallentin, *Späda Barns Nödiga ans och Skötsel, Alla Christeliga Föräldrar åliggande,* Stockholm 1755.

Wrightson, Keith, "Infanticide in European History", *Criminal Justice History* Volume III 1982, s. 1-20.

Ylikangas, Heikki, Johansen, Christian V., Johansson, Kenneth, Næss, Hans Eyvind, "Family, State and Patterns of Criminality: Major Tendencies in the Work of the Courts, 1550-1850, *People Meet the Law*, Eva Österberg & Sølvi Sogner (eds.) Oslo 2000.

Ågren, Maria, & Johansson, Kenneth, "Ekonomiska brott och egendomsbrott." *Rappport II Normer og sosial kontroll i Norden ca. 1550-1850. Domstolene i samspill med lokalsamfunnet,* Det 22 nordiske historikermøte, Oslo 1994.

Ågren, Maria, "Att lösa ekonomiska tvister – domstolarnas främsta sysselsättning på 1700-talet?" *Historisk Tidskrift 1988:4.*

Ågren, Maria, *Jord och Gäld. Social skiktning och rättslig konflikt i södra Dalarna ca 1650-1850*, Uppsala 1992.

Ågren, Maria, *Att hävda sin rätt. Synen på jordägandet i 1600-talets Sverige, speglad i institutet urminnes hävd,* Stockholm 1997.

Åtgärder för lagförbättring 1633-1665, Urkunder samladre af C. J. Wahlberg, Uppsala 1878.

Ödman, Per-Johan, "Pedagogik inpå kropp och själ." Gunnar Broberg, Ulla Wikander, Klas Åmark (red.) *Tänka tycka, tro,* Stockholm 1993.

Ödman, Per-Johan, *Kontrasternas spel,* Del I och II, Stockholm 1995.

Öller, Jöran Johan, *Beskrifning öfwer Jemshögs Sochn i Blekinge,* (1800) Olofström 1996.

Österberg, Eva, *Gränsbygd under krig. Ekonomiska, demografiska och administrativa förhållanden i sydvästra Sverige under och efter nordiska sjuårskriget,* Lund 1971.

Österberg, Eva, *Kolonisation och kriser. Bebyggelse, skattetryck, odling och agrarstruktur i västra Värmland ca 1300-1600,* Lund 1977.

Österberg, Eva, "Den gamla goda tiden. Bilder och motbilder i ett modernt forskningsläge om det äldre agrarsamhället", *Scandia* 1982:1.

Österberg, Eva, "Våld och våldsmentalitet bland bönder", *Scandia* 1983:1.

Österberg, Eva, "Människor och mirakler i medeltidens Sverige", *Studier i äldre historia tillägnade Herman Schück,* Stockholm 1985.

Österberg, Eva, "Brott och straff i svenska småstäder under medeltid och vasatid: svensk kriminalitet i europeiskt perspektiv", *Över gränser: Festskrift till Birgitta Odén,* Lund 1987.

Österberg, Eva & Lindström, Dag, *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns,* Uppsala 1988.

Österberg, Eva, "Kontroll och kriminalitet i Sverige från medeltid till nutid. Tendenser och tolkningar", *Scandia* 1991:1, 1991a.

Österberg, Eva, *Mentalities and Other Realities. Essays in Medieval and Early Modern Scandinavian History,* Lund 1991b.

Österberg, Eva, "Folklig mentalitet och statlig makt. Perspektiv på 1500- och 1600-talens Sverige", *Scandia*, 1992:1.

Österberg, Eva, *Folk förr. Historiska essäer,* Stockholm 1995.

Österberg, Eva, "Den förmoderna kvinnan – variationer och tvetydigheter." Österberg, Eva (red.) *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige,* Stockholm 1997a.

Österberg, Eva, "Förbjuden kärlek och förtigandets strategi. När Ulrika Eleonora gifte sig med Maria." Eva Österberg (red.) *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige,* Stockholm 1997b.

Österberg, Eva, "Från part i målet till brottsoffer. Den oskyldiga människan och det moderna samhällets framväxt", I *Tie Tulkintaan Juhlakirja akatemiaprofessori Heikki Ylikankaalle 6. marraskuuta 1997,* Porvoo 1997c.

Österberg, Eva, "Barn i äldre tid – kulturhistoriska perspektiv". Anders Jarlert (red.) *Barnet i kyrkohistorien,* Bibliotheca historico-ecclesiastica Lundensis 37, Lund 1998.

Österberg, Eva & Sogner, Sølvi (eds.) *People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts,* Oslo 2000.

Österberg, Eva & Sandmo Erling, "Introduction", Eva Österberg & Sølvi Sogner (eds.) *People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts,* Oslo 2000.

Österberg, Eva, Lennartsson, Malin, Næss, Hans Eyvind, "Social Control Outside or Combined with the Secular Judicial Arena", Eva Österberg & Sølvi Sogner (eds.) *People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts,* Oslo 2000.

Österberg, Eva, "Historikern och vår kulturella mångfald", Roger Qvarsell & Bengt Sandin (red.) *Den mångfaldiga historien Tio historiker om forskningen inför framtiden,* Lund 2000.

Österberg, Eva, "Litteratur och kultur, text och liv", *Historisk Tidskrift 2002:1.* 2002a.

Österberg, Eva, "Upptäckten av den oskyldiga människan. Brottsoffer som problem", Bergenlöv, Eva, Lindstedt Cronberg, Marie, Österberg, Eva, *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid,* Lund 2002b.

Studia Historica Lundensia

Birgitta Odén *Rikets uppbörd och utgift. Statsfinanser och finansförvaltning under senare 1500-talet.* 1955 (bhl 1) Diss.

Åke Ljungfors *Bidrag till svensk diplomatik före 1350.* 1955 (us) Diss.

Per Nyström *Stadsindustrins arbetare före 1800-talet. Bidrag till kännedomen om den svenska manufakturindustrin och dess sociala förhållanden.* 1955 (us) Diss.

Göran Rystad *Johan Gyllenstierna, rådet och kungamakten.* 1955 (bhl 2) Diss.

Kjell-Gunnar Lundholm *Sten Sture den äldre och stormännen.* 1956 (bhl 3) Diss.

Ola Lindquist *Jakob Gyllenborg och reduktionen.* 1956 (bhl 4) Diss.

Åke Sällström *Bologna och Norden intill Avignonpåvedömets tid.* 1957 (bhl 5) Diss.

Jörgen Weibull *Carl Johan och Norge 1810–1814.* 1957 (bhl 6) Diss.

Lars-Arne Norborg *Storföretaget Vadstena kloster. Studier i senmedeltida godspolitik och ekonomiförvaltning.* 1958 (bhl 7) Diss.

Allan Mohlin *Kristoffer II av Danmark. Välmaktstiden.* 1960 (us) Diss.

Helle Stiegung *Ludvig XV:s hemliga diplomati och Sverige 1752–1774.* 1961 (bhl 8) Diss.

Sven Tägil *Valdemar Atterdag och Europa.* 1962 (bhl 9) Diss.

Ingvar Elmroth *Nyrekryteringen till de högre ämbetena 1720–1809. En socialhistorisk studie.* 1962 (bhl 10) Diss.

Kerstin Strömberg-Back *Lagen – Rätten – Läran. Politisk och kyrklig idédebatt i Sverige under Johan III:s tid.* 1963 (bhl 11) Diss.

Lars-Olof Larsson *Det medeltida Värend. Studier i det småländska gränslandets historia fram till 1500-talets mitt.* 1964 (bhl 12) Diss.

Ólafia Einarsdóttir *Studier i kronologisk metode i tidlig islandsk historieskrivning.* 1964 (bhl 13) Diss.

Sten Körner *The Battle of Hastings. England and Europe 1035–1066.* 1964 (bhl 14) Diss.

Tore Nyberg *Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters.* 1965 (bhl 15) Diss.

Carl-Axel Gemzell *Raeder, Hitler und Skandinavien. Der Kampf für einen maritimen Operationsplan.* 1965 (bhl 16) Diss.

Ulf Sjödell *Kungamakt och högaristokrati. En studie i Sveriges inre historia under Karl XI.* 1966 (bhl 17) Diss.

Alf Erlandsson *Skånska generalguvernementet 1658–1693 och dess arkiv. Förvaltnings- och arkivhistoriska undersökningar.* 1967 (bhl 18) Diss.

Ann Christina Meurling *Den svenska domstolsförvaltningen i Livland 1634–1700.* 1967 (bhl 19) Diss.

Arne Remgård *Carl Gustaf Tessin och 1746–1747 års riksdag.* 1968 (bhl 20) Diss.

Sven Anders Söderpalm *Storföretagarna och det demokratiska genombrottet. Ett perspektiv på första världskrigets svenska historia.* 1969 (bhl 21) Diss.

H. Bertil A. Petersson *Anglo-Saxon Currency. King Edgar's Reform to the Norman Conquest.* 1969 (bhl 22) Diss.

Lars Linge *Gränshandeln i svensk politik under äldre Vasatid.* 1969 (bhl 23) Diss.

Sverker Oredsson *Järnvägarna och det allmänna. Svensk järnvägspolitik fram till 1890.* 1969 (bhl 24) Diss.

Sven Tägil *Deutschland und die deutsche Minderheit in Nordschlesvig.* 1970 (lsih 1)

Sven Tägil *Probleme deutscher Zeitgeschichte.* 1970 (lsih 2)

Kerstin Malcus *Maktpolitik och länsrättslig förvaltning. Den regalrättsliga doktrinen i Sverige under 1560-talet.* 1971 (bhl 25) Diss.

Eva Österberg *Gränsbygd under krig. Ekonomiska, demografiska och administrativa förhållanden i sydvästra Sverige under och efter det nordiska sjuårskriget.* 1971 (bhl 26) Diss.

Bengt Ankarloo *Trolldomsprocesserna i Sverige.* 1971 (us) Diss.

Erik Sandstedt *Studier rörande Jöran Nordbergs Konung Carl XII:s historia.* 1972 (us) Diss.

Lars-Olof Larsson *Kolonisation och befolkningsutveckling i det svenska agrarsamhället 1500–1640.* 1972 (bhl 27)

Conny Blom *Förbindelsedikten och de medeltida rimkrönikorna. Studier kring omarbetningen av Erikskrönikan och tillkomsten av Förbindelsedikten samt dessa krönikedelars plats i den medeltida rimkröniketraditionen.* 1972 (bhl 28) Diss.

Steven Koblik *Sweden: The Neutral Victor. Sweden and the Western Powers 1917–1918.* 1972 (lsih 3)

Nordal Åkerman *On the Doctrine of Limited War.* 1973 (us) Diss.

Hans Petersson *Morgongåvoinstitutet i Sverige under tiden fram till omkring 1734 års lag.* 1973 (us) Diss.

Göran Wensheim *Studier kring freden i Nystad.* 1973 (bhl 29) Diss.

Carl-Axel Gemzell *Organization, Conflict and Innovation. A study of German Naval Strategic Planning 1888–1940.* 1973 (lsih 4)

Lars Lundgren *Vattenförorening. Debatten i Sverige 1890–1921.* 1974 (bhl 30) Diss.

Sveinbjörn Rafnsson *Studier i Landnámabók. Kritiska bidrag till den isländska fristatstidens historia.* 1974 (bhl 31) Diss.

Göte Paulsson *Annales Suecici medii aevi. Svensk medeltidsannalistik kommenterad och utgiven.* 1974 (bhl 32) Diss.

Bo Huldt *Sweden, the United Nations and Decolonization. A study of Swedish Participation in the Fourth Committee of the General Assembly, 1946–69.* 1974 (lsih 5) Diss.

Lars H. Niléhn Nyhumanism och medborgarfostran. Åsikter om läroverkets målsättning 1820–1880. 1975 (bhl 33) Diss.

Agnes Wirén *Uppbrott från örtagård. Utvandring från Blekinge till och med år 1870.* 1975 (bhl 34) Diss.

Roland Persson *Rustningar i Sverige under det stora nordiska kriget. Studier rörande makten över krigsfinansieringen i det karolinska samhället 1700–1709.* 1975 (bhl 35) Diss.

Erland Alexandersson *Bondeståndet i riksdagen 1760–1772.* 1975 (bhl 36) Diss.

Leokadia Postén *De polska emigranternas agentverksamhet i Sverige 1862–1863.* 1975 (bhl 37) Diss.

Ulf Sjödell *Riksråd och kungliga råd. Rådskarriären 1602–1718.* 1975 (bhl 38)

Birgitta Odén *Lauritz Weibull och forskarsamhället.* 1975 (bhl 39)

Göran Rystad *Ambigious Imperialism. American Foreign Policy and Domestic Politics at the turn of the Century.* 1975 (lsih 6)

Sven G. Trulsson *British and Swedish Policies and Strategies in the Baltic after the Peace of Tilsit in 1807.* 1976 (bhl 40) Diss.

Eva Block *Amerikabilden i svensk dagspress 1948–1968.* 1976 (bhl 41) Diss.

Sven Rubensson T*he Survival of Ethiopian Independence.* 1976 (lsih 7) Diss.

Rune Ivarsson *Jordförvärvslagen, socialdemokratin och bönderna. En studie över jordförvärvslagstiftningen i svensk politik 1945–1965.* 1977 (bhl 42) Diss.

Eva Österberg *Kolonisation och kriser. Bebyggelse, skattetryck, odling och agrarstruktur i västra Värmland ca 1300–1600.* 1977 (bhl 43)

Lars-Erik Nyman *Great Britain and Chinese Russian and Japanese Interests in Sinkiang 1918–1934.* 1977 (lsih 8) Diss.

Sven Tägil (coordinator) *Studying Boundary Conflicts. A Theoretical Framework.* 1977 (lsih 9)

Anita Diehl *E. V. Ramaswami Naicker-Periyar. A Study of the Influence of a Personality in Contemporary South India.* 1977 (lsih 10) Diss.

Gunnel Rikardsson *The Middle East Conflict in the Swedish Press. A Content Analysis of Three Daily Newspapers, 1948–1973.* 1978 (lsih 11) Diss.

Birgitta Eimer *Cavour and Swedish Politics.* 1978 (lsih 12) Diss.

Bo Blomkvist *International i miniatyr. Studier i skånsk arbetarrörelse före 1880 och dess internationella kontakter.* 1979 (bhl 44) Diss.

Kim Salomon *Konflikt i Grænseland. Sociale og nationale modsætninger i Sønderjylland 1920–33.* 1980 (us) Diss.

Lars Olsson *Då barn var lönsamma. Om arbetsdelning, barnarbete och teknologiska förändringar i några svenska industrier under 1800- och början av 1900-talet.* 1980 (us) Diss.

Pau Puig i Scotoni *Att förstå revolutionen. En kritisk undersökning om historisk stabilitet och förändring.* 1980 (us) Diss.

Jan Brunius *Bondebygd i förändring. Bebyggelse och befolkning i västra Närke ca 1300–1600.* 1980 (bhl 45) Diss.

Anna-Brita Lövgren *Handläggning och inflytande. Beredning, föredragning och kontrasignering under Karl XI:s envälde.* 1980 (bhl 46) Diss.

Hans-Albin Larsson *Partireformationen från bondeförbund till centerparti.* 1980 (bhl 47) Diss.

Kjell Emanuelsson *Den svensk-norska utrikesförvaltningen 1870–1905. Dess organisations- och verksamhetsförändring.* 1980 (bhl 48) Diss.

Eva Queckfeldt *Vietnam. Tre svenska tidningars syn på Vietnamfrågan 1963–1968.* 1981 (bhl 49) Diss.

Ingvar Elmroth *För kung och fosterland. Studier i den svenska adelns demografi och offentliga funktioner 1600–1900.* 1981 (bhl 50)

Göran Rystad (ed.) *Congress and American Foreign Policy.* 1981 (lsih 13)

Reda Mowafi *Slavery, Slave Trade and Abolition Attempts in Egypt and the Sudan, 1820–1882.* 1981 (lsih 14) Diss.

Joseph Zitomersky (ed.) *On Making Use of History.* 1982 (lsih 15)

Christer Olsson *Congress and the Executive. The Making of United States Foreign Policy 1933–1940.* 1982 (lsih 16) Diss.

Sten Skansjö *Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid.* 1983 (us) Diss.

Käthe Bååth *Öde sedan stora döden var... Bebyggelse och befolkning i Norra Vedbo under senmedeltid och 1500-tal.* 1983 (bhl 51) Diss.

Imants Alksnis *Den marxistiska publicistiken i Lettland 1912–1914. En studie i effektiv propaganda.* 1983 (bhl 52) Diss.

Christer Strahl *Nationalism & socialism. Fosterlandet i den politiska idédebatten i Sverige 1890–1914.* 1983 (bhl 53) Diss.

Lars Niléhn Peregrinatio Academica. Det svenska samhället och de utrikes studieresorna under 1600-talet. 1983 (bhl 54)

Anders Lindberg *Småstat mot stormakt. Beslutssystemet vid tillkomsten av 1911 års svensk-tyska handels- och sjöfartstraktat.* 1983 (bhl 55) Diss.

Carl Gustaf Stenkula *Gammal i Lund. Utvecklingstendenser inom kommunal, kyrklig och enskild åldringsvård i Lund 1900–1918.* 1983 (bhl 56) Diss.

Ingemar Norrlid *Demokrati, skatterättvisa och ideologisk förändring. Den kommunala självstyrelsen och demokratins genombrott i Sverige.* 1983 (bhl 57) Diss.

Bengt Nilson *Handelspolitik och skärpt konkurrens. England och Sverige 1929–1939.* 1983 (bhl 58) Diss.

Wilhelm Agrell & Bo Huldt (eds.) *Clio Goes Spying. Eight Essays on the History of Intelligence.* 1983 (lsih 17)

Göran Rystad (ed.) *Europe and Scandinavia. Aspects of the Process of Integration in the 17th Century.* 1983 (lsih 18)

Terence Graham *The "Interests of Civilization"? Reaction in the United States Against the "Seizure" of the Panama Canal Zone 1903–1904.* 1983 (lsih 19) Diss.

Olof Åhlander *Staat, Wirtschaft und Handelspolitik. Schweden und Deutschland, 1918–1921.* 1983 (lsih 20) Diss.

Hans Sundström *Bönder bryter bygd. Studier i övre Norrlands äldre bebyggelsehistoria.* 1984 (us) Diss.

Kristian Gerner *The Soviet Union and Central Europe in the Post-War Era. A Study in Precarious Security.* 1984 (lsih 21) Diss.

Sven Tägil (ed.) *Regions in Upheaval. Ethnic Conflict and Political Mobilization.* 1984 (lsih 22)

Wilhelm Agrell *Alliansfrihet och atombomber. Kontinuitet och förändring i den svenska försvarsdoktrinen från 1945 till 1982.* 1985 (us) Diss.

Göran V. Johansson *Kristen demokrati på svenska. Studier om KDS tillkomst och utveckling 1964–1982.* 1985 (bhl 59) Diss.

Bengt Sandin *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan. Folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600–1850.* 1986 (us) Diss.

Christina Carlsson *Kvinnosyn och kvinno-politik. En studie av svensk socialdemokrati 1880–1910.* 1986 (us) Diss.

Lars J. Larsson *Sören Norby och Östersjöpolitiken 1523–1525.* 1986 (bhl 60) Diss.

Ingemar Ottosson *Krig i fredens intresse eller neutralitet till varje pris? Sverige, NF och frågan om kollektiv säkerhet 1935–1936.* 1986 (bhl 61) Diss.

Monica Braw *The Atomic Bomb Suppressed. American Censorship in Japan 1945–1949.* 1986 (lsih 23) Diss.

Marie Nordström *Pojkskola, flickskola, samskola. Samundervisningens utveckling i svenskt skolväsen 1866–1962.* 1987 (bhl 62) Diss.

Hans-Olof Ericson *Vanmakt och styrka. Studier av arbetarrörelsens tillkomst och förutsättningar i Jönköping, Huskvarna och Norrahammar 1880–1909.* 1987 (us) Diss.

Lars Edgren *Lärling, gesäll, mästare. Hantverk och hantverkare i Malmö 1750–1847.* 1987 (us) Diss.

Klas-Göran Karlsson *Historieundervisning i klassisk ram. En didaktisk studie av historieämnets målfrågor i den ryska och sovjetiska skolan 1900–1940.* 1987 (us) Diss.

Desirée Haraldsson *Skydda vår natur! Svenska Naturskyddsföreningens framväxt och tidiga utveckling.* 1987 (bhl 63) Diss.

Bernt Ralfnert *Kvinnoprästdebatten i Sverige i perspektivet kyrka-stat.* 1988 (us) Diss.

Karl Johan Krantz *Garnisonsstadens politik och ekonomi. Växjö, Jönköping och Eksjö inför bygderegementenas kasernering.* 1988 (us) Diss.

Rune Johansson *Small State in Boundary Conflict. Belgium and the Belgian-German Border 1914–1949.* 1988 (lsih 24) Diss.

Per Jonsson *Finntorparna i Mången. Jord, människor och rättsuppfattning i förproletär bergslagsmiljö.* 1989 (us) Diss.

Stefan Håkansson *Konsulerna och exporten 1905–1921. Ett "Government failure"?* 1989 (bhl 64) Diss.

Yvonne M. Werner *Svensk-tyska förbindelser kring sekelskiftet 1900. Politik och ekonomi vid tillkomsten av 1906 års svensk-tyska handels- och sjöfartstraktat.* 1989 (bhl 65) Diss.

Per Bolin-Hort *Work, Family and the State. Child Labour and the Organization of Production in the British Cotton Industry, 1780–1920.* 1989 (bhl 66) Diss.

Rune Johansson & Hans-Åke Persson (red.) *Nordisk flyktingpolitik i världskrigens epok.* 1989 (cesic 1)

Björn Fryklund & Tomas Peterson *Vi mot dom. Det dubbla främlingskapet i Sjöbo.* 1989 (cesic 2)

Thorleifur Fridriksson *Den Gyldne Flue. De skandinaviske socialdemokratiers relationer til den islandske arbejderbevægelse 1916–56. Internationalisme eller inblandning?* 1990 (us) Diss.

Ingrid Millbourn *"Rätt till maklighet". Om den svenska socialdemokratins lärprocess 1885–1902.* 1990 (us) Diss.

Ralf Rönnquist *Historia och Nationalitet. Skotsk etno-territorialitet i ett historiskt perspektiv.* 1990 (bhl 67) Diss.

Göran Göransson *Virtus Militaris. Officersideal i Sverige 1560–1718.* 1990 (bhl 68) Diss.

Göran Rystad (ed.) The Uprooted. Forced Migration as an International Problem in the Post-War Era. 1990 (lsih 25)

Gunnar Alsmark & Paula Uddman *Att möta främlingar. Vision och vardag.* 1990 (cesic 3)

Göran Rystad (ed.) Looking inward – Looking outward. Aspects of American Foreign Policy in an Age of Uncertainty. 1990 (cesic 4)

Lars Berggren *Ångvisslans och brickornas värld. Om arbete och facklig organisering vid Kockums mekaniska verkstad och Carl Lunds fabrik i Malmö 1840–1905.* 1991 (us) Diss.

Birgitta Odén *Forskarutbildningens förändringar 1890–1975.* 1991 (bhl 69)

Tommie Sjöberg *The Powers and the Persecuted. The Refugee Problem and the Intergovernmental Committee on Refugees (IGCR)1938–1947.* 1991 (lsih 26) Diss.

Kim Salomon *Refugees in the Cold War. Toward a New International Refugee Regime in the Early Modern Postwar Era.* 1991 (lsih 27)

Eva Österberg *Mentalities and Other Realities. Essays in Medieval and Early Modern Scandinavian History.* 1991 (lsih 28)

Kerstin Nyström (ed.) *Judarna i det svenska samhället. Identitet, integration, etniska relationer.* 1991 (cesic 5)

Thomas Söderblom *Horan och batongen. Prostitution och repression i folkhemmet.* 1992 (us) Diss.

Mats Greiff Kontoristen. *Från chefens högra hand till proletär.* 1992 (us) Diss.

Sverker Oredsson *Gustav Adolf, Sverige och Trettioåriga kriget. Historieskrivning och kult.* 1992 (bhl 70)

Göran Blomquist *Elfenbenstorn eller statsskepp? Stat, universitet och akademisk frihet i vardag och vision från Agardh till Schück.* 1992 (bhl 71) Diss.

Peter Aronsson *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre Smålands-socknar, 1680-1850.* 1992 (bhl 72) Diss.

Conny Blom *Tiggare, tidstjuvar, lättingar och landstrykare. Studier av attityder och värderingar i skrån, stadgar, ordningar och lagförslag gällande den offentliga vården 1533–1664.* 1992 (bhl 73)

Lars Edgren & Eva Österberg (red.) *Ut med historien! Sju historiker om historieundervisningens uppgifter idag.* 1992 (bhl 74)

Göran Rystad (ed.) *Encounter with Strangers. Refugees and Cultural Confrontation in Sweden.* 1992 (cesic 6)

Anders Svensson *Ungrare i folkhemmet. Svensk flyktingpolitik i det kalla krigets skugga.* 1992 (cesic 7) Diss.

Sven Tägil (red.) *Konflikt och samarbete vid Persiska viken.* 1992 (cesic 8)

Karin Helmer *Arrendatorer och professorer. Lunds universitets jordegendomar under 325 år.* 1993 (bhl 75)

Kerstin Sundberg *Resurser och sociala relationer. Studier av ett lokalsamhälle i förändring 1600–1800: Österhaninge och Västerhaninge socknar.* 1993 (bhl 76) Diss.

Jan Samuelson *Aristokrat eller förädlad bonde? Det svenska frälsets ekonomi, politik och sociala förbindelser under tiden 1523–1611.* 1993 (bhl 77) Diss.

Dick Harrison *The Early State and the Towns. Forms of Integration in Lombard Italy AD 568–774.* 1993 (lsih 29) Diss.

Cecilia Ruthström-Ruin *Beyond Europe. The Globalization of Refugee Aid.* 1993 (lsih 30) Diss.

Hans-Åke Persson *Retorik och realpolitik. Storbritannien och de fördrivna tyskarna efter andra världskriget.* 1993 (cesic 9) Diss.

Sven Tägil (red.) *Den problematiska etniciteten – nationalism, migration och samhällsomvandling.* 1993 (cesic 10)

Rudolf Thunander *Hovrätt i funktion. Göta Hovrätt och brottmålen 1635–1699.* 1994 (us) Diss.

Peter Billing (med Mikael Stigendal) *Hegemonins decennier. Lärdomar från Malmö om den svenska modellen.* 1994 (us) Diss.

Monika Edgren *Tradition och förändring. Könsrelationer, omsorgsarbete och försörjning inom Norrköpings underklass under 1800-talet.* 1994 (bhl 78) Diss.

Ulla Rosén *Himlajord och handelsvara. Ägobyten av egendom i Kumla socken 1780–1880.* 1994 (bhl 79) Diss.

Mikael af Malmborg *Den ståndaktiga nationalstaten. Sverige och den västeuropeiska integrationen 1945–1959.* 1994 (bhl 80) Diss.

Joseph Zitomersky *French Americans – Native Americans in Eighteenth Century French Colonial Louisiana. The Population Geography of the Illinois Indians, 1670s–1760s. The Form and Function of French – Native Settlement Relations in the Eighteenth-Century Louisiana. 1994 (lsih 31) Diss.*

Kenneth Nyström (ed.) *Encounter with Strangers – The Nordic Experience.* 1994 (cesic 11)

David Edgerton, Björn Fryklund & Tomas Peterson *"Until the Lamb of God Appears ..." The 1991 Parliamentary Election. Sweden Chooses a New Political System.* 1994 (cesic 12)

Bo Bjurulf & Björn Fryklund (red.) *Det politiska missnöjets Sverige. Statsvetare och sociologer ser på valet 1991.* 1994 (cesic 13)

Göran Rystad (ed.) *Encounter with Strangers. Aspects of the American Experience.* 1995 (cesic 14)

Hans Wallengren *Hyresvärlden. Maktrelationer på hyresmarknaden i Malmö ca 1880–1925.* 1995 (us) Diss.

Per Bauhn, Christer Lindberg & Svante Lundberg *Multiculturalism and Nationhood in Canada.* 1995 (cesic 15)

Rune Bokholm *Städernas handlingsfrihet. En studie av expansionsskedet 1900–1930.* 1995 (bhl 81) Diss.

Lars I. Andersson Kommunalskattefrågan under mellankrigstiden. Skatterättvisa i och mellan kommuner. 1995 (bhl 82) Diss.

Bengt Åhsberg *Studenter och storpolitik. Sverige och det internationella studentsamarbetet 1919–1931.* 1995 (bhl 83) Diss.

Anders Olsson *Borgmästare, bastioner och tullbommar. Göteborg och Halmstad under statligt inflytande 1630–1660.* 1995 (bhl 84) Diss.

Marcos Cantera Carlomagno *Ett folk av mänsklig granit. Sverige i den italienska utrikespolitiken 1932–1936.* 1995 (us) Diss.

Ulf Bergman *Från bondelots till yrkesman. Lotsning i Östergötland 1537–1914.* 1995 (bhl 85) Diss.

Lennart Johansson Systemet lagom. Rusdrycker, intresseorganisationer och politisk kultur under förbudsdebattens tidevarv 1900–1922. 1995 (bhl 86) Diss.

Borhanedin A. Yassin Vision or Reality? The Kurds in the Policy of the Great Powers 1941–1947. 1995 (lsih 32) Diss.

Göran Rystad (ed.) *Encountering Strangers. Responses and Consequences.* 1996 (cesic 16)

Hans Hägerdal *Väst om öst. Kinaforskning och kinasyn under 1800- och 1900-talen.* 1996 (bhl 87) Diss.

Jasmine Aimaq *For Europe or Empire? French Colonial Ambitions and the European Army Plan.* 1996 (lsih 33) Diss.

Eva Helen *Ulvros Fruar och mamseller. Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790–1870.* 1996 (us) Diss.

Dick Harrison *Medieval Space. The Extent of Microspatial Knowledge in Western Europe during the Middle Ages.* 1996 (lsih 34)

Marie Lindstedt-Cronberg *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880.* 1997 (us) Diss.

Hans-Åke Persson (ed.) *Encounter with Strangers. The European Experience.* 1997 (cesic 17)

Åke Sundell *Patriarkalism och föreningsrätt. Om produktion och facklig kamp inom trädgårdsnäringen i Malmö med omnejd fram till 1936. 1997 (bhl 88) Diss.*

Eric Carlsson *Sverige och tysk motståndsrörelse under andra världskriget.* 1998 (bhl 89) Diss.

Yngve Tidman *Spräng Amalthea! Arbete, facklig kamp och strejkbryteri i nordväst-europeiska hamnar 1870–1914.* 1998 (bhl 90) Diss.

Magnus Persson *Great Britain, the United States, and the Security of the Middle East. The Formation of the Baghdad Pact.* 1998 (lsih 35) Diss.

Gunnar Dahl *Trade, Trust and Networks. Commercial Culture in Late Medieval Italy.* 1998 (us) Diss.

Thomas Sörensen *Det blänkande eländet. En bok om Kronprinsens husarer i sekelskiftets Malmö.* 1998 (us) Diss.

Magnus Perlestam *Den rotfaste bonden – myt eller verklighet? Brukaransvar i Ramkvilla socken 1620–1820.* 1998 (us) Diss.

Olle Larsson *Biskopen visiterar. Den kyrkliga överhetens möte med lokalsamhället 1650–1760.* 1999 (us) Diss.

Göran Rystad *Dream and Reality. The United States in Search of a Role in the Twentieth Century World.* 1999 (cesic onumrerad)

Marion Leffler *Böcker, bildning, makt. Arbetare, borgare och bildningens roll i klassformeringen i Lund och Helsingborg 1860–1901.* 1999 (bhl 91) Diss.

Malin Lennartsson *I säng och säte. Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland.* 1999 (bhl 92) Diss.

Roddy Nilsson *En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelsesystemet under 1800-talet.* 1999 (bhl 93) Diss.

Fabian Persson *Servants of Fortune. The Swedish Court between 1598 and 1721.* 1999 (us) Diss.

Mikael Ottosson *Sohlberg och surdegen. Sociala relationer på Kosta glasbruk 1820–1880.* 1999 (us) Diss.

Sanimir Resic *American Warriors in Vietnam. Warrior Values and the Myth of the War Experience during the Vietnam War 1965–1973.* 1999 (us) Diss.

Agneta Ljungh *Sedd, eller Osedd? Kvinno-skildringar i svensk historieforskning, mellan åren 1890 till 1995.* 1999 (us) Diss.

Inger Hammar *Emancipation och religion. Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860–1900.* 1999 (us) Diss.

Mark Davies *A Perambulating Paradox. British Travel Literature and the Image of Sweden c. 1770–1865.* 2000 (us) Diss.

Lars M. Andersson *En jude är en jude är en jude ... Representationer av "juden" i svensk skämtpress omkring 1900–1930.* 2000 (us) Diss.

Mats Hellstenius *Krigen som inte blev av. Sveriges fredliga officerskår vid 1800-talets mitt.* 2000 (us) Diss.

Sif Bokholm *En kvinnoröst i manssamhället. Agda Montelius 1850–1920.* 2000 (us) Diss.

Irene Andersson *Kvinnor mot krig. Aktioner och nätverk för fred 1914-1940.* 2001 (shl 1) Diss.

Elisabeth Reuterswärd *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle.* 2001 (shl 2) Diss.

Anna Lindberg *Experience and Identity. A Historical Account of Class, Caste, and Gender among the Cashew Workers of Kerala, 1930–2000.* 2001 (shl 3) Diss.

Per Göran Johansson *Gods, kvinnor och stickning. Tidig industriell verksamhet i Höks härad i södra Halland ca 1750–1870.* 2001 (shl 4) Diss.

Roger Johansson *Kampen om historien. Ådalen 1931. Sociala konflikter, historiemedvetande och historiebruk 1931–2000.* 2001 (us) Diss.

Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte.* 2001 (us) Diss.

Bodil E.B. Persson *Pestens gåta. Farsoter i det tidiga 1700-talets Skåne.* 2001 (shl 5) Diss.

Per Eliasson *Skog, makt och människor. En miljöhistoria om svensk skog 1800–1875.* 2002 (us) Diss.

Charlotte Tornbjer *Den nationella modern. Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft.* 2002 (shl 6) Diss.

Torbjörn Andersson *Kung Fotboll. Den svenska fotbollens kulturhistoria från 1800-talets slut till 1950.* 2002 (us) Diss.

Karl Bergman *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70.* 2002 (shl 7) Diss.

Fredrik Lindström *Empire and identity. Biographies of Austrian identity in an age of imperial dissolution.* 2002 (us) Diss.

Stefan Eklöf *Power and political culture. The Indonesian Democratic Party (PDI), and the decline of the new order (1986–1998).* 2002 (us) Diss.

Solveig Fagerlund *Handel och Vandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv. Helsingborg ca 1680–1709.* 2002 (shl 8) Diss.

Andreas Linderoth *Kampen för erkännande. DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949–1972.* 2002 (shl 9) Diss.

Martin Alm *Americanitis: Amerika som sjukdom eller läkemedel. Svenska berättelser om USA åren 1900-1939.* 2002 (shl 10) Diss.

Jens Lerbom *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700.* 2003 (shl 11) Diss.

Curt Åke Olsson *Tidningsmakt och politsika organisatinoer. Den borgerliga samlingsrörelen i fyrstadskretsen 1962-1968.* 2003 (sh112) Diss.

Peter Ullgren *Lantadel. Adliga godsägare i Östergötland och Skåne vid 1600-talets slut.* 2004 (us) Diss.

Lina Carls *Våp eller nucka? Kvinnors högre studier och genusdiskursen 1930–1970.* 2004 (us) Diss.

Eva Bergenlöv *Skuld och oskuld. Barnamord och barnkvävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680-1800.* 2004 (shl 13) Diss.

En del mödrar i det tidigmoderna Sverige låg ihjäl sina späda barn. Andra hemlighöll att de väntade barn, födde i ensamhet och gömde det döda barnet.

Barnkvävning och barnamord är två brottskategorier som fokuseras i denna avhandling. Ytligt sett var det frågan om likartade händelser – späda barn hade dött och mödrarnas skuld till barnens död måste utredas. Men i rättspraxis gjorde man generellt sett helt olika bedömningar av de två kategorierna. Vid barnkvävning friades mödrarna nästan undantagslöst från misstankar om att med vilja ha dödat barnet medan anklagelser om barnamord i de allra flesta fall ledde till hårda straff. Många olyckliga kvinnor dömdes under 1600- och 1700-talen att halshuggas och brännas på bål för barnamord. Hur kunde det komma sig att man gjorde så olika bedömningar? Vilka normer och värderingar, vilken världsbild och moraluppfattning låg till grund för det rättsliga avgörandet av sådana fall?

Undersökningens övergripande syfte är att analysera hur berättelser om mödrarnas skuld och oskuld konstruerades. Andra aspekter som belyses är uppfattningen av barnets värde, medicinvetenskapens inflytande på den rättsliga verksamheten samt på vilket sätt genus är inbäddat i berättelserna om barnamord och barnkvävning.

ISBN 91-628-5975-7 ISSN 1650-755x